

VILNIAUS UNIVERSITETAS
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

MINDAUGAS KLOVAS

PRIVAČIŲ DOKUMENTŲ ATSIKADIMAS IR RAIDA LIETUVOS
DIDŽIOJOJE KUNIGAIKŠTYSTĖJE XIV A. PABAIGOJE – XVI A.
PRADŽIOJE (1529 M.)

Daktaro disertacija

Humanitariniai mokslai, istorija (05 H)

Vilnius, 2017

Disertacija rengta 2012–2016 metais Vilniaus universitete.

Mokslinis vadovas:

prof. dr. Rimvydas Petrauskas (Vilniaus universitetas, humanitariniai mokslai,
istorija – 05 H)

Turinys

Įvadas	6
1. Terminų problematika diplomatikoje: dokumentas, aktas, privatus dokumentas	36
1.1. Dokumento ir akto terminų naudojimas užsienio istoriografija.....	36
1.2. Dokumento ir akto terminų naudojimas Lietuvos istoriografija	41
1.3. Privataus dokumento termino apibrėžimas	46
2. Privačių dokumentų atsiradimo ir išplitimo veiksniai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XIV a. pab. – XVI a. pr.....	54
2.1. Institucijos privataus dokumento genezėje	55
2.1.1. Katalikų Bažnyčios vyskupijos ir vienuolynai	55
2.1.2. Stačiatikių vyskupijos ir vienuolynai.....	56
2.1.3. Didžiojo kunigaikščio raštinė/kanceliarija.....	57
2.1.4. Sritinių kunigaikščių ir didikų dvarai	59
2.1.5. Miestai.....	61
2.2. Svarbiausi privačių dokumentų plėtros veiksniai.....	63
2.2.1. Disponavimas žemėvalda.....	63
2.2.2. Stambioji žemėvalda.....	65
2.2.3. Žemės teismo knygos ir civilinio teismo proceso surašymas	66
2.2.4. Valdovo rezidavimas, užsienio politika ir grynųjų pinigų poreikis.	67
3. Privačių dokumentų raida XIV a. pab. – 1529 m.	70
3.1. Privačių dokumentų skaičius ir rūšys.....	70
3.2. Privačių dokumentų plitimo chronologija ir kalba.....	71
3.3. Privačių dokumentų skelbimo geografija.....	76
3.4. Išdavėjai.....	77
3.5. Gavėjai.....	85
3.6. Dokumentų struktūra ir regioniškas	92
3.7. Privačių dokumentų medžiaga	95
4. Privataus dokumento juridinė galia LDK (XV – XVI a. pr.)	97
5. Privataus dokumento patvirtinimo priemonės LDK XIV a. pab. – XV a. .	110
5.1. Privataus dokumento patvirtinimas Viduramžiais Vakarų Europoje ir Rusijoje.....	110

5.2. Privataus dokumento patvirtinimas LDK.....	116
5.2.1. Antspaudavimas	118
5.2.2. Liudytojai	122
5.2.3. Subskripcija	124
5.2.4. Parašas.....	126
6. Privačių dokumentų formuliario tyrimas	130
6.1. Lotyniškų privačių dokumentų formuliario tyrimas	132
6.1.1. Fundacijos ir donacijos	135
6.1.1.1. Vilniaus ir Medininkų vyskupijų fundacijos ir donacijos.....	139
6.1.1.2. Vilniaus pranciškonų donacijos	174
6.1.2. Testamentai	183
6.1.3. Pardavimai	202
6.2. Rusėniškų privačių dokumentų formuliario tyrimas	215
6.2.1. Fundacijos ir donacijos	218
6.2.2. Pardavimai	242
6.2.3. Testamentai	269
6.2.4. Suteiktys ir dovanojimai	279
6.2.5. Įkeitimai	298
6.2.6. Mainai	309
6.3. Lenkiškų privačių dokumentų formuliario tyrimas.....	320
7. Lotyniškų ir rusėniškų privačių dokumentų koegzistavimas	324
Išvados	346
Archyviniai dokumentai	354
Šaltinių publikacijų sąrašas.....	357
Literatūros sąrašas.....	362
Santrumpos	379
Pastabos dėl disertacijos priedų sudarymo principų.....	384
Priedas nr. 1 – privačius lotyniškus dokumentus surašę asmenys.....	386
Priedas nr. 2 – privačius rusėniškus dokumentus surašę asmenys	392
Priedas nr. 3 – privačių lotyniškų dokumentų sąrašas.....	399
Vilniaus ir Žemaičių vyskupijų fundacijos ir donacijos.....	399

Vilniaus ir Ašmenos pranciškonų donacijos	417
Testamentai.....	420
Pardavimai.....	425
Kita	429
Priedas nr. 4 - privačių rusėniškų dokumentų sąrašas	432
Fundacijos ir donacijos.....	432
Pardavimai.....	438
Testamentai.....	479
Dovanojimai ir užrašymai	480
Valdų mainai	490
Įkeitimai.....	494
Skolaraščiai.....	499
Valdų dalybos.....	500
Kita	503
Priedas nr. 5 – privačių dokumentų lenkų kalba sąrašas	507
Priedas nr. 6 - privačių dokumentų išdavimo vietų lentelė	508
Žemėlapis nr. 1 - privačių dokumentų išdavimo vietos XIV a. pab.-1450 m.	515
Žemėlapis nr. 2 - privačių dokumentų išdavimo vietos 1450 – 1500 m.....	516
Žemėlapis nr. 3- privačių dokumentų išdavimo vietos 1500 – 1529 m.....	517
Žemėlapis nr. 4- privačių dokumentų išdavimo vietos 1500 – 1529 m.....	518

Įvadas

Darbo problema

Nepaisant ankstyvųjų XIII – XIV a. pradžios epizodų, susijusių su užsienio politika (Mindaugo dokumentai¹, Gedimino atvirieji laišakai², Algirdo korespondencija³), rašytinės kultūros Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje plėtros pradžia galime laikyti XIV a. 8 – 9 dešimtm. Šiuo metu vis dažniau imta užsienio politiką tvarkyti pasitelkiant įvairaus pobūdžio ir paskirties dokumentaciją (minėtina Lietuvos didžiojo kunigaikščios Jogailos, vėliau Vytauto korespondencija su Ordinu, nuo XIV a. 9 dešimtm. raštu buvo palaikomi intensyvūs Polocko miesto kontaktai su Ryga⁴), o dokumentai buvo pradėti naudoti ir vidaus gyvenime. Atskiras Rusios sritis valdę Gediminaičiai nuo XIV a. 8 dešimtm. pradėjo išduoti rašytines privilegijas savo pavaldiniams⁵, o nuo 9 dešimtm. aptinkami privatūs dokumentai⁶. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vidaus gyvenime rašytinė kultūra iš esmės pasikeitė po 1387 m. šalies krikšto. Rašytiniai dokumentai greičiausiai paplito valdovo dvare ir Bažnyčioje (Vilniaus, Lucko vyskupijų raštinės, pranciškonų, dominikonų ordinais). Istoriografijoje fiksuojama, kad Vytauto raštinė tapo vienu iš centrų, iš kurios į visuomenę pradėjo sklirti rašytinio dokumento ir rašytinio teksto kultūra, o plintantis raštingumas keitė visuomenę, jos teisinę, politinę ir net ūkio kultūrą, skatino įvairias kūrybines raiškas⁷. Edvardas

¹ *Mindaugo knyga: istorijos šaltiniai apie Lietuvos karalių*, parengė D. Antanavičius, D. Baronas, A. Dubonis, R. Petrauskas, Vilnius, 2005.

² *Chartularium Lithuaniae res gestas magni ducis Gedeminne illustrans = Gedimino laišakai*, parengė S. C. Rowell, Vilnius, 2003.

³ Ročka M., Algirdo laiškas Konstantinopolio patriarchui, *Metraščiai ir kunigaikščių laišakai (Senoji Lietuvos literatūra Kn. 4)*, Vilnius, 1996, p. 193-204.

⁴ *Полоцкие грамоты XIII – начала XVI в.*, подготвили А. Л. Хорошкевич, С. В. Полехов, В. А. Воронин, А. И. Груша, А. А. Жлuto, Е. Р. Сквайрс, А. Г. Тюльпин, т. 1-2, 2015.

⁵ Žinomos kelios: 1370 m. Polocke Andriaus Algirdaičio, Kijevo žemėje Vladimiro Algirdaičio (valdė iki 1394-5 m.), XIV a. 8-9 dešimtm. Podolės kunigaikščių Konstantino ir Fedoro Karijotaičių (Груша А. І., *Мяноўная грамата князя Васіля Нарымонтавіча і фарміраванне пісьмовай культуры у прававой сфэры Вялікага княства Літоўскага у апошняй трэці XIV - першай трэці XV ст.*, Мінск, 2010, с. 60-61).

⁶ 1385 m. Brodove išduotas Čurilos Brodovskio dokumentas, kuriuo jis užrašė valdas savo žentui Ostrogo kunigaikščiui Fedorui Danilevičiui (Розов В., *Українські грамоты*, nr. 14).

⁷ Kiaupienė J., Petrauskas R., *Lietuvos istorija, IV tomas. Nauji horizontai: dinastija, visuomenė, valstybė. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė 1386-1529*, Vilnius, 2009, p. 143.

Gudavičius XV – XVI a. pr. epochą pavadino „raštinių kultūra“ ir šiuo požiūriu Lietuva - priklausė Vakarų Europos kultūrai⁸. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenėje vienas iš kertinių momentų, kai rašytiniai dokumentai tapo suteiktų teisių garantu, buvo 1387 m. Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Jogailos privilegijų Lietuvos katalikams bajorams, Vilniaus vyskupijai ir Vilniaus miestiečiams suteikimas.

Per visą XV amžių vyko rašytinės kultūros sklaida visuomenėje – rašytiniai dokumentai sudarinėti ne tik valdovo dvare ar bažnytinėse institucijose, bet ir kunigaikščių, didikų, vidutinių ir smulkiųjų bajorų bei miestiečių aplinkoje. Nuo XV a. pr. suintensyvėjo dokumentų naudojimas vidaus gyvenime, kuomet Lietuvos didysis kunigaikštis pradėjo reguliariai išduoti rašytines privilegijas bajorams, Bažnyčiai, miestams, atskiroms žemėms, pradėjo plisti teismo proceso surašymas, o galiausiai pradėta vesti Lietuvos Metrika. XV a. didėjo bendras visuomenės raštingumo lygis, veikė mokyklos prie Vilniaus katedros ir Trakuose, atsirado vis daugiau raštingų žmonių, nuo XV a. pab. LDK didikus pasiekia Europoje plintanti studijų kelionių tradicija⁹ ir jie pradeda vis dažniau siųsti savo atžalas į užsienio universitetus¹⁰. XV a. didikai dalykinius ir galima manyti, esant būtinybei, asmeninius reikalus, vis dažniau tvarkydavo laiškais, kilmingųjų suplikos pasiekdavo Romos popiežių¹¹. Vis dėlto didžioji tiriamo laikotarpio visuomenės dalis apsiribojo rašto panaudojimu atliekant kasdienius turtinius sandorius. Tokiame kontekste gimė privatus dokumentas, kurį parengdavo įvairaus statuso ir išsilavinimo raštingi asmenys. Privatus dokumentas buvo svarbi įvairialypės rašytinės kultūros dalis. Norint ją tinkamai įvertinti, visų pirma, reikia suvokti privačių dokumentų vietą, jų funkcionavimo aplinkybes to meto visuomenėje, plėtros tendencijas ir formuliario raidą. LDK buvo būdinga rašytinės kultūros recepcija lotyniškuoju

⁸ Gudavičius E., *Lietuvos istorija nuo seniausių laikų iki 1569 metų*, Vilnius, 1999, p. 47.

⁹ Petrauskas R., Vėlyvųjų viduramžių Europa ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenės ir kultūros raida XIV–XVI amžiuje, *Lietuvos istorijos studijos*, t. 23, 2009, p. 69-84.

¹⁰ Biržiška V., *Lietuvos studentai užsienio universitetuose XIV–XVIII amžiais*, redagavo ir papildė M. Biržiška su A. Šapokos įvadu, Vilnius, 1987.

¹¹ Baronas D., Rowell S. C., *The conversion of Lithuania: from pagan barbarians to late medieval christians*, Vilnius, 2015, p. 404-416 (skyrius „Supplications to Rome“).

ir bizantiniu pagrindu, todėl išsamesnių tyrimų reikalauja ir dviejų skirtingų dokumentų sudarymo tradicijų sąveika bei įtaka viena kitai. Pastaruoju metu rašytinė kultūra, jos formos ir židiniai įvairiais aspektais sulaukia didelio tyrinėtojų dėmesio – analizuojama valdovo kanceliarija, raštininkų biografijos, epistolinis palikimas, dokumentų naudojimas, archyvavimas, falsifikavimas ir t.t. (žr. žemiau istoriografijos aptarime)¹². Tačiau iki šiol mažiau dėmesio sulaukė privatūs didikų, bajorų bei miestiečių dokumentai. Viena vertus, tai lemia šaltinių išlikimo būklė – šie dokumentai yra išblaškyti įvairiuose šaltinių rinkiniuose, nemaža dalis jų dar neskelbti glūdi archyvų fonduose. Kita vertus, LDK istoriografijoje tradiciškai daugiau domimasi valdovo kanceliarijos produkcija (Lietuvos Metrika). Šioje disertacijoje tiriami privačių dokumentų genezės ir ankstyvosios raidos klausimai. Tokiu būdu šis darbas turėtų prisidėti prie geresnio XV – XVI a. pradžios rašytinės juridinės kultūros pažinimo, atskleidžiant LDK kultūrinį daugiasluokniškumą per lotyniškosios ir rusėniškosios juridinės raštijos sistemų koegzistavimą. LDK vartotas lotyniškasis dokumentas būtų integruotas į universalųjį bendraeuropinį lotyniškojo dokumento kontekstą, tuo pačiu būtų papildyta lotyniškosios diplomatikos tyrimų geografija.

Tyrimo objektas

Privatūs dokumentai – tai kunigaikščių, didikų, vidutinių ir smulkiųjų bajorų, miestiečių, valstiečių, žydų ir totorių išduoti dokumentai, kurie buvo susiję su privatinės (civilinės) teisės sritimi (plačiau žr.: 1.3. „*Privataus dokumento terminas*“). Pagal paskirtį skiriamos šios privačių dokumentų rūšys: fundacijos ir donacijos, testamentai, pardavimai, mainai, įkeitimai, dovanojimai, skolarasčiai (plačiau žr.: 3.1. „*Privačių dokumentų skaičius ir*

¹² Rašytinei kultūrai skirta daug dėmesio Lietuvos istorijos sintezėse ir kt. Pvz.: Kiaupienė J., Petrauskas R., *Lietuvos istorija. Nauji horizontai...*, p. 139-153 (poskyris: „Raštas keičia kraštovaizdį“); Gudavičius E., *Lietuvos istorija...*, p. 441-447 (poskyris: „Raštijos įsisavinimas“); rašytinė kultūra plačiau apžvelgiama: Ališauskas V., *Sakymas ir rašymas. Kultūrų modelių tvėrmė ir kaita Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje*, Vilnius, 2009 (dokumentams skirtas atskiras skyrius: „Dokumento galia arba kaip valia tapo kūnu“, p. 192-207), Ragauskienė R., *Dingę istorijoje: XVI a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorijos privatūs archyvai*, Vilnius, 2015 (žr. skyrių „Nuo „raštinės kultūros“ iki dokumento reikšmės įsigalėjimo“, p. 45-74).

rūšys“). Privačiais nelaikytini trečiųjų asmenų duoti dokumentai, tokie kaip teismo sprendimai, dekretai, skundai, įvesdinimai. Dokumentai turėjo formą (formuliarą) ir patvirtinimo priemonės, kurios skyrėsi priklausomai nuo skirtingų rašytinės kultūros – lotyniškos, rusėniškos ir lenkiškos – tradicijų, taip pat keitėsi laiko bėgyje. Disertacijoje nutarta naudoti išskirtinai dokumento terminą. Disertacijos tyrimo objektas yra dokumentas, t.y., originalas, kuris turėjo dispozicinę funkciją, o ne kokia kita jo forma, turėjusi paliudijimo funkciją. Darbe analizuojami šaltiniai yra išlikę skirtingomis formomis: originalai, kopijos, nuorašai, įrašai, transumptai, registrai. Kitomis formomis pasinaudojama tiek, kiek jos atspindi informaciją apie dokumento originalą: išdavėjus/gavėjus, turinį, antspaudavimą, medžiagą ir kt. Plačiau privataus dokumento termino problematika aptarta atskirame disertacijos skyriuje.

Chronologija

Darbo chronologija apima XIV a. pab. – XVI a. pradžią (1529 m.). Aptariamojo laikotarpio pradžia siejama su žinomais XIV a. pab. išduotais privačiais dokumentais, kuomet aptinkami duomenys apie pirmuosius dviejų skirtingų raštijos tradicijų – rusėniškos ir lotyniškos – dokumentus. Ankstyviausi rusėniški dokumentai: 1385 m. Čurilos Brodovskio valdų suteikimas savo žentui Ostrogo kunigaikščiui Fedorui Danilovičiui, kuri įpareigoja rūpintis savo ir žmonos atminimu¹³, 1387/1398 m. Pinsko kunigaikščio Vasilijaus Narimantaičio valdų mainų su Pavelu Katovičiumi dokumentas¹⁴. Ankstyviausias lotyniškas dokumentas: apie 1387 m. Vilniaus miestiečio ir valdovo vietininko Hanulo žemės sklypo Vilniaus mieste ir valdų Kenoje dovanojimas Vilniaus pranciškonams¹⁵. Darbas užbaigiamas Pirmuoju Lietuvos Statutu (1529). Nors Statute palyginti nedaug dėmesio skirta privačių dokumentų aptarimui, bet tai vertintina kaip tam tikra gairė dokumento funkcionavime.

¹³ ANKW, AS, perg. 28; Розов В., *Українські грамоты*, nr. 14.

¹⁴ Груша А. І., *Мяноўная грамата князя Васіля Нарымонтавіча...*, с. 90.

¹⁵ KDKDW, nr. 22.

Tyrimo tikslai ir uždaviniai

Tyrimo tikslas – ištirti privačių dokumentų LDK XIV a. pab. - XVI a. pr. (1529 m.) funkcionavimą ir jų raidos bruožus. Šiam tikslui pasiekti iškeliami šie uždaviniai:

1. Išnagrinėti terminų diplomatikoje problematiką: „dokumentas“, „aktas“, „privatus dokumentas“ ir nubrėžti nuostatas, kurios leistų aiškiau juos naudoti.
2. Nustatyti privačių dokumentų atsiradimo prielaidas XIV a. pab. bei tolesnę dokumento plėtrą lėmusius veiksnius iki Pirmojo Lietuvos Statuto (1529 m.).
3. Nustatyti labiausiai paplitusias privačių dokumentų rūšis, medžiagą, kurioje jie buvo parašyti, išdavimo vietas, išdavėjus ir gavėjus.
4. Remiantis teismų praktika (XV – XVI a. pr.), nustatyti privataus dokumento galiojimo ypatumus ir juridinės reikšmės sklaidą LDK.
5. Ištirti dokumentų patvirtinimo priemones XIV a. pab. – XVI a. pr.: antspaudavimą, liudytojų įrašymą, dokumentą parengusio asmens subskripcijos ir išdavėjo parašo naudojimą.
6. Pasitelkus formuliario analizę, išsiaiškinti privataus dokumento raidos ir kaitos pobūdį.
7. Nustatyti lotyniškojo ir rusėniškojo dokumento koegzistavimo pobūdį.

Tyrimo metodai

Darbe daugiausia naudojamas diplomatikos, kaip pagalbinio istorijos mokslo, tyrimo metodas, kurį sudaro dokumento formuliario analizė. Taip pat pasitelkiamas analitinis ir lyginamasis metodai. Lyginamasis metodas pritaikytas sprendžiant privataus dokumento termino apibrėžimą, aiškinantis privataus dokumento plėtros tendencijas kitose valstybėse. Disponuojami duomenys buvo sisteminami pritaikant statistinį metodą. Dalis tyrimo metu gautų duomenų susisteminti pateikiant juos žemėlapiuose.

Ginamieji teiginiai

1. Privatūs dokumentai LDK atsirado XIV a. pab., o proveržis įvyko XVI a. pr., kuomet jie ženkliai paplito visuomenėje, iš esmės visuose socialiniuose sluoksniuose.
2. Pagrindinės dokumentų plitimo priežastys: rašytinio dokumento suvokimas kaip teisių garanto (susiję su valdovo ankstyvosiomis rašytinėmis privilegijomis) ir galimybės disponuoti žemėvalda didėjimas.
3. XV a. pab. – XVI a. pr. privatus dokumentas tapo pagrindine valdų transakcijas patvirtinančia priemone, kuria buvo naudojamosi kaip svarbiausiu įrodymu civilinėse bylose.
4. Ankstyvieji rusėnų kalba rašyti privatūs dokumentai turėjo archainį (bizantinį) formuliarą, kuris XIV a. pab. - XV a. pirmoje pusėje gerokai pakito dėl lotyniškų dokumentų formuliario įtakos, o vėlesni svarbūs formuliario pokyčiai vyko XV a. pab. – XVI a. pr.
5. Svarbiausi lotyniškų dokumentų pokyčiai įvyko XV a. vid. ir XV a. pab. – XVI a. pr.

Istoriografija

Pirmasis Lietuvoje rusėniškus privačius dokumentu kompleksiškai tyrė K. Jablonskis, analizavo jų formuliarą ir pateikė atskirų formulių tendencijas¹⁶. Daugiau dėmesio susilaukė lotyniškieji testamentai, kuriuos analizavo L. Karalius¹⁷. Ankstyviausią XIV a. pab. rusėnišką privatų dokumentė, kuriuo fiksuojami valdų mainai, ištyrė A. Gruša¹⁸. Bendresni juridinės rašytinės kultūros aspektai analizuoti R. Ragauskienės privačių bajorų archyvų XVI a.¹⁹ ir A. Grušos „dokumentinės“ raštijos tyrimuose²⁰. Kiti tyrėjai analizavo dokumentų formuliarų koegizstavimo problemas. Štai K. Chodynckis atkreipė dėmesį į Lenkijos lotyniškų dokumentų įtaką XIV a. pab. - XV a. pr. LDK

¹⁶ Jablonskis K., *Istorija ir jos šaltiniai*, sud. V. Merkys, Vilnius, 1979, p. 219-296.

¹⁷ Karalius L., Testamentai, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūra: tyrinėjimai ir vaizdai*, sud. V. Ališauskas ir kt., Vilnius, 2001, p. 718-723.

¹⁸ Груша А. И., *Мяноўная грамата князя Васіля Нарымонтавіча*.

¹⁹ Ragauskienė R., *Dingę istorijoje*.

²⁰ Груша А. И., *Документальная письменность Великого Княжества Литовского (конец XIV – первая треть XVII в.)*, Минск, 2015.

rusėniškų dokumentų formuliarui²¹. Toliau tyrimą plėtojo M. Kosmanas tyręs Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto lotyniškų, vokiškų ir rusėniškų dokumentų formuliarą²². K. Pietkiewiczius nustatė lotyniškojo ir rusėniškojo dokumento koegzistavimo ypatumus Lietuvos didžiojo kunigaikščio kanceliarijoje XV a. vid. – XVI a. per.²³ Jų įžvalgos svarbios ir tiriant privačius dokumentus. Edvardas Gudavičius atliko išsamų vienos dokumento formuliario dalies – promulgacijos – tyrimą²⁴. Toliau pateikia išsamesnę istoriografijos apžvalga.

Konstantinas Jablonskis tyrė rusėniškų dokumentų formuliarą, kuriame palietė ir privačių dokumentų raidos aspektus²⁵. Istorikas, remdamasis Rusios žemėse egzistavusiu perėjimu nuo pažymimojo privataus dokumento iki sandarinio, teigė, kad ir LDK funkcionavo pažymimieji dokumentai, tačiau pabrėžė, kad tokių kol kas nerasta²⁶. Atkreipė dėmesį į dokumento pereinamąjį laikotarpį, kuomet jis buvo antspauduotas davėjo antspaudu ir kartu buvo įrašomi liudytojai, o tai laikė tam tikru dvilypumu, kuris rodo, kad dokumentai pradėjo įsigalėti²⁷. Tyrėjas pažymi, kad liudytojai buvo įvardijami skirtingai, pvz., magaryčnikai, kurie dalyvavo pirkimo užbaigtuvėse magaryčiose, kitur būdavo įrašomi liudytojai buvę apeinant parduotą valdą, o dažniausiai vadinami geraisiais žmonėmis²⁸. Pasak Jablonskio, tarp liudytojų buvo įrašomi skirtingų socialinių sluoksnių asmenys, kurie visi „turėjo visai vienodą reikšmę, tai buvo geri, patikimi žmonės, luominiai skirtumai neturėjo

²¹ Chodyncki K., O wpływach polskich na dokument ruski W. Ks. Litewskiego, *Zjazd historyków polskich w Poznaniu. Sekcja 6. Pamiętnik IV*, 1925, s. 1-7.

²² Kosman M., Dokumenty wielkiego księcia Witolda, *Studia Źródloznawcze*, t. XVI, Warszawa-Poznań, 1971, s. 139-169.

²³ Pietkiewicz K., Uwagi o dokumencie łacińskim w praktyce kancelarii Litewskiej, *Praeities pėdsakais. Skiriama profesoriaus daktaro Zigmanto Kiaupos 65-mečiui*, Vilnius, 2007, s. 119-134; Pietkiewicz K., *Paleografia Ruska*, s. 412-423. Taip pat žr.: Pietkiewicz K., Dokument ruski w kancelarii litewskiej Aleksandra Jagiellończyka (1492-1506), *Litwa i jej sąsiedzi od XII do XX wieku. Studia ofiarowane Prof. dr. hab. Jerzemu Ochmańskiemu w sześćdziesiątą rocznicę urodzin*, Poznań, 1994, s. 65-86.

²⁴ Gudavičius E., *Lietuvos akto promulgacijos kelias: nuo Vytauto kanceliarijos iki Lietuvos metrikos*, Vilnius, 2006.

²⁵ Jablonskis K., *Istorija ir jos šaltiniai...*, p. 219-296.

²⁶ *Ten pat*, p. 261.

²⁷ *Ten pat*, p. 262.

²⁸ *Ten pat*, p. 262.

reikšmės“²⁹. Nurodoma, kad XV – XVI a. pradžioje dokumento davėjas antspaudavo savo antspaudu, o jo neturėjęs, prašydavo kito asmens. Anot istoriko, liudytojų antspaudai greta davėjo antspaudu buvo naudojami nuo 1520 ar 1530 m. Ir „tuo liudytojų antspaudavimu aktas įgyja jau kitą reikšmę. Jei tenka paklausti liudytojus dėl akto, tai jie pasako, kad antspaudas esąs tikrai jų, padėtas davėjui prašant, taigi aktas yra tikras. Jie jau nebesakoja, kad jų akivaizdoje už žemę sumokėti pinigai, buvusios keliamos magaryčios ir t.t. Pats liudytojų parodymas įgyja kitą reikšmę. Jis patvirtina ne žodinio sandaro, užrašyto akte, tikrumą, bet paties rašytinio akto tikrumą. Taigi tuo antspaudavimu aktas virsta sandariniu aktu, kuris pats savaime įgyja galios“³⁰. Jablonskis nurodo, kad iki XVI a. vidurio privačiuose dokumentuose jokių parašų nebuvo, tik vėliau pasirašydavo ir mokėję rašyti liudytojai³¹. Daroma išvada, kad „parašai akte yra požymis, kad aktas yra ne ankstesnis, kaip XVI a. vidurio“³². Tyrėjas tik pasitelkdamas kelis pavyzdžius teigia, kad „privačiam aktui surašyti šalys kreipdavosi į artimiausio seniūno ar vietininko dijoką. Tik lotyniškus ar lenkiškus raštus rašydavo, be raštininkų, ir bažnyčios tarnai“³³. Taip pat svarsto formuliarų knygų panaudojimo klausimą ir teigia, kad kiekvienas raštininkas turėjo susidaryti pats tokį formuliarą, o kaip pavyzdžiu naudodavosi kitais dokumentais³⁴.

Toliau K. Jablonskis nemažai dėmesio skyrė rusėniško dokumento formulėms. Daugiausia dėmesio susilaukė pradedamasis protokolas: invokacija, intituliacija, arenga, promulgacija. Invokacija (*invocatio*) apibrėžiama kaip „Dievo vardo šaukimas“³⁵. Teigiama, kad „XV a. Lietuvos rusiškuose dokumentuose, ypač privačiuose, neretai buvo vartojama vadinamoji simbolinė invokacija, kaip ir Rusijoje: pradedant rašyti aktą buvo dedamas kryželis. Tokia simbolinė invokacija pačioje XVI a. pradžioje

²⁹ *Ten pat*, p. 263.

³⁰ *Ten pat*, p. 264.

³¹ *Ten pat*, p. 264.

³² *Ten pat*, p. 265.

³³ *Ten pat*, p. 273.

³⁴ *Ten pat*, p. 279.

³⁵ *Ten pat*, p. 283.

Lietuvoje išnyko. [...] žodinė invokacija taip pat buvo kartais vartojama, bet palyginti su lotyniškais raštais, retai. Ji, matyt, buvo imta vartoti pagal lotyniškųjų dokumentų pavyzdį, atstojo gana įprastus, ypač XIV ir XV a. diplomuose, žodžius: *In nomine Domini amen*, - ar panašiai³⁶. Pateikia kelis rusėniškos invokacijos pavyzdžius ir teigia, kad „šiai rusiškuose raštuose invokacija nepalyginti rečiau buvo vartojama, kaip lotyniškuose, tik testamentuose jos rašymas iš seno įsigalėjo [...]“³⁷. Intituliacija (*intitulatio*) apibrėžiama kaip „akto davėjo pažymėjimas“³⁸. Atkreipia dėmesį į skirtingą jos vartojimą valdovo dokumentuose bei į privačių dokumentų intuliacijos naudojimo tendencijas. Kalbėdamas apie pradžios įvardžių „*МЫ*“ ir „*Я*“ naudojimą, teigia, kad „didesnių ponų raštuose kartais prieš vardą buvo rašomas *my*, bet dažniausia *ja* (aš). Kartais, pavyzdžiui, Radvilų privatūs raštai teprasidėdavo vardu, be jokio *aš* ar *mes*“³⁹. Nurodo, kad „tuo žodžiu *ja* beveik visada prasidėdavo ir įvairūs privatūs aktai. Po to ėjo vardas ir vėliau titulas ar luomas. Reikia pažymėti, kad XV a. ponų ir bajorų raštuose tebuvo nurodomas dažnai vienas ar du svarbiausieji titulai, o tik XVI a. imti rašyti visi ar bent maždaug visi titulai [...]. XV a. ir XVI a. pradžios bajorų privačiuose raštuose dažnai nebuvo žymima, kad raštas duodamas bajoro, tiesiog buvo rašomas *aš*, paskui vardas ir tėvo vardas. Bet jau XVI a., maždaug nuo 1520 m., beveik visada po pavadinimo nurodoma, kad tai esąs bajoras tokio ir tokio pavieto, o nuo XVI a. vidurio – nebe bajoras, bet žemininkas (*zemianin*). Titulas ar luomo pažymėjimas visada buvo rašomas po pavadinimo“⁴⁰. Toliau tik trumpai aptariama inskripcija – gavėjas⁴¹. Arenga (*arenga* arba *proemium*) apibrėžiama kaip „išdėstymas bendrų formalių motyvų, dėl kurių daromas teisinis sandaras ir surašomas aktas“⁴². Akcentuojamas arengos formalumas ir atkreipiamas dėmesys, kad arengos dažnai naudotos lotyniškuose dokumentuose, o rusėniškuose gana retai, dažniau testamentuose. Pastebima, kad rusėniškuose

³⁶ *Ten pat*, p. 283.

³⁷ *Ten pat*, p. 283.

³⁸ *Ten pat*, p. 283.

³⁹ *Ten pat*, p. 285.

⁴⁰ *Ten pat*, p. 285.

⁴¹ *Ten pat*, p. 285.

⁴² *Ten pat*, p. 286.

dokumentuose buvo naudojami lotyniškų arengų vertimai, o „rusiškuose Lietuvos raštuose, išskyrus testamentus, arenga yra likusi svetima, tik retkarčiais vartojama lotyniškų diplomų pavyzdžiu“⁴³. Promulgacija (*publicatio* arba *promulgatio*) apibrėžiama kaip „formulė, kuria nurodoma, kad išdėstytas akte dalykas juo skelbiamas visiems suinteresuotiems“⁴⁴. Nurodo, kad tai yra būtina rusėniškų dokumentų formuliario dalis. Svarstoma jos vokiška ir moldaviška kilmė. Atkreipia dėmesį, kad promulgacija buvo naudojama ir privačiuose dokumentuose, tačiau „promulgacijos formulės aktuose labai nedaug teįvairuoja, vienos trumpesnės, kitos kiek ilgesnės, dažniausiai rašoma *činim znamenito*, kartais *oznaimujem*. Smulkučių jų skirtumų neminėsiu“⁴⁵.

Jablonskis, apžvelgdamas datavimą, daugiau dėmesio skyrė datos nustatymui, o ne formulės panaudojimo specifikai⁴⁶. Tyrėjas mano, kad tikslinga prie eschatokolo priskirti ir koroboraciją (*corroboratio*) – „tvirtinimą, nurodymą apie akto sudarymą ir patikrinimą“⁴⁷. Į koroboraciją „įtraukti pažymėjimai akte, kieno įsakymu surašytas aktas, kas jį yra surašęs, sąrašai liudytojų, buvusių darant aktą, pažymėjimas apie antspaudo ar antspaudų pridėjimą ir t.t., - formalios akto sudarymo ir surašymo aplinkybės, kurios pačios akto esmės nepaliečia“⁴⁸. Atskirai trumpai aptariama naracija, dispozicija ir sankcija, kurias autorius apibendrintai vadina tekstu - „svarbiausia kiekvieno akto dalis, kurioje išdėstytas esminis dalykas, dėl kurio aktas buvo sudarytas ir duotas“⁴⁹. Naracija (*narratio*) apibrėžiama kaip „atpasakojimas aplinkybių, kurios sudarė pagrindą teisiniams sandarui įvykti ir aktui sudaryti“⁵⁰ ir laikoma ne formaliu dokumento motyvavimu, kokia buvo arenga. Dispozicija (*dispositio*) – „akto davėjo valios išreiškimas, išdėstymas

⁴³ *Ten pat*, p. 287.

⁴⁴ *Ten pat*, p. 287.

⁴⁵ *Ten pat*, p. 287.

⁴⁶ *Ten pat*, p. 249-257.

⁴⁷ *Ten pat*, p. 288.

⁴⁸ *Ten pat*, p. 288.

⁴⁹ *Ten pat*, p. 289.

⁵⁰ *Ten pat*, p. 289.

paties teisinio sandaro, paties to dalyko, apie kurį surašytas aktas“⁵¹. Sankcija (*sanctio*) – „nurodymas pabaudų ir bausmių, kurios grės tam, kas nesilaikys sandaro arba akto“⁵² (p. 290). Minimos piniginės baudos ir grasinimas Dievo teismu. Tyrėjas nurodo, kad aprekacija rusėniškuose LDK dokumentuose nebuvo naudojama⁵³.

Laimontas Karalius analizavo kai kurias XV – XVIII a. lotyniškų testamentų formuliario dalis⁵⁴. Invokaciją (*invocatio*) turėjo visi testamentai, naudotos dvi pagrindinės formulės: Dievo vardo šaukimosi „Vardan Dievo. Amen“, Švč. Trejybės šaukimosi „Vardan Dievo Tėvo ir Sūnaus, ir Šventosios Dvasios, Dievo (nedalaus ir vieningo), įsikūnijusio šventojoje Trejybėje“, o nuo XVII a. kartais naudotas kreipimasis į Dievo Motiną. Pabrėžiama, kad „invokacijos reikšmė ta, kad testamentas sudaromas Dievo akivaizdoje ir paskiriamas jam, todėl jo valia (galia) testatoriui garantavo paskutinės valios teisumą bei įvykdomumą“⁵⁵. Kita dalis buvo arenga arba preambulė – „dažniausiai tai moralinis-etinis testamentu sudarymo pagrindimas, kartais pakylėtas iki filosofinių, estetinių, teologinių apibendrinimų, kai kada grindžiamų ne tik standartinėmis retorinėmis priemonėmis (*loci communes*), bet ir citatomis iš Šv. Rašto“⁵⁶. Istorikas kvestionuoja plačiai paplitusią nuomonę, kad ši formulė buvo grynas formalumas, tačiau plačiau minties neišplėtoja. Po intituacijos (neplėtoja) eidavo psichinės būklės apibūdinimas – buvo pažymimas sveikas protas, gera atmintis, kartais laisvos valios sąlyga. Šių sąlygų reikalo Lietuvos Statutai, o laisvos valios principo deklaravimas yra romėnų teisės tradicijos įtaka⁵⁷. Dar išskiriama nesutarimų po testatoriaus mirties formulė, kuri LDK paplito nuo 1451 m. Vilniaus vaivados Jono Manvydaičio testamentu iki XVIII a.⁵⁸. Toliau aptariama dispozicija, kuri susidėjo iš kelių dalių. Visų pirma, buvo naudojama komendacijos (*commendatio*) formulė, kurioje buvo įrašomas sielos

⁵¹ *Ten pat*, p. 290.

⁵² *Ten pat*, p. 290.

⁵³ *Ten pat*, p. 288.

⁵⁴ Karalius L., *Testamentai...*, p. 718-723.

⁵⁵ *Ten pat*, p. 719.

⁵⁶ *Ten pat*, p. 719.

⁵⁷ *Ten pat*, p. 719.

⁵⁸ *Ten pat*, p. 720.

patikėjimas Dievui, visiems šventiesiems ir Dievo Motinai, o kūnas - žemei (kartais nurodoma palaidojimo vieta). Po jos, paskiriami „maldingieji legatai“ (legatas – testamentinė išskirtinė) – finansinė parama bažnyčiai⁵⁹. Toliau eidavo skolų sureguliuojimas ir asmeninio turto dalybos artimiesiems ir tarnams⁶⁰. Po dispozicijos eidavo sankcija (*sanctio*), kuria buvo numatomas griežtas Deivo teismas sulaužiusiems paskutinę valią. Karalius apžvelgė tik kelias pagrindines lotyniškų testamentų, surašytų „privačiaja“ forma, formules, kitos, pvz., baigiamosios protokolo dalys, liko netirtos.

Vieną ankstyviausių privačių dokumentų LDK - 1387-1398 m. Pinsko kunigaikščio Vasilijaus Narimantaičio dokumentą, kuriuo užfiksuoti valdų mainai su Pauliumi Katovičiumi – publikavo ir ištyrė Aleksandras Gruša⁶¹. Anot jo, šis dokumentas priklausė „grynai“ rusėniškai tradicijai, kuri nepatyrė lotyniško dokumento įtakos⁶². Tai pasireiškė intuliacijoje panaudotu „се яз“, promulgacijos nebuvimu, naracijos ir dispozicijos lakoniškumu, vietos ir datacijos trūkumu⁶³. Formuliero palyginimas su 1385 m. Čurilos Brodovskio valdų suteikimu savo žentui Ostrogo kunigaikščiui Fedorui Danilovičiui⁶⁴ leido teigti, kad abu dokumentai priklauso vienai raštvedybos tradicijai⁶⁵. Tai patvirtino ir paleografinė analizė.

Raimonda Ragauskienė daugiau palietė privačių dokumentų problematiką tirdama privačius bajorų archyvus XVI a.⁶⁶ Itin svarbios istorikės išsakytos pastabos dėl privataus ir viešojo dokumento atskyrimo. Abejojama dėl privačių dokumentų išskyrimo pagal davėjų statusą, o ne pagal dokumentų pobūdį⁶⁷. Keliamas klausimas dėl viešo asmens termino, kadangi jais laikytini Bažnyčios hierarchai sudarydavo ir privataus pobūdžio dokumentus, susijusius su jų

⁵⁹ *Ten pat*, p. 720.

⁶⁰ *Ten pat*, p. 721-722.

⁶¹ Груша А. І., *Мяноўная грамата князя Васіля Нарымонтавіча...*, с. 90.

⁶² *Ten pat*, с. 16.

⁶³ *Ten pat*, с. 16-17.

⁶⁴ Розов В., *Українські грамоты*, nr. 14; Archiwum Sanguszków, nr. II.

⁶⁵ Груша А. І., *Мяноўная грамата князя Васіля Нарымонтавіча...*, с. 18.

⁶⁶ Ragauskienė R., *Dingę istorijoje*.

⁶⁷ *Ten pat*, p. 33.

asmeninėmis valdomis (pvz., testamentai). Manoma, kad didikų, kaip pareigūnų, išduoti dokumentai turėtų būti priskirti privačių dokumentų kategorijai⁶⁸. Anot autorės dokumentai skirstytini į viešuosius ir privačius pagal teisinio galiojimo sritį, pvz., pasekmių už suklastojimą požiūriu⁶⁹. Tyrėja epizodiškai skiria kelis viešojo dokumento sklaidos etapus. Pasak jos, pradžioje viešaisiais laikyti valdovo antspauduoti ar pasirašyti dokumentai, vėliau ši samprata išsiplėtė ir apėmė aukštų valstybės pareigūnų ir institucijų patvirtintus dokumentus. Istorikė sutelkia dėmesį į dokumentų klasifikaciją pagal reguliavimo objektą ir skiria tris jų tipus: ūkiniai (ekonominiai), teisiniai ir viešųjų reikalų⁷⁰. Ūkiniai dokumentai skirstomi į valdų, ekonominius ir finansinius⁷¹. Jiems priskiriami pardavimai, inventoriai, dovanojimai, įkeitimai, valdų ribų nustatymai, šaukimai į teismą, įvesdinimai, valdovo leidimai, užrašymai ir t.t. Pagal atliktą privačių archyvų analizę, autorė teigia, kad visų bajorijos grupių archyvų ypatybė buvo ūkinio ir teisinio tipo dokumentų dominavimas⁷². Ragauskienė linkusi XV a. pab. – XVI a. vid. laikyti dokumentų reikšmės augimo pereinamuoju laikotarpiu, o įsigalėjimą nukelia į XVI a. antrą pusę. Istorikė, nagrinėdama privačiose raštinėse suklastotų dokumentų (iš esmės kalbama apie privačius) tendencijas XVI a. pirmoje pusėje, daro išvadą: „nėra žinoma, kad kas būtų rimčiau nukentėjęs už tokių raštų klastojimą. Tai dar vienas įrodymas, kad būta atsainaus požiūrio į šiuos raštus, apskritai dar palyginti menkai suprasta šios rūšies raštų reikšmė. Vis dar buvo gajus supratimas, kai valstybė, kaip teisinis subjektas, reiškesi tik per valdovo instituciją“⁷³.

Ankstyvesnes dokumento įsitvirtinimo tendencijas nustatė Aleksandras Gruša, tirdamas „dokumentinę raštiją“ LDK XIV a. pab. – XVI a. pr.⁷⁴ Jo nuomone, dokumentas įsitvirtino 1492 – 1528 m. laikotarpiu. Tyrimo išvados

⁶⁸ *Ten pat*, p. 33.

⁶⁹ *Ten pat*, p. 160.

⁷⁰ *Ten pat*, p. 160.

⁷¹ *Ten pat*, p. 165.

⁷² *Ten pat*, p. 164.

⁷³ *Ten pat*, p. 266-288.

⁷⁴ Груша А. И., *Документальная письменность...*

pateikiamos monografijoje, kurioje nagrinėjamos dokumento atsiradimo aplinkybės, jo funkcijos, vieta, vaidmuo, reikšmė ir statuso problematika LDK XIV a. pab. – XVI a. pr. „Dokumentinę raštiją“ istorikas tyrė kaip sociokultūrinį reiškinių ir daug skyrė dėmesio sociologijos ir kultūros antropologijos aspektams. Pagrindine dokumento atsiradimo prielaida laikoma visuomenės sekuliarizacija, t. y., kasdienio gyvenimo sričių atskyrimas nuo religijos. Dokumento atsiradimas analizuojamas per „senovės“ („старина“) institucijos prizmę, kurios reikšmė palaipsniui menko nuo XIV a. pab. (pradžią sietina su Lietuvos krikštu) iki XVI a. vid. Anot istoriko, būtent „senovės“ reikšmės mažėjimas atvėrė kelią dokumento atsiradimui ir funkcionavimui kaip naujos priemonės (instituto), grindžiančios teisinius santykius. Lenkų bajorų teisių perėmimo su krikštu XIV a. pab. rezultatu laikoma LDK visuomenės vertybių transformacija, t. y., atsirado valdų disponavimo galimybė, kuri jas padarė pagrindiniu prioritetu ir siekiamybe⁷⁵. To pasekmė – silpnėjo žodinių liudijimų ir priesaikos reikšmė, augo nepasitikėjimas ja, pradėta reguliuoti priesaikos procesą, atrinkti, kas gali prisiekti, kas negali ir pan. Galiausiai teigiama, kad „žmonės nustojo tikėti visų ir kiekvieno žodžiu“⁷⁶. Išskiriamos ir kitos dokumentų plitimą įtakojusios sąlygos: intensyvios permainos (disponavimas valdomis ir pan.), kurios vertė ieškoti patikimesnių priemonių atminčiai išlaikyti ir poreikis supaprastinti teismo procesą, tačiau šiems aspektams kreipiama mažiau dėmesio. Išskiriami šie raštijos plėtros etapai: 1) dokumentų naudojimo pradžia: XIV a. pab. – 1440 m., 2) pereinamasis laikotarpis dokumento svarbos požiūriu: 1440 – 1492 m. ir 3) dokumento įsitvirtinimo metas: 1492 - 1528 m. „Dokumentinės raštijos“ kulminacija laikomas didžiųjų kunigaikščių Aleksandro ir Žygimanto Senojo valdymas, kuomet dokumentai tapo būtini atliekant teismines ir administracines operacijas, kurios buvo susijusios su valdų disponavimu ir įrodymu teisme, o dokumentas tapo „senovės“ dalimi, t. y., jau nebebuvo

⁷⁵ *Ten pat*, c. 146.

⁷⁶ *Ten pat*, c. 160.

naujovė, o visų pripažinta norma⁷⁷. Iš esmės tyrimas atskleidžia nuoseklų ir pastovų dokumento svarbos augimą, kas sutampa ir su mūsų šioje disertacijoje surinktų privačių dokumentų raida. Monografijoje daugiau susikoncentruojama į rusėnišką raštiją ir pradinis juridinio dokumento įsiskverbimas į visuomenę siejamas su rusėniškose žemėse egzistavusia tradicija, nors sutinkama, kad tolimesnei plėtrai didelės įtakos turėjo Lenkijos karalystė. Pastebime, kad tiriant dokumentų sklaidą menkai paliečiamas Katalikų Bažnyčios indėlis, apie kurį užsimenama tik epizodiškai ir iš esmės neatsižvelgiama į lotyniškojo dokumento funkcionavimą (dokumentų įvairovę) ir raidą.

Daugiau tirta Ldk raštinės ir kanceliarijos veikla, jos struktūra, funkcijos, personalas ir produkcija⁷⁸. Daugiausia dėmesio skirta valdovo dokumentams, o vienas iš dažnai analizuotų aspektų buvo lotyniškojo ir rusėniškojo dokumentų funkcionavimas ir galima jų tarpusavio sąveika. K. Chodynckis atkreipė dėmesį į Lenkijos lotyniškų dokumentų įtaką XIV a. pab. - XV a. pr. LDK rusėniškų dokumentų formulariui, kuris pasireiškė tam tikrų formulių naudojimu, datacijos žymėjimu katalikiška tradicija nuo Kristaus gimimo⁷⁹. Taip pat atkreipė dėmesį ir į promulgacijos formos perėmimą ne iš lenkiškos tradicijos, o iš vokiškos. Pateikiama formulė „*Znajemo czynim sim swoim listom, ktokol nan` wozryt ili pak uslyszit*“⁸⁰, kuri nebuvo naudojama Lenkijos karalystės lotyniškuose dokumentuose, tačiau pasitaikydavo Jogailos ir Vytauto vokiečių kalba rašytuose dokumentuose. Daroma išvada, kad ši

⁷⁷ *Ten pat*, c. 241.

⁷⁸ Груша А. И., *Канцелярия Вялікага княства Літоўскага 40-х гадоў XV – першай паловы XVI ст.*, Мінск, 2006; Szybkowski S., Kancelaria wielkiego księcia Witolda w dobie wielkich konfliktów z Zakonem krzyżackim w latach 1409-1422. Organizacja, zadania, perovle, *Kancelaria wielkich mistrzów i Polska kancelaria królewska w XV wieku*, Malbork, 2006, s. 299-318; Pietkiewicz K., *Wielkie Księstwo Litewskie pod rządami Aleksandra Jagiellończyka*, Poznań, 1995 (pirmas skyrius: „Kancelaria litewska w czasach Aleksandra”); Bardach J., O praktyce kancelarii litewskiej za Zygmunta I Starego, *Studia z ustroju i prawa Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV-XVII w.*, Warszawa-Białostok, 1970, s. 351-378; Kosman M., Kancelaria wielkiego księcia Witolda, *Studia Źródłoznawcze*, Warszawa, 1969, t. 14, s. 91-119; Čapaitė R., *Gotikinis kursyvas Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto raštinėje*, Vilnius, 2007; taip pat žiūrėti naujausią apibendrinantį darbą: Dubonis A., Antanavičius D., Ragauskienė R., Šmigelskytė-Stukienė R., *Susigrąžinant praeitį. Lietuvos Metrikos istorija ir tyrimai*, Vilnius, 2016. Taip pat žr.: Stang S., *Die Westrussische Kanzleisprache des Grossfürstentums Litauen*, Oslo, 1935; Vasiliauskas A., Vytauto Didžiojo diplomatika. Įvadas I. Terminologija: diplomatika, dokumentai, aktai ir laišakai, *Senovė*, t. 2, Kaunas, 1936, p. 177-214.

⁷⁹ Chodynckis K., O wpływach polskich na dokument ruski W. Ks. Litewskiego, *Zjazd historyków polskich w Poznaniu. Sekcja 6. Pamiętnik IV*, 1925, s. 1-7.

⁸⁰ *Ten pat*, s. 7.

formulė perimta iš Ordino vokiškų dokumentų. Tyrėjas senąją bizantišką tradiciją laiko invokacija, kuria kreipiamasi į Švč. Trejybę. Anot jo, ji Lenkijos karalystėje XIV a. buvo perimta iš senųjų rusėniškų testamentų⁸¹.

Marcelijus Kosmanas tyrė Ldk Vytauto lotyniškų, vokiškų ir rusėniškų dokumentų formuliarą bei nustatė, kad rusėniški dokumentai patyrė menkesnę lotyniško formuliario įtaką nei rusėniški Lenkijos Karalystės dokumentai, o LDK lotyniškų dokumentų struktūra buvo glaudžiai susijusi su karaliaus Jogailos kanceliarijos dokumentais, vokiškos tradicijos įtaka buvo minimali⁸². Ldk Vytauto lotyniškuose dokumentuose buvo naudojama tokia pat invokacija kartu su aprekacija „*In nomine Domini, amen*“, kurios nebuvo popiežių ar vyskupų dokumentuose⁸³. Taip pat tyrėjas pažymi, kad ir arengos dažnai naudotos panašios, kartais nurašytos žodis-žodinė nuo karaliaus Jogailos dokumentų, su nedideliais pakeitimais taip pat perimtos promulgacijos („*significamus tenore presentium quibus expedit universis, praesentibus et futuris presentium noticiam habituris*“ arba „*significamus quibus expedit universis quam praesentibus tam futuris*“)⁸⁴ ir koroboracijos formulė: „*Harum quibus sigillum nostrum est appensum testimonio litterarum*“, kuri karaliaus kanceliarijoje įsigalėjo nuo 1407 m. (pabrėžiama, kad Ordino lotyniškuose dokumentuose naudotos kiti koroboracijos formulės variantai: „*in quorum litteras fidem et maiorem corroboracionem hisce literis sigillum nostrum appendi iussimus*“ ar „*presentes litteras nostri et ipsius magni commendatoris sigillorum appensione fecimu communiri*“)⁸⁵. Vytauto lotyniškiems dokumentams sankcija nebūdinga, o jos naudojimas homogaliniuose dokumentuose sietinas su rusėniška įtaka⁸⁶. Kosmanas išskyrė į atskirą grupę Ldk Vytauto dovanojimus bajorams, kurių formuliaras buvo palyginti skurdus be invokacijos, aprekacijos, perpetuacijos, prasidėdavo davėjo intituliacija –

⁸¹ *Ten pat*, s. 4-5.

⁸² Kosman M., *Dokumenty wielkiego księcia Witolda...* s. 139-169.

⁸³ *Ten pat*, s. 155.

⁸⁴ *Ten pat*, s. 157.

⁸⁵ *Ten pat*, s. 158.

⁸⁶ *Ten pat*, s. 158, išn. 92.

įžvelgiama rusėniško dokumento įtaka⁸⁷. Tyrėjas fiksuoja, kad dokumentuose buvo vartojamos įvairios liudytojų formulės variacijos, o dažniausiai ši: „*presentibus [...] aliisque fidelibus nostris fidedignis*“⁸⁸.

Kosmanas įžvelgė Vytauto rusėniškuose dokumentuose lotyniškos-bizantiškos tradicijos sąveiką⁸⁹. Lotyniškojo dokumento įtakai tyrėjas priskyrė Ldk Vytauto rusėniškuose dokumentuose matomą kaitą, kai vietoj „*ce az*“ imtas naudoti įvardis „*мы*“, pradėta naudoti žodinė invokacija, datacija (metai ir diena – vartota įvairiai, naudoti skirtingi kalendoriai, taip pat nurodoma vieta „*мучах у*“), o kartais promulgacija („*daem wedomo wsim kto na siu hramotu srit ili ouslyszit*“, „*daem wedane wsem kto na sej list uzozrit ili slyszit*“, „*czinim znaemo sim naszim listom ktokoli eho uzrit ili uslyszit cztucz*“, kurie buvo išvesti iš lotyniškos formulės „*significamus tenore presencium quibus expedit universis*“) ir koroboracija („*a nato na wse dali esmo na krepost sej list i peczjat swoju weleli priwesiti*“). Kartu tyrėjas pažymi, kad Ldk Vytauto rusėniškuose dokumentuose nėra sankcijos ir subskripcijos, tačiau rusėniškuose Kazimiero Didžiojo dokumentuose jos buvo naudojamos. Dėl to daro prielaidą, kad rusėniškasis Lenkijos dokumentas nedarė įtakos rusėniškajam Ldk Vytauto raštinės dokumentui. Kosmanas daro išvadą, kad iki Ldk Vytauto valdymo pabaigos rusėniškuose dokumentuose, nors patyrė ir daug įtakos iš lotyniško dokumento, buvo juntama didelė senojo rusėniško formuliaro įtaka.

K. Pietkiewiczčius aptarė lotyniškojo ir rusėniškojo dokumento koegzistavimo ypatumus Lietuvos didžiojo kunigaikščio kanceliarijoje XV a. vid. – XVI a. per.⁹⁰ K. Pietkiewiczčius kanclerio pareigybės atsiradimą didžiojo kunigaikščio raštinėje datuoja XV a. 4 dešimt. pabaiga. Tyrėjo nuomone, po 1440 m. lotyniško dokumento formuliaras tapo pavyzdžiu ir rusėniškų

⁸⁷ *Ten pat*, s. 159.

⁸⁸ *Ten pat*, s. 159.

⁸⁹ *Ten pat*, s. 162-165.

⁹⁰ Pietkiewicz K., *Uwagi o dokumencie łacińskim...*, s. 119-134; Pietkiewicz K., *Paleografia Ruska...*, s. 412-423. Taip pat žr.: Pietkiewicz K., *Dokument ruski w kancelarii litewskiej Aleksandra Jagiellończyka...*, s. 65-86.

dokumentų formuliarui⁹¹. Pateikdamas XV a. pab. – XVI a. pr. rusėniškų dokumentų formuliario apžvalgą ir lotyniškų formulių juose recepciją, Pietkiewiczzius teigia, kad rusėniškų dokumentų formulės buvo naudojamos imant pavyzdį iš LDK lotyniškų dokumentų, kurie atitiko to meto klasikinius Europos diplomatikos pavyzdžius⁹². Naudotos lotyniškos invokacijos („*Во имя Божье, Амин/станься*“ iš lotyniško „*In nomine Domini, Amen*“, išplėtoto formuliario dokumentuose naudota ir „*Во имя светья/святное неразделимыя Троици, Амин*“, tačiau nenurodo, ar tai lotyniškas vertimas), arengos (pateikia kelis vertimų pavyzdžius⁹³, tačiau pažymi, kad XVI a. pr. būta ir individualių arengų, kurios naudotos politiniams tikslams išreikšti⁹⁴), perpetuacija (naudota dokumentuose su arenga, versta iš lotynų kalbos, skambėjo įvairiai, pvz., „*прото ку векуистои тое речи памети*“⁹⁵), kai kurie intituliacijos elementai (pvz., „*мы*“ iš „*nos*“, „*нан и дедич*“ iš „*dominus et haeres*“), promulgacija (su didesniais ar mažesniais pakeitimais naudota tokia: „*чиним знаменито сим нашим листом (каждому доброму) хто на него посмотрит, або (или) чтучи его услышит, нынешним и (на)потом будучим, кому будет потреб того ведати*“, kartais „*чиним знаменито*“ būdavo pakeičiamas į polonizmą „*ознаимуюем*“⁹⁶). Pietkiewiczzius teigia, kad dispozicijoje buvo įprasta naudoti suteikimo amžiams nurodymą „*вечно*“, „*вечно на веки веком*“⁹⁷, taip pat „*так долго и широко и округло какъ (с) старадавна у своих границах маются*“, „*пану...и его панеи и их детем и напотом будучим их счадомъ и его ближнимъ вечно и непорушно, и волни они (то)... отдати и продати...*“⁹⁸. Istorikas įžvelgia pertinencijos dalinį individualumą, tačiau pastebi ir tai, kad dažnai buvo naudojama ta pati formulė ir antrina A. Choroškevič⁹⁹, kuri manė, kad pertinencija tapo grynai formalia XV a. pab.¹⁰⁰

⁹¹ Pietkiewicz K., *Uwagi o dokumencie lacińskim...*, s. 119-134.

⁹² Pietkiewicz K., *Paleografia Ruska*, s. 414.

⁹³ *Ten pat*, s. 414-415.

⁹⁴ *Ten pat*, s. 415.

⁹⁵ *Ten pat*, s. 415-416.

⁹⁶ *Ten pat*, s. 416.

⁹⁷ *Ten pat*, s. 418.

⁹⁸ *Ten pat*, s. 419.

⁹⁹ Хорошкевич А., Жалованные грамоты Литовской Метрики конца XV века, *Источниковедческие проблемы истории народов Прибалтики*, Рига, 1970, с. 58.

Tyrėjas atkreipia dėmesį, kad išplėsto formuliario dokumentuose naudota įprasta pertinencija išvardinant naudmenas, bet sutrumpinto formuliario buvo apsiribojama abstrakčiais apibendrinimais, pvz., „*со всем по тому, как на нас то держано*“, „*со всем, с тем, потому что з давна к тому (именю) прислушает*“¹⁰¹. XV a. pab. koroboracija nusistovėjo. Iškilminguose dokumentuose naudota „*а для лучшего сведения и большое твердости и печать нашу казали есмо привесити к сему нашему листу*“, kituose „*а на твердость того и печат нашу казали есмо привесити/приложити къ сему нашему листу*“¹⁰². Testacijose formulė naudota: „*а при том были*“¹⁰³. Datacija buvo įvairi, tačiau XV a. pradėtas naudoti metų skaičiavimas nuo Kristaus gimimo rodo apie lotyniško dokumento įtaką¹⁰⁴.

Edvardas Gudavičius atliko išsamų vienos dokumento formuliario dalies – promulgacijos – tyrimą¹⁰⁵. Tyrimas parodė, kad XIV – XV a. sandūroje Lietuvoje funkcionavo du lotyniškosios promulgacijos tipai: „supažindinančioji“ („*notum facimus*“) ir „pažyminčioji“ („*significavimus*“) ¹⁰⁶. Istorikas išskiria lotyniško dokumento promulgacijos 4 elementus: 2 pagrindinius – paskelbimas („*significamus tenore praesentium*“, „*notum facio per praesentes*“) ir gavėjas („*universis presentibus et futuris*“, „*universis et singulis tam praesentibus quam futuris*“), 2 pagalbinis – gavėjo suinteresuotumo nurodymas („*quibus expedit*“, „*quibus interest*“) ir žinios gavimo apibūdinimas („*praesentium notitiam habituris*“, „*praesentes literas lecturis, inspecturis vel audituris*“) ¹⁰⁷. „Vokišku“ elementu laiko žinios gavimo apibūdinimą ¹⁰⁸. Tyrėjas nurodo, kad rusėniškos promulgacijos irgi buvo „supažindinančios“ („*чиним знаменито/явно*“) ir „pažyminčios“ („*вызнаваем/сознаваю*“), o jas sudarė tie patys 4 elementai. Jų išsidėstymas

¹⁰⁰ Pietkiewicz K., *Paleografia Ruska...*, s. 419.

¹⁰¹ *Ten pat*, s. 419.

¹⁰² *Ten pat*, s. 420.

¹⁰³ *Ten pat*, s. 421.

¹⁰⁴ *Ten pat*, s. 421.

¹⁰⁵ Gudavičius E., *Lietuvos akto promulgacijos kelias...*

¹⁰⁶ *Ten pat*, p. 37.

¹⁰⁷ *Ten pat*, s. 38.

¹⁰⁸ *Ten pat*, s. 38-40

parodė, kad „Lietuvos kanoninės gudiškos promulgacijos susiklostymui turėjo įtakos tiek lotyniškoji (vokiečių ir lenkų), tiek vokiškoji (vokiečių) diplomatika“¹⁰⁹. Nuo XV a. antros pusės stebimas „pažyminčios“ lotyniškos promulgacijos įsivyravimas¹¹⁰, o tarp rusėniškų labiau paplito „supažindinančioji“ promulgacija¹¹¹. Promulgacijos tyrimas parodė, kad jie buvo rašomi daugiau iš atminties, tačiau ilgos jų variacijos nepaneigia ir tai, kad galėjo būti naudotasi tam tikrais konspektais. Promulgacijų nusistovėjimas XV a. antroje pusėje – XVI a. pradžioje rodo tvirtą Lietuvos diplomatikos protografinę atramą (naudotasi konspektais), tačiau nepaaiškina jų tipo. Tai galėjo būti tiek raštininkų konspektai ar užsimezgantis metrikavimas ar kartuliarių sudarymas. Taip pat rasta užuominų, kad Lietuvoje XVI a. pirmoje pusėje naudotasi paleotipinėmis formuliarių knygomis, tačiau jų būta itin nedaug ir jos kažin, ar galėjo nulemti XVI a. pr. dokumentų formuliario ypatumus.

Tirta ir kita specifinė dokumentų grupė – falsifikatai. Plačiau tyrinėti konkretūs atvejai – Mindaugo donaciniai dokumentai Livonijos ordinui¹¹², Gedimino laišakai¹¹³, Krėvos aktas¹¹⁴, Vytauto privilegija Kaunui¹¹⁵ ir Bresto dvasininkams¹¹⁶, Kauno muitinės rejestro atvejis¹¹⁷, įvairiais aspektais analizuoti Polocko dokumentai¹¹⁸. Privačių dokumentų falsifikatai kiek didesnio dėmesio susilaukė dokumentų publikacijose¹¹⁹. J. Bardachas, tirdamas

¹⁰⁹ *Ten pat*, s. 40.

¹¹⁰ *Ten pat*, s. 42.

¹¹¹ *Ten pat*, s. 53.

¹¹² Platesnė istoriografija: Gudavičius E., *Mindaugas*, Vilnius, 1998, p. 85.

¹¹³ Platesnė istoriografija: Rowell S. C., *Chartularium Lithuaniae*, p. 46-49.

¹¹⁴ Rowell S. C., Krėvos aktas: diplomatijos ir diplomatikos apžvalga, 1385 m. rugpjūčio 14 d. Krėvos aktas, sud. J. Kiaupienė, Vilnius, 2002, p. 69-78.

¹¹⁵ Kiaupa Z., 1408 m. Vytauto privilegija Kauno miestui, *Lietuvos istorijos metraštis. 1979*, Vilnius, 1981, p. 5-19.

¹¹⁶ Išsamiau apie šios polemikos eigą žr.: Antanavičius D., 1380 ir 1412 m. Vytauto falsifikatų Bresto dvasininkams genezė, *Lietuvos istorijos metraštis*, 2003/1, Vilnius, 2004, p. 41-42.

¹¹⁷ Karalius L., Kauno muitinės rejestro atmintinė. Falsifikatas Lietuvos Metrikoje (XV-XVI amžių sandūra), *Kauno istorijos metraštis*, t. 6, Kaunas, 2005, p. 7-64.

¹¹⁸ Хорошкевич А. Л., Терминология и дипломатика полоцких коммуникативных документов как когнитивный код, *Человек-творец в художественном пространстве славянских культур*, Москва-Санкт Петербург, 2013, с. 17-48; Груша А., Письменная культура конца X – первой трети XVI в., *Древнейшие города Беларуси: Полоцк*, Минск, 2012, с. 468-488.

¹¹⁹ Pvz., KDKDW; Acta primae visitationis.

Žygimanto Senojo kanceliarijos darbą, išryškino dokumentų falsifikavimo problematiką¹²⁰. Šia problematiką išplėtojo R. Ragauskienė nagrinėdama galimybę klastoti bajorijos dokumentus XVI a.¹²¹ Tyrėja remiasi amžininkų nurodytais duomenimis apie jų pastebėtus ir užfiksuotus falsifikatus (klastotes), kurios išaiškėjo jas praktiškai panaudojus. Istorikė apžvelgia tendenciją klastoti dokumentus ne tik valdovo, bet ir privačiose raštinėse. Ragauskienė teigia, kad iki XVI a. vid. „falsifikatų krizė“ LDK kanceliarijoje atslūgo ir sugebėta su šia problema susidoroti, o štai privačiose raštinėse falsifikuojama buvo panašiais būdais visą XVI a. Nurodo, kad XVI a. pirmoje pusėje tokios veiklos iniciatoriai buvo didikai ir bajorai, o klastotes kurdavo jų raštininkai, o nuo amžiaus vidurio tarp atskleistų klastojimo atvejų iniciatorių didikų jau nematyti. A. Ryčkovo tyrimas parodė, kad valdovo dokumentų klastotojai buvo baudžiami mirties bausme¹²².

Užsienio šalių istoriografijoje privataus dokumento tyrimai yra ne nauja tema. Istorikai pradėjo diskutuoti apie privačius dokumentus ir juos atskirti nuo viešųjų praktiškai nuo XIX a. Tam pagrindus padėjo vokiečių ir prancūzų diplomatikos tyrinėtojai (H. Brunner¹²³, J. Ficker¹²⁴, R. Rosenmund¹²⁵, O. Posse¹²⁶, A. de Boüard¹²⁷), analizuotos viduramžių vad. „pragmatinės raštijos“ tendencijos (H. Keller¹²⁸). Atskirų dokumento formuliario dalių evoliucijos ir jų reikšmės tyrimai ypač suintensyvėjo nuo XX a. vid. Šia problematika domėjosi vokiečių, prancūzų, lenkų, rusų istorikai. Pvz., arengų tyrimų pradininku

¹²⁰ Bardach J., *Studia z ustroju i prawa Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV-XVII w.*, Warszawa-Białostok, 1970, s. 368-370.

¹²¹ Ragauskienė R., Galimybė klastoti bajorijos dokumentus Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVI a., *Istorijos šaltinių tyrimai*, t. I, Vilnius, 2008, p. 219-248.

¹²² Ryčkov A., Mirties bausmės skyrimas viešųjų raštų klastotojams Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teismuose XV amžiaus pabaigoje – XVI amžiaus viduryje, *Lietuvos Statutas ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajoriškoji visuomenė*, sud. I. Valikonytė ir L. Steponavičienė, Vilnius, 2015, p. 109–120.

¹²³ Brunner H., *Zur Rechtsgeschichte der römischen und germanischen Urkunden*, Berlin, 1880.

¹²⁴ Ficker J., *Beiträge zur Urkundenlehre*, I-II, Innsbruck, 1877-1878.

¹²⁵ Rosenmund R., *Die Fortschritte der Diplomatie seit Mabillon*, München und Leipzig, 1897.

¹²⁶ Posse O., *Die Lehre von den Privaturkunden*, Leipzig, 1887.

¹²⁷ De Boüard A., *Manuel de diplomatique française et pontificale*, t. I (Diplomatique generale), Paris, 1929; t.II (L'acte prive), Paris, 1948.

¹²⁸ Keller H., Grubmüller K., Staubach N., *Pragmatische Schriftlichkeit im Mittelalter. Erscheinungsformen und Entwicklungsstufen (Münstersche Mittelalter-Schriften 65)*, München, 1992.

galime laikyti H. Fichtenau, kuriuo sekė ir vis labiau gilinosi ir kiti tyrinėtojai (K. H. Ullrich, W. Zölner, N. Damsholt, J. Avril, Z. Perzanowski, A. Adamska, P. Chojnacki ir kt.)¹²⁹. Rusų istoriografijoje privataus dokumento tyrimai pasižymėjo intensyvia polemika dėl privačių dokumentų pradžios Kijevo Rusioje. Diskusijos pradininku galime laikyti XIX a. tyrinėtoją A. Stanislavskį, vėliau ją plėtojo S. Valkas¹³⁰, M. Tichomirovas¹³¹ ir kiti istorikai (A. Kopanevas¹³², V. Janinas¹³³, J. Aleksejevas¹³⁴, M. Sverdlovas¹³⁵ ir kt.). Rusiškąją diplomatiką (privačių aktų grupes, formularius ir kt.) plačiai tyrinėjo A. Lapo-Danilevskis¹³⁶, S. Kaštanovas¹³⁷, A. Kononenko¹³⁸, L. Ivina¹³⁹, V. Andrejevas¹⁴⁰ ir kt.¹⁴¹ Iš rusėniškų dokumentų atskirų formulių tyrimų išskirsime S. Kaštanovo devocinės preambulės¹⁴², A. Zoltano - intuliacijos

¹²⁹ Arengų istoriografiją plačiau žr.: Adamska A., *Arengi w dokumentach Władysława Lokietka: formy i funkcje*, Kraków, 1999, s. 14-15.

¹³⁰ Панеях В. М., Проблемы дипломатики частного акта в трудах С. Н. Валка, *Вспомогательные Исторические Дисциплины*, 1978, вып. 10, с. 55-70; Валк С. Н., *Избранные труды по историографии и источниковедению. Научное наследие*, Санкт-Петербург, 2000.

¹³¹ Тихомиров М. Н., О частных актах в Древней Руси, *Исторические записки*, 1945, т. 17.

¹³² Копанех А. И., Дипломатика поземельных актов двинских крестьян XVI в., *Вспомогательные Исторические Дисциплины*, 1974, вып. 6, с. 142-161.

¹³³ Янин В. Л., *Новгородские акты XII-XV вв. Хронологический комментарий*, Москва, 1991; Янин В. Л., *Актовые печати Древней Руси X-XV вв.*, т. 1, Москва, 1970.

¹³⁴ Алексеев Ю. Г., Частный земельный акт средневековой Руси, *Вспомогательные Исторические Дисциплины*, 1974, вып. 6, с. 125-141; Алексеев Ю. Г., Псковские купчие XIV - XV вв., *Вспомогательные Исторические Дисциплины*, 1976, т. 7, с. 126-147.

¹³⁵ Сverdlov М. Б., Древнерусский акт X - XIV вв., *Вспомогательные Исторические Дисциплины*, т. 8, 1976, с. 50-69.

¹³⁶ Лаппо-Данилевский А. С., *Очерк русской дипломатики частных актов*, 1920 (2-е издание СПб, 2007).

¹³⁷ Каштанов С. М., *Из истории русского средневекового источника. Акты X-XVI вв.*, Москва, 1996; Каштанов С. М., *Русская дипломатика*, Москва, 1988; Каштанов С. М., *Очерки русской дипломатики*, Москва, 1970; Каштанов С. М., К изучению формуляра великокняжеских духовных грамот конца XIV - начала XVI в., *Вспомогательные Исторические Дисциплины*, 1979, Вып. 11, с. 238-251.

¹³⁸ Кононенко А. М., К вопросу о западноевропейском средневековом частном акте, *Вспомогательные Исторические Дисциплины*, т. 3, Ленинград, 1970, с. 350-360.

¹³⁹ Ивина Л. И., Древнейшие частные акты купли-продажи Белозерского края, *Времена и судьбы: сборник статей в честь 75-летия Виктора Моисеевича Панеяха*, Санкт-Петербург, 2006, с. 342-356; Ивина Л. И., Формулярный анализ купчих грамот Центральной Руси (Переславская земля) конца XIV - XV вв., *Россия и проблемы Европейской истории: средневековье, новое и новейшее время, сб. Статей в честь С. М. Каштанова*, Ростов, 2003, с. 189-214.

¹⁴⁰ Андреев В. Ф., Новгородские духовные XII - XV вв., *Вспомогательные Исторические Дисциплины*, 1974, вып. 6, с. 131-148; Андреев В. Ф., *Новгородский частный акт XII-XV вв.*, Л., 1986.

¹⁴¹ Naujausia rusų diplomatikos apžvalga žr.: Pietkiewicz K., *Paleografia Ruska*, Warszawa, 2015, s. 387-412.

¹⁴² Каштанов С. М., Богословская преамбула жалованных грамот, *Вспомогательные Исторические Дисциплины*, 1973, вып. 5, с. 81-107.

dalies analizes¹⁴³. Dokumentacijos problematika plačiai plėtojama ir lenkų istoriografijoje (S. Kętrzyński, K. Maleczynski, K. Skupieński, A. Adamska, T. Jurek, P. Chojnacki, I. Sułkowska-Kurasiowa ir kt.). Vykusios polemikos rezultatai sąlygiškai apibendrinti 2015 m. pasirodžiusiame Lenkijos diplomatikai skirtame darbe¹⁴⁴. Privačių dokumentų problematiką plėtojo K. Skupieński, analizavęs Mažosios Lenkijos privačius dokumentus, jų funkcijas, formuliarą ir kt.¹⁴⁵ Daugiau dėmesio susilaukė valdovo ir Bažnyčios kanceliarijų dokumentų formuliarų tyrimai (A. Polak, I. Pietrzyk, A. Gut¹⁴⁶).

Šaltiniai

Darbas parengtas remiantis įvairių valstybių archyvuose ir bibliotekose saugomais dokumentais bei dokumentų publikacijomis. Tyrimo metu buvo surinkti dokumentai iš Vilniaus¹⁴⁷, Varšuvos¹⁴⁸, Krokuvos¹⁴⁹, Minsko¹⁵⁰ ir Maskvos¹⁵¹ archyvų bei bibliotekų. Remiantis disponuojama medžiaga, galima

¹⁴³ Zoltan A., Се азъ... К вопросу о происхождении начальной формулы древнерусских грамот, *Russian Linguistics*, nr. 11, 1987, p. 179-186.

¹⁴⁴ *Dyplomatyka staropolska*, pod red. T. Jurka, Warszawa, 2015. Taip pat žiūrėti ankstesnius darbus: Kętrzyński St., *Zarys nauki o dokumencie polskim wieków średnich*, Kraków, 1934; Maleczyński K., *Zarys dyplomatyki polskiej wieków średnich*, część 1, Wrocław, 1951.

¹⁴⁵ Skupieński K., *Funkcje Małopolskich dokumentów w sprawach prywatnoprawnych do roku 1306*, Lublin, 1990; Skupieński K., Dokumenty osób prywatnych w ziemiach krakowskiej i sandomierskiej w latach 1190 – 1449: bezmiar czy margines, *Studia Źródłoznawcze*, t. XXXII-XXXIII, Warszawa-Poznań, 1990, s. 17-33.

¹⁴⁶ Polak A., *Dyplomatyka Kościoła polskiego okresu średniowiecza. Formularz dokumentów arcybiskupów gnieźnieńskich do 1381 roku*, Opole, 2014; Pietrzyk I., *Kancelaria i dokument Przemyslidów opawskich w XIV i początkach XV wieku*, Śląsk, 2008; Gut A., *Formularz dokumentów książąt zachodniopomorskich do połowy XIV w.*, Szczecin, 2002 ir kt.

¹⁴⁷ Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka (LMAVB) rankraščių skyriuje: f. 1-6, 16, 18, 31, 37, 40, 43, 138, 198, 205, 206, 256, 273. Lietuvos valstybės istorijos archyvas (LVIA): f. 459, 525, 597, 599, 610, 694, 716, 1135, 1177, 1178, 1274, 1276, 1280, 1282, 1294. Vilniaus universiteto bibliotekos (VUB) rankraščių skyrius: f. 5, 67, 69, 72, 77, 80, 214. Lietuvos nacionalinis muziejus (LNM): pergamentų kolekcija.

¹⁴⁸ *Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie* (toliau – AGAD): *Zbiór dokumentów pergaminowych* (toliau – perg.), *Archiwum Warszawskie Radziwiłłów* (toliau – AR), *Archiwum Potockich z Radzyna* (toliau – AP z Radz), *Archiwum Tyzenhauzów* (toliau – AT), *Archiwum Zamoyskich* (toliau – AZ), *Zbiór materialów różnej provenencji* (toliau – Zbiór różnej prow.).

¹⁴⁹ *Biblioteka im. ks. Czartoryskich w Krakowie* (toliau – BiblCzart): *Dokumenty pergaminowe* (perg. 66, 588, 687, 729, 774, 783, 1043, 1214, 1278, 1285); rękop. 1697 IV, 1777, 2094; *Archiwum narodowe w Krakowie (Wawel)* (toliau – ANKW): *Archiwum Sanguszków* (toliau – AS).

¹⁵⁰ Valstybinis Baltarusijos istorijos archyvas (НИАБ - *Национальный Исторический Архив Беларуси*): f. 147, 694.

¹⁵¹ Rusijos valstybinis senųjų aktų archyvas (РГАДА - *Российский государственный архив древних актов*): f. 1603. Rusijos valstybinės bibliotekos Maskvoje (РГБ - *Российская государственная библиотека в Москве*) rankraščių skyrius: f. 191, 256.

daryti prielaidą, jog tyrimui aktualių šaltinių yra Siedlcuose ir Kijeve¹⁵². Archyvuose saugomų dokumentų formos: originalai, kopijos, nuorašai, transumptai, registrai. Mums yra itin aktualios dokumentų nuorašų knygos. Vilniaus vyskupijos nuorašų knygos pradėtos vesti nuo 1522 m. Yra išlikusios kelios Vilniaus vyskupijos ir Vilniaus kapitulos privilegijų nuorašų knygos¹⁵³, o privačių fundacijų ir donacijų gausiausia vadinamojoje „*Liber Magnus*“ (arba Lib. VI)¹⁵⁴. 1619 m. buvo parengta Medinininkų (Žemaičių) vyskupijos privilegijų nuorašų knyga vad. „*Codex Babinowski*“¹⁵⁵. Lucko vyskupijos nuorašų knygos buvo pradėtos vesti nuo XV a. pabaigos, kurios yra saugomos Siedlcų archyve Lenkijoje (ši medžiaga liko disertacijoje nepanaudota). Stačiatikių Cerkvės dokumentų nuorašų knygų nėra žinoma. Tik XIX a. dokumentų publikacijose buvo paskelbti dokumentai iš Kijevo Pustynsko-Nikolsko vienuolyno dokumentų knygų, kuri tuo metu buvo saugoma Kijevo Dvasinėje Akademijoje¹⁵⁶. Darbo autoriui šios knygos likimas nėra žinomas. Be bažnytinių institucijų yra žinoma viena privataus asmens iniciatyva, o būtent velionio kunigaikščio Iljos Ostrogiškio žmonos Beatos¹⁵⁷, sudaryta dokumentų nuorašų knyga, kurios didelę dalį sudarė privatūs dokumentai, susiję su Ostrogiškių valdomis. Tai vadinamoji „Bonos knyga“ arba „*Munimenta ducum in Ostrog*“, kurios dokumentų chronologija apima XIV a. pab – 1539 m. ir didžioji dalis nuorašų publikuoti minėtame „Sanguškų archyve“. Taip pat žinomi paminėjimai, kad XVI a. pr. kai kurių didikų dvaruose vestos dokumentų nuorašų knygos: Vilniaus vaivados Mikalojaus Mikalojaičio Radvilos knygos, „į kurias visi [...] raštai, privilegijos ir

¹⁵² Archiwum diecezjalne w Siedlcach, D. 3, 15, 40, 131, 133, 148, 149, 151, 159. Už nuorodas dėkoju Tomaszui Jaszczolui. Valstybinis Ukrainos istorijos atchyvas Kijeve (ЦДІАУ - Центральний державний історичний архів України, м. Київ): f. 25. Už nuorodas dėkoju Igoriui Teslenko. Ateityje tyrimą tikimasi papildyti minėtų archyvų medžiaga.

¹⁵³ Trumpa apžvalga žr.: KDKW, Wstęp, s. XXXI-XXXVIII; *Acta primae Visitationis diocesis Vilnensis anno Domini 1522 peractae. Vilniaus Kapitulos Archyvo Liber Iib atkūrimas*, sud. S. C. Rowell, Vilnius, 2015, p. LVII-LVIII.

¹⁵⁴ LMAVB RS, f. 43, b. 204.

¹⁵⁵ VUB RS, f. 1, b. 719.

¹⁵⁶ „из книги документовъ Пустынно-Никольскаго монастыря, находящейся въ библ. К. Дух. Академии, нр. 219“ (АЮ-ЗР, 1883, нр. VIII, л. 14, 15 ir kt.).

¹⁵⁷ Archiwum Sanguszków, t. I, s. VIII; Собчук В., Найдавніші реєстри документів архіву князів Острозьких, *Записки НТШ*, Львів, 2012, т. 264 (Праці Історично-філософської секції), с. 379 ir kt. Taip pat žr.: Ragauskienė R., *Dingę istorijoje...*, p. 122.

užrašymai bei pirkimo raštai buvo įrašyti“ ir Vilniaus vaivados ir LDK kanclerio Alberto Goštauto dvare 1518-1532 m. plačios apimties „dvaro pajamų, duočių ir pardavimų“ knygos¹⁵⁸. Vėlesnius XVI a. žinomus didikų, kunigaikščių ir bajorų dvaruose vestus kartuliarus ir dokumentų registrus suregistravo R. Ragauskienė¹⁵⁹.

Daugiausia Katalikų Bažnyčiai adresuotų privačių dokumentų buvo paskelbta J. Fijałeko ir W. Semkowicziaus parengtame Vilniaus katedros ir vyskupijos dokumentų rinkinyje: „*Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiej*“ (KDKDW)¹⁶⁰. Čia dokumentų chronologija siekia iki 1506 m., o vėlesnių 1507-1522 m. Vilniaus vyskupijos dokumentų registrą sudarė G. Błaszczycas¹⁶¹. S. C. Rowellas atkūrė ir paskelbė ankstyvąją Vilniaus kapitulos dokumentų nuorašų knygą, kurioje gausu ir privačių dokumentų (dalis dokumentų paskelbta vertingoje komentarų dalyje): „*Acta primae visitationis diocesis Vilnensis anno Domini 1522 peractae*“ (Acta primae visitationis)¹⁶². Medininkų (Žemaičių) vyskupijos bažnyčioms skirtų privačių fundacijų ir donacijų paskelbė P. Jatulis Medininkų vyskupijos kodekse: „*Codex Mednicensis seu Samogitiae Dioecesis*“ (CM)¹⁶³.

Rusėniškų privačių dokumentų daugiausia randame dar XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje pasirodžiusiuose kunigaikščių Sanguškų giminės archyvo publikacijose: „*Archiwum ksiąg Łubartowiczów Sanguszków w Sławucie*“ (Archiwum Sanguszków). Viso buvo paskelbti 7 tomai, tačiau mūsų tiriamojo laikotarpio dokumentai sutinkami pirmajame, kurį sudarė J. Tarnawskis¹⁶⁴ ir

¹⁵⁸Ragauskienė R., *Dingę istorijoje...*, p. 117-118.

¹⁵⁹Ten pat, p. 127-129.

¹⁶⁰*Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiej* = *Codex diplomaticus ecclesiae cathedralis necnon dioeceseos Vilnensis*, ed. J. Fijałek, W. Semkowicz, t. 1, Kraków, 1932-1948.

¹⁶¹Błaszczyc G., Regestry dokumentów diecezji wileńskiej z lat 1507-22 Jana Fijałka i Władysława Semkowicza, *Lituanio – Slavica Posnaniensia: Studia historyka*, Poznań, 2003, t. 9, s. 247-299.

¹⁶²*Acta primae visitationis diocesis Vilnensis anno Domini 1522 peractae. Vilniaus Kapitulos archyvo Liber IIb atkūrimas*, sud. S. C. Rowell, Vilnius, 2015.

¹⁶³*Codex Mednicensis seu Samogitiae Dioecesis*, ed. P. Jatulis, t. 1, Roma, 1984.

¹⁶⁴*Archiwum ksiąg Łubartowiczów Sanguszków w Sławucie*, t. 1 (1366 – 1506), pod. zarządem J. Tarnawskiego, Lwow, 1887.

trečiajame, sudarytame B. Gorczako¹⁶⁵. Išskirtinos dar kelios XIX a. dokumentų publikacijų serijos, nors jose privačių dokumentų yra kiek mažiau. Visų pirma, tai Archeografinės komisijos Vilniuje paruoštos publikacijos: „*Акты, издаваемые археографическою комиссією*“ (АБАК). Privačių dokumentų randame tomuose nr. 2, 7, 11 ir 13¹⁶⁶, kuriuose buvo publikuota Lietuvos Metrikos medžiaga, taip pat svarbus tomas nr. 24¹⁶⁷, kuriame surinkti skirtingi bajorų dokumentai ir tomas nr. 33¹⁶⁸ - Stačiatikių Cerkvės dokumentai. Kita svarbi XIX a. Rusijos imperijoje publikuota šaltinių serija, tai vadinamieji archeografiniai rinkiniai, skirti vad. Šiaurės-Vakarų Rusios istorijai: „*Археографическій сборникъ документовъ относящихся къ исторіи Северозападной Руси*“ (Археографическійсборникъ), kuriuose buvo surinkti įvairiausi dokumentai. Privačių rusėniškų dokumentų randame tomuose nr. 1, 2, 4, 6-9¹⁶⁹. Trečia publikacijų serija – vad. Pietvakarių Rusijos archyvas: „*Архивъ Юго-Западной Россіи, издаваемый комиссією для разбора древнихъ актовъ*“ (АЮ-ЗР), kuris buvo išleistas Kijeve. Privačių dokumentų sutinkame 1876, 1883 ir 1907 m. išleistuose tomuose¹⁷⁰.

Privačių dokumentų sutinkame atskirose publikacijose, tokiose kaip V. Rozovo sudarytas Ukrainos dokumentų rinkinys: „*Українські грамоты*“¹⁷¹. Taip pat išskirtinio istorikų dėmesio sulaukė Polocko dokumentai, kurie 2015

¹⁶⁵ *Archiwum ksiąg Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie*, t. 3 (1432 – 1534), wydane przez B. Gorczaka, Lwow, 1890.

¹⁶⁶ *Акты, издаваемые археографическою комиссією высочайше учрежденною въ Вильне*, т. 2 (Акты земского суда), Вильна, 1867; *Акты, издаваемые археографическою комиссією*, т. 7 (Акты Городненскаго градскаго суда), Вильна, 1874; *Акты, издаваемые археографическою комиссією*, т. 11 (Акты главнаго Литовскаго трибунала), Вильна, 1880; *Акты, издаваемые археографическою комиссією*, т. 13 (Акты главнаго Литовскаго трибунала), Вильна, 1886.

¹⁶⁷ *Акты, издаваемые археографическою комиссією для разбора древнихъ актовъ*, т. 24 (Акты о боярахъ), Вильна, 1897.

¹⁶⁸ *Акты, издаваемые археографическою комиссією для разбора древнихъ актовъ*, т. 33 (Акты относящіеся къ исторіи Западно-русской церкви), Вильна, 1908.

¹⁶⁹ *Археографическійсборникъ документовъ относящихся къ исторіи Северозападной Руси издаваемый при управленіи Виленскаго учебнаго округа*, т. 1, Вильня, 1867; т. 2, Вильня, 1867; т. 4, Вильня, 1867; т. 6, Вильня, 1869; т. 7, Вильня, 1870; т. 8, Вильня, 1870; т. 9, Вильня, 1870.

¹⁷⁰ *Архивъ Юго-Западной Россіи, издаваемый комиссією для разбора древнихъ актовъ, состоящей при Кіевском, Подольскомъ и Волынскомъ генерал-губернаторе*, ч. 6, т. 1 (Акты объ экономическихъ и юридическихъ отношеніяхъ крестьянъ въ XVI – XVIII веке. 1498-1795), Кіевъ, 1876; ч. 1, т. 6 (Акты о церковно-религіозныхъ отношеніяхъ въ Юго-Западной Руси. 1322-1648), Кіевъ, 1883; ч. 8, т. 5 (Алты объ украинской админисраціи XVI – XVII в.в.), Кіевъ, 1907.

¹⁷¹ Розов В., *Українські грамоты*, т. 1 (XIV в. і перша половина XV в.), Київ, 1928.

m. buvo pakartotinai išleisti papildytoje publikacijoje: „*Полоцкие грамоты XIII – начала XVI в.*“¹⁷² Kiti pavieniai dokumentai publikuoti specialiuose leidiniuose ir straipsniuose, pvz., A. Gruša publikavo bene seniausią žinomą rusėnišką privatų žemės valdų mainų dokumentą¹⁷³, W. Semkowiczius paskelbė Jono Manvydaičio testamentą¹⁷⁴, V. Varoninas surinko Mstislavlio kunigaikščio Jurgio Lengvenaičio dokumentus¹⁷⁵. Senujų XIX – XX a. pradžios šaltinių publikacijų svarba didelė dar ir todėl, kadangi dalis juose skelbtų originalių dokumentų neišliko.

Atskirą grupę sudaro Lietuvos Metrika. Daugiausia privačių dokumentų randame Užrašymų knygoje nr. 4, 15, 25, 29 ir 37¹⁷⁶. Atskirai minėtina Lietuvos Metrikos Užrašymų knyga nr. 1¹⁷⁷, kurioje buvo suregistruota keliasdešimt neišlikusių ankstyvųjų privačių dokumentų. Pavieniai dokumentai buvo įrašomi ir į XVI-XVIII a. įvairių teismų knygas (Žemės, Vyriausiojo Tribunolo). Tiriant privačių dokumentų juridinę galią buvo iširta Lietuvos Metrikos Teismų bylų publikuota medžiaga, kurios chronologinės ribos siekė 1529 m.¹⁷⁸ Žinoma daug valdovo privačių sandorių (dokumentų) patvirtinimų, tačiau disertacijoje nesistengta jų visų suregistruoti¹⁷⁹.

¹⁷² *Полоцкие грамоты*, т. 1-2, 2015.

¹⁷³ Груша А. І., *Мяноўная грамата князя Васіля Нарымонтавіча*.

¹⁷⁴ Semkowicz W., *Przywileje Witolda dla Moniwida, starosty wileńskiego i testament jego syna Jana Moniwidowicza, Ateneum Wileńskie*, t. 1, 1921, p. 253-267.

¹⁷⁵ Варонін В., *Князь Юрай Лынгвеневіч Мстислаўскі: Гістарычны партрэт*, Мінск, 2010.

¹⁷⁶ *Lietuvos Metrika (1479–1491). Užrašymų knyga 4*, parengė L. Anužytė, Vilnius, 2004; *Lietuvos Metrika (1528–1538). Užrašymų knyga 15*, parengė A. Dubonis, Vilnius, 2002; *Lietuvos Metrika (1387–1546). Užrašymų knyga 25*, parengė D. Antanavičius, A. Baliulis, Vilnius, 1998; *Lietuvos metrika (1546–1547). Užrašymų knyga 29*, par. I. Papienė, Vilnius, 2016; *Lietuvos metrika (1552–1561). Užrašymų knyga 37*, par. D. Baronas, Vilnius, 2011.

¹⁷⁷ *Lietuvos Metrika (1380–1584). Užrašymų knyga 1*, parengė A. Baliulis, R. Firkočiūsis, Vilnius, 1998.

¹⁷⁸ *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 224 (1522-1530). Teismų bylų knyga 4*, parengė S. Lazutka, I. Valikonytė ir kt., Vilnius, 1997; *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 225 (1528-1547). Teismų bylų 6*, parengė S. Lazutka ir I. Valikonytė, Vilnius, 1995; *Акты Литовской метрики*, собр. Федор И. Леонтович, т. 1, вып. 1 (1413-1498), Варшава, 1896-1897; *Акты Литовской метрики*, собр. Федор И. Леонтович, т. 2, вып. 2 (1499-1507), Варшава, 1897; *Русская историческая библиотека. т. 20. Литовская Метрика. Т. 1. Книги судных дел*, Петербург, 1903; *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 4 (1479-1491). Užrašymų knyga 4*, parengė L. Anužytė, Vilnius, 2004; *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 5 (1427-1506). Užrašymų knyga 5*, parengė A. Baliulis, A. Dubonis, D. Antanavičius, Vilnius, 2012; *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 6 (1494-1506). Užrašymų knyga 6*, parengė A. Baliulis, Vilnius, 2007; *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 14 (1524-1529). Užrašymų knyga 14*, parengė L. Karalius ir D. Antanavičius, Vilnius, 2008; *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 15 (1528-1538). Užrašymų*

Vis dėlto, tenka kalbėti apie šaltinių fragmentiškumą. Geriausiai yra išlikę katalikų Bažnyčiai skirti dokumentai. Tai - privačios fundacijos, donacijos ir pardavimo dokumentai, suteikti Vilniaus, Medininkų, Lucko vyskupijoms ir jų parapijų bažnyčioms, taip pat Vilniaus pranciškonų vienuolijai ir Šv. Jobo špitolei. Tai galima spręsti remiantis išlikusiomis bažnytinių dokumentų nuorašų knygomis, lyginant į jas patekusių ir nepatekusių dokumentų skaičių (Vilniaus ir Žemaičių vyskupijų atvejais, žr.: 6.1.1.1. *Vilniaus ir Žemaičių vyskupijų fundacijos ir donacijos*), taip pat pasinaudojant valdovų privilegijomis, kuriomis buvo patvirtinamos privačios donacijos (Vilniaus pranciškonų atvejis, žr.: 6.1.1.2. *Vilniaus pranciškonų donacijos*). Sąlygiškai neblogai išliko didikų giminių disponuoti dokumentai. Tai sietina su geresnėmis galimybėmis saugoti dokumentus. Tokių giminių, kaip Radvilų, disponuoti dokumentai. Išskirtume Radvilų giminės archyvo fenomeną, į kurį suplaukė nemažai privačių archyvų¹⁸⁰. Tai lėmė platūs Radvilų giminystės ryšiai, pvz., pagrindinis Iljiničių giminės turtas perėjo Radviloms po 1569 m. Jurgio Jonaičio Iljiničiaus mirties¹⁸¹, Zaberezinskių - po 1544 m. Jono Jonaičio Zaberezinskio mirties¹⁸². Šių ir kitų giminių dokumentai saugomi Radvilų archyve (didžioji dalis archyvo saugoma Varšuvoje¹⁸³, kita – Vilniuje¹⁸⁴, Minske¹⁸⁵, Kijeve¹⁸⁶). Taip pat išliko kunigaikščių Sanguškų archyvas¹⁸⁷,

knyga 15, parengė A. Dubonis, Vilnius, 2002; *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 25 (1387-1546) Užrašymų knyga 25*, parengė D. Antanavičius ir A. Baliulis, Vilnius, 1998.

¹⁷⁹ Daug suregistuota: Груша А. И., *Документальная письменность...*, c. 136.

¹⁸⁰ Giminių arhyvų tyrimų istoriografijos apžvalga žr.: Ragauskienė R., *Dingę istorijoje...*, p. 34-41.

¹⁸¹ Mikulski W., Dokumenty rodziny Iliniczów w Archiwum Warszawskim Radziwiłłów, *Miscellanea Historico-Archivistica*, Warszawa, 1998, t. 9, s. 4-12.

¹⁸² Zaberezinskių dokumentų galime rasti Radvilų archyve, pvz., AGAD, Zbiór perg. 7492.

¹⁸³ Zielińska T., Archiwa Radziwiłłów i ich twórcy, *Archeon*, t. 66, 1978, s. 105-129; Zielińska T., Archiwa różnych linii rodu Radziwiłłów w polskich zbiorach publicznych, *Miscellanea Historico-Archivistica*, Warszawa, 1997, t. 7, s. 107-113.

¹⁸⁴ LVIA, f. 459, 1280. Plg.: Olechnovič L., Baniusevičius A., Radvilų giminės dokumentų rinkinių, esančių Lietuvoje, apžvalga, *Lietuvos archyvai*, 1995, nr. 6, p. 109-118.

¹⁸⁵ НИАБ, ф. 694. Plg.: Gołubowicz A. K., Dokumenty i materiały rodu Radziwiłłów w archiwum Narodowym Republiki Białorusi, *Miscellanea Historico-Archivistica*, Warszawa, 1997, t. 7, s. 93-97; Латушкін А. М., Нявiжскi архiў князёў Радзiвiлаў у XV – першай палове XX ст.: гiстарыяграфiя i крынiцы, *Веснiк Беларускага дзержаўнага унiверсiтэта*. Сер. 3, 2006, т. 2, с. 3-9.

¹⁸⁶ Antonienko I. E., Hiscowa L. Z., Znaczenie archiwaliów Radziwiłłów, przechowywanych w Centralnym Państwowym Historycznym Archiwum Ukrainy w Kijowie, dla rekonstrukcji Archiwum Radziwiłłów, *Miscellanea Historico-Archivistica*, Warszawa, 1997, t. 7, s. 99-150.

Oginskių¹⁸⁸, Tiškevičių¹⁸⁹, Pliaterių¹⁹⁰, Sapiegų¹⁹¹ ir kt.¹⁹² dokumentų rinkiniai. Manome, kad išliko palyginti nedidelė vidutinių ir smulkesnių bajorų turėtų privačių dokumentų dalis. Menkesnis išlikimas sietinas su prastesnėmis saugojimo galimybėmis, o dokumentai dažnai žūdavo dėl įvairiausių aplinkybių¹⁹³. Tą patį galima pasakyti ir apie miestiečių dokumentų fragmentiškumą, pvz., Vilniaus miestiečių dokumentų reprezentatyvumas yra menkas dėl Vilniaus miesto archyvo žuvimo XVII a. vid.¹⁹⁴

Atkreiptinas dėmesys, kad labai nevienodai išliko skirtingų rūšių privačių dokumentų kiekis. Daugiausia turime pardavimų, fundacijų ir donacijų, o kai kurios privačių dokumentų rūšys išlikę menkai, pvz., testamentai. Jų išliko palyginus nedaug, ypač rusėniškų. Gretutiniai šaltiniai rodo, kad būtent testamentai funkcionavo kone plačiausiai, kadangi jie buvo pasitelkiami kaip įrodymas XV a. pab. – XVI a. pr. civilinėse bylose dėl turto dažniau nei kitų rūšių privatūs dokumentai (žr.: 4. *Privataus dokumento juridinė galia LDK (XV – XVI a. pr.)*). Tas pats minėtina ir apie skolarasčius, kurių išliko vos keli, o teismuose buvo dažnai pasitelkiami kaip įrodymas.

Geografiškai daugiausia dokumentų, kurie buvo išduoti Vilniaus, Trakų, Palenkės ir Naugarduko vaivadijose, kiek mažiau – Voluinėje, Žemaitijoje, Polocko, Kijevo vaivadijose, o mažiausiai dokumentų išliko iš Vitebsko, Podolės ir LDK priklausiusių Šiaurės-Rytų žemių (Smolensko, Okos

¹⁸⁷ Syta K., Dzieje archiwów książąt Sanguszków, *Miscellanea Historico-Archivistica*, Warszawa, 2000, t. 11, s. 97-110; Syta K., Archiwum kniazia Andrzeja Hrehorowicza Sanguszki kowielkiego z końca XVI w., *Archiwa-Kancelarie-Zbiory*, red. W. Chorążyczewski, R. Degen, K. Syta, Toruń, 2005, t. 1, s. 29-44.

¹⁸⁸ LVIA, f. 1177. Plg.: Syta K., Testament Marcjana Antoniego Ogińskiego kasztelana mścisławskiego. Przyczynek do dziejów rodziny Ogińskich w Litewskim Historycznym Archiwum Państwowym w Wilnie, *Archiwa-Kancelarie-Zbiory*, red. W. Chorążyczewski, R. Degen, K. Syta, Toruń, 2008, t. 2, s. 219-231.

¹⁸⁹ LVIA, f. 716.

¹⁹⁰ LVIA, f. 1276.

¹⁹¹ *Kazimiero Leono Sapiegos archyvo inventorinė knyga (1647/1648 m.)*, parengė D. Antanavičius, A. Baliulis, Vilnius, 2014.

¹⁹² Tiriamojo laikotarpio privačių dokumentų randame šių giminių dokumentų rinkiniuose: Menickių (LVIA, f. 599), Potockių iš Radzynės (AGAD, AP z Radz.), Tyzenhauzų (AGAD, AT), Zamoiskių (AGAD, AZ).

¹⁹³ Ragauskienė R., *Dingę istorijoje...*, p. 181-254.

¹⁹⁴ Apie archyvo žūtį žr.: Ragauskas A., 1650 m. kovo 30 d. Vilniaus suolininkų teismo įrašų knygų sąrašas, *Lietuvos miestų istorijos šaltiniai*, red. Kol. Pirm. A. Dubonis, kn. 3, Vilnius, 2001, p. 260-263.

aukštupio, Černigovo-Siverų), kurios buvo užkariautos Maskvos Didžiosios Kunigaikštystės XV a. pab. – XVI a. pr. (žr.: 3.3. *Privačių dokumentų skelbimo geografijs* ir priedus - kartoschemas).

Darbe panaudoti šaltiniai leidžia preliminariai nustatyti LDK funkcionavusių privačių dokumentų išlikimo mastą ir pobūdį. Iš viso suregistruota 1470 privačių dokumentų (empirinė medžiaga apibendrinta skyriuje: 3. *Privačių dokumentų raida XIV a. pab. – 1529 m.*, taip pat atskirų rūšių dokumentų išlikimas aptariamas tiriant formuliarą, dokumentai suregistruoti prieduose), kurie leidžia atlikti reprezentatyvų tyrimą. Disertacijos rengimo metu surinkti šaltiniai leidžia atsakyti į darbe suformuluotus tikslus ir iškeltus klausimus.

Disertacijos struktūra

Disertaciją sudaro įvadas, 7 skyriai, išvados, šaltinių ir literatūros sąrašai bei priedai. *1 skyriuje* aptariama terminų problema diplomatikoje ir pateikiamas privataus dokumento apibrėžimas. *2 skyrius* skirtas privataus dokumento atsiradimo ir išplitimo veiksniams LDK aptarti, jame analizuojamas įvairių institucijų vaidmuo ir nustatomi pagrindiniai privataus dokumento plėtrą skatinę veiksniai. *3 skyrius* skirtas privačių dokumentų raidai, jame aptariama: išdavėjai, gavėjai, dokumentų išdavimo vietos ir kt. *4 skyriuje* tiriama privataus dokumento juridinė galia ir panaudojimas kaip įrodymo teisme. *5 skyriuje* analizuojamos privačių dokumentų patvirtinimo priemonės: antspaudavimas, liudytojų įrašymas ir kt. *6 skyrius* skirtas privačių dokumentų formuliario tyrimui. *7 skyriuje* analizuojama lotyniško ir rusėniško formuliario koegzistavimo problema. Taip pat pridedami priedai – privačius lotyniškus ir rusėniškus dokumentus surašiusių asmenų sąrašai, disponuojamų privačių dokumentų sąrašai, dokumentų išdavimo vietų lokalizacijai skirti žemėlapiai.

1. Terminų problematika diplomatikoje: dokumentas, aktas, privatus dokumentas

Lietuvos istoriografijoje dokumento ir akto termino vartojimo tradicija dar nėra nusistovėjusi. Tai lėmė pagalbinės istorijos disciplinos – diplomatikos – vis dar negilios tradicijos Lietuvoje, o taip pat skirtingų Europos diplomatikos šalių su skirtinga terminologija įtaka. Kartais šie terminai vartojami kaip sinonimai, apibūdinant juridinę galią turinčius dokumentus, kartais tam naudojamas išskirtinai akto arba išskirtinai dokumento terminas. Pirmoje šio skyriaus dalyje apžvelgta Lietuvos ir užsienio šalių istoriografija ir nubrėžtos tam tikros gairės, kurios turėtų padėti nuosekliau vartoti šiuos terminus. Antroji skyriaus dalis skirta privataus dokumento apibrėžimui.

1.1. Dokumento ir akto terminų naudojimas užsienio istoriografija

Vienas žymiausių XIX a. antrosios pusės tyrinėtojų austrų istorikas Teodoras Sickelis skirstė dokumentus į dispozicinius (sandorinius), turėjusius juridinę galią, ir pažymimuosius, juridinės galios neturėjusius¹⁹⁵. Tyrėjas pirmuosius vadino „*Urkunden*“ ir jiems priešpastatė „*Akten*“, priklausantiems antrajai grupei. Juo sekė ir kiti diplomatikos tyrinėtojai, pavyzdžiui prancūzas R.-H. Bautieras irgi „*actes*“ išskyrė iš dokumentų masės: „„*actes*“ (*Urkunden*) *poprement dits – le masse de autres „documents*““¹⁹⁶.

Vokiečių diplomatikai būdingas dokumento siejimas su jo konkrečia forma ir su teisine reikšme¹⁹⁷. Vokiečių istorikas H. Bresslau „dokumentais“ („*Urkunden*“) vadino visus šaltinius, turinčius konkrečiam laikotarpiui atitinkamą formą ir liudijančius apie įvykusį teisinį veiksma¹⁹⁸. „*Urkunden*“ jis vadino ne tik tokius rankraščius („*Schriftstücke*“), kurie tiesiogiai siejasi su juridiniu veiksnu, bet ir tuos, kurie susiję su valdovo ir jo pareigūnų santykiais – įsakymai ir pan. Visgi, Bresslau gana atsargiai elgėsi su įvairia dalykine korespondencija („*Briefe*“), kurią tapatino su „*Akten*“. Jis laikėsi nuomonės,

¹⁹⁵ Sickel T., *Beiträge zur Diplomatiek*, I-VIII, Wien, 1861-1882.

¹⁹⁶ Cituota pagal: Каштанов С. М., *Русская дипломатика*, Москва, 1988, c. 20-21.

¹⁹⁷ Maleczyński K., *Zarys dyplomatyki polskiej wieków średnich*, część 1, Wrocław, 1951, s. 7.

¹⁹⁸ Bresslau H., *Handbuch der Urkundenlehre für Deutschland und Italien*, Leipzig, 1889, S. 1-3.

kad juos kartu galima sieti tik tiek, kiek jie patyrė įtaką iš „*Urkunden*“. W. Baureris „*Urkunden*“ vadino atskirus, individualius ir užbaigtus pilnus dokumentus, o „*Akten*“ skyrėsi tuo, kad buvo dokumentų rinkinio dalimi ir galėjo būti suprastas tik sąryšyje su kitais aktais¹⁹⁹. Dokumento terminą išplėtė H. Steineckeris²⁰⁰. Istoriko nuomone, dokumentas plačiąja prasme apima praktiškai visus rašytinius šaltinius, nepriskirtinus istoriografijos šaltiniams – tai raštiški liudijimai, kurie vienokiu ar kitokiu būdu sąlygojo teisinių normų atsiradimą, jų apibrėžimą ir įgyvendinimą²⁰¹. Tokiu būdu dokumentas turėjo trejopą pobūdį: 1. Naujos teisinės situacijos sukūrimas (dovanojimai, pardavimai, mainai ir kt.); 2. Tik kaip teismo įrodymo priemonė (pvz., liudytojų parodymų užfiksavimas); 3. Teisinės atsakomybės arba teisinių įgaliojimų perdavimas (vekseliai, skolarasčiai ir pan.). Steineckeris juridinės galios nelaikė esminiu kriterijumi. Jo nuomone, dokumentas galėjo būti dispozicinis (pats kūrė naują teisinę padėtį), pažymimasis (liudijo apie įvykusį teisinį veiksma) ir pusiaudispozicinis (turėjo dispozicinio ir pažymimojo požymių). Istorikui svarbiausias kriterijus buvo, kad dokumentas atitiktų nustatytą laikmečio formą.

Prancūzas A. de Boüard`as (1882-1955) rašytinius šaltinius skyrė į dokumentus („*actes*“), laiškus („*lettres*“) ir aktus („*scriptures*“)²⁰². „*Les actes*“ – tai dokumentai, sudaryti apibrėžta forma, kintančia priklausomai nuo vietos, epochos, asmens, atvejo („*affaire*“) bei liudijantys apie juridinės prigimties faktus (pvz., privilegija, sutartis, teismo byla). „*Les lettres*“ - visų rūšių korespondencija, dažniausiai be juridinio tikslo ir nustatytos formos, kuri kito priklausomai nuo laiko ir asmens. „*Scriptures*“ – tai rašytiniai šaltiniai, kurie neįeina nei į vieną iš ankstesnių kategorijų: informuojamieji užrašai („*notes informes*“), turto administravimo dokumentacija, pranešimai, sąskaitos,

¹⁹⁹ Bauer W., *Einführung in das Studium der Geschichte*, Tübingen, 1921, S. 248.

²⁰⁰ Steinacker H., *D. Antiken Grundlagen d. frühmittelalterlichen Privaturkunde*, Leipzig, 1927, S. 3.

²⁰¹ Žr.: Maleczyński K., *Zarys dyplomatyki polskiej...*, s. 7-11; Panaši S. Kutrzebos ir Wł. Semkowicziaus pozicija, žr: Semkowicz Wł., *Encyklopedia nauk pomocniczych historii*, 3 vyd., Kraków, 1946, s. 47-96.

²⁰² Cituota pagal: Maleczyński K., *Zarys dyplomatyki polskiej...*, s. 27, išnaša 35 (nurodoma: Boüard A., *Manuel de diplomatie française et pontificale, t.I: Diplomatie generale*, Paris, 1929, s. 32-34);

liudytojų parodymų užfiksavimas ir kt. Šios dokumentacijos gausėjimas priklausė nuo administracinės organizacijos vystymosi.

Vokiečių mokykla iš dalies sekė kitas lenkų tyrėjas St. Kętrzyński, kuris „*Urkunde*“ vadino „*dokument*“ ir teigė, kad iki tol šiai rašytinių šaltinių grupei apibūdinti istorikų vartoti „*akt*“, „*przywilej*“, „*dyplom*“ nėra tinkami, taip pat netinkami „*list*“ bei „*świadectwo*“²⁰³. Jis išskyrė šiuos atskirus rašytinių šaltinių tipus: 1. „*dokument*“, kuri tapatino su „*Urkunde*“, turėjusius tam tikrą formą ir teisinį pobūdį; 2. „*listy*“ – neatliko teisinio pobūdžio funkcijos, nors dažniausiai buvo sudaromi tų pačių „dokumentų“ sudarytojų; 3. „*akty*“ – teisinio pobūdžio, bet nesudaryti kaip „dokumentai“ (ataskaitos, protokolai, liudytojų paliudijimai, teismo įrašai ir kt.)²⁰⁴. Tyrėjas pagal pobūdį dokumentus skyrė į pažymimuosius ir dispozicinius, tačiau pažymėjo, kad toks skirstymas gana sudėtingas – kiekvienu atveju reikia tikrinti²⁰⁵. Kętrzyński, skirtingai nei Bresslau, daugiau dėmesio skyrė šaltiniams vadinamiems „*listy*“ ir „*akty*“, kuriuos laikė svarbiu diplomatikos tyrimo objektu.

Lenkų istorikas K. Maleczyński diskutavo Bresslau pateiktą dokumento „*sensu stricto*“ apibrėžimą. Anot jo, už šio apibrėžimo ribų liko itin gausi medžiaga – ataskaitos, mandatai, teismų knygos ir pan. – kuri yra itin artima savo forma ar turiniu dokumentams ir dažnai diplomatikoje traktuojama kaip tam tikra atskira dokumentų rūšis²⁰⁶. K. Maleczyński įvardijo ir silpnąją Steineckerio išsakytą dokumento sampratą. Pasak Maleczyńskiego, toks platus rašytinių šaltinių įtraukimas gali sąlygoti keblumus kalbant apie atskiras šalis, kuriose vienas rašytinis šaltinis turėjo teisinę reikšmę, o kitur jis jos galėjo ir neturėti²⁰⁷. Tyrėjas dokumento terminą naudoja tik kaip bendrinį ir išskiria šias rūšis: 1. Diplomai arba privilegijos; 2. Mandatai arba nurodymai; 3. Aktai (teismų protokolai, nuosprendžiai, inventoriai, skolarasčiai ir kt.); 4.

²⁰³ Kętrzyński St., *Zarys nauki o dokumentacie polskim wieków średnich*, Kraków, 1934, s. 50-52.

²⁰⁴ Kętrzyński St., *Zarys nauki o dokumentacie polskim...*, s. 54-55.

²⁰⁵ *Ten pat*, s. 56-58.

²⁰⁶ Maleczyński K., *Zarys dyplomatyki polskiej...*, s. 8.

²⁰⁷ Maleczyński K., *Zarys dyplomatyki polskiej...*, s. 9.

korespondencija („listy“)²⁰⁸. Skirtingai nei Kętrzyński, mandatus interpretavo kaip atskirą rūšį. Korespodencija priskiriama prie dokumentų, kadangi jos forma itin priartėjo prie mandatų – turėjo išdavėją, gavėją, išdavėjo parašą, datą ir pan., nors jokios naujos teisinės padėties nekūrė.

A. de Boüard'u iš dalies sekė lenkų istorikas A. Gieysztoras²⁰⁹, kurio poziciją pakartojo J. Szymański²¹⁰. „Dokumentais“ siūloma vadinti „tiek viduramžių diplomus, tiek naujųjų amžių aktus“²¹¹. Pagal formą ir teisinį pobūdį išskiriamos šios „dokumentų šaltinių“ („*źródła dokumentowy*“) grupės: 1. Diplomai arba *dokumentai* siaurąja prasme (pranc. „*actes*“, vok. „*Urkunden im engeren Sinne*“) - tai *dokumentai* sudaryti remiantis tam tikru formuliariu bei esantys teisinių santykių reguliavimo priemone. 2. Korespodencija (lenk. „listy“, pranc. „*lettres*“, vok. „*Brief*“) – įvairi dalykinė korespondencija, nurodymai (mandatai) ir pan. 3. Aktai (pranc. „*scripture*“) - tai dokumentacija susijusi su kanceliarijos veikla – įvairios kopijos, registrai, inventoriai, metrikų knygos.

Rusų diplomatikos pradininkas A. S. Lappo-Danilevskis pastebėjo, kad „dokumento“ terminas apima įvairios paskirties dokumentaciją plačiąja prasme ir jį naudojant kiekvieną kartą reikėtų patikslinti, apie ką konkrečiai kalbama²¹². „Dokumentus“, turinčius teisinį pobūdį, jis siūlė vadinti „aktais“ plačiąja prasme – tiek įstatymų rinkinius, tiek pardavimus, testamentus, teismo sprendimus ir pan. Pagal teisinę reikšmę, skyrė sandorinius ir pažymimuosius aktus²¹³.

S. M. Kaštanovas, siekdamas apibrėžti akto terminą plačiąja prasme, stengėsi jo nesutapatinti su „dokumento“ terminu, kuris taikytinas daugumai

²⁰⁸ *Ten pat*, s. 26.

²⁰⁹ Gieysztor A., *Zarys nauk pomocniczych historii*, 3 wyd., Warszawa, 1948, s. 63, 71-72.

²¹⁰ Szymański J., *Nauki pomocnicze historii: od schyłku IV do końca XVIII w.*, Warszawa, 1976, s. 378-379.

²¹¹ Szymański J., *Nauki pomocnicze historii: od schyłku IV do końca XVIII w.*, Warszawa, 1976, s. 378-379.

²¹² Каштанов С. М., *Русская дипломатика...*, с. 39.

²¹³ *Ten pat*, с. 40 ir kt.

rašytinių (ir ne tik) šaltinių²¹⁴. Jis siūlė aktą suvokti kaip dokumentą, nustatantį tam tikrus juridinius santykius tarp kontragentų arba tarp andresanto ir gavėjo. Remdamasis tokiu apibrėžimu, aktais vadino: 1) visas sutartis, tiek viešas, tiek privačias, įskaitant ir tas, kur kontragentai nurodomi ne teksto pradžioje, o pagrindiniame tekste; 2) valdžios organų nutarimus, skirtus individualiam gavėjui ar apimančius platesnį gavėjų ratą; 3) turto savininkų nutarimus, skirtus jų pavaldiniams. Akto rūšis („виды“) išskyrė atsižvelgiant į išdavėjo statusą (viešosios valdžios, bažnyčios ir kt.), akto pobūdį (sutarties, įstatymdavystės ir kt.), jo turinį ar akte disponuojamą objektą²¹⁵. Laiškus išskyrė kaip vieną iš akto rūšių, kadangi teisinis pobūdis nebuvo svarbiausias kriterijus. Kalbėdamas apie sandorinius ir pažymimuosius aktus, Kaštanovas vartojo terminą „грамоты“, apibūdindamas pirmuosius. Tarp šio istoriko pateiktų aktų rūšių gausu „грамоты“, kurios buvo susiję su valdžios įstaigų dokumentais, o tarp privačių aktų jų nebuvo.

Atkreiptinas dėmesys, kad plačiai prieinamame Didžiajame enciklopediniame žodyne („Большой энциклопедический словарь“) liko dar A. S. Lappo-Danilevskio suformuota dokumento samprata. „Dokumentas“ suvokiamas kaip bendrinis pavadinimas, aktas – juridinis dokumentas, o „грамота“ (nepaisant Kaštanovo), vartojama kaip akto sinonimas (apima tiek privačius, tiek viešuosius „aktus“)²¹⁶.

Čekijos ir Slovakijos diplomatika patyrė didelę vokiečių mokyklos įtaką. „Dokumentas“ apibrėžiamas kaip tam tikra forma sudaryti rašytiniai šaltiniai ir atspindintys tam tikrus teisinius veiksmus²¹⁷. „Dokumentui“ („die Urkunde“) apibūdinti vartojamas terminas „listina“. Skiriama: 1. „Dokumentas“ („listina“); 2. Mandatai arba nurodymai; 3. Dalykinė korespondencija; 4. dokumentų sudarymo eigoje atsiradę pagalbinių tekstai; 5. Įvairių įstaigų

²¹⁴ Ten pat, c. 22.

²¹⁵ Ten pat, c. 149-153.

²¹⁶ Palyginimui žr.: Большой энциклопедический словарь (<http://www.vedu.ru/bigencdic/>).

²¹⁷ Plačiau žr.: Королев Г. И., Современные исследования по дипломатике в Чехословакии, *Актовое источниковедение*, Москва, 1979, c. 245-268. Pagrindinės sintezės: *Československá diplomatika I. Učebné texty pre vysoké školy*, zost. Fiala Z., Húščava A., Šebánek J., Praha, 1965; Lehotska D., *Průručka diplomatiky*, Bratislava, 1972.

knygos. Šios „knygos“ skirstomos į dvi grupes. Pirmajai priklauso knygos, kurios buvo skirtos naudojimui tik konkrečios įstaigos veiklos rėmuose (kopijų rinkiniai, registrai, sąskaitų knygos), antrajai - atliekančios platesnes funkcijas (notarų, miestų knygos ir pan.). Šios prilyginamos „dokumentams“.

Angliškosios tradicijos atstovas M. T. Clanchy terminą „*document*“ vartojo plačiąja prasme, t. y., kaip visus rašytinius istorijos šaltinius²¹⁸. Dažnai vartojamas terminas „*written record*“. Rašytinius šaltinius skyrė į dvi dideles grupes: individualių asmenų („*statements issued by individuals*“) ir tam tikrų institucijų („*memoranda kept by institutions*“) išduoti/sudaryti dokumentacija. Pirmajai grupei priklauso „*charters*“ (privilegijos), „*chirographs*“, „*sertificates*“ (patvirtinimai, testamentai ir kt.), „*letters*“ (dalykinė korespondencija), „*writs*“ (trumpi nurodymai), antrajai grupei – sąskaitų knygos, teismo įrašai, registrai, metraščiai, kronikos ir kt. Kaip matome, teisinis rašytinių šaltinių pobūdis nebuvo pasitelkiamas kaip svarbus kriterijus. Matyt, tai tam tikra prancūzų diplomatikos tradicijos įtaka, nors šioje knygoje nerandame klasikinių prancūzų ar vokiečių diplomatų darbų panaudojimo ar kokios nors polemikos. Atkreiptinas dėmesys, kad Britiškos enciklopedijos straipsnį skirtą diplomatikos mokslui parašė vokiečių P. Herde²¹⁹. Čia vartojamas išskirtinai „*document*“ terminas, sutapatintas su vokiečių „*die Urkunde*“.

1.2. Dokumento ir akto terminų naudojimas Lietuvos istoriografija

Lietuvos diplomatikos pradžią galime sieti su Konstantinu Jablonskiu ir Antanu Vasiliausku. A. Vasiliauskas akto ir dokumento terminus vartojo kaip sinonimus. Paskaitų konspektuose buvo pateikiamas toks akto apibrėžimas: „Aktais vadinsime tokius istorinius dokumentus, kurie turi teisinį turinį, teisinę prigimtį, ilgalaikę paskirtį“²²⁰. Išskiriamos dvi aktų rūšys: 1. Skirti vidaus

²¹⁸ Clanchy M. T., *From memory to written record: England 1066-1307*, second ed., Oxford-Cambridge, 1993, p. 81-113 (skyrius: „Types of Record“).

²¹⁹ <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/164633/diplomatics> [žiūrėta 2017.02.16].

²²⁰ LMAVB RS, f. 205, b. 173, l. 1.

reikalams; 2. Skirti užsienio reikalams²²¹. Aktų grupavimas paremtas turinio tematika (objektu), taip pat išskiriamos jų formos: originalas, konceptas, registravimo knygos, kopija, transumptas²²². Savo straipsnyje, skirtame Ldk Vytauto diplomatikai, Vasiliauskas diskutavo dėl akto ir dokumento terminų su vokiečių ir lenkų tyrėjais. Istorikas nepritarė, mūsų jau ankščiau išdėtytoms, W. Bauerio ir S. Kętrzyńskio pozicijoms dėl „*Urkunden*“ (lenk. „*dokument*“) ir „*Akten*“ (lenk. „*akty*“) atskyrimo²²³. Jis manė, kad tyrėjų siūlomi skirtumai yra nepakankami. Vasiliauskas akto terminą tapatino su „*Urkunden*“, tačiau nurodė, kad vokiškoje diplomatikoje akto terminas turėjo kitokią reikšmę, tačiau jį pasirinko, nes „toks terminas mūsų kalboje yra prigijęs“²²⁴. Be to, šiame straipsnyje pateiktas kiek kitoks akto termino apibrėžimas, lyginant su paskaitų konspektais: „aktai vadina raštiškus liudijimus, turinčius juridinį turinį, ilgalaikę juridinę galią ir parašytus pagal tam tikrus aktų rašymo trafaretus“²²⁵. Pridėtas „trafareto“, kitaip formulio, kriterijus.

K. Jablonskis, tirdamas Lietuvos rusėniškų aktų diplomatiką, diplomo terminą apibrėžė tokiu būdu: „Diplomas yra graikų kilimo žodis, atgaivintas italų humanistų. Jie taip vadino rašytinius aktus, kuriais buvo suteikiami turtai, teisės, kuriais, pavyzdžiui, imperatoriai dovanodavo kuriam didikui žemes, turtus, miestui – laisves ir t.t. Šie dokumentai buvo dažniausiai rašomi tam tikra iškilminga forma, ir ligi šiol diplomais vadinami iškilminga forma surašyti aktai“²²⁶. Jablonskis skyrė viešuosius ir privačius aktus, o teisiniu pobūdžiu – pažymimuosius ir sandarinius²²⁷.

„Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje“ (aut. S. Pamerneckis) akto terminas apibrėžiamas taip: „Aktas – nuo XV a. atsitiktinai, nuo XVII a. sistemingai taip pradėti vadinti dokumentai, fiksuojantys privačių asmenų ir valstybės, valstybių sutartis, sandorius, t.p. įrašai, protokolai, o nuo XX a. – visi

²²¹ *Ten pat*, l. 4-5.

²²² *Ten pat*, l. 15-19.

²²³ Vasiliauskas A., *Vytauto Didžiojo diplomatika...*, p. 180.

²²⁴ Vasiliauskas A., *Vytauto Didžiojo diplomatika...*, p. 180.

²²⁵ Vasiliauskas A., *Vytauto Didžiojo diplomatika...*, p. 186.

²²⁶ Jablonskis K., *Istorija ir jos šaltiniai...*, p. 219.

²²⁷ *Ten pat*, p. 259-260.

dokumentai. Šaltinių moksle aktais vadinami visi dokumentai, turėję juridinę galią“²²⁸. Galime pastebėti, kad dokumento terminas suvokiamas plačiaja prasme (apibendrinantis), o aktas traktuojamas kaip dokumento viena iš rūšių (t.y., turėję juridinę galią). Taip apibrėžiant akto ir dokumento terminus, juos galima vartoti ir kaip sinonimus.

Dėmesį patraukia tai, jog toje pačioje enciklopedijoje paaiškinant terminą diplomatika (aut. E. Gudavičius), dokumento ir akto terminai vartojami kaip sinonimai: „skiriamos šios „akto“ rūšys: originalas, falsifikatas, konceptas, juodraštis, kopija (įrašas metrikeje – išdavėjo knygoje, turintis teisinę galią; įrašas kartuliarijoje – gavėjo registre), dokumento nuorašas (vidimatas, arba transumptas, - patvirtintas įgalioto asmens, pvz., notaro; insertas – nuorašas, tvirtinamas išdavėjo įpėdinio)“²²⁹. E. Gudavičius tęsia K. Jablonskio tradiciją ir linkęs dokumento ir akto terminus vartoti kaip sinonimus. S. Pamerneckis rėmėsi vokiečių archyvistais (K. Dürfer, G. Franz), tačiau ne diplomatikos tyrinėtojais. Nors kiti žymūs vokiečių archyvistai, kaip H. O. Meisneris, aiškiai skyrė dokumentus nuo aktų, atsižvelgiant į jų formos ir kitus skirtumus²³⁰. Kitame savo darbe, skirtame polemikai dėl Krėvos akto, E. Gudavičius remiasi vokiška diplomatikos tradicija, kuri skyrė „*die Urkunde*“, „*der Akt*“ ir „*der Brief*“. Nors pateikė atitinkamus šių terminų vertimus – dokumentas, aktas ir laiškas, tačiau be platesnių paaiškinimų pažymi, kad „visgi mūsų literatūroje žodį „*die Urkunde*“ labiausiai atitinka „aktas“ (jį taip ir vadinsiu), o žodžius „*der Akt*“ ir „*der Brief*“, jei reikės versiu „raštas“ ir „laiškas““²³¹. Vėlesniame savo darbe, skirtame promulgacijos analizei, E. Gudavičius išimtinai vartojo akto terminą²³², taip pat jį vartojo savo darbuose ir E. Rimša²³³.

²²⁸ *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. I, Vilnius, 2001, p. 249.

²²⁹ *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. IV, Vilnius, 2003, p. 792.

²³⁰ Žr.: *Dyplomatyka wieków średnich*, op. K. Maleczyński, M. Bielińska, A. Gąsiorowski, Warszawa, 1971, s. 15.

²³¹ Gudavičius E., - - -, Vilnius, 2002, p. 37.

²³² Gudavičius E., *Lietuvos akto promulgacijos kelias*.

²³³ Rimša E., Kaip praeityje dokumentus antspauduodavo spaudų neturintys asmenys?, *LDK istorijos kraštovaizdis: skiriama prof. Jūratės Kiaupienės 65-mečiui*, Vilnius, 2012, p. 413-436. Čia pavadinime pavartojama dokumento terminas, o pačiame tekste vartojamas aktas. Senesniame šio autoriaus darbe, skirtame miestų antspaudams, remiamasi J. Szymański - aktą išskiria kaip įvairių institucijų

R. Ragauskienė privačių archyvų problematikai skirtoje monografijoje kaip dokumento sinonimą plačiai naudojo rašto terminą²³⁴. Toks pasirinkimas buvo pagrįstas tuo, kad XV a. vid. LDK įvyko reikšmingas terminijos pokytis. Pasinaudota Polocko rašytinės kultūros tyrimo atveju, kur iki XV a. vid. plačiai vartotą terminą „*грамота*“, pakeitė „*лицм*“²³⁵. Terminą „*лицм*“ (lot. „*literae*“, lenk. „*list*“) siūlo versti raštas, kuris autorės nuomone yra artimiausias šaltinių terminijai ir tiksliau išreiškiantis amžiaus sampratą. Istorikė mano, kad raštas naudotinas plačiąja prasme ir nėra susijęs su fiziniu (medžiaginiu) dokumento pavidalu ar turinio ypatingumu²³⁶. Toliau Ragauskienė dokumentus ar raštus klasifikuoja pagal teisinio galiojimo sritį – į privačius ir viešuosius, ir pagal jų reguliavimo objektą: ūkinius (ekonominius), teisinius ir viešųjų reikalų²³⁷. Šiame tyrime autorė nekalba apie akto terminą ir nėra linkusi jo naudoti kaip dar vieno dokumento sinonimo²³⁸.

Pastebime, kad vis daugiau istorikų pradėjo terminą aktas keisti dokumentu. Pvz., R. Petrauskas Lietuvos diduomenės tyrime aiškiai atskiria šiuos terminus, atsižvelgdamas į užsienio diplomatikos tradicijas²³⁹, išskirtinai dokumento terminas vartojamas Lietuvos istorijos sintezėje²⁴⁰, ją vartojo sakytinės ir rašytinės kultūros tyrinėtojas V. Ališauskas²⁴¹, taip pat ir LDK rašytinės kultūros specialistas baltarusių istorikas Aleksandras Gruša, kuris net monografiją pavadino „dokumentine raštija“ („*Документальная*

produkciją ir vartojamas dokumentas (Rimša E., *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų antspaūdai*, Vilnius, 1999, p. 16, išn. 11).

²³⁴ Ragauskienė R., *Dingę istorijoje...*, p. 23-24.

²³⁵ Хорошкевич А. Л., Терминология и дипломатика полоцких коммуникативных документов как когнитивный код, *Человек-творец в художественном пространстве славянских культур*, Москва-Санкт Петербург, 2013, с. 17-48.

²³⁶ Ragauskienė R., *Dingę istorijoje...*, p. 24.

²³⁷ *Ten pat*, p. 160-164.

²³⁸ Ankstesniuose straipsniuose „dokumentas“ ir „aktas“ naudoti kaip sinonimai: Ragauskienė R., *Galimybė klastoti bajorijos dokumentus...*, p. 219-248; Ragauskienė R., „Dingę istorijoje“: XVI a. LDK privačių archyvų dokumentų dinamika, *Istorijos šaltinių tyrimai*, t. 3, Vilnius, 2011, p. 85-110 ir kt.

²³⁹ Petrauskas R., *Lietuvos diduomenė XIV a. pabaigoje – XV a. Sudėtis – struktūra – valdžia*, Vilnius, 2003, p. 41, išnaša nr. 92

²⁴⁰ Kiaupienė J., Petrauskas R., *Lietuvos istorija. Nauji horizontai...*, p. 139-153 (žr. skyrių „Raštas keičia kraštovaizdį“).

²⁴¹ Ališauskas V., *Sakymas ir rašymas...*, p. 191-207 (žr. skyrių „Dokumento galia“).

письменность“)²⁴². R. Čapaitė visą Ldk Vytauto raštinės produkciją vadina bendru terminu dokumentika, kurią skirsto į dokumentus (įvairių sutarčių ir privilegijų originalus) ir laiškus (didžiojo kunigaikščio korespondenciją)²⁴³. Remiamasi vokiška diplomatikos tradicija, skiriančia dokumentą nuo akto, tačiau nėra iki galo paaiškintas korespondencijos priskyrimas bendram terminui dokumentika.

Galime nubrėžti tam tikras gaires. Visų pirma, aptariant dokumento terminą diplomatikos mokslo ribose, nėra reikalo kalbėti apie dokumentą plačiaja prasme – apimančią įvairaus pobūdžio rašytinius ar net visus istorijos šaltinius. Diplomatiškoje aiškiai susiduriama su dokumentu siaurąja prasme, kuris turi tam tikrą išorinę ir vidinę formą bei vienokiu ar kitokiu būdu esančiu teisinio reguliavimo priemone. Nepaisant kai kurių prancūzų ar anglų tyrinėtojų, kurie juridinio rašytinių šaltinių pobūdžio nesureikšmina, manytume tikslinga laikytis vokiečių suformuotos tradicijos. Teisinio turinio kriterijus leidžia aiškiai apibrėžti tyrimo objektą ir išvengti painiavos analizuojant skirtingo pobūdžio šaltinius. Stokojant nuodugnių specialių tyrimų Lietuvos istoriografijoje, turėtume pritarti ar bent atsižvelgti į vyraujančią diplomatikos tyrinėtojų poziciją, pagal kurią dokumentas: 1. Atlieka teisinio liudijimo funkciją (sudarytas tarp dviejų šalių, juridinio pobūdžio sandoris); 2. Turi epochai būdingą vidinę ir išorinę formą; 3. Turi patvirtinimo priemones. Dokumentas gali turėti įvairias formas, kurių funkcijos yra skirtingos: originalas - dispozicinė funkcija, kitos jo formos – kopijos, nuorašai, transumptai, išrašai, registrai ir kt. - paliudijamoji funkcija.

Lieka svarbi dokumento ir akto atskyrimo problema. Manytume, kad nėra tinkama vartoti dokumento ir akto terminus kaip sinonimus. Lietuvos istoriografijoje plačiai vartojamas akto terminas buvo perimtas iš rusų istoriografijos tradicijos, kur juo pakeičiamas dokumentas siaurąja prasme dėl

²⁴² Груша А. И., *Документальная письменность Великого Княжества Литовского*.

²⁴³ Čapaitė R., *Gotikinis kursyvas...*, p. 26.

tam tikro vartojimo patogumo. Tuo tarpu Vakarų Europos istoriografijoje dokumento ir akto terminai aiškiai skiriami. Aktų atsiradimas daugiausia siejamas su vėlyvaisiais viduramžiais ir ankstyvaisiais naujaisiais laikais tobulėjusia valdžios institucijų raštvedyba. Be to, reikia turėti mintyje ir dvejopą aktų pobūdį. Vieni jų, tai knygose įrašyti pilno turinio dokumentai (XV a. pab. – XVI a. pr. tokių randame, pvz., Lietuvos Metrikoje). Šiame darbe juos vadiname dokumentų nuorašais. Kiti, tai įrašai, padaryti remiantis žodiniu abiejų pusių liudijimu apie įvykusį sandorį nepateikiant tai patvirtinančio dokumento. Tokių įrašų turinys skyrėsi nuo dokumentų (nenaudotos dokumentų formuliarui būdingos formulės ir klauzulės, apsiribota trumpu sandorio aprašymu). Šiame darbe jie vadinami aktais *sensu strictu* (pvz., XV a. Palenkės žemės teismo knygose, taip pat išliko tokio pobūdžio XV a. pab. - XVI a. pr. Vilniaus miesto aktų knygos fragmentai). Tiriamu laikotarpiu aktai turėjo dispozicinę funkciją kaip ir dokumentai, o nuorašai – tik paliudijimo. Todėl aktus mes linkę išskirti kaip atskirą juridinės dokumentacijos grupę, kurių struktūrą (formuliarą) ir funkcionavimą reikia tirti atskirai. Pradėjus vesti žemės teismų knygas visoje LDK XVI a. vid. dokumento ir akto santykis gerokai pakito, tačiau tai lieka už šio tyrimo ribų.

1.3. Privataus dokumento termino apibrėžimas

Viešų ir privačių dokumentų atskyrimo problematiką diplomatikos tyrėjai bando išspręsti jau nuo XIX a., tačiau aiškios ribos nubrėžti nepavyko iki šiol²⁴⁴. Vieni istorikai ribą brėžia pagal dokumentų turinio teisinį pobūdį, t.y., dokumentai, kurių turinys susijęs su viešąja teise, vadinami viešaisiais, kurių su private teise – privačiais. Kiti atsižvelgia į dokumento juridinę galią, t.y., viešaisiais laiko dokumentus (pvz., išduotus imperatoriaus, popiežiaus), turėjusius juridinę galią be jų teisėtumą patvirtinančių liudytojų sąrašo, o privačiais, kurie yra patvirtinti liudytojų. Treti kreipia dėmesį į davėjo statusą,

²⁴⁴ Šios problematikos genezės tam tikras apžvalgas žr.: Semkowicz Wł., *Encyklopedia nauk pomocniczych historii...*, s. 50; Кононенко А. М., К вопросу о западноевропейском средневековом частном акте, *Вспомогательные исторические дисциплины*, т. 3, Ленинград, 1970, с. 350-360; Skupieński K., Dokumenty osób prywatnych w ziemiach krakowskiej i sandomierskiej w latach 1190 – 1449: bezmiar czy margines, *Studia źródłoznawcze*, t. XXXII-XXXIII, Warszawa-Poznań, 1990, s. 17-19.

t.y., viešosios valdžios pareigūnų išduoti dokumentai laikomi viešais ir atvirkščiai.

T. Sickelis daugiausia dėmesio skyrė viešųjų dokumentų, kuriuos išdavė imperatorius, karalius ir popiežius, tyrimams²⁴⁵. Tačiau XIX a. antrojoje pusėje išryškėjo ir privačių dokumentų studijų poreikis. Pirmuosius tyrimus atliko J. Fickeris²⁴⁶ ir H. Brunneris²⁴⁷. Pastarieji daugiausia dėmesio skyrė dokumento atsiradimo istorijai ir jo kaip istorijos šaltinio reikšmei.

O. Posse, remdamasis dar J. Mabillono pateikta dokumentų klasifikacija²⁴⁸, vienas pirmųjų nubrėžė skirtį tarp viešojo ir privataus dokumento²⁴⁹. Viešaisiais dokumentais jis laikė tik imperatoriaus, karaliaus ir popiežiaus dokumentus, o visų kitų – privačiais. Posse nuomone, išskirtinis viešojo dokumento požymis – liudytojų, patvirtinančių dokumento teisėtumą, nebuvimas. Visų kitų išdavėjų dokumentai neturėjo tokios teisinės galios, tad juos reikėjo patvirtinti papildomomis priemonėmis, tokiomis kaip liudytojai. Panašios pozicijos laikėsi H. Bresslau ir O. Redlichas, taip pat akcentavę davėjo statuso svarbą²⁵⁰. Savo ruožtu, Redlichas pastebėjo, kad privataus dokumento apibrėžimas nėra tinkamas visais atvejais, kadangi dokumentai tarpusavyje labai skiriasi ir yra nevienalyčiai²⁵¹.

Šiuo klausimu plačiai diskutavo ir lenkų istorikai. Štai St. Kętrzyński atkreipė dėmesį į privataus ir viešo dokumento atskyrimo problemą ir pastebėjo, kad tokių „grynų“ viešųjų dokumentų, kaip popiežiaus, Vokietijoje imperatoriaus, Lenkijoje nebuvo²⁵². Tačiau valdovų, seniūnų, teismų, notarų, Bažnyčios ir miestų pareigūnų dokumentai greitai tapo patikimomis viešosios teisės reguliavimo priemonėmis, tad juos galima vadinti viešaisiais

²⁴⁵ Sickel T., *Beiträge zur Diplomatik*, I-VIII, Wien, 1861-1882.

²⁴⁶ Ficker J., *Beiträge zur Urkundenlehre*, I-II, Innsbruck, 1877-1878.

²⁴⁷ Brunner H., *Zur Rechtsgeschichte der römischen und germanischen Urkunden*, Berlin, 1880.

²⁴⁸ Apie J. Mabillono pateiktą dokumentų grupavimą žr.: Semkowicz Wł., *Encyklopedia nauk pomocniczych historii...*, s. 50-51.

²⁴⁹ Posse O., *Die Lehre von den Privaturkunden*, Leipzig, 1887, s. 87.

²⁵⁰ Bresslau H., *Handbuch der Urkundenlehre...*, S. 3; Redlich O., *Die Privaturkunden des Mittelalters. Urkundenlehre*. München; B., 1911, S. V.

²⁵¹ Redlich O., *Die Privaturkunden des Mittelalters...*, S. VI.

²⁵² Kętrzyński St., *Zarys nauki o dokumencie polskim...*, s. 58-60.

dokumentais. Visų kitų išdavėjų turėjo kur kas menkesnę juridinę galią ir laikytini privačiais. Tad, pagrindinis kriterijus – juridinė galia. Šiuo kriterijumi rėmėsi ir O. Balzeras, S. K. Kuczyński, J. Mularczyk²⁵³. Kiti istorikai sekė H. Steinackeriu, kuris sureikšmino dokumento išdavėjo kompetenciją. Tarp jų galėtume išskirti K. Maleczyński²⁵⁴ ir J. Szymański²⁵⁵, kurie viešaisiais vadino dokumentus, antspauduotus vadinamuoju autentišku antspaudu.

Išvardintiems diplomatikos tyrinėtojams būdingas dokumento formos ir turinio atskyrimas – daugiau dėmesio kreipiama į formą. Tuo tarpu prancūzų istorikas A. Bouard'as pabrėžė dokumento turinio svarbą²⁵⁶. Viešais dokumentais vadino aukščiausių valdžios (tiek pasaulietinės, tiek bažnytinės) pareigūnų dokumentus, o privačiais - privačių asmenų. Visgi, pareigūnų išduotas dokumentas galėjo būti laikomas ir privačiu, jeigu jo turinys buvo susijęs su private teise. Istorikas išskyrė tris kriterijus: 1) dokumento sudarytojo socialinę padėtį, 2) teisinio veiksmo objektą ir 3) dokumento formą, nors pastarajai skyrė antraeilį vaidmenį. Taip pat atkreipė dėmesį į sąvokos sąlygiškumą, kadangi dokumentai yra tokio įvairaus pobūdžio, kad ir pasitelkiant visus minėtus kriterijus, vis tiek yra sudėtinga nubrėžti aiškia ribą tarp privataus ir viešo²⁵⁷. A. Bouard'o pozicija įtakojo lenkų istorikus, kurie pradėjo naudoti terminą „dokumenty w sprawach prywatnoprawnych“. Pavyzdžiui, dokumento teisinio turinio svarbą pabrėžė K. Skupieński, privačiais dokumentais vadinęs tik tuos, kurių turinys buvo susijęs su private teise²⁵⁸. Taip pat tyrėjas apibrėžė privataus asmens terminą, kurį glaudžiai susiejo su private teise²⁵⁹.

²⁵³ Plačiau žr.: Skupieński K., *Dokumenty osób prywatnych w ziemiach krakowskiej i sandomierskiej...*, s. 17-18, išnaša nr. 2.

²⁵⁴ Maleczyński K., *Zarys dyplomatyki polskiej...*, s. 13.

²⁵⁵ Szymański J., *Nauki pomocnicze historii...*, s. 380.

²⁵⁶ Bouard A., *Manuel de diplomatie française et pontificale, t. I: Diplomatie generale*, Paris, 1929; t. II: *L'acte prive*, Paris, 1948.

²⁵⁷ Tokio dokumentų suskirstymo taikymo sunkumą parodo Кононенко А. М., *К вопросу о западноевропейском средневековом частном акте...*, с. 356-360.

²⁵⁸ Skupieński K., *Funkcje Małopolskich dokumentów w sprawach prywatnoprawnych do roku 1306*, Lublin, 1990, s. 8-9.

²⁵⁹ Skupieński K., *Dokumenty osób prywatnych w ziemiach krakowskiej i sandomierskiej...*, s. 19-20.

A. S. Lappo–Danilevskis taip pat didžiausią dėmesį skyrė privatinės ir viešosios teisės atskyrimo aspektui²⁶⁰. Privačiais dokumentais jis laikė tuos, kurių turinys siejosi su private teise bei buvo duoti privačių asmenų, o viešieji siejosi su viešąja (vartoja terminą „valstybine“) teise bei buvo duoti asmenų, kurie atliko valdžios funkcijas. Istorikas pastebi, kad įvairiais laikais šios dvi teisės buvo tarpusavyje persipynusios ir toks skirstymas galimas tik iš dalies. S. M. Kaštanovas išplėtojo šį privatinės ir viešos teisės persipynimą ir suskirstė dokumentus į „*публично - правовые, публично - частные, частные, частно - публичные, делопроизводственные, частные письма*“²⁶¹. I. P. Medvedevas, tyręs Bizantijos privačius dokumentus, naudoja jau tradiciniu tapusį A. Bouard`o apibrėžimą²⁶². Verta paminėti ir M. B. Sverdlovo poziciją, kuris nesutiko su senųjų Rusijos dokumentų skirstymo būtinumu į privačius ir viešus, kadangi tai atspindėjo dirbtinį romėnų teisės sąvokų pritaikymą feodaliniai teisei, kuri nuo jos gerokai skyrėsi²⁶³. Jo nuomone, tokį skirstymą galima pritaikyti tik XVI a. ir vėlesniems dokumentams.

Lietuvos istoriografijoje privataus dokumento apibrėžimo bandymų būta nedaug. K. Jablonskis privačius dokumentus skyrė nuo didžiojo kunigaikščio ir pareigūnų dokumentų, tačiau aiškios ribos nenubrėžė²⁶⁴. A. Vasiliauskas taip pat užsiminė apie galimą viešo ir privataus dokumento skyrimą ir viešiesiems dokumentams priskyrė didžiojo kunigaikščio Vytauto dokumentus²⁶⁵. Istorikas rėmėsi Bresslau suformuluota pozicija, pagal kurią, valdovų dokumentai laikyti viešais. Kiek plačiau privataus dokumento apibrėžimą pakomentavo R. Ragauskienė. Ji pabrėžė trūkumą išskiriant privačius dokumentus pagal išdavėjo statusą, o ne pagal dokumentų pobūdį, kadangi viešais asmenimis

²⁶⁰ Лаппо-Данилевский А. С., *Очерк русской дипломатики частных актов*, 1920, 2-е издание СПб., 2007, с. 53-68.

²⁶¹ Каштанов С. М., *Русская дипломатика...*, с. 150-154.

²⁶² Медведев И. М., *Очерки византийской дипломатики (частноправовой акт)*, Ленинград, 1988, с. 16.

²⁶³ Свердлов М. Б., *Древнерусский акт X – XIV вв., Вспомогательные исторические дисциплины*, т. 8., 1976, с. 54-56.

²⁶⁴ Jablonskis K., *Istorija ir jos šaltiniai...*, p. 260.

²⁶⁵ Vasiliauskas A., *Vytauto Didžiojo diplomatika...*, p. 186.

laikytini Bažnyčios hierarchai sudarydavo ir privataus pobūdžio dokumentus, susijusius su jų asmeninėmis valdomis (pvz., testamentus). Istorikė teigė, kad didikų, kaip pareigūnų, išduoti dokumentai turėtų būti priskirti privačių dokumentų kategorijai²⁶⁶. Anot autorės, dokumentai skirstytini į viešuosius ir privačius pagal teisinio galiojimo sritį, pvz., pasekmių už suklastojimą požiūriu²⁶⁷. Visgi, Ragauskienė klasifikacijos pagrindu pasirinko dokumentais reguliuojamą objektą ir išskyrė tris dokumentų tipus: ūkinius (ekonominius), teisinius ir viešųjų reikalų²⁶⁸.

Kaip matome, kalbant apie viduramžius ir naujuosius laikus, nėra lengva nubrėžti aiškią ribą tarp privataus ir viešojo dokumento. Čia neatsiejama viešosios (lot. „*ius publicum*“) ir privatinės (lot. „*ius privatum*“) teisės problema. Šios sąvokos buvo suformuotos dar romėnų teisėje. Pagal romėnų teisės autoritetą Ulpianą, viešoji teisė reguliavo valstybės reikalus ar buvo susijusi su valstybės statusu, o privatinė – taikoma pavieniams asmenims ar susijusi su konkrečių asmenų interesais²⁶⁹. Tačiau viduramžių ir naujųjų laikų feodalinių valstybių teisės tradicijos pasižymėjo įvairiomis formomis. Todėl tiriamu laikotarpiu sunku kalbėti apie aiškų viešos ir privatinės teisės ir net bendriau privačios ir viešos erdvės atskyrimą LDK. Norėdami aiškiau apibrėžti privataus dokumento terminą, toliau paliesime kelias problemas susijusias didžiojo kunigaikščio, dalinių kunigaikščių, valstybės pareigūnų, Bažnyčios atstovų, miestų savivaldos institucijų vardu suteiktų dokumentų statusą:

1) Lietuvos didysis kunigaikštis LDK valdė kaip savo tėvoniją, kurioje jis atliko aukščiausios pasaulietinės valdžios funkciją. Todėl jo vardu paskelbti dokumentai, nepaisant jų pobūdžio, laikytini viešaisiais (privilegijos, suteiktys, teisynai, visi dokumentai susiję su tarptautiniais reikalais ir t.t.). Tas pats taikytina ir valstybės pareigūnų išduotiems dokumentams, kurie buvo tiesiogiai susiję su atliekamomis pareigybinėmis funkcijomis. Taip pat viešais laikytini ir

²⁶⁶ Ragauskienė R., *Dingę istorijoje...*, p. 33.

²⁶⁷ *Ten pat*, p. 160.

²⁶⁸ *Ten pat*, p. 160.

²⁶⁹ Nekrošius I, Nekrošius V., Vėlyvis S., *Romėnų teisė*, Vilnius, 1999, p. 14.

miestų savivaldos institucijų išduoti dokumentai. Kita vertus, pareigūnų išduoti dokumentai, susiję su jų asmeniniais reikalais, laikytini privačiais.

2) Sunkiau nustatomas dalinių kunigaikščių ir jų išduotų dokumentų statusas. Pirma, atkreipsime dėmesį į Gediminaičių kilmės kunigaikščių paskelbtus vadinamuosius homagialinius dokumentus, kurie traktuotini kaip suverenumą turinčių kunigaikščių priesaikos giminės senjorui – karaliui Jogailai, todėl nėra tikslinga jų priskirti prie privačių dokumentų²⁷⁰. Viešaisiais juos galėtume vadinti ir dėl jų didelės reikšmės, nes kurio nors sritinio kunigaikščio atsisakymas prisiekti valdovui galėjo sukelti vidaus karą. Antra svarbus tų pačių dalinį suverenumą turinčių kunigaikščių fundacijų, dovanojimų, testamentų, turto pardavimų ir kitų dokumentų klausimas. XV a. pr. daugelio šių kunigaikščių valdžia buvo gerokai apribota, o jų statuso kaitą parodo ir atsiradę turto pardavimo atvejai, kurie nebuvo būdingi viešiesiems asmenims. Galime manyti, kad nuo XV a. pr. šie kunigaikščiai veikiau laikytini privačiais asmenimis. Išskirtume kunigaikštį Švitrigailą, kuris buvo sutelkęs didelę valdžią savo rankose ir kurį laiką buvo Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu, todėl jo nepriskiriame privatiems asmenims ir jo dokumentai tyrime nenagrinėjami²⁷¹.

3) Dviguba takoskyra taikytina Bažnyčios hierarchų ir žemesnių pareigūnų išduotiems dokumentams. Dokumentai, tiesiogiai nesusiję su užimamų pareigų funkcijų įgyvendinimu, laikytini privačiais, o kiti priskirintini Bažnytinių dokumentų kategorijai (kanonų teisės sričiai). Tiriamu laikotarpiu yra svarbūs Katalikų Bažnyčios vyskupų testamentai²⁷². Nepaisant to, kad juose buvo sutvarkomi ir privatūs turtiniai reikalai, bet ryškus pareigybinių reikalų dominavimas lėmė, kad jų į tyrimą neįtraukėme. Taip pat kanonų teisės sričiai prisiriami tokie dokumentai, kaip kilmingųjų suplikos Romos popiežiui. Jų privačiais dokumentais nelaikome.

²⁷⁰ Homagialiniai kunigaikščių dokumentai publikuoti: *Akta unji Polski z Litwą 1385-1791*, wyd. St. Kutrzeba i Wł. Semkowicz, Kraków, 1932; plačiau šią dokumentų grupę aptarė Gudavičius E., - - -, Vilnius, 2002, p. 51-61.

²⁷¹ Daug dokumentų publikuota: Розов В., *Українські грамоты*.

²⁷² Ankstyviausias 1398 m. Vilniaus vyskupo Andriejaus testamentas (KDKDW, nr. 33).

4) Kiek kebliau viešosios teisės sričiai priskirti teismo proceso dokumentus, kadangi romėnų teisėje teismo procesas buvo priskiriamas privatinei teisei²⁷³. Apeinant teorines teisės subtilybes, teismo procesas nelaikytinas privačiu reikalu dėl valstybės pareigūnų lemiamo vaidmens ir valstybės intereso palaikyti šalyje teisingumą. Vėlyvųjų vidurmažių – ankstyvųjų naujųjų laikų LDK teisingumo vykdymas buvo valstybės prerogatyva. Atkreipsime dėmesį į Kazimiero teisyne, kurio 12 strp. aiškiai pasakyta, kad bus baudžiamas tas ieškovas, kuris nenubaus nuteisto piktadario, nes nusižengtų teisei²⁷⁴. Todėl dokumentai, susiję su teismo procesu, laikytini viešaisiais.

Atsižvelgdami į visa tai, privačių dokumentų apibrėžimui svarbiausia yra privatinės (civilinės) teisės takoskyra nuo viešosios ir bažnytinės teisės. Tiriamu laikotarpiu LDK privačiais laikytini tie dokumentai, kurie buvo susiję su privatinės teisės sritimi. Jų išdavėjais galėjo būti visi asmenys, nepaisant jų luominės, socialinės, etninės ar konfesinės priklausomybės bei užimamų pareigų. Šiuo atžvilgiu taikytina išimtis tik didžiajam kunigaikščiui, kurio vardu suteikti dokumentai laikomi viešaisiais. Privačių dokumentų išdavėjai disertacijoje skirstomi luominiu pagrindu į kilmingus (kunigaikščiai, didikai, vidutiniai ir smulkieji bajorai) ir nekilmingus (miestiečiai ir valstiečiai). Taip pat išskiriamos ir konfesinės mažumos – žydai ir totoriai. Toks išdavėjų grupavimas leidžia geriau pažinti dokumento plitimą nevienalytėje LDK visuomenėje. Todėl **privatūs dokumentai tai - kunigaikščių, didikų, vidutinių ir smulkiųjų bajorų, miestiečių, valstiečių ir totorių išduoti dokumentai susiję su privatinės teisės sritimi**. Pagal pobūdį, privatūs dokumentai skirstomi į šias rūšis: fundacijos ir donacijos, testamentai, pardavimai, mainai ir kt. Taip pat būtina atsižvelgti į kalbą, kuria parašyti dokumentai, todėl jie sugrupuoti į lotyniškus/rusėniškus/lenkiškus pardavimus, testamentus, fundacijas ir t.t. Nuo dokumento pobūdžio ir rašytinės tradicijos priklausė formuliario struktūra. Disertacijoje apsisprendėme vartoti išskirtinai

²⁷³ Nekrošius I, Nekrošius V., Vėlyvis S., *Romėnų teisė...*, p. 14.

²⁷⁴ *Kazimiero teisyne (1468 m.)*, spaudai parengė, įvadą ir paaiškinimus parašė J. Jurginis, Vilnius, 1967, p. 17.

dokumento terminą, nepaisant to, kad dokumentai išliko skirtingų formų: originalai, kopijos, nuorašai, įrašai, transumptai, registrai ir kt. Tyrimo objektas yra dokumentas - originalas, turėjęs dispozicinę funkciją, o skirtingomis jo formomis pasinaudojama tiek, kiek jos teikia informacijos apie dokumento originalą: išdavėjus/gavėjus, turinį, antspaudavimą, medžiagą ir kt.

2. Privačių dokumentų atsiradimo ir išplitimo veiksniai Lietuvos

Didžiojoje Kunigaikštystėje XIV a. pab. – XVI a. pr.²⁷⁵

Privačių dokumentų išplitimo Europoje priežastys istoriografijoje interpretuojamos labai įvairiai. Dauguma istorikų aiškina tai pragmatinėmis, kiti ieško religinių ar moralinių priežasčių. Pragmatinėmis priežastimis laikomas rašytinio teksto kaip efektyvaus administravimo priemonės suvokimas/atradimas, teisės kodifikacija, kanceliarijų kūrimasis, galimybės įgyti išsilavinimą didėjimas, bažnytinių institucijų veikla, stambiosios žemėvaldos formavimasis, pigesnio popieriaus išplitimas ir kita²⁷⁶. Kitos priežastys išvelgiamos priesaikos instituto menkėjime, visuomenės sekuliarizacijoje, nepasitikėjimo žodžiu didėjime²⁷⁷. Šioje disertacijoje privatus dokumentas LDK analizuojamas per pragmatinių procesų prizmę: aptariamai privačių dokumentų raidą tiesiogiai paveikę įvairūs centrai (institucijos): Katalikų Bažnyčios vyskupijos ir vienuolynai, Stačiatikių Cerkvės ir vienuolynai, Magdeburginių ir kitų miestų raštinės, kunigaikščių ir didikų dvarai, ir netiesiogiai - valdovo kanceliarija. Taip pat veiksniai, kurie labiausiai prisidėjo prie privataus dokumento išplitimo – žemėvaldos disponavimas, stambiosios žemėvaldos formavimasis, žemės teismo knygos ir civilinio teismo proceso surašymas, valdovo rezidavimas, užsienio politika ir grynųjų pinigų poreikis.

²⁷⁵ Pradinis tyrimo variantas įteiktas spaudai: Klovas M., *The origin and outspread of private documents in the Grand Duchy of Lithuania from the end of 14th to the beginning of the 16th century*.

²⁷⁶ Istoriografija yra labai plati, apie LDK žr.: Груша А. И., *Документальная письменность Великого Княжества Литовского*; Kijevo Rusijoje: Franklin S., *Writing, society and culture in early Rus, c. 950-1300*, Cambridge, 2002; Lenkijoje: *Dyplomatyka Staropolska*, red. T. Jurek, Warszawa, 2015; Jurek T., Stanowisko dokumentu w średniowiecznej Polsce, *Studia Źródłoznawcze*, t. XL, 2002, s. 1-17; Centrinėje Europoje: Adamska A., The introduction of writing in Central Europe (Poland, Hungary and Bohemia), *Utrecht studies in medieval literacy*, t.1, 2005, p. 165-190; Anglijoje: Clanchy M., *From memory to written record...* ir kt.

²⁷⁷ Груша А. И., Недоверие – не из-за него ли появился письменный акт?, *Studia Slavica et Balcanica Petropolitana*, 2010, nr. 1(7), с. 131-156.

2.1. Institucijos privataus dokumento genezėje

2.1.1. Katalikų Bažnyčios vyskupijos ir vienuolynai

Ankstyvieji privatūs dokumentai Lietuvoje buvo susiję su bažnytinėmis fundacijomis, o juos paruošdavo patys dvasininkai. 1387 m. Lietuvai priėmus krikštą, pradėtas kurti parapijų tinklas ir daugiau statyta bažnyčių. Valdovo atliekamas bažnytinių institucijų aprūpinimas ankstyvajame etape buvo iškilus aktas, kuriame dalyvaudavo valdančiojo elito atstovai. Svarbiausia yra tai, kad čia svarbią vietą rado ir rašytinis dokumentas. Katalikų Bažnyčios teisinė tradicija siekė senovės Romos laikus, o rašytinis dokumentas turėjo labai senas ir tvirtas tradicijas. Nors ankstyvasis krikščionybės laikotarpis LDK plačiai tirtas²⁷⁸, bet sunku ką nors pasakyti apie kanonų teisės įtaką krašto teisei bei tuo labiau privataus dokumento atsiradimui ir jo raidai. Tiesa, verta atkreipti dėmesį į kaimyninės Lenkijos pavyzdį, kadangi LDK vyskupijos priklausė dviem bažnytinėms provincijoms – Gniezno ir Lvovo. Lenkijoje jau nuo XIII a. antrosios pusės sparčiai augo dokumentų poreikis (taip pat ir privačių), o tam didelės įtakos turėjo pokyčiai pačioje Bažnyčioje²⁷⁹. Itin svarbus momentas – tai Bažnytinės nuosavybės teisinis įtvirtinimas, kuris paskatino reikalauti, kad kiekvienas klebonas turėtų savo antspaudą, kad bažnyčių fundacijos būtų fiksuojamos raštiškai ir patvirtinamos patrono bei prelado antspaudais ir panašiai. XIV a. pab. – XV a. iš V. Europos atvykę dvasininkai kartu atnešė ir jiems įprastą tvarką, kuri buvo įdiegiama prisitaikant prie vietinių LDK sąlygų.

XV a. pirmosios pusės privačios donacijos buvo sudaromos šiuose lotyniškosios raštijos centruose, t. y., Vilniaus, Lucko vyskupijų raštinėse ir Vilniaus pranciškonų aplinkoje. Vyskupijų ir pranciškonų dokumentų sudarymo tradicijos gerokai skyrėsi. Nepaisant vienos kitos išimties, ankstyvasias Vilniaus katedrai skirtas donacijas surašydavo ir patvirtindavo vyskupo notaras, o Vilniaus vyskupijos parapinių bažnyčių dovanojimus

²⁷⁸ Baronas D., Rowell S. C., *The conversion of Lithuania*.

²⁷⁹ Jurek T., *Stanowisko dokumentu w średniowiecznej Polsce...*, s. 4-5. Apie kanonų teisės įtaką plačiau žr.: Vetulani A., *Przenikanie zasad powszechnego prawa kanonicznego I prawa rzymskiego do piastowskiej Polski, to paties, Z badań nad kulturą prawniczą w Polsce piastowskiej*, Wrocław, 1976, s. 95-128.

vicenotarai²⁸⁰. Šie dokumentai pasižymėjo išplėtotu formuliaru. Vilniaus pranciškonų dokumentų formuliarai buvo gerokai skurdesni ir be notarų patvirtinimo. Be to, galima manyti, kad vienu metu pranciškonų dokumentus rašė tik vienas asmuo. Tai leidžia teigti tam tikra dokumentų sudarymo seka: 1439, 1440 ir 1441 m. dokumentus surašė vienas ir tas pats neidentifikuotas asmuo, o štai 1443, 1444 ir 1446 m. jau kitas. Sunkiau pasakyti, kiek Vilniaus ir Lucko vyskupų kanceliarijose XIV a. pab. – XVI a. pr. būta personalo ir kas buvo jose dirbę asmenys. Tam būtina atlikti kur kas išsamesnius tyrimus. Verta pastebėti, kad notariatas LDK XV a. buvo menkai išvystytas – žinoma vos 10 viešųjų notarų, o situacija pasikeitė XVI a., kuomet jų ženkliai daugėjo – suskaičiuota 117²⁸¹. Galime atkreipti dėmesį ir į tai, kad Lenkijoje dokumentacijos plėtra buvo glaudžiai susijusi su vienuolijomis ir net antspaudooto dokumento atsiradimas sietinas išskirtinai su cistersų veikla²⁸². LDK vienuolijų tokiu centru nelaikytume, nes pranciškonų naudotas dokumentų formuliaras plačiau neišplito ir jų aplinkoje buvo surašoma palyginti nedaug dokumentų. Kuriant parapijų tinklą dokumentas tapo aktualus kur kas platesnei visuomenei, tad pagrindiniu lotyniškų privačių dokumentų plėtros centru ankstyvuojų laikotarpiu galima laikyti Vilniaus ir Lucko vyskupų aplinką.

2.1.2. Stačiatikių vyskupijos ir vienuolynai

XIII a. į LDK sudėtį patekusios stačiatikiškos žemės turėjo ilgą raštijos tradiciją. Nuo XI a. stačiatikių cerkvėse (daugiausia vienuolynuose) rašomi metraščiai, perrašinėjamos liturginės knygos, sudaromos rašytinės fundacijos, kunigaikščių testamentai, verčiami Bizantijos teisynai ir t.t.²⁸³ XV a. pr. LDK sudėtyje buvo šios vyskupijos: Polocko, Černigovo, Lucko, Vladimiro,

²⁸⁰ Išimtimi galime laikyti 1442 m. Anastasijos Gedgaudienės dotaciją (KDKDW, nr. 173), kuri pasižymi gana skurdžiu formuliaru ir yra be notaro patvirtinimo. Vilniaus vyskupijos parapijinių bažnyčių aprūpinimo dokumentai patvirtinti vicenotarų: 1443 m. Jokūbo Railaičio (KDKDW, nr. 174) ir 1443 m. Andriaus Sakaičio (KDKDW, nr. 175).

²⁸¹ Ilarienė I., 1388 m. - XV a. LDK vyskupijų viešieji notarai, *Istorijos šaltinių tyrimai*, t. 5, Vilnius, 2014, p. 162.

²⁸² Jurek T., *Stanowisko dokumentu w sredniowiecznej Polsce...*, s. 3.

²⁸³ Plačiau apie rašytinę kultūrą Rusijoje: Franklin S., *Writing, society and culture in early Rus*.

Smolensko ir Turovo, kuriose veikė soborai (katedros), platus cerkvių ir vienuolynų tinklas²⁸⁴. Vien Smolensko vyskupijoje XV a. buvo įkurti 7 vienuolynai²⁸⁵. XIV a. pab. - XV a. šiuo metu disponuojama 41 privačia rusėniška suteiktimi cerkvėms ir vienuolynams. Tuo tarpu donacijų katalikams išliko kur kas daugiau, XIV a. pab. - XV a. – apie 120. Tai lėmė ne tik geresnis Vilniaus vysko archyvo funkcionavimas, bet ir mažesnis dovanojimų skaičius – LDK Stačiatikių Cerkvė netapo stambiu žemvaldžiu. Tik XV a. pab. istorikų vertinama kaip naujas etapas, kuomet pagausėja Stačiatikių Cerkvei skirtų žemės valdų dovanojimų²⁸⁶. Nors Stačiatikių Cerkvės materialinius poreikius stengėsi patenkinti pasaulietiniai valdovai, tačiau stabilios materialinės bazės stoka neleido plėtoti ryškesnių raštijos centrų LDK stačiatikiškose žemėse. Štai kitose Rusios žemėse, kaip Naugardas, Pskovas, Maskva ir kitur, XIV a. antroje pusėje – XV a. vienuolynai palaipsniui tapo stambiais žemvaldžiais, o kartu stebimas privataus dokumento reikšmės augimas²⁸⁷. Privačių dokumentų poreikio augimą galėjo lėtinti ir tai, kad stačiatikiškoje tradicijoje dokumentą galėjo atstoti suteikčių įrašymas evangelijose, kurios teismuose prilygo dokumentams²⁸⁸. Todėl galima manyti, kad Stačiatikių Cerkvė privačių dokumentų sklaidą LDK įtakojo mažiau nei Katalikų Bažnyčia.

2.1.3. Didžiojo kunigaikščio raštinė/kanceliarija

Svarbų raštijos formavimo ir sklaidos centro vaidmenį atliko Lietuvos didysis kunigaikštis ir jo raštinė, nors privačių dokumentų genezę įtakojo netiesiogiai, visų pirma, per rašytinio dokumento kaip teisinės priemonės įtvirtinimą ir dokumento formos nustatymą. Visų pirma, didelį vaidmenį suvaidino didžiojo kunigaikščio Vytauto įkurtas dvaras ir jame nuolat veikianti raštinė, kurioje darbavosi raštininkai iš Rytinių LDK žemių ir atvykę iš Vakarų

²⁸⁴ Ульяновський В. *Історія Церкви та релігійної думки в Україні*. – Київ, Кн. 1, 1994, с. 79-96.

²⁸⁵ *Ten pat*, с. 83.

²⁸⁶ *Ten pat*, с. 223.

²⁸⁷ Каштанов С. М., *Из истории русского средневекового источника. Акты X-XVI вв.*, Москва, 1996, с. 122.

²⁸⁸ Apie įrašus plačiau žiūrėti: Груша А. И., *Документальная письменность...*, с. 84-104.

Europos, visų pirma, Vokiečių Ordino ir Silezijos²⁸⁹. Svarbu ir tai, kad didysis kunigaikštis Vytautas pradėjo dažnai išduoti savo pavaldiniams rašytines privilegijas, tai prisidėjo prie didesnio dokumento svarbos suvokimo LDK. Didžiojo kunigaikščio raštinėje rusėniškajam dokumento formulariui pradėjo daryti įtaką lotyniškasis, dėl to formavosi savitas LDK rusėniškasis dokumentas. Didžiojo kunigaikščio raštinės produkcijos tyrinėtojai lūžiu laiko 1440 m., kai atsirado kanclerio pareigybė, o lotyniško dokumento formularas vis labiau veikė rusėniškąjį²⁹⁰. Tai matyti nuo XV a. vid. vis plačiau vartoto rusėniško privataus dokumento, įgavusio vis daugiau lotyniškojo bruožų, raidoje. Tai lėmė, kad rusėniškasis dokumentas įgavo naują formą, o senoji vis rečiau vartota. Kiti valdovai – Švitrigaila, Žygimantas Kęstutaitis ir Kazimieras Jogailaitis - tęsė įvairių rašytinių privilegijų savo pavaldiniams išdavimo praktiką, nors dalį suteikčių išreikšdavo ir žodžiu²⁹¹. Kazimiero Jogailaičio valdymo metais tapo įprasta raštiškai fiksuoti teismų bylas, pradėta vesti Lietuvos Metrika ir kt. A. Gruša šio valdovo valdymo laikotarpį laiko labai svarbiu dalykinės raštijos plėtros etapu, kuris įtvirtino rašytinio dokumento svarbą²⁹². Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro ir Žygimanto Senojo laikais dokumentai tapo būtini atliekant valdų disponavimo operacijas ir dažnai buvo svarbiausiais įrodymais civilinėse bylose. Dėl privačių transakcijų dažnėjimo didysis kunigaikštis ir jo pareigūnai stengėsi, kad sudarant privačias transakcijas būtų surašomi ir privatūs dokumentai, o tai buvo užfiksuota 1529 m. Pirmajame Lietuvos Statute. Nėra abejonių, kad Ldk raštinės/kanceliarijos personalas sudarinėjo ir privačius dokumentus. Anksčiausias žinomas atvejis – 1498 m. Jackaus Bagdonovičiaus valdų pardavimo Ldk Aleksandro virėjui Petriui Aleknovičiui dokumentą surašė Ldk dijokas (vardas liko neįskaitomas)²⁹³, kitas – 1518 m. Jono Zavišičiaus valdų Kijevo metropolitui Josifui pardavimo dokumentą surašė karaliaus dijokas Vaska Petrovičius

²⁸⁹ Pzv., Szybkowski S., Polish Staff as a social group in the Chacery of Grand Duke Witold, *Quaestiones medii aevi novae*, vol. 3, 1998, p. 75-94.

²⁹⁰ Pietkiewicz K., *Uwagi o dokumencie łacińskim...*, s. 119-134

²⁹¹ Груша А. И., *Документальная письменность Великого Княжества Литовского...*, с. 175-179.

²⁹² *Ten pat*, с. 200-206 ir kt.

²⁹³ VUB RS, f. 80, b. 43.

Zaroiskis („*Запоўскіі*“) ²⁹⁴. Abu dokumentai surašyti rusėnų kalba. Taip pat žinoma, kad XVI a. 3 dešimtm. privačius dokumentus sudarinėjo LDK kanceliarijos lotyniškasis raštininkas Povilas Naruševičius ²⁹⁵.

2.1.4. Sritinių kunigaikščių ir didikų dvarai

Skirtingai nei pirmųjų lotyniškųjų privačių dokumentų, ankstyvųjų rusėniškų privačių dokumentų užsakovas buvo pasaulietis. Vienas ankstyviausių buvo jau minėtas 1387 - 1398 m. Pinsko kunigaikščio Vasilijaus Narimantaičio dokumentas, kuriuo užfiksuoti valdų mainai su Pauliumi Katovičiumi ²⁹⁶. XIV a. pab. LDK rusėniškas žemes valdė „sritiniai“ kunigaikščiai pradėjo gana aktyviai išduoti savo pavaldiniams rašytines privilegijas, pvz., 1370 m. Polocke - Andrius Algirdaitis, Kijevo žemėje - Vladimiras Algirdaitis (valdė iki 1394-1395 m.), XIV a. 8-9 dešimtmečių Podolės kunigaikščiai Konstantinas ir Fedoras Karijotaičiai ²⁹⁷. Taip pat fundacijas ir donacijas Stačiatikių Cerkvei, pvz., 1396-1401 m. išdavė kunigaikštis Jonas Algimantaitis - Kijevo vienuolynui ²⁹⁸, XIV a. pab. - XV a. pr. kunigaikštis Semionas Lengvenis fundavo Mstislavlio cerkvę ir vienuolyną ²⁹⁹. Sunku nustatyti, ar XIV a. pab. – XV a. pr. minėtų kunigaikščių dokumentus parengė ir surašė asmeniniai raštininkai ar buvo pasinaudota stačiatikių vienuolių paslaugomis. Šaltiniuose kunigaikščių veikiausiai asmeninių raštininkų funkcijas atlikę asmenys minimi tik nuo XV a. vid., pvz., 1464 m. Ostroge duotą Aleknos Jurevičiaus valdų pardavimą Ivanui Drobišui Mžurovičiui surašė „Ivano Ostrogiškio tarnas Snežko“ ³⁰⁰ (daugiau žiūrėti disertacijos priede: „*Rusėniškus dokumentus parengę asmenys*“). Sritiniai

²⁹⁴ АЮЗР, т. 1, нр. 69.

²⁹⁵ Dubonis A., Antanavičius D., Ragauskienė R., Šmigelskytė-Stukienė R., *Susigrąžinant praeitį...*, p. 69.

²⁹⁶ Груша А. І., *Мяноўная грамата князя Васіля Нарымонтавіча...*, с. 16.

²⁹⁷ Груша А. І., *Мяноўная грамата князя Васіля Нарымонтавіча*, с. 60-61; Полоцкие грамоты, т. 2, 1978, нр. 6, 7 ir kt.; Kurtyka J., Repertorium Podolskie. Dokumenty do 1430, *Rocznik Przemyski*, 2004, t. XL, Z. 4 (Historia), nr. 29, 21, 22 ir kt..

²⁹⁸ Minima buvusi „*грамота*“ 1480 m. donacijoje: АЗР, т. 1, нр. 72.

²⁹⁹ Buvęs dokumentas paminėtas sūnaus 1452.09.01-1453.08.31 donacijoje (АЗР, т. 1, нр. 43; Варонін В. , *Князь Юрай Лынгвеневіч*, нр. 2).

³⁰⁰ Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LX.

kunigaikščiai taip pat susiję ir su XV a. vid. vykusių privačių rusėniškų dokumentų gausėjimu. Jie buvo dažniais privačių dokumentų, kuriuos veikiausiai surašydavo jų raštininkai, gavėjais. Atskirą grupę sudaro sritinių kunigaikščių išduoti vadinamieji homagialiniai dokumentai – ištikimybės priesaikos Lenkijos karaliui Jogailai³⁰¹. A. Grušos atlikta paleografinė analizė rodo, kad didžiąją dalį homagialinių dokumentų surašė Jogailos kanceliarijos raštininkai, o štai Dmitrijaus Kaributo dokumentų raštas skyrėsi – jis veikiausiai naudojosi savų raštininkų paslaugomis³⁰². Išliko nemažai valdų suteikimo privilegijų, kurias davė kunigaikštis Švitrigaila Algirdaitis XV a. 3-6 dešimtmeciais būdamas Siverų Naugardo, Černigovo ir Voluinės kunigaikščiu³⁰³, o 1434 – 1438 m. žinomi bent 5 Švitrigailos raštininkai³⁰⁴.

Bent nuo XV a. vidurio LDK didikai Jonas ir Martynas Goštautai, Mykolas Kęsgailaitis, Albertas Jonaitis Manvydas, Mikalojus Radvilaitis, Stankus Kostevičius turėjo asmeninius raštininkus, o štai Jonas Kęsgailaitis turėjo net du atskirus – rusėnišką ir vokišką³⁰⁵. R. Petrauskas mano, kad „antrasis – vokiškas – greičiausiai buvo atvykęs iš Ordino, su kuriuo Kęsgailaitis palaikė glaudžius ryšius, teritorijos“³⁰⁶. Įtakingiausi didikai buvo ir aukščiausi valstybės pareigūnai, kurių pareigos reikalavo raštininkų, kurie galėjo būti pasitelkiami ir asmeniniams reikalams, t. y. privatiems dokumentams sudaryti. Aptariamuoju laikotarpiu dar sunku būtų įsivaizduoti raštininkus, didikų išlaikomus vien dėl privačių reikmių. Didikų raštininkus galime sieti su valstybės tarnyba, o jų paslaugomis galėjo naudotis ir kiti bajorai. Tačiau tai atskiro tyrimo reikalaujanti tema. Valstybės pareigūnų raštininkai surašė ne vieną XVI a. pradžios privatų dokumentą. Pvz., 1500 m. Darsūniškio vietininko dijokas Gerasimas Aleškovičius Velneveckis surašė Mikalojaus

³⁰¹ Homagialiniai kunigaikščių dokumentai publikuoti : *Akta unji Polski z Litwą 1385-1791*, wyd. St. Kutrzeba i Wł. Semkowicz, Kraków, 1932; plačiau šią dokumentų grupę aptarė Gudavičius E., - - -, Vilnius, 2002, p. 51-61

³⁰² Груша А. І., *Мяноўная грамата князя Васіля Нарымонтавіча...*, с. 63-65.

³⁰³ Nemažai publikuota: Розов В., *Українські грамоты*.

³⁰⁴ Полехов С., *Наследники Витовта: династическая война в ВКЛ в 30-е годы XV века*, Москва, 2015, с. 631.

³⁰⁵ Petrauskas R., *Lietuvos diduomenė...*, p. 148. Nemažai didikų raštininkų suregistravo: Груша А. И., *Документальная письменность Великого Княжества Литовского...*, с. 321-322.

³⁰⁶ Petrauskas R., *Lietuvos diduomenė...*, p. 148.

Tautginovičiaus valdų pardavimo dokumentą Taliui ir Radvilui Kirdevičiams³⁰⁷.

2.1.5. Miestai

Savivaldūs miestai buvo svarbūs raštijos centrai Vakarų ir Vidurio Rytų Europoje. Štai didžiuosiuose Lenkijos miestuose, tokiuose kaip Krokuva, XIV a. pr. pradedamos vesti miestų aktų knygos ir atsiranda pirmieji miestiečių testamentai, o amžius pabaigoje pastebimas didėjantis juridinės raštijos poreikis. Tyrinėtojai išskiria šiuos raštijos plitimą miestuose skatinančius veiksnius: rašto praktiškumo suvokimas tarp miesto elito, išsilavinimo įgijimo galimybė, pigesnio popieriaus išplitimas ir kt.³⁰⁸ 1387 m. Vilniui suteikta Magdeburgo teisė, tačiau apie šio miesto aktų knygas galime kalbėti tik nuo XV a. pab.³⁰⁹ Vilniaus miestiečių dokumentų išlikę nedaug, XV a. vos kelios bažnytinės suteiktys ir valdų pardavimai³¹⁰. Šiuos dokumentus greičiausiai surašė Bažnyčios atstovai, o Vilniaus miesto raštininkų surašyti privatūs dokumentai žinomi tik nuo XV a. pab.³¹¹ Vilniaus miestiečių dokumentų yra išlikę nedaug dėl XVII a. vid. sunaikinto miesto archyvo³¹². 1390 m. savivalda suteikta Brestui, 1408 m. Kaunui, 1409 m. Trakams ir kitiems miestams, o miestų aktų knygos buvo vedamos gerokai vėliau, pvz., Kaune nuo XV a. 9 dešimtmečio³¹³, kitur tik XVI a. pradžioje³¹⁴. Ankstyvi šių miestų miestiečių duoti privatūs dokumentai taip pat nėra žinomi. Nors stebimas tam tikras Vilniaus išskirtinumas, tačiau galime teigti, kad XV ir XVI a. pradžioje savivaldūs miestai dar nebuvo svarbesni raštijos sklaidos centrai ir tik neženkliai prisidėjo prie privačių dokumentų sklaidos LDK.

³⁰⁷ LMAVB RS, f. 256, b. 1732, l. 18. Daugiau žiūrėti disertacijos priede.

³⁰⁸ Bartoszewicz A., *Piśmienność mieszczańska w późnośredniowiecznej Polsce*, Warszawa, 2012, p. 12-13.

³⁰⁹ Vilniaus miesto archyvas žuvo 1655 m. Išlikę ankstyviausi dokumentai, jų nuorašai ir miesto aktų knygų fragmentai: LVIA, f. 22, ap. 1, b. 1.

³¹⁰ Pvz., 1422 m. (KDKDW, nr. 82); 1468 m. (KDKDW, nr. 48); 1498 m. (Jasas R., *Pergamentų katalogas*, nr. 119) ir kiti.

³¹¹ Груша А. И., *Документальная письменность Великого Княжества Литовского...*, c. 324.

³¹² Ragauskas A., 1650 m. kovo 30 d. Vilniaus suolininkų teismo įrašų knygų sąrašas, *Lietuvos miestų istorijos šaltiniai*, red. Kol. Pirm. A. Dubonis, kn. 3, Vilnius, 2001, p. 260-263.

³¹³ Kiaupa Z., Kauno miesto senojo archyvo likimas, *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai. A serija*, 1973, t. 2, p. 127.

³¹⁴ Груша А. И., *Документальная письменность Великого Княжества Литовского...*, c. 283.

Kiek kitokia situacija buvo rusėniškuose LDK miestuose. LDK miestuose Polocke ir Smolenske, kaip ir Pskove, Naugarde ir kai kuriuose kituose Rusios miestuose, nuo XIII a. vidurio spartėjo dalykinės raštijos sklaida. Čia buvo sudaromos prekybos sutartys su vokiečiais, sutartys tarp kunigaikščių, užrašymai cerkvėms, kunigaikščių testamentai ir pan.³¹⁵ Polockas atsidūrė LDK įtakoje dar XIII a. pab. Jame raštininkų paslaugomis naudotasi daugiausia užsienio reikalams – visų pirma, prekybos su Ryga reguliavimui³¹⁶. Dokumentų išduodavo ir valdovo vietininkai, ir miestiečiai. Tačiau privačius santykius patvirtinančių dokumentų žinoma nedaug. Apie vieną Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto laikų (1392-1430) privatų testamentą ir vieną pardavimo dokumentą žinios išliko tik XVI a. pr. teismų bylose³¹⁷. Privačių polockiečių dokumentų daugėjo XV a. pab. – XVI a. pr., tai sutapo su bendromis LDK tendencijomis³¹⁸. Dokumentus greičiausiai surašė Polocko miesto raštininkai³¹⁹. Kitų rusėniškų miestų miestiečių privačių dokumentų per tiriamą laikotarpį nėra žinoma³²⁰.

Šiaurės Rusios regiono miestai pasižymėjo ir greitai įsisavinta „efemerine“ arba nedalykine raštija, plačiai išplitusia nuo XI a. vid.³²¹ Tai – trumpalaikio naudojimo užrašai beržo žievėje (skolininkų sąrašai, skundai dėl mokėjimo vėlavimo, prekių mainų fiksavimas, asmeniniai laišakai, patarimai ir kt.). Jų rasta daugiausia Naugarde (datuoti XI – XV a.), nes ten būta gerų sąlygų tokios medžiagos išlikimui. Pavienių užrašų beržo žievėje rasta ir kitur – Smolenske (keliolika vienetų XII – XIII a.), Pskove, Vitebske (XIII a. pab.),

³¹⁵ Франклин С., *Письменность, общество и культура в Древней Руси (около 950 – 1300 гг.)*, Санкт-Петербург, 2010, с. 287-321 ir kt.

³¹⁶ Груша А. Документы як сродок письменної комунікації між палачанами і рыжанами у канці XIV - пачатку стст, *Беларускае падвінне: вопыт, методыка вынікі палявых і міждысцыплінарных даследаванняў*, Наваполацк, 2011, с. 50-53; Полоцкие грамоты, т. 1-2, 2015.

³¹⁷ Puz., 1393-1430 m. Polocko miestiečio Fedoro Suščiovo testamentas (Полоцкие грамоты, т. 1, 2015, nr. 23), 1393-1430 m. Maška Otruškienė parduoda valdas Truchonui Bolotui (Полоцкие грамоты, т. 1, 2015, nr. 26).

³¹⁸ Žr.: Полоцкие грамоты, т. 1, 2015, nr. 325, 328 ir daug kitų.

³¹⁹ Груша А. И., *Документальная письменность Великого Княжества Литовского...*, с. 327.

³²⁰ Išimtis - 1467 m. Smolensko pirklio Germulo testamentas, tačiau jis buvo sudarytas Lenkijos karalystėje, Lvovo mieste (Капраль М., Смолянин Гермупа у Львові в 1467 році, *Вісник Львів. Ун-ту*, серія іст., 2010, вып. 45, с. 545-550).

³²¹ Франклин С., *Письменность, общество и культура в Древней Руси...*, с. 74-90.

Mstislavlyje (XII-XIII a.), Tverėje, Maskvoje³²². Vartotojai aukščiausias miestiečių sluoksnis bei platesni visuomenės sluoksniai (pvz., dvasininkai). Manoma, kad dažniausiai jiems nereikėjo raštininkų paslaugų, nes sugebėjo rašyti ir skaityti patys³²³. Visgi, dėl išlikusios medžiagos skurdumo, sunku pasakyti, kiek toks raštijos tipas galėjo būti paplitęs LDK priklausančiuose Rusios miestuose. Apibendrinant galime teigti, kad rusėniški miestai netapo svarbesniais privačios raštijos plėtros centrais LDK.

2.2. Svarbiausi privačių dokumentų plėtros veiksniai

2.2.1. Disponavimas žemėvalda

Bandant geriau suprasti privačių dokumentų išplitimo veiksnius, būtina išsiaiškinti disponavimo nekilnojamu turtu galimybes LDK. Galima manyti, kad lietuviai bajorai neturėjo galimybės disponuoti valdomis iki 1387 m. privilegijos. Lenkijos karalius ir Lietuvos didysis kunigaikštis Jogaila 1387 m. vasario 20 d. suteikė privilegiją Lietuvos bajorams katalikams, kuria suteikė „[...] visokeriopą teisę valdyti, laikyti, naudotis, parduoti, perleisti, pakeisti, duoti, dovanoti ir laisvai vartoti pagal savo valią ir norą pilis, valsčius, kaimus ir namus ir viską, ką iš tėvų palikimo valdo [...]“³²⁴. 1413 m. Horodlės sutartyje žemės disponavimas buvo sukonkretintas, t.y., buvo įdiegtas didžiojo kunigaikščio kontrolės mechanizmas: „[...] turės nevaržomą teisę jas [tėvonines valdas] parduoti, sukeisti, perleisti, dovanoti ir panaudoti kaip tinkami, su sąlyga, kad tam turės gauti atskirą mūsų sutikimą, ir jei perleisdami, sukeisdami ar dovanodami pagal Lenkijos karalystės paprotį turės jų atsisakyti mūsų arba mūsų pareigūnų akivaizdoje“³²⁵. Be to, buvo išplėstas žemės disponavimo laukas: „taip pat galės skirti savo žmonoms antkraičius žemės valdomis ir kaimais, kuriuos paveldėjo iš tėvų ar gavo kaip amžiną mūsų dovanojimą, arba paveldės ir gaus juos [ateityje] [...]“³²⁶. 1434 m.

³²² Didžioji dalis medžiagos sudėta <http://www.gramoty.ru/>.

³²³ Франклин С., *Письменность, общество и культура в Древней Руси...*, c. 81.

³²⁴ Vertimas iš: *Lietuvos TSR istorijos šaltiniai*, K. Jablonskis ir kt., t. 1, Vilnius, 1955, p. 57.

³²⁵ *1413 m. Horodlės aktai: dokumentai ir tyrinėjimai*, sud. J. Kiaupienė ir L. Korczak, Vilnius/Krakow, 2013, p. 49.

³²⁶ Ten pat, p. 50.

Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Kęstutaičio privilegija paliko tokią pat galimybę disponuoti savo valdomis su valdovo ar jo pareigūno patvirtinimu. Ši privilegija svarbi tuo, kad ji buvo skirta ne tik bajorams katalikams, bet ir stačiatikiams³²⁷. Vėlesnėje 1447 m. Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kazimiero privilegijoje³²⁸ ir 1468 m. teisyne nieko plačiau neužfiksuota³²⁹. Visa tai rodo, kad bent nuo XIV a. pab. katalikams bajorams valdų disponavimas lengvėjo (kalbama apie tėvonijas, bet ne valdovų suteiktas beneficijas, o 1413 m. atsiradusios pataisos gali rodyti, kad šiomis teisėmis naudotasi). Tačiau į žemės disponavimo ribojimą atkreipė dėmesį J. Bardachas, tirdamas trečdalis problematiką³³⁰, o R. Petrausko atliktas LDK diduomenės žemėvaldos tyrimas parodo, kad iki XV a. antrosios pusės žemės valda negalėjo būti atsieta nuo giminės ir tėvoninės žemės negalėjo virsti preke³³¹. Su tuo susiję tokie reikalavimai kaip giminaičių pritarimas, atpirkimo ar pirmaeilio pirkimo teisės. Galima manyti, kad ankstyvajame periode nedidelis privataus dokumento poreikis buvo susijęs su apribojimais disponuoti valdomis.

Anot A. Grušos, galimybę disponuoti valdomis stačiatikių bajorai turėjo gerokai anksčiau negu katalikai LDK, t. y., jau XIV a. pr. rusėniškose žemėse buvo galimybė perleisti žemę ne tik Cerkvei, bet ir pasauliečiams³³². Kitose Šiaurės Rytų Rusios žemėse galima kalbėti, kad didžioji dalis žemės įgijo privačios nuosavybės formą jau XIV a., nors valdų disponavimą labai riboja giminės teisė į ją³³³. Galima manyti, kad panaši situacija buvo ir LDK priklausančiose rusėniškose žemėse, nors ši problematika išsamiau netyrinėta. Menkas išlikusių dokumentų skaičius rodo, kad operacijos disponuojamomis žemės valdomis nebuvo dažnos. Žemės valdos buvo kilmingųjų padėties

³²⁷ Lietuvos TSR istorijos šaltiniai..., p. 68.

³²⁸ Ten pat, p. 132-133.

³²⁹ Kazimiero teisynas (1468 m.), parengė J. Jurginis, Vilnius, 1967, p. 18.

³³⁰ Bardach J., Trzecizna – część swobodna w litewskim prawie majątkowym XV-XVI wieku, *O dawniej i niedawniej Litwie*, Poznań, 1988, p. 120-139.

³³¹ Petrauskas R., Lietuvos diduomenė..., p. 120-121.

³³² Груша А. И., *Мяноўная грамата князя Васіля Нарымонтавіча...*, с. 16.

³³³ Apie žemėvaldą plačiau: Веселовский С. Б., *Феодальное землевладение в Северо-Восточной Руси*, т. 1, Москва, 1947; Ивина Л. И., *Крупная вотчина Северо-Восточной Руси конца XIV - первой половины XVI в.*, Ленинград, 1979.

išlaikymo garantas ir giminės atstovai rūpinosi, kad jos liktų giminės rankose, tad nenuostabu, kad ir stačiatikių bajorijos valdų perleidimas buvo apsunkintas. Platesnes galimybes disponuoti žemės valdomis, tiek katalikams, tiek stačiatikiams, atvėrė Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kazimiero Jogailaičio valdymo metu atsiradusi trečdalis disponavimo praktika, kuri anot J. Bardacho paplito XV a. pab. – XVI a. pr.³³⁴ Iš esmės tuomet trečdalis tapo pagrindiniu mainų objektu, o privatus dokumentas juos įteisinančia juridine priemone (plačiau apie tai žiūrėti skyriuje: *Privataus dokumento juridinė galia*). Reikia atkreipti dėmesį, kad trečdalis terminas privačiame dokumente anksčiausiai užfiksuotas 1475 m. kunigaikščio Mikalojaus Rohoviskio valdų pardavime Fedorui Vitonizkiui³³⁵, o XV a. pab. daugiau atvejų nerasta. Visi kiti žinomi atvejai buvo XVI a. pr. dokumentuose, kuomet trečdalis terminas pavartotas keliolikoje rusėniškų pardavimų³³⁶, dovanojimų³³⁷, viename rusėniškame testamente³³⁸ ir lotyniškoje fundacijoje³³⁹.

2.2.2. Stambioji žemėvalda

Privataus dokumento išplitimui buvo svarbus stambios žemėvaldos formavimasis. Net įtakingiausi didikai XIV a. pab. – XV a. pr. neturėjo didelių valdų - jas įgijo palaipsniui. Anot R. Petrausko XV a. vyko didikų žemėvaldos koncentracijos procesas, nors išsklaidyta žemėvalda išliko ir vėlesniais laikais, buvo pastebimas siekis dalinimosi ar keitimo keliu sutelkti valdas bei iš smulkesnių kaimynų supirkinėti šalia esančias, o tokių stambesnių valdų centre buvo įkuriamas rezidencinis dvaras, statoma bažnyčia³⁴⁰. XV a. buvo matomi tik pirmieji tokios raidos požymiai. Didėjant didikų galiai, atsirandant jų rezidencijoms, galimas dalykas, kad valdovo pavyzdžiu buvo kuriama tam

³³⁴ Plačiau: Bardach J., Trzecizna – część swobodna w litewskim prawie majątkowym XV-XVI wieku, *O dawniej i niedawniej Litwie*, Poznań, 1988, s. 120-139.

³³⁵ Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LXXVI.

³³⁶ 1500? (LMAVB RS, f. 198, b. 845, l.1), 1515/1530 (LMAVB RS, f. 206/1/6, l. 634), 1517 (AGAD, Zbiór perg. 8396), 1528 (LMAVB RS, f. 1, b. 529), 1529 (AGAD, Zbiór perg. 6223), 1529 (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CCCLXX).

³³⁷ 1516 (AGAD, AR, dz. XI, s. 13, l. 29), 1516 (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CLXX), 1520 (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CCX), 1522 (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CCXLIII).

³³⁸ 1501 (AGAD, AR, dz. XV, t. 14, p. 3, l. 1-2, 3-4).

³³⁹ 1523 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 151-151v).

³⁴⁰ Petrauskas R., *Lietuvos diduomenė...*, p. 129-130.

tikra pareigybių sistema. O stambių valdų administravimui vis labiau buvo reikalingi raštingi asmenys. Be to, valdų telkimas skatino žemės valdų transakcijas (pardavimai, mainai, keitimai), o jos buvo patvirtinamos dokumentais. Pvz., didikui Martynui Goštautui 1464 – 1482 m. buvo suteikta 15 valdų pardavimo dokumentų³⁴¹.

2.2.3. Žemės teismo knygos ir civilinio teismo proceso surašymas

Lenkijos karalystės raštijos tyrinėtojai pastebi teismo proceso surašymo įtaką privačių dokumentų sklaidai, ypač žemės teismo knygų atsiradimą³⁴². LDK ankstyviausios žemės teismo knygos atsirado Palenkėje. 1390-1405 m. šį regioną valdė Mazovijos kunigaikščiai, prasidėjo lenkų bajorų kolonizacija, tad ši sritis patyrė didelę Lenkijos karalystės teisės įtaką³⁴³. Čia jau XV a. vid. buvo rašomos žemės teismo aktų knygos³⁴⁴. Galima manyti, kad jos pradėtos rašyti dar XV a. pr. Palenkėje, kur klostėsi skirtinga nuo likusios LDK ir operacijų su žemės valdomis fiksavimo praktika (sandoris buvo įrašomas į žemės teismo knygas, kurios greičiausiai atstojo dokumentų sudarymą). Neveltui XIV a. pab. – XV a. pab. privačių valdų disponavimo dokumentų Palenkėje neišliko. Tiesa, egzistuoja viena svarbi išimtis – bažnyčių fundacijos. T. Jaszczolto skaičiavimais privatūs asmenys fundavo net 54 bažnyčias Palenkėje iki XV a. pab. (didžioji dalis fundacijų yra XV a. antrosios pusės)³⁴⁵. Tuo tarpu kituose LDK regionuose žemės teismo knygos pradėtos vesti tik XVI a. antroje pusėje.

Neabejotiną reikšmę privačių dokumentų plėtrai LDK turėjo civilinio teismo proceso surašymo pradžia. Pavieniai tokios rūšies dokumentai žinomi nuo XV a. pr., tačiau iš esmės padėtis ėmė keistis nuo XV a. 8 – 9 dešimtmečio su nauja didžiojo kunigaikščio kanceliarijos praktika, t. y., Lietuvos Metrikos

³⁴¹ Didžioji dalis išliko tik kaip dokumentų registrai, pvz., LM, užrašymų 1, nr. 172, 404, 147 ir kt.

³⁴² Pvz., Bartoszewicz A., *Piśmienność mieszczańska...*, s. 13.

³⁴³ Kołodziejczyk A., *Przemiany społeczno-gospodarcze na Podlasiu w XV – XVI wieku*, Olsztyn, 2012.

³⁴⁴ Bardach J., *Studia z ustroju i prawa Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV - XVII w.*, Warszawa, 1970, s. 332-333.

³⁴⁵ Jaszczolt T., Fundacje kościelne na Podlasiu do końca XV wieku, *Kościół a państwo na pograniczu polsko-litewsko-białoruskim : źródła i stan badań*, 2005, s. 52.

atsiradimu. Atliktas tyrimas rodo, kad XV a. pab. – XVI a. pr. privačiu dokumentu plačiai buvo remiamasi kaip pagrindiniu įrodymu teismuose (plačiau apie tai skyrius: Privataus dokumento juridinė galia). Dažniausiai panaudoti turto pardavimo dokumentai, testamentai ir skolarraščiai. Privatūs dokumentai teismuose nebuvo minimi tik tada, kai buvo teisiama dėl palyginti menkų sumų. Be to, XV a. antrosios pusės – XVI a. pr. Lietuvos Metrikoje gausu valdovo privilegijų, kuriomis patvirtinamos valdų transakcijos. Dažniausias valdovo privilegijų šaltinis buvo suinteresuotų asmenų pateiktas privatus dokumentas. Tokia valdovo privilegija buvo svaresnis įrodymas teisme, tačiau nebuvo privaloma sandorį patvirtinančia priemone – tik retais atvejais teismas reikalavo ją pateikti. Pateikus kaip įrodymą privatų dokumentą, papildomų įrodymų reikalauta tik suabejojus paties dokumento patikimumu. Tokiais atvejais įrodymu tapdavo liudytojais, kurių reikšmė aptariamuoju laikotarpiu išliko.

2.2.4. Valdovo rezidavimas, užsienio politika ir grynujų pinigų poreikis

Privačių dokumentų sklaidą galėjo įtakoti ir kiti veiksniai. XIV a. pradžia laikoma nauju etapu privataus dokumento raidoje suvienytoje Lenkijos Karalystėje³⁴⁶. Monarcho valdžios santykinis „nutolimas“ nuo atskirų regionų, valdovo kanceliarijos produkcijos sumažėjimas ir seniūnų institucijos menkas organizuotumas, kur dar nebuvo išplėtotas dokumentų išdavimo praktika, vertė bajorus ieškoti kitų priemonių įteisinti turtinius santykius ir ja tapo privatus dokumentas. Panašią situaciją galime stebėti ir LDK XV a. antroje pusėje, kuomet Lietuvos didysis kunigaikštis Kazimieras Jogailaitis tapo Lenkijos karaliumi ir reguliariai nereziduodavo LDK, o jo vietininkų raštvedyba dar buvo nepakankamai išvystyta. Šis laikotarpis sutampa su privačių dokumentų skaitlingesnio plitimo pradžia – kunigaikščiai ir didikai patys pradėjo rūpintis dokumentų sudarymu ir tik vėliau, esant galimybei, siekė valdovo patvirtinimo. Svarbūs ir užsienio politikos padariniai. Pvz., XV a. pab. prasidėjo karai su

³⁴⁶ Jurek T., *Stanowisko dokumentu w średniowiecznej Polsce...*, s. 7; Kętrzyński St., *Zarys nauki o dokumencie polskim...*, s. 213.

Didžiaja Maskvos Kunigaikštyste, kurie pareikalavo iš bajorijos didelių materialinių išlaidų. Kariniai žygiai, o ypač nesėkmingi, reikalavo „greitų“ grynųjų pinigų, o tai skatino pinigų skolinimąsi, valdų įkeitimą ar net pardavimą. Kartais valdų pardavimas motyvuojamas neturėjimu iš ko atlikti karinę tarnybą. Svarbu ir tai, kad XV a. pab. stebimas bendras ekonominis pagyvėjimas, miestų augimas, o prekyba skatino skolinimą ir pan.

Apibendrinant šio skyriaus medžiagą, galime išskirti kelis centrus ir veiksnius, labiausiai įtakojusius privačių dokumentų sklaidą ir lėmusius jų formą bei teisinį įtvirtinimą. Lotyniškojo privataus dokumento plėtra glaudžiai susijusi su Katalikų Bažnyčia, kuri raštiškai fiksavo visas suteikėjų antspaudais patvirtintas fundacijas. LDK išskirtini trys bažnytiniai privačių lotyniškų dokumentų funkcionavimo centrai – Vilniaus ir Lucko vyskupijos ir Vilniaus pranciškonų vienuolynas. Vyskupijų poreikiams skirti dokumentai išsiskyrė išplėtotu formuliaru (dažnai tvirtinami notarų ar vicenotarų), tuo tarpu pranciškonų dokumentams labiau būdingas trumpas formuliaras. Vilniaus ir Lucko vyskupų raštinės neabejotinai prisidėjo prie tolesnio privataus dokumento plitimo visuomenėje, nes jos atstovai rengdavo parapinių bažnyčių fundacijų ir donacijų dokumentus. Rusėniškojo privataus dokumento raidoje sunkiau išskirti pagrindinius centrus. Privataus dokumento raidai įtakos turėjo didžiojo kunigaikščio kanceliarija, Stačiatikių Cerkvė, kunigaikščių ir didikų dvarai. Didžiojo kunigaikščio Vytauto (1392-1430) dvare jau egzistavo nuolatinė raštinė, kurioje koegzistavo lotyniškasis ir rusėniškasis dokumentai. Tai buvo vieta, kur rusėniško dokumento formuliaras pradėjo kisti patirdamas lotyniškojo įtaką ir formavosi savitas LDK rusėniškųjų dokumentų formuliaras. Iš valdovo raštinės išėję dokumentai tapo pavyzdžiu ir privačių dokumentų sudarytojams. Sunkiau įvertinti Stačiatikių Cerkvės įtaką privačių dokumentų sklaidai. LDK veikė platus stačiatikių vyskupijų ir vienuolynų tinklas, tačiau fundacijų ar donacijų žinoma palyginus mažai. Viena to priežasčių galėjo būti rašytinės tradicijos ypatumai, nes rašytinius dokumentus galėjo atstoti įrašai evangelijose. Kitas dalykas – menkesnis stambiosios

žemėvaldos vaidmuo šios Cerkvės struktūroje. Ankstyvųjų rusėniškų privačių dokumentų užsakovai buvo daugiausia sritiniai kunigaikščiai, o vėliau ir didikai. Bent nuo XV a. vid. svarbiausi valstybės pareigūnai ir kunigaikščiai turėjo asmeninių raštininkų, kurie sudarinėjo ir privačius dokumentus. Jų aplinka tapo nedideliais raštijos centrais. Tiesa, nė vienas iš stačiatikių kunigaikščių ar didikų neturėjo didesnės raštinės, kuri galėjo reikšmingiau įtakoti dokumentų sklaidą. Taip pat nereikėtų pervertinti ir miestų svarbos plėtojant juridinę raštiją, kadangi nei pirmuosiuose savivaldą gavusiuose miestuose, nei rusėniškų žemių miestuose nebuvo vedamos aktų knygos ir jie netapo dokumentų sklaidos centrais (išskirtiniai Vilniaus ir Polocko atvejai, kuriuose galima stebėti didesnę aktyvumą dalykinės raštijos įsisavinimo procese).

Pagrindinis veiksnys, lėmęs privačių dokumentų plitimą LDK, buvo stambiosios žemėvaldos formavimasis ir su tuo susijęs disponavimas žemės valdomis. Disponuoti valdomis bajorai katalikai galėjo nuo 1387 m. privilegijos, o stačiatikiai bent nuo XIV a. pr. Tačiau valdų transakcijas gerokai apsunkino įvairūs valdovo ir giminės apribojimai. Platesnes žemės valdų disponavimo galimybes, tiek katalikams, tiek stačiatikiams, atvėrė Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kazimiero Jogailaičio valdymo metu atsiradusi trečdalis disponavimo tradicija, kuri paplito XV a. pab. – XVI a. pr. Tuo metu formavosi ir didikų stambioji žemėvalda, kuri skatino įvairias valdų transakcijas. Taip pat neabejotiną reikšmę privačių dokumentų sklaidai LDK turėjo civilinio teismo proceso surašymo paplitimas XV a. pab. (ypač Lietuvos Metrikos atsiradimas), kuriame privatus dokumentas tapo kone svarbiausiu valdų transakcijas patvirtinančiu įrodymu. Privačių dokumentų sklaidą galėjo įtakoti ir diduomenės aktyvumas XV a. antroje pusėje (valdovui nuolat nereziduojant LDK), padidėjęs grynujų pinigų poreikis ir kita.

3. Privačių dokumentų raida XIV a. pab. – 1529 m.

3.1. Privačių dokumentų skaičius ir rūšys

Tyrimo metu pavyko surinkti 1470 privačių dokumentų, kurių chronologinės ribos 1385 – 1529 m. Suregistruoti 1000 rusėnų, 465 lotynų ir 5 lenkų kalbomis surašyti privatūs dokumentai. Pažymėsime, kad į šį skaičių neįtraukti dokumentų paminėjimai XV a. pab. - XVI a. pr. teismų bylose, kur surasta dar bent 200 tokių atvejų (žr. skyrių „Privačių dokumentų juridinė galia“). Manytume, kad atlikta išsami XVI – XVIII a. įvairių teismų knygų analizė leistų kiek išplėsti ankstyvųjų dokumentų skaičių, nors turbūt esminių tendencijų tai nekeistų. Galima išskirti 11 pagrindinių privačių dokumentų rūšių: fundacijos ir donacijos (žinomos nuo XIV a. pab. surašytos lotynų ir rusėnų kalbomis, lotyniškų iš viso – 300, rusėniškų - 84), testamentai (žinomas rusėniškas vienas XV a. pr., kiti nuo XV a. 5 dešimtmečio, iš viso - 15; lotyniški nuo XV a. 6 dešimt., iš viso - 78), suteiktys ir dovanojimai (lotyniški nuo XV a. 6 dešimt., iš viso – 17; rusėniški du XIV a. pab, kiti nuo XV a. 5 dešimt., iš viso - 129), kraičio (lotyniškas vienas XV a. 10 dešimt.; keli rusėniški XVI a. pr.³⁴⁷), dovio užrašymai (lotyniški nuo XV a. 6 dešimt., iš viso – 6; rusėniški XVI a. pr. - 3), adopcijos (rusėniškas vienas XV a. vid., kiti XVI a. pr., iš viso – 12; lotyniški nuo XVI a. pr., iš viso - 2), pardavimai (lotyniškas vienas XV a. vid., kiti nuo XV a. 7 dešimt., iš viso - 52; rusėniški du XV a. pr., kiti nuo XV a. 5 dešimt., iš viso - 559), įkeitimai (lotyniškas vienas XV a. 8 dešimt., kiti XVI a. pr., iš viso – 5; rusėniški nuo XV a. 8 dešimt., iš viso - 82), mainai (lotyniški XVI a. pr., iš viso – 2; rusėniški du XIV a. pab. – XV a. pr., kiti nuo XV a. 7 dešimt., iš viso - 54), dalybos (rusėniški nuo XV a. 6 dešimt., iš viso - 28), skolaraičiai (lotyniškas vienas XVI a. pr.; rusėniški nuo XV a. 10 dešimt., iš viso - 12). Taip pat galima dar pridurti keletą kitų pavienių dokumentų – susitaikymai, pasižadėjimai, patvirtinimai.

³⁴⁷ Kraičio užrašymą sunku atskirti nuo kitų suteikčių ir dovanojimų, todėl minime tik apytiksliai.

3.2. Privačių dokumentų plitimo chronologija ir kalba

Galime išskirti kelis dokumentų plitimo etapus. 1) XIV a. pabaiga – XV a. pirmi trys dešimtmečiai, kuris iš esmės sutapo su Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto valdymu ir apskritai buvo rašytinės kultūros plėtros pradžios LDK laikotarpis. Šiuo laikotarpiu žinome bent 18 privačių dokumentų, daugiausia fundacijų, tačiau esama užuominų ir apie testamentus, pardavimą, įkeitimą, mainus ir suteiktis, t. y., sutinkame iš esmės visas pagrindines privačių dokumentų rūšis. Būdinga tai, kad didžioji dalis privačių dokumentų gavėjų buvo Katalikų Bažnyčia ir Stačiatikių Cerkvė. Šiuo laikotarpiu privataus dokumento raidoje išsiskiria Polockas, tačiau verta kartu paminėti, kad vėliau, per visą likusį XV a. privatūs dokumentai beveik nežinomi, o jų vėl pagausėjo tik XV ir XVI a. sandūroje, o tai jau sutampa su bendromis LDK tendencijomis³⁴⁸. 2) XV a. 4-5 dešimtmečiai – 1500 m.: Jogailaičių valdymo ir LDK diduomenės institucinio stiprinimo laikotarpis. Šio laikotarpio pradžioje greta fundacijų ir donacijų atsirado pardavimai, testamentai ir kitos rūšys, kurios nors ir negausiai, bet buvo jau nuolat sutinkamos įvairiuose LDK regionuose. XV a. II pusėje dokumentų skaičius tolygiai didėjo kiekviename dešimtmetyje, o lotyniškųjų ir rusėniškųjų dokumentų kiekis iš esmės buvo panašus. Šiam laikotarpiui būdinga tai, kad plėtėsi dokumentų išdavėjų ir gavėjų ratas, dokumentų „vartotojais“ tapo valstiečiai ir kt. 3) 1500 – 1529 m. Šiuo laikotarpiu stebimas dokumentų skaičiaus proveržis. Lotyniškųjų dokumentų XVI a. pirmajame dešimtm. padaugėjo kone du kartus, lyginant su XV a. pab. Rusėniškųjų XVI a. pirmajame ir antrajame dešimtm. padaugėjo kone tris kartus, lyginant su XV a. pabaiga, o XVI a. trečiajame dešimtm. net 6 kartus. Taip pat didėjo ir sudaromų dokumentų rūšių įvairovė, vis daugiau atsirado specifinių sandorių fiksavimo atvejų. XVI a. pradžioje imta rašyti dokumentus lenkų kalba. Ankstyviausias buvo 1514 m. Narutyje išduotas

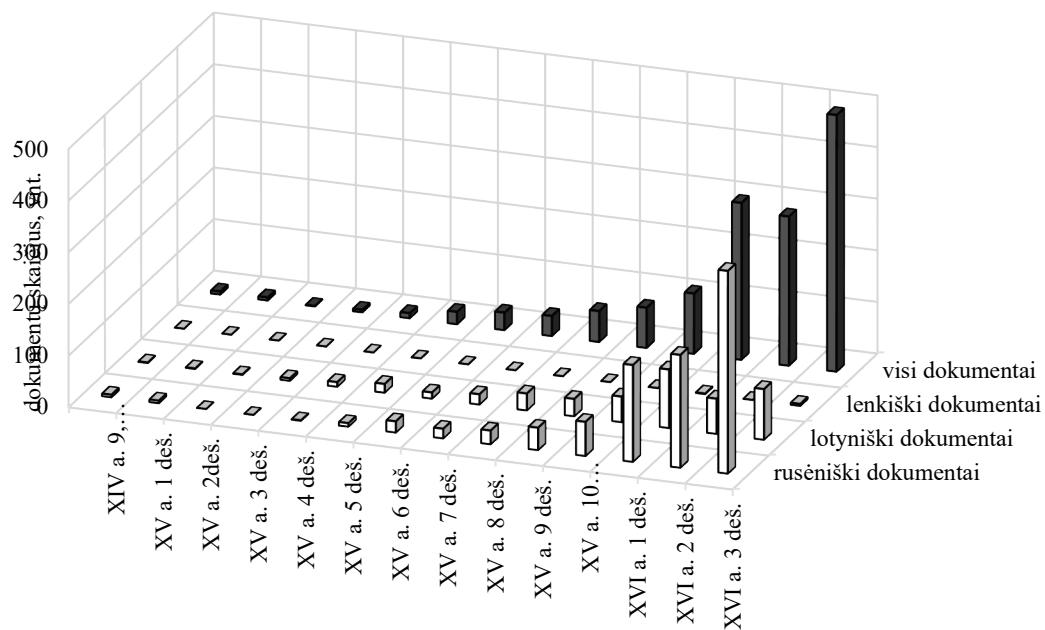
³⁴⁸ Daugiausia Polocko privačių dokumentų žinoma tik iš paminėjimų teismų bylose ar pan., žr.: Полоцкие грамоты, т. 1, 2015.

Mikalojaus Martynovičiaus Macevičiaus, brolių Andriaus, Jokūbo ir kt. valdų pardavimas Mikalojui Ivaškevičiui Pacevičiui³⁴⁹.

³⁴⁹ LVIA, f. 525, ap. 8, b. 162, l. 2.

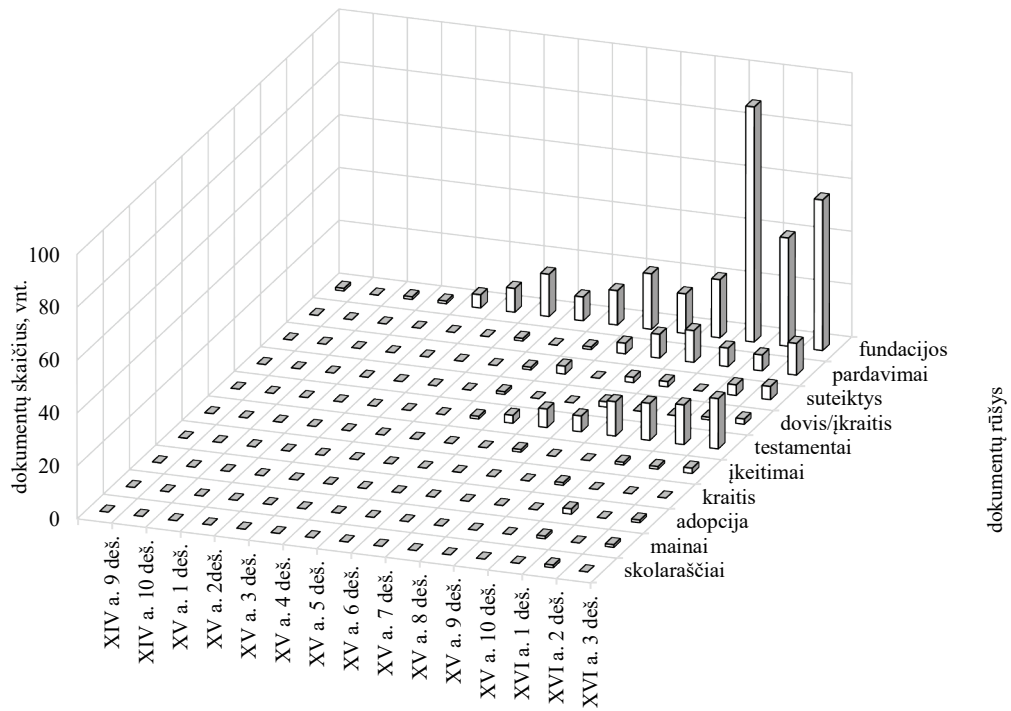
Lentelė nr. 1: bendra lotyniškų, rusėniškų ir lenkiškų dokumentų chronologija ir skaičius:

amžius	XIV	XV										XVI			
dešimtmt.	9, 10	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	1	2	3	Iš viso
rusėniški	5	5	-	-	1	7	22	19	27	44	67	189	220	394	1000
lotyniški	1	1	1	5	9	17	12	20	33	34	50	114	69	99	465
lenkiški	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	4	5
Iš viso	6	6	1	5	10	24	34	39	60	78	117	304	289	497	1470

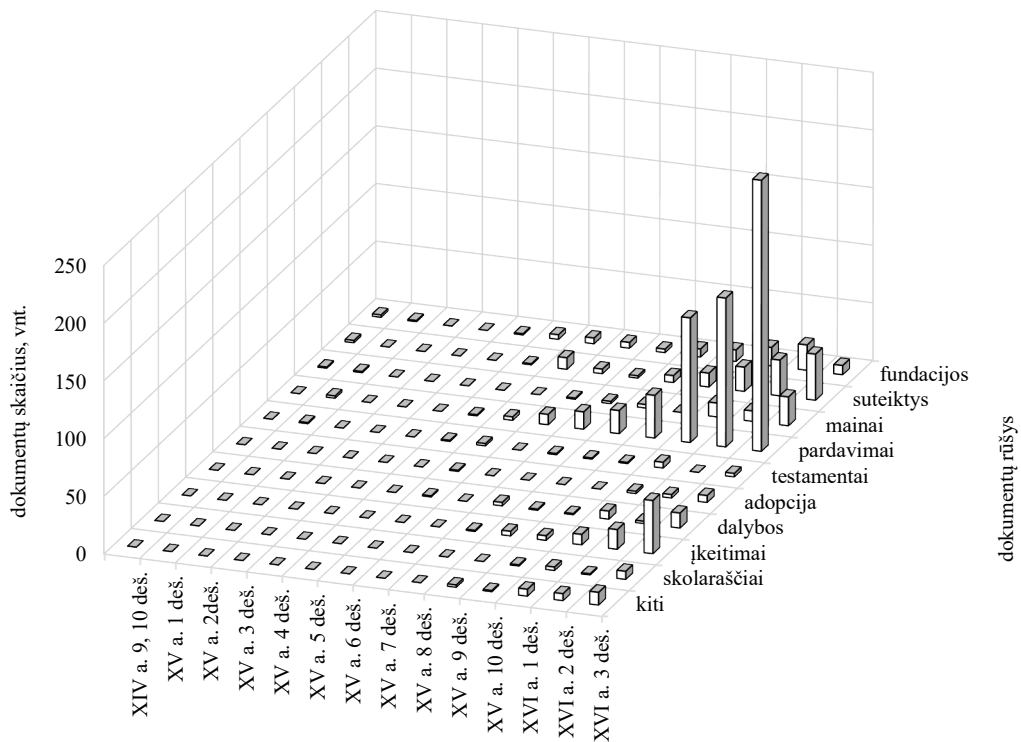
Lentelė nr. 2: lotyniškų privačių dokumentų rūšys, chronologija ir skaičius:

amžius	XIV		XV										XVI			Iš viso
dešimt.	9	10	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	1	2	3	
fundacijos	1	-	1	1	5	9	16	9	13	21	15	22	89	41	57	300
pardavimai	-	-	-	-	-	-	1	-	1	4	9	12	7	6	12	52
suteiktys	-	-	-	-	-	-	-	1	3	-	2	2	-	4	5	17
dovis/įkraitis	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	2	-	-	1	2	6
testamentai	-	-	-	-	-	-	-	1	3	7	6	13	14	15	19	78
įkeitimai	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1	1	2	5
kraitis	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1
adopcija	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	1	3
mainai	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	2
skolaraščiai	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1

Lentelė nr. 3: rusėniškų privačių dokumentų rūšys, chronologija ir skaičius:

amžius	XIV	XV										XVI			Iš viso
Dešimtmt.	9, 10	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	1	2	3	
fundacijos	2	1	-	-	1	4	5	5	3	7	10	16	22	8	84
suteiktys	2	-	-	-	-	1	10	4	2	6	12	21	31	40	129
mainai	1	1	-	-	-	-	-	1	2	3	-	12	9	25	54
pardavimai	-	2	-	-	-	1	3	9	15	20	37	108	129	235	559
testamentai	-	1	-	-	-	1	2	-	1	1	1	5	-	3	15
adopcija	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	2	3	6	12
dalybos	-	-	-	-	-	-	1	-	3	1	1	7	2	13	28
įkeitimai	-	-	-	-	-	-	-	-	1	4	4	9	17	46	82
skolaraščiai	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	3	1	7	12
kiti	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	1	6	6	11	26

3.3. Privačių dokumentų skelbimo geografija³⁵⁰

XIV a. pab. – 1450 m. dokumentai buvo išduoti bent 25 skirtingose vietose, iš kurių 22 lokalizuotos: lotyniški dokumentai išduoti 14 vietų ir rusėniški – 9 vietose. Šiame laikotarpyje kartu lotyniški ir rusėniški privatūs dokumentai buvo išduoti tik Vilniuje. Išdavimo vietų lokalizacija rodo, kad lotyniškų privačių dokumentų išdavimo vietos susikoncentravę Vilniaus vaivadijoje (taip pat Palenkėje, tačiau duomenys liko nepanaudoti) ir buvo pasiekta Rytinė ir Pietrytinė plitimo riba ties Slucku-Hruzdovu-Rodaškovičiais. Tuo tarpu rusėniškųjų išdavimo vietos plačiai pasklidę po Rusėniškas LDK dalis, o Vakarinėje dalyje siekė Vilnių, taip pat Suliatičius Palenkėje.

Antruoju etapu 1450 – 1500 m. - 94 vietų, iš kurių 86 lokalizuotos: 49 lotynų ir 45 rusėnų kalba, o abiem kalbomis 8 vietose (Vilniuje, Trobose, Svyriuose, Naugarduke, Loske, Geranainyse, Gardine ir Dieveniškėse). Išdavimo vietų lokalizacija rodo, kad lotyniškų privačių dokumentų išdavimo vietos susikoncentravę Vilniaus vaivadijoje, taip pat paplito Trakų vaivadijoje ir Žemaitijoje, o Rytinė ir Pietrytinė riba nepakito (liko ties Slucku-Hruzdovu-Rodaškovičiais). Rusėniškų privačių dokumentų išdavimo ribos pasislinko gerokai į Vakarinę LDK dalį – sudarinėti Trakų vaivadijoje ir pasiekė Žadvainius Žemaitijoje. Be to vienas privatus dokumentas buvo išduotas Lenkijos Karalystėje - Chožove.

Trečiuoju etapu 1500 – 1529 m. užfiskuotos 236 vietos, iš kurių lokalizuotos 196: 65 lotynų ir 160 rusėnų kalba, iš jų abiem kalbomis buvo sudaromi 29 vietose. XVI a. pr. 4 vietose buvo surašyti dokumentai ir lenkų kalba: Vilniuje, Kėdainiuose, Pasvalyje ir Narutyje. Privačių dokumentų geografijoje ryškiai dominuoja Vilnius, kuriame buvo suteikta 32 proc. surinktų lotyniškų dokumentų ir 24 proc. rusėniškų dokumentų (iš viso apie 26 proc.). Šiame etape lotyniškųjų dokumentų išdavimo geografija pakito nedaug – PR plėtros riba liko ta pati, o ŠR kiek pasistūmėjo iki Jelno Polocko vaivadijoje. Tuo

³⁵⁰ Prieduose pateikti žemėlapiai, kuriuose atsispindi privačių dokumentų išdavimo vietų raida.

tarpu rusėniški dokumentai plačiai nauodti visoje Vakarinėje LDK dalyje, taip pat Palenkėje. Taip pat 6 dokumentai buvo išduoti Lenkijoje – Krokuvoje, Torūnėje, Poznanėje, Lvove, Černeve ir Gniezne.

Apibendrinat galime matyti, kad lotyniškų dokumentų išdavimo Rytinė ir Pietrytinė riba nusistovėjo jau pirmuoju plėtros etapu XIV a. pab. – 1450 m. ties Slucku-Hruzdovu-Rodaškovičiais ir tik XVI a. pr. kiek pasistūmėjo į Šiaurės Rytus ir pasiekė Jelną Polocko vaivadijoje. Tuo tarpu rusėniškų privačių dokumentų sklaida vyko nuosekliai visu laikotarpiu ir apėmė visą LDK teritoriją.

3.4. Išdavėjai

Nuo pat XIV a. pab. – XV a. pr. buvo žinomi privatūs dokumentai, kuriuos suteikė kunigaikščiai, didikai, vidutiniai ir smulkieji bajorai, miestiečiai. Kilmingųjų dokumentai dominavo visu tiriamu laikotarpiu iki pat 1529 m. Ankstyvuojų laikotarpiu XIV a. pab. – XV a. vid. kunigaikščių ir didikų dokumentai sudarė apie 63 proc., vidutinių ir smulkiųjų bajorų – apie 23 proc. visų surinktų privačių dokumentų. Nuo XV a. antrosios pusės ėmė gausėti vidutinių ir smulkiųjų bajorų dokumentų, kurių XV a. antroje pusėje išduoti dokumentai sudarė apie 39 proc. (kunigaikščių ir didikų – apie 40 proc.), o XVI a. pradžioje – 59 proc. visų privačių dokumentų (kunigaikščių ir didikų – apie 25 proc.). Pirmuoju žinomu privataus dokumento išdavėju laikytume bajorą Čurilą Brodovskį, kuris 1385 m. užrašė valdas savo žentui Ostrogo kunigaikščiui Fedorui Danilevičiui³⁵¹. Ankstyvuojų laikotarpiu paprastai vienas ir tas pats asmuo suteikdavo vieną-kitą dokumentą. Šiuo atžvilgiu iš ankstyvųjų dokumentų išdavėjų išskirtume didiką Andrių Daugirdaitį, kuris 1454 – 1461 m. išdavė bent 7 dokumentus: 1454 m. suteiktį tarnui Miškai³⁵², 1459 m. Lentupių bažnyčios fundaciją³⁵³, 1461 m. Vilniaus katedrai donaciją³⁵⁴, 1461 m. dvi suteiktis tarnui Andriui³⁵⁵, tarnui Jurcai³⁵⁶, pavaldiniui

³⁵¹ Розов В., *Українські грамоты*, nr. 14.

³⁵² KDKDW, nr. 218.

³⁵³ KDKDW, nr. 227.

³⁵⁴ KDKDW, nr. 241.

Mikalojui Zubochonskiui iš Briansko³⁵⁷. Pažymėsime tai, kad Andrius Daugirdaitis nedalyvavo politiniame gyvenime³⁵⁸, bet savo gyvenimo pabaigoje paliko visą eilę dokumentų. Galbūt tai susiję su poreikiu sutvarkyti giminės turtus, nes jis buvo paskutinis vyriškos linijos giminės atstovas.

Daugėjant išduodamų dokumentų skaičiui XV a. pab. – XVI a. pr. sutinkame vis daugiau to paties asmens suteiktų dokumentų. Iš kunigaikščių išskirtume Konstantiną Ivanovičių Ostrogiškį, kuris 1486 – 1523 m. išdavė 13 įvairių privačių dokumentų³⁵⁹, Michailą Ivanovičių Mstislavskį, kuris 1504 – 1526 m. davė 7 dokumentus³⁶⁰. Privačių dokumentų gausa lydėdavo didikų valdų dalybas, pvz., 1526 m. mirus Lietuvos dvaro maršalui Jurgiui Iljiničiui, velionio sūnūs Jonas, Mikalojus, Čėsna ir Stanislovas išdavė 7 su valdų dalybomis susijusius dokumentus³⁶¹, o 1525 – 1526 m. broliai Jonas, Mikalojus, Mykolas ir Jurgis Jurgaičiai Zenavičiai išdavė 8 tarpusavio valdų mainų dokumentus³⁶². Paprastai dokumento davėjas buvo įrašomas vienas, o nuo XV a. vid. vis dažniau buvo įrašomi jo sutuoktinis ir vaikai. Rečiau dokumentą bendrai suteikdavo grupė bajorų. Ankstyviausias žinomas atvejis – 1460 m. Ušakovo bažnyčios fundacija, kurią davė Vaidila su 12 giminaičių³⁶³. Išskirtiniu laikytinas 1502 m. Polonkos bažnyčiai skirtas jungtinis dokumentas

³⁵⁵ LMAVB RS, f. 6, b. 37; LMAVB RS, f. 6, b. 38.

³⁵⁶ LVIA, f. 525, ap. 8, b. 395, l. 18.

³⁵⁷ LMAVB RS, f. 43, b. 17943.

³⁵⁸ Petrauskas R., *Lietuvos diduomenė...*, p. 225.

³⁵⁹ 1486 m. kunigaikščiai Mikalojus ir Konstantinas Ostrogiškiai – leidžia valdyti poniai Beluchnai Ivaškienei Ochremovičienei tas valdas, kurias valdė jos tėvas (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LXXXVIII); 1499 m. kunigaikštis Konstantinas Ivanovičius Ostrogiškis – donacija (Vilniaus soborui) (Археографический сборникъ, т. 6, нр. 2) ir kt.

³⁶⁰ 1504 m. kunigaikštis Michailas Ivanovičius Mstislavskis – donacija (Oršos cerkvei) (АЗР, т. 1, нр. 211), 1511 m. kunigaikštis Michailas Ivanovičius Mstislavskis – donacija (Mstislavlio cerkvei) (АЮЗР, т. 1, нр. 58) ir kt.

³⁶¹ AGAD, AR, dz. XXIII, t. 90, p. 1, l. 31; AGAD, AR, dz. XXIII, t. 90, p. 1, l. 43 ir kt.

³⁶² 1525 m. Jonas Jurgaitis Zenavičius – valdų mainai su broliu Mikalojumi (VUB RS, f. 77, b. 1, l. 6), 1525 m. Mykolas Jurgaitis Zenavičius – valdų mainai su broliu Mikalojumi (VUB RS, f. 77, b. 1, l. 4), 1526 m. Jonas Jurgaitis Zenavičius – valdų mainai su broliu Jurgiu (LVIA, f. 525, ap. 8, b. 1594, l. 1) ir kt.

³⁶³ KDKDW, nr. 232.

(su 21 bajoro antspaudu), kuriame buvo įrašyti 38 asmenų atskiri dovanojimai³⁶⁴.

Nekilmingų socialinių grupių atstovų išduoti dokumentai žinomi nuo XV a. pr., tačiau visu tiriamu laikotarpiu sudarė vos kelis procentus. Miestiečių dokumentai žinomi nuo XV a. pradžios (lotyniškos donacijos, rusėniški testamentai ir pardavimai), tačiau jų pagausėjo tik XV a. pabaigoje, kuomet pagausėjo ir išduodamų dokumentų rūšių (lotyniški testamentai ir pardavimai, rusėniškos suteiktys ir dovanojimai, įkeitimai). Ankstyviausi žinomi miestiečių dokumentai: 1393-1430 m. Polocko miestiečio Fedoro Suščiovo testamentas³⁶⁵, 1422 m. Vilniaus miestiečių Motiejus Volocho³⁶⁶ ir 1468 m. Luko³⁶⁷ donacijos Vilniaus pranciškonams, 1452-1476 m. Polocko miestiečio Ivano Bulavino testamentas³⁶⁸. Viso XV a. žinomi tik Polocko, Vilniaus ir Kijevo miestiečių dokumentai, o XVI a. pr. - Kauno, Anykščių, Pasvalio, Kėdainių, Ramygalos, Vilkijos. Įdomu, kad 1519 m. Vilniuje buvo išduotas Krokuvos miestiečio Jono Banko valdų pardavimo dokumentas Jonui Jakubovičiui Ščitui³⁶⁹. Pavieniai valstiečių išduoti dokumentai sutinkami nuo XV a. pab., o ankstyviausias – 1495 m. valdovo žvejo Fedkos Hryhorovičiaus valdų pardavimas Jonui Liutaurui Chreptavičiui³⁷⁰. Valstiečiai dokumentuose paprastai įvardijami kaip „žmonės“, pvz., 1515 m. Jono Stanevičiaus žmogus („чоловек“) Šimkus Rukševičius pardavė pievą karaliaus raštininkui, Vilniaus raktininkui ir Svisločiaus seniūnui Grigaliui Gromykai³⁷¹, o 1516 m. tam pačiam Gromykai pievą pardavė Vaitkaus Juškevičiaus žmogus Petras

³⁶⁴ LMAVB RS, f. 6, b. 82; nuorašas LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 65-71v; dalis publikuota KDKDW. Taip pat žr.: Rowell S. C., Parapijos dangaus ir žemės globėjų vaidmuo formuojantis bendruomenės identitetui – Polonkos pavyzdys 1437-1529 m., *Kultūra-ekonomika-visuomenė: sąveika ir pokyčiai viduramžiais ir ankstyvaisiais naujaisiais laikais Baltijos rytinėje pakratėje*, Klaipėda, 2015, p. 275-288.

³⁶⁵ Полоцкие грамоты, т. 1, 2015, nr. 23.

³⁶⁶ KDKDW, nr. 82.

³⁶⁷ KDKDW, nr. 248.

³⁶⁸ Полоцкие грамоты, т. 1, 2015, nr. 136.

³⁶⁹ LM, užrašymų 1, nr. 254.

³⁷⁰ AGAD, AR, dz. XXVII, s. 9, l. 224. Daugiau apie dokumentų išdavėjus ir gavėjus valstiečius žiūrėti: Груша А. И., *Документальная письменность Великого Княжества Литовского...*, с. 241.

³⁷¹ РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2672, л. 57.

Možeikovičius³⁷². Daugiausia valstiečiai išdavė rusėniškų ir lotyniškų pardavimų. Nuo XV a. pab. tarp privačių dokumentų išdavėjų sutinkame totorius. Ankstyviausias – 1482 m. Trakų totoriai Bagdonas ir Dovladas Čeniakovičiai pardavė malūną Trakų vaivada Martynui Goštautui³⁷³. Kiti 8 žinomi dokumentai (rusėniški pardavimai, įkeitimai ir mainai) buvo išduoti XVI a. pr. Vilniuje, Trakuose, Naugarduke ir Trobose³⁷⁴. Taip pat žinomas vienas 1527 m. Bresto žydo Jokūbo Moševičiaus skolos gražinimo Ivanui Boguševičiui Bogovitinavičiui patvirtinimo dokumentas³⁷⁵.

Atskirai išskyrėme privačių dokumentų išdavėjas moteris, kurių pavieniai dokumentai žinomi nuo XV a. pr. Žemiau pateiktose lentelėse matome tam tikras tendencijas. Visų pirma, daugiausia moterų išduotų buvo lotyniškų privačių dokumentų: XIV a. pab. – 1450 m. – apie 6 proc., o 1450 – 1500 m. – apie 24 proc., 1500-1529 m. – apie 26 proc., kiek mažiau rusėniškų: XIV a. pab. – 1450 m. – apie 15 proc., 1450-1500 m. – apie 15 proc., o 1500 – 1529 m. – apie 11 proc. XV a. pirmoje pusėje pavienius dokumentus suteikė moterys iš skirtingų socialinių grupių: kunigaikščiškos kilmės, didikės ir bajorės, 1450 – 1500 m. dominavo didikės (bendrai - apie 7 proc.), kunigaikščiškos kilmės moterys (apie 6 proc.) ir bajorės (apie 6 proc.), o XVI a. pr. – daugiausia bajorės (apie 7 proc.), mažiau didikės (apie 3 proc.) ir tik pavieniai dokumentai buvo išduoti kunigaikščiškos kilmės ir miestiečių moterų. Moterys daugiausia suteikė pardavimų, donacijų ir testamentų. Ankstyviausias pardavimo dokumentas – 1393 - 1430 m. Polocko žemionės Maškos Otruškienės (*Маишка Трушкова*) valdų pardavimas Truchonui Bolotui³⁷⁶, donacija – 1433 m. Milochnos Vėžiavičienės (*Глебовая Вяжевич, Рочкова дочка, прозвищемъ*

³⁷² РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2672, л. 66.

³⁷³ LM, užrašymų 1, nr. 77.

³⁷⁴ Pvz., 1521 m. Naugarduke totorių vėliavininkas Ivaška Kodzelevičius ir kiti totoriai parduoda valdas Valdovo etmonui, Lucko seniūnui etc kunigaikščiui Konstantinui Ostrogiškiui (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CCXIV), 1522 m. Vilniuje Naugarduko totorių vėliavininkas Syendal Minbulatovičius su žmonos broliais parduoda valdas Vilniaus vaivada ir Mozyriaus seniūnui Albertui Goštautui (LM, užrašymų 1, nr. 392) ir kt.

³⁷⁵ LVIA, f. 1282, ap. 1, b. 10217, l. 1.

³⁷⁶ Полоцкие грамоты, т. 1, 2015, nr. 26.

Милохна Анна) skirta Suliatičių cerkvei³⁷⁷, testamentas - 1470 m. Barboros Davainienės (*Barbara alias Vaszka consors Oliechno Dowoynowycz*)³⁷⁸. Miestietės ankstyviausias dokumentas – 1517 m. Vilniaus miestietės Margaritos Michnienės (*Margaretha Michnowa*) donacija Vilniaus karmelitams³⁷⁹.

Žemiau lentelėse pateikta apibendrinta privačių dokumentų išdavėjų statistika, kuri yra sąlyginė dėl kartais iškylančių sunkumų aiškiai priskirti asmenį socialinei grupei. Daugiausia neaiškumų iškilo dėl smulkiųjų bajorų, miestiečių ir valstiečių atskyrimo XV a. pab. – XVI a. pr. dokumentuose, kadangi intituliacijose retai buvo nurodoma priklausomybė konkrečiai socialinei grupei. Tikėtina, kad valstiečių išduotų dokumentų skaičius buvo kiek didesnis, nei pateiktoje statistikoje.

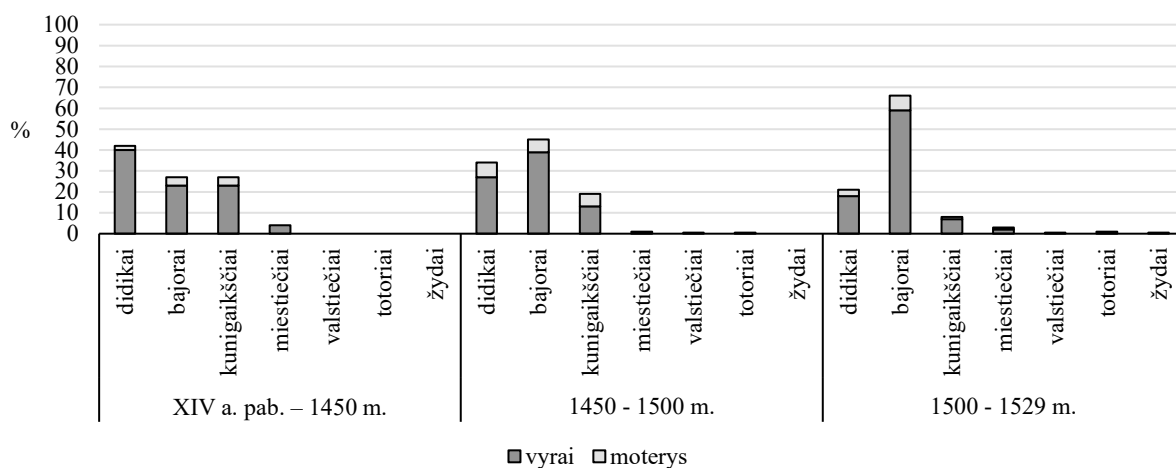
³⁷⁷ АВАК, т. 11, № 3.

³⁷⁸ Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LXX.

³⁷⁹ LMAVB RS, f. 43, b. 17781.

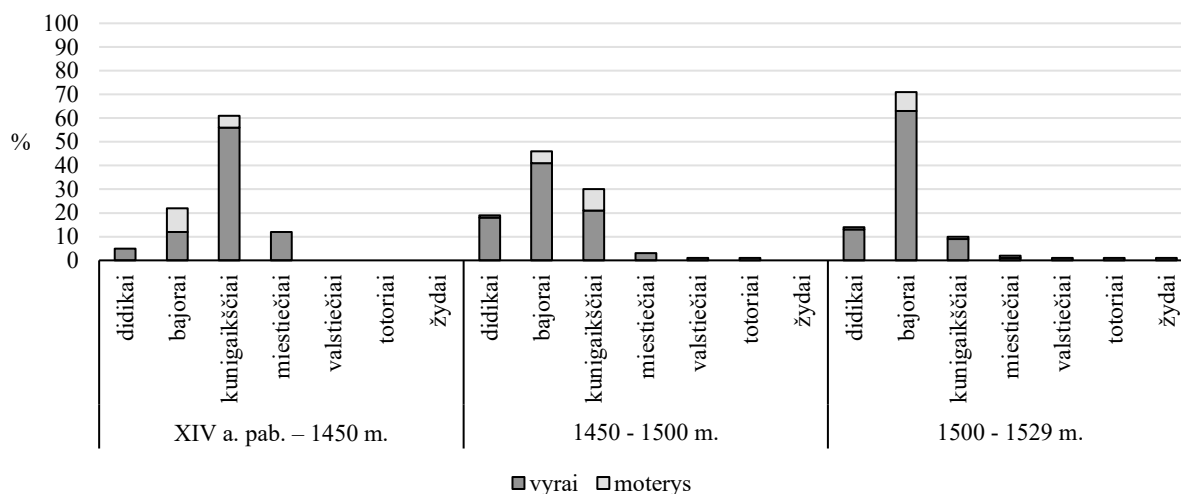
Lentelė nr. 4: lotyniškų ir rusėniškų privačių dokumentų išdavėjai (**bendrai**).

soc. grupės	XIV a. pab. – 1450 m.	1450 - 1500 m.	1500 - 1529 m.
vyrų (iš viso):	90	81	88
didikai	40%	27%	18%
bajorai	23%	39%	59%
kunigaikščiai	23%	13%	7%
miestiečiai	4%	1%	2%
valstiečiai	-	0,5%	0,5%
totoriai	-	0,5%	<i>nesiekia 1%</i>
žydai	-	-	0,5%
moterų (iš viso):	10	19	12
didikės	2%	7%	3%
bajorės	4%	6%	7%
kunigaikšt.	4%	6%	<i>nesiekia 1%</i>
miestietės	-	-	<i>nesiekia 1%</i>

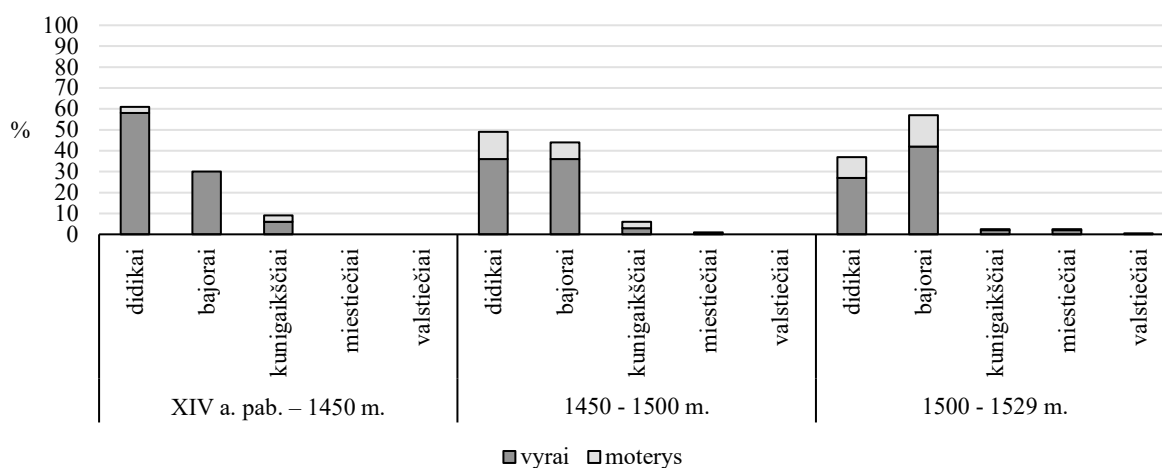
Lentelė nr. 5: rusėniškų privačių dokumentų išdavėjai.

soc. grupės	XIV a. pab. – 1450 m.	1450 - 1500 m.	1500 - 1529 m.
vyrų (iš viso):		85 %	85 %
didikai	5%	18%	13%
bajorai	12%	41%	63%
kunigaikščiai	56%	21%	9%
miestiečiai	12%	3%	nesiekia 1%
valstiečiai	-	nesiekia 1%	nesiekia 1%
totoriai	-	nesiekia 1%	nesiekia 1%
žydai	-	-	nesiekia 1%
moterų (iš viso):		15 %	11 %
didikės	-	nesiekia 1%	nesiekia 1%
bajorės	10%	5%	8%
kunigaikšt.	5%	9%	nesiekia 1%
miestietės	-	-	nesiekia 1%

Lentelė nr. 6: lotyniškų privačių dokumentų išdavėjai.

soc. grupės	XIV a. pab. – 1450 m.	1450 - 1500 m.	1500 - 1529 m.
vyrų (iš viso):		94 %	76 %
didikai	58%	36%	27%
bajorai	30%	36%	42%
kunigaikščiai	6%	3%	2%
miestiečiai	-	<i>nesiekia 1%</i>	2%
valstiečiai	-	-	0,5%
moterų (iš viso):		6%	24 %
didikės	3%	13%	10%
bajorės	-	8%	15%
kunigaikšt.	3%	3%	0,5%
miestietės	-	-	0,5%

3.5. Gavėjai

Ankstyvųjų XIV a. pab. dokumentų gavėjais buvo Ostrogo kunigaikštis Fedoras Danilevičius, kuriam 1385 m. užrašė valdas uošvis Čurila Brodovskis³⁸⁰, Vilniaus pranciškonai, kuriems apie 1387 m. užrašė valdas Vilniaus seniūnas Hanulas³⁸¹, Kijevo Pečiorų lauros vienuolynas, kuriam donaciją apie 1396 – 1401 m. skyrė kunigaikštis Jonas Algimantaitis Alšėniškis³⁸². Ankstyvuojų dokumentų plėtros laikotarpiu XIV a. pab. – 1450 m. tarp gavėjų dominavo Bažnytinės institucijos, kurioms buvo skirta apie 90 proc. visų dokumentų (Katalikų Bažnyčiai – apie 70 proc., Stačiatikių Cerkvei – apie 20 proc.). Kiti dokumentai buvo suteikti kunigaikščiams, didikams ir bajorams. XV a. antroje pusėje kilmingiesiems skirtų dokumentų gerokai padaugėjo – iš viso sudarė apie 53 proc. (daugiausia didikai – apie 23 proc.), o Bažnytinėms institucijoms – apie 47 proc. (Katalikų Bažnyčiai – apie 38 proc, Stačiatikių Cerkvei – apie 9 proc.). Tokį pokytį lėmė didikų žemių konsolidacija, žemės disponavimo trečdaliu atsiradimas, bendras ekonominis pakilimas ir kt. XVI a. pr. kilmingiesiems buvo adresuota apie 69 proc. privačių dokumentų, o Bažnytinėms institucijoms – apie 31 proc (Katalikų Bažnyčiai – apie 25 proc, Stačiatikių Cerkvei – apie 6 proc.). Bendrai paėmus, daugiausia fundacijų ir donacijų buvo skirta atskiroms parapijoms katalikų bažnyčioms, iš kurių daugiausia donacijų buvo skirta Polonkos – bent 38 užrašymai (žr. aukščiau apie išdavėjus) ir Maišiagalos bažnyčiai – bent 29 užrašymai³⁸³, palyginimui Vilniaus katedrai - 9³⁸⁴. Taip pat bent 28 donacijos

³⁸⁰ Розов В., *Українські грамоты*, nr. 14.

³⁸¹ KDKDW, nr. 37.

³⁸² Minima buvusi „*грамота*“ 1480 m. donacijoje: A3P, t. 1, nr. 72.

³⁸³ 1502 m. Stanislovas ir Simonas Bagdonovičiai – fundacija (Maišiagalos bažnyčios altoriaus) (LMAVB RS, f. 3, b. 72), 1502 m. Elžbieta Michalovienė su sūnumi Simonu ir seserimi Kotryna – donacija (Maišiagalos bažnyčiai) (LMAVB RS, f. 3, b. 73), 1502 m. Baltramiejus Stanevičius – donacija (Maišiagalos bažnyčiai) (KDKDW, nr. 524) ir kiti. Taip pat žr.: Rowell S. C., Peter de Carwynski and the foundations of St Peter's (Paberžė) and Holy Trinity Chantry (Maišiagala). Rumination of an archive rodent on parish formation in Lithuania ca 1495-1533, *Ministri historiae. Pagalbiniai istorijos mokslai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės tyrimuose. Mokslinių straipsnių rinkinys, skirtas de. Edmundo Antano Rimšos 65-mečio sukakčiai*, Vilnius, 2013, p. 141-152.

³⁸⁴ 1423 m. Vilniaus vaivada Albertas Manvydas – fundacija (koplyčios Vilniaus katedroje) (KDKDW, nr. 85), 1429 m. Petras Senka Gedgudaitis – donacija (koplyčiai Vilniaus katedroje) (KDKDW, nr. 107), 1433 m. Jonas Goštautas – donacija (Vilniaus katedrai). Lotynų k., nuorašas (KDKDW, nr. 129) ir kiti.

buvos skirtos Vilniaus pranciškonų ordinui³⁸⁵. XVI a. pradžioje Vilniuje pradėjusios veikti Šv. Jobo špitolės prižiūrėtojas daktaras Martynas Dušnikietis pasižymėjo ūkiškumu ir jam buvo skirta kone 30 privačių dokumentų (daugiausia įkeitimų, mažiau - pardavimų ir mainų)³⁸⁶. Iš stačiatikių Cerkvės institucijų išskirtume Kijevo Pečiorų lauros vienuolyną, kuriam buvo skirta 14³⁸⁷, Mstislavlio Pustynsko vienuolynui – 10, Laurušavo vienuolynui – 6 užrašymų. Daugiausia dokumentų buvo suteikta įtakingiausių giminių atstovams, pvz., didikui Albertui Goštautui 1514 - 1529 m. buvo skirti 39 dokumentai (didžioji dalis pardavimai)³⁸⁸, kunigaikščiui Konstantinui Ostrogiškiui – 22³⁸⁹ ir kt.

Keliuose XV a. pab. – XVI pr. privačiuose dokumentuose viena iš sandorio pusių buvo didysis kunigaikštis, kartą – Lenkijos karalienė ir Lietuvos didžioji kunigaikštienė Elena. Pvz., 1509(?) m. daktaras, kustodas ir Vilniaus kanauninkas Jonas Filipovičius pardavė valdas karalienei Elenai³⁹⁰, 1528 m. Elžbieta Astikienė (*Elizabeth olim Joannis Sapieha et tandem Gregory Oscykowycz relicta*) pasidavė valdovo globon ir užrašė jam savo valdas³⁹¹, o

³⁸⁵ Apie 1387 m. Vilniaus seniūnas Hanulas – donacija (Vilniaus pranciškonams) (KDKDW, nr. 37), 1446 m. Jonas Koniuchas su žmona ir vaikais – donacija (Vilniaus pranciškonams) (KDKDW, nr. 182), 1449 m. Sonkos, ir jos sūnaus, Svyrių kunigaikščio Talimanto – donacija (Vilniaus pranciškonams) (KDKDW, nr. 195) ir kt.

³⁸⁶ 1522 m. Stanislovas Germanovičius su žmona - parduoda valdas špitolės daktarui Martynui Dušnikiečiui (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2823, л. 16), 1526 m. Dorota Beinorienė su sūnumis Stepanu ir Motiejumi – įkeičia valdas kunigui Martynui Dušnikiečiui (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2823, л. 30) ir kt.

³⁸⁷ 1396-1401 m. kunigaikštis Jonas Algimantaitis Alšėniškis – donacija (Kijevo vienuolynui) (minima buvusi „*грамота*“ 1480 m. donacijoje: АЗР, т. 1, нр. 72), 1446-1457 m. kunigaikštis Andrius Vladimirovičius (Algirdaitis) – donacija (Kijevo vienuolynui) (minima buvusi suteiktis 1493 m. anūkės ir jos vyro dokumente: АЗР, т. 1, нр. 111), 1459 m. Kijevo kunigaikštienė Nastasija Aleksandrienė su sūnumis Semionu ir Michailu – donacija (Kijevo vienuolynui) (Розов В., *Українські грамоты*, нр. 94) ir kt.

³⁸⁸ 1514–1519 m. Ivanas Onchimovičius – parduoda valdas Polocko vaivada Albertui Goštautui (LM, užrašymų 1, nr. 515), 1517 m. Jonas Aleknovičius Deignovičius – parduoda valdas Polocko vaivada Albertui Goštautui (LM, užrašymų 1, nr. 506), 1527 m. Mikalojus Jurevičius – parduoda valdas Vilniaus vaivada ir LDK kancleriui Albertui Goštautui (LM, užrašymų 1, nr. 579) ir kt.

³⁸⁹ 1509 m. kunigaikštienė Ona – parduoda valdas kunigaikščiui Konstantinui Ostrogiškiui (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. XCV), 1515 m. Vilniaus miestietis Ignas Kryličius – parduoda valdas karaliaus maršalui etc. kunigaikščiui Konstantinui Ivanovičiui Ostrogiškiui (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CLII) ir kt.

³⁹⁰ LM, užrašymų 1, nr. 108.

³⁹¹ AGAD, Zbiór perg. 7546.

štai 1529 m. Čaplico seniūnas Mikalojus Rafalovičius užrašė Žygmantui Senajam pinigų sumą ir pavedė rūpintis savo žmona³⁹².

Pavieniai nekilingų socialinių grupių atstovai tarp privačių dokumentų gavėjų atsirado tik XV a. pab., o XVI a. pr. sudarė apie 4-5 proc. visų dokumentų (dėl identifikavimo sunkumų, tikėtina, galėjo būti daugiau). Anksčiausiai - 1487 m. Vaska, Bagdonas ir Lukas Mackovičiai išdavė dokumentą savo valstiečiams broliams Hucevičiams, kuriems leido išsikelti gyventi į Vilnių³⁹³. XVI a. pr. aptinkame daugiau valstiečiams suteiktų dokumentų, tačiau tai nesiekė 1 proc. visų dokumentų³⁹⁴. Taip pat daugėjo XVI a. pr. miestiečiams išduotų dokumentų. Jie sudarė apie 4 proc. (daugiausia Vilniaus ir Kėdainių, mažiau - Pasvalio). XVI a. pr. dviejų valdų pardavimo dokumentų gavėjas buvo Vilniaus miestas: 1507 m. Fiedkos Mykalojienės (*Fiedka Michailowa Grygoriewiczza, Jacynina doczka*)³⁹⁵ ir 1523 m. totorių Mahometo Obdrezakovičiaus, Olichno Osmanovičiaus ir Jachiaus Togirevičiaus Teneškovičių³⁹⁶. Šiuo metu žinomas vienas valdų įkeitimo dokumentas žydui. Tai yra 1506 m. Ostrogo žydui Michiliui Šymonkovičiui išduotas Vinicos vaitaičio Masinos Ivanovičiaus Šulžyčiaus dokumentas³⁹⁷.

Pavienių privačių dokumentų gavėjos moterys žinomos nuo XV a. vid., o iki 1500 m. sudarė apie 7 procentus gavėjų, 1500 – 1529 m. – apie 5 proc. Ankstyviausi dokumentai: 1444 - 1447 m. kunigaikštienės Nastasijos Kaributienės (*Nastasja Fedorowa Kaributowicza*) dokumentas, kuriuo ji užrašė valdas dukrai Onai ir jos vyrui žemės maršalui Petruui Mantigirdaičiui³⁹⁸, 1451 m. Smolensko vietininkas Simonas Gedgaudaitis įdukrino Oną Butrimaitę³⁹⁹,

³⁹² LM, užrašymų 1, nr. 626.

³⁹³ LMAVB RS, f. 256, b. 3180.

³⁹⁴ 1501 m. Martynas Romanavičius – pardavimas bajoro Galtovičiaus(?) žmogui Beinarui Gintautavičiui (LVIA, f. 1294, ap. 1, b. 1, l. 1), 1511 m. Bernotas Šatkovičius – parduoda valdas bajorės Laurinovos žmogui Jonui Spakčiui (LMAVB RS, f. 37, b. 783), 1509 m. Kabrijonas Andriuskavičius su sūnumi – parduoda savo žmogaus žemę Radvilos altaristos žmogui Vitkui Jutevičiui ir jo broliui Mikalojui (LMAVB RS, f. 43, b. 12120) ir kt.

³⁹⁵ BiblCzart, rękop. 2094 IV, l. 113-114.

³⁹⁶ Jasas R., *Pergamentų katalogas*, nr. 273.

³⁹⁷ AHO-3P, 1907, nr. XXVIII-3.

³⁹⁸ KDKDW, nr. 189.

³⁹⁹ AGAD, Zbiór perg. 7310.

1459 m. Trakų kaštelionas ir Naugarduko vietininkas Alekna Davainaitis užrašė dovį žmonai Barborai⁴⁰⁰. Dokumentų gavėjos moterys dažniausiai buvo kunigaikštiškos kilmės ar iš didikų giminių, o rečiau bajorės. XVI pr. rasti 4 dokumentai, kurie buvo skirti pranciškonėms, pvz., Vilniuje 1527 m. Jurigis Andrejevičius pardavė valdas pranciškonei Klarai⁴⁰¹.

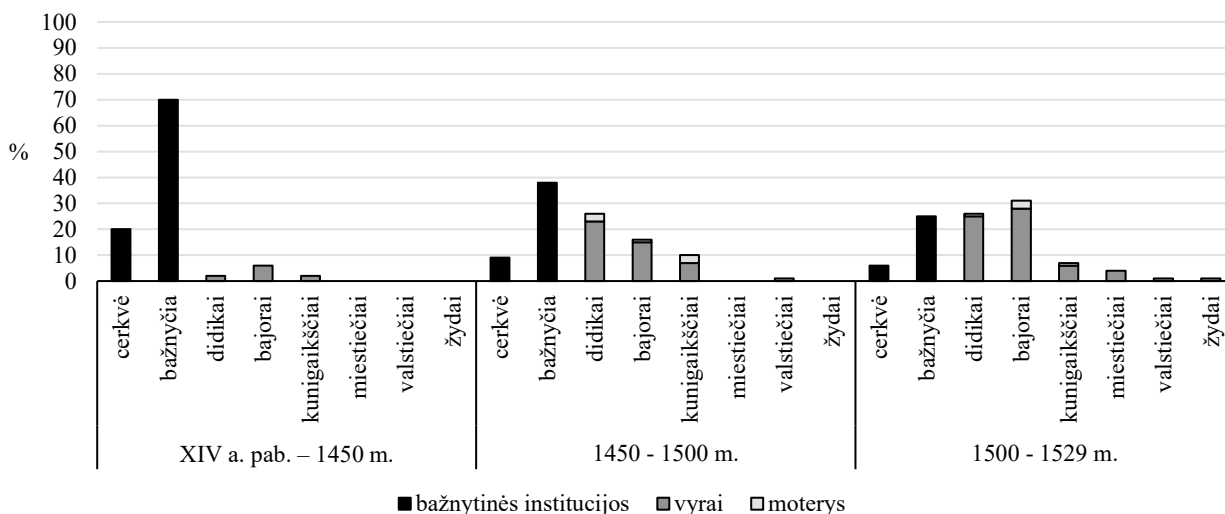
Žemiau lentelėse pateikta apibendrinta privačių dokumentų gavėjų statistika, kuri yra sąlyginė dėl sunkumų aiškiai priskirti asmenį tam tikrai socialinei grupei.

⁴⁰⁰ Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LIII.

⁴⁰¹ LMAVB RS, f. 273, b. 3177. Kiti: 1516 m. maršalas Vaclovas Stanislovaitis Kostevičius – užrašo valdas savo seserei pranciškonei Suzanai (AGAD, Zbiór perg. 7470), 1524 m. Jurgis ir Tomkus Andrejevičiai, Bagdonas ir Mikalojus Petkovičiai - parduoda valdas pranciškonei Margaritai (LMAVB RS, f. 273, b. 3191) ir 1526 m. ? Janovičius – įkeičia valdas pranciškonei Suzanai (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 87, л. 182об).

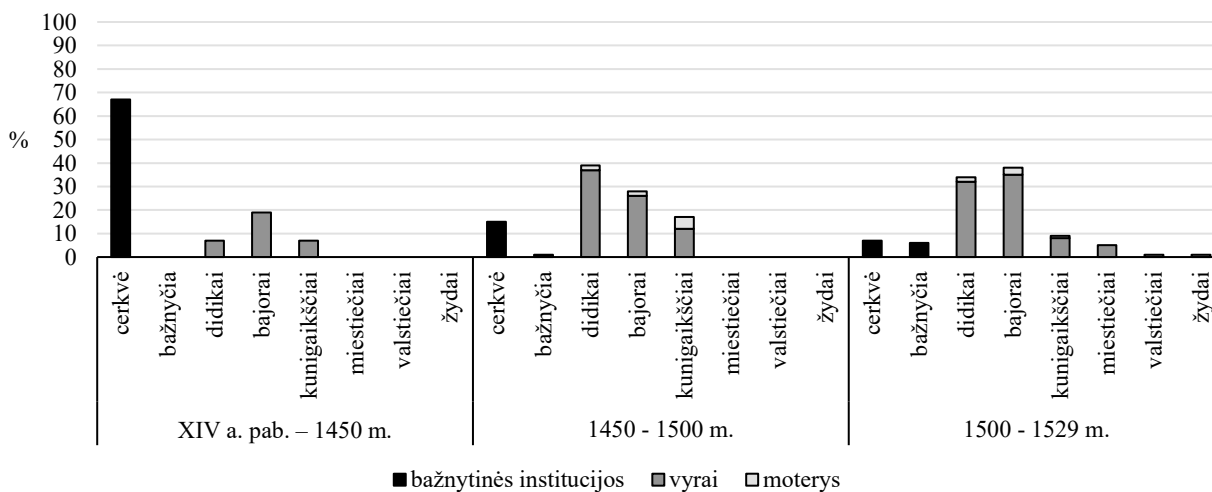
Lentelė nr. 7: rusėniškų ir lotyniškų privačių dokumentų gavėjai (**bendrai**).

soc. grupės	XIV a. pab. – 1450 m.		1450 - 1500 m.		1500 - 1529 m.	
bažnytinės institucijos (iš viso):		90 %		47 %		31 %
cerkvė	20%		9%		6%	
bažnyčia	70%		38%		25%	
vyrų (iš viso):		10 %		46 %		64 %
didikai	2%		23%		25%	
bajorai	6%		15%		28%	
kunigaikščiai	2%		7%		6%	
miestiečiai	-		-		4%	
valstiečiai	-		nesiekia 1%		1%	
žydai	-		-		nesiekia 1%	
moterys (iš viso):		0%		7%		5%
kunigaikšt.	-		3%		nesiekia 1%	
didikės	-		3%		1%	
bajorės	-		1%		3%	

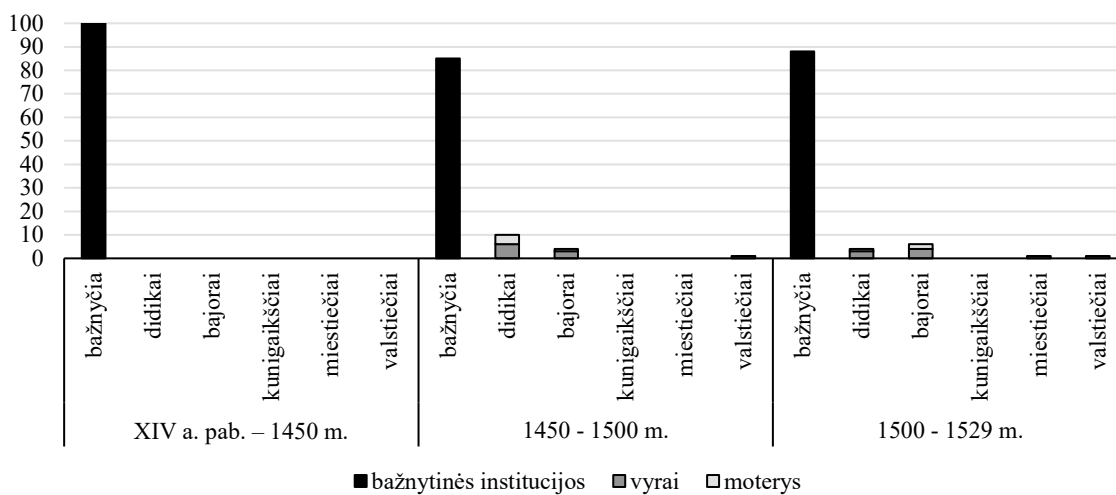
Lentelė nr. 8: rusėniškų privačių dokumentų gavėjai.

soc. grupės	XIV a. pab. – 1450 m.		1450 - 1500 m.		1500 - 1529 m.	
bažnytinės institucijos (iš viso):		67 %		16 %		13 %
cerkvė	67%		15%		7%	
bažnyčia	-		nesiekia 1%		6%	
vyrų (iš viso):		33 %		75 %		81 %
didikai	7%		37%		32%	
bajorai	19%		26%		35%	
kunigaikščiai	7%		12%		8%	
miestiečiai	-		-		5%	
valstiečiai	-		-		1%	
žydai	-		-		nesiekia 1%	
moterys (iš viso):		0%		9%		6%
kunigaikšt.	-		5%		nesiekia 1%	
didikės	-		2%		2%	
bajorės	-		2%		3%	

Lentelė nr. 9: lotyniškų privačių dokumentų gavėjai.

soc. grupės	XIV a. pab. – 1450 m.		1450 - 1500 m.		1500 - 1529 m.	
bažnytinės institucijos (iš viso):		100 %		85%		88%
bažnyčia	100%		85%		88%	
vyrų (iš viso):		0%		10%		9%
didikai	-		6%		3%	
bajorai	-		3%		4%	
kunigaikščiai	-		-		-	
miestiečiai	-		-		1%	
valstiečiai	-		1%		1%	
moterų (iš viso):		0%		5%		3%
kunigaikšt.	-		-		-	
didikės	-		4%		1%	
bajorės	-		1%		2%	

3.6. Dokumentų struktūra ir regioniškas

Daugiausia formuliario pokyčių patyrė rusėniški dokumentai, kurie XIV a. pab. buvo sudaromi grynai archaine forma, pasižymėjusia siauru ir neišplėtotu formulariu. Disponuojami 2 tokie dokumentai. 1385 m. Čurilos Brodovskio valdų užrašymo žentui Ostrogo kunigaikščiui Fedorui Danilevičiui dokumento formularas: datacija, išdavėjo intituliacija, gavėjas, užrašomas objektas, įpareigojimas, *testacija*, sankcija, *subskripcija*⁴⁰². Kito – 1387 - 1398 m. Pinsko kunigaikščio Vasilijaus Narimantaičio valdų mainų su Pauliumi Katovičiumi dokumento formularas: išdavėjo intituliacija, gavėjas, mainomų objektų trumpas įvardinimas, *testacija*, koroboracija ir *subskripcija*⁴⁰³. Brodovskio dokumentas buvo sudarytas kažkur Voluinėje, o Narimantaičio – Pinske arba Vilniuje⁴⁰⁴. Tokia skirtinga formuliarių struktūra leidžia kalbėti apie buvusias skirtingas dokumentų sudarymo tradicijas skirtingose regionuose, nors neatmestina, kad formuliario variacijos galėjo būti susijusios tiesiog su dokumento rengėjo tuolaikiu sprendimu. Nepaisant skirtumų, bendras požymis išryškėja testacijos ir subskripcijos panaudojime, be to abu dokumentai buvo surašyti ustavu ir formulės pasižymėjo lakoniškumu. XV a. vid. rusėniški dokumentai patyrė daugiausia pokyčių, kurie geriausiai atspindi suteikčių ir dovanojimų formuliare. Tada buvo pradėta įterpti promulgaciją, „laisvo apsisprendimo ir sveiko proto“ ir pertinencijos klauzules, taip pat nusistovėjo testacijos naudojimas. Dokumentuose naudotos labiau išplėstos formulės ir išsamesnė dispozicijos dalis. Visgi, XV a. rusėniški dokumentai išlaikė tam tikras archaines formulės dalis intituliacijoje (kartais naudotas archainis pradžios įvardis „язъ“, „азъ“) ir sankcijoje (įrašomas prakeiksmas). XV a. pab. - XVI a. pr. galime išvelgti vykusį dokumentų protokolų vienodėjimą, kuris geriausiai matomas promulgacijos ir testacijos naudojime, archainių elementų išnykime. Taip pat pastebime kai kurių lotyniškų formulių perėmimo tendencijas, pvz., buvo perimti kai kurie arengų ir naracijų retoriniai siužetai, taip pat vis dažniau datacijoje metai buvo įrašomi

⁴⁰² Розов В., *Українські грамоты*, nr. 14.

⁴⁰³ Груша А. І., *Мяноўная грамата князя Васіля Нарымонтавіча...*, с. 90.

⁴⁰⁴ Груша А. І., *Мяноўная грамата князя Васіля Нарымонтавіча...*, с. 21-23.

skaičiuojant nuo Kristaus gimimo, o ne bizantiškai tradicijai būdingam skaičiavimui nuo pasaulio sukūrimo. Rusėniškuose pardavimuose tokios datacijos sutinkamos nuo XV a. vid., pvz., 1458 m. Lucke duotame Jeršo valdų pardavimo Petruui Mantigirdaičiui dokumente⁴⁰⁵, o XVI a. pr. atsirado ir rusėniškose donacijose, pvz., 1522 m. Trakų vaivados ir LDK etmono kunigaikščio Konstantino Ostrogiškio donacijoje Vilniaus soborui⁴⁰⁶.

Minėti ankstyvieji rusėniški dokumentai leidžia kelti klausimą dėl dokumentų sudarymo skirtumų skirtinguose LDK regionuose. Tam tikrą specifiką turėjo Polocke surašyti dokumentai. Jiems buvo būdingas nuoseklus šių formuliario elementų naudojimas - dispozicijoje įtrauktas detalus valdų ribų aprašymas ir baigiamajame protokole - subskripcijos įrašymas. Šie elementai aptinkami ir kituose LDK regionuose išduotuose pavieniuose dokumentuose, bet niekur nebuvo naudojami taip nuosekliai kaip Polocke. Žinoma užuomina, kad ankstyvajame 1393 – 1430 m. Polocko žemionės Maškos Otruškienės (*Машка Отрышкова*) valdų pardavimo Truchonui Bolotui dokumente buvo aprašytos valdų ribos⁴⁰⁷. Ribų aprašymas turėjo gerokai praplėsti dokumentą, kuris tuo gerokai skyrėsi nuo minėtų archaiškų dokumentų. Disponuojamų valdų ribos ir subskripcijos yra dažnos ir vėlesniuose Polocke surašytuose privačiuose dokumentuose⁴⁰⁸. Taip pat išsiskyrė Mstislavlio kunigaikščių dokumentai, kurių dispozicijoje buvo plačiai išdėstomi teisinio pavaldumo dalykai. Pvz., 1511 m. kunigaikščio Michailo Ivanovičiaus Mstislavskio žemės dovanojime Mstislavlio Cerkvei buvo užrašyta žemės valda ir nurodoma, kad toje žemėje galima pasodinti žmogų, o kunigaikščiui ar jo pareigūnams nevalia bus jo teisti ar iš jo imti kokių nors mokesčių⁴⁰⁹. Kituose kunigaikščių Mstislavskių dokumentuose galima rasti ir išsamesnių teisinių dalykų

⁴⁰⁵ НИАБ, ф. 147, оп. 2, д. 178, л. 430.

⁴⁰⁶ LMAVB RS, f. 43, b. 17992.

⁴⁰⁷ Полоцкие грамоты, т. 1, 2015, nr. 26.

⁴⁰⁸ 1487 (Полоцкие грамоты, т. 1, 2015, nr. 266), 1493 (Полоцкие грамоты, т. 1, 2015, nr. 316) ir kt.

⁴⁰⁹ „волно ему человека по той земли посадить, а намъ въ того человека, которого онъ посадить, не уступатисе и нашимъ вранникомъ не судить не редить, и никоторыхъ пошлннъ на имъ не брать, ведати ему самому своего человека“ (АЮЗР, т. 1, nr. 58).

detalizavimo⁴¹⁰. Kitų išdavėjų dokumentuose šie aspektai paprastai nebuvo paliečiami. Taip pat išsiskyrė kai kurie intituacijos elementai, pvz., dažnai naudotas archainis pradžios įvardis „язь“⁴¹¹ ar „азь“⁴¹². Dėl paminėtų ypatybių, Polocko ir Mstislavlio dokumentus yra lengviau atskirti iš bendros masės privačių dokumentų.

Nuo pat XV a. pr. aiškiai skyrėsi Vilniaus vyskupo raštinėje ir Vilniaus pranciškonų aplinkoje surašyti lotyniški dokumentai. Pranciškonų buvo sudaromi naudojant aiškų šabloną (lakoniški, daugelyje dokumentų naudotos tos pačios formulės), o vyskupijos - pasižymėjo didesniu įvairumu ir labiau išplėtotu formulariu. Visgi, didžiausi lotyniškų dokumentų formulario pokyčiai vyko XV a. vid. ir XV – XVI a. sandūroje. Jie pasireiškė formulario dalių gausėjimu ir jų formos kaita. Štai XV a. vid. fundacijų ir donacijų formularą papildė „laisvo apsisprendimo ir sveiko proto“ klauzulė, išplito „gražos“ ar įsipareigojimo klauzulė su Šv. Mišių aukojimu, taip pat nusistovėjo arengos ir promulgacijos formulės. O XV – XVI a. sandūroje fundacijose ir donacijose buvo panaudota kur kas daugiau skirtingų retorinių siužetų arengų, nusistovėjo naracija, didėjo pertinencijos svarba, dažniau buvo įrašoma dvasininkų paskyrimo klauzulė, vyko pokyčiai datacijoje.

XV a. pab. pradėję aktyviai veikti viešieji notariai taip pat darė didelę įtaką lotyniškųjų dokumentų formulariui. Notariai dokumentus sudarinėjo tik jiems būdinga vadinamąja „viešąja“ forma. Dažniausiai šia forma buvo sudaromi testamentai bent nuo XV a. 8 dešimtme. (beveik pusė visų žinomų lotyniškųjų testamentų), taip pat žinoma apie 10 fundacijų ir donacijų, kurios buvo suteiktos XVI a. pradžioje. Ankstyviausias - 1476 m. našlės Onos Manvydienės testamentas, kurį surašė viešasis imperatoriškasis notaras

⁴¹⁰ 1452-53 (Варонін В. А., *Князь Юрай Лынгвеневиц...*, nr. 2), 1483 (АЗР, т. 1, nr. 82), 1499 (АЗР, т. 1, nr. 177), 1508 (Архиографический зборник, т. 2, nr. 8), 1519 (АЮЗР, т. 1, nr. 70-1), 1526 (Архиографический зборник, т. 2, nr. 9), 1526 (Архиографический зборник, т. 2, nr. 10).

⁴¹¹ 1433-1434 (НИАБ, ф. 147, оп. 2, д. 179, л. 1), 1507 (LMAVB RS, f. 1, b. 46). Taip pat žr.: Zoltan A., *Се азь...*, p. 179-186.

⁴¹² 1454 (Архиографический зборник, т. 2, nr. 1), 1470 (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LXXI), 1492 (НИАБ, ф. 147, оп. 2, д. 175, л. 234), 1519 (НИАБ, ф. 147, оп. 2, д. 175, л. 1699).

Jonas⁴¹³. Didžioji dalis notarinių dokumentų pasižymėjo tuo, kad sandorio veiksmui išreikšti buvo naudojamas būtojo kartinio laiko 3-čio asmens linksnis ir visas formuliaras buvo „įvilktas“ į kelias išskirtinai notarines formules dokumento pradžioje ir pabaigoje. Formuliaro pradžioje, po invokacijos, būdinga išplėsta datacija, formulė, nurodanti notaro buvimą sudarant sandorį („*in mei notarii publici... presentia*“) ir gale įrašant notaro subskripciją, kurioje įvardijamas pats notaras, sandorio teisėtumas ir notaro ženklas. Dokumentams būdingas išsamumas ir iškilmingumas.

3.7. Privačių dokumentų medžiaga

Tiriamajame laikotarpyje privatūs dokumentai buvo surašomi pergamente ir popieriuje. Žinoma, kad popierius buvo plačiai naudojamas Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto raštinėje (rašyta įvairaus pobūdžio korespondencija, laiškų nuorašai). Vis dėlto, XV a. LDK juridiniai dokumentai daugiausia rašyti pergamente. Ankstyviausias žinomas popieriuje surašytas privatus dokumentas buvo 1444 – 1447 m. kunigaikštienės Nastasijos Kaributienės (*Nastasja Fedorowa Kaributowicza*) valdų užrašymas dukrai Onai ir jos vyrui žemės maršalui Petruui Mantigirdaičiui⁴¹⁴. Pagal analizuotą medžiagą, XV a. surašyti popieriuje privatūs dokumentai sudaro apie 20 proc. Pastebimai popierinių privačių dokumentų gausėjo tik nuo XV a. devinto dešimtmečio, o jau XVI a. pr. jie sudarė apie 60 proc. Popieriaus poreikio išaugimą parodo 1524 m. Vilniuje įkurto popieriaus dirbtuvės⁴¹⁵. Pigesnis popierius atvėrė galimybę raštiškai fiksuoti ir menkesnius sandorius, tačiau tai vyko palaipsniui. Iškalbingas išlikęs Vilniuje veikusios Šv. Jobo špitolės archyvas, kurį sudaro net 35 popieriuje surašyti XVI a. pr. privatūs dokumentai⁴¹⁶. Didelę dalį sudarė smulkių valdų įkeitimai už menkas sumas, kurios pergamente vargu, ar galėjo būti fiksuotos. Pergamente buvo įprasta užrašyti svarbesnius sandorius.

⁴¹³ AGAD, Zbiór perg. 7347.

⁴¹⁴ 1444 – 1447 m. kunigaikštienė Nastasija Kaributienė – suteikia valdas dukrai Onai ir jos vyrui žemės maršalui Petruui Mantigirdaičiui bei patiki jam kitų dukterų globą (KDKDW, nr. 189).

⁴¹⁵ Laucevičius E., *Popierius Lietuvoje XV – XVIII a.*, Vilnius, 1967, p. 56 - 60.

⁴¹⁶ РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2823.

Atkreipsime dėmesį, kad archeologai Lietuvos etninės teritorijos kapinyuose ir LDK rusėniškuose miestuose rado stilių (rašiklių), kuriais rašyta vaškuotose lentelėse⁴¹⁷. Lietuvos etninėje teritorijoje rasta 15 kapų iš 8 kapinynų su įkapėse esančiais stiliais (Alytus, Buivėnai, Gajūnai, Kuršai, Pribitka, Žalakai, Rukliai, Ponkiškiai). Ankstyviausi datuoti XV a. Etninėje Lietuvoje rasti stiliai yra analogiški rastiems rusėniškuose LDK miestuose⁴¹⁸. Pastarieji yra datuoti XIII – XIV a. Daugiausia rasta Valkaviske (12), taip pat pavienių Naugarduke, Gardine, Breste, Turove, Polocke, Minske ir kt. Archeologai randa ir vaškuotų lentelių pėdsakų Lietuvos teritorijoje (datuojama XV – XVI a.)⁴¹⁹. Pačių lentelių neišlikę. Apie jų buvimą spėjama iš dervos likučių, kuri buvo įmaišoma į lenteles dengiantį vašką. Iš viso, rašymo reikmenų rasta net 41 vietovėje⁴²⁰. E. Svetikas daro išvadą, kad vėlyvaisiais viduramžiais LDK buvo plačiau vartotas raštas negu iki šiol manyta, rašyta ant vaškuotų lentelių, o pereinamasis laikotarpis sietinas su vietinės popieriaus pramonės atsiradimu XV a. pab. – XVI a. pr.⁴²¹ Tyrėjo daroma prielaida, kad lenteles pakeitė popierius, leidžia teigti, kad iki tol jose galėjo būti fiksuojamos ir juridinės sutartys. Sunku pasakyti, kiek tikslinga remtis vien analogija su Vakarų Europos kraštais, kuriuose XIV – XV a. vaškinės lentelės plačiai naudotos, o kai kuriose šalyse šiose lentelėse buvo rašomos net žemės teismo „knygos“⁴²². Tačiau šio pereinamojo laikotarpio LDK rašytiniuose šaltiniuose, pvz., teismų nutartyse, nerandame jokių tokios praktikos liudijimų. Lentelės galėjo būti naudotos (ir veikiausiai buvo) kaip pagalbinės priemonės sudarant dokumentus (kaip juodraščiai), bet jų neatstojo.

⁴¹⁷ Svetikas E., Kauliniai stiliai – vėlyvųjų viduramžių ir naujųjų amžių rašikliai Lietuvoje, *Lituanistica*, 1998, nr.3(35), p. 21-42.

⁴¹⁸ *Ten pat*, p. 34.

⁴¹⁹ Svetikas E., Lietuvoje aptikti vaškuotų lentelių pėdsakai, *Lituanistica*, 1999, nr. 3 (39), p. 45–77.

⁴²⁰ *Ten pat*, p. 70-71.

⁴²¹ Svetikas E., Vaškuotų lentelių vartojimas Europoje ir galimas jų panaudojimas LDK raštvedyboje XV-XVI a. pradžioje, *Lietuvos miestų istorijos šaltiniai*, t. 3, Vilnius, 2001, p. 90.

⁴²² *Ten pat*, p. 75.

4. Privataus dokumento juridinė galia LDK (XV – XVI a. pr.)⁴²³

Kokie kriterijai leidžia nustatyti dokumento juridinės galios svorį? Kalbant apie juridinius klausimus aptariamuoju laikotarpiu svarbiausias šaltinis yra Pirmasis Lietuvos Statutas (toliau – PLS), tačiau jis lieka už šio tyrimo ribų, nes šiame disertacijos skyriuje bandysime apčiuopti privataus dokumento juridinės galios svertus dar iki jiems įgaunant konkrečių teisinių normų pavidalą. Be to, ir pačiame PLS privačių dokumentų reglamentavimui skiriama labai mažai dėmesio, nebent testamentų sudarymui ir skolarasčiams⁴²⁴. XV – XVI a. pradžios šaltiniai leidžia kalbėti apie tris privataus dokumento galios aspektus. Visų pirma, privačių dokumentų panaudojimas teisme. Dokumentą galima laikyti juridškai patikimu, jeigu teismas pripažįsta juo patvirtintą sandorį be jokių kitų pagalbinių priemonių (pvz., liudytojų šaukimo, priesaikos reikalavimo ir pan.). Antras aspektas – privačiu dokumentu įvykdyto sandorio patvirtinimas papildoma valdovo ar jo pareigūno privilegija. Ir galiausiai trečiasis – visuomenės požiūris į nusistovėjusias tradicijas keičiantį privatų dokumentą ir jo ginčijimo atvejai.

XIV a. pab. – XV a. antra pusė labai skurdi išlikusių rašytinių teismų sprendimų atžvilgiu. Žinomi keli užrašyti Lietuvos didikų kunigaikščių Vytauto, Švitrigailos ir Kazimiero Jogailaičio duoti bylų sprendimai, kurie bent šiek leidžia paliesti ir ankstyvąjį rašytinės teisinės kultūros plėtros laikotarpį⁴²⁵. Todėl pagrindinis tyrimo šaltinis – ankstyviausios Lietuvos Metrikos knygos,

⁴²³ Šio skyriaus tyrimo pradinis variantas buvo publikuotas: Klovas M., Privataus dokumento juridinė galia XV - XVI a. pradžioje, *Istorijos šaltinių tyrimai*, t. 5, 2014, p. 43-55.

⁴²⁴ *Pirmasis Lietuvos Statutas*, t. 2, d. 1: *Tekstai senąja baltarusių, lotynų ir senąja lenkų kalbomis*, parengė Lazutka S., Gudavičius G., Vilnius, 1991, apie testamentus žr: I sk. 17 str., V sk. 9, 11, 12, 15, 16, išplėstinės redakcijos 14 str, apie skolarasčius: X sk., 3 str.

⁴²⁵ Ochmański J., *Vitoldiana. Codex privilegiorum Vitoldi Magni Ducis Lithuania 1386-1430*, Warszawa-Poznań, 1986, nr. 11, p. 17 (1393 m.); nr. 17, p. 23 (1414/1425 m.). *Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiej*, wyd. J. Fijałek i W. Semkowicz, Kraków, 1932-1948, nr. 108, p. 133 (1399/1414/1429 m.). *Archiwum Sanguszków*, t. I, nr. XLIII (1444 m.).

apimančios chronologines ribas nuo XV a. 9 dešimtmečio iki Pirmojo Lietuvos Statuto (1529)⁴²⁶. Išnagrinėtos civilinės bylos, susijusios su turtais ginčais.

Lenkijoje privatūs dokumentai sudaromi nuo XII a. pabaigos, o plačiau išplito XIII a. su vokiečių kolonizacija, bei su tuo susijusiais ekonominiais bei socialiniais pokyčiais⁴²⁷. Tuo metu kūrėsi vyskupų bei valdovų kanceliarijos, o nuo XIII a. vidurio dokumentai buvo pradėti naudoti teisme kaip įrodymas⁴²⁸. Istorikai sutaria, kad tuo metu valdovo dokumentas tapo visaverčiu įrodymu, tuo tarpu dėl privataus dokumento juridinio svorio abejojama, ar tuo metu jis prilygo liudytojams ir pan.⁴²⁹ XIV – XV a. įvairaus pobūdžio dalykinių ir asmeninių reikalų tvarkymas raštu išplinta daugelyje tiek viešojo, tiek privataus gyvenimo sričių, o privatus dokumentas įgijo didelę juridinę reikšmę. Panaši situacija buvo ir kitose Vidurio Rytų Europos valstybėse⁴³⁰. Kiek vėliau privatus dokumentas ima funkcionuoti Rusijoje. Manoma, kad privatus dokumentas Novgorode ir Pskove atsiranda XIII a., o centrinėje Rusijos dalyje XIV a. Taip pat nesutariama ir dėl jo juridinės galios. Teigiama, kad ji palaipsniui didėjo tik nuo XV a. pab.⁴³¹

Dokumento juridinės galios klausimu Lietuvos istoriografijoje aiškiai išsiskiria dvi teorinės pozicijos. Pirmajai atstovauja Konstantinas Jablonskis, kuris itin sureikšmino dokumento galią ir jo panaudojimą teisme⁴³². Jis manė, kad bet koks rašytinis dokumentas (aktas), ar net tiesiog užrašas apie įvykusį sandorį galėjo būti patikima priemone teisme nuo privačių dokumentų

⁴²⁶ Didžiąją dalį medžiagos galima rasti šiose Lietuvos Metrikos publikacijose: LM, užrašymų 5; LM, užrašymų 14; LM, užrašymų 6; LM, užrašymų 15; LM, užrašymų 4; LM, užrašymų 25; LM, teismų bylų 4; LM, teismų bylų 6 (225); АЛМ, т. 1, вып. 1; АЛМ, т. 1, вып. 2; РИБ, т. 20.

⁴²⁷ P.vz.: Jurek T., *Stanowisko dokumentu w średniowiecznej Polsce...*, s. 9-10; Adamska A., „From memory to written record“ in the periphery of Medieval latinitas: the case of Poland in the eleventh and twelfth centuries”, *Utrecht Studies in Medieval Literacy*, t. 5, Turnhout, 2000, p. 94-95; Skupieński K., *Funkcje Małopolskich dokumentów...* ir kt.

⁴²⁸ Jurek T., *Stanowisko dokumentu w średniowiecznej Polsce...*, s. 10.

⁴²⁹ Kętrzyński St., *Zarys nauki o dokumencie polskim...*, s. 146, 245-246; Taip pat žr.: *Dyplomatyka wieków średnich...*, s. 126-129.

⁴³⁰ Žr.: Adamska A., The introduction of writing in Central Europe (Poland, Hungary and Bohemia), *Utrecht Studies in Medieval Literacy*, t.1, Turnhout, 2005, p. 165-190.

⁴³¹ Валк С. Н., *Избранные труды по историографии и источниковедению*, Санкт-Петербург, 2000, с. 516-555 (tai perleistas straipsnis: Начальная история древнерусского частного акта, *Вспомогательные Исторические Дисциплины*, 1935).

⁴³² Jablonskis K., *Istorija ir jos šaltiniai...*, p. 219-298.

atsiradimo pradžios (XIV a. pab.). Tuo tarpu Raimonda Ragauskienė teigė (tiesa, tiesiogiai nepolemizuodama su Jablonskiu), kad ikistatutiniu laikotarpiu „dokumento reikšmė dar nebuvo įvertinta. Gyventojai buvo ne itin raštingi, dokumentai naudoti retai, teismuose svarbiausias įrodinėjimo būdas buvo žodinis, o ne raštiški susitarimai“⁴³³. Istorikė vadina XV a. pab. – XVI a. pr. tam tikru pereinamuoju laikotarpiu, kuomet dokumentų daugėjo, bet proveržio nebuvo matyti⁴³⁴. Toliau pateikiami teismų pavyzdžiai, kurie parodo, kad XVI a. pr. privatūs dokumentai menkai vertinti ir „apskritai dar palyginti menkai suprasta šios rūšies raštų reikšmė“⁴³⁵. Galima manyti, kad abi šios pozicijos pernelyg kraštutinės, todėl verta nuodugniau pasigilinti į dokumentų vietą teismų praktikoje.

Išlikę vos keli ankstyvieji XIV a. pab. - XV a. vid. teismų dokumentai nėra tiesiogiai susiję su privačių dokumentų panaudojimu, tačiau byloja apie atsiradusią palankią terpę jų svarbos augimui. Ankstyviausias užrašytas didžiojo kunigaikščio Vytauto teismo sprendimas – 1393 m. sprendimas byloje tarp Vilniaus vyskupo Andriejaus ir kunigaikščio Švitrigailos dėl vienos dalinamos žemės⁴³⁶. Kiti du - XV a. antrojo – trečiojo dešimtmečio. Tai hipotetiškai 1414 arba 1425 m. datuotinas teismo sprendimas ginče tarp Vilniaus vyskupo ir bajoro Vigailos dėl gaudymvietės⁴³⁷. Kitas – 1399/1414/1429 m. datuotinas teismo dokumentas tarp Vilniaus vyskupo ir kunigaikščių Giedraičių dėl vieno ežero⁴³⁸. Reikia atkreipti į šių dokumentų struktūrą – visiems būdingas itin skurdus teksto formuliaras. Vėlesni teismų sprendimai žinomi tik iš XV a. vid. Šie dokumentai pasižymėjo gerokai išplėstu formuliaru lyginant su Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto laikų teismų sprendimais. Jų turinyje išdėstytas ne tik nuosprendis, bet ir ginčo sprendimo eiga ir aplinkybės. Tai – 1444 m. byla, kurią sprendžia Panasko

⁴³³ Ragauskienė R., *Bajorų archyvų gaisrai...*, p. 2-3. Tai perima ir kiti istorikai, pvz.: Ališauskas V., *Sakymas ir rašymas...*, p. 193.

⁴³⁴ Ragauskienė R., *Dingę istorijoje...*, p. 53-54, 73.

⁴³⁵ *Ten pat*, p. 266-268.

⁴³⁶ Ochmański J., *Vitoldiana...*, nr. 11. Plačiau apie Vytauto dokumentus žr.: Kosman M., Dokumenty wielkiego księcia Witolda, *Studia Źródłoznawcze*, t. XVI, Warszawa-Poznań, 1971, s. 139-169.

⁴³⁷ Ochmański J., *Vitoldiana...*, nr. 17; KDKDW, nr. 93.

⁴³⁸ KDKDW, nr. 108.

Golubovičius, Michailas Celovičius ir Lechas Koniuskis dėl kunigaikščio Švitrigailos suteiktų valdų kancleriui Fedkai, kurias laikė Danila Vološinas⁴³⁹. Byla buvo išspręsta tik nuvykus į vietą ir iškvietus vietinius seniūnus, kurių liudijimas šiuo atveju buvo svarbiausias. 1447 – 1458 m. datuotinas Polocko vietininko Andriaus Sakaičio sprendimas teisme⁴⁴⁰ ir 1461 ar 1476 m. spręsta byla tarp Vaskos Gulevičiaus ir kunigaikščio Vasilijaus Sanguškaičio⁴⁴¹. Ankstyvieji neišplėtoto formuliario dokumentai leidžia manyti, kad nebūta didesnės praktikos teismų sprendimus fiksuoti raštiškai. Svarstyta hipotezė, kad minėtų dokumentų išdavimo iniciatoriumi buvo Vilniaus vyskupas. Galima daryti prielaidą, kad aptariamuoju laikotarpiu privatus dokumentas, jeigu jis ir funkcionavo, nevaicino didesnio vaidmens teisme. Tačiau nuo XV a. vidurio galime kalbėti apie sąlyginai išplėtotą teismo dokumento formuliaraž ir apie dažnėjusią praktiką raštiškai fiksuoti teismo proceso eigą ir jo sprendimus. Tai leidžia svarstyti apie palankios terpės atsiradimą ir privačių dokumentų reikšmės augimui, nors tuo metu teismuose svarbiausią vaidmenį vaidino priesaika⁴⁴².

Istoriografijoje jau nagrinėtas vienas XV a. antrosios pusės atvejis, gerai atspindintis to laiko realijas aptariamu klausimu. Tai 1486 m. Kazimiero Jogailaičio ir Ponų Tarybos spręsta byla, kurioje Agafija Aleknienė () su sūnumi skundžia Jurgį Zenavičių dėl tėvo paliktų valdų⁴⁴³. Kaip įrodymą ieškovė pateikia savo tėvo Jono Zenavičiaus užrašymą (testamentą), kuriame aiškiai nurodoma, kam kurios valdos atitenka. Šis privatus dokumentas, spėjama, buvo sudarytas dar XV a. viduryje, tačiau jis sukelia teisėjų tam tikrą nuostabą, nes „tai reikalas senas, o tuo metu nebuvo įprasta vieni kitiems

⁴³⁹ Archiwum Sanguszków, t. I, nr. XLIII.

⁴⁴⁰ *Полоцкие грамоты XIII – начала XVI вв.*, составитель А. Л. Хорошкевич, т. 1, Москва, 1977, nr. 80.

⁴⁴¹ Žr.: Груша А. И., *Недоверие – не из-за него ли появился письменный акт?...*, с. 138 (išnašoje nr. 30 nuoroda į originalą: BiblCzart, perg. 1275).

⁴⁴² Груша А. И., *Мяоўная грамата князя Васіля Нарымонтавіча...*, с. 30-31. Taip pat: Raudeliūnas V., Priesaika kaip įrodymas senojoje Lietuvos teisėje (XIII – XVI a. pr.), *Socialistinė teisė*, 1974, nr. 1, p. 52-56.

⁴⁴³ LM, užrašymų 4, nr. 97. Taip pat žr.: Груша А. И., И привилеєм своим потвердил: у вытокаў пісьмовай культуры Вялікага княства Літоўскага, *Памяць стагоддзяў на карце Айчыны: Зборнік навуковых прац у гонар 70-годдзя Міхаіла Фёдаравіча Спірыдонава*, Укладальнікі: Р. А. Аляхновіч, А. І. Груша, А. Б. Доўнар, Мінск, 2007, с. 234-236.

tokius raštus duoti“. Atsakovas bandė ginčyti, kad dokumentas yra falsifikatas, tačiau likę gyvi liudytojai (du iš trijų) atsiuntė savo paliudijimus, kad užrašymas yra teisėtas. Galime atkreipti dėmesį į tai, kad tarp XV a. vidurio išlikusių privačių dokumentų, be vieno kito pardavimo, testamentu ar dovio užrašymo, didžiąją dalį užima suteiktys bažnytinėms institucijoms. Šis teisėjų pastebėjimas parodo, kad tai nėra vien šaltinių išlikimo problema – XV a. viduryje patvirtinti sandorius privačiu dokumentu buvo retas ir neįprastas dalykas, ką jau bekalbėti apie jų panaudojimą teisme.

Kiek galima spręsti iš šaltinių, situacija pradeda keistis XV a. 8-9 dešimtme., kuomet Lietuvos Metrikoje jau atsispindi gerokai gausesnė teismų praktika. Ji leidžia aiškiau suvokti atsirandančią privataus dokumento kaip įrodymo svarbą. Išnagrinėjus šio laikotarpio teismų bylas, pavyko surasti gausų skaičių bylų, kuriose kaip svarus įrodymas buvo pateiktas privatus dokumentas. Nors ankstyviausias žinomas ginčas dėl parduotos valdos fiksuotas dar 1470-1473 m. Valkavisko vietininko Jono Iljiničiaus ir Jono Meleškovičiaus spręstoje byloje ⁴⁴⁴, tačiau privačių dokumentų panaudojimą Lietuvos Metrikoje užfiksuotose bylose sutinkame tik nuo 1482 m. Iki PLS (1529 m.) rasta daugiau nei 200 atvejų. Teismuose buvo pasitelkti įvairaus turinio privatūs dokumentai. Plačiausiai remtasi turto pardavimo dokumentais (rasta daugiau nei 70)⁴⁴⁵, testamentais (daugiau nei 60)⁴⁴⁶ ir skolarasčiais (daugiau nei 30)⁴⁴⁷. Mažiau – fundacijomis ir donacijomis, turto įkeitimais, dovio užrašymais, valdų dalybų ir kitais privačiais dokumentais. Priminsiu, jog XIV a. pab. – XVI a. pr. iš viso žinoma bent 1470 privačių dokumentų. Drįstame teigti, kad toks išlikusių ir panaudotų teismuose dokumentų santykis rodo apie gilų rašytinės kultūros įsisavinimą visuomenėje, tvarkant kasdienes gyvenimo reikalus.

⁴⁴⁴ LM, užrašymų 5, nr. 92.

⁴⁴⁵ Daugiau nei 70, pvz.: LM, teismų bylų 4: nr. 17, nr. 28, nr. 202, nr. 262 ir kt.

⁴⁴⁶ Daugiau nei 60, pvz.: LM, teismų bylų 6 (225): nr. 46, nr. 123, nr. 125 ir kt.

⁴⁴⁷ Daugiau nei 30, pvz.: LM, teismų bylų 6 (225): nr. 30, nr. 83, nr. 85, nr. 89 ir kt. Įdomu pastebėti, jog aptariamoju laikotarpiu pilno dokumento forma išlikusių skolarasčių praktiškai neturime (visi išlikę registru forma). Matyt, tokio tipo dokumentas buvo sunaikinamas gražinus skolą.

Ankstyviausias žinomas privataus dokumento panaudojimas teisme – 1482 m. Kazimiero Jogailaičio ir Ponų tarybos spęsta byla⁴⁴⁸. Ieškovai Sudka Mingailovičius, Kristupas ir Juška Jatovtovičius reikalavo savo velionės sesers valdų dalies, o atsakovas pateikė jos testamentą, kuriuo ši paliko jam visas savo valdas. Tarp ieškovų ir atsakovo įvyko susitarimas („*еднанье*“) ir šiam liko tik trečioji valdų dalis. Kaip galima spręsti, šioje byloje užrašymas lemiamo vaidmens nesuvaidino, o teismo sprendimas priimtas „pagal susitarimą“ („*подлуг еднанья*“). O štai jau 1484 m. Kazimiero Jogailaičio ir Ponų tarybos spęstoje byloje, atsakovui pateikus kaip įrodymą testamentą, šiam pripažįstamos visos užrašytos valdos bei nurodoma įvykdyti ir kitus dokumente nurodytus įsipareigojimus, kaip antai velionio skolos padengimą⁴⁴⁹. Tai ankstyviausia rasta byla, kurioje privatus dokumentas tapo pagrindiniu įrodymo būdu.

Lietuvos Metrikoje įrašytų teismo bylų analizė parodė, kad nuo XV a. pabaigos privatūs dokumentai plačiai naudoti kaip įrodymas civilinėse bylose, kurių pagrindinis ginčo objektas buvo žemės nuosavybė. Tokiose bylose praktiškai neregūravo liudytojai bei nebuvo pasitelkiama priesaika, o teismo sprendimas priimamas remiantis dokumentu („*подлугъ листа възнаного*“, „*подлугъ тестаменьта*“ etc). Vis dėlto, pasitaiko ir kitokia praktika. Galime rasti ir bylas dėl stambios pinigų sumos, valdų įkeitimo solidžiai sumai, valdų dalybų, kuriose nėra minimi sudaryti ar teismui pateikti privatūs dokumentai. Antai 1514 m. bajoras Gromyka skundė Vilniaus miestietį Zinovijų, kad šis buvo skolingas jo žmonos pirmajam vyrui 50 kapų grašių⁴⁵⁰. Šis atsakė, kad dalį skolos buvo gražinęs. Teismas buvo atidėtas ir Vilniaus vaitas įpareigotas ginčą išspręsti, iš anksto numatant, kad jeigu abi pusės norės prisiekti, tegu meta burtus. Rašytiniai skolaraičiai šioje byloje neminimi. Vis dėlto tokie atvejai, kai visai nėra duomenų apie dokumentus, XV a. pab. – XVI a. pr. LDK teismuose reti. Verta atkreipti dėmesį, kad tose civilinėse bylose, kur nėra

⁴⁴⁸ LM, teismų bylų 4, nr. 67.

⁴⁴⁹ LM, teismų bylų 4, nr. 86.

⁴⁵⁰ РИБ, т. 20, нр. 112.

minimas privatus dokumentas, nebūtinai reiškė, kad jis nebuvo sudarytas. Jo nepaminėjimas galėjo būti susijęs su tuo, kad paties sandorio sudarymo fakto ieškovas neginčija, o ginčijamasi dėl kitų dalykų. Pvz., 1514 m. žemės maršalas Jonas Mikalojaitis Radvila sprendė bylą dėl vienos skolos⁴⁵¹. Ieškovas skundė, kad jo tėvas pardavė atsakovui valdas už 30 kapų grašių, tačiau liko skolingas 15 kapų. Atsakovas teisinosi, kad tą valdą kiti valdo ir jam jos neperleidžia, tačiau sumokės, kai bus įvesdintas. Šioje byloje neminimi jokie dokumentai, tačiau pats pirkimo sandoris nėra ginčijamas. Galima stebėti tendenciją, kad dažniausiai vien liudytojų pagalba išsprendžiami reikalai, susiję su palyginus menkais sandoriais, pvz., dėl piršto žirgo, audinio, nedidelės skolos, pavaldinio įkeitimo ir pan.⁴⁵² Svarbu pažymėti, kad PLS aiškiai nustatė, kad nei bajorai, nei miestiečiai neturi skolinti daugiau negu 10 kapų grašių be rašytinio dokumento⁴⁵³.

Dokumentų, susijusių su žemėvalda, rengimo ir skelbimo praktikoje svarbus ir kitas aspektas – valdovo ar jo pareigūno patvirtinimas. Valdovas stengėsi išlaikyti žemės disponavimo kontrolę, nors nėra tiksliai aišku, koku mastu ji buvo vykdoma. Tačiau tokie patvirtinimai buvo reikalingi ne tik valdovui, kuris rūpinosi, kad nenukentėtų karinės tarnybos atlikimas ar jo išdas, bet ir patiems turto gavėjams, kad galėtų išvengti kitų asmenų pretenzijų į nuosavybę. XVI a. pradžioje galiojo teisinė norma, kuri neleido sudaryti žemės pirkimo/pardavimo sandorį be didžiojo kunigaikščio ar jo pareigūno leidimo⁴⁵⁴. Iš dalies tai patvirtina ir Lietuvos Metrikos medžiaga: užrašymų knygoje, apimančiose XV a. pab. – XVI a. pr. laikotarpį, gausu valdovo privilegijų, kuriomis patvirtinamos nupirktos ar testamentu užrašytos valdos⁴⁵⁵. Valdovo privilegijose dažniausiai fiksuojama, kad bajoras praneša pirkęs valdą, yra pateikęs sandorį patvirtinantį privatų dokumentą ir prašas valdovo tai patvirtinti savąja privilegija. Čia svarbiausią vaidmenį vaidino privatus

⁴⁵¹ РИБ, т. 20, стр. 154.

⁴⁵² Pvz., РИБ, т. 20, стр. 9, стр. 12.

⁴⁵³ *Pirmasis Lietuvos Statutas*: 10 skyrius, str. nr. 3.

⁴⁵⁴ LM, teismų bylų 6 (225), p. XXXVII; LM, teismų bylų 4, p. XXIII, XXIV.

⁴⁵⁵ Pvz., LM, užrašymų 5, nr. 27, 71, 102, 103, 110, 114 ir t.t.

dokumentas, kuris buvo realus valdų įgijimą įteisinantis instrumentas. Būtent juo remiantis (o ne liudytojais) valdovas išduodavo privilegiją. Atrodytų, kad bent nuo XV a. pab. praktika privačiu dokumentu užtvirtinti kiekvieną žemės valdų transakciją buvo visuotinai išplitusi. Visgi galime rasti ir kitokios praktikos likučių. Antai 1494 m. valdovo privilegijoje nurodoma, jog dvaro maršalas Jurgis Astikaitis pirko valdą, o kartu su juo prieš valdovą stojo ir buvę tos žemės savininkai, kurie įvykusį sandorį patvirtino⁴⁵⁶. Šiuo atveju apie privatų dokumentą nėra užsiminama. Įdomu, kad pirkėjas buvo didikas, o kaip žinia, šioje socialinėje grupėje rašytinė kultūra plėtojosi greičiausiai. 1495 m. privilegijoje matome, jog bajoras Senka Polozovičius pirko valdas, pateikė tai patvirtinančią dokumentą ir atvedė buvusius savininkus, kurie įvykusį sandorį paliudijo⁴⁵⁷. Taip pat pasitaiko ir atvejų, kai minimas pirkimas, bet nieko neužsiminama apie privatų dokumentą ar buvusius savininkus⁴⁵⁸. Šie pavyzdžiai parodo galimą sandorio patvirtinimo būdų evoliuciją – perėjimą nuo žodinio susitarimo prie rašytinio. Tačiau duomenys yra gana fragmentiški – neturime žinių apie ankstesnį laikotarpį, kad galėtume susidaryti išsamų vaizdą.

Nors valdovo privilegijų, patvirtinančių valdų transakcijas, buvo gana daug, tačiau iki PLS teismų praktikoje jomis remtasi retai - rasti vos keli atvejai. Tiesa, pavyko rasti vieną valdovo ir Ponų Tarybos spęstą bylą, kurioje reikalaujama pateikti būtent valdų įsigijimo patvirtinimą⁴⁵⁹. Jis yra XVI a. trečiojo dešimtmečio, kai disponavimas trečdaliu įgavo vis didesnę mastą. Privataus dokumento svarbą teismuose paryškina vienas kitas atvejis, kuriame iškyla aiškus teismo reikalavimas pateikti būtent privatų dokumentą. 1510 m. žemės maršalo Jono Mikalojaičio Radvilos spęstoje byloje Ona Paškienė norėjo atgauti savo velionio vyro valdą, o atsakovas Tomko teigė ją iš jo nupirkęs⁴⁶⁰. Ieškovė pareiškė, kad apie sandorį nieko nežinojusi. Tada teisėjas

⁴⁵⁶ LM, užrašymų 5, nr. 41; kitas toks pavyzdys nr. 157.

⁴⁵⁷ LM, užrašymų 5, nr. 59.

⁴⁵⁸ LM, užrašymų 6, nr. 111, 116.

⁴⁵⁹ LM, teismų bylų 4, nr. 202.

⁴⁶⁰ РИБ, т. 20, стр. 27.

paklausė, ar atsakovas turi pirkimo dokumentą. Šis dokumentą pateikė, o teisėjas pasiteiravo, ar šis atvestų ir dokumente įvardintus liudytojus. Tomko „statė kepurę“, kad atvesiās. Ona neatsakė ir teisėjas nusprendė jos nenaudai. O štai 1517 m. tas pats žemės maršalas Jonas Mikalojaitis Radvila nagrinėjo ginčą, susijusį su vienos moters priklausomybe bajorui (ji buvo įkeista už skolą)⁴⁶¹. Teisėjas prašė kaip įrodymo tai patvirtinančio įkeitimo dokumento. Kitose bylose teismo reikalavimas pateikti sandorį patvirtinantį dokumentą ne taip aiškiai išreikštas. Kartais minima, kad teisėjas paprašo pateikti dokumentą, tačiau jau prieš tai pačiam teismo dalyviui apie jį užsiminus⁴⁶². Kaip matome, patvirtinamųjų privilegijų teismui nereikalaudavo, juose taip pat neaptinkami ir valdovo pareigūnų leidimai/sutikimai atliekant valdų transakcijas. Visa tai leidžia manyti, kad privatus dokumentas buvo pagrindinė sandorio įteisinimo priemonė ir įrodymas.

Kitas svarbus klausimas – pačios visuomenės požiūris į privatų dokumentą. Visuomenei palaipsniui pereinant prie rašytinės kultūros turėtų vykti tam tikra „trintis“ – tarkim, bandymas nepripažinti rašytinio susitarimo vadovaujantis senais papročiais ar pan. Teismų bylos mums suteikia daugiau medžiagos tik nuo XV a. antrosios pusės, o istoriografijoje žinomas tik jau minėtas 1486 m. atvejis, kai teisėjai teigia, jog „anksčiau [spėjama, kad XV a. vid.] nebuvo įprasta vieni kitiems tokius raštus duoti“⁴⁶³. Visgi, rašytiniai dokumentai XV a. antrojoje pusėje jau nebuvo kokia nors naujovė, griauanti nusistovėjusius papročius, ir teismui netrukdydė priimti sprendimą remiantis pateiktu net ir „senu“ privačiu dokumentu.

Abejojimas dokumento teisėtumu paprastai kildavo dėl jo neteisėto sudarymo galimybės. Privačių dokumentų klastojimas žinomas nuo pat ankstyvųjų Lietuvos Metrikoje užfiksuotų teismų bylų, kuomet dokumentai buvo pasitelkiami kaip įrodymas teismuose (ankstyviausias – jau minėta 1486 m. byla). Nuo XVI a. pr. valdovo kanceliariją ištiko tam tikra „falsifikavimo

⁴⁶¹ РИБ, т. 20, нр. 331.

⁴⁶² Рvз., РИБ, т. 20, нр. 357.

⁴⁶³ LM, užrašymų 4, nr. 97.

krizė“, kuomet itin pagausėjo valdovo privilegijų klastočių. Tuo pačiu metu paplinta ir privačių dokumentų falsifikavimas⁴⁶⁴. Dokumento apšaukimo klastote ar jo teisėtumo nepripažinimo priežasčių būta įvairių. Pavyzdžiui, 1514 m. žemės maršalo Jono Mikalojaičio Radvilos nagrinėtoje byloje neigiamas pardavimo dokumento teisėtumas, remiantis tuo, jog neužleidžiantis valdų atsakovas Andrius Stankovičius tame sandoryje nedalyvavo ir tėvonijos nepardavė⁴⁶⁵. Visgi, atvykę dokumente įvardinti liudytojai patvirtino sandorio teisėtumą. Štai 1524 m. to paties žemės maršalo spęstoje byloje ieškovas Laurynas Gancovičius teigė, kad atsakovo pateiktas velionio brolio Jono Gancovičiaus testamentas yra niekinis, nes sudarytas po testatoriaus mirties ir prašo, kad būtų atvesti tą testamentą patvirtinę liudytojai⁴⁶⁶. Tie liudytojai buvo pristatyti ir patvirtino testamento teisėtumą. Kitur dokumentas pripažįstamas neteisėtu, nes buvo nuplyšęs antspaudas⁴⁶⁷ ar nurodoma, kad tiesiog netinkamai sudarytas⁴⁶⁸. Liudytojai pasitelkiami ne tik įtarus, kad dokumentas yra suklastotas ar netinkamai sudarytas, bet ir kaip nors pražuvus pačiam dokumentui. Pavyzdžiui, 1517 m. byloje, atsakovas Mikalojus Janovičius teigia, jog pirkimo dokumentas sudegė ir norėjo atsivesti sandorį patvirtinsiančius liudytojus⁴⁶⁹.

Kaip matome, liudytojai išlieka tiek sandorio, tiek dokumento teisėtumą garantuojančiu veiksniumi. Kokių priemonių buvo imamasi, jeigu dokumente užrašyti liudytojai buvo mirę? 1517 m. Jonas Mikalojaitis Radvila sprendė bylą, kurioje kaip įrodymas buvo panaudotas žemės pirkimo dokumentas⁴⁷⁰. Tačiau vien jo nepakako ir atsakovo, kuris pateikė dokumentą, buvo pasiteirauta, ar yra likę gyvi liudytojai – pasirodo jie visi buvo mirę. Atsakovas leido ieškovui pasirinkti iš kitų žinojusiųjų apie sandorį, kad paliudytų – pasirinktas asmuo paliudijo, kad sandoris buvo įvykęs. Šis atvejis įdomus tuo,

⁴⁶⁴ Plg., Ragauskienė R., *Galimybė klastoti bajorijos dokumentus...*, p. 219-248.

⁴⁶⁵ РИБ, т. 20, нр. 99.

⁴⁶⁶ РИБ, т. 20, нр. 135.

⁴⁶⁷ LM, užrašymų 7, nr. 336.

⁴⁶⁸ РИБ, т. 20, нр. 177, нр. 307.

⁴⁶⁹ РИБ, т. 20, нр. 284.

⁴⁷⁰ РИБ, т. 20, нр. 37.

jog prabilta apie liudytojus tik dėl to, jog jie visi buvo mirę. Tokių atvejų skaičius itin menkas, kadangi privačių dokumentų testacijose būdavo nuo kelių iki keliolikos liudytojų – visų išmirimas praėjus neilgam laikui po sandorio buvo retas dalykas. Iki PLS Lietuvos Metrikoje nepavyko rasti atvejų, kad būtų minimi ar pasitelkiami itin seni privatūs dokumentai, pvz., senelių ar prosenelių. Taičiau buvusių valdovų privilegijomis, kaip įrodymu, remtasi. Todėl galima teigti, kad pagal to meto suvokimą, privatus dokumentas buvo patikima įrodymo priemone teisme tik esant gyviems liudytojams. Verta atkreipti dėmesį ir į tai, kad bajorai stengdavosi, jog naujasis valdovas patvirtintų ankstesnio valdovo privilegijas. Visa tai leistų šio ankstyvojo laikotarpio (privataus dokumento raidos požiūriu) dokumento ir liudijimo santykį traktuoti ne kaip antinominį, bet kaip vienas kitą papildantį.

Būta ir apgavysčių, susijusių su sandorį patvirtinančių dokumentų suteikimu. Antai 1517 m. to paties žemės maršalo teisme užfiksuotas bandymas parduoti tą pačią žemę skirtingiems pirkėjams⁴⁷¹. Pirkimą patvirtinantis dokumentas buvo išduotas tik antriems pirkėjams, o pirmieji, sumokėję už žemę 9 kapas, liko be nieko. Visgi teismas nusprendė pirmųjų pirkėjų naudai. Įdomu pastebėti, kad pirmasis sandoris buvo sudarytas be jį patvirtinančio privataus dokumento. Visgi, patvirtinančio dokumento reikalauta ir net dėl to kreiptasi į vaivadą. Toks reikalavimas liudija apie dokumento, kaip teisinio garanto reikšmę. Aptariamuoju laikotarpiu jau imamasi ir tam tikrų atsargumo priemonių. Antai Jonas Bogovitinavičiaus pardavė savo valdas Levui Parženovičiui ir išdavė tai patvirtinantį dokumentą. Vėliau Jonas valdas atpirko, tačiau Levas negrąžino pirminio valdų pardavimo dokumento⁴⁷². Todėl pastarajam suteikė dokumentą, kuriuo pažadėjo grąžinti pirminę valdų pardavimo sutartį. Čia galime pastebėti, kad buvo rūpinamasi, jog pirminis dokumentas kada nors ateityje nebūtų panaudotas bandant reikšti

⁴⁷¹ РИБ, т. 20, №. 343.

⁴⁷² 1521?.05.09?. Vilnius. Levas Parženavičius – pažada Jonui Bogovitinavičiui, kad grąžins jam dokumentus, susijusius su valdų pirkimu (LVIA, f. 1280, ap. 1, b. 574, l. 25).

pretenzijas. Buvo priimta, kad perkant valdą naujam šeiminkui kartu atitenkdavo ir visi su ta valda susiję dokumentai.

Nepaisant paminėtų pavyzdžių, vis dėlto abejojimas dokumento teisėtumu ar kitokios su jo išdavimu-gavimu susijusios suktybės aptariamuoju laikotarpiu pasitaikė palyginti retai. Kodėl nesistengta dažniau užginčyti privataus dokumento teisėtumo? Galime tai sieti su papildomomis išlaidomis. Suabejopus dokumentų teisėtumu, buvo šaukiami liudytojai. Ieškovas, privertęs atsakovą juos atvesdinti, galima daryti prielaidą, kad pralaimėjęs bylą, tas išlaidas turėjo padengti (kokių nors tai patvirtinančių duomenų nepavyko rasti). Tad atsakovui pateikus tvarkingus dokumentus, naivu buvo tikėtis pergalės stengiantis abejoti jų teisėtumu. Tokiu būdu, dokumentas padarė teismo procesą greitesnį ir pigesnį.

Apibendrinant, teismo procesas LDK raštiškai retai fiksuotas iki XV a. antrosios pusės, todėl veikiausiai nebūta ir didesnio privataus dokumento poreikio. Iš esmės situacija pradėjo keistis nuo XV a. 8-9 dešimt. su nauja LDK kanceliarijos veikla (Lietuvos Metrikos atsiradimu) ir plintančia norma raštiškai fiksuoti tiek teismų procesus, tiek privačiais dokumentais patvirtinti žemės valdų transakcijas. Privataus dokumento juridinė galia nustatoma trimis kriterijais: panaudojimas teisme, santykis su valdovo patvirtinimu ir paties dokumento ginčijimo atvejai. Surinkta medžiaga leidžia teigti, kad XV a. pabaigoje – XVI a. pradžioje privatūs dokumentai buvo plačiai pasitelkiami kaip pagrindinis įrodymas teismuose. Rasta virš 200 tokių atvejų. Tai buvo daugiausia turto pardavimo dokumentai, testamentai ir skolarasčiai. Privatūs dokumentai teismuose nėra minimi paprastai tik tuomet, kai teisiama dėl palyginus menkų sumų. XV a. antrosios pusės – XVI a. pr. Lietuvos Metrikoje gausu valdovo privilegijų, kuriomis patvirtinamos valdų transakcijos. Pagrindinis šių privilegijų šaltinis – privatus dokumentas. Galime sutikti ir kitokią praktiką, t. y., buvusių savininkų žodinį patvirtinimą, bet tai greičiau

išimtiniai atvejai. Valdovo privilegija buvo svarus dokumentas, tačiau galima pastebėti, kad teismuose tokie valdovo patvirtinimo dokumentai pasitelkti retai. Čia visiškai užteko privataus dokumento juridinės galios. Pateikus kaip įrodymą privatų dokumentą, papildomų įrodymų reikalauta tik suabejojus paties dokumento patikimumu (autentiškumu). Papildomu įrodymu tapdavo liudytojai, kurių nebuvimas gyvųjų tarpe menkino dokumento galią, tačiau jos nenaikino – pasitelkiami kiti asmenys, žinoję apie įvykusį sandorį. Istorijos šaltiniuose nepavyko rasti duomenų, jog būtų kaip nors priešinamasi dokumentui, kuris griautų nusistovėjusias tradicijas ir pan. Nuo XV a. vidurio stebime greitai augantį privataus dokumento svarbos suvokimą visuomenėje, o raštiškas įvairių reikalų įforminimas tapo įprasta ir plačiai vartojama priemone, papildanti ir kartu keičianti privačius santykius.

5. Privataus dokumento patvirtinimo priemonės LDK XIV a. pab. – XV

a.⁴⁷³

5.1. Privataus dokumento patvirtinimas Viduramžiais Vakarų Europoje ir Rusioje

Antspaudo sureikšminimui Vakarų ir Vidurio Europoje didelę įtaką padarė kanonų teisė. Popiežiaus Aleksandro III 1166 metų bulėje („*pro fide instrumentorum*“) nurodoma, kad po liudytojų mirties gali galioti tik tas dokumentas, kuris yra patvirtintas viešojo notaro arba antspauduotas antspaudu⁴⁷⁴. O štai Konradas von Mure savo veikale „*Summa de arte prosandi*“ (1275 - 1276 m.) teigė, kad dokumentas patikimas laikomas, jeigu antspauduotas „autentišku“ antspaudu („*sigillum authenticum*“) ⁴⁷⁵. Šis antspaudas neturėjo griežto apibrėžimo – visų pirma, jo savininkais buvo laikomi pasaulietiniai valdovai ir Bažnyčios hierarchai.

Manoma, jog Lenkiją taip pat gana greitai palietė kanonų teisės įtaka, kadangi popiežiaus Aleksandro III bulės nuostatai jau atsispindi XIII a. pradžios dokumentų tekstuose⁴⁷⁶. Tai pasakytina ir apie ankstyvuosius XII - XIII a. privačius dokumentus. Anot S. Kętrzyńskio, jiems būdingas kunigaikščio (valdovo) antspaudo prikabinimas šalia dokumento išdavėjo antspaudo⁴⁷⁷. Kartais pačiame dokumente buvo įrašomas valdovo sutikimas (patvirtinimas), o kartais apie tai neužsimenama, o randami šio antspaudo pėdsakai. Manoma, jog tokiais atvejais, valdovas prikabinavo savo antspaudą jau praėjus tam tikram laikui nuo jo sudarymo. Verta pastebėti, kad S. Kętrzyńskis „*sigillum authenticum*“ siejo tik su kunigaikščio asmeniu⁴⁷⁸. O XIII a. vid. pasitaikančius atvejus, kai testamentą patvirtina savuoju antspaudu bažnytiniai pareigūnai, laikė išskirtiniais, pvz., valdovui sergant ar dėl kitokių

⁴⁷³ Šio tyrimo pradinis variantas buvo publikuotas: Klovas M., Privataus dokumento patvirtinimo priemonės XIV a. pab. - XV a., *Lietuvos istorijos studijos*, t. 35, 2015, p. 24-39.

⁴⁷⁴ Gumowski M., Haisig M., Mikucki S., *Sfragistyka...*, s. 68. „*Sigillum authenticum*“ Vokietijos žemėse žr.: Ewald W., *Siegelkunde...*, S. 42 - 49.

⁴⁷⁵ Gumowski M., Haisig M., Mikucki S., *Sfragistyka...*, s. 69.

⁴⁷⁶ Kętrzyński St., *Zarys nauki o dokumencie polskim wieków średnich...*, s. 98 - 102.

⁴⁷⁷ *Ten pat*, s. 156.

⁴⁷⁸ *Ten pat*, s. 157.

priežasčių negalinčiam šių patvirtinti⁴⁷⁹. Vėlesni tyrinėjimai, gerokai praplėsti šaltinių baze, parodė, kad Lenkijoje autentiškais antspaudais laikyti ir aukštų bažnytinių hierarchų antspaudai (K. Maleczyński, K. Skupieński)⁴⁸⁰. Sfragistiniai duomenys rodo, jog bajorija naudojo antspaudus nuo XIII a., o miestiečiai nuo XIV a.⁴⁸¹, tačiau jų išplitimas buvo gana menkas, o ir tyrimų susijusių su tokių antspaudų panaudojimu patvirtinant privačius dokumentus nėra. S. Kętrzyński atkreipęs dėmesį, kad Lenkijoje XIII – XIV a. didžioji dalis privačių dokumentų išdavėjų neturėjo savo antspaudų, teigė, kad dokumentus savo antspaudais patvirtindavo „aukščiau stovintys“, visų pirma, kunigaikščiai, rečiau - miesto ar Bažnyčios pareigūnai⁴⁸². Išsamiau temą plėtojo K. Skupieński. Tyrėjas, nagrinėdamas XIII a. Mažosios Lenkijos dokumentus, nustatė atvejus, kai to paties išdavėjo vieni dokumentai patvirtinami kunigaikščio ar jo pareigūnų, o kiti - bažnytinių pareigūnų⁴⁸³. Kitur taip pat sutinkami kunigaikštis ar jo pareigūnai ir vyskupas ar kiti Bažnyčios hierarchijos atstovai. Tik keliuose dokumentuose figūravo vien išdavėjo antspaudas ir liudytojų sąrašas. K. Skupieński turima medžiaga rodo, jog iki XIII a. vidurio Bažnyčios vaidmuo patvirtinant privačius dokumentus buvo net didesnis nei kunigaikščių ar jų pareigūnų, o vėliau situacija keitėsi – bažnyčios hierarchų patvirtintų privačių dokumentų gerokai sumažėjo, o kunigaikščių ar jų pareigūnų padidėjo. Panaši situacija pastebima kituose Europos kraštuose, pvz., Prancūzijoje, Vengrijoje⁴⁸⁴.

Privatūs miestiečių dokumentai Lenkijoje žinomi nuo XIV a. pradžios. Kaip jau buvo paminėta, miestiečiai tuo metu jau turėjo ir savo asmeninius antspaudus⁴⁸⁵, dokumentus taip pat patvirtindavo miesto pareigūnai⁴⁸⁶. Pirkliai savo antspaudais patvirtindavo pakvitavimus ir turto įkeitimo dokumentus, o kartais juos užrašytus popieriuje (neantspauduotus) pateikdavo miesto

⁴⁷⁹ *Ten pat*, s. 160 - 162.

⁴⁸⁰ Skupieński K., *Funkcje Małopolskich dokumentów...*, s. 43, 46.

⁴⁸¹ Gumowski M., Haisig M., Mikucki S., *Sfragistyka...*, s. 223 - 236 ir kt.

⁴⁸² Kętrzyński St., *Zarys nauki o dokumencie polskim wieków średnich...*, s. 170 - 172.

⁴⁸³ Skupieński K., *Funkcje Małopolskich dokumentów...*, s. 47 - 51.

⁴⁸⁴ Skupieński K., *Funkcje Małopolskich dokumentów...*, s. 54 - 55.

⁴⁸⁵ Gumowski M., Haisig M., Mikucki S., *Sfragistyka...*, s. 235 ir toliau.

⁴⁸⁶ Bartoszewicz A., *Piśmienność mieszczańska...*, s. 240.

pareigūnui, kad įrašytų į miesto knygą, taip įrašo turiniui suteikiant juridinę galią⁴⁸⁷. Taip pat egzistavo ir dviguba praktika – patvirtinimas antspaudu ir įrašymas į miesto knygą⁴⁸⁸. Bažnyčių fundacijas miestiečiai irgi antspaudavo savo asmeniniais antspaudais⁴⁸⁹. Testamentai įteisinami buvo taip pat įrašant į miesto knygas (kartais į bažnyčios), patvirtinami notaro arba sudarant privatų dokumentą su testatoriaus antspaudu⁴⁹⁰. Aptariamuoju laikotarpiu išliko ir įvairių sandorių patvirtinimas vien liudytojų pagalba (nesudarant dokumento), o tai Lenkijoje bent iki XV a. antrosios pusės buvo pripažįstama lygiateise praktika – kuo miestas buvo mažesnis, tuo jame rečiau naudotas ir privatus dokumentas⁴⁹¹. Daugiau duomenų išlikę, kurie susiję su Vokietijos miestais, kur miestiečiai, o kartais net valstiečiai ir žydai naudojo savo antspaudus jau nuo XIII a. antrosios pusės⁴⁹².

Vakarų ir Vidurio Europoje buvo svarbus viešojo notariato vaidmuo patvirtinant dokumentus. Tiesa, viduramžiais notarai tvirtindavo bei vienaip ar kitaip tvarkydavo dokumentaciją, susijusią su bažnytiniais reikalais, ypač liečiančią bažnytinį teismo procesą. Tačiau jie taip pat patvirtindavo ir nuosavybės perdavimo dokumentus, kurių viena iš šalių buvo dvasininkijos atstovas. Tokiu būdu notarai veikė ir kaip privačių dokumentų (dažniausiai bažnyčių fundacijų ir donacijų) patvirtinimo instrumentai. Ankstyvaisiais viduramžiais notariatas plačiausiai buvo paplitęs Italijos žemėse, kuris XII a. išplito Pietų Prancūzijoje, XIII a. – Šiaurės Prancūzijoje, Pietinėse ir Vakarinėse Vokietijos žemėse, XIII a. pab. – Šiaurės Vokietijos žemėse, Nyderlanduose, Čekijoje, Silezijoje bei Lenkijoje, dar vėliau pasiekia Angliją ir Skandinaviją⁴⁹³. Italijoje užteko vien notaro patvirtinimo, kad dokumentas

⁴⁸⁷ *Ten pat*, s. 247.

⁴⁸⁸ *Ten pat*, s. 248.

⁴⁸⁹ *Ten pat*, s. 248.

⁴⁹⁰ *Ten pat*, s. 252.

⁴⁹¹ *Ten pat*, s. 257 - 258.

⁴⁹² Ewald W., *Siegelkunde...*, S. 39.

⁴⁹³ Kersken N., Viešasis notariatas viduramžių Europoje, *Lietuvos notariato istorija*, sud. J. Karpavičienė, 2012, p. 11-19. Plačiau apie notariatą Lenkijoje plačiau žr.: Skupieński K., *Notariat publiczny w średniowiecznej Polsce*, Lublin, 1997; apie notariatą Anglijoje žr.: Ramsey N., *The history of the notary in England*, M. Schmoeckel, W. Schubert, *Handbuch zur Geschichte des Notariats der europäischen Traditionen*, Baden-Baden, 2009, S. 375-391.

įgytų teisinę reikšmę, tačiau kitose šalyse tradicijos skyrėsi. Šiaurės Europoje vien notaro parašu patvirtintas dokumentas už bažnyčios teisingumo srities niekada nebuvo prilygęs antspauduotam⁴⁹⁴. Čia pasitaiko notariškai patvirtintų dokumentų su kelių notarų parašais ir dar papildomai su dokumento užsakovo ar užsakovų antspaudu ar antspaudais, taip pat buvo galima laikytis antspaudu ir notaro parašu arba vien notaro parašu tvirtinamo dokumento formos⁴⁹⁵. Nors notariato veikla yra plačiai tyrinėta, visgi nėra skirta daugiau dėmesio jo santykiui su privačiu dokumentu. Kol kas galima teigti, jog į Šiaurę nuo Alpių notariatas buvo daugiau susijęs su privataus dokumento kopijos sudarymu ir jos patvirtinimu bei turėjo teisinę reikšmę bažnyčios jurisdikciją liečiančiuose reikaluose, tačiau sunku ką nors daugiau pasakyti apie konkrečių notariato patvirtinimo priemonių naudojimą bei jų sąveiką su privačių dokumentų išdavėjų antspaudų ar kitų dokumento patvirtinimo priemonių taikymą.

Ankstyvieji Kijevo Rusios privatūs dokumentai nebuvo antspauduojami iki XIII a. – XIV a. sandūros. Tiesa, tam tikrą sumaištį buvo įnešęs XI - XII a. datuojamų viešųjų antspaudų radimas Naugardo gyvenamajame kvartale. V. L. Janinas buvo iškėlęs hipotezę, jog jau XI – XII a. galėjo būti paplitę privatūs dokumentai, kurie buvo patvirtinti valstybės pareigūnų antspaudais⁴⁹⁶. S. M. Kaštanovas tam prieštaravo, kadangi manė, jog neturima jokie pagrindai teigti, jog ankstyvieji privatūs dokumentai buvo antspauduojami valdovo pareigūnų antspaudais⁴⁹⁷. Be to, nėra išlikusių ankstesnių nei XIII a. pab. privačių dokumentų, kurie būtų antspauduoti - tuo labiau antspauduoti valstybės pareigūnų antspaudais. Tokia situacija privertė istorikus apmąstyti ir pačią ankstyvojo dokumento sampratą. V. L. Janinas siūlė nelaikyti privačiais dokumentais tų, kurie nebuvo antspauduoti. Jie liko tik valios išraiškos užrašymu, bet ne dokumentu⁴⁹⁸. V. B. Kobrinas iš dalies pritarė šiai pozicijai. Jis manė, jog XIV-XV a. sandūros privatūs dokumentai veikiau atliko

⁴⁹⁴ Ramsey N., *The history of the notary in England...*, p. 13.

⁴⁹⁵ *Ten pat*, p. 14.

⁴⁹⁶ Янин В. Л., *Актовые печати Древней Руси X-XV вв.*, т. 1, Москва, 1970, с. 157.

⁴⁹⁷ Каштанов С. М., *Древнерусские печати (размышления по поводу книги В. Л. Янина), История СССР*, nr. 3, 1974, с. 182-183.

⁴⁹⁸ Cituota pagal: Панеях В. М., *Время возникновения русского частного акта...*, с. 38.

atminties užrašymo funkciją. Juose nebuvo aiškios formuliario schemas, ne visada įrašomi liudytojai ir pan., kas rodo apie itin silpną privataus dokumento išsivystymą⁴⁹⁹.

Ankstyvieji antspauduoti dokumentai buvo testamentai (daugiau nuo XIV a.), o daugumos jų sudarymo ir patvirtinimo tradicijos sietinos su Bizantijos teisės įtaka. Tyrinėdamas Bizantijos teisės įtaką Rusios testamentams XIV – XV a., G. V. Semenčenko pažymėjo, kad Eklogo ir Prochirono kodeksuose užfiksuotas testamentų antspaudavimo principas – kiekvienas liudytojas deda savo antspaudą arba visi antspauduoja vienu – buvo naudojamas Šiaurės Rytų Rusios žemėse⁵⁰⁰. Čia testamentus tvirtindavo 3, 5, 7 arba 4, 6, 8 liudytojai, kas taipogi siejama su Eklogo įtaka⁵⁰¹. Istorikas atkreipė dėmesį, kad testamentuose nebuvo fiksuojamas antspaudų prikabinimas. Jis iškėlė hipotezę, jog testamentai antspauduoti ne jų sudarymo metu, o patvirtinant juos metropolijos kanceliarijoje, kur buvo reikalauta prikabinti antspaudus visų buvusių ir liudytojų, ir raštininkų, kartais ir testamento vykdytojų⁵⁰². Taip pat pasitaikė ir visai neantspauduotų testamentų arba tik su vieno dvasininko antspaudu. Istoriko nuomone, nors nuo XIV a. testamentus Šiaurės Rytų Rusios žemėse buvo įprasta antspauduoti, bet patys antspaudai turėjo palyginus menkesnę reikšmę negu dokumento formuliario dalis, kurioje įrašomi liudytojus ir raštininkus⁵⁰³.

Kitose Rusios srityse dokumento antspaudavimui Bizantijos teisė mažiau pasireiškė. Štai Maskvos kunigaikščiai savo išduotus testamentus antspaudavo patys arba kartais antspaudą prikabindavo ir metropolitas, Naugardo ir Pskovo žemėse antspaudavo dvasininkas. Kalbant apie kitas kunigaikštystes, išskirtos kelios testamentų antspaudavimo praktikos: dažnai dokumentai neantspauduoti, rečiau prie dokumento antspaudą prikabindavo išdavėjas,

⁴⁹⁹ Кобрин В. Б., *Власть и собственность в средневековой России (XV- XVI вв.)*, Москва, 1985, с. 33-34.

⁵⁰⁰ Семенченко Г. В., *Византийское право и оформление русских завещаний XIV – XV вв.*, *Византийский временник*, т. 46, Москва, 1986, с. 169.

⁵⁰¹ *Ten pat*, с. 166-167.

⁵⁰² *Ten pat*, с. 168-169.

⁵⁰³ *Ten pat*, с. 169.

pavieniais atvejais pasitaikė raštininko ar dvasininko antspaudų prikabinimas (čia jau bizantiška įtaka juntama)⁵⁰⁴. G. V. Semenčenko, prie testamento prikabinantį tik dvasininko antspaudą, sieja su rusėniškos tradicijos specifika. Tačiau N. A. Soboleva neskuba tam pritarti. Tyrėja nurodo Naugarde sudarytus testamentus, kuriuose tarp liudytojų yra ne tik dvasininkas, bet ir kiti asmenys, o Pskove išduoti XIV – XV a. testamentai antspauduoti ir vietininko bulėmis – tarsi dar papildomas liudytojas (trečias)⁵⁰⁵. Naugardo-Dvinos regione sudarytų valdų pirkimo dokumentų antspaudavimą tyrinėjo A. A. Šachmatovas, kuris atkreipė dėmesį į dokumentuose esančią formulę „*a y печати стоял*“⁵⁰⁶. „Šalia antspaudu stovėjo“ dažniausiai pats pardavėjas. Taip pat pasitaiko ir atvejų, kai juos pakeisdavo giminaičiai. Autoriaus nuomone, tai rodo, jog pats pirkimas vykdavo kitoje vietoje (ne pačioje parduodamoje žemėje), prie atitinkamo pareigūno, kuriuo buvo Naugardo arkivyskupo vietininkas. Toks žemės pirkimo dokumentų patvirtinimas liudija apie įvesdinimo praktikos atsisakymą. Tačiau pabrėžiama, kad antspaudas neturėjo pilnos juridinės galios, kadangi vis dar pasitaikė formulė „*a y печати стоял и землю завел*“, liudijanti apie galiojusią archajišką įvesdinimo tradiciją. Taip pat pasitaikydavo, kad pirkimo dokumentas būdavo antspauduojamas abiejų sandorio pusių asmeniniais liudytojų antspaudais⁵⁰⁷. Tačiau tokių pavyzdžių yra itin nedaug. O štai Šiaurės Rytų Rusios pirkimo dokumentus antspaudavo pats pardavėjas („*a запечатал Иван Семенович своею печатью*“ ir pan.), o tai jau personifikuotų antspaudų naudojimas, kuris prilygo parašui. N. A. Soboleva mano, jog dar nėra visiškai aiškus antspauduotų teisinėje įrodymų sistemoje XIV – XV a., nors jo svarba neabejoja sudarant to

⁵⁰⁴ *Ten pat*, c. 169.

⁵⁰⁵ Соболева Н. А., *Русские печати*, Москва, 1991, с. 103-104.

⁵⁰⁶ Шахматов А. А., Исследования о двинских грамотах XV в., *Исследование по русскому языку*, т. 2, вып. 3, Санкт-Петербург, 1903, с. 28.

⁵⁰⁷ Соболева Н. А., *Русские печати...*, с. 106.

laikotarpio testamentus⁵⁰⁸. Tikrai žinoma, kad bent XV a. pab. antspaudo ir parašo nebuvimas kėlė teismui įtarimą dėl dokumento teisėtumo⁵⁰⁹.

L. V. Moškova tyrė Belozersko ir Bežecko paviety XV – XVI a. pr. dokumentus (iš viso 161)⁵¹⁰. Nors tyrimas apėmė labai nedidelę teritoriją, tačiau pastebėtos svarbios dokumentų sudarymo tendencijos. Tyrimas parodė, kad XVI a. antrajame-trečiajame dešimtmečiais įvyko staigus pokytis – dokumentų liudytojai pradėjo pasirašyti. Iki tol nepasirašinėjo, o 1511-1525 m. iš 30, jau 18 dokumentų buvo su parašais. Įdomu tai, kad parašai pakeitė antspaudus – nei ant vieno iš tų 18 dokumentų antspaudų nebuvo. Dažniausiai buvo pasirašoma dokumento kitoje pusėje.

5.2. Privataus dokumento patvirtinimas LDK

Privataus dokumento antspaudavimo LDK problematiką nagrinėjo Konstantinas Jablonskis⁵¹¹. Jis pastebėjo, kad patvirtinti įvairius privačius sandorius iki XVI a. vidurio liudytojais buvo pasirenkami žmonės iš įvairių luomų. Liudytojų tarpe dažnai nurodomi ne tik bajorai, bet ir miestiečiai ar net baudžiauninkai – visi jie turėjo vienodą reikšmę. Anot istoriko, situacija pasikeitė nuo XVI a. antrosios pusės – bajorų išduotuose dokumentuose liudytojais yra praktiškai vien bajorai, o kitų luomų atstovai beveik nesutinkami. Miestiečių išduotuose kitiems miestiečiams dokumentuose tarp liudytojų vyravo miestiečiai, bet kartais pasitaikydavo ir bajorų. Anot K. Jablonskio, tai „labai ryškiai pabrėžia galutinį privilegijuoto bajorų luomo susiformavimą“⁵¹². Pažymima, kad XV ir XVI a. pradžioje išdavėjas dokumentą antspauduodavo, žinoma, jeigu jis turėjo antspaudą. Tuo laikotarpiu dažnas bajoras ar miestietis savo antspaudo neturėjo, tad prašydavo

⁵⁰⁸ *Ten pat*, c. 108.

⁵⁰⁹ Черепнин Л. В., У истоков архивоведения и актового источниковедения (“практической дипломатики”) в России (вотчинные архивы и судебная экспертиза документов в XV -начале XVI в.), *Вопросы архивоведения*, nr.1, 1963, c. 53-56.

⁵¹⁰ Мошкова Л. В., „И руку свою приложил“: подписи свидетелей на грамотах XV – первой трети XVI вв., *Вспомогательные и специальные науки истории в XX – начале XXI вв.: призвание, творчество, общественное служение историка. Материалы XXVI Международной научной конференции 14–15 апреля 2014 г.*, Москва, 2014, c. 254-256.

⁵¹¹ Jablonskis K., *Istorija ir jos šaltiniai...*, p. 262-265.

⁵¹² Jablonskis K., *Istorija ir jos šaltiniai...*, p. 263.

kito bajoro, kad antspauduotų už jį. Taip pat buvo būdinga tai, kad sūnus antspauduoja savo tėvo antspaudu, o žmonos, ypač našlės, savo vyro antspaudu, nors pačiame dokumente tai neminima. Anot istoriko, nuo XVI a. ketvirto ar penkto dešimtmečio greta išdavėjo antspaudu paplito ir liudytojų antspaudai, o nuo XVI a. antrosios pusės mokantys rašyti liudytojai paprastai prispausdami antspaudą dar ir pasirašydavo. Pastebima, kad 1566 ir 1588 m. Lietuvos Statutai reikalauja dokumentų davėjų ir liudytojų parašų, jeigu jie tik mokėjo rašyti.

E. Rimša, remdamasis XV a. pab. – XVII a. pirmosios pusės šaltiniais, nustatė, kad svetimo antspaudu panaudojimas Lietuvoje iš esmės atitinka viduramžių Lenkijos situaciją: dokumento išdavėjas, neturėjęs antspaudu, prašė kito už jį prikabinti savąjį arba antspauduodavo tik kviesti liudytojai, taip pat antspauduota paveldėtu iš tėvo arba kito giminaičio ar pasiskolintu iš tos pačios herbinės giminės atstovo spaudu⁵¹³. Pasak Rimšos, nuo XVI a. paplitus parašams, antspaudu reikšmė ėmė mažėti ir žemesniųjų socialinių sluoksnių dokumentuose pasitaiko įvairiausių praktikų – vienur keli asmenys prispausdavo antspaudus už kelias dešimtis giminaičių, kitur vienu ir tuo pačiu antspaudu antspauduodavo ir už išdavėją, ir už liudytojus, taip prispaudžiant atitinkamą antspaudų skaičių. Be to, istorikas, išsamiai ištyręs LDK miestų antspaudus, pastebėjo, kad privatūs pardavimai XV a. pab. LDK miestuose buvo patvirtinami vaito ar burmistro antspaudais – žinomi keli atvejai, kai privatų dokumentą antspauduoja Naugarduko ir Vilniaus vaitai⁵¹⁴. Anot istoriko, miesto vaitų antspaudai turėjo daug didesnę negu eilinių liudytojų reikšmę, o prispausti, ypač pareigybiniai, antspaudai garantavo ne tik sandėrių tikrumą, bet ir teisėtumą. Galime pastebėti, kad tyrinėtojai gręžėsi labiau į XVI a., tačiau XIV a. pab. - XVI a. pr. liko be išsamesnio empirinės medžiagos tyrimo.

⁵¹³ Rimša E., *Kaip praėityje dokumentus antspauduodavo spaudų neturintys asmenys?...*, p. 432-433.

⁵¹⁴ Rimša E., *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų antspaudai...*, p. 27, 638.

Ankstyviausi privatūs dokumentai LDK žinomi nuo XIV a. pab. – išliko tik 2 originalai. Ankstyviausias – 1385 m. Čurilos Brodovskio valdų suteikimas savo žentui Ostrogo kunigaikščiui Fedorui Danilovičiui, kurį įpareigoja rūpintis savo ir jo žmonos siela⁵¹⁵. Jis patvirtintas 2 prikabintais antspaudais (neaišku kieno, nes antspaudavimo klauzulės nėra, o antspaudai neišliko), testacijoje įvardinti 12 liudytojų (du pareigūnai – tijūnas ir pavaiskis „*podvojskij*“) ir minimas dokumentą surašęs asmuo. Kitas - 1387 - 1398 m. Pinsko kunigaikščio Vasilijaus Narimantaičio duotas valdų mainų su Pavelu Katovičiumi dokumentas⁵¹⁶. Dokumentas buvo patvirtintas išdavėjo sūnaus Feduškos antspaudu, o testacijoje išvardinti 9 liudytojai (vienas iš jų – igumenas – aukščiausias stačiatikių vienuolyno pareigūnas) ir minimas dokumentą surašęs asmuo. Abu dokumentai yra senosios rusėniškos tradicijos pavyzdžiai, kurie, anot A. Grušos, dar nebuvo patyrę lotyniškojo dokumento įtakos⁵¹⁷. Jie pasižymi trumpu ir neišplėtotu formulariu, o patvirtinti trimis patvirtinimo priemonėmis – antspaudais, liudytojais ir dokumentą parengusio asmens nurodymu. Nors žinomi tik du dokumentai ir būtų sunku daryti platesnius apibendrinimus ar lyginamąją analizę, tačiau galime išvelgti aiškų skirtumą lyginant su kitose Šiaurės ir Šiaurės Rytų Rusios žemėse sudaromais dokumentais, kurie dažnai buvo neantspauduoti ar neturėjo liudytojų sąrašo.

5.2.1. Antspaudavimas⁵¹⁸

Iš esmės visi XIV a. pab. – XVI a. pr. surinkti privatūs dokumentai buvo antspauduoti. Antspaudu prispaudimo/prikabinimo formulė (koroboracija) buvo naudojama nuo pat ankstyvųjų dokumentų, tačiau iki pat XVI a. pr. pasitaikydavo ir jos neturinčių dokumentų. Koroboraciją turėjo kone visi lotyniški dokumentai, o tarp rusėniškų pasitaikydavo be šios klauzulės. Jos neturėjo apie 25 procentus rusėniškų fundacijų ir donacijų iki pat XVI a. pirmojo dešimtmečio pabaigos, vėliau koroboraciją turėjo visi žinomi dokumentai

⁵¹⁵ Розов В., *Українські грамоты*, nr. 14; Archiwum Sanguszków, nr. II.

⁵¹⁶ Груша А. І., *Мяноўная грамата князя Васіля Нарымонтавіча...*, с. 90.

⁵¹⁷ *Ten pat*, с. 16.

⁵¹⁸ Čia pateikiama tik apibendrinta medžiaga, o išsamesnės ieškoti kiekvieno dokumento rūšies formuliario tyrime, koroboracijos analizės dalyje.

iki 1529 m.⁵¹⁹. Taip pat dauguma ankstyvųjų 1385 – 1457 m. rusėniškų suteikčių ir dovanojimų buvo be koroboracijos, tačiau vėliau visi dokumentai jau turėjo šią formulę⁵²⁰. Koroboracijos nebuvo keliuose ankstyvuose XV a. II pusės rusėniškuose pardavimuose⁵²¹ ir viename mainų dokumente⁵²². Nors originalių dokumentų išliko palyginti nedaug, tačiau kai kurie atvejai leidžia teigti, kad nepaisant koroboracijos trūkumo, išdavėjo antspaudas visgi buvo prispaustas⁵²³. Visa tai liudija, kad skirtingai nuo lotyniškosios dokumentų sudarymo tradicijos, rusėniškoji iki pat XVI a. pr. neturėjo galutinai nusistovėjusios bendros dokumentų sudarymo tradicijos LDK, nors antspaudavimas buvo privaloma patvirtinimo priemonė.

Dauguma lotyniškų ir rusėniškų dokumentų buvo antspauduoti vieno išdavėjo, t.y., didžioji dalis dokumentų buvo antspauduoti vienu antspaudu. Retais atvejais pasitaikydavo, kad vietoj išdavėjo ar šalia antspauduodavo jo sūnus ar kitas giminaitis⁵²⁴. Jei dokumentą suteikdavo keli atskiri išdavėjai, tuomet visi antspauduodavo. Lotyniškose fundacijose ir donacijose XVI a. 3 dešimtm. pasitaikydavo dokumentų, kuriuos antspaudavo ir šalia išdavėjo minima žmona⁵²⁵. Nors tokios tendencijos matomos vos iš kelių dokumentų, tačiau tai gali liudyti apie tam tikrus vykstančius pokyčius, susijusius su moterų aktyvesniu dalyvavimu teisiniuose reikaluose. Moterų išduotų dovanojimų patvirtinimas niekuo nesiskyrė nuo vyrų – dažniausiai buvo prikabinamas išdavėjos antspaudas. Kartais galėjo būti panaudotas giminaičio antspaudas, pvz., 1462 m. Varnėnų bažnyčios fundacijoje našlė Marina

⁵¹⁹ žr.: 6.2.1. *Rusėniškos fundacijos ir donacijos*.

⁵²⁰ žr.: 6.2.4. *Rusėniškos suteiktys ir dovanojimai*.

⁵²¹ 1451 (KDKDW, nr. 204), 1458 (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LII), 1464 (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LX) ir 1479 (Собчук В., Тесленко І., *Перші покоління...*, nr. 2).

⁵²² 1477? (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LXXVII).

⁵²³ Pvz., 1461 (A3P, т. 1, нр. 65), 1468 (A3P, т. 1, нр. 68), 1481 (РГБ ОР, ф. 256, е. хр. 68, д. 5) ir 1500? (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2823, л. 9), 1507 (LMAVB RS, f. 1, b. 46), 1526 (АВАК, т. 7, нр. 3, л. 6-9).

⁵²⁴ Pvz., 1470 (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LXXI), 1519 (НИАБ, ф. 147, оп. 2, д. 175, л. 1699).

⁵²⁵ 1520 (LMAVB RS, f. 3, b. 86), 1523 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 151-151v), 1525 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 160v-161)

panaudojo velionio Jono Sungailos antspaudą ir nurodė, kad turėjo jo įgaliojimą⁵²⁶.

XV a. pab. – XVI a. pr. atsirado vis daugiau išdavėjų, kurie neturėjo savo antspaudu ir prašydavo kito, kad šis antspauduotų. Tai buvo labiau būdinga rusėniškiems dokumentams. Vis labiau plečiantis dokumentų „vartotojų“ laukui, nuo XV a. 9 dešimtmečio pradžios atsirado rusėniški pardavimo dokumentai, kurių išdavėjai neturėjo savo antspaudu⁵²⁷. 1481-1529 m. tokių išdavėjų rusėniškuose pardavimų dokumentuose buvo apie 44 proc. Taip pat kone pusė suteikusių rusėniškus mainų dokumentus neturėjo antspaudu. Kitų rūšių dokumentų - mažiau, pvz., suteikčių ir dovanojimų žinomi tik keli atvejai XVI a. pr.⁵²⁸, tuo tarpu visi fundacijų ir donacijų suteikėjai turėjo savo antspaudus. Neturintis antspaudu paprastai prašydavo ko nors iš liudytojų sąrašo antspauduoti jo dokumentą, tačiau kartais buvo nurodomi ir testacijoje neminimi asmenys⁵²⁹. Savo antspaudu neturėjo vos keli XVI a. pr. lotyniškų donacijų ir pardavimo dokumentų išdavėjai⁵³⁰. Tai rodo, kad lotyniški dokumentai buvo sunkiau prieinami ir brangesni, todėl juos dažniausiai užsakydavo pasiturintys asmenys, kurie dažniausiai turėjo ir savus antspaudus.

Liudytojai rusėniškus privačius dokumentus pradėjo antspauduoti ankščiau nei lotyniškus. Ankstyviausios liudytojų antspauduotos rusėniškos suteiktys, dovanojimai ir pardavimo dokumentai aptinkami iš XV a. 7 dešimtmečio. Nuo XV a. 8 dešimtmečio yra antspauduotų įkeitimų ir mainų dokumentų, o nuo XV a. 10 dešimtmečio - fundacijų ir donacijų⁵³¹. Bendras tendencijas geriausiai atspindi

⁵²⁶ KDKDW, nr. 242.

⁵²⁷ 1481-1498 (LMAVB RS, f. 256, b. 2270), 1481 (Беларуская даўніна, 2015, с. 267), 1486 (AGAD, Zbiór perg. 7374) ir kt.

⁵²⁸ 1503 (ABAK, т. 13, стр. 2), 1515 (AGAD, AR, dz. X, s. 570, l. 1), 1523 (LMAVB RS, f. 256, b. 4080), 1518 (LVIA, f. 1294, ap. 1, b. 3, l. 4), 1529 (LMAVB RS, f. 37, b. 813).

⁵²⁹ 1501 (LM, užrašymų 25, nr. 167), 1510-1523 (LMAVB RS, f. 37, b. 816), 1513 (LMAVB RS, f. 256, b. 2508), 1515-1540 (LMAVB RS, f. 256, b. 3696).

⁵³⁰ Donacijos: 1508 (LMAVB RS, f. 3, b. 77), 1519 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 128v-129), 1522 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 140v-1442), 1529 (LMAVB RS, f. 3, b. 97); pardavimai: 1498 (LMAVB RS, f. 256, b. 1794, l. 10).

⁵³¹ Ankstyviausi prie suteikčių ir dovanojimų: 1461 m. (LMAVB RS, f. 43, b. 17943), 1487 (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. CXXXVII ir AGAD, Zbiór perg. 4628), pardavimų: 1466 (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LXVI), 1467 (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LXVII), įkeitimų: 1474

rusėniški pardavimai: 1466 – 1490 m. kone pusė žinomų šios rūšies dokumentų yra liudytojų antspauduoti, o 1490 - 1529 m. jų antspauduota 90 proc. Kiek išsiskyrė rusėniškos fundacijos ir donacijos, nes 1499 - 1529 m. liudytojai antspaudavo tik prie 30 proc. dokumentų.

Lotyniškuose dokumentuose ši praktika atsirado tik XV a. 10 dešimtm. išduotose fundacijose ir donacijose, testamentuose ir pardavimuose. Fundacijose naudota retai: 1491 - 1529 m. liudytojai antspaudavo tik 9 proc. dokumentų⁵³², pardavimuose: 1497-1528 m. 35 proc. dokumentų⁵³³, testamentuose ši praktika buvo reta iki XVI a. 2 dešimtm. pabaigos⁵³⁴, o 1520-1529 m. jau daugiau nei pusė žinomų testamentų buvo antspauduoti išdavėjo ir liudytojų antspaudais. Vilniaus pranciškonams skirtose donacijose visu tiriamu laikotarpiu liudytojai savo antspaudų neprispausdavo visai. Lotyniškuose dokumentuose liudytojų antspaudų skaičius svyravo nuo 1 iki 9, o rusėniškuose kiek daugiau: nuo 1 iki 13. Tarp antspauduojančių liudytojų įprastai buvo abiejų sandorio pusių aplinkos asmenys, todėl dažniausiai sutinkame bajorijos atstovus, rečiau Bažnyčių ir valstybės pareigūnus (nuo žemiausių iki aukščiausių). Pavienius dokumentus antspaudavo miestiečiai⁵³⁵, miestų pareigūnai⁵³⁶, valdovo pirklys⁵³⁷, totoriai⁵³⁸, žydai⁵³⁹. Valstybės pareigūnų antspauduotų dokumentų daugiau yra tarp rusėniškų dovanojimų, suteikčių ir pardavimų. Bendrai paėmus, valdžios pareigūnų antspauduotų dokumentų gausėjimas nuo XV a. pab. rodo siekį įvesti tam tikrą kontrolę, tačiau tiriamu laikotarpiu ji buvo dar gana nedidelė.

Išlikę keli Vilniuje išduoti pardavimo dokumentai rodo, kad miesto pareigūno antspaudas buvo būtinas, jeigu disponuojamas turtas buvo miesto

(Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LXXII), mainų: 1473 (АЮ-ЗР, 1907, nr. XII), fundacijų ir donacijų: 1499 (Архиографический сборник, т. 6, nr. 2), 1500 (НИАБ, ф. 147, оп. 2, л. 175, л. 1399).

⁵³² Ankstyviausias: 1491 (KDKDW, nr. 370).

⁵³³ Ankstyviausias: 1497 (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2347, л. 2).

⁵³⁴ Ankstyviausias: 1495 (LVIA, f. 1282, ap. 5, b. 27, l. 7).

⁵³⁵ Pvz., Vīnicos miestiečiai: 1522 (VUB RS, f. 5-C10-783).

⁵³⁶ Pvz., Vilniaus burmistras: 1515 (AGAD, AR, dz. X, s. 570, l. 1), Ramygalos vaitas: 1519 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 128v-129).

⁵³⁷ 1496 (LVIA, f. 525, ap. 8, b. 1911, l. 1).

⁵³⁸ 1513 (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CXXXI), 1529 (LMAVB RS, f. 138, b. 90).

⁵³⁹ 1529 (AGAD, AP z Radz., s. 413a, l. 7).

teritorijoje arba su ja ribojosi. Štai 1485 m. Ona Lerkovienė (*Anna Lerkowaja*) pardavė valdas su Vilniaus burmistro Miknos Laurinavičiaus ir Vilniaus vaito Jaknos Laurinavičiaus leidimu⁵⁴⁰. Prikabinti 2 antspaudai: vienas - išdavėjo, kitas - vieno iš pareigūnų. 1496 m. Vilniaus vaito Jaknos Laurinavičiaus pardavimą antspauduoja Vilniaus burmistras Jonas Filipavičius⁵⁴¹. O štai 1499 m. Barboros Bogomilovienės (*Barbara Bohumilowa*) dokumentą antspauduoja Vilniaus vaitas Jakna Laurinavičius, nes parduodama žemė ribojosi su Vilniaus miesto valdomis⁵⁴². Šią praktiką galėtume sieti ir su kitais savivaldą turinčiais miestais, nors žinių nedaug. Antai, žinomas 1481 m. valdų pardavimo dokumentas buvo išduotas Naugarduke su šio miesto vaito antspaudu⁵⁴³.

5.2.2. Liudytojai⁵⁴⁴

Testacija buvo svarbi privačių dokumentų formuliario dalis, aptinkama jau pačiuose ankstyviausiuose. Testacijų užrašymas skirtinguose dokumentų rūšyse skyrėsi. Šią klauzulę turėjo apie 79 proc. lotyniškų fundacijų ir donacijų (išsiskyrė 1481 – 1511 m., kuomet 30 proc. dokumentų neturėjo šios klauzulės), apie 86 proc. donacijų pranciškonams (neturėjo tik keli dokumentai XV a. antroje pusėje⁵⁴⁵), apie 88 proc. lotyniškų pardavimų (vienas-kitas dokumentas neturėjo nuo XV a. 9 dešimtmečio⁵⁴⁶) ir visi lotyniški testamentai be išimties. Rusėniškose fundacijose ir donacijose testacija buvo žinoma tik nuo XV a. 7 dešimtmečio⁵⁴⁷, o jų padažnėja tik XV a. 9 dešimtmečiu (1486-1529 m. ją turėjo apie 52 proc. žinomų dokumentų). Rusėniškuose pardavimuose, įkeitimuose, mainuose, dovio, kraičio ir kituose užrašymuose testacija buvo privaloma formuliario dalis, kurią turėjo didžioji dauguma dokumentų. Dėl specifinių priežasčių jos neturėjo tik XV a. pab. – XVI a. pr. pavieniai šių rūšių

⁵⁴⁰ BiblCzart, rękop. 2094 IV, l. 15-15v.

⁵⁴¹ Rimša E., *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų antspaudai...*, p. 637 (AGAD, AR, dz. XVIII, s. 38, p. 5-I).

⁵⁴² KDKDW, nr. 463.

⁵⁴³ Rimša E., *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų antspaudai...*, p. 419-420.

⁵⁴⁴ Čia pateikiama tik apibendrinta medžiaga, o išsamesnės ieškoti kiekvienos dokumento rūšies formuliario tyrime, testacijos analizės dalyje.

⁵⁴⁵ 1450 (KDKDW, nr. 199), 1471 (KDKDW, nr. 269), 1475 (KDKDW, nr. 294).

⁵⁴⁶ 1483 (KDKDW, nr. 333), 1495 (KDKDW, nr. 433), 1496 (KDKDW, nr. 437), 1496 (LMAVB RS, f. 43, b. 21122), 1527 (LMAVB RS, f. 256, b. 3203).

⁵⁴⁷ Ankstyviausias: 1463 (ABAK, т. 33, nr. 3).

dokumentai. Galima manyti, kad tokiomis buvo: viena - specifiniai santykiai giminės viduje, antra – specifinis pono ir tarno santykis. Pirmuoju atveju yra XVI a. pradžioje sudaryti brolių Zenavičių tarpusavio valdų mainų dokumentai⁵⁴⁸. Vis jie neturi atestacijos, tai rodo apie savitą šių dokumentų funkcionavimą giminės viduje. Antruoju atveju, testacija buvo įrašyta vos 30 proc. rusėniškų dovanojimų pavaldiniams, tai greičiausiai lėmė tam tikras pono ir jo tarno santykis.

Liudytojų skaičius smarkiai svyravo: lotyniškuose dokumentuose buvo įrašoma nuo 2 iki 14 liudytojų, o rusėniškuose nuo 1 iki 18 („rekordininkai“ sutinkami pardavimuose ir mainuose⁵⁴⁹). Liudytojų skaičius priklausė nuo sandorio pusių aplinkos ir disponuojamo turto vertės. Dažniausiai liudytojais buvo abiejų sandorio pusių atstovų aplinkos žmonės, todėl daugiausia sutinkame kunigaikščių, didikų, vidutinių ir smulkiųjų bajorų, dvasininkų, rečiau miestiečių, miesto pareigūnų, valstiečių, tarnų, totorių, žydų ir kt. Visu tiriamu laikotarpiu tarp liudytojų buvo įrašomi skirtingo rango Katalikų Bažnyčios ir Stačiatikių Cerkvės pareigūnai. Katalikų Bažnyčios atstovai dažnai sutinkami lotyniškose fundacijose ir donacijose, testamentuose, tačiau rečiau – lotyniškuose (apie 35 proc. testacijų) ir rusėniškuose (apie 9 proc.) pardavimuose, taip pat rusėniškuose suteiktyse ir dovanojimuose – apie 12 proc. Stačiatikių Cerkvės pareigūnai dažniau figūruoja rusėniškose fundacijose ir donacijose – apie 30 proc. visų testacijų, rusėniškuose suteiktyse ir dovanojimuose – apie 12 proc., ir rusėniškuose pardavimuose - apie 3 procentuose, o lotyniškuose dokumentuose jų visai nerasta. Įvairaus rango valstybės pareigūnai buvo įrašomi testacijose per visą tiriamą laikotarpį, o dažniau - nuo XV a. pab. Valstybės pareigūnai dažniau minimi rusėniškose fundacijose ir donacijose (apie 70 proc. testacijų), suteiktyse ir dovanojimuose (apie 70 proc.), mainuose (apie 45 procentuose), pardavimuose (apie 41 proc.), o lotyniškuose privačiuose dokumentuose buvo įrašomi gerokai rečiau.

⁵⁴⁸ Pvz., 1523 (VUB RS, f. 77, b. 1, l. 7), 1525 (VUB RS, f. 77, b. 1, l. 6), 1525 (VUB RS, f. 77, b. 1, l. 4) ir kiti.

⁵⁴⁹ Pvz., 1466 (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LXV).

Testacijose išryškėjo liudytojų grupavimas. Pirmiausia paprastai, pagal Viduramžiais nusistovėjusią praktiką, buvo išvardinami dvasininkai, po jų eidavo kilmingieji, o miestiečiai ir kiti atsidurdavo sąrašo gale. Vardijant atskirai Bažnyčios atstovus ir valstybės pareigūnus dažniausiai laikytasi hierarchinio principo. Kuomet tarp liudytojų buvo ir aukšti Bažnyčios hierarchai, ir valstybės pareigūnai, jų išvardinimas dažnai persipindavo, o didikai būdavo minimi aukščiau žemesnių dvasininkų Pvz., 1476 m. Mykolo ir Jono Kęsgailaičių donacijoje Deltuvos bažnyčiai liudytojų tvarka buvo tokia: LDK maršalas ir Gardino seniūnas Stankus Sudivojaitis, dekanas Stanislovas, Vilniaus kustodas Andrius, tijųnas Hanusas ir Vilniaus pilininkas Albertas⁵⁵⁰. Arba 1476 m. Lebedevo bažnyčios fundacijoje: Vilniaus vyskupas Jonas, valdovo taurininkas Alekna Sudimantaitis, Petras Sakaitis, Jonas Zaberezinskis, Vilniaus kanauninkai Abraomas ir Jokūbas⁵⁵¹. Galima fiksuoti tokią surašymo tradiciją: vyskupas buvo įrašomas priekyje, po jo eidavo svarbiausi valstybės pareigūnai, didikai, paskiau kiti Bažnytiniai tarnautojai, žemesnio rango valstybiniai pareigūnai, kiti bajorai, miestiečiai ir kiti.

5.2.3. Subskripcija ⁵⁵²

Dokumentus surašę asmenys buvo nurodyti keliuose ankstyvuose XIV a. pab. – XV a. pr. rusėniškuose dokumentuose (mainuose ir suteiktyse), t.y., iš esmės visuose žinomuose to meto privačiuose rusėniškuose dokumentuose. Vėliau žinomos tik pavienės subskripcijos skirtingose dokumentų rūšyse, pvz., nuo XV a. vidurio rusėniškose fundacijose ir donacijose, suteiktyse, o pardavimuose tik nuo XV a. 7 dešimt. (žr.: *prieduose*) Iš viso XV a. antroje pusėje žinomi 15 dokumentų su juos surašiusių asmenų nurodymu, t.y., apie 8 proc. visų to laikotarpio surinktų rusėniškų dokumentų. XVI a. pr. žinoma daugiau - 60 dokumentų, tačiau tai sudarė irgi apie 8 proc. visų dokumentų. Tad dokumentų surašiusio asmens nurodymo dažnumas XV a. vid. – XVI a. pr.

⁵⁵⁰ KDKDW, nr. 297.

⁵⁵¹ KDKDW, nr. 298.

⁵⁵² Visi žinomi privačius dokumentus parengę/pasirašę asmenys suregistruoti atskiruose prieduose, todėl čia pateikiami tik apibendrinti duomenys be išsamių nuorodų. Atkreipsime dėmesį, kad dažniausiai nėra žinomas santykis tarp dokumentų parengusio, surašiusio ir/ar pasirašiusio asmens.

laikotarpiu išliko nepakitęs. Nuo XIV - XV a. sandūros rusėniškus dokumentus surašydavo stačiatikių dvasininkai („*нон*“, „*изумен*“, „*дияконъ*“) ir asmenys įvardijami kaip raštininkai („*писар*“, „*писар мѣстѣскій*“, „*писар прустава*“). Šie terminai sutinkami visu tiriamu laikotarpiu iki XVI a. pr., tačiau palyginus negausiai – apie 9 proc. visų dokumentus surašiusių asmenų įvardijimų sudarė stačiatikių dvasininkai ir apie 9 procentus įvairūs raštininkai. Nuo XV a. 7 dešimtme. žinomi dijokai („*дьякъ*“, „*диякъ мѣста*“, „*дьякъ городскій*“, „*дияк наместников*“, „*дьяк великого князя*“, „*дьякъ господаря короля*“), kurie buvo nurodomi dokumentuose kur kas dažniau ir sudarė apie 35 procentus visų subskripcijų. Pavienius privačius dokumentus surašė tarnai („*слуга*“), tarnybininkai („*служебник*“), kiti pareigūnai (pvz., „*наместник*“). Tačiau daugiau nei pusę visų subskripcijų sudarė tik surašiusiojo vardas, nenurodant konkrečios pareigybės. Paprastai dokumentus surašydavo su sandoriu tiesiogiai nesusijęs asmuo, tačiau žinomi keli atvejai, kai dokumentą surašė pats jo išdavėjas: 1518 m. Sebastijonas Vladislavovičius surašė savo valdų pardavimą Narbutui Lenartovičiui⁵⁵³, o 1520 m. LDK taurininkas Jonas Radvila pats surašė savo valdų dovanojimą motinai Elžbietai⁵⁵⁴.

Lotyniškuose privačiuose dokumentuose subskripcijos sutinkamos nuo XV a. 4 dešimtme. Iš viso tiriamu laikotarpiu žinomi net 64 lotyniškų dokumentus surašiusių asmenų vardai: XV a. apie 14 proc. visų žinomų lotyniškų privačių dokumentų, o XVI a. pr. – apie 18 proc. Galime išvelgti tendenciją nuo XVI a. pradžios vis dažniau nurodyti dokumentą surašiusį asmenį. Iš visų lotyniškų dokumentų išsiskyrė testamentai, kadangi kone 50 proc. buvo įrašomos subskripcijos, kai tuo tarpu pardavimo dokumentuose – tik apie 10 proc. Net 81 proc. žinomų dokumentus surašiusių asmenų buvo notarai: ankstyvuose dokumentuose dažniausiai įvardijami kaip vyskupo notarai arba vicenotarai, kartais tiesiog notarai, o nuo XV a. 8 dešimtme. jau dažniausiai viešieji apaštaliniai ir imperatoriškieji notarai. Pastarųjų dokumentai įgaudavo išskirtinę notarinę formą ir buvo dedamas notaro ženklas. Vos kelis pavienius

⁵⁵³ LVIA, f. 1276, ap. 1, b. 671, l. 2-6.

⁵⁵⁴ AGAD, AR, dz. XI, s. 14, l. 1-3.

dokumentus surašė katalikų Bažnyčios pareigūnai („*rector ecclesiae*“, „*altarista*“, „*presbiter*“, „*cleric*“, „*vicarius*“ ir „*minister*“). Rašovai („*scriba*“) žinomi tik keliuose XV a. pab. – XVI a. pr. dokumentuose, o 1527 m. Margaritos Ivčovos pardavimą surašė Vilniaus vaitas („*advocatus Vilnensis*“)⁵⁵⁵.

Sprendžiant pagal subskripcijas, lotyniškų privačių dokumentų sudarytojai dažniausiai buvo katalikų Bažnyčios atstovai, o rusėniškų dokumentų dažniau buvo pasaulietinės valdžios tarnybininkai. Dalis išlikusių originalių dokumentų leido palyginti subskripcijų ir dokumento teksto duktą. Galime teigti, kad daugumos rusėniškų dokumentų subskripcijų duktas sutapo su teksto rašto duktu⁵⁵⁶, o lotyniškų – skyrėsi 3 dokumentų, kuriuos pasirašė viešieji notarai⁵⁵⁷.

5.2.4. Parašas

Parašai aptinkami retai. Ankstyviausias žinomas atvejis - 1455 m. kunigaikščio Jurgio Lengvenaičio valdų suteiktis bajorui Vasilijui Talkonevičiui, kurią išdavėjas pasirašė kitoje dokumento pusėje (!): „*сам князь Юрьи Лынгвеневиич*“⁵⁵⁸. Tikėtina, kad jis surašė ir visą dokumentą, nes parašo duktas sutampa su rašto, kuriuo parašytas dokumento tekstas, duktu. Kiti visi žinomi parašai yra XVI a. pradžios dokumentuose. Žinomi šių asmenų parašai: 1503 m. kunigaikštis Fedoras Ivanovičius Jaroslavičius pasirašė valdų dovanoją tarnui Karpui Karpovičiui tokiu būdu: „*Князь Федоръ рукою подписал*“⁵⁵⁹, 1519 m. Mikalojus Iljiničius - Didžiosios Zelvės bažnyčios donacija: „*Nicolaus Illinycz manu scripsit [parašas]*“⁵⁶⁰, 1521 m. Mikalojus Radvila - Goniondzo bažnyčios koplyčios fundaciją: „*Et in maius robur eiusmodi fundationis eandem manu propria subscripsimus. Nicolaus Nicolai*

⁵⁵⁵ LMAVB RS, f. 256, b. 3203.

⁵⁵⁶ Neaiškus liko tik vienas atvejis: 1500? (AGAD, AR, dz. XXIII, t. 50, p. 4, l. 3).

⁵⁵⁷ 1476 (AGAD, Zbiór perg. 7347), 1495 (AGAD, Zbiór perg. 6139), 1517 (AGAD, Zbiór perg. 7475).

⁵⁵⁸ Варонін В., *Князь Юрай Лынгвеневиич...*, nr. 3.

⁵⁵⁹ АВАК, т. 24, nr. 8.

⁵⁶⁰ 1519 (LMAVB RS, f. 1, b. 65).

*Radywil palatinus Vilnensis et MD Littuanae cancellarius, capitaneusque Bielscensis, nec non in Bobroysk, Pieniany et Uszpole tenutarius. mpa*⁵⁶¹, 1524 m. Jonas Zaberezinskis - Alytaus bažnyčios fundaciją: „*ego Joannes de Zabrzezye marsal propria manu propria* [būtent taip nuoraše]“⁵⁶², 1526 m. Bali cerkvei skirtos donacijos nuoraše nurodyta, kad pasirašė 4 išdavėjai: „*Bogdan Hryniewicz – koniuszy, Jan Hrynkowicz, Lukasz Hrynkowicz, Marko Hrynkowicz, Michailo i Iwan Hrynkowiczy*“⁵⁶³, 1528 m. kunigaikščiai Jurgis ir Simonas Olekaičiai – valdų dovanojimą Pauliui Šunevičiui: „*Юреѣ Юревич Олелко, Симон Юревич Олелко, княжата Слуцкие*“⁵⁶⁴, o 1529 m. Žemaičių seniūnas Stanislovas Stanislovaitis Kęsgaila – rusėnišką valdų dovanojimą savo maršalui Adomui Anusevičiui ir pasirašė lotyniškai: „*Stanislaw castelanus trocensis et capitaneus samogittiae*“⁵⁶⁵. Daugiausia pasirašydavo sritiniai kunigaikščiai ir diduomenės atstovai, kurie buvo dokumentų išdavėjai. Taip pat žinomas atvejis, kai 1507 m. Onos Petraitienė (*Hanna Juchnowna Janowaia Pietrowiczowaia*) įkeitė asmenines valdas savo vyrui Jonui. Šiuo metu disponuojame jos rusėniško dokumento nuorašu, kurio koroboracijoje minima, kad dokumentą pasirašė ir antspaudavo trys liudytojai, bet nebuvo pateikta parašo, kuriuo pasirašyta formulė⁵⁶⁶. O štai 1527 m. buvo išduotas Bresto žydo Jokūbo Moševičiaus skolos grąžinimo Jonui Boguševičiui Bogovitinavičiui patvirtinimas, kurį išdavėjas pasirašė hebrajų kalba: „*זל משה בר יעקב*,“ (Yakov bar Mosheh zal – Jokūbas, velionio Mozės sūnus)⁵⁶⁷. Atkreiptinas dėmesys į kelis XV a. pab. – XVI a. pr. išduotus privačius dokumentus (buvo antspauduoti). Vėliau, dėl mums kol kas nežinomų priežasčių, jie patvirtinti pasirašant Žygimantui Senajam: „*Sigismundus rex mp*“, užuot išdavus atskirą

⁵⁶¹ 1521 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 133-134v).

⁵⁶² 1524 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 156-157v).

⁵⁶³ ABAK, t. 7, nr. 3.

⁵⁶⁴ AGAD, Zbiór perg. 7544.

⁵⁶⁵ LMAVB RS, f. 256, b. 3622; toks pat parašas tikėtina buvo ir kitoje 1529 m. Kęsgailos suteiktyje savo išdininkui Jonui Dirmavičiui (LM, užrašymų 25, nr. 159), nors nurodyta tik koroboracijoje.

⁵⁶⁶ LVIA, f. 525, ap. 8, b. 406, l. 4-4v.

⁵⁶⁷ LVIA, f. 1282, ap. 1, b. 10217, l. 1. Už pagalbą transkribuojant hebrajiškus rašmenis dėkojame kolegai dr. Martynui Jakuliui.

patvirtinimą⁵⁶⁸. Paminėsime, kad po 1522 m. falsifikavimo krizės valdovo kanceliarijoje buvo imtasi naujų priemonių, t. y., atsirado raštininko priesaika ir keitėsi dokumentų formuliaras: eschatokole atsirado aukščiausiųjų pareigūnų parašai⁵⁶⁹, tačiau tai privačių dokumentų sudarymo ir patvirtinimo tradicijos dar nekeitė.

Apibendrinant, disponuojami ankstyvieji privatūs dokumentai XIV a. pabaigoje Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje buvo patvirtinti išdavėjo antspaudu, testacijoje išvardintais liudytojais ir raštininko nurodymu. Vėliau skirtingų patvirtinimo priemonių taikymas skyrėsi. Nepaisant koroboracijos trūkumo, visi XIV a. pab. – XVI a. pr. privatūs dokumentai LDK buvo antspauduoti. Dauguma lotyniškų ir rusėniškų dokumentų buvo antspauduoti išdavėjo antspaudu, t.y., didžioji dalis dokumentų buvo antspauduoti vienu antspaudu. Plečiantis dokumentų „vartotojų“ ratui, nuo XV a. 9 dešimtmečio pradžios aptinkami rusėniški dokumentai, kurių išdavėjai neturėjo savo antspaudu ir buvo prašoma, kad antspauduotų kitas asmuo. Tokia praktika buvo labiau būdinga rusėniškiems dokumentams ir ja naudojosi žemesnių sluoksnių asmenys. Liudytojų antspaudai buvo prispaudžiami prie rusėniškų dokumentų bent nuo XV a. 7 dešimtmečio, o prie lotyniškų – nuo XV a. 10 dešimtmečio. Ši praktika labiau įsitvirtino sudarant rusėniškus dokumentus XVI a. pr. Liudytojų antspaudų skaičius įvairavo nuo 1 iki 14. Visą aptariamąjį laikotarpį, t.y., iki XVI a. pr., nebuvo privaloma privačių dokumentų patvirtinti pasaulietinių ar bažnytinių pareigūnų antspaudais (valdovo patvirtinimas buvo suteikiamas atskira privilegija), nors jų nuo XV a. pab. dažnėjo. Išimtis – miesto pareigūno antspaudas buvo privalomas, kuomet disponuojama valda buvo miesto teritorijoje arba su ja ribojosi. Testacija buvo naudojama nuo pat ankstyvųjų rusėniškų ir lotyniškų dokumentų, tačiau jų naudojimas įvairių rūšių dokumentuose skyrėsi. Liudytojų skaičius svyravo nuo 1 iki 18.

⁵⁶⁸ 1496 (AGAD, Zbiór perg. 3284), 1505? (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. xp. 3887, л. 3) ir 1508 (АВАК, т. 24, нр. 14).

⁵⁶⁹ Plg.: Ragauskienė R., *Dingę istorijoje...*, p. 264.

Dažniausiai liudytojais buvo abiejų sandorio pusių atstovų aplinkos žmonės, todėl daugiausia sutinkame kunigaikščių, didikų, vidutinių ir smulkiųjų bajorų, dvasininkų, rečiau - miesto pareigūnų, valstiečių, miestiečių, tarnų, totorių, žydų ir kt. Visu tiriamu laikotarpiu tarp liudytojų buvo įvairaus rango Katalikų Bažnyčios ir Stačiatikių Cerkvės pareigūnai, taip pat valstybės pareigūnai, kurie testacijose dažniau fiksuoti nuo XV a. pab. Dokumentus surašę asmenys buvo nurodyti visuose disponuojamuose ankstyvuosiuose rusėniškuose dokumentuose, tačiau nuo XV a. vid. jie sutinkami retai (apie 8 proc. dokumentų). Lotyniškuose dokumentuose subskripcijos aptinkamos nuo XV a. 4 dešimtmečio – iš viso apie 16 proc. dokumentų. Rusėniškuose dokumentuose subskripcijas dažniausiai įrašydavo dijokai, o lotyniškuose – notarai. Išdavėjų parašai dažniau sutinkami XVI a. pr., o pasirašydavo kunigaikščiai ar diduomenės atstovai, kartą pasirašė ir liudytojai. Taip pat žinomas žydo duotas rusėniškas dokumentas, kurį išdavėjas pasirašė hebrajų kalba.

6. Privačių dokumentų formuliario tyrimas

Disertacijoje privatūs dokumentai tiriama atskirai pagal jų surašymo kalbą ir rūšį. Išskiriamos trys grupės: 1. Lotyniški privatūs dokumentai: fundacijos ir donacijos (dėl savitos struktūros donacijos Vilniaus pranciškonams tirtos atskirai nuo likusių Vilniaus ir Žemaičių vyskupijos dokumentų), testamentai ir pardavimai; 2. Rusėniški privatūs dokumentai: fundacijos ir donacijos, pardavimai, testamentai, suteiktys ir dovanojimai, įkeitimai ir mainai; 3. Lenkiški privatūs dokumentai. Skirtingų rūšių tyrimas priklausė nuo išlikusių dokumentų kiekio, o lenkiški ištirti bendrai, nes disponuojama vos 5 dokumentais. Tyrime aptariama dokumentų forma, terminija, dokumentų išlikimo problema, surašymo medžiaga ir dokumento formuliaras. Tiriant formuliarą, nebuvo apsiribota tik dokumentų formulių ir klauzulių siauru tyrimu, tačiau žiūrėta kiek plačiau, pvz., tiriant koroboraciją, kreiptas dėmesys į anspaudų skaičių, kas juos prispausdavo ir kita.

Formuliario tyrime pagrindu buvo panaudotas K. Jablonskio pateiktas dokumento suskirstymas į 3 pagrindines dalis: pradedamasis protokolas, tekstas (kontekstas) ir baigiamasis protokolas (eschatokolas)⁵⁷⁰. Kiek pakoregavus, disertacijoje naudojamas toks dokumento formuliario dalių skaidymas:

1. **Pradedamasis protokolas:** invokacija (žodinė ir simbolinė), perpetuacija, arenga, intituliacija, promulgacija (notifikacija, publikacija), inskripcija.
2. **Tekstas (kontekstas):** naracija, dispozicija, sankcija.
3. **Baigiamasis protokolas (eschatokolas):** testacija, koroboracija, datacija (vieta, data), aprekacija, subskripcija, parašas.

⁵⁷⁰ Plg.: Jablonskis K., *Istorija ir jos šaltiniai...*, p. 282-290. Pastebime, kad kitų šalių istorikai išskyrė kiek kitokią dokumentų struktūrą, pvz., J. Szymański (Szymański J., *Nauki pomocnicze historii...*, s. 384) ir E. Gudavičius (*Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. IV, Vilnius, 2003, p. 792) testaciją ir koroboraciją priskyrė tekstui, bet manytume esmės tai nekeičia.

Pažymėsime, kad protokolas - formali dokumento dalis, kurią sudarė įvairios teisinės formulės. Šios formulės yra susijusios su ilgalaike teisinės sąmonės raida, atliepiančia dvi kryptis – lotyniškąją ir bizantiškąją. Jas disertacijoje skiriame nuo kitų pasikartojančių frazių (jos vadinamos klauzulėmis). Klauzulės buvo reikalingos teisinių normų abipusiai priimtinaiai realizacijai ir joms didelę įtaką darė LDK dalykinių santykių kaita ir plėtra. K. Jablonskis pateikia tokį jų apibrėžimą: „klauzulė tai yra išdėstymas kiekvienos atskiros akto minties, kuri gali būti suprantama kaip tam tikras atskiras vienetas“⁵⁷¹. Pastarųjų gausu dokumentų dispozicijose, o šiame tyrime buvo iširtos, autoriaus nuomone, svarbiausios iš jų: laisvo apsisprendimo ir sveiko proto, draugų ir giminaičių pritarimo, valdovo ar valstybės pareigūno patvirtinimo, pertinencijos, teisių perleidimo/atsisakymo, įpareigojimo ir kitos. Formulės ir klauzulės analizuojamos tam tikra eilės tvarka, kurią sąlygojo pati dokumentų struktūra. Žinoma, dokumentuose buvo įvairių išimčių, pvz., datacijos, testacijos įrašymas dokumento pradžioje, tačiau jie vertinami kaip išimtys ir apie juos atskirai užsimenama.

⁵⁷¹ Jablonskis K., *Istorija ir jos šaltiniai...*, p. 290-291.

6.1. Lotyniškų privačių dokumentų formuliaro tyrimas

Privačių lotyniškų dokumentų forma

Galima išskirti 3 lotyniškųjų fundacijų ir donacijų formas: 1) plačiausiai paplitusi vadinamoji „privačioji“ forma; 2) „viešoji“ arba „notarinė“ forma; 3) „aktinė“ – tam tikra „viešosios“ formos atmaina. Svarbiausias skirtumas tarp vadinamųjų viešosios ir privačios formos dokumentų, kurių aiškiai skyrė amžininkai, buvo siejamas su viešaisiais notariais. Pvz., 1502 m. Maišiagalos bažnyčios altoriaus fundacijos dokumente nurodoma, kad Maišiagalos klebonas Petras pristatė notarui koplyčios fundaciją, surašytą pergamente, su suteikėjų Stanislovo ir Simono Bagdonovičių antspaudais ir paprašė, kad šį dokumentą patvirtintų „viešąja forma“ („*petens ipsium privilegium in publicam formam transsumi et redigi*“)⁵⁷².

Didžioji dauguma privačių fundacijų bei donacijų ir daugiau nei pusė testamentų buvo sudaryta „privačia“ forma. Dokumentai pasižymėjo tuo, kad sandorio veiksmui išreikšti buvo naudojamas 1-as asmens linksnis „*ego/nos... fundamus, confirmamus, incorporamus*“. Dokumentai dažniausiai turėjo visas pagrindines aptariamam laikotarpiui būdingas formuliario dalis, tačiau tarpusavyje skyrėsi skirtingų formulių ir klauzulių variacijų naudojimu ir jų išdėstymo tvarka. Vienių dokumentų formuliaras išplėtotas nesilaikant konkretaus pavyzdžio, kitų - sutrauktas laikantis aiškaus diktato (pvz., donacijos Vilniaus pranciškonams, Polonkos bažnyčiai ir Šv. Jobo Špitolei (žr. prieduose)).

Viešųjų notarų sudaryti ir patvirtinti dokumentai įgaudavo vadinamąją „viešąją formą“ („*in publicam formam*“), kitaip dar vadinama „*instrumentum publicum*“. Dažniausiai šia forma buvo sudaromi testamentai nuo XV a. 8

⁵⁷² 1502 (LMAVB RS, f. 3, b. 72), taip pat žr. 1502 m. donaciją Maišiagalos bažnyčiai (LMAVB RS, f. 3-71). Dar „viešosios formos“ terminas pavartotas, pvz., 1511 m. notaro patvirtintoje Sieniškių bažnyčios fundacijoje (LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3273, l. 1-1v), taip pat ir testamentuose, pvz., 1505 (KDKDW, nr. 593), 1507 (KDKDW, nr. 617) ir kitur.

dešimtm. (beveik pusė visų žinomų lotyniškųjų testamentų)⁵⁷³, taip pat žinoma 8 fundacijos ir donacijos, kurios buvo sudarytos XVI a. pradžioje⁵⁷⁴. Šiuos dokumentus išskyrė viešojo notaro patvirtinimas. Nedidelė dalis notarų patvirtintų dokumentų išlaikė „privačią“ formą, tačiau dokumentas gale buvo papildomas notaro patvirtinimo klauzule (notaro subskripcija) ir notaro ženklų⁵⁷⁵. Didžioji dalis notarinių dokumentų pasižymėjo tuo, kad sandorio veiksmui išreikšti buvo naudojamas būtojo laiko 3-čiasis asmuo „*dotavit, dedit, ascripsit*“ ir visas dokumentas buvo „įvilktas“ į kelias išskirtinai notarines formules dokumento pradžioje ir pabaigoje⁵⁷⁶. Formuliaro pradžioje, po invokacijos, būdinga išplėsta datacija, formulė, nurodanti notaro dalyvavimą sudarant sandorį „*in mei notarii publici... presentia*“, ir gale įrašant notaro subskripciją, kurioje įvardijamas pats notaras, sandorio teisėtumas ir notaro ženklas. Galime teigti, kad LDK žinomų viešųjų notarų patvirtintų privačių dokumentų struktūra sutapo su Lenkijoje naudotais formuliarais⁵⁷⁷. Atkreipsime dėmesį, kad ir anksčiau, XV a., privačius dokumentus LDK sudarinėjo Vilniaus vyskupo notariai, tačiau dokumentas nekeisdavo savo formos, sandorio veiksmui išreikšti buvo naudojamas 1-ojo asmens forma, buvo apsiribojama tik lakonišku notaro paminėjimu, nenaudojant specialių formulių ir ženklų⁵⁷⁸.

„Aktine“ forma sudaryti dokumentai pasižymėjo palyginus trumpu formuliaru ir formulės „*veniens*“ naudojimu, kuri buvo būdinga miesto aktų

⁵⁷³ Ankstyviausias: 1476 (AGAD, Zbiór perg. 7347), 1484 (KDKDW, nr. 342), 1495 (AGAD, Zbiór perg. 7391), 1495 (KDKDW, nr. 430), 1499 (LMAVB RS, f. 1, b. 31).

⁵⁷⁴ 1502 (LMAVB RS, f. 3, b. 71), 1502 (LMAVB RS, f. 3, b. 72), 1506 (LMAVB RS, f. 3, b. 74), 1506 (LMAVB RS, f. 3, b. 75), 1506 (KDKDW, nr. 602), 1508 (AGAD, Zbiór perg. 8913), 1508 (LMAVB RS, f. 1, b. 50), 1510 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 99v-100).

⁵⁷⁵ Pvz., fundacijos ir donacijos: 1506 (LMAVB RS, f. 3, b. 74), 1506 (LMAVB RS, f. 3, b. 75), 1524 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 156-157v), 1528 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 167-168); testamentai (be išplėtos subskripcijos ir notarinio ženklo): 1520 (LMAVB RS, f. 3, b. 87), 1523 (LMAVB RS, f. 6, b. 125).

⁵⁷⁶ 1502 (LMAVB RS, f. 3, b. 71), 1502 (LMAVB RS, f. 3, b. 72), 1502 (LMAVB RS, f. 3, b. 73), 1517 (VUB RS, f. 72, b. 1819).

⁵⁷⁷ Notarinių dokumentų formuliaro analizę žr.: Skupieński K., *Notariat publiczny w sriedniowiecznej Polsce...*, s. 139-153.

⁵⁷⁸ Pvz., 1434 (KDKDW, nr. 132), 1443 (KDKDW, nr. 174), 1443 (KDKDW, nr. 175), daugiau žr. priede: „*Privačius lotyniškų dokumentus surašę asmenys*“. Taip pat žr.: Ilarienė I., *1388 m. - XVI a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vyskupijų viešieji notariai...*, p. 147-169.

knygoms⁵⁷⁹. Sandorio veiksmui išreikšti buvo naudojama būtojo laiko tiek 1-ojo asmens, tiek 3-čiojo asmens forma. XV a. pab. buvo sudaryti keli trumpi pranciškonams skirti lotyniški pardavimo dokumentai, kuriuose buvo panaudota formulė „*veniens*“, o sandorio veiksmas išreikštas naudojant 1-ojo asmens formą⁵⁸⁰. XVI a. pr. „aktinė“ forma buvo sudarytos 2 donacijos ir 2 pardavimo dokumentai Bžozuose ir Ušakove, tačiau sandorio veiksmui išreikšti buvo naudojamas būtojo laiko 3-čiojo asmens formą „*dedit, donaverunt, vendidit*“⁵⁸¹. Pardavimų pranciškonams ir donacijų formuliarai yra trumpi, stokoja tokios rūšies dokumentams būdingų formuliario dalių - perpetuacijos, promulgacijos, arengos, pertinencijos, teisių atsisakymo, taip pat netipiškai buvo sutrumpinta naracija. Kita vertus, XVI a. pr. Pardavimai jau turėjo visas pagrindines šios rūšies dokumentams būdingas formuliario dalis. „Aktinės“ formos dokumentų naudojimas gali rodyti, kad raštininkas buvo pasaulietinės institucijos raštvedybos atstovas, menkai susipažinęs su bažnytiniais raštvedybos standartais, nors tai nebuvo kliūtis juridiskai patvirtinti dokumentus.

⁵⁷⁹ Išlikę Vilniaus miesto aktų knygos fragmentai fiksuojantys žemės disponavimo sandorius nuo XV a. pab., kuriuose naudojama formulė su „*veniens*“ (pvz., LVIA, f. 22, ap. 1, b. 1, l. 13v-15 ir kt.).

⁵⁸⁰ 1482 (KDKDW, nr. 326), 1487 (KDKDW, nr. 359) ir 1498 (LMAVB RS, f. 256, b. 1794, l. 10).

⁵⁸¹ Donacijos: 1505 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 87v-88), 1510 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 98); pardavimai: 1517 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 122-122v), 1526 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 162-162v).

6.1.1. Fundacijos ir donacijos

Terminija

Bažnytiniai dovanojimai kokybiniu požymiu gali būti skirstomi į fundacijas ir donacijas. Fundacija („*fundatio*“) arba įsteigtis – naujai įkurtos bažnytinės institucijos aprūpinimo dokumentas. Donacija („*donacio, dotatio*“) – bažnytinės institucijos papildomo aprūpinimo dokumentas. Fundacijos nuo donacijų savo vidine struktūra nedaug kuo skyrėsi, pavyzdžiui, fundacijas išskiria bažnyčios pastatymo konstatavimo klauzulė, o donacijas – kartais pasitaikantis pirminės įsteigties paminėjimas. Skyrėsi dokumentų turinio apimtis, dokumentų dydis ir pan., tačiau tai priklausė nuo fiksuojamo aprūpinimo dydžio. Toks formuliaro panašumas tyrinėtojams leidžia šiuos dokumentus vadinti vienu pavadinimu – fundacijomis (lenkų ir rusų istoriografijoje dominuoja šis terminas). Šios tradicijos pėdsakų galima rasti ir lietuviškoje istoriografijoje, pvz., M. Jučas pateikė tokį apibrėžimą: „*fundatio* – aprūpinimas, skirtas parapijos klebonui, [...] o papildoma fundacija – *dotatio*“⁵⁸². Taip pat Jučas siūlė išskirti renovaciją („*renovatio*“) – fundacinio ar donacinio dokumento atnaujinimą ir aprobaciją („*approbatio*“) – ankstesnio dovanojimo patvirtinimą.

Dokumentų išlikimo problema, skaičius

Žinoma apie 270 fundacijų ir donacijų, kurios buvo duotos Vilniaus ir Medininkų vyskupijose XIV a. pab. – 1529 m. Didžioji dalis skirtos Vilniaus vyskupijos parapijoms bažnyčioms, dalis Medininkų vyskupijos ir Vilniaus pranciškonams. Taip pat nemažai šios rūšies dokumentų buvo išduota Lucko vyskupijos bažnyčioms, kurios į tyrimą neįtrauktos. Apie Kijevo vyskupiją XV-XVI a. žinių nedaug, o privačių fundacijų ir donacijų nėra žinoma visai⁵⁸³. Dažniausiai dokumentai išduodami toje vietoje, kur buvo funduojama ar

⁵⁸² Jučas M., *Lietuvos parapijos XV-XVIII a.*, Vilnius, 2007, p. 73.

⁵⁸³ Chachaj J., Rozwój sieci świątyń katolickich obrządku łacińskiego na terenie diecezji kijowskiej do połowy XVII wieku, *Ecclesia-Cultura-Potestas: Studia z dziejów kultury i społeczeństwa. Księga ofiarowana Siostrze Profesor Urszuli Borkowskiej OSU*, ed. P. Kras, A. Januszek, A. Nalewajek, W. Polak, Kraków, 2006, s. 85-104.

donuojama bažnyčia, o kiekvienos bažnyčios dvasininkai rūpinosi šiuo reikalu savarankiškai. Todėl nestebina dokumentų formuliario dalių įvairovė, o kartais jie buvo surašomi nukrypstant nuo tradicinių formulių standartų.

Pagrindiniai dokumentų saugotojai buvo jų gavėjai, tačiau pasitaiko atvejų, kai dokumentais rūpinosi pasauliečiai patronai⁵⁸⁴. Vilniaus vyskupijoje dokumentų išdavimo ir saugojimo centralizavimu buvo pradėta sistemingai rūpintis nuo XVI a. pr. Žinoma, kad nuo 1522 m. buvo pradėtos vesti dokumentų nuorašų knygos. Be to, XVI a. pr. vis daugiau privačių fundacinių ir donacinių dokumentų, skirtų Vilniaus vyskupijos parapijoms bažnyčioms, buvo suteikiama vyskupijos centre Vilniuje.

Vilniaus vyskupijos bažnyčių privačios fundacijos ir donacijos žinomos nuo 1423 m. ir šiuo metu žinoma apie 255. Šaltinių išlikimo prasme, situacija yra gera dėl didelio privilegijų nuorašų knygų skaičiaus. 1522 m. Vilniaus vyskupijos vizitacijos metu kanonų teisininkas ir notaras Stanislovas Komarovskis nurašinėjo parapijų bažnyčių steigimo dokumentus į nuorašų knygą – tai buvo pirmasis bandymas sukontroliuoti vyskupijos parapijų dokumentaciją. Yra išlikusios kelios Vilniaus vyskupijos ir Vilniaus kapitulos privilegijų nuorašų knygos⁵⁸⁵. Privačių išduotų fundacijų ir donacijų gausiausia vadinamojoje „*Liber Magnus*“ (arba Lib. VI)⁵⁸⁶. Visgi, į šias nuorašų knygas pateko ne visi dokumentai. Čia nėra bent 37 dokumentų (pavyko rasti atskiruose fonduose išlikusius 17 nuorašų, 16 originalų, kurie niekur kitur nefiksuoti, ir 5 originalus, kurie buvo žinomi tik iš kitų registrų). Galima daryti išvadą, kad išlikę fundaciniai ir donaciniai dokumentai, skirtingai nuo kitų privačių dokumentų, gana gerai atspindi buvusį jų išplitimo mastą. Taip pat pažymėsime, kad didžioji dalis dokumentų buvo surašyti pergamente, o

⁵⁸⁴ Pav., XVII a. vid. K. L. Sapiegos archyvo inventorinėje knygoje minimas saugomų bažnytinių suteikčių pluoštas (viso 25) skirtų Zelvės bažnyčiai ir Ikaznės bažnyčios fundacija: *Kazimiero Leono Sapiegos archyvo inventorinė knyga (1647/1648)*, parengė D. Antanavičius ir A. Baliulis, Vilnius, 2004, p. 62, 235.

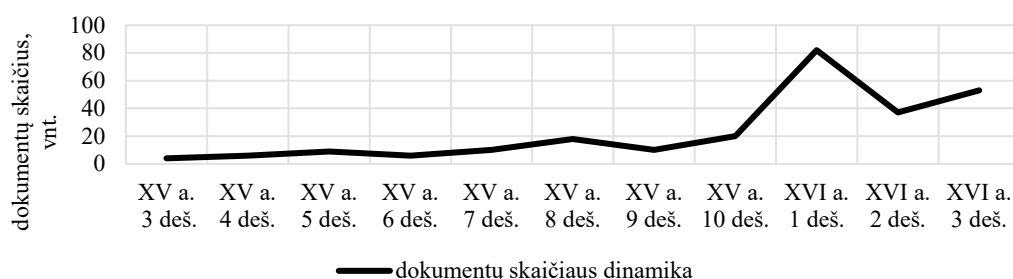
⁵⁸⁵ Trumpa apžvalga žr.: KDKDW, *Wstęp*, s. XXXI-XXXVIII; *Acta primae Visitationis diocesis Vilnensis anno Domini 1522 peractae. Vilniaus Kapitulos Archyvo Liber I Ib atkūrimas*, sud. S.C.Rowell, Vilnius, 2015, p. LVII-LVIII.

⁵⁸⁶ LMAVB RS, f. 43, b. 204.

surašyti popieriuje buvo keli dovanojimai Polonkos bažnyčiai⁵⁸⁷. Galima daryti prielaidą, kad panašūs procesai Lucko vyskupijoje vyko bent nuo XV a. pab., tačiau tai yra tolimesnių tyrimų problema. Žemiau esančioje lentelėje matome, kad dokumentų nuolat palaispniui daugėjo, o XVI a. pirmajame dešimtm. buvo tam tikras lūžis, kuomet jų buvo suteikta kelis kartus daugiau nei XV a. dešimtajame dešimtm.

Lentelė nr. 10: Vilniaus vyskupijos privačių fundacijų ir donacijų chronologija ir skaičius:

amžius	XV								XVI			
dešimtmt.	3	4	5	6	7	8	9	10	1	2	3	Iš viso
dokumentų skaičius	4	6	9	6	10	18	10	20	82	37	53	255

Medininkų (Žemaičių) vyskupijos bažnyčioms skirtų privačių fundacijų ir donacijų žinoma 16. Pagrindinis šaltinis yra itin vertinga 1619 m. parengta privilegijų nuorašų knyga, vad. „*Codex Babinowski*“⁵⁸⁸. Jame nurašytos visos žinomos 16 privačių fundacijų ir donacijų. 3 iš jų nuorašai aptinkami kitur⁵⁸⁹. Dokumentų, kurie nebuvo užfiksuoti minėtoje nuorašų knygoje, nerasta. Paulius Jatulis mini vos vieną išlikusį originalą Kauno vyskupijos archyve⁵⁹⁰. Fundacinių ir donacinių dokumentų skirtų Medininkų vyskupijos bažnyčioms

⁵⁸⁷ 1516 m. Jono Zemlos (LMAVB RS, f. 43, b. 15523), 1529 m. Polocko vaivadaičio Jono Glebavičiaus (LMAVB RS, f. 43, b. 15525, l. 1), 1529 m. Felikso Žiburtavičiaus (LMAVB RS, f. 43, b. 15524, l. 1), 1529 m. Grigorijaus Hrinkos (LMAVB RS, f. 43, b. 15526, l. 1).

⁵⁸⁸ Medininkų vyskupijos šaltinių publikacijoje ankstyvieji dokumentai parengti remiantis šia knyga (publikacija: *Codex Medicensis seu Samogitiae dioecesis*, collegit P. Jatulis, t. I, Roma, 1984). Šiuo metu nuorašų knyga saugoma VUB RS, f. 1, b. 719.

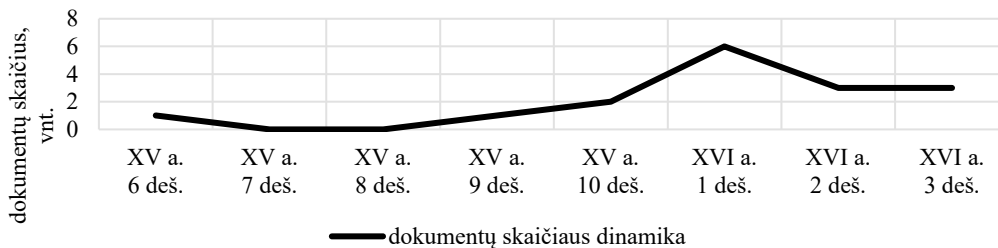
⁵⁸⁹ 1509 m. Žemaičių seniūnaičio Mikalojaus Jonaičio Kęsgailos išduota Švėkšnos bažnyčios fundacija (LVIA, f. 1276, ap. 1, b. 851, l. 2-2v; CM, nr. 111); 1513 m. Elžbietos Sakienės (*Elisabet relicta uxor Vlotkonis Siakowicz*), Martyno Petraševičiaus, Mickaus Jurgevičiaus išduota Viduklės bažnyčios koplyčios fundacija (LVIA, f. 694, ap. 3, b. 1, l. 1-1v; CM, nr. 115) ir 1524 m. Pajūrio tįjūno Mikalojaus Voločkavičiaus suteikta donacija Betygalos bažnyčios altoriui (LMAVB RS, f. 256, b. 3730; LVIA, f. 696, ap. 2, b. 986, l. 7; vertimas į lenkų k. l. 3; CM, nr. 132).

⁵⁹⁰ 1484 m. Stanislovo ir Alekso Visgirdaičių Krekenavos bažnyčios fundacija (CM, nr. 72).

chronologija apima 1457-1528 m. Žemiau esančioje lentelėje matome tendencijas: XV a. antroje pusėje žinomi vos 4 dokumentai, XVI a. pirmajame dešimtmetyje dokumentų kiek padaugėjo.

Lentelė nr. 11: Medininkų (Žemaičių) vyskupijos privačių fundacijų ir donacijų chronologija ir skaičius:

amžius	XV					XVI			
dešimtmetm.	6	7	8	9	10	1	2	3	Iš viso
dokumentų skaičius	1	-	-	1	2	6	3	3	16

Iš privačių donacijų, skirtų vienuolijoms, daugiau išlikę tik Vilniaus pranciškonams. Todėl šiame darbe bus apsiribota tik jiems skirtų dokumentų formuliario analize. Privačių donacijų Vilniaus pranciškonų vienuolynui žinoma 25⁵⁹¹. Išliko net 19 originalų, kiti atskirų nuorašų pavidalu. Tai yra labai daug lyginant su išslikusiais dokumentais skirtais Vilniaus ir Medininkų vyskupijoms. Remiantis 1522 m. Žygimanto Senojo privilegija, galime teigti, kad išliko didžioji dalis ankstyvųjų donacijų Vilniaus pranciškonams⁵⁹². Taip pat žinomi 4 užrašymai, skirti Ašmenos pranciškonams. Žemiau esančioje lentelėje matome bendras tendencijas: daugiausia dokumentų buvo suteikta XV a. 4 – 9 dešimtmečiais, vėliau gerokai sumažėjo.

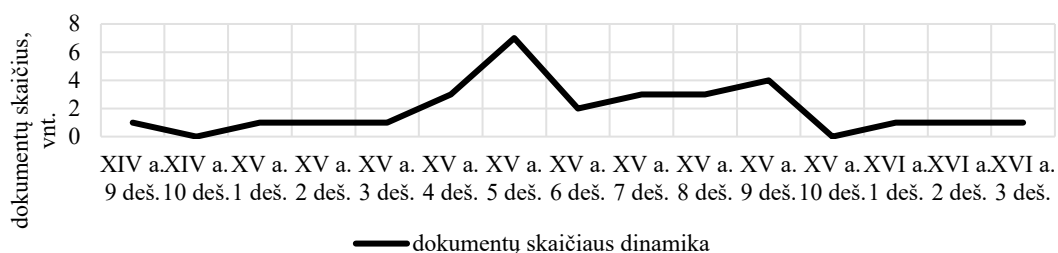
Lentelė nr. 12: Pranciškonų privačių fundacijų ir donacijų chronologija ir skaičius:

amžius	XIV	XV	XVI	Iš viso
--------	-----	----	-----	---------

⁵⁹¹ Plačiau apie pranciškonų valdomą turtą žr.: Rowell S. C., Pranciškonų (konventualų) ordino įsitvirtinimas Lietuvoje XV a.: Vilniaus pavyzdys, *Studia franciscana Lithuanica*, t. 1, Vilnius, 2006, p. 32-53.

⁵⁹² 1522 m. Žygimanto Senojo privilegija LMAVB RS, f. 43, b. 21128. Visų dovanojimų registrai: Rowell S. C., *Pranciškonų (konventualų) ordino įsitvirtinimas...*, p. 47-52; Rowell S. C., *Winning the living by remembering the dead? Franciscan tactics and social change in fifteenth-century Vilnius, Tarp istorijos ir būtovės. Studijos prof. Edvardo Gudavičiaus 70-mečiui*, Vilnius, 1999, p. 104-115.

dešimtmt.	9	10	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	1	2	3	
dokumentų skaičius	1	-	1	1	1	3	7	2	3	3	4	-	1	1	1	29

6.1.1.1. Vilniaus ir Medininkų vyskupijų fundacijos ir donacijos

Fundacijų ir donacijų struktūriniai skirtumai. Fundacijas išskyrė bažnyčios įsteigties paminėjimas (būdingas visoms fundacijoms), vyskupo patvirtinimas (būdingas tik daliai) ir patronato teisių patvirtinimas (būdingas tik daliai). Be minėtų formuliario dalių trūkumo, donacijas išskiria ankstesnės įsteigties paminėjimas (būdingas tik daliai dokumentų). Taip pat galime stebėti ir kitų formuliario dalių naudojimo skirtumus, pvz., fundacijose dažniau buvo naudojamas giminaičių pritarimo įrašymas, įvardijami dokumentus surašę asmenys, o donacijose anksčiau atsirado vadinamoji „laisvo apsisprendimo ir sveiko proto“ klauzulė. Bet to, dėl išplėto formuliario, fundacijose dažniau vartota promulgacija.

Žodinė invokacija buvo privaloma formuliario dalis, kuri panaudota kone 95 proc. dokumentų⁵⁹³. Labiausiai paplitusi formulė buvo ši: „*In nomine Domini amen*“ (90 proc. visų dokumentų)⁵⁹⁴, rečiau naudota: „*In nomine sancte Trinitatis et individue unitatis amen*“⁵⁹⁵ ir jos variacijos⁵⁹⁶. **Simbolinė invokacija** nebuvo naudojama.

⁵⁹³ Nėra: 1502 (KDKDW, nr. 526), 1503 (KDKDW, nr. 561), 1503 (KDKDW, nr. 567), 1520 (LVIA, f. 1276, ap. 1, b. 78, l. 1-20).

⁵⁹⁴ Anksčiausiai: 1433 (KDKDW, nr. 129).

⁵⁹⁵ 1443 (KDKDW, nr. 175), 1460 (KDKDW, nr. 233), 1474 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 52v-53), 1474 (KDKDW, nr. 286), 1485 (KDKDW, nr. 344), 1498 (CM, nr. 90), 1509 (CM, nr. 111).

⁵⁹⁶ „*In nomine sanctae et individuae Trinitatis amen*“ (1459, KDKDW, nr. 227; 1509, LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 96-97), „*In nomine Sancte Trinitatis eiusdemque individue unitatis amen*“ (1468, KDKDW, nr. 260; 1526, VUB RS, f. 5-F126-31934, l. 2-3v), „*In nomine sanctissimae Trinitatis et individuae unitatis amen*“ (1502, LMAVB RS, f. 3, b. 72), „*In nomine sancte Trinitatis et individue Unitatis, Patris et Filii et Spiritus Sancti amen*“ (1505, KDKDW, nr. 586).

Perpetuacija panaudota 60 proc. dokumentų. Buvo įrašyta jau ankstyviausiuose dokumentuose. Visuose dokumentuose naudota standartinė forma: „*Ad perpetuam rei memoriam*“⁵⁹⁷, nors pasitaikė nežymių variacijų⁵⁹⁸. Tiriamu laikotarpiu nuolat sudaromi dokumentai tiek su, tiek be šios formulės.

Arengą turėjo virš 75 proc. dokumentų - naudota nuosekliai ir fundacijose, ir donacijose. Galime išskirti bent 5 arengų retorinius siužetus. Ankstyvuosiuose dokumentuose panaudotas „mirties valandos“ siužetas (1433, 1434, 1437, 1449 m.), kuris buvo dažnas XV a. 7 dešimtm. (1460, 1462, 1467, 1468 m.), o vėliau naudotas labiau epizodiškai (1474, 1482, 1500, 1517, 1524, 1525, 1526 m.)⁵⁹⁹. Iš viso panaudotas 15 dokumentų ir žinomos bent 8 šio siužeto variacijos, iš kurių vos 2 buvo panaudotos keliuose dokumentuose vienodos, dažniausia ši: „*Cum nihil cercius sit morte et nihil incercius hora mortis et unicuique iuxta opera sua eadem mensura, qua quis mensus fuerit, remerciatur*“⁶⁰⁰. Tarp ankstyvųjų dokumentų sutinkame ir „tvirto tikėjimo į Dievą išpažinimo“ siužetą: „*Sane tunc et sine omni dubio credo ob omnipotenti Deo aeternam...*“ (1437 ir 1439 m.)⁶⁰¹ Vėlesniuose dokumentuose jis nebuvo naudotas. Nuo 1442 m. atsiranda „darbų laikinumo“ siužetas⁶⁰², kuriame buvo akcentuojamas žmogiškų darbų laikinumas ir būtinybė juos įamžinti dokumento pagalba. Šis retorinis siužetas įsivyravo ir buvo gana nuosekliai vartojamas visą aptariamąjį laikotarpį. Tokios arengos įrašytos bent 50 dokumentų, taip pat suskaičiuotos 28 variacijos, iš kurių vos 5 aptinkamos dažniau nei viename dokumente, dažniausia ši: „*Quoniam humana memoria aeternitati non comparatur, expedit igitur, ut ea, que in humanis fiunt negociis,*

⁵⁹⁷ Anksčiausiai: 1433 (KDKDW, nr. 129).

⁵⁹⁸ „*Ad rei memoriam sempiternam*“ (1448, KDKDW, nr. 191), „*Ad perpetuam rei*“ (1471, KDKDW, nr. 272), „*Ad perpetuum proinde rei memoriam*“ (1526, VUB RS, f. 5-F126-31934, l. 2-3v), „*Ad perpetuam proinde memoriam*“ (1528, MAB RS F43-203, l.112v-113v).

⁵⁹⁹ 1433 (KDKDW, nr. 129); 1434 (KDKDW, nr. 132); 1437 (KDKDW, nr. 152), 1449 (KDKDW, nr. 197), 1460 (KDKDW, nr. 237), 1462 (KDKDW, nr. 242), 1467 (LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3266, l. 1-2v), 1468 (KDKDW, nr. 260); 1474 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 52v-53), 1482 (KDKDW, nr. 324); 1500 (KDKDW, nr. 470); 1517 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 122v), 1524 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 155v-156), 1525 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 160v-161), 1526 (VUB RS, f.5-F128-32342, l. 1-2).

⁶⁰⁰ 1433 (KDKDW, nr. 129); 1434 (KDKDW, nr. 132); 1468 (KDKDW, nr. 260); 1482 (KDKDW, nr. 324); 1500 (KDKDW, nr. 470); 1525 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 160v-161).

⁶⁰¹ 1437 (LMAVB RS, f. 43, b. 205, l. 395-395v), 1439 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 37v-38).

⁶⁰² Anksčiausiai: 1442 (KDKDW, nr. 173).

*ad perpetuatis ratitudinem deducantur scripturarum testimonio ac sigillorum munimento*⁶⁰³. Nuo 1472 m. aptinkamas „paskutinio Dievo teismo“ siužetas, tačiau jis plačiau nepaplito ir buvo įrašytas tik 6 dokumentuose (1472, 1476, 1516, 1522). Naudotos vos 2 variacijos, dažniausia ši: „*Cum salutaris doctrina beati apostoli nobis commemorat, quod omnes stabimus ante tribunal Christi recepturi pro meritis, prout in corpore sive bonum sive malum gessimus, oportet igitur nos diem venturi sive extremi iudicii misericordie operibus prevenire ac spe premiorum eternorum in terris seminare, quod prestante Domino cum fructu centuplo in celis colligemus*“⁶⁰⁴. 1474 m. atsirado „rūpinimosi krikščionybės plėtimu ir materialiniu aprūpinimu“ siužetas, kuris dažniau sutinkamas XVI a. pradžioje (1474, 1503, 1505, 1511, 1519, 1520 ir 1521 m.)⁶⁰⁵. Buvo naudojamos skirtingos šios arengos variacijos, pvz.: „*Quoniam nichil in hac vita ab hominibus utilius et salubrius agi et cogitare potest, quam laudem cultumque Dei Omnipotentis quibuscunque modis propagare seu adaugere, cum hanc solam nostre creacionis non dubitamus fore causam, ut ipsum Deum Dominum et Creatorem nostrum colamus et quamdiu vivimus veneremur*“⁶⁰⁶. XV a. pab. – XVI a. pr. buvo panaudoti ir kiti pavieniai retoriniai siužetai, kurie plačiau nepaplito⁶⁰⁷.

⁶⁰³ Su neesminiais pakeitimais buvo panaudota: 1443 (KDKDW, nr. 174); 1447 (KDKDW, nr. 187); 1451 (KDKDW, nr. 207); 1485 (KDKDW, nr. 343); 1509 (CM, nr. 112); 1515 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 112v-113); 1522 (CM, nr. 130); 1522 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 137-137v).

⁶⁰⁴ 1472 (KDKDW, nr. 278); 1476 (LMAVB RS, f. 43, b. 203, l. 115-116); 1516 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 116v-117); 1516 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 118-118v); 1522 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 143v-144).

⁶⁰⁵ 1474 (KDKDW, nr. 286), 1503 (KDKDW, nr. 555), 1505 (KDKDW, nr. 586), 1511 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 103-104), 1521 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 133-134v), 1519 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 126v-127), 1520 (LVIA, f. 694, b. 3275), 1521 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 126v-127).

⁶⁰⁶ 1505 (KDKDW, nr. 586).

⁶⁰⁷ „*Et si cunctae orbis Ecclae su Sanctorum fundatae vocabulis, pia sunt devotione fidelium venerandae, illas tamen quae in honorem sanctissimae et individuae Trinitatis erectae noscuntur, eo excellentiori convenit memoria venerari, quo ipsa Trinitas sanctissima immediatuis, perfectiusque vota fidelium dirigit et ad exauditionis gratiam benignius admittit*“ (1497, LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 75v-76), „*Cum sacro testante eloquio opera fidelium sequantur illos, et unicuique eadem mensura qua mensus fuerit remetietur, ac unusquisque rebus exutus humanis ex hac luce nil praeter bona quae egit opera secum ad tribunal supremi portabit iudicis, sed qui de bonis ille invictissimus omnium largitor enim secundum merita cuique partitur, suo Creatori animam talentum quinque mercationem ornatam, ipsius annuente gratia, cupit in manus reddere*“ (1513, CM, nr. 115), „*Quoniam ut sacrae Scripturae attestantur, militia est vita hominis super terram, et eadem mensura qua mensi fuerimus in praenti nobis aeternali in futuro eredimus remetiri: nam dignum et laudabile esse approbat illorum raonibus debemus aggregari, quorum merita fulgent in caelis per temporalis bonorum facta retributione*“ (1515, LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 113v-114), „*Cum humanae naturae commoda, nihil dignius consetur,*

Taigi, galima konstatuoti, kad labiausiai buvo paplitęs nuo XV a. vid. pradėtas naudoti „darbų laikinumo“ arengos siužetas, kuris pasižymėjo tuo, kad buvo akcentuojamas žmogiškų darbų trapumas, žmogiškos atminties trumpumas ir priešpastatomas rašytinio dokumento, sutvirtinto liudytojais ir antspaudais, tvirtumas ir ilgaamžiškumas. Šio siužeto atsiradimo laikas sutampa su platesne dokumentų naudojimo pradžia LDK - arenga tapo pagalbine priemone, įtvirtinančia (ar bent atspindinčia šį siekį) dokumento svarbą visuomenėje. Viena vertus, šio siužeto arengos išplitimas rodo apie iš dalies centralizuotą lotyniškųjų fundacijų ir donacijų diktato tendenciją. Kita vertus, didelė gausa skirtingų šios arengos variacijų, rodo apie rašiusiųjų darbo specifiką, gerą lotynų kalbos mokėjimą ir veikiausiai menką formuliarių knygų naudojimą. Kiti arengų retoriniai siužetai svarbūs kitais kultūriniais aspektais (pvz., pamaldumo, mirties, protėvių atminimo), kurių šiame darbe plačiau neaptarinėsime. Galime matyti, kad visi retoriniai siužetai naudoti katalikiškoje Europoje, o į Lietuvą atėjo greičiausiai per Lenkiją⁶⁰⁸.

Intituliacija ir išdavėjai. Pagal analizuotus šaltinius, daugiausia dokumentų suteikė vidutiniai ir smulkieji bajorai – apie 61 procentą (dokumentai žinomi nuo XV a. pr.), didikai – apie 34 proc. (nuo XV a. pr.), kunigaikščiai – apie 4 proc. (nuo XV a. vid.) ir miestiečiai – apie 1 proc. (XVI a. pr.). Intituliaciją sudarė pradžios prieveiksmis, pažymimasis įvardis, asmens vardas/tėvavardis, socialinės kilmės nurodymas, pareigybės, tėvonijos įrašymas. Pradžios

quam ut memoria hominis bona habeatur, et aeterna merces pro caducis et temporalibus bonis lucretur et ut quidem intuitu remunerationis aeternae datur, apicibus literarum et testium annotatione roboretur” (1520, LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 131-131v), „Cum inter humanae naturae commoda, nihil dignius censetur, quam ut memoria hominum bona habeatur, et aeterna merces pro bonis caducis lucretur. Et ut quod intuitu remunerationis eterne detur, apicibus lrarum et testium annotaone roboretur” (1524, LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 156-157v), „Quoniam tunc nobis perfectum illum et verum, qui nec a fure effoditur, nec a ?nea, neque ab erigine de molitur comulamur et congerimus thesaurum dum hic cultui divino sodule studiosusque intendentes, illis per quos spiritualia exercentur, suppeditamus temporalia, sine quibus illa subsistere negueunt” (1526, VUB RS, f. 5-F126-31934, l. 2-3v), „Quoniam ea quae in terris geruntur, ne simul cum tempore evanescant, ut scripturae attestantur, militia est vita hominis super terram, et menusra quam mensus fuerimus in praesenti, nobis aeternalr in futuro credimus remetire: nam dignum et laudabile esse approbatur, illorum rationibus debemus aggregari, quorum merita fulgent in caelis, per temporalium bonorum facta, retributione providere” (1528, LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 167-168).

⁶⁰⁸ Plg., Gut A., *Formularz dokumentów książy zachodniopomorskich*; Polak A., *Dyplomatyka kościoła Polskiego okresu średniowiecza. Formularz dokumentów arcybiskupów Gnieźnieńskich do 1381 roku*, Opole, 2014; taip pat Adamska A., *Arengi w dokumentach Władysława Łokietka: formuły i funkcje*, Kraków, 1999.

prieveiksmis dažniausiai buvo vartojamas „*proinde*“ (nuo 1433 m., viso apie 49 proc.⁶⁰⁹), rečiau „*igitur*“ (nuo 1436 m., viso apie 11 proc.⁶¹⁰), „*quod*“ (nuo 1461 m., viso apie 4 proc.⁶¹¹), „*hactenus*“ (kartą 1484 m.⁶¹²), „*eatenus*“ (nuo 1493 m., viso apie 3 proc.⁶¹³), „*itaque*“ (kartą 1504 m.⁶¹⁴), „*propterea*“ (kartą 1522 m.⁶¹⁵), „*qui*“ (kartą 1526 m.⁶¹⁶), „*quare*“ (kartą 1528 m.⁶¹⁷). Taip pat prieš pažymimąjį įvardį po kartą buvo įrašyti šie junginiai: „*ea de re*“⁶¹⁸, „*eam ob rem*“⁶¹⁹, „*qua de re*“⁶²⁰. Pažymimasis įvardis buvo naudojamas visu aptariamuoju laikotarpiu tiek „*ego*“, tiek „*nos*“. Nors „*ego*“ vartotas dvigubai dažniau, tačiau jis dažnesnis vidutinių, smulkiųjų bajorų, bajorių moterų ir miestiečių dokumentuose. „*Nos*“ vartojo dažniausiai diduomenės atstovai. Socialinę kilmę ir padėtį nurodantys „*dominus*“⁶²¹, „*strenuus*“⁶²², „*magnificus*“⁶²³ XV a. buvo įrašomi retai, šiek tiek dažniau XVI a. pr., tačiau tai nebuvo būdinga intituacijos dalis (kitaip negu testacijose). Diduomenės atstovai dažniau intituacijoje akcentuodavo tėvoniją (kilmės vietą) įrašant „*haeres de*“, „*haeres in*“ arba nurodydavo užimamą pareigybę. Nurodžius pareigybę, tėvonija dažniausiai nebuvo minima, tačiau kai kurie didikai naudojo ir išplėtotą intituaciją, t. y., kartu įrašydavo tėvoniją ir pareigybę. Fundacijose ir donacijose tokios tradicijos nuo XV a. II pusės laikėsi kai kurios didikų giminės, kaip antai Goštautai ir Radvilos. Pavyzdžiui, 1471 m. Martynas Goštautas apibūdinamas kaip Geranainių tėvonis ir Kijevo

⁶⁰⁹ 1433 (KDKDW, nr. 129), 1434 (KDKDW, nr. 132), 1437 (KDKDW, nr. 152) ir kt.

⁶¹⁰ 1436 (LVIA, f. 525, ap. 8, b. 406, l. 1-1v), 1442 (KDKDW, nr. 173), 1451 (KDKDW, nr. 207) ir kt.

⁶¹¹ 1461 (KDKDW, nr. 241), 1467 (LVIA, f. 525, ap. 8, b. 633, l. 4v-5), 1491 (KDKDW, nr. 370), 1503 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 83v-84), 1521 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 133-134v).

⁶¹² CM, nr. 72.

⁶¹³ 1493 (KDKDW, nr. 402), 1498 (CM, nr. 90), 1504 (CM, nr. 101), 1514 (CM, nr. 116).

⁶¹⁴ 1504 (CM, nr. 100).

⁶¹⁵ LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 145-146.

⁶¹⁶ VUB RS, f. 5-F126-31934, l. 2-3v.

⁶¹⁷ LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 167-168.

⁶¹⁸ 1490 (KDKDW, nr. 366).

⁶¹⁹ 1507 (CM, nr. 106).

⁶²⁰ 1513 (CM, nr. 115).

⁶²¹ 1484 (CM, nr. 72), 1503 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 83v-84), 1508 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 94-95), 1517 (VUB RS, f. 72, b. 1819), 1517 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 122v), 1522 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 138v-139), 1524 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 156-157v).

⁶²² 1447 (KDKDW, nr. 187).

⁶²³ 1508 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 94-95), 1516 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 118-118v), 1524 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 154v), 1524 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 156-157v).

vaivada⁶²⁴, 1522 m. Albertas Goštautas – kaip Vilniaus vaivada, LDK kancleris, Bielsko ir Mozyriaus seniūnas bei Geranainių tėvonis⁶²⁵, o Vilniaus vaivada ir LDK kancleris Mikalojus Radvila 1519 ir 1521 m. fundacijų intituacijose – Goniondzo ir Raigardo tėvonis⁶²⁶. Kunigaikščiai paprastai nurodydavo „*dux de*“, o viename 1439 m. Slucko kunigaikščio Mikalojaus dokumente nurodytas išplėstas variantas „*Dei gratia dux Lithuaniae in oppido Sluczko*“⁶²⁷. Nuo XV a. pab. eiliniai bajorai pradėjo retkarčiais nurodyti savo pavietą, pvz., 1515 m. broliai Jurgis, Mikalojus ir Petras su žmonėmis nurodė esantys „*de districtu Wilkomier*“⁶²⁸. Tačiau ši praktika nepaplito⁶²⁹.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad tik kone 20 dokumentų išdavėjas minimas kartu su žmona (kartais ir vaikais). Pirmą kartą išdavėjas kartu su žmona (Vaidila su žmona Ona ir kiti giminaičiai) figūruoja 1460 m. Ušakovo bažnyčios fundacijoje⁶³⁰. Apie 80 proc. fundacinių ir donacinių dokumentų išdavėjai buvo vyrai, o apie 20 proc. - moterys. Nors ankstyviausia buvo 1442 m. Anastasijos Gedgaudienės (*Anastasia uxor Gedigaudonis*) donacija Vilniaus pilies bažnyčiai⁶³¹, tačiau dažniau moterys suteikdavo tokios rūšies dokumentus vėlgi tik nuo 1460 m.⁶³² Pastebime, kad ankstyvasias 1442 – 1480 m. fundacijas ir donacijas suteikė išskirtinai našlės⁶³³. Išdavėjų moterų intituacijose pažymimasis įvardis visada vartotas „*ego*“ (pasitaiko ir „*nos*“, bet tik kai buvo daugiau išdavėjų). Toliau buvo įrašomas vardas, tėvavardis (arba nurodoma, kieno dukra), jei buvo ištekėjusi - vyras (arba vyro vardas/pavardė, jo pareigybė), nurodoma, jeigu buvo našlė, taip pat kartais ir tėvonija. Kunigaikštiškos kilmės moterys prieš vardą nurodydavo „*ducissa*“.

⁶²⁴ 1471 (KDKDW, nr. 272), tačiau jau 1474 m. nurodytas tik Kijevo vaivada (KDKDW, nr. 284).

⁶²⁵ LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 145-146.

⁶²⁶ 1519 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 126v-127), 1519 (LMAVB RS, f. 43-204, l. 130v-131), 1521 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 133-134v).

⁶²⁷ LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 37v-38.

⁶²⁸ LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 115-116.

⁶²⁹ 1497 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 75v-76), 1503 (CM, nr. 98), 1517 (LMAVB RS, f. 3, b. 83).

⁶³⁰ KDKDW, nr. 323. Taip pat: 1467 (LVIA, f. 525, ap. 8, b. 633, l. 4v-5), 1472 (KDKDW, nr. 278), 1474 (KDKDW, nr. 286) ir kt.

⁶³¹ KDKDW, nr. 173.

⁶³² 1460 m. Onos Davainaitienės donacija Krupos bažnyčiai (KDKDW, nr. 233).

⁶³³ 1442 (KDKDW, nr. 173), 1460 (KDKDW, nr. 233), 1462 (KDKDW, nr. 242), 1467 (LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3266, l. 1-2v), 1478 (KDKDW, nr. 311), 1478 (LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3266, l. 2v), 1480 (LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3266, l. 3).

Paprastai intituliacija buvo įrašoma po arengos, ar kitos formuliario dalies, stilistiškai nebuvo išskiriama, tačiau XVI a. pirmajame trečdalyje atsirado išimčių – keliuose dokumentuose ji iškelta į dokumento pradžią⁶³⁴.

Promulgacija buvo įrašoma nuo 1437 m.⁶³⁵ ir vis dažniau vartojama nuo XV a. 5 dešimtmečio. Viso šią formulę turėjo apie 60 proc. dokumentų. Pastebime, kad promulgacija dažniau naudota fundacijose, kurios pasižymėjo išplėstu formuliariu (nuo XV a. 7 dešimtmečio, kone 70 proc. fundacijų turėjo šią formulę). Vartotos dviejų pagrindinių tipų promulgacijos, t.y., „pažyminčios“ („*significamus*“) ir „supažindinančios“ („*notum facimus*“) ⁶³⁶. Ankstyvosios promulgacijos buvo netipinės. Štai 1437 ir 1442 m. panaudotas šis variantas: „*publice coram presentibus quam futuris recognosco*“⁶³⁷. Tačiau nuo 1443 m. didžiosios dalies promulgacijų pagrindu naudota dar Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto laikais kanonine tapusi formulė, vadinama „horodline“: „*significamus tenore praesentium, quibus expedit, universis praesentibus et futuris, praesentium notitiam habituris*“ ⁶³⁸. Visgi, tiksliai ji įrašyta vos keliuose dokumentuose (1448, 1481 ir 1502 m.)⁶³⁹, o kituose - įvairios jos variacijos. Dažniausiai sutinkamos „pažyminčios“, kurių priskaičiuojama bent 44 variacijos ir „supažindinančios“ - 13 variacijų. „Pažyminčias“ galima skaidyti į 2 stambesnius pogrupius, t. y., prasidedančias „*significamus*“ (25 variacijos) arba „*universis*“ (19 variacijų). Pastebime, kad vos 5 promulgacijos variacijos įrašytos žodis žodin keliuose skirtinguose dokumentuose ⁶⁴⁰.

⁶³⁴ 1502 (KDKDW, nr. 526), 1503 (KDKDW, nr. 561), 1503 (KDKDW, nr. 567), 1520 (LVIA, f. 1276, ap. 1, b. 78, l. 1-20), 1523 (LVIA, f. 525, ap. 8, b. 1593, l. 7v-8).

⁶³⁵ 1437 (KDKDW, nr. 152).

⁶³⁶ Plg., Gudavičius E., *Lietuvos akto promulgacijos kelias...*, p. 37.

⁶³⁷ 1437 (KDKDW, nr. 152), 1442 (LVIA, f. 525, ap. 8, b. 441, l. 6-6v), panaši pavartota kartą ir vėliau 1470 (KDKDW, nr. 266).

⁶³⁸ Gudavičius E., *Lietuvos akto promulgacijos kelias...*, p. 27-29, 31.

⁶³⁹ 1448 (KDKDW, nr. 191); 1481 (KDKDW, nr. 316); 1502 (KDKDW, nr. 526).

⁶⁴⁰ *Significamus tenore praesentium, quibus expedit universis et singulis praesentibus et futuris* (1472, KDKDW, nr. 278; 1516, LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 118-118v; 1522, LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 143v-144); *Significamus tenore praesentium, quibus expedit universis praesentibus et futuris, horam notitiam habituris* (1509, LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 96-97; 1519, LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 130v-131; 1522, LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 145-146); *Significo tenore praesentium quibus expedit universis* (1498, CM, nr. 90; 1476, LMAVB RS, f. 43, b. 203, l. 115-116); *Significo tenore praesentium quibus expedit universis presentibus et futuris, presentium notitiam habituris* (1448, KDKDW, nr. 191; 1481, KDKDW, nr. 316; 1502, KDKDW, nr. 526); *Significamus universis quibus*

Išplėtotos promulgacijos, kuriose buvo pridedami girdėjimo, apžiūrėjimo ir skaitymo motyvai „*audituris, visuris et lecturis*“ vartotos retai⁶⁴¹. Tokia promulgacijų įvairovė patvirtina E. Gudavičiaus išvadas dėl formuliarių knygų nebuvimo, mintino formulių mokymosi. Net ir to paties raštininko panaudotos promulgacijos formulės galėjo skirtis, pvz., dviejų 1443 m. Vilniaus vyskupo vicenotaro Mikalojaus iš Klodovo surašytų dokumentų promulgacijos sutapo tik iš dalies (sutapo tik pradžia)⁶⁴².

Naracija naudota nuo ankstyvųjų pilno formuliario dokumentų ir ją turėjo apie 83 proc. visų žinomų fundacijų ir donacijų. Naracijos tikslas - atpasakoti aplinkybes, kurių įvyko teisinis sandoris ir buvo išduotas dokumentas – t. y., nurodyti sandorio priežastį. Pagrindinis naracijoje nurodomas bažnytinių dovanojimų motyvas buvo „donatoriaus ir jo giminaičių sielų išganymas“. XV a. jį dažnai papildė „mirties valandos neišvengiamumo“ ir „Paskutinio teismo“ motyvai, kurie palaipsniui nyko, o XVI a. pradžioje pasitaikė vos keliuose dokumentuose. Kitas dažnas naracijos motyvas buvo „rūpestis Bažnyčios aprūpinimo gausinimu“, kuris buvo naudojamas visą aptariamąjį laikotarpį. Dažnai keli motyvai buvo apjungiami viename dokumente. Štai vienas dažnesnių: „*Cupiens p̄fatam horam mortis prevenire, iudicisque universalis,*

expedit praesentibus et futuris, praesentium notitiam habituris (1476, KDKDW, nr. 297; 1476, KDKDW, nr. 298; 1477, KDKDW, nr. 303; 1478, KDKDW, nr. 311); *Ad notitiam universorum et singulorum quibus expedit scire aut integr deduro* (1507, LMAVB RS, f. 3, b. 76; 1508, LMAVB RS, f. 3, b. 77).

⁶⁴¹ *Universis et singulis tam presentibus quam futuris presentes literas lecturis, inspecturis vel audituris quibus interest notum facio per presentes* (1443, KDKDW, nr. 174); *Universis et singulis presentibus et futuris huius noticiam habituris lecturis et audituris* (1467, LVIA f. 694, ap. 1, b. 3266, l. 1-2v); *Universis et singulis tam praesentibus quam futuris presentiam notitiam habituris, audituris, visuris et lecturis, notum facio per sobi scripta* (1471, AGAD, AR, dz. VIII, s. 108, l. 3-8); *Recognosco et notum facio tenore praesentium universis et singulis tam presentibus quam futuris, presentium notitiam habituris, lecturis aut quomodolibet audituris, quibus expedit* (1490, KDKDW, nr. 366); *Notum sit universis et singulis notitiam habituris, has praesentes literas audituris aut lecturis* (1491, KDKDW, nr. 370); *Universis et singulis praesentium notitiam habituris lecturis et audituris* (1494, LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 74v); *Significamus et notificamus tenore praesentium quibus expedit universis praesentibus et futuris praesentes inspecturis vel audituris* (1509, CM, nr. 111); *Universis et singulis presentibus et futuris, harum lrarum notitiam habituris, visuris, lecturis, et audituris, praesentibus recognoscimus* (1522, LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 137-137v).

⁶⁴² 1443 (KDKDW, nr. 174); 1443 (KDKDW, nr. 175).

*qui mitis et pius est ac placabilis, operibus misericordie sentencie irrevocabili obviare, meeque ac patris et matris aliorumque omnium predecessorum et successorum meorum saluti consulere animarum, quod tunc sane et indubitanter credo consequi, cum pro cultu divino et sacris edibus manum extendero adiutricem*⁶⁴³. Dar vartotas „amžinojo gyvenimo vilties“ motyvas, kuris dažniau pasitaikė iki XVI a. pr., vėliau - retas. Pvz., 1436 m. ir 1442 m. buvo įrašyta tokia formulė: „*Huius mundi fragilitatem perpendentes, volentesque temporalia et caduca commutare pro aeternis, sperantes post vitae occasum, ad vitam transferri aeternalem*“⁶⁴⁴. Taip pat buvo ir pavienių intencijų, pvz., 1507 m. Tauragės bažnyčios fundacijoje buvo nurodytas rūpestis gyventojų pamaldumu⁶⁴⁵. Naracija retai buvo perrašoma žodis žodin, viso rasta apie 90 skirtingų variacijų ir tik 9 iš jų buvo panaudotos daugiau nei kartą. Galime pastebėti, kad XV a. naracijos buvo dažniau išplėtotos ir apimdavo kelis anksčiau išvardintus motyvus, o XVI a. pr. stebimas jų trumpėjimas ir dažniausiai apsiribota dviejų motyvų „sielų išganymo“ ir „aprūpinimo gausinimo“ užrašymais. Nors naracijos lotyniškuose fundacijose ir donacijose dažnai buvo surašomos palyginti laisva forma, tačiau buvo aiškiai formalizuota dokumento dalis.

„Laisvo apsisprendimo ir sveiko proto“ klauzulė pirmą kartą įrašyta 1448 m., kurioje buvo nurodyta, kad dovanojimas atliekamas be prievartos, niekieno neverčiant, nesuvaržyta ir laisva valia: „*non coactus, non compulsus, sed de mera ac libera mea voluntate*“⁶⁴⁶. Dar kartą įrašyta 1457 m. fundacijoje⁶⁴⁷, tačiau XV a. neišplito, o dažniau buvo naudojama tik XVI a. pradžioje suteiktose fundacijose (ją turi jau bene trečdalis šių dokumentų). Viso šią klauzulę turėjo apie 33 poc. dokumentų. Donacijose ši klauzulė pasitaiko

⁶⁴³ Nors ne žodis žodin, bet panaši naracija naudota šiuose dokumentuose: 1433 (KDKDW, nr. 129); 1434 (KDKDW, nr. 132); 1467 (LVIA f. 694, ap. 1, b. 3266, l. 1-2v); 1468 (KDKDW, nr. 260); 1474 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 52v-53); 1482 (KDKDW, nr. 324); 1500 (KDKDW, nr. 470).

⁶⁴⁴ 1436 (LVIA, f. 525, ap. 8, b. 406, l. 1-1v), 1442 (LVIA, f. 525, ap. 8, b. 441, l. 6-6v).

⁶⁴⁵ „*Sciens oppidanos et villicos gentilismi ac idolatriae erroribus usque adeo imbutos, ut perdifficile ab assueto larium deorum domesticorum cultu valeant advocari, neque illis alio consultum modo arbitrari, ecclesiam aedificandam et presbyterum vernaculae samogitarum linguae per R.mum episcopum Samogitarum instituendum decrevimus*“ (1507, CM, nr. 106).

⁶⁴⁶ 1448 (KDKDW, nr. 191).

⁶⁴⁷ 1457 (CM, nr. 55).

dažniau. Analizuotuose šaltiniuose pirmą kartą aptinkama 1460 m.⁶⁴⁸, dažniau pradėta naudoti nuo 1481 m., o XVI a. pr. šią klauzulę randame jau didžiojoje dalyje donacijų. Galima teigti, kad XVI a. pr. „laisvo apsisprendimo ir sveiko proto“ klauzulę turėjo pusė dokumentų. Klauzulė nebuvo nusistovėjusi, todėl galėjo būti tiek išplėsta, pvz.: „*Non coacti, nec aliquo errore seducti, sed de sola nostra bona et sincera voluntate, ac de mutuo nostro consensu*“⁶⁴⁹, tiek sutrumpinta apsiribojant viena fraze, pvz.: „*de spontanea mea voluntate*“⁶⁵⁰. Žodis žodin perrašytų klauzulių pasitaiko retai, galime išskirti virš 20 variacijų. Labiausiai nusistovėjęs ir dažniausiai naudojamas buvo žodžių junginys „*non coactus, non compulsus*“, įrašytas bent 15 iš visų žinomų klauzulės variacijų.

„Draugų“ ir giminaičių pritarimo klauzulė naudota tiek donacijose, tiek fundacijose. Dažnai buvo susieta su „laisvo apsisprendimo“ klauzule, galima būtų ją vadinti jos dalimi. Viso ją turėjo 18 proc. dokumentų. Pirmą kartą įrašyta 1457 m. fundacijoje: „(?) *libero arbitrio meorumque amicorum cum consensu mutuo*“⁶⁵¹. Dažniausiai buvo įvardijamas abstraktus „draugų“ (šiuo terminu buvo vadinami ir giminaičiai) pritarimas, kartais pridėdant ir būtent giminaičių: „*mature amicorum et consaguineorum meorum consilio*“⁶⁵². Pasitaiko, kad įvardijamas konkretus asmuo, pvz., 1520 m. Marinos Zavišienės Paberžės (*Marina consors Andreae Zawiszyc*) bažnyčios koplyčios fundacijoje pabrėžiamas dukros pritarimas „*de specialiter consensu filiae meae Zophiae*“⁶⁵³. O štai 1517 m. Martyno Volčkovičiaus Radvilos Maišiagalos bažnyčios altoriaus fundacijoje be įprastos testacijos nurodyti keli giminaičiai, kurie išreiškė pritarimą ir antspaudavo dokumentą⁶⁵⁴. Stebimas klauzulės

⁶⁴⁸ 1460 (KDKDW, nr. 233).

⁶⁴⁹ 1524 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 160v-161); 1525 (VUB RS, f. 5-F128-32342, l. 1-2).

⁶⁵⁰ 1506 (LMAVB RS, f. 3, b. 74); 1506 (LMAVB RS, f. 3, b. 75); 1507 (LMAVB RS, f. 3, b. 76); 1509 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 95-95v).

⁶⁵¹ CM, nr. 55.

⁶⁵² 1490 (KDKDW, nr. 366).

⁶⁵³ LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 131-131v.

⁶⁵⁴ LMAVB RS, f. 3, b. 83.

panaudojimo dažnėjimas XVI a. pr., tačiau sunku paaikškinti jos prasmę ar reikalingumą, kadangi reikiamų asmenų „pritarimas“ fiksuotas testacijoje⁶⁵⁵.

Keliuose ankstyvuosiuose dokumentuose buvo įrašyta **valdovo pritarimo** klauzulė. Anksčiausiai 1433 m. Jono Goštauto donacijoje Vilniaus katedrai įrašyta Lenkijos karaliaus Jogailos ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto pritarimo klauzulė: „*de voluntate et sciencia serenissimorum principum et dominorum, dominorum Vladislai regis Polonie etc et Sigismundi magni ducis Lythuanie etc*“⁶⁵⁶. 1436 m. Trakų vaivados Petro Leliušo ir kt. Ščiutino⁶⁵⁷ ir 1437 m. Petro Račkaus Stračevičiaus Polonkos⁶⁵⁸ bažnyčių fundacijose įrašytas tik Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto pritarimas. O 1476 m. Vilniaus vaivados ir LDK kanclerio Mykolo Kęsgailos Vilniaus katedros koplyčios fundacijoje trumpai paminima „*de consensu et voluntate domini Regis*“⁶⁵⁹. Plačiau ši klauzulė neišplito, matyt dėl to, kad buvo stengtasi valdovo patvirtinimą išsirūpinti atskira privilegija.

Inskripcija ir gavėjas. Dokumentuose buvo įrašoma konkreti paparinė bažnyčia ar koplyčia pateikiant pilną titulą. Pvz., 1442 m. Anastasijos Gedgaudienės (*Anastasia uxor Gedigaudonis*) donacijos gavėjas: „*ascribo cappellae S. Adalberti et Georgii martyrum, sitae et muratae in castro Vilnensi iuxta templum S. Stanislai episcopi et martyris*“⁶⁶⁰, 1491 m. Stepono Andriejaičio Jatautaičio Radvilos donacijos: „*ascribo ecclesiae S. Georgii in Uszakowo alias Foystom*“⁶⁶¹. Bažnyčios pasižymėjo didele šventųjų titulų įvairove, kurie buvo susieti su fundatorių vardais⁶⁶².

⁶⁵⁵ Panaši formulė žinoma XIII a. Lenkijos pamaryje, žr., Gut A., *Formularz dokumentów księżąt zachodniopomorskich...*, s. 157-178.

⁶⁵⁶ KDKDW, nr. 129.

⁶⁵⁷ „*ex consensu serenissimi principis domini et domini Sigismundi Magni Ducis Litvaniae, Rusiae etc domini nostri gratiossimi*“ (LVIA, f. 525, ap. 8, b. 406, l. 1-1v).

⁶⁵⁸ „*ex consensu serenissimi principis et domini Sigismundi Dei gracia Magni Ducis Lithphanie, Rusiae etc*“ (KDKDW, nr. 152).

⁶⁵⁹ LMAVB RS, f. 43, b. 203, l. 115-116.

⁶⁶⁰ KDKDW, nr. 173

⁶⁶¹ KDKDW, nr. 370.

⁶⁶² Petrauskas R., Didikas ir patronas: LDK bažnytinės fundacijos XV a., *Šviesa ir šešėliai Lietuvos evangelizacijos istorijoje*, Vilnius, 2011, p. 174-181.

Bažnyčios konsekavimo klauzulė. Tarp ankstyvųjų fundacijų liudytojų dažnai buvo minimas Vilniaus vyskupas (žr. poskyrį „Liudytojai“), tačiau retai dokumentą papildydavo bažnyčios konsekavimo klauzulė. Anksčiausiai ji panaudota 1443 m. Horodzilovo ir Hruzdovo fundacijose, nors tarp liudytojų vyskupas nebuvo minimas: „*per reverendum in Christo patrem et dominum, dominum Mathiam, Dei gratia quintum episcopum Wylnensem, in honorem [...] dedicari et consecrari facere procurari*“⁶⁶³. Be jų, konsekracijos klauzulė buvo įrašyta tik Medilo (1457 m.), Lentupių (1459 m.) ir Berezės (1477 m.) fundacijose⁶⁶⁴. Pastebime, kad XVI a. pr. Vilniaus vyskupijos vizitacija atskleidė, kad dėl neaiškios priežasties kone trečdalis bažnyčių nebuvo konsekruotos⁶⁶⁵.

Dispozicija apima šias pagrindines dalis: suteikiamo objekto įvardinimas, jį lydinti pertinencija, teisių perleidimo/atsisakymo, „gražos“ arba įpareigojimo klauzulės.

Dovanojami objektai buvo įvairiausi: dvarai, valdos, valstiečiai, nelaisvieji žmonės, dešimtinės, smuklės, ariamos žemės, pievos, ežerai, tvenkiniai, miškai, medus, vaškas, gryniesi pinigai, naminiai gyvuliai ir kt. Pertinencija lydėdavo tik dalį užrašomų objektų: valstiečius, dvarus ir valdas.

Visu aptariamuoju laikotarpiu dažniausiai buvo užrašomi valstiečiai (*homines, homines tributarios*, rečiau *homines villanos, cmetones*), kurie įvardijami bene 60 dokumentų, iš kurių pertinencijos neturėjo vos 5⁶⁶⁶. Pertinencija susidėjo iš kelių dalių, t. y., palikuonių, duoklių, valdų ir teisių įvardinimo. Retai viename dokumente sutinkamos visos dalys, pvz., „*cum omni iure, proprietate et dominio et cum eorum successoribus, terris, tributis,*

⁶⁶³ KDKDW, nr. 174 ir 175.

⁶⁶⁴ 1457 (KDKDW, nr. 226), 1459 (KDKDW, nr. 227), 1477 (LMAVB RS, f. 43, b. 5678). Keliuose dokumentuose sutinkamas vyskupo sutikimo/pritarimo įrašymas, tačiau jis susijęs su dvasininko paskyrimu: 1494 (KDKDW, nr. 418), 1497 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 75v-76), 1498 (KDKDW, nr. 452), 1512 (Codex Medicensis, nr. 113).

⁶⁶⁵ *Acta primae visitationis...*, p. XLVII.

⁶⁶⁶ 1492 (KDKDW, nr. 387), 1494 (KDKDW, nr. 418), 1506 (LMAVB RS, f. 3, b. 74), 1506 (LMAVB RS, f. 3, b. 75), 1516 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 116v-117).

donationibus et aliis quibusvis proventibus“⁶⁶⁷. Dažniausiai nurodomos valstiečiui priklausančios naudmenos (70 proc. visų pertinencijų) ir duoklės (virš 70 proc. visų pertinencijų). Pusė pertinencijų su naudmenų įvardinimu buvo trumpos: „*cum terra*“, „*cum eorum terris, campis*“ ar „*cum eorum terris, pratis*“⁶⁶⁸. Kita pusė pertinencijų buvo su išplėtos, pvz., „*cum [...] agris cultis et incultis, pratis, campis, pascuis inventis seu inveniendis*“⁶⁶⁹ arba „*cum [...] terris, agris cultis et incultis, campis, pratis, silvis, boris, gais, fluminibus piscinis et decursibus aquarum ac cum omnibus aliis pertinentiis*“⁶⁷⁰. Galima išvelgti dovanojamiems valstiečiams priklausančių naudmenų skaičiaus įvairavimo tendencijas: XV a. pirmoje pusėje buvo minimos 4-7 naudmenos (išimtis - 1439 m. Slucko bažnyčios fundacijoje nurodyta kone 10)⁶⁷¹, XV a. antroje pusėje – XVI a. pr. dominavo 3-4, o nuo 1519 m. vėl padidėjo iki 5-9, nors pasitaikė išimčių su kone 20 naudmenų įrašymu⁶⁷². Nebuvo standartinės sekos, dažniausiai objektų išdėstymas įvairavo. O duoklių apibūdinimas dažniausiai buvo abstraktus: „*cum [...] laboribus, tributis et quibuscunque aliis proventibus*“⁶⁷³, „*cum [...] laboribus, serviciis, contributionibus et generaliter cum universis obvencionibus et proventibus*“⁶⁷⁴ arba „*cum omni servitio et tributo grossorum et mellis, et aliis donationibus omnibus*“⁶⁷⁵. Retai nurodomos ir tikslios prievolės, pvz., 1476 m. Lebedevo bažnyčios fundacijoje užrašyti valstiečiai kasmet turėjo pristatyti tam tikrą kiekį medaus, pinigų, kviečių ir kt.⁶⁷⁶ Teisių įvardinimas „*cum omni iure, proprietate et dominio*“ pertinencijoje retas, kadangi jį atstojo atskira teisių perleidimo ar atsisakymo klauzulė.

Dvarų (*curia, curiola*, rečiau *villa*) dovanojimas minimas bent 25 dokumentuose. Pastebime, kad dvarų užrašymų fundacijose ir donacijose XV

⁶⁶⁷ 1459 (KDKDW, nr. 227).

⁶⁶⁸ Pvz., 1484 (CM, nr. 72), 1491 (KDKDW, nr. 370).

⁶⁶⁹ 1448 (KDKDW, nr. 191).

⁶⁷⁰ 1521 (LVIA, f. 525, ap. 8, b. 870, l. 3-4).

⁶⁷¹ LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 37v-38.

⁶⁷² 1522 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 137-137v).

⁶⁷³ 1460 (KDKDW, nr. 237).

⁶⁷⁴ 1476 (KDKDW, nr. 297).

⁶⁷⁵ 1516 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 118-118v).

⁶⁷⁶ KDKDW, nr. 298.

a. reta, žinomi vos 6⁶⁷⁷, o visi kiti dvarai buvo užrašyti XVI a. pr. Pertinencija buvo įrašoma kone kiekviename dvaro užrašyme, žinomas vos vienas dokumentas be šios klauzulės⁶⁷⁸. Dažniausiai pertinencijose buvo nurodomos dvarui priklausančios naudmenos (bent 16 pertinencijų), priklausantys žmonės paprastai buvo tiksliai įvardijami, abstrakčiai - retai, pvz., „*cum omnibus hominibus*“⁶⁷⁹. Dažniausiai dvarų užrašymų pertinencijos buvo išplėtos, pvz., „*cum omnibus suis attentis, terris, pratis, pascuis, aquis, rubetis, virgultis, aliis omnibus et singulis bonis mobilibus et immobilibus, ad quam quidem curiolam adiungo*“⁶⁸⁰, o trumpos ir abstrakčios naudotos retai, pvz., „*cum omnibus ad ipsam pertinentibus, longe, late et circumferentialr, prout solite tenuimus*“⁶⁸¹.

Atskirų valdų ar žemių (*terra*, rečiau konkrečiai *ager, terra arrabilis, terra deserta*) dovanojimas minimas bent 40 dokumentų, tačiau pertinencijos nurodomos tik 23. Nors valdos buvo užrašomos visu aptariamuoju laikotarpiu, tačiau pertinencijų naudojimas nebuvo tolygus. XV a. pertinencijos aptinkamos vos 5 valdų užrašymuose⁶⁸², visos kitos XVI a. pr. Stebimas ir pačios pertinencijos kismas. Štai XV a. jos buvo trumpos, neišplėtos ir jų pagrindą sudarė abstraktus valdos „įrėminimas“, pvz., „*prout longe, late et circumferentialiter in suis metis et graniciis sunt limitatae et distinctae*“⁶⁸³. Buvo naudojami skirtingi variantai, dažniausiai įterpiant frazę „*longe, late et circumferentialiter*“. Aptariamuoju laikotarpiu ši „įrėminimą“ turėjo daugiau nei pusė valdų užrašymų pertinencijų, o užrašant dvarus ir valstiečius ši pertinencijos dalis aptinkama retai. XVI a. „įrėminimas“ naudotas tik kaip sudedamoji pertinencijos dalis, kadangi čia svarbesnę vietą užėmė valdai priklausančių naudmenų išvardinimas, kuris tuomet aptinkamas kone

⁶⁷⁷ 1433 (KDKDW, nr. 129), 1460 (KDKDW, nr. 237), 1460 (KDKDW, nr. 233), 1472 (KDKDW, nr. 278), 1489 (KDKDW, nr. 361), 1498 (CM, nr. 90).

⁶⁷⁸ 1520 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 132-133).

⁶⁷⁹ 1433 (KDKDW, nr. 129), 1489 (KDKDW, nr. 361), 1514 (CM, nr. 116), 1522 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 147v-149), 1528 (LMAVB RS, f. 43, b. 203, l. 112v-113v).

⁶⁸⁰ 1529 (LMAVB RS, f. 43-204, l. 172-172v).

⁶⁸¹ 1516 (LMAVB RS, f. 43-204, l. 118-118v).

⁶⁸² 1443 (KDKDW, nr. 175), 1462 (KDKDW, nr. 242), 1467 (LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3266, l. 1-2v), 1476 (KDKDW, nr. 298), 1489 (KDKDW, nr. 361).

⁶⁸³ 1476 (KDKDW, nr. 298).

kiekviename valdos užrašymo dokumente. Šiuo atžvilgiu valdų ir dvarų užrašymų pertinencijos supanašėja⁶⁸⁴.

Istoriografijoje dažnai pertinencijos klauzulė priskiriama formulėms, kaip antai invokacija, inskripcija ir arenga, nuo kurių nepriklausė dokumento juridinė galia, t. y., teisiškai buvo nereikšminga⁶⁸⁵. Tačiau LDK atveju privačiose fundacijose ir donacijose nereikėtų nuvertinti pertinencijos teisinės svarbos. Nors čia pertinencijos buvo naudojamos suteikiant tik tam tikrus objektus, t. y., valstiečius, dvarus ir valdas (žemes), kurie turėjo didelę vertę, todėl jų užrašymas reikalavo didesnio išsamumo. Štai užrašant dvarus, ši klauzulė buvo įrašoma visada – buvo privaloma dalis, o užrašant valstiečius ir žemes - rečiau. Be to, galima stebėti pertinencijos svarbos augimą XVI a. pr. Užrašant dvarus pertinencija buvo svarbi ir naudota išplėtotą formą visu tiriamu laikotarpiu, tačiau dovanojant valdas, pertinencija XV a. naudota retai ir neišplėtotą, o XVI a. pr. vartota dažniau ir jau išplėsta. Galime teigti, kad užrašant valstiečius, lyginant su ankstesniu laikotarpiu, XVI a. pr. ji tapo išsamesnė. Sunku tiksliai pasakyti, kiek pertinencijose išvardinamos naudmenos atspindi realių objektų dovanojimą. Visgi, trafaretinės, surašytos žodis žodin pertinencijos naudotos retai (pvz., 1478 ir 1480 m. valstiečių dovanojimuose Krėvos bažnyčiai⁶⁸⁶). Paprastai dokumentams būdingas dovanojimų tikslumas, kaip antai 1449 m. Iškaldės bažnyčios fundacijoje suteikiami keli žmonės („*cum omnibus serviciis*“ ir t.t.), tačiau vienas iš jų buvo išskirtas nurodant, kad jis užrašomas pasiliekant patarnavimus („*cum tributis suis exceptis serviciis*“)⁶⁸⁷. Kitur, pvz., 1509 m. donacijoje Bžozovo bažnyčiai buvo užrašyti du žmonės. Apie vieną, nurodoma: „*cum eorum agris, pratis, gaiis et servitiis*“, apie kitą: „*cum eorum pueris, agris et servitiis*“⁶⁸⁸.

⁶⁸⁴ 1529 m. dokumente, kuriame buvo užrašoma „*curiola*“ ir „*terra deserta*“, atskirai po kiekvienos suteikties panaudota vienoda pertinencija: „*cum omnibus suis attentis, terris, pratis, pascuis, aquis, rubetis, virgultis, aliis omnibus et singulis bonis mobilibus et immobilibus*“ 1529 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 172-172v).

⁶⁸⁵ Pvz., Gut A., *Formularz dokumentów księżąt zachodniopomorskich...*, s. 157.

⁶⁸⁶ 1478 (LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3266, l. 2v) ir 1480 (LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3266, l. 3): „*cum terris, pratis et melificis et cum omnibus servitiis, prout nobis servierunt*“.

⁶⁸⁷ 1449 (KDKDW, nr. 197).

⁶⁸⁸ LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 95-95v.

Aiškaus pertinencijų standarto nebuvimas ir dokumentams būdingas tikslumas rodo, kad išvardinti objektai, patarnavimai galėjo atitikti realius dovanojamus objektus, todėl nereikėtų nuvertinti jos teisinės svarbos. Šiuo atžvilgiu dokumentas tarnavo kaip prievolių ir naudmenų registras.

Teisių perleidimo/atsisakymo klauzulė. Dovanojimas Bažnyčiai buvo suprantamas kaip amžinas, todėl dokumentuose stengtasi tai nuolat pabrėžti, ypač prieš dovanojimų įvardinimą, pvz., 1443 m. Horodzilovo bažnyčios fundacijoje nurodoma „*do, igitur attribuo, approprio et incorporo, dono quoque donacione **perpetua** et irrevocabili et presentibus **perpetue** inscribo dicte Ecclesie mee in Horodzylovo*“⁶⁸⁹. Vienoks ar kitoks „amžinumo“ akcentavimas (pvz., dažnas trumpas įterpimas „*perpetuis temporibus*“, „*singulis annis*“) naudotas daugelyje tokio pobūdžio dokumentų, tačiau dovanojimą apibendrinančios platesnės klauzulės variacijos naudotos retai. Pvz., 1524 m. Žemių bažnyčios altoriaus fundacijoje įvardinti dovanojimai apibendrinami taip: „*Hec omnia et singula suprascripta eidem altari et sacerdoti perpetue et in futurum existenti damus et appropriamus perpetue ac aeviterne habere, tenere, possidere, regere et in suos usus beneplacitos convertere*“⁶⁹⁰.

Visgi bent pusė dokumentų neapsiribojo vien „amžinumo“ nurodymu, o buvo papildomi teisių perleidimo/atsisakymo klauzule. Ją turėjo apie 60 proc. fundacijų (visu aptariamuoju laikotarpiu naudota tolygiai) ir 40 proc. donacijų (XV a. naudota dažniau, XVI a. pr. - rečiau). Galima skirti dvi klauzulės dalis: teisių atsisakymą („*nihil iuris*...“) ir teisių suteikimą („*cum omni iure*...“), tačiau jos dažnai naudotos kartu. Pvz.: „*cum omni iure et dominio, nihil iuris et dominii pro me et successoribus meis in predictis penitus reservando*“⁶⁹¹. Priskaičiuojama virš 50 skirtingų klauzulės variacijų. Dažniausiai naudota ši teisių atsisakymo klauzulė: „*nihil iuris, dominii seu proprietatis pro me et*

⁶⁸⁹ KDKDW, nr. 174.

⁶⁹⁰ LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 160v-161.

⁶⁹¹ 1470 (KDKDW, nr. 266).

*successoribus meis reservando*⁶⁹². Sutinkame ir netipinių teisių atsisakymo klauzulių, pvz., 1491 m. Ušakovo bažnyčios donacijoje: „*Ad quam hanc legationem meam omnes fratres mei neque nullus consanguineorum meorum aliquid iuris habere, neque post mortem meam voluntati meae contradicere possunt*“⁶⁹³, o 1517 m. ši: „*Qui mei consanguinei nichil in isto praefato homine debent habere*“⁶⁹⁴. Keliuose dokumentuose teisių atsisakymas suformuluotas kaip „išlaisvinimas“ ar „atleidimas“, pvz., 1520 m. Kosovo bažnyčios fundacijoje įrašytas toks variantas: „*Liberamus et fundamus insuper hos homines suprascriptos ac tabernas ab universis magistratibus tam a iudicibus et paenis eorum, propter quod immunitatis Ecclesiasticae libertatis eos ascribimus et auctoritate Ecclesiastica ascribi consentimus mediante tenore presencium in perpetuum*“⁶⁹⁵. Dažniausiai naudotas šis teisių perleidimo variantas: „*cum omni iure, proprietate et dominio*“, kuri turėjo kone 40 proc. visų teisių perleidimo/atsisakymo variacijų. Kartais dokumentuose buvo apsiribojama vien išplėtotu teisių suteikimu, pvz., 1457 m. Medilo bažnyčios fundacijoje: „*Que omnia et singula suprascripta idem plebanus pro tempore existens et sui successores canonice instituti cum omne iure, proprietate et dominio quiete et pacifice debent tenere et possidere in aevum et perpetuo*“⁶⁹⁶ arba 1515 m. Merkinės bažnyčios koplyčios fundacijoje: „*Haec enim omnia et singula superius nominata expressa et enumerata pro altari [...] do, confero, concedo et assigno, ac perpetue et in aevum ascribo, cum omni proprietate, iure et libertate, habendum, tenendum et possidendum, utendum, fruendum, et in usus proprios convertendum, prout sola hactenus tenui et possedi*“⁶⁹⁷.

Istoriografijoje pastebėta, kad įsteigęs bažnyčią, fundatorius įgydavo patronato teisę, kuri apėmė ir teisę į bažnyčioms skirtų žemių priežiūrą ar net

⁶⁹² Panaši formulė žinoma XIII – XIV a. Lenkijos Pamaryje, žr., Gut A., *Formularz dokumentów księżąt zachodniopomorskich...*, s. 178-179.

⁶⁹³ KDKDW, nr. 370.

⁶⁹⁴ LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 122v.

⁶⁹⁵ LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3275, l. 1-2; taip pat žiūrėti: 1451 (KDKDW, nr. 207) ir 1526 (VUB RS, f. 5-F126-31934, l. 2-3v).

⁶⁹⁶ KDKDW, nr. 226.

⁶⁹⁷ LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 112v-113.

valdymą, o dovanota valda nereiškė visų ryšių su ja nutraukimo⁶⁹⁸. Tad iškyla klausimas, kiek juridiskai realus buvo „dovanojimas“ ir teisių atsisakymas? Dokumentuose galime stebėti teisių atsisakymo klauzulės reikšmės suvokimą. Tai, kad tame pačiame dokumente ji buvo panaudota tik prie dalies dovanojimų, o prie kitų nebuvo, rodo, kad ja nebuvo be reikalo „švaistomasi“. Galima atkreipti dėmesį ir į iškalbingą 1515 m. Traupų bažnyčios fundaciją, kurioje užrašant vieną dvarą nurodoma išplėsta pertinencija ir teisių atsisakymo klauzulė, o užrašant kitą, nurodoma pertinencija tik išvardinant naudmenas, tačiau be teisių atsisakymo ir paliekama galimybė šį dvarą išpirkti giminaičiams⁶⁹⁹. „Atsakingas“ teisių atsisakymas naudotas ir ankstesniuose dokumentuose. Pvz., 1460 m. Horodziščės bažnyčios fundacijoje po dviejų dvarų ir valstiečių užrašymo kas kartą buvo nurodytas teisių atsisakymas (viso tris kartus), tačiau po dešimtinės užrašymo nebuvo⁷⁰⁰. Arba štai 1477 m. Zelvos bažnyčios fundacijos dokumente teisių atsisakymas nurodytas tik prie valstiečių, o kita dovanojimo dalis, kurią sudarė dešimtinės, tam tikras kiekis medaus, pinigai, pieva, dirva, nelaisvieji žmonės ir kita, liko be jos⁷⁰¹. Retai, tačiau teisių atsisakymo klauzulė buvo nurodoma ir po dešimtinių arba kitų smulkesnių dovanojimų⁷⁰², taip pat užrašius smuklę⁷⁰³. Pastarieji dešimtinių ir kitų duoklių užrašymai nekelia abejonių dėl valdos priklausomybės fundatoriui, kadangi čia kalbama tik apie dalies pajamų perleidimą bažnyčiai. Tačiau ir čia nevengta tikslumo ir tam tikro apsidraudimo, pvz., 1517 m. Margarita Michnienė (*Margaretha Michnowa*) donacijoje Vilniaus karmelitams dalį dovanojimų užrašė „amžiams“, o kitą dalį iki jos mirties arba atsitikus kokiems kitiems sunkumams (*„duntaxat ad mortem eiusdem donatricis absque quavis difficultate“*)⁷⁰⁴. Kaip ir pertinencija, teisių perleidimo/atsiakymo klauzulė dažniausiai buvo siejama su svarbesniais

⁶⁹⁸ Petrauskas R., *Didikas ir patronas...*, p. 167-168, 171-172.

⁶⁹⁹ LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 115-116.

⁷⁰⁰ KDKDW, nr. 237.

⁷⁰¹ KDKDW, nr. 303.

⁷⁰² Pvz., 1442 (KDKDW, nr. 173), 1493 (KDKDW, nr. 402), 1497 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 75v-76), 1504 (CM, nr. 101) ir kt.

⁷⁰³ 1518 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 123-123v).

⁷⁰⁴ VUB RS, f. 72, b. 1819.

dovanojimais, t. y., su dvarų, valdų ir valstiečių užrašymais. Tai, kad šią klauzulę turėjo tik kone pusė visų žinomų privačių dovanojimų Bažnyčiai, o ir juose buvo naudojama „atsakingai“, leidžia kalbėti apie realų šių dovanojimų išleidimą iš bajorų rankų. Tą patvirtina ir kelios XVI a. pr. teismų bylos, kuriose Bažnyčios atstovai teisiiasi dėl privačiomis fundacijomis ar donacijomis užrašytų dvaro, žmonių, dešimtinių, žuvų gaudymo, smuklių ir kita⁷⁰⁵.

Patronato teisės nurodymas buvo retas ir naudotas tik fundacijose. Aptariamuoju laikotarpiu rasta vos 14 fundacijų su šia klauzule⁷⁰⁶. Atsižvelgiant į viduramžiškos visuomenės santykius, manoma, kad ši teisė priklausė visiems bažnyčių fundatoriams, nepaisant reto jos paminėjimo⁷⁰⁷. Klauzulės naudotos trumpos, pvz., „*ius patronatus nobis ac successoribus nostris conservamus*“⁷⁰⁸. Dviejuose dokumentuose patronato teisė buvo susieta su dvasininko parinkimu (prezentacijos teise). Štai 1460 m. Aleknos Galiginaičio dokumente tai išreikšta patronato teisės sulyginimu su žodžiu „*collatio*“, kuris viduramžiais reiškė kandidato teikimą bažnytinėms pareigoms eiti⁷⁰⁹: „*Volo autem, ut collatio predictae ecclesie sive ius patronatus per me taliter fundate et donate ad me et meos legitimas successores et consanguineos legitimam propinquitatem habentes dewolvatur*“⁷¹⁰. Taip pat 1462 m. Marinos Sungailienės (*Marina relicta domini Songal*) dokumento pabaigoje įrašyta: „*collatione eiusdem ecclesie in Worniany pro me et successoribus legitimis conservata*“⁷¹¹. O 1509 m. Stanislovo Jonaičio Kęsgailos fundacijoje ši teisė išreikšta taip: „*Ius patronatus pro nobis et nostris successoribus ibidem reservamus, taliter quod per nos et nostros successores*

⁷⁰⁵ 1522 m. byla dėl valdų (LM, teismų bylų 4, nr. 9), 1522 m. dėl dešimtinės ir žuvų gaudymo teisės (LM, teismų bylų 4, nr. 38), 1528 m. dėl smuklių ir kt. (LM, teismų bylų 4, nr. 257), 1529 m. dėl kelių žmonių (LM, teismų bylų 4, nr. 360), 1529 m. dėl dvaro (LM, teismų bylų 4, nr. 394).

⁷⁰⁶ 1460 (KDKDW, nr. 237), 1472 (KDKDW, nr. 278), 1476 (LMAVB RS, f. 43, b. 203, l. 115-116), 1476 (KDKDW, nr. 298), 1498 (KDKDW, nr. 418), 1502 (KDKDW, nr. 522), 1502 (LMAVB RS, f. 3, b. 72), 1507 (CM, nr. 106), 1509 (CM, nr. 112), 1511 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 101v-102), 1520 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 132-133), 1521 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 133-134v), 1529 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 172-172v).

⁷⁰⁷ Petrauskas R., *Didikas ir patronas...*, p. 168.

⁷⁰⁸ 1507 (CM, nr. 106).

⁷⁰⁹ Sondel J., *Słownik łacińsko-polski dla prawników i historyków*, Kraków, 2003 (žr., *collatio*, *-ionis*).

⁷¹⁰ KDKDW, nr. 237.

⁷¹¹ KDKDW, nr. 242.

*rector huius ecclesiae eligetur*⁷¹². Kartais bažnytinio tarnautojo parinkimas buvo nurodomas atskirai. Bemaž ankstyviausias buvo 1498 m. Mikalojaus Kęsgailos išduotoje Jelnos bažnyčios koplyčios fundacijoje: „*ad quod altare discretum Simonem de Drohyczyn actu presbiterum, clericum diocesis Luceoriensis, de facto presentamus, deputamus*“⁷¹³. Daugiau tokių patronato teisės nurodymo klauzulių pasitaiko tik XVI a. pr.⁷¹⁴

„**Graža**“ arba **įsipareigojimo** klauzulė. Ankstyviausi dvasininkų įsipareigojimai užrašyti XV a. 4-jame dešimtm., viso ją turėjo 54 proc. dokumentų. Visų pirma, 1433 m. Jono Goštauto donacijoje Vilniaus katedrai užrašytas gana kuklus maldų prašymas: „*meipsum ac patrem et matrem aliosque omnes predecessores meos et successores oracionibus prefati capituli recommendans*“⁷¹⁵. 1434 m. Andriaus Sakaičio Vilniaus katedros koplyčios fundacijoje nurodomas toks įpareigojimas: „*quod quilibet minister predicti altaris pro tempore existens in qualibet ebdomada triplex divinum officium peragat et peragere tenebitur temporibus perpetuis*“⁷¹⁶. Tačiau ši klauzulė paplito tik nuo 1460 m., kuomet buvo pradėta dokumentuose įrašyti dvasininkų įsipareigojimą aukoti Šv. Mišias ir kita. 1460 m. Ušakovo bažnyčios fundacijoje įsipareigota aukoti dvejus Šv. Mišias per savaitę: vienas už gyvųjų, o kitas už mirusiųjų nuodėmių atleidimą („*ita tamen, quod exinde et propter premissa in qualibet septimana annis singulis per plebanum pro tempore existentem aut per eius vicarium due misse legantur, una pro peccatis et alia pro defunctis*“) ⁷¹⁷. Šiame dokumente klauzulė buvo įrašyta dar gana supaprastinta, kituose dokumentuose buvo naudojama tikslesnė, labiau išplėsta⁷¹⁸, o reikalavimai ilgainiui tapo dažnesni ir konkretesni, atspindintys

⁷¹² CM, nr. 112.

⁷¹³ KDKDW, nr. 452.

⁷¹⁴ 1505 (KDKDW, nr. 586), 1507 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 89-89v), 1507 (CM, nr. 106), 1509 (CM, nr. 112), 1511 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 103-104), 1517 (LMAVB RS, f. 3, b. 83), 1519 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 126v-127), 1520 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 132-133), 1525 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 160v-161), 1528 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 167-168).

⁷¹⁵ KDKDW, nr. 129.

⁷¹⁶ KDKDW, nr. 132.

⁷¹⁷ KDKDW, nr. 232.

⁷¹⁸ Pvz., 1472 m. Svyrių bažnyčios koplyčios fundacijoje užrašyta tokia: „*sed quia beneficium datur propter officium, ideo volumus, ut idem rector dicti altaris pro tempore existens et alii, qui imposterum*

asmeninį fundatorių pamaldumą⁷¹⁹. „Gražos“ arba įsipareigojimo klauzulė buvo naudojama dažniau fundacijose (turėjo beveik 60 proc. visų fundacijų, o nuo 1460 m. – 70 proc.), o donacijose rečiau (kone 40 proc.). S. C. Rowellas mano, kad įsipareigojimo aukoti Šv. Mišias fiksavimas ankstesniuose nei 1460 m. dokumentuose „yra aiškus įrodymas, kad tai falsifikatas“⁷²⁰. Nors tokių atvejų yra išlikę nedaug⁷²¹, tačiau neskubėtume taip kategoriškai brėžti tokią ribą, kadangi ši klauzulė buvo būdinga ankstyviems Vilniaus pranciškonų dokumentams. Čia Šv. Mišių aukojimas minimas nuo 1439 m⁷²² (plačiau žr. skyrių „Vilniaus pranciškonų dokumentų formuliaras“), o taip pat ankstyvose Palenkės bažnyčių fundacijoje⁷²³, todėl manytume nebūtų visiškai keista pamatyti tokią klauzulę ir ankstesniuose dokumentuose, skirtuose Vilniaus vyskupijos parapijoms bažnyčioms.

Sankcija nebuvo privaloma fundacijų ir donacijų dalimi – ji buvo įrašyta vos 11 dokumentų⁷²⁴. Kone ankstyviausia buvo 1462 m. Marijos Sungailienės (*Marina relicta domini Songal*) dokumente: „*Eos autem, qui contra premissa aliquid attentare presumpserint seu dicte donationi et assignationi per eundem maritum meum et me facte quovismodo contravenire presumpserint, idem maritus meus ex districto Domini iudicio petivit iusta animadversione a Deo Omnipotenti puniri*“⁷²⁵. Dažniausiai buvo vartojamas „Dievo teismo“ siužetas, tačiau vienoda formulė aptinkama tik dviejuose skirtinguose dokumentuose Krėvos bažnyčiai: „*Et si quis preiudicium fecerit praedictae Ecclesiae, portabit*

fuert, in recompensam necessitudinis salutaris super eodem altari per se vel per alium duas missas singulis diebus dominicis, una pro peccatis, aliam pro defunctis sub consciencia sua legere tenebuntur temporibus perpetuis pro nobis et nostrorum progenitorum salute, clemenciam Omnipotentis Dei exorabunt“ (KDKDW, nr. 278).

⁷¹⁹ Plačiau: *Acta primae visitationis...*, p. XLIX-XLX.

⁷²⁰ *Acta primae visitationis...*, p. XLIX.

⁷²¹ Pvz., 1457 m. Medilo bažnyčios fundacija (KDKDW, nr. 226). Be to, šaltinio rengėjų pastabos dėl falsifikavimo nėra susijusios su šia klauzule.

⁷²² KDKDW, nr. 153.

⁷²³ Pvz., 1415 m. Ldk Vytauto sekretoriaus Mikalojaus Sepienskio Sokolovo bažnyčios fundacija (Archiwum diecezjalne w Siedlcach, D 149, k. 226-233).

⁷²⁴ 1462 (KDKDW, nr. 242), 1471 (AGAD, AR, dz. VIII, s. 108), 1478 (LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3266, l. 2v), 1480 (LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3266, l. 3), 1490 (KDKDW, nr. 366), 1503 (KDKDW, nr. 555), 1505 (KDKDW, nr. 586), 1516 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 118-118v), 1517 (LMAVB RS, f. 3, b. 83), 1520 (LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3275, l. 1-2), 1522 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 137-137v).

⁷²⁵ KDKDW, nr. 242.

*in se iudicium Dei quocunque die*⁷²⁶. Kartą 1505 m. Ukmergės bažnyčios koplyčios fundacijoje buvo grasinama Dievo kerštu ar bausme⁷²⁷. O 1517 m. Maišiagalos bažnyčios altoriaus fundacijoje panaudota bažnytiniam dovanojimams netipinė sankcija, kurioje už pažeidimą numatoma pinigine bauda, kurią pažeidėjas turėtų sumokėti didžiajam kunigaikščiui ir Vilniaus vaivada⁷²⁸. Ši sankcija buvo aiškiai pasiskolinta iš kitos rūšies dokumentų.

Testacija. Liudytojų įrašymas buvo svarbi dokumento dalis visu tiriamu laikotarpiu, kurią turėjo 79 proc. dokumentų (beveik 82 proc. fundacijų ir 75 proc. donacijų). Dokumentai be šios formulės aptinkami visu tiriamu laikotarpiu, tačiau stebimas jų gausėjimas XV ir XVI a. sandūroje: 1433 – 1480 m. – 11 proc., 1481 – 1511 m. – 30 proc., 1512 – 1529 m. – 12 proc. visų fundacijų ir donacijų. Pastebime, kad didžioji dalis dokumentų be liudytojų išvardinimo buvo netipinio formuliario, kartais tai donacijų patvirtinimai, kartais dokumentai, duoti grupės bajorų ir pan.⁷²⁹ Menkas originalų išlikimas apsunkina tyrimą, kadangi nėra atmestinas nuorašų netikslumas, kaip antai 1481 m. Vidžių bažnyčios fundacijos nuoraše testacijos klauzulė nutrūksta ties „*praesentibus*“⁷³⁰. Visgi dokumentų formuliario „standartai“ visu tiriamu laikotarpiu reikalavo lotyniškose fundacijose ir donacijose nurodyti testaciją.

Liudytojų skaičius visu tiriamu laikotarpiu svyravo nuo 2 iki 12. Dažniausiai buvo nurodomi 4 (27 proc. visų dokumentų su testacija), 5 (17,5 procento) ir 6 (18,4 procento) liudytojai. Kiti rečiau: 2 (3,5 procento), 3 (13 proc.), 7 (7

⁷²⁶ 1478 (LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3266, l. 2v), 1480 (LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3266, l. 3).

⁷²⁷ „*Volo insuper, ut nullus meorum consanguineorum, propinquorum et quorumcunque successorum huic mee dotacioni, disposicioni, fundacioni et ordinacioni quovismodo contravenire presumat, alias ulcionem divine Maiestatis non evasurus*“ (KDKDW, nr. 586).

⁷²⁸ „*Itaque quod si quis ipsorum aut successorum meorum praefatam ordinationem, fundacionem, dotacionem aut (?), quovis modo infringer, quod absit attentaverit, seu praemissa aliqua temeristati, aut colere aliquo exquisito contraire praesumpserit, extunc praemonitus serenissimo Magno Duci Lituaniarum centum siclos grossorum solvere tenebitur et dno Palatino Vilnensi quinquaginta similiter siclos reponet et praemissis nullomodo nocere possit: prout et ego paenam praefatam approbo et impono perpetuo*“ (1517, LMAVB RS, f. 3, b. 83).

⁷²⁹ Be liudytojų buvo sudaryti net trys netipinio formuliario dokumentai (prasideda išdavėjo įvardinimu), matyt, surašyti vieno raštininko: 1501 (KDKDW, nr. 502), 1503 (KDKDW, nr. 561), 1503 (KDKDW, nr. 567). Grupės bajorų paskelbti dokumentai be liudytojų, pvz., 1436 (LVIA, f. 525, ap. 8, b. 406, l. 1-1v), 1490 (CM, nr. 74) ir kt. Patvirtinimai, pvz., 1499 (KDKDW, nr. 462), 1504 (CM, nr. 100). Velionio valios išpildymas: 1482 (KDKDW, nr. 322).

⁷³⁰ KDKDW, nr. 315.

proc.), 8 (6 proc.), 9 (1,7 procento), 10 (2,6 procento), 11 (1,7 procento) ir 12 (0,8 procento). Dažniausiai liudydavo bajorijos ir dvasininkijos atstovai drauge (74 proc. iš visų dokumentų su testacija), tačiau jų proporcijos skyrėsi, sunku įžvelgti buvus kokius nors standartus šiuo atžvilgiu. Bajorų ir dvasininkų liudijimas viename dokumente išreiškė abipusio įsipareigojimo svarbą, tačiau kone 18 proc. liudytojų sąrašų sudarė vien dvasininkai⁷³¹ ir kone 7 procentus – vien bajorai⁷³². Testacijose matomas liudytojų grupavimas. Pirmiausia paprastai, pagal Viduramžiais nusistovėjusią praktiką, buvo išvardinami dvasininkai, po jų eidavo bajorai, o miestiečiai atsidurdavo sąrašo gale. Vardijant atskirai Bažnyčios tarnautojus ir valstybės pareigūnus dažniausiai laikytasi hierarchinio principo. Kuomet tarp liudytojų buvo aukšti Bažnyčios hierarchai ir valstybės pareigūnai kartu, jų išvardinimas dažnai persipindavo, kuomet didikai būdavo minimi aukščiau žemesnių dvasininkų. Pvz., 1476 m. Mykolo ir Jono Kęsgailaičių donacijoje Deltuvos bažnyčiai liudytojų tvarka buvo tokia: LDK maršalas ir Gardino seniūnas Stankus Sudivojaitis, dekanas Stanislovas, Vilniaus kustodas Andrius, tįjūnas Hanusas ir Vilniaus pilininkas Albertas⁷³³. Arba 1476 m. Lebedevo bažnyčios fundacijoje: Vilniaus vyskupas Jonas, valdovo taurininkas Alekna Sudimantaitis, Petras Sakaitis, Jonas Zaberezinskis, Vilniaus kanauninkai Abraomas ir Jokūbas⁷³⁴. Nors tarp liudytojų palyginti retai buvo aukštų valstybės pareigūnų, tačiau galima matyti tokią jų įrašymo eiliškumo tendenciją: vyskupas buvo įrašomas priekyje, po jo eidavo svarbiausi valstybės pareigūnai, didikai, paskiau kiti Bažnytiniai tarnautojai, žemesnio rango valstybiniai pareigūnai, kiti bajorai, miestiečiai.

Pastebime, kad aukščiausias katalikų bažnyčios hierarchas LDK Vilniaus vyskupas tarp liudytojų pasitaikydavo tik XV a. (liudijo kone 20 dokumentų⁷³⁵), o vėlesniuose dovanojimuose jo nėra. Lucko vyskupas buvo

⁷³¹ Pvz., 1437 (KDKDW, nr. 152), 1439 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 37v-38), 1449 (KDKDW, nr. 197), 1450 (KDKDW, nr. 198).

⁷³² Pvz., 1474 (KDKDW, nr. 286), 1474 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 52v-53), 1485 (KDKDW, nr. 343), 1525 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 160v-161).

⁷³³ KDKDW, nr. 297.

⁷³⁴ KDKDW, nr. 298.

⁷³⁵ Ankstyviausias 1433 (KDKDW, nr. 129), vėlyviausias 1497 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 75v-76).

įrašytas liudytoju dviejuose dokumentuose⁷³⁶, Žemaičių (Medininkų) vyskupas buvo įrašytas taip pat du kartus⁷³⁷, kartą įrašyti drauge Kameneco ir Kijevo vyskupai⁷³⁸, kartą titulinis Kafos vyskupas ir Vilniaus sufraganas⁷³⁹. Valstybės pareigūnai tarp liudytojų XV a. figūravo retai, žinoma vos 10 dokumentų, tačiau dažniau XVI a. pr. – minimi 24 dokumentuose. Tačiau tarp jų retai sutiksime aukštus valstybės pareigūnus, kaip antai 1492 m. Žemaičių seniūno Stanislovo Kęsgailos donacijoje Mscibovo bažnyčiai tarp liudytojų buvo Vilniaus ir Trakų vaivados⁷⁴⁰, o 1507 m. Tauragės bažnyčios fundacijoje – Žemaičių seniūnas, Trakų ir Polocko vaivados⁷⁴¹.

Miestiečiai retai liudydavo kilmingųjų dokumentuose. Pvz., 1489 m. kunigaikštienės Onos donacija Losko bažnyčiai, kur tarp liudytojų buvo įrašyti keli Losko miestiečiai⁷⁴². Kitas - 1521 m. Mikalojaus Andriejovičiaus Mažosios Merkinės bažnyčiai donacijos testacijoje nurodyti du Vilniaus miestiečiai⁷⁴³. Nedaug išliko miestiečių duotų užrašymų bažnytinėms institucijoms, tačiau kiekviename liudytojui buvo ir miestiečiai. Štai 1517 m. Vilniaus miestietės Margaritos Michnienės (*Margaretha Michnowa*) donacijoje Vilniaus karmelitams tarp liudytojų buvo Vilniaus miesto tarėjas („*protoconsul*“)⁷⁴⁴, o 1519 m. Ramygalos vaito Martyno donacijoje miesto bažnyčiai liudijo bajoras ir trys miestiečiai⁷⁴⁵. Liudytojais buvo kruopščiai parenkami, dažniausiai iš išdavėjo aplinkos, retai liudijo žemesnio socialinio sluoksnio asmenys⁷⁴⁶.

Testacijos formulė visu aptariamuju laikotarpiu buvo nusistovėjusi. Dažniausiai buvo naudojama ši formulė: „*Praesentibus [...] et aliis quam*

⁷³⁶ 1463-1467 (KDKDW, nr. 247), 1467 (LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3266, l. 1-2v).

⁷³⁷ 1496 (LMAVB RS, f. 256, b. 3976) ir 1512 (CM, nr. 113).

⁷³⁸ 1522 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 145-146).

⁷³⁹ 1525 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 163v-164).

⁷⁴⁰ KDKDW, nr. 387.

⁷⁴¹ CM, nr. 106.

⁷⁴² KDKDW, nr. 361.

⁷⁴³ LMAVB RS, f. 6, b. 118; dar gal (?) Vilniaus miestietis nurodomas 1523 m. Šalčininkų fundacijoje (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 151-151v).

⁷⁴⁴ VUB RS, f. 72, b. 1819.

⁷⁴⁵ LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 128v-129.

⁷⁴⁶ Kartais minimi tarnai, pvz., 1497 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 75v-76) ir 1517 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 122v).

plurimis fidedignis testibus ad praemissa vocatis specialiter et rogatis“. Buvo įrašoma labai daug panašių variacijų, tačiau reta sutapo žodis žodinė. Tik keliuose dokumentuose testacija pradeda „*testibus*“⁷⁴⁷ arba „*coram*“⁷⁴⁸.

Antspaudavimas ir koroboracija. Visi tiriamo laikotarpio fundaciniai ir donaciniai dokumentai buvo antspauduoti ir turėjo koroboracijos formulę (jos dėl specifinių aplinkybių trūksta vos 4 dokumentuose⁷⁴⁹). Visų pirma, antspaudavimas buvo susietas su dokumento išdavėju. Kadangi didžiosios daugumos dokumentų išdavėjas buvo vienas asmuo (dažniausiai vyras, rečiau moteris – plačiau žr. poskyrį „Intituliacija ir išdavėjai“), tad ir didžioji dalis dokumentų buvo antspauduoti vienu antspaudu. Kartais išdavėjai buvo keli broliai ar tolimesni giminaičiai, tuomet visi antspauduodavo (žr. žemiau). Ankstyvuosiuose dokumentuose, kuriuose šalia vyro buvo įrašoma ir žmona, yra sunku nustatyti, ar ji taip pat antspaudavo. Atrodo, kad bent iki 1520 m. dokumentuose minimos žmonos neantspaudavo, buvo antspauduojama vienu vyro antspaudu⁷⁵⁰. Tačiau 1520 m. Volpos bažnyčios koplyčios fundacijos išdavėjai Stanislovas Rumbovičius su žmona Dorotėja jau abu antspaudavo⁷⁵¹. Koroboracijoje nurodyta: „*In quorum omnium et singulorum premissorum fidem et testimonium, sigilla nostra presentibus sunt subappensa*“ ir originale išliko dvi juostelės nuo buvusių antspaudų. O štai 1523 m. Jono Glebavičiaus ir žmonos Onos Šalčininkų bažnyčios fundacijoje tai nurodyta tiksliau: „*In quorum omnium et singulorum premissorum fide et testimonium sigilla meum et contoralis mee Anne praesentibus sunt appensa*“⁷⁵². Žinoma ir daugiau tokių atvejų⁷⁵³. Nors tokios tendencijos matomos vos keliuose dokumentuose, tačiau tai gali liudyti apie tam tikrus visuomenėje vykstančius pokyčius, susijusius su moterų aktyvesniu dalyvavimu teisiniuose reikaluose. Galima teigti, kad

⁷⁴⁷ Pvz., 1485 (KDKDW, nr. 344).

⁷⁴⁸ Pvz., 1460 (KDKDW, nr. 237), 1474 (KDKDW, nr. 286).

⁷⁴⁹ 1467 (LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3266, l. 1-2v), 1471 (KDKDW, nr. 272), 1474 (KDKDW, nr. 286) ir 1502 (LMAVB RS, f. 3, b. 72). 1467 ir 1474 m. dokumentai išliko tik nuorašų forma, 1471 m. dokumento publikacijos autoriai mano, kad falsifikatas, o 1502 m. notaro sudarytas originalas, ant kurio nesimato antspaudų žymių.

⁷⁵⁰ Pvz., 1467 (LVIA, f. 525, ap. 8, b. 633, l. 4v-5), 1477 (LMAVB RS, f. 43, b. 5678) ir kiti.

⁷⁵¹ LMAVB RS, f. 3, b. 86.

⁷⁵² LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 151-151v.

⁷⁵³ 1525 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 160v-161).

moterų duotų dovanojimų dokumentų patvirtinimas niekuo nesiskyrė – dažniausiai buvo prikabinamas vienas išdavėjos antspaudas. Tiesa, 1511 m. našlės Barboros Narbutienės (*Barbora Bonifacy olim Narbutowicz relicta*) suteiktą Sieniškių bažnyčios fundaciją antspaudavo ir jos sūnus Motiejus⁷⁵⁴.

Kartais pasitaikančiuose „sudėtiniuose“ dokumentuose, kuomet kiekvienas išdavėjas užrašydavo savąjį dovanojimą atskirai, buvo įprasta, kad kiekvienas prispaustų ir savąjį antspaudą. Pvz., 1529 m. Maišiagalos donaciją išdavė 7 asmenys ir kiekvienas prikabino savąjį antspaudą⁷⁵⁵. O štai 1502 m. Polonkoje buvo surašytas dokumentas susidėjęs bent iš 38 atskirų užrašymų (chronologinės ribos apima 1437-1530 m., dalis dokumentų buvo papildyti vėliau), turinčių donacijoms tipiską struktūrą, o pergamente matyti buvus prikabinatą 21 antspaudą⁷⁵⁶.

Pastebime, kad visu aptariamuoju laikotarpiu retas išdavėjas neturėjo savo antspaudo ir panaudojo svetimą. Ankstyviausias aptiktas atvejis - 1462 m. Varnėnų bažnyčios fundacijoje našlė Marina panaudojo velionio Jono Sungailos antspaudą ir pabrėžė, kad turėjo jo įgaliojimą⁷⁵⁷. Daugiau žinomi vos 5 dokumentai, kurių išdavėjas neturėjo savojo antspaudo ir prašė kito, kad šis prikabintų savąjį, visi jie iš XVI a. pr.⁷⁵⁸

Stebimas palaipsnis dokumentuose fiksuotų liudytojų antspaudavimo dažnėjimas (1491-1529 m. – apie 9 proc. dokumentų buvo antspauduoti

⁷⁵⁴ LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3273, l. 1-1v.

⁷⁵⁵ LMAVB RS, f. 3, b. 97.

⁷⁵⁶ Originalas: LMAVB RS, f. 6, b. 82; nuorašas LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 65-71v. Dalis dokumentų buvo surašyti atskirai popieriuje ir antspauduoti vieno išdavėjo antspaudu. Žinomi 4 dokumentų originalai, kurie buvo aktuoti 1644 m. tribunolo knygoje: 1516 m. Jono Zemlos (LMAVB RS, f. 43, b. 15523, l. 1; transumptas l. 2-3), 1529 m. Polocko vaivadaičio Jono Glebavičiaus (LMAVB RS, f. 43, b. 15525, l. 1; transumptas l. 2-3), 1529 m. Felikso Žiburtovičiaus (LMAVB RS, f. 43, b. 15524, l. 1; transumptas l. 2-3) ir 1529 m. Grigorijaus Hrinkos (LMAVB RS, f. 43, b. 15526, l. 1; transumptas l. 2-3). Tai išties išskirtinis raštvedybos atvejis, kuris reikalauja gilesnio tyrimo. Taip pat žr.: Rowell S. C., Parapijos dangaus ir žemės globėjų vaidmuo formuojantis bendruomenės identitetui – Polonkos pavyzdys 1437-1529 m., *Kultūra-ekonomika-visuomenė: sąveika ir pokyčiai viduramžiais ir ankstyvaisiais naujaisiais laikais Baltijos rytinėje pakratėje*, Klaipėda, 2015, p. 275-288.

⁷⁵⁷ „*Ut autem hoc omnia et singula superscripta, prout expressum est, maneant diuturnitate et firmitate, sigilli usualis appensione eisdem mariti mei domini Szongal, prout de speciali mandato eisdem commissum habui, litterarum presentem comunivi*“ (KDKDW, nr. 242).

⁷⁵⁸ 1508 (LMAVB RS, f. 3, b. 77), 1519 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 128v-129), 1522 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 140v-1442), 1529 (LMAVB RS, f. 3, b. 97).

liudytojų). Ankstyviausia žinoma 1491 m. Stepono Andriuškaičio Radvilos duota Ušakovo bažnyčios donacija, kurią antspaudavo išdavėjas ir 4 liudytojai⁷⁵⁹. Dažniausiai antspaudavo bajorai ir dvasininkai. Štai 1496 m. Martyno Juodevičiaus, jo žmonos Onos ir sūnaus Jono suteiktą Luokės bažnyčios koplyčios fundaciją antspaudavo tarp liudytojų įrašytas Medininkų vyskupas Martynas⁷⁶⁰. Daugiau liudytojų antspauduotų dokumentų žinoma iš XVI a. pr.⁷⁶¹ Liudytojų antspaudų skaičius svyravo nuo 1 iki 8. Klostėsi praktika, kad antspaudavo visi testacijoje išvardinti liudytojai. Tačiau pasitaikydavo, kad antspauduodavo tik dalis iš jų. Pvz., 1519 m. vaito Martyno išduotą Ramygalos bažnyčios donaciją antspaudavo pats vaitas ir vienas bajoras, buvęs įrašytas tarp liudytojų, likę liudiję miestiečiai antspaudų veikiausiai neturėjo⁷⁶². Tik kelis XVI a. pr. privačius dokumentus antspaudavo dvasininkai: kanauninkas, ministeris, rektorius⁷⁶³. Valstybės pareigūnų (Žemaičių seniūno, Trakų ir Polocko vaivadų) antspaudai buvo prikabinti tik prie vienos 1507 m. Tauragės bažnyčios fundacijos⁷⁶⁴. Vienas dokumentas buvo antspauduotas vien notaro antspaudu⁷⁶⁵.

Koroboracijos formulės dažnai naudotos skirtingos. Galima išskirti dvi grupes⁷⁶⁶: pirmajai buvo būdingas liudijimo tvirtumo užtikrinimo, o antrajai - ateityje galimų pažeidimų išvengimo akcentavimas. Didžioji dalis formulių buvo pirmosios grupės. Visu aptariamuoju laikotarpiu dažniausiai naudota ši formulė: „*In cuius rei testimonium sigillum meum presentibus est subappensum*“⁷⁶⁷. Šiek tiek rečiau šios formulės: „*In quorum omnium et*

⁷⁵⁹ KDKDW, nr. 370.

⁷⁶⁰ LMAVB RS, f. 256, b. 3976. Nuoraše minima, kad vienas antspaudas buvo raudonas (neabejotina, kad tai vyskupo), kitas žalias (išdavėjo) (originalas nežinomas).

⁷⁶¹ 1507 (CM, nr. 106), 1509 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 95-95v), 1517 (LMAVB RS, f. 3, b. 83), 1522 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 140v-142), 1522 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 147v-149).

⁷⁶² LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 128v-129.

⁷⁶³ 1507 (CM, nr. 106), 1509 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 95-95v), 1517 (LMAVB RS, f. 3, b. 83).

⁷⁶⁴ CM, nr. 106.

⁷⁶⁵ 1502 (LMAVB RS, f. 3, b. 71).

⁷⁶⁶ Kai kurie lenkų istorikai koroboracijos skirsto į „objektyvias“ („*obiektywne*“), kurios buvo paprastos, be retorikos ir į „pozityvines“ („*pozytywne*“), kurios prasidėdavo „*ut*“. Žr.: Polak A., *Dyplomatyka kościoła Polskiego okresu średniowiecza...*, s. 230.

⁷⁶⁷ 1433 (KDKDW, nr. 129), 1451 (KDKDW, nr. 207), 1470 (KDKDW, nr. 266), 1481 (KDKDW, nr. 316), 1485 (KDKDW, nr. 344), 1485 (KDKDW, nr. 343), 1493 (KDKDW, nr. 402), 1495 (KDKDW, nr. 434), 1503 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 83v-84), 1506 (KDKDW, nr. 602).

singulorum fidem et testimonium roburque perpetuum sigillum meum presentibus est subappensum“ (žinomas nuo 1503 m.⁷⁶⁸), „*ut autem haec omnia et singula suprascripta perpetuae firmitatis robur obtineat, sigillum nostrum praesentibus appendimus*“ (žinoma nuo 1457 m., dažniau naudotas XV a. antroje pusėje, o XVI a. pr. retai⁷⁶⁹) ir „*harum quibus sigillum meum est subappensum testimonio literarum*“ (žinomas nuo 1434 m., XVI a. pr. retas⁷⁷⁰). Antrajai grupei priskirtos išplėstos formulės, kuriose antspaudavimas argumentuojamas kaip prevencija nuo galimų pažeidimų, pvz.: „*Ne igitur huius nostri privilegii formatio facta, occasione aliquorum nostrorum successorum valeat violari, praesenti privilegio nostro sigillum nostrum est infrapensum in robur et testimonium*“⁷⁷¹. Žinomi tik keli skirtingai XV a. pab. – XVI a. pr. koroboracijos variantai⁷⁷².

Vietos nurodymas (actum) buvo privaloma dokumento dalis. Ją turėjo kone visi dokumentai. Užsienio istoriografijos įdirbis leidžia žodį „*actum*“ sieti su teisinio veiksmo išreiškimu, o „*datum*“ – su dokumento išdavimu, kurie galėjo ir nesutapti⁷⁷³. LDK fundaciniai ir donaciniai dokumentai pasižymėjo įvairiomis formulėmis, kurias galima suskirstyti į tris grupes: kartu „*actum et datum*“ buvo nurodoma kone 56 procentuose dokumentų (naudota dažnai visu aptariamuoju laikotarpiu)⁷⁷⁴, vien „*datum*“ – 30 proc. (naudota nuo 1447 m. tolygiai⁷⁷⁵), vien „*actum*“ – 14 proc. (XVI a. pr.⁷⁷⁶). Todėl kyla klausimas, ar

⁷⁶⁸ Cituota pagal: 1518 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 123-123v); su nedideliais skirtumais žr.: 1503 (CM, nr. 98), 1505 (KDKW, nr. 586), 151 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 101v-102), 1517 (LMAVB RS, f. 3, b. 83), 1528 (CM, nr. 136) ir kt.

⁷⁶⁹ Cituota pagal: 1459 (KDKDW, nr. 227); su nedideliais skirtumais žr.: 1457 (KDKDW, nr. 226), 1460 (KDKDW, nr. 237), 1462 (KDKDW, nr. 242), 1498 (KDKDW, nr. 452), 1513 (CM, nr. 115).

⁷⁷⁰ Cituota pagal: 1437 (LMAVB RS, f. 43, b. 205, l. 395-395v); su nedideliais skirtumais žr.: 1434 (KDKDW, nr. 132), 1439 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 37v-38), 1448 (KDKDW, nr. 191), 1449 (KDKDW, nr. 197), 1450 (KDKDW, nr. 198); 1460 (KDKDW, nr. 234), 1471 (AGAD, AR, dz. VIII, s. 108), 1492 (KDKDW, nr. 387), 1500 (KDKDW, nr. 470), 1526 (VUB RS, f. 5-F126-31934, l. 2-3v).

⁷⁷¹ 1502 (LMAVB RS, f. 3, b. 72).

⁷⁷² 1490 (KDKDW, nr. 366), 1502 (KDKDW, nr. 522), 1507 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 89-89v), 1511 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 103-104).

⁷⁷³ Plg., *Dyplomatyka staropolska...*, s. 122-123.

⁷⁷⁴ Pvz., 1433 (KDKDW, nr. 129), 1434 (KDKDW, nr. 132), 1437 (LMAVB RS, f. 43, b. 205, l. 395-395v), 1442 (KDKDW, nr. 173), 1448 (KDKDW, nr. 191) ir daug kitų.

⁷⁷⁵ Pvz., 1474 (KDKDW, nr. 284), 1476 (KDKDW, nr. 297), 1476 (MAB RS F43-203, l.115-116), 1481 (KDKDW, nr. 316), 1482 (KDKDW, nr. 324), 1485 (KDKDW, nr. 343), 1490 (KDKDW, nr. 366), 1491 (KDKDW, nr. 370), 1492 (KDKDW, nr. 387) ir daug kitų.

šiais žodžiais LDK atveju buvo siekiama atskirti patį teisinį veiksmȧ nuo dokumento išdavimo? Istorikai pastebėjo, kad LDK bažnyčių fundacijų nesistengta raštiškai užfiksuoti iš karto⁷⁷⁷. Pvz., 1499 m. Jonas Petraitis Mantigirdaitis davė fundaciją patvirtinančią dokumentą, kuriame nurodoma, kad jo tėvas Trakų vaivada Petras Jonaitis buvo fundavęs Yvijos bažnyčią, tačiau nebuvo išdavęs tai liudijančio dokumento⁷⁷⁸. Tai matyti ir vietos nurodymo formulėje – įrašytas vienas „datum“. Tačiau kituose dokumentuose sunku nustatyti, ar panaudojus tik „datum“ buvo parodoma, kad pats dovanojimas įvyko anksčiau, nei buvo sudarytas dokumentas. Pastebime, kad apie 50 proc. visų užrašymų išdavimo vieta sutapo su bažnyčios vieta. Tikėtina, kad ten vienu metu įvyko teisinis veiksmas ir dokumento sudarymas. Tokiuose dokumentuose dažniausiai buvo nurodoma „actum et datum“, tačiau taip pat pasitaikė pavienių su „datum“ ar „actum“. Kitų dokumentų išdavimo ir bažnyčios vieta skyrėsi, tačiau formulių vartojimas irgi buvo įvairus. Kol kas sunku įžvelgti dėsningumus LDK, todėl manytume, kad ši formuliario dalis visų pirma išreiškė dokumento išdavimo vietą (ir laiką), o jo formulių variantai priklausė nuo rašiusio asmens ar kitų su dokumento atsiradimu ar parengimu susijusių aplinkybių, o ne nuo teisinio veiksmo ir dokumento sudarymo akcentavimo.

Skirtingų fundacinių ir donacinių dokumentų išdavimo vietų priskaičiuojama bent 75, o daugiau nei vienas dokumentas buvo suteiktas vos 10 iš jų (Vilniuje, Geranainyse, Goniondze, Lentupiuose, Loske, Maišiagaloje, Smurgainyse ir kt.). XV a. pasižymėjo tuo, kad didžioji dalis dokumentų (bent 60 proc.) buvo sudaryti būtent toje vietoje, kur stovėjo bažnyčia. XVI a. pr. situacija pasikeitė – toje pačioje vietoje buvo sudaryta tik apie 30 proc. dokumentų. Vis daugiau fundacinių ir donacinių dokumentų buvo sudaroma Vilniuje, kuriame buvo išduota ne mažiau 40 dokumentų - iš jų apie 30 buvo

⁷⁷⁶ Pvz., 1507 (CM, nr. 106), 1516 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 116v-117), 1520 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 131-131v).

⁷⁷⁷ *Krikščionybės Lietuvoje istorija*, sud. Vytautas Ališauskas, Vilnius, 2006, p. 70-72.

⁷⁷⁸ KDKDW, nr. 462: „*memorantes quomodo magnificus olim dominus Petrus Janowycz palatinus Troczensis [...] errexerat, fundaverat et statuerat. Et tandem erectione ipsa non confirmata munimentis litterarum morte preventus est, quare nos expressus Joannes Pyotrowycz [...]*“.

skirta ne miesto parapijų bažnyčioms. Tuo tarpu XV a. Vilniuje ne miesto bažnyčioms buvo skelbta vos 10 dokumentų. Kaip pasikeitė situacija XVI a. pr., liudija ir kitas pavyzdys – 1509 m. Jono Sapiegos Ikaznės bažnyčios fundacija duota Lvove, Lenkijos Karalystėje⁷⁷⁹.

Kaip jau minėta, vietos nurodymo formulės buvo skirtingos ir sudarė minėtas tris grupes. Didžioji dauguma buvo trumpos, t.y., 1 grupė: „*actum et datum*“, „*actum et datum in*“, „*datum et actum*“, „*acta sunt haec et data*“; 2 grupė: „*datum*“, „*datum in*“; 3 grupė: „*actum*“, „*actum in*“, „*acta sunt haec in*“ ir pan. Tačiau bent nuo 1474 m. formulės buvo išplečiamos sukonkretinant vietą, t.y., panaudojant „*curia*“ terminą: „*Acta sunt haec et data in curia nostra*“⁷⁸⁰, „*Acta sunt haec et data in Moyszegola in curia plebaniali*“⁷⁸¹, „*Actum et datum in curia*“⁷⁸². Bent nuo 1505 m. buvo naudojamas „*in domo*“ terminas⁷⁸³.

Datacija (datum) buvo privaloma fundacijų ir donacijų dalis, be kurios nebuvo nei vieno dokumento. Lotyniškose fundacijose ir donacijose vartotas katalikiškuose kraštuose įprastas bažnytinis kalendorius. Didžiajai daliai dokumentų būdingas metų, liturginės šventės ir savaitės dienos įvardinimas, rečiau nurodomas mėnuo, indiktas ir kt. Metai visu aptariamuoju laikotarpiu dažniausiai buvo rašomi pilnai lotyniškais žodžiais, pvz., „*sub anno Domini millesimo quadringentesimo tricesimo tertio*“⁷⁸⁴. Metų nurodymo formulės pradžia dažniausiai buvo „*anno Domini*“ (apie 75 procentus visų dokumentų, buvo naudojama visu aptariamuoju laikotarpiu), rečiau „*sub anno Domini*“ (keli atvejai tik XV a.)⁷⁸⁵, „*anno*“ (dažniau XVI a. pr.)⁷⁸⁶, „*anno nativitatis*“

⁷⁷⁹ LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 96-97.

⁷⁸⁰ 1474 (KDKDW, nr. 286).

⁷⁸¹ 1517 (LMAVB RS, f. 3, b. 83).

⁷⁸² 1478 (KDKDW, nr. 311); 1515 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 115-116); 1520 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 132-133); 1524 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 156-157v).

⁷⁸³ 1505 (KDKDW, nr. 586), 1511 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 101v-102), 1519 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 128v-129), 1521 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 133), 1522 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 137-137v), 1523 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 151-151v).

⁷⁸⁴ 1433 (KDKDW, nr. 129).

⁷⁸⁵ 1433 (KDKDW, nr. 129), 1434 (KDKDW, nr. 132), 1461 (KDKDW, nr. 241), 1471 (KDKDW, nr. 272), 1485 (KDKDW, nr. 344), 1492 (KDKDW, nr. 387), 1494 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 72-72v).

Domini / anno a nativitate Domini“ (keli atvejai XV, dažniau XVI a. pr.)⁷⁸⁷. XVI a. pr. atsirado ir daugiau pavienių variacijų, pvz., „*sub anno Messie*“⁷⁸⁸, „*anno salutis nostrae*“⁷⁸⁹, „*anno Christianae salutis*“⁷⁹⁰ ir pan. Taip pat XV a. metams užrašyti kelis kartus buvo panaudoti arabiški skaičiai⁷⁹¹. Romėniškais skaičiais kartais buvo užrašoma dalis datos, pvz.: „*millessimo quadringentisimo XXXVII*“⁷⁹².

80 procentuose dokumentų buvo nurodoma liturginė šventė ir savaitės diena. XVI a. pr. vis daugiau dokumentų buvo be liturginės šventės, nes ją palaiapsniui keitė mėnesio užrašymas. XV a. dominavo lotyniškos tradicijos savaitės dienų pavadinimai (*dies dominica, feria secunda, tertia, quarta, quinta, sexta, sabbatum*), XV a. pab. atsiranda ir lotyniški planetų pavadinimai (*dies Saturni, Solis, Lunae, Martis, Mercurii, Jovis, Veneris*)⁷⁹³. Istoriografijoje pastebėta, kad savaitės dienų įvardinimas naudojant lotyniškus planetų pavadinimus susijęs su humanizmo raiška⁷⁹⁴.

Romėniški mėnesių pavadinimai (*Januarius, Februarius, Martius* ir kt.)⁷⁹⁵ buvo užrašomi bent nuo 1439 m. (XV a. žinomi 7 atvejai), tačiau XVI a. pr. buvo naudojami dažniau (bent 17 atvejų)⁷⁹⁶. Dažnai juos lydėjo dienos įvardinimas žodžiais (pvz.: „*quintadecima die mensis octobris*“), kurie neretai keitė liturginių švenčių pavadinimus, nors šie liko dominuojantys.

⁷⁸⁶ 1457 (CM, nr. 55), 1507 (CM, nr. 106), 1515 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 115-116), 1520 (LVIA, f. 1276, ap. 1, b. 78, l. 1-20), 1520 (LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3275, l. 1-2).

⁷⁸⁷ 1443 (KDKDW, nr. 174), 1443 (KDKDW, nr. 175), 1467 (LVIA, f. 525, ap. 8, b. 633, l. 4v-5), 1491 (KDKDW, nr. 370), 1503 (CM, nr. 98) ir kiti.

⁷⁸⁸ 1504 (CM, nr. 100).

⁷⁸⁹ 1509 (CM, nr. 111), 1519 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 129).

⁷⁹⁰ 1511 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 103-104).

⁷⁹¹ 1442 (KDKDW, nr. 173), 1457 (CM, nr. 55), 1478 (LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3266, l. 2v), 1487 (CM, nr. 72) ir 1494 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 74v).

⁷⁹² 1437 (KDKDW, nr. 152); taip pat žr.: 1461 (KDKDW, nr. 241), 1485 (KDKDW, nr. 344), 1517 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 122v).

⁷⁹³ 1494 (KDKDW, nr. 418), 1506 (KDKDW, nr. 602), 1506 (LMAVB RS, f. 3, b. 74), 1506 (LMAVB RS, f. 3, b. 75), 1507 (LMAVB RS, f. 3, b. 76), 1507 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 89-89v), 1509 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 95-95v) ir kt (viso bent 18 dokumentų).

⁷⁹⁴ *Chronologia polska*, pod red. B. Włodarskiego, Warszawa, 2007, s. 77.

⁷⁹⁵ Plačiau žr.: Szymański J., *Nauki pomocnicze historii...*, s. 122-123.

⁷⁹⁶ 1439 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 37v-38), 1443 (KDKDW, nr. 174) ir kt.

XVI a. pr. kai kurie notariai naudojo išplėtotą datacijos formulę, kurią sudarė metai, indiktas, pontifikatas, savaitės diena, mėnuo ir kanoninė dienos valanda. Štai notaro Jono Alberto iš Bžozovo surašyta 1502 m. donacijos Maišiagalos bažnyčiai formulė: „*Sub anno nativitatis eiusdem millesimo quingentesimo secundo, indicione quinta, pontificatu sanctissimi in Christo patris et domino domini Alexandri divina providentia pape sexti anno eius nono, die vero lunae, undecima die mensis Julis, hora tertiarum*“⁷⁹⁷. Tokia formulė buvo įrašyta 7 XVI a. pr. dokumentuose⁷⁹⁸. Taip pat žinomi ir keli ne notarų sudaryti dokumentai, kuriuose buvo įrašytas romėniškasis indiktas (1494 ir 1522 m.⁷⁹⁹) ir nurodyta kanoninė dienos valanda (1522 m.⁸⁰⁰). Minėtų „naujovių“ inspiratoriai buvo vis aktyviau LDK dirbantys notariai.

Dokumentus surašę asmenys ir jų subskripcijos minimos kone 25 procentuose dokumentų. Galima išskirti 3 laikotarpius susijusius su dokumentus surašiusių asmenų subskripcijos įrašymu. Pirmasis apima 1434 – 1467 m., kai žinomi 8 tokie dokumentai (33 proc. to meto fundacijų ir donacijų). Dokumentus surašydavo Vilniaus vyskupo notaras arba vicenotaras, kartą Giedraičių bažnyčios rektorius⁸⁰¹. Antrasis apima 1468 – 1496 m., kuomet dokumentai neturėjo subskripcijų. Trečiasis apima 1497 – 1529 m., kuomet dokumentus surašę asmenys nurodyti 28 dokumentuose (37 proc. to laikotarpio fundacijų ir donacijų). Tai sietina su viešųjų notarų veiklos suaktyvėjimu. Pirmajame laikotarpyje minimi dokumentus surašę notariai (tiesiog „*notarius*“), o štai trečiajame - didžiąją dalį dokumentų (23) surašė jau viešieji notariai: dažniausiai viešieji apaštalinų teisių, viešieji apaštalinų ir imperatoriaus teisių, kartais įvardinti tiesiog viešaisiais notariais⁸⁰². Taip pat du

⁷⁹⁷ LMAVB RS, f. 3, b. 71.

⁷⁹⁸ Pvz., 1502 (LMAVB RS, f. 3, b. 72), 1508 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 94-95), 1517 (VUB RS, f. 72, b. 1819), 1528 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 167-168).

⁷⁹⁹ 1494 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 72-72v), 1522 (CM, nr. 130).

⁸⁰⁰ LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 137-137v.

⁸⁰¹ Vilniaus vyskupo notaras: 1434 (KDKDW, nr. 132); 1460 (KDKDW, nr. 232), 1460 (KDKDW, nr. 237) ir 1462 (KDKDW, nr. 242); Vilniaus vyskupo vicenotaras: 1443 (KDKDW, nr. 174) ir 1443 (KDKDW, nr. 175); Giedraičių bažnyčios rektorius 1451 (KDKDW, nr. 207); 1467 m. Medininkuose dokumentą surašė „*notario pro tunc existente*“ (LVIA, f. 525, ap. 8, b. 633, l. 4v-5).

⁸⁰² Viešasis apaštalinų teisių notaras: 1503 (CM, nr. 98), 1507 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 89-89v), 1507 (CM, nr. 106), 1509 (CM, nr. 111), 1514 (CM, nr. 116), 1515 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l.

kartus įvardintas tiesiog notaras, kartą Lucko vyskupo notaras, kartą raštininkas/rašovas („*scriba*“) ir kartą tiesiog įvardijamas dokumentą surašęs asmuo⁸⁰³. Pastebime, kad XVI a. pr. nebebuvo vartojamas Vilniaus vyskupo notaro terminas privačiuose fundaciniuose ir donaciniuose dokumentuose.

Ankstyvos XV a. notarų subskripcijų formulės buvo trumpos, pvz., 1433 m. Vilniaus katedros donacijoje įrašyta: „*Scriptum per me Nicolaum predicti domini episcopi Wilnensis notarium et capellanum*“⁸⁰⁴. Tokių trumpų formulių pradžia parastai buvo „*scriptum per manus*“, „*per manus*“, „*per me*“, „*et me*“. Jas naudojo ir dalis viešųjų notarų XV a. pab. - XVI a. pr. Tačiau XVI a. pr. viešieji notari, įvardijami kaip apaštaliniai ar imperatoriškieji notari, dažniau naudojo išplėtotą subskripcijos formulę. Pvz., 1517 m. Vilniaus karmelitų donacijoje panaudota ši: „*ego Stanislaus de Drosdowo clericus Plocensis diaecesis sacra Apostolica Autoritate notarius Publicus, quoniam praemissis omnibus et singulis, dum sic, ut praemittitur, fierent et agerentur, una cum praenominatis testibus praesens intersui, eaque omnia et singula praemissa sic fieri vidi ac audivi ac in notam sumpsi et quoad hoc praesens et publicum instrumentum manu propria scriptum exinde fieri publicavi et in hanc formam publicam redegi signoque et nomine mei sollitis assuetis signum in fidem et testimonium omnium et singulorum praemissorum rogatus et requisitus*“⁸⁰⁵. Šią formulės klišę naudojo bent 5 notari⁸⁰⁶. Kiti 3 notari naudojami trumpesne subskripcija, pvz., 1515 m. Traupų bažnyčios fundacijoje panaudota ši: „*per me Mathiam Pauli de Warszewia, clericum diaecesis Posnaniensis notarium*

112v-113), 1517 (VUB RS, f. 72, b. 1819), 1520 (LVIA, f. 1276, ap. 1, b. 78, l. 1-20), 1524 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 156-157v), 1526 (VUB RS, f. 5-F126-31934, l. 2-3v), 1528 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 167-168); viešasis apaštalinis ir imperatoriaus teisių notaras: 1497 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 75v-76), 1502 (LMAVB RS, f. 3, b. 71), 1502 (LMAVB RS, f. 3, b. 72), 1502 (LMAVB RS, f. 3, b. 73), 1506 (LMAVB RS, f. 3, b. 74), 1506 (LMAVB RS, f. 3, b. 75), 1522 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 138v-139); tiesiog viešasis notaras: 1515 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 115-116), 1518 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 123-123v), 1520 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 131-131v).

⁸⁰³ Tiesiog notaras: 1515 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 113v-114; LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 133-134v; Lucko vyskupo notaras 1520 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 132-133); „*scriba*“ 1513 (CM, nr. 115); paprastas asmuo, matyt, Ramygalos miestelio raštininkas: 1519 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 128v-129); kartą įrašyti tik raštininko inicialai: 1498 (CM, nr. 90)

⁸⁰⁴ 1433 (KDKDŪ, nr. 132).

⁸⁰⁵ VUB RS, f. 72, b. 1819.

⁸⁰⁶ 1502 (LMAVB RS, f. 3, b. 71; LMAVB RS, f. 3, b. 72; LMAVB RS, f. 3, b. 73), 1506 (LMAVB RS, f. 3, b. 74; LMAVB RS, f. 3, b. 75), 1517 (VUB RS, f. 72, b. 1819), 1524 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 156-157v), 1528 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 167-168).

*publicum, de speciali commissione praefatorum nobilium, praesentes literae fundacionis et dotationis sunt scriptae, praesentibus testibus, prout supra, de quo facio fidem hac manu mea propria*⁸⁰⁷.

Baigiamoji **aprekacijos** formulė „amen“ buvo panaudota dviejose XV a. pab. donacijose⁸⁰⁸.

Parašas. Dokumentų išdavėjai pradėjo pasirašyti dokumentus tik XVI a. pr., kuomet rasti vos 3 dokumentai: 1519 m. Mikalojus Iljiničius („*Nicolaus Illinycz manu scripsit* [parašas]“), 1521 m. Mikalojus Radvila („*Et in maius robur eiusmodi fundacionis eandem manu propria subscripsimus. Nicolaus Nicolai Radywil palatinus Vilnensis et MD Littuanae cancellarius, capitaneusque Bielscensis, nec non in Bobroysk, Pieniany et Uszpole tenutarius. mpa*“) ir 1524 m. Jonas Zaberezinskis („*ego Joannes de Zabrzezye marsal propria manu propria* [būtent taip nuoraše]“⁸⁰⁹). Testacijose nurodyti liudytojai nepasirašinėjo.

Apibendrinimas

Fundacijų ir donacijų tyrimas leidžia išskirti du svarbiausius privačių dokumentų raidos lūžius. Pirmasis įvyko XV a. vid., kuomet nusistovėjo kai kurios formulės, pvz., arenga ir promulgacija. Taip pat šiuo laikotarpiu atsirado „laisvo apsisprendimo ir sveiko proto“ klauzulė, išplinta „gražos“ ar įsipareigojimo klauzulė su Šv. Mišių aukojimu, taip pat padaugėjo dokumentų išdavėjų moterų. Kitas, ir kur kas reikšmingesnis, lūžis įvyko XV ir XVI a. sandūroje, kuris sietinas su viešųjų notarų veiklos suaktyvėjimu sudarant privačius dokumentus, kintančiu pasauliečių raštingumu, Vilniaus kaip valstybės centro reikšmės įtvirtinimu. Šiuo laikotarpiu panaudota kur kas

⁸⁰⁷ 1515 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 115-116), 1518 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 123-123v), 1520 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 131-131v).

⁸⁰⁸ 1474 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 52v-53) ir 1491 (KDKDW, nr. 370).

⁸⁰⁹ 1519 (LMAVB RS, f. 1, b. 65), 1521 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 133-134v), 1524 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 156-157v).

daugiau skirtingų arengų retorinių siužetų, nusistovėjo naracija, didėjo pertinencijos svarba, dažniau buvo įrašoma dvasininkų paskyrimo klauzulė, vyko pokyčiai datacijoje. Taip pat stebimi pokyčiai dokumentų antspaudavime, t. y., šalia išdavėjo, vis dažniau antspaudavo liudytojai ir išdavėjų žmonos. Taip pat aptinkami išdavėjų parašai. Tarp liudytojų padažnėjo valstybės pareigūnų, vis daugiau dokumentų buvo sudaromi Vilniuje. Taip pat būta tam tikrų diktato pokyčių, pvz., intituliacijos iškėlimas į dokumento priekį ir kt.

6.1.1.2. Vilniaus pranciškonų donacijos

Vilniaus pranciškonams skirtos privačios donacijos buvo sudaromos nuo XIV a. pabaigos⁸¹⁰, tačiau ankstyvieji pilni dokumentai išliko tik nuo XV a. pradžios. Laikotarpyje iki 1529 m. išliko 23 išplėtoto formuliario dokumentai, iš kurių net 19 originalų. Tačiau nuo XV a. 10 dešimtmečio iki 1529 m. žinomas vos 1 dokumentas, skirtas Vilniaus pranciškonams (1509 m.⁸¹¹). Sunku paaiškinti tokį staigų skaičiaus sumažėjimą, tačiau galima bandyti jį sieti su vietinių parapijų aktyvesne veikla ar bandymu riboti vienuolijos veiklą⁸¹². Be to, 1410 m. dokumentas yra falsifikatas, o 1509 m. - donacijos atnaujinimas, kurio formuliaras gerokai skyrėsi nuo įprastų donacijų. Todėl tyrimui buvo panaudoti 1422 – 1486 m. suteikti dokumentai.

Žodinė invokacija turėjo beveik visi dokumentai, išskyrus vieną, kur buvo pažymėta viena **simbolinė invokacija** (kryžiaus ženklas)⁸¹³. Buvo naudojama tik viena žodinė invokacijos formulė: „*In nomine Domini Amen*“.

Perpetuacija naudota retai, vos keturiuose dokumentuose (1436, 1437 m., kuriuos surašė tas pats raštininkas, 1450 ir 1471 m.⁸¹⁴). Panaudota visur ta pati formulė: „*Ad perpetuam rei memoriam*“.

Arenga buvo aptikta vos 6 dokumentuose. 1436 ir 1437 m. įrašyta „tvirto tikėjimo į Dievą išpažinimo“ retorinio siužeto arenga⁸¹⁵. Pasinaudota ši formulė: „*Sane et sine omni esitatione tunc credo ab Omnipotenti Deo eternam et incommutabilem consequi retributionem, cum pro cultu divino et sacris edibus de bonis a Domino Deo michi in hac vita collatis dextram porrexero adiutricem*“⁸¹⁶. 1422, 1452 ir 1468 m. dokumentuose panaudotas skirtingi

⁸¹⁰ Ankstyviausias žinomas dokumento registras: Vilniaus seniūno Hanulo išduota donacija (KDKDW, nr. 22).

⁸¹¹ LMAVB RS, f. 6, b. 94, publikuota: Rowell S. C., *Winning the living...*, p. 116-117.

⁸¹² Rowell S. C., Pranciškonų (konventualų) ordino įsitvirtinimas..., p. 43-46.

⁸¹³ 1475 (KDKDW, nr. 294).

⁸¹⁴ 1436 (KDKDW, nr. 148), 1437 (KDKDW, nr. 150), 1450 (KDKDW, nr. 199), 1471 (KDKDW, nr. 269).

⁸¹⁵ 1436 (KDKDW, nr. 148), 1437 (KDKDW, nr. 150).

⁸¹⁶ 1436 (KDKDW, nr. 148).

„darbų laikinumo“ retorinio siužeto formulės variantai⁸¹⁷. 1471 m. dokumente panaudota Biblijinė citata su „sėjimo-pjovimo“ siužetu: „*Cum apostolico attestante eloquio: quae seminaverit homo haec et metet, et qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus et metet*“⁸¹⁸. Svarbu pažymėti, kad arengų panaudojimas dažniausiai sietinas su valdų užrašymu (išskyrus minėtus 1436 ir 1437 m.), o kituose dokumentuose figūravo dešimtinės ir įvairios natūrinės suteiktys. Be to, tie dokumentai, kurie turėjo arengą, savo struktūra buvo netipiniai pranciškonų dokumentai. Juos tikriausiai parengė Vilniaus vyskupo raštininkai⁸¹⁹.

Išdavėjai ir intituliacija. Pradžios prievoksmis nusistovi nuo 1439 m.⁸²⁰ – didžiojoje dalyje dokumentų vartojamas „*quod*“. Kiti pavieniai – „*et ob hoc*“⁸²¹, „*proinde*“⁸²², „*igitur*“⁸²³, „*hinc est*“⁸²⁴. Šie atvejai sutampa ne tik su netipiniais formulariais, kuriuose vartojama arenga, t. y., su valdų dovanojimais, bet ir su likusiomis suteiktimis, kurios buvo išduotos iki 1439 m. Pažymimasis įvardis dažniausiai buvo daugiskaitos forma „*nos*“. Vienaskaitos forma „*ego*“ buvo naudojama retai, dažniausiai ją įrašydavo Vilniaus miestiečiai ir bajorės moterys. Socialinė kilmė dažniausiai nurodoma įrašant „*dominus*“, „*dux de*“ ir „*civis Vilnensis*“. Kalbant apie bajorus, dažnai apsieita ir be socialinės kilmės nurodymo, čia neįžvelgta kokių nors tendencijų. „*Haeres de*“⁸²⁵, „*strenuo domino*“⁸²⁶ ir „*strenuo milite*“⁸²⁷ aptinkami tik kartą,

⁸¹⁷ 1422 (KDKDW, nr. 82): „*Cuncta que aguntur in tempore ne simul lapsu temporis labantur, anniculo cursu et testimonio literarum solent roborari*“; 1452 (KDKDW, nr. 212): „*Quoniam humana memoria eternitati non aequiparatur, expedit igitur, ut ea, quae sunt in humanis negociis, ad perpetuatis ratitudinem proborum testimonio et sigillorum munimento deducantur*“, 1468 (KDKDW, nr. 248): „*Cunctorum rerum plena fides ut adhibetur perit memoria, nisi testimonio pistico fuerit roborata*“.

⁸¹⁸ 1471 (KDKDW, nr. 269).

⁸¹⁹ Pvz., minėtų 1436 ir 1437 m. pranciškonams skirtų dokumentų arengos sutapo su Vilniaus vyskupijai skirtais dokumentais: 1437 (LMAVB RS, f. 43, b. 205, l. 395-395v) ir 1439 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 37v-38).

⁸²⁰ 1439 (KDKDW, nr. 153).

⁸²¹ 1422 (KDKDW, nr. 82).

⁸²² 1436 (KDKDW, nr. 148).

⁸²³ 1437 (KDKDW, nr. 150), 1452 (KDKDW, nr. 212).

⁸²⁴ 1468 (KDKDW, nr. 248), 1471 (KDKDW, nr. 269).

⁸²⁵ 1436 (KDKDW, nr. 148).

⁸²⁶ 1452 (KDKDW, nr. 212).

⁸²⁷ 1452 (KDKDW, nr. 212).

bajoro pareigybė minima irgi kartą⁸²⁸. Donacijų išdavėjos moterys žinomos nuo 1449 m.⁸²⁹

Promulgacija pradedama naudoti nuo 1439 m., tačiau bemaž kiekviename dokumente (jos neturi tik 2 dokumentai: 1468 ir 1471 m.⁸³⁰). Dažniausia naudojama ši formulė: „*Noverint universi et singuli presencium noticiam habituri*“ (bent 10 dokumentuose). Tačiau neretai išplečiama pridedant „*lecturi et audituri*“ (1449, 1452, 1483, 1486⁸³¹) ir/ar „*tam presentibus quam futuris*“ (1444, 1446, 1450, 1483⁸³²). Keliuose dokumentuose aptinkamas sutrumpintas promulgacijos formulės variantas (1450, 1475⁸³³).

Inskripcija ir gavėjas. 1439-1446 m. dokumentuose naudojama vienoda formulė: „*fratribus minoribus in conventu Wilnensis apud Sanctam Mariam in Arena commorantibus*“⁸³⁴. Šio laikotarpio dokumentus surašė 2 skirtingi raštininkai, kurie laikėsi aiškios formuliario dalių eiliškumo. Kituose dokumentuose gavėjas įvardintas skirtingai, net ir tie patys raštininkai vartojo vis kitokias variacijas, pvz.: „*Fratribus Minoribus ad Sanctam Mariam in Wylna commorantibus*“⁸³⁵.

„**Laisvo apsisprendimo ir sveiko proto**“ klauzulė anksčiausiai panaudota 1437 m. ir vėliau naudota bemaž visuose dokumentuose (nėra vos keliuose, pvz., 1449 ir 1450 m.⁸³⁶). 1437 m. įrašytas trumpas variantas: „*sane deliberate mentis*“⁸³⁷. Panašios klauzulės variacijos buvo sutinkamos 1452 m.: „*Sano animo, matura deliberacione*“⁸³⁸ ir 1468 m.: „*Maturo ac sano fretus consilio*“

⁸²⁸ 1471 (KDKDW, nr. 269).

⁸²⁹ 1449 (KDKDW, nr. 195), 1452 (KDKDW, nr. 212), 1483 (KDKDW, nr. 329).

⁸³⁰ 1468 (KDKDW, nr. 248), 1471 (KDKDW, nr. 269).

⁸³¹ 1449 (KDKDW, nr. 195), 1452 (KDKDW, nr. 212), 1483 (KDKDW, nr. 329), 1486 (KDKDW, nr. 346).

⁸³² 1444 (KDKDW, nr. 177), 1446 (KDKDW, nr. 182), 1450 (KDKDW, nr. 199), 1483 (KDKDW, nr. 329).

⁸³³ 1450 (KDKDW, nr. 199), 1475 (KDKDW, nr. 294).

⁸³⁴ 1439 (KDKDW, nr. 153), 1440 (KDKDW, nr. 167), 1441 (KDKDW, nr. 169), 1443 (KDKDW, nr. 176), 1444 (KDKDW, nr. 177), 1446 (KDKDW, nr. 182).

⁸³⁵ 1450 (KDKDW, nr. 199).

⁸³⁶ 1449 (KDKDW, nr. 195), 1450 (KDKDW, nr. 199).

⁸³⁷ KDKDW, nr. 150.

⁸³⁸ 1452 (KDKDW, nr. 212).

*cum deliberatione*⁸³⁹ Tačiau jau 1439 m. atsirado kita, kuri greitai įsivyravo: „*mera et spontanea voluntate ac matura deliberatione*“⁸⁴⁰.

Naracija buvo naudojama visą aptariamąjį laikotarpį (jos nėra tik 2 dokumentuose⁸⁴¹). Nuo 1439 m. pradedama dažniausiai naudoti ši formulė: „*Ad honorem Dei Omnipotentis et Virginis Glorioso Marie nostramque ac carorum nostrorum tam vivorum quam defunctorum ob salutem*“. Ji įrašyta 10 dokumentų⁸⁴². Kitų dokumentų naracijose išdėstytos panašios intencijos, t. y., susiję su maldomis už mirusiuosius ir siekiu pagerinti Bažnyčios aprūpinimą, tačiau kas kartą suformuluoti skirtingai. Pvz.: „*Quomodo cupientes subvenire saluti nostre et amicorum nostrorum tam vivorum quam defunctorum, precipue saluti predecessorum nostrorum, videlicet [išvardina vardus]*“⁸⁴³, „*Volentes cultum divinum augmentare*“⁸⁴⁴. Istoriografijoje atkreiptas dėmesys į 1468 m. Vilniaus miestiečio Luko donacijos išskirtinumą, kurios naracijoje panaudoti Dantės kūrybos motyvai: „*Considerantes, quia potius et potissimum et sine intermissione ad stelliferum herum ayumque vigilando pervenire suam ad Uranicam civitatem ibi permanentem, hanc autem habitationem temporalem transitoriamque et multum fallibilem postponentes et refutentes*“⁸⁴⁵.

Dispozicija. Dispozicija kas kartą skyrėsi, kadangi priklausė nuo konkretaus atvejo. Vilniaus pranciškonams dažniausiai būdavo suteikiamos dešimtinės nuo įvairių natūrinių duoklių, taip pat naminiai gyvuliai ir pinigai. Nekilnojamasis turtas buvo užrašytas 4 dokumentuose⁸⁴⁶. **Pertinencija** nebuvo tipiška pranciškonų suteiktims, ji nurodoma dviejuose dokumentuose, kuriuose

⁸³⁹1468 (KDKDW, nr. 248).

⁸⁴⁰ 1439 (KDKDW, nr. 153), 1440 (KDKDW, nr. 167), 1441 (KDKDW, nr. 169), 1443 (KDKDW, nr. 176), 1444 (KDKDW, nr. 176), 1446 (KDKDW, nr. 182), 1468 (KDKDW, nr. 256), 1468 (KDKDW, nr. 257), 1475 (KDKDW, nr. 294).

⁸⁴¹ 1437 (KDKDW, nr. 150), 1449 (KDKDW, nr. 195).

⁸⁴² 1439 (KDKDW, nr. 153), 1440 (KDKDW, nr. 167), 1441 (KDKDW, nr. 169), 1443 (KDKDW, nr. 176), 1444 (KDKDW, nr. 176), 1446 (KDKDW, nr. 182), 1468 (KDKDW, nr. 256), 1468 (KDKDW, nr. 257), 1475 (KDKDW, nr. 294); 1486 (KDKDW, nr. 346).

⁸⁴³ 1452 (KDKDW, nr. 212).

⁸⁴⁴ 1436 (KDKDW, nr. 148).

⁸⁴⁵ 1468 (KDKDW, nr. 248); Rowell S. C., *Winning the living...*, p. 93.

⁸⁴⁶ 1442 (KDKDW, nr. 82), 1452 (KDKDW, nr. 212), 1468 (KDKDW, nr. 248), 1471 (KDKDW, nr. 269).

dovanojamos valdos (1452 ir 1468 m.⁸⁴⁷). „Teisių atsisakymo“ klauzulė neaptinkama. Tik 1468 m. dokumente leidžiama užrašyti valda ir disponuoti, t. y., keisti ar parduoti⁸⁴⁸, o kitose suteiktyse apsiribojama trumpu paminėjimu „amžiams, kasmet“.

„Graža“ arba įsipareigojimas. Viduramžiais buvo svarbus abipusio dovanojimo momentas, t. y., už gautas materialines gėrybes, dvasininkai atlikdavo dvasinius patarnavimus⁸⁴⁹. Tai atsispindėjo ir Vilniaus pranciškonų donacijose. Jau ankstyvame 1422 m. dokumente pranciškonai įpareigojami melstis už donatoriaus šeimos narius⁸⁵⁰. Nuo 1439 m.⁸⁵¹ naudojama visur labai panaši klauzulė, kurioje įpareigojama dvasininkus laikyti dvi Šv. Mišias - už gyvuosius ir mirusiuosius, taip pat prašoma ir kasdienių maldų. Tokia „graža“ tapo neatsiejama dokumentų dalimi. Nuo 1439 m. buvo minimas ir įrašymas į atmenų knygas („*libri memoriales*“, „*libri vitae*“), tačiau jis dažnas tik iki 1468 m., vėliau nenaudotas⁸⁵².

Sankcija tapo privaloma dokumento dalimi bent nuo 1439 m. Visoms sankcijoms būdinga grasinimas Dievo teismu. Dažniausiai vartojama ši formulė: „*Si quis autem post decessum nostrum predicta ausu temerario vel nefando violare presumpserit vel in aliquo preiudicium fecerit, compareat coram altissimo iudice de iniuria nobis illata responsurus*“. Ji panaudota kone 10 dokumentų⁸⁵³. Kituose dviejuose dokumentuose panaudotos skirtingos to paties siužeto sankcijų variacijos (1468 ir 1471 m.⁸⁵⁴).

⁸⁴⁷ 1452 (KDKDW, nr. 212), 1468 (KDKDW, nr. 248).

⁸⁴⁸ 1468, KDKDW, nr. 248.

⁸⁴⁹ Pvz., Bardach J., Darowizna wzajemna na Litwie w XV i XVI w., *Studia z ustroju i prawa Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV-XVII w.*, Warszawa-Białystok, 1970, s. 174-187.

⁸⁵⁰ 1442 (KDKDW, nr. 82).

⁸⁵¹ 1439 (KDKDW, nr. 153).

⁸⁵² 1439 (KDKDW, nr. 153), 1441 (KDKDW, nr. 169), 1444 (KDKDW, nr. 177), 1446 (KDKDW, nr. 182), 1449 (KDKDW, nr. 195). Pranciškonų atmenų knygų problema plačiau netyrinėta, trumpai užsimenama Rowell S. C., *Winning the living...*, p. 95-96, taip pat šio straipsnio priede publikuotas tikėtina atmenų knygos fragmentas, p. 117-119.

⁸⁵³ 1439 (KDKDW, nr. 153), 1440 (KDKDW, nr. 167), 1441 (KDKDW, nr. 169), 1443 (KDKDW, nr. 176), 1444 (KDKDW, nr. 176), 1446 (KDKDW, nr. 182), 1452 (KDKDW, nr. 212), 1468 (KDKDW, nr. 256), 1468 (KDKDW, nr. 257), 1475 (KDKDW, nr. 294); 1486 (KDKDW, nr. 346).

⁸⁵⁴ „*Et si secus fecerit, extunc concitto eum ad iudicem suum Omnipotentem Deum pro iniuria sibi illata, in quantum si et fuerit, qui venturus est et iudicaturus vivos et mortuos et seculum per ignem*“

Testacija buvo dažna, jos neturėji tik keli dokumentai⁸⁵⁵. Dažniausiai buvo vartojama ši formulė: „*praesentibus [...] et aliis quam plurimis fidedignis in premissis constitutis*“⁸⁵⁶, taip pat pasitaikė nežymiai pakoreguotų variantų. Kartais testacija pradėdama „*videlicet*“⁸⁵⁷ ar „*coram*“⁸⁵⁸, bet tai tik pavieniai atvejai. Liudytojų skaičius svyravo nuo 2 iki 9, tačiau dažniausiai buvo įrašomi 3. Pirmoje XV a. pusėje dažniausiai liudytojais įrašomi dokumento išdavėjo aplinkos asmenys, t. y., pasauliečiai bajorai ir miestiečiai, tačiau nuo 1449 m. stebime pokytį – kone kiekviename dokumente minimas dvasininkas (greičiausiai vienuolijos narys, nors dažnai aiškiai neįvardinama, o konkrečiai brolis minimas tik 1422 m. donacijoje). Valstybės ar miesto pareigūnai minimi rečiau: 1446 m. minimas Vilniaus arklidininkas⁸⁵⁹, 1468 m. Vilniaus miesto suolininkas⁸⁶⁰, kitame 1468 m. dokumente liudijo Vilniaus suolininkas, prokonsulas, valdovo viešasis notaras ir kiti.⁸⁶¹ 4 dokumentuose minimi notarai (apie juos žemiau).

Antspaudavimas ir koroboracija. Koroboracija buvo privaloma pranciškonų dokumentų formuliario dalis (jos nėra tik 1436 m.⁸⁶²). Dažniausiai buvo naudojama ši formulė: „*In cuius rei testimonium sigillum nostrum est subappensum*“⁸⁶³, arba jos atmainos su nedideliais pakeitimais. Išplėstinės formulės žinomi tik du variantai: „*ut eadem donacio predicti prati retro fluvium Niemesz firmiter robur obtineat, sigillum nostrum est appensum*“ (1422 m.) ir „*in cuius rei testimonium, ne alicui videatur ambiguitas fieri,*

(1468, KDKDW, nr. 248), „*Et qui hoc infringere voluerit aut infregerit, suo tempore coram Iudice omnium super hoc respondebit*“ (1471, KDKDW, nr. 269).

⁸⁵⁵ 1450 (KDKDW, nr. 199), 1471 (KDKDW, nr. 269), 1475 (KDKDW, nr. 294).

⁸⁵⁶ 1439 (KDKDW, nr. 153), 1440 (KDKDW, nr. 167), 1441 (KDKDW, nr. 169), 1443 (KDKDW, nr. 176), 1444 (KDKDW, nr. 176), 1446 (KDKDW, nr. 182), 1468 (KDKDW, nr. 256), 1468 (KDKDW, nr. 257), 1486 (KDKDW, nr. 346).

⁸⁵⁷ „*Videlicet [...] et aliis quam pluribus fidedignis*“ (1449, KDKDW, nr. 195).

⁸⁵⁸ „*Coram honorabilibus viris religiosis, discretis, famosis, prudentibusque personis utriusque status ac conditionis quam secularibus benefactoribus nostris, videlicet [...]*“ (1468, KDKDW, nr. 248).

⁸⁵⁹ 1446 (KDKDW, nr. 182).

⁸⁶⁰ 1468 (KDKDW, nr. 257).

⁸⁶¹ 1468 (KDKDW, nr. 248).

⁸⁶² 1436 (KDKDW, nr. 148).

⁸⁶³ 1437 (KDKDW, nr. 150), 1439 (KDKDW, nr. 153), 1440 (KDKDW, nr. 167), 1441 (KDKDW, nr. 169), 1443 (KDKDW, nr. 176), 1444 (KDKDW, nr. 177), 1446 (KDKDW, nr. 182), 1449 (KDKDW, nr. 195), 1452 (KDKDW, nr. 212), 1468 (KDKDW, nr. 256), 1468 (KDKDW, nr. 257).

sigillo mei contoralis presentem litteram roboravi“ (1450 m.)⁸⁶⁴. Vilniaus pranciškonams skirtas donacijas antspaudavo tik išdavėjas/išdavėja (šalia vyro minimi žmona ar vaikai neantspaudavo), o jeigu išdavėjų buvo daugiau, tai visi antspaudavo⁸⁶⁵. Tiriamu laikotarpiu liudytojai savo antspaudų neprispausdavo.

Išdavimo vietos (actum) nurodymas buvo privaloma dokumentų dalis. Pažymėtina, kad dauguma Vilniaus pranciškonų dokumentų buvo sudaryti Vilniuje, taip pat po vieną sudaryti Šalčininkuose⁸⁶⁶, Trakeliuose⁸⁶⁷ ir Teterine⁸⁶⁸. Dažniausiai buvo vartojama formulė: „*actum et datum*“, rečiau - vien „*datum*“. Taip pat vieta dažnai buvo nurodant „*in conventu/in domo*“. Daugiausia dokumentų sudaryti konvente, keli išdavėjų namuose⁸⁶⁹.

Datacija (datum) buvo privaloma formuliario dalis, nėra nei vieno dokumento be šios formulės. Metų įvardinimo įžanginė formulės dalis ankstyvuose dokumentuose buvo ši: „*sub anno Domini*“, tačiau nuo 1439 m. atsisakyta prielinksnio „*sub*“ ir vartota supaprastinta forma: „*anno Domini*“. Ankstyvuosiuose dokumentuose (1422 ir 1436 m.⁸⁷⁰) metams įvardinti naudojami romėniški skaičiai, o dienos – katalikiškų švenčių kalendorius. Nuo 1437 m. romėniškus skaitmenis iš dalies pakeitė užrašymas lotyniškais žodžiais, o dienos žymėjimas pasitelkiant šventinį kalendorių išliko. Romėniškų skaičių naudojimas dar epizodiškai pasitaikė ir vėlesniuose dokumentuose (1449, 1452, 1472 ir 1486 m.)⁸⁷¹ Viename 1468 m. dokumente dienos išreikšti nurodytas mėnuo ir diena romėniškais skaičiais⁸⁷².

Dokumentus surašę asmenys ir jų subskripcijos. Vilniaus pranciškonams skirtus dokumentus surašę asmenys nebuvo įvardinti, tačiau išlikę dokumentų originalai ir liudytojų sąrašai leidžia šį tą apie juos pasakyti. Išlikusių originalų

⁸⁶⁴ 1422 (KDKDW, nr. 82), 1450 (KDKDW, nr. 199).

⁸⁶⁵ 1486 (KDKDW, nr. 346) – 3 antspaudai; 1521 (LMAVB RS, f. 256, b. 1794, l. 12) – 7? antspaudai.

⁸⁶⁶ 1439 (KDKDW, nr. 153).

⁸⁶⁷ 1452 (KDKDW, nr. 212).

⁸⁶⁸ 1436 (KDKDW, nr. 148).

⁸⁶⁹ 1446 (KDKDW, nr. 182), 1452 (KDKDW, nr. 212), 1471 (KDKDW, nr. 269).

⁸⁷⁰ 1422 (KDKDW, nr. 82), 1436 (KDKDW, nr. 148).

⁸⁷¹ 1449 (KDKDW, nr. 195), 1452 (KDKDW, nr. 212), 1472 (KDKDW, nr. 276), 1486 (KDKDW, nr. 346).

⁸⁷² 1468 (KDKDW, nr. 248).

rašto dukto ypatumai leidžia teigti, kad dokumentus 1436 – 1450 m. sudarinėjo keli asmenys, greičiausiai vienuoliai. Pagal rašto dukta, 1436 m. išskirta viena ranka⁸⁷³, 1437 m. - kita⁸⁷⁴. Galima manyti, kad du dokumentus 1439, 1440 m. surašė trečias asmuo⁸⁷⁵. Ketvirtajam priskirtini trys 1443, 1444, 1446 m. dokumentais⁸⁷⁶. Pentasis surašė du 1449, 1450 m. dokumentus⁸⁷⁷. Tik išlikę trys 1468 m. dokumentai buvo surašyti dviejų asmenų. Iš liudytojų sąrašų galime spėti ir kai kurių vardus. Štai 1436 m. dokumente minimas „*notario Philimono*“⁸⁷⁸. 1449 ir 1450 m. rašyti ta pačia ranka, o 1450 m. dokumente įrašyti, galima manyti surašiusiojo, inicialai „*P. D. O.*“⁸⁷⁹ 1452 m. dokumente tarp liudytojų minimas „*discreto Simone notario*“⁸⁸⁰. Dviejuose 1468 m. dokumentuose minimas „*Petro organista ad Sanctam Mariam publico notario*“⁸⁸¹. Dar vienas 1468 m. dokumentas buvo rašytas kita ranka⁸⁸². Taigi, pranciškonų dokumentus galėjo surašyti įvardinti notarai ir/arba viešieji notarai.

Apibendrinimas

Istorikai seniai pastebėjo Vilniaus pranciškonų dokumentų formuliario naudojimo nuoseklumą: „Dovanų aktai yra įdomūs tuo, kad dažnai tekstai yra labai panašūs, o žiūrint į rankraščių rašybą ir pergamento formatą, atrodo, kad jie yra pildomi tarsi blankai pačiame vienuolyne (raštininkas yra pranciškonų raštininkas, o ne donatorių asmeninis tarnas) [...]. Panašūs stilius ir rašyba (ypač dokumentų inicialai) matyti įvairiuose 1439-1444 m. pergamentuose“⁸⁸³. Atlikta dokumentų formuliario analizė leidžia su tuo sutikti - daugmaž vienodas dokumentų formuliaras išliko kone visą XV a. Kaip jau buvo paminėta,

⁸⁷³ 1436 (KDKDW, nr. 148).

⁸⁷⁴ 1437 (KDKDW, nr. 150).

⁸⁷⁵ 1439 (KDKDW, nr. 153), 1440 (KDKDW, nr. 167).

⁸⁷⁶ 1443 (KDKDW, nr. 176), 1444 (KDKDW, nr. 177), 1446 (KDKDW, nr. 182).

⁸⁷⁷ 1449 (KDKDW, nr. 195), 1450 (KDKDW, nr. 199).

⁸⁷⁸ KDKDW, nr. 148.

⁸⁷⁹ 1449 (KDKDW, nr. 195), 1450 (KDKDW, nr. 199).

⁸⁸⁰ KDKDW, nr. 212.

⁸⁸¹ Abu surašyti tą pačią dieną 1468.07.07 (LMAVB RS, f. 6, b. 42; KDKDW, nr. 248), 1468.07.07 (LMAVB RS, f. 6, b. 43; KDKDW, nr. 256).

⁸⁸² 1468.03.29 (LMAVB RS, f. 6, b. 42; KDKDW, nr. 248).

⁸⁸³ Rowell S. C., *Pranciškonų (konventualų) ordino įsitvirtinimas...*, p. 42.

disponuojama vos keliai ankstyvais pilno formuliario XV a. donaciniais dokumentais. 1410 m. yra falsifikatas, o 1422, 1436 ir 1437 m. dokumentų formuliaras yra gana nenusistovėjęs lyginant su vėlesniais. 1439 m. galime brėžti ribą, ties kuria gana aiškiai nusistovėjo kai kurios formuliario dalys: atsirado ir vėliau nuolat naudota promulgacija ir sankcija, stabilizavosi naracija, „gražos“ klauzulė ir pirmą kartą minimas įrašymas į atmenų knygas⁸⁸⁴. Griežto formuliario buvo laikomasi ypač 1439-1446 m. Tuo metu dokumentus surašė du asmenys. Vėlesnių dokumentų sudarytojai nesilaikė tokio preciziškumo, tačiau aiškiai matomas didelės dalies formuluočių perėmimas – akivaizdžiai naudotasi senesniais dokumentų pavyzdžiais (visą XV a. išliko minimali formulių įvairovė). Be to, XV a. vid. stebimas pokytis testacijoje – tarp liudytojų minima daugiau dvasininkų. Pabrėžtinas dalykas ir tas, kad didžioji dalis dokumentų buvo sudaryti Vilniuje. Taip pat žinomi keli dokumentai, skirti Ašmenos pranciškonams, tačiau jie savo formuliaru gerokai skyrėsi nuo suteiktų Vilniaus pranciškonams ir nesudaro atskiros grupės⁸⁸⁵. Ankstyviausias 1407 m. Ašmenos pranciškonams suteiktas dokumentas veikiausiai yra falsifikatas, o atlikta 1444 m. dokumento formuliario lyginamoji analizė leidžia teigti, kad jis gerokai skyrėsi nuo to meto Vilniaus pranciškonų dokumentų⁸⁸⁶. Galima daryti prielaidą, kad nebuvo centralizuotos raštvedybos tarp konventų ir nesinaudota tų pačių raštininkų paslaugomis.

⁸⁸⁴ 1439 (KDKDW, nr. 153).

⁸⁸⁵ Žinomi tik dokumentų nuorašai, daryti XVII a. (dalis perrašyta K. Jablonskio LMAVB RS, f. 256, b. 1794): 1407 (LMAVB RS, f. 256, b. 1794, l. 3-4 – autentiškumas abejotinas), 1444 (LMAVB RS, f. 256, b. 1794, l. 7), 1516 (LMAVB RS, f. 256, b. 1794, l. 11), 1521 (LMAVB RS, f. 256, b. 1794, l. 12).

⁸⁸⁶ XV a. 5 dešimtmetyje žinomi net 6 Vilniaus pranciškonų dokumentai, tačiau vienintelis 1444 m. (LMAVB RS, f. 256, b. 1794, l. 7) gerokai skyrėsi: promulgacija, naracija ir eschotokolo dalys skiriasi iš esmės (tik antspaudavimo formulė panaši į 1450 m. dokumento (KDKDW, nr. 199), nurodymas apie „sveiką protą“ būdingas Vilniaus vyskupijos bažnytinėms suteiktims, taip pat nėra „gražos“ ir sankcijos).

6.1.2. Testamentai

Dokumentų išlikimo problema, skaičius

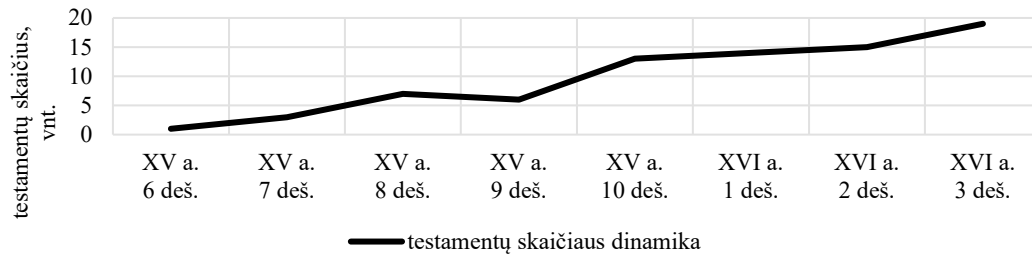
Tyrimo laikotarpiu iš viso žinomi 78 testamentai, iš kurių 30 originalai, 37 nuorašai ar transumptai, o 11 turinys žinomas tik iš paminėjimų registruose. Didžioji dalis dokumentų pasklidę po skirtingų archyvų fondus, o 24 testamentai (t.y. 31 procentas) buvo įrašyti į bažnytines dokumentų nuorašų knygas, nepaisant to, kad didžioji dalis testamentų buvo daugiau ar mažiau susiję ir su turto užrašymu bažnyčioms. Nors didelę dalį testamentų parengė viešieji notarai, tačiau nėra duomenų apie atskiras testamentų nuorašų knygas, testamentų taip pat nėra Lietuvos Metrikos knygoje (išskyrus kelis registrus⁸⁸⁷). Lotyniškų testamentų chronologija apima 1458-1529 m. Žemiau pateiktoje lentelėje matome, kad testamentų skaičius nuolat tolygiai didėjo, tačiau sunku ką nors pasakyti apie jų paplitimo mastą. Didžioji dalis išlikusių testamentų buvo surašyti pergamente, tačiau nuo XV a. pab. žinomi ir 4 popieriniai dokumentai⁸⁸⁸. Tai liudytų testamentų plitimą platesnėje kilmingųjų ir miestiečių visuomenėje. Testamentai vis dažniau buvo naudojami teismuose kaip įrodymo priemonė (žr. skyrių „*Privačių dokumentų juridinė galia*“), taip pat dažnai, kaip ir pardavimo dokumentai, kurių išliko kur kas daugiau. Todėl galima daryti išvadą, kad išlikusių testamentų skaičius tik paviršutiniškai atskleidžia jų naudojimo mastą XV a. antroje pusėje – XVI a. pradžioje.

Lentelė nr. 13: lotyniškų testamentų chronologija ir skaičius:

amžius	XV					XVI			Iš viso
	6	7	8	9	10	1	2	3	
dešimtmetis	6	7	8	9	10	1	2	3	Iš viso
testamentų skaičius	1	3	7	6	13	14	15	19	78

⁸⁸⁷ LM, užrašymų 1, nr. 61 (1488 m.), nr. 615 (1483 m.), nr. 116 (1490 m.) ir kt.

⁸⁸⁸ 1495 (LVIA, f. 1282, ap. 5, b. 27, l. 7), 1500 (LVIA, f. 1282, ap. 5, b. 28, l. 1), 1501 (LVIA, f. 1282, ap. 5, b. 29, l. 1) ir 1506 (LVIA, f. 1282, ap. 5, b. 31, l. 1).

Lotyniškų testamentų formuliaras

47 proc. testamentų surašė viešieji notariai, kuriems buvo būdingas savitas formuliaras ir dažniausiai buvo naudojama „viešoji“ dokumento forma. Ankstyviausias žinomas 1476 m. našlės Onos Manvydienės testamentas, kurį surašė viešasis imperatoriškasis notaras Jonas⁸⁸⁹. Viešųjų notarų dokumentų formuliarai išsiskyrė ir stilistiniu atžvilgiu, t.y., buvo naudojama išplėstinė datacija dokumento pradžioje, dokumento gale išplėtotą subskripcija ir notaro ženklas, dažniausiai nenaudota arenga. Kita dalis testamentų išlaikė „privačiąją“ formą (žr. skyrių „Privačių lotyniškų dokumentų formos“). Testamentų formuliario bendro pobūdžio tendencijas pateikė L. Karalius⁸⁹⁰.

Žodinė invokacija buvo privaloma lotyniškųjų testamentų dalis - įrašyta visuose dokumentuose. Ankstyvuose testamentuose buvo įrašyti šie kreipimosi į Šv. Trejybę formulės variantai: „*In nomine sanctae et individue Trinitatis amen*“⁸⁹¹ ir „*In nomine sanctae Trinitatis et individuae unitatis amen*“⁸⁹². Tačiau vėliau kreipimosi į Šv. Trejybę formulės naudotos retai, nes nuo 1470 m. įsivyravo Dievo vardo formulė „*In nomine domini amen*“, kurią turėjo kone 90 proc. lotyniškų testamentų⁸⁹³. **Simbolinė invokacija** nebuvo naudojama. Be to, 1502 m. Elenos Daugirdaitės Petkonienės (*Helena Daugirdowna relicta*

⁸⁸⁹ AGAD, Zbiór perg. 7347.

⁸⁹⁰ Karalius L., *Testamentai...*, p. 718-723. Taip pat žiūrėti vėlesnių Kijevo testamentų formuliario tyrimą: Білоус Н., *Тестаменти киян...*, с. 62-89.

⁸⁹¹ 1458 (Semkowicz W., *Przywileje Witolda...*, nr. 5) ir 1523 (LMAVB RS, f. 6, b. 125).

⁸⁹² 1461 (KDKDW, nr. 240), 1471 (KDKDW, nr. 271), 1478 (KDKDW, nr. 306), 1487 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 60-60v).

⁸⁹³ Ankstyviausias: 1470 (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LXX).

olim Piathkonis) testamente virš teksto, ties viduriu, buvo įrašytas netipinis žodžių „*Hiesus, Maria*“ trumpinys⁸⁹⁴.

Perpetuacija buvo netipinė testamentų dalis, ją turėjo tik 5 dokumentai⁸⁹⁵. Visur panaudota standartinė „*Ad perpetuam rei memoriam*“ forma.

Arengos buvo įrašomos nuo 1461 m.⁸⁹⁶ Jas turėjo 48 proc. testamentų. 1470-1529 m. dažniausiai buvo naudojamas „darbų laikinumo“ retorinis siužetas, kur buvo akcentuojamas žmogiškų darbų laikinumas ir būtinybė juos įamžinti dokumento pagalba. Šis siužetas buvo panaudotas kone 12 dokumentų, tačiau vos 2 iš jų vienodas: „*Ne error oblivionis gestis sub tempore versantibus pariat detrimenta*“⁸⁹⁷. „Mirties valandos“ siužetas buvo panaudotas XVI a. pr. 3 dokumentuose⁸⁹⁸. Buvo įrašyta tradicinė formulė: „*nihil cercius morte et incertius nisi hora mortis*“. „Paskutinio Dievo teismo“ siužetas panaudotas trijuose XV a. pab – XVI a. pr. dokumentuose. 1520 m. Martyno Radvilo Volčkovičiaus testamente įrašyta tokia formulė: „*Quoniam vehemencie egritudinis corporalis solet plerumque a racionis tramite in tantum mentem hominis retrahere et avertere, quod nedum de temporalibus, verum eciam de seipso et anima quispiam disponere, ordinare seu providere non valet, propter quod, dum in mente sobrietas est, in corpore quies, melius et salubrius disponitur ac eciam ordinetur ultimi iudicium voluntatem et nemo in carne positus viam potest ultimi iudicii evitare, in quo quilibet eciam de factis propriis redditurus est racionem*“⁸⁹⁹, o kituose panaudoti tik jos fragmentai⁹⁰⁰. Dviejuose dokumentuose buvo panaudotos ištraukos iš Naujojo Testamento. Štai 1478 m. Sofijos Dylienės (*Zophia relicta Alexii alias Dyl*) testamente: „*Recolens dictum apostoli dicentis, fratres non habemus hic civitatem*

⁸⁹⁴ LMAVB RS, f. 1, b. 34.

⁸⁹⁵ 1471 (KDKDW, nr. 271), 1484 (KDKDW, nr. 324), 1500 (LVIA, f. 1282, ap. 5, b. 28, l. 1), 1501 (LVIA, f. 1282, ap. 5, b. 29, l. 1), 1529 (AGAD, AR, dz. XI, s. 57, l. 3-6).

⁸⁹⁶ 1461 (KDKDW, nr. 240).

⁸⁹⁷ 1500 (LVIA, f. 1282, ap. 5, b. 28, l. 1) ir 1501 (LVIA, f. 1282, ap. 5, b. 29, l. 1).

⁸⁹⁸ 1512 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 107v-108), 1516 (LMAVB RS, f. 256, b. 1794, l. 11), 1523 (LMAVB RS, f. 6, b. 125).

⁸⁹⁹ 1520 (LMAVB RS, f. 3, b. 87).

⁹⁰⁰ 1492 (KDKDW, nr. 390) ir 1513 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 109-109v).

manentem, praesentem patriam, sed futuram inquiramus“⁹⁰¹, o 1498 m. Ivaškos Cholchistevičiaus: „*Considerans humanae vitae labilem decursum, qui nos salubri eruditione ammonet rebus non incumbere perituris, sed ea semper operari in terris, quorum fructus perseveret in coelis, dicente Domino ,operamini cibum, qui non perit, sed manet in vitam aeternam*“⁹⁰². Galima teigti, kad daugumoje testamentų arengų siužetai sutapo su fundacijų ir donacijų, kadangi visur dominavo „darbų laikinumo“ pabrėžimas, akcentuojantis dokumento kaip patikimos priemonės svarbą. Kita vertus aptinkame ir skirtingų siužetų variacijų: vos pora „darbų laikinumo“ siužeto variacijų buvo panaudotos fundacijose ar donacijose, „mirties valandos“ - visur buvo vienoda, o visos „Paskutiniojo teismo“ ir biblijinės ištraukos skyrėsi nuo fundacijose ar donacijose panaudotų arengų formulių.

Intituliacija ir išdavėjai. Daugiausia testamentų išdavė vidutiniai ir smulkieji bajorai – apie 60 proc. (dokumentai žinomi nuo XV a. antrosios pusės), didikai – apie 36 procentus (nuo XV a. vid.), kunigaikščiai – apie 3 procentus (nuo XV a. pab.) ir miestiečiai – apie 1 procentą (XVI a. pr.). Pradžios prieveiksmis dažniausiai buvo naudojamas „*proinde*“ ir „*quod*“, rečiau „*quia*“, „*igitur*“, „*ideo*“. Pažymimasis įvardis dažniausiai naudotas „*ego*“, o „*nos*“ vos 3 ankstyvesniuose didikų testamentuose⁹⁰³. Kaip jau minėta, dalyje testamentų sandorio veiksmas buvo išreiškiamas naudojant būtojo kartinio laiko 3-ąjį asmenį, todėl pažymimojo įvardžio neturėjo. Socialinė kilmė buvo nurodoma retai, dažniau viešųjų notarų surašytuose dokumentuose nurodant „*nobilis*“, „*magnificus dominus*“, „*magnificus vir dominus*“, „*gensosus dominus*“. Tėvonija ar gyvenama vietovė nurodyta taip pat gana retai⁹⁰⁴. Štai kartą 1498 m. Jonas Cholchistevičius nurodė esąs

⁹⁰¹ KDKDW, nr. 306.

⁹⁰² KDKDW, nr. 453.

⁹⁰³ 1458 (Semkowicz W., *Przywileje Witolda...*, nr. 5), 1461 (KDKDW, nr. 240), 1487 (LMAVB RS, f. 43, 204, l.60-60v).

⁹⁰⁴ „Haeres de/in“: 1458 (Semkowicz W., *Przywileje Witolda...*, nr. 5), 1461 (KDKDW, nr. 240), 1471 (KDKDW, nr. 271); „de [vietovė]“: 1479 (KDKDW, nr. 313), 1495 (AGAD, Zbiór perg. 7391), 1500 (LVIA, f. 1282, ap. 5, b. 28, l. 1), 1501 (LVIA, f. 1282, ap. 5, b. 29, l. 1), 1513 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 109-109v) ir kt.

„*terrigena Mscislaviensis*“⁹⁰⁵, o 1505 m. Albertas Ivaškevičius „*diocesis Vilnensis*“⁹⁰⁶, vos keli didikai nurodė užimamą pareigybę⁹⁰⁷. Testamentus dažniausiai sudarinėjo didikai ir vidutiniai bajorai, žinomas Vilniaus pirklio Morkaus Petrovičiaus testamentas⁹⁰⁸. Nuo 1470 m. disponuojami ir bajorių moterų testamentai⁹⁰⁹, kurie sudarė apie 32 procentus visų žinomų dokumentų (iš jų apie 40 proc. našlės). Moterų įvardinimas testamentuose menkai tesiskyrė nuo fundacijų ir donacijų, tik čia viešieji notarai dažniau vartojo socialinę kilmę pabrėžiančius „*generosa domina*“ ar „*magnifica domina*“.

Promulgaciją turėjo apie 33 proc. testamentų. Matomos jos panaudojimo tendencijos: plačiai buvo naudota ankstyvuoju testamentų sudarymo laikotarpiu 1458-1487 m., kuomet promulgaciją turėjo virš 80 proc. dokumentų, o vėliau aptinkama retai – 1492-1529 m. vos 15 proc. Tai labiau susiję su notarų dokumentais, kuriuose promulgacija buvo reta. Kaip fundacijose ir donacijose, testamentuose dažniausiai buvo naudojamos „pažymintios“ promulgacijos, o „supažindinanti“ vos viena kita⁹¹⁰. Išskirtinos dvi „pažymintųjų“ promulgacijų grupės, t. y., viena - prasidedanti „*significamus*“ (3 variacijos), kita - „*universis*“ (9 variacijos).

Naracija buvo naudojama gana tolygiai visu patariamuoju laikotarpiu. Jas turėjo apie 83 proc. testamentų. Naracijose įvardijami pagrindiniai dokumentų sudarymo motyvai buvo šie: visų pirma, buvo išreiškiamas siekis, kad po testatoriaus mirties būtų išvengta nesutarimų tarp paveldėtojų (apie 41 procentas visų naracijų) arba noras tiesiog tinkamai paskirstyti savąjį turtą (apie 31 procentas visų naracijų). Noras išvengti galimų nesutarimų buvo užrašomas jau ankstyviausiuose testamentuose: XV a. antroje pusėje jį turėjo apie 50 proc. naracijų, XVI a. pirmuose dviejuose dešimtmečiuose beveik

⁹⁰⁵ KDKDW, nr. 453.

⁹⁰⁶ KDKDW, nr. 593.

⁹⁰⁷ 1458 (Semkowicz W., *Przywileje Witolda...*, nr. 5), 1492 (KDKDW, nr. 390), 1517 (LVIA, f. 716, ap. 2, b. 49, l. 4-5), 1522 (AGAD, Zbiór perg. 7507).

⁹⁰⁸ 1520 (LMAVB RS, f. 6, b. 114).

⁹⁰⁹ Ankstyviausias žinomas moters paskelbtas testamentas buvo Barboros Davainienės (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LXX).

⁹¹⁰ 1479 (KDKDW, nr. 313) ir 1502 (KDKDW, nr. 538).

nepasitaikė, tačiau trečiajame dešimtmetyje iš esmės visos naracijos skelbė šį motyvą. Štai ankstyvajame 1458 m. Vilniaus vaivados Jono Manvydo testamente užrašyta tokia formulė: „*Timens, ne post mortem superacionem anime nostre a corpore discussiones et lites pro hereditatibus et bonorum nostrorum possessionibus per nos relictos orirentur, in his scriptis finale facimus testamentum*“⁹¹¹. Tinkamo turto paskirstymo motyvas XV a. antroje pusėje buvo retas, dažniau naudotas XVI a. pirmuose dviejuose dešimtmečiuose. Rečiau naracijose buvo išreiškiamas rūpestis testatoriaus ir jo giminaičių sielos atminimu, Bažnyčios turtų didinimu ir pan. Apie 30 proc. naracijų buvo papildomos arengoms būdingu mirties valandos neišvengiamumo įterpimu: „*nihil cercius morte et incertius nisi hora mortis*“. Viešųjų notarų patvirtintų testamentų naracijoms būdingas „tinkamos dokumento formos“ akcentavimas, pvz., 1513 m. Motiejaus Voločkevičiaus testamente buvo įrašyta: „*Volens de bonis suis temporalibus, sibi a domino Deo collatis providere, omnibus melioribus, modo, via, iure, causa et forma, quibus melius et efficacius potuit, et de iure debuit, fecit, disposuit et ordinavit suum prius testamentum seu suam ultimam voluntatem in hunc sequitur modum*“⁹¹². Žodis-žodin surašytos naracijos buvo retos, dažniausiai užrašomos skirtingos variacijos.

„**Laisvo apsisprendimo ir sveiko proto**“ klauzulė buvo privaloma testamentų dalis. Jos neturėjo vos keli XVI a. pradžios dokumentai⁹¹³. Šiuo atžvilgiu skyrėsi nuo fundacijų ir donacijų. Šia klauzule buvo pažymima tai, kad testamentas buvo sudaromas niekieno neverčiamas, laisva testatoriaus valia, pabrėžiant sveiko proto būseną. Be to, apie 60 proc. testamentų nurodoma, kad testatorius buvo paliegusio kūno ar esant mirties patale⁹¹⁴.

⁹¹¹ Semkowicz W., *Przywileje Witolda...*, nr. 5.

⁹¹² 1513 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 109-109v).

⁹¹³ 1500 (LVIA, f. 1282, ap. 5, b. 28, l. 1), 1505 (KDKDW, nr. 590), 1520 (LMAVB RS, f. 3, b. 87).

⁹¹⁴ Pvz., 1458 (Semkowicz W., *Przywileje Witolda...*, nr. 5), 1476 (AGAD, Zbiór perg. 7348), 1484 (KDKDW, nr. 339) ir kt.

Rečiau buvo įrašomas kūno ir proto sveikumas⁹¹⁵. Žodis žodin klauzulės nebuvo naudojamos, žinoma bent 30 skirtingų variacijų. Tačiau galima išskirti pagal testatoriaus būklės apibūdinimą dažniausiai pasitaikančias klauzulės variacijas. Pirmojoje iškeliamas į priekį ir pabrėžiamas kūno silpnumas ar sveikatos pakrikimas, pvz.: „*Licet eger corpore, sanus tamen mente et compos rationis existens, non compulsus, non coactus nec aliqua fraude circumventus*“⁹¹⁶, o antrojoje - proto/kūno sveikumas, pvz.: „*Sana corpore et compos rationis mee, non aliquo devio deducta, sed maturo consilio super hoc habito*“⁹¹⁷. Pateiksime „laisvo apsisprendimo ir sveiko proto“ klauzulės svarbą iliustruojantį pavyzdį. 1500 m. ir 1501 m. buvo surašyti du Mickaus Jurgaičio testamentai⁹¹⁸. Jų turinys iš esmės buvo vienodas, tačiau antrasis buvo papildytas būtent šia klauzule. Galima manyti, kad tai buvo pagrindinė pakartotino dokumento parengimo priežastis. Testamentus tyręs L. Karalius pastebėjo, kad laisvo apsisprendimo ir sveiko proto reikalavimas ar sąlyga sudarant testamentus buvo Romos teisės tradicijos įtaka, kuri įrašyta ir į Pirmąjį Lietuvos Statutą⁹¹⁹. Testamentų formuliario tyrimas rodo, kad ši norma taikyta nuo 1458 m.

„Draugų“ ir giminaičių pritarimo klauzulę turėjo apie 30 proc. visų testamentų (sutinkama nuo 1461 m.⁹²⁰). Kaip ir fundacijų bei donacijų formuliaruose pritarimas buvo dažnai susietas su „laisvo apsisprendimo ir sveiko proto“ klauzule. Dažniausiai buvo įvardijamas abstraktus „draugų“ pritarimas, kartais pridedant ir giminaičių: „*maturo amicorum et consanguineorum meorum consilio*“. Kartais buvo nurodomas ir konkrečių

⁹¹⁵ 1470 (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LXX), 1484 (KDKDW, nr. 339), 1495 (KDKDW, nr. 430), 1499 (KDKDW, nr. 465), 1505 (CM, nr. 104), 1506 (LVIA, f. 1282, ap. 5, b. 31, l. 1), 1517 (LVIA, f. 716, ap. 2, b. 49, l. 4-5), 1517 (AGAD, Zbiór perg. 7476), 1518 (AGAD, Zbiór perg. 8443).

⁹¹⁶ 1505 (KDKDW, nr. 593).

⁹¹⁷ 1499 (KDKDW, nr. 465).

⁹¹⁸ 1500 (LVIA, f. 1282, ap. 5, b. 28, l. 1) ir 1501 (LVIA, f. 1282, ap. 5, b. 29, l. 1).

⁹¹⁹ Karalius L., *Testamentai...*, p. 719.

⁹²⁰ 1461 (KDKDW, nr. 240).

šeimos narių pritarimas, pvz., 1505 m. Jurgio Getkantovičiaus testamente, kuriuo užrašė Medininkų katedrai valdas, paminėtas ir jo žmonos pritarimas⁹²¹.

Komendacija (lot.: „*commendatio*“) kitaip patikėjimo ar perdavimo klauzulė, kuria testatorius nurodydavo, kad patiki savo sielą Dievui, dažnai Dievo Motinai ir visiems šventiesiems. Pirmą kartą komendacija buvo įrašyta 1484 m.⁹²² (viso 48 proc. dokumentų). Jackaus Viešartavičiaus testamente: „*In primis animam suam Deo Omnipotenti et eius Genetrici Sanctisque omnibus commendavit*“⁹²³. 1484-1529 m. šią klauzulę turėjo apie 60 proc. testamentų ir buvo dažniau naudota viešųjų notarų surašytuose dokumentuose. Šalia šios klauzulės neretai buvo įrašoma **palaidojimo vieta**, kuri pirmą kartą fiksuojama 1492 m. Jokūbo Hanusovičiaus testamente – nurodoma jį palaidoti Vilniaus bernardinų bažnyčioje⁹²⁴. 1492-1529 m. palaidojimo vieta įrašyta kone 50 proc. testamentų, ypač dažnai XVI a. trečiajame dešimtm.

Inskripcija ir gavėjas. Testamentuose dažniausiai buvo užrašomas turtas Bažnyčiai (katedroms, parapiinėms bažnyčioms, vienuolijoms), o paveldėtojai buvo nurodomi ne visais atvejais. 85 proc. dokumentų bažnytinė institucija buvo viena iš turto gavėjų greta kitų paveldėtojų. 40 proc. visų testamentų buvo skirti išimtinai Bažnytinėms institucijoms. Atkreiptinas dėmesys, kad 15 proc. – vien giminaičiai, tarnai ir kt. Išskirtume ankstyvąjį testamentų sudarymo laikotarpį 1458-1476 m., kuomet iš žinomų 7 testamentų, tik 2 buvo nurodomas dovanojimas Bažnyčiai⁹²⁵. Vėliau testamentų, kuriuose nebūtų įrašomas dovanojimas Bažnyčiai, pasitaikydavo retai⁹²⁶. O štai 1498 m. Ivaškos Cholchistevičiaus testamente minimas užrašymas cerkvei⁹²⁷. Be bažnytinių institucijų, turto gavėjai dažniausiai buvo sutuoktinis, vaikai, kiti giminaičiai ir tarnai. 7 dokumentuose buvo išlaisvinti nelaisvieji tarnai ar

⁹²¹ CM, nr. 104.

⁹²² KDKDW, nr. 342.

⁹²³ KDKDW, nr. 342.

⁹²⁴ KDKDW, nr. 390.

⁹²⁵ 1461 (KDKDW, nr. 240) ir 1471 (KDKDW, nr. 271).

⁹²⁶ 1502 (LMAVB RS, f. 1, b. 34), 1504 (LMAVB RS, f. 43, b. 8502), 1522 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 134v-135).

⁹²⁷ KDKDW, nr. 453.

nelaisvųjų šeimos⁹²⁸. Pvz., 1512 m. Albertas Juškevičius išlaisvino keturias nelaisvųjų šeimas⁹²⁹. Nuo 1476 m. neretai dokumentuose buvo nurodomi skolininkai arba paties testatoriaus skolos – žinomi bent 10 dokumentų⁹³⁰. Išsiskiria 1522 m. Trakų kašteliono Jono Radvilos testamentas, kuriame įrašytos kelios dešimtys skolininkų/skolų⁹³¹.

Dispozicija apima šias pagrindines dalis: suteikiamo objekto įvardinimas, jį lydinti pertinencija, teisių perleidimo/atsisakymo, „gražos“ arba įpareigojimo klauzulės.

Testamentais buvo užrašomas kilnojamas ir nekilnojamas turtas, visų pirma, dvarai („*curia, curiola, villa*“), žmonės („*homines, homines tributarios, homines obnoxios, illiberos, villanos, kmetones*“), dažnai užrašydavo pinigus, rečiau - brangenybes, šarvus, žirgus, arklius, naminius gyvulius, namus, ežerus, tvenkinius, pievas, laukus, smukles, dešimtines, audeklus ir kt.

Pertinencija buvo nurodoma tik užrašant dvarus („*curia, curiola, villa*“) ir žmones („*homines, homines tributarios*“). Užrašant dvarus, apie 55 proc. pertinencijų buvo abstrakčios, t.y., nebuvo konkretizuojamos dvarui priklausančios naudmenos. Pvz., 1458 m. Jono Manvydo testamente užrašyta tokia pertinencija: „*cum omnibus usibus, censibus, utilitatibus, proprietate et dominio*“⁹³². Apie 30 proc. pertinencijų buvo itin išplėtotos⁹³³. Štai 1487 m. Jonas Zadovgas („*Zadowg*“) testamentu užrašė dvarą savo broliams, kuriame

⁹²⁸ 1476 (AGAD, Zbiór perg. 7348), 1484 (KDKDW, nr. 342), 1498 (KDKDW, nr. 453), 1512 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 107v-108), 1517 (AGAD, Zbiór perg. 7476), 1527 (LMAVB RS, f. 6, b. 263, l. 122-124) ir 1529 (LMAVB RS, f. 6, b. 139). Plg.: Petrauskas R., Laisvi valstiečiai, laisvi bajorai, laisvas valdovas: laisvės sąvoka LDK šaltiniuose XIV-XVI a. pradžioje, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos kraštovaizdis, skiriama prof. Jūratės Kiaupienės 65-mečiui*, sud. R. Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius, p. 74-75.

⁹²⁹ LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 107v-108.

⁹³⁰ 1476 (AGAD, Zbiór perg. 7348), 1484 (KDKDW, nr. 342), 1505 (KDKDW, nr. 593), 1506 (KDKDW, nr. 601), 1520 (AGAD, AR, dz. XV, t. 11, p. 26, l. 1-6), 1522 (AGAD, Zbiór perg. 7507), 1523 (LMAVB RS, f. 6, b. 125), 1529 (AGAD, AR, dz. XI, s. 57, l. 3-6), 1529 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 170v-171v); 1492 ir dviejuose 1529 m. testamentuose minimi skolininkų sąrašai ar knygos su jų antspaudais.

⁹³¹ AGAD, Zbiór perg. 7507.

⁹³² Semkowicz W., *Przywileje Witolda...*, nr. 5.

⁹³³ 1470 (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LXX), 1471 (KDKDW, nr. 271), 1487 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 60-60v), 1492 (KDKDW, nr. 390), 1504 (LMAVB RS, f. 43, b. 8502), 1520 (AGAD, AR, dz. XV, t. 11, p. 26, l. 1-6), 1520 (LMAVB RS, f. 3, b. 87), 1522 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 134v-135), 1527 (LMAVB RS, f. 6, b. 263, l. 122-124).

buvo įrašyta tokia pertinencija: „*cum omni iure et dominio, iudicio, potestate et libertate, quibus ipsam hactenus possidebamus, cum omnibus agris cultis seu colendis, locatis et locandis, arvis, argulis, sylvis, nemoribus, indaginibus, sereptis, rubetis, boris, mericiis, mellificiis, venationibus, pratis, pascuis inventis et inveniendis, constructis et construendis, paludinibus, vallibus, collibus, montibus, antris tracoamnis aquis, fluminibus, vadis, piscinis et eorum decursibus, cum molendinis aquiticiis factis seu faciendis, cum universis fructibus, utilitatibus, censibus, proventibus, tributionibus, reditibus, honoribus et dationibus, pacifice et quiete, libere et perpetue resignamus habendam, tenendam, possidendam, fruendam, vendendam, commutandam, alienandam, uti ipsis et suis liberis successoribus legitimis melius et utilius videbitur ordinare*“⁹³⁴. Kitos pertinencijos apsiribojo kelių priklausančių naudmenų įvardinimu, o kartais buvo ir be šios klauzulės⁹³⁵. O štai 1527 m. Jonas Jundilas savo žmonai užrašė dvarą su bajorais (!) ir kitais priklausančiais žmonėmis bei naudmenomis⁹³⁶. Pastebime, kad pertinencijų naudojimas testamentuose užrašant dvarus gerokai skyrėsi nuo fundacijose ir donacijose. Tačiau stebimos panašios pertinencijų panaudojimo tendencijos užrašant žmones, tik testamentuose dažniau pasitaikė abstrakčių klauzulės variantų.

„**Teisių atsisakymo/perleidimo**“ klauzulė naudota gana nenuosekliai. Ją turėjo apie 50 proc. dvarų užrašymų, o užrašant žmones panaudota vos du kartus⁹³⁷. Klauzulė buvo įrašoma visu tiriamu laikotarpiu (viso apie 31 proc. dokumentų). Dažniausiai naudotas ši teisių atsisakymo klauzulė: „*nihil iuris, dominiū seu proprietatis pro me et successoribus meis reservando*“, teisių perleidimo ši: „*cum omni iure, proprietate et dominio*“ (tokie pat fundacijose ir donacijose). Kone pusėje dokumentų teisių atsisakymas ir perleidimas buvo įrašomas kartu.

⁹³⁴ LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 60-60v.

⁹³⁵ Pvz., 1506 (LVIA, f. 1282, ap. 5, b. 31, l. 1).

⁹³⁶ „*cum omnibus boiaris, hominibus, eorumque serviciis, laboribus, censibus, tributis, dationibus, agris, pratis, silvis, gaiis, rubetis, mercetis, borris etc generaliter omnibus obventionibus, alias in toto, prout se bona curiae eiusdem in suis limitibus*“ (LMAVB RS, f. 6, b. 136).

⁹³⁷ 1461 (KDKDW, nr. 240) ir 1527 (LVIA, f. 525, ap. 8, b. 1593, l. 8v-9).

„Graża“ arba įpareigojimai. Šią klauzulę turėjo apie 63 procentus testamentų ir buvo naudojama visu aptariamuoju laikotarpiu (antroje XV a. pusėje rečiau, XVI a. pr. kiek dažniau). Testatorių įpareigojimai buvo skirtingo pobūdžio, bet dažniausiai susiję su sielos atminimu. Bažnytinės institucijos dažniausiai buvo įpareigojamos melstis už testatoriaus ir jo protėvių sielas. Įpareigojimai aukoti Šv. Mišias testamentuose sutinkami nuo 1484 m.⁹³⁸, o dažnesni XVI a. antrajame ir trečiajame dešimtmečiais. Kartais rūpintis sielų atminimu buvo įpareigojami ir giminaičiai. Pvz., 1470 m. našlė Barbora Davainienė (*Barbara alias Vaszka consors Oliechno Dowoynowycz*) užrašė dvarą broliui Jonui Iljiničiui ir įpareigojo skirti tam tikrą dalį gaunamų pinigų bažnyčiai už jos sielos atminimo puoselėjimą⁹³⁹. Arba 1529 m. Mikalojus Kęsgaila įpareigojo žmoną, kad ši apmokėtų jo laidotuves⁹⁴⁰. Kiti įpareigojimai retesni. Štai 1492 m. Jokūbas Hanusovičius testamentu užrašė trečdalį savo valdų Vilniaus vyskupui Albertui ir įpareigojo šį atsiskaityti su kreditoriais⁹⁴¹. 1458 m. Vilniaus vaivada Jonas Manvydas savo testamente įpareigojo sūnus, kad šie sumokėtų kraitį, kuomet seserys bus ištekintos⁹⁴². O 1471 m. Mikalojus Nemiraitis įpareigojo žmoną, kad nuo dovanotų valdų išrengtų tam tikrą karių skaičių⁹⁴³.

Testamento vykdytojai nurodyti 27 proc. dokumentų. XV a. antroje pusėje disponuojami tik du dokumentai su testamentu vykdytojų įvardinimu: 1484 m. Jackaus Viešartaičio testamentu vykdytojais paskirti 3 bajorai ir klebonas⁹⁴⁴, o 1492 m. Jokūbo Hanusovičiaus – Vilniaus vyskupas Albertas⁹⁴⁵. Kituose XVI

⁹³⁸ KDKDW, nr. 339.

⁹³⁹ Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LXX. Kiti testamentai, kuriuose giminaičiai įpareigojami rūpintis testatoriaus siela: 1471 (KDKDW, nr. 271), 1476 (AGAD, Zbiór perg. 7348), 1520 (AGAD, AR, dz. XV, t. 11, p. 26, l. 1-6), 1522 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 134v-135) ir 1527 (LMAVB RS, f. 6, b. 263, l. 122-124).

⁹⁴⁰ AGAD, Zbiór perg. 7560.

⁹⁴¹ 1492 (KDKDW, nr. 390). Kiti testamentai, kuriuose įrašyti įpareigojimai atiduoti skolas: 1505 (KDKDW, nr. 593), 1512 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 107v-108), 1520 (AGAD, AR, dz. XV, t. 11, p. 26, l. 1-6) ir 1529 (AGAD, AR, dz. XI, s. 57, l. 3-6).

⁹⁴² Semkowicz W., *Przywileje Witolda...*, nr. 5.

⁹⁴³ KDKDW, nr. 271.

⁹⁴⁴ KDKDW, nr. 342.

⁹⁴⁵ KDKDW, nr. 390.

a. pr. dokumentuose du kartus įrašytas minėtas Vilniaus vyskupas⁹⁴⁶, kartą - Vilniaus vyskupo tarnas⁹⁴⁷, kartą - Medininkų kapitula⁹⁴⁸, kartą - du klebonai ir kapelionas⁹⁴⁹. XVI a. trečiajame dešimtm. vykdytojais buvo išskirtinai bajorai, o Bažnyčios atstovai neminimi⁹⁵⁰.

Sankcija turėjo apie 25 procentus testamentų. Visu aptariamuoju laikotarpiu buvo naudojamas „Dievo teismo neišvengiamumo“ siužetas. Ankstyviausia buvo 1471 m. Mikalojaus Nemiraičio testamente įrašyta klauzulė: *„Si quis autem, cuiuscunque status aut condicionis extiterit, ausu temerario contra premissa aliquid attentare presumpserit, districtum Dei iudicium non evadat“*⁹⁵¹. Kiekviename dokumente sankcija buvo suformuluojama savaip, nebuvo nusistovėjusios formulės.

Testacija lotyniškuose testamentuose buvo privaloma – visi tiriamo laikotarpio dokumentai turėjo šią formuliario dalį. Testacijose įvardinamų liudytojų skaičius įvairavo nuo 2 iki 13. Dažniausiai dokumentą paliudydavo 5 (22,6 procento visų testamentų), 6 (20,7 procento) ir 7 (13,2 procento) liudytojai. Rečiau 2 (5,6 procento), 3 (7,5 procento), 4 (5,6 procento), 8 (1,8 procento), 9 (9,4 procento), 10 (3,7 procento), 11 (5,6 procento), 13 (1,8 procento) liudytojai. Didžioji dalis testamentų (apie 80 proc.) buvo paliudyti Bažnyčios ir bajorijos atstovų kartu (proporcijos skirtingos). Retai liudijo vien bajorijos (6 dokumentai⁹⁵²) arba vien Bažnyčios atstovai (4 dokumentai⁹⁵³). Vos 25 proc. testacijų buvo įrašyti pasaulietinės valdžios pareigūnai. Pastebime, kad pareigūnai kiek dažniau liudijo testamentuose antroje XV a. pusėje ir XVI a. trečiajame dešimtm. Vilniaus vyskupas liudijo keliuose XV a.

⁹⁴⁶ 1505 (KDKDW, nr. 593) ir 1506 (KDKDW, nr. 601).

⁹⁴⁷ 1510 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 98v-99).

⁹⁴⁸ 1505 (CM, nr. 104).

⁹⁴⁹ 1520 (AGAD, AR, dz. XV, t. 11, p. 26, l. 1-6).

⁹⁵⁰ 1521 (LMAVB RS, f. 3, b. 88), 1527 (LMAVB RS, f. 6, b. 263, l. 122-124), 1529 (AGAD, AR, dz. XI, s. 57, l. 3-6), 1529 (LMAVB RS, f. 6, b. 139), 1529 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 170v-171v).

⁹⁵¹ KDKDW, nr. 271.

⁹⁵² 1461 (KDKDW, nr. 240), 1484 (KDKDW, nr. 339), 1501 (LVIA, f. 1282, ap. 5, b. 29, l. 1), 1502 (KDKDW, nr. 538), 1517 (LVIA, f. 716, ap. 2, b. 49, l. 4-5), 1520 (AGAD, AR, dz. XV, t. 11, p. 26, l. 1-6), 1529 (LMAVB RS, f. 6, b. 139).

⁹⁵³ 1500 (LMAVB RS, f. 43, b. 13633), 1505 (CM, nr. 104), 1512 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 107v-108), 1514 (LMAVB RS, f. 43, b. 13633).

antrosios pusės dokumentuose⁹⁵⁴, taip pat kelis kartus minimas jo patikėtinis⁹⁵⁵. Vėliau vyskupas tarp liudytojų neregistravo. Apskritai, aukšti valstybės ir Bažnyčios pareigūnai privačiuose testamentuose liudijo retai. Retas dokumentas susilaukė tiek garbingų liudytojų, kaip 1470 m. našlės Barboros Davainienės testamentas, kurį paliudijo Vilniaus vyskupas Jonas, Vilniaus vaivada Mikalojus Kęsgailaitis, Trakų vaivada Radvila Astikaitis, Žemaičių seniūnas Jonas Kęsgailaitis, Gardino seniūnas Stankus Sudivojaitis, Vitebsko vietininkas Mikalojus Nemiraitis, Naugarduko seniūnas Martynas Goštautas, žemės maršalai Jonas Kučukaitis ir Jonas Chodkevičius⁹⁵⁶. Šis dokumentas veikiausiai sudarytas Ponų tarybos (ar platesnio) posėdžio metu⁹⁵⁷. Taip pat kone 20 proc. testamentų liudytojais buvo ir miestiečiai, dažniausiai liudytoju buvo miesto pareigūnas vaitas („*advocatus*“) ⁹⁵⁸. O 1479 m. Stanislovo Martinovičiaus testamentą liudijo ir totorius⁹⁵⁹.

Liudytojai dažniausiai buvo įrašomi dokumento baigiamojoje dalyje, tik keliuose testamentuose jie atsidūrė pradžioje⁹⁶⁰. Visu aptariamuoju laikotarpiu dažniausiai buvo naudojama ši formulė: „*Praesentibus [...] et aliis quam pluribus fide dignis ad hoc specialiter vocatis*“, rečiau: „*Coram testibus ad hoc vocatis [...] et aliis quam plurimis fidedignis*“. Naudoti tiek trumpi, tiek išplėsti šių šablonų variantai.

Antspaudavimas ir koroboracija. Didžioji dalis testamentų buvo antspauduoti testatoriaus antspaudu. Kadangi didelė dalis testamentų išliko tik

⁹⁵⁴ 1458 (Semkowicz W., *Przywileje Witolda...*, nr. 5), 1461 (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LXX), 1471 (KDKDW, nr. 271) ir 1476 (AGAD, Zbiór perg. 7347).

⁹⁵⁵ pvz.: „*Nicolao Piotrowicz terrigena reverendissimi patris domini Alberti episcopi Vilnensis et succamerario suae paternitatis*“ 1498 (KDKDW, nr. 453), taip pat žr.: 1476 (AGAD, Zbiór perg. 7348), 1495 (KDKDW, nr. 1495).

⁹⁵⁶ Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LXX.

⁹⁵⁷ Plg: Petrauskas R., Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Seimo ištakos: Didžiojo kunigaikščio taryba ir bajorų suvažiavimai XIV-XV a, *Parlamento studijos*, 2005, Nr. 3.

⁹⁵⁸ 1458 (Semkowicz W., *Przywileje Witolda...*, nr. 5), 1479 (KDKDW, nr. 313), 1492 (KDKDW, nr. 390), 1522 (AGAD, Zbiór perg. 7507).

⁹⁵⁹ KDKDW, nr. 313.

⁹⁶⁰ Visi pradžioje: 1478 (KDKDW, nr. 306), dalis pradžioje, dalis pabaigoje: 1517 (LVIA, f. 716, ap. 2, b. 49, l. 4-5); antspauduojantys atskirti, nuo kitų liudytojai 1529 (AGAD, AR, dz. XI, s. 57, l. 3-6).

nuorašų pavidalu, kai kuriuose nėra aišku, kiek ir kas antspaudavo⁹⁶¹. Klauzulės nebuvimas, nereiškė, kad dokumentas nebuvo antspauduotas. Štai 1529 m. Tomo Vločkovičiaus testamente nėra koroboracijos, tačiau išlikęs originalas buvo antspauduotas išdavėjo ir 5 liudytojų antspaudais⁹⁶². Viso koroboraciją turėjo 90 proc. testamentų. Nuo 1495 m. pasitaikė vienas kitas dokumentas, kurį be išdavėjo antspaudavo ir liudytojai, tačiau ši praktika buvo reta iki XVI a. trečiojo dešimtmečio⁹⁶³. 1520-1529 m. jau daugiau nei pusė žinomų testamentų (7 iš 12) buvo antspauduoti išdavėjo ir liudytojų antspaudais⁹⁶⁴. Liudytojų antspaudų skaičius svyravo nuo 1 iki 9, o bendrai dokumentai dažniau buvo antspauduojami 3 (4 testamentai) ir 6 (3 testamentai) antspaudais. Tarp antspauduojančių liudytojų, be bajorų, dažniausiai buvo dvasininkai (9 iš 12 testamentų), o valstybiniai pareigūnai retai (4 iš 12). Neturėjusių savo antspaudo testatorių ir prašančių kitų antspauduoti vietoj išdavėjo nebuvo⁹⁶⁵.

Koroboracijos formulė įvairumu nepasižymėjo. Didžioji dauguma priskirtini „liudijimo tvirtumo užtikrinimo“ koroboracijų grupei. Visu aptariamuoju laikotarpiu dažniausiai naudota ši: „*In cuius rei testimonium sigillum meum presentibus est subappensum*“, rečiau šis: „*In quorum omnium et singulorum testimonium sigilla nostra sunt appensa*“ (kartais pasitaiko 1498 - 1522 m.).

⁹⁶¹ 1493 (KDKDW, nr. 430) – surašė notaras, žinomas tik dokumento transumptas, o jame nėra pilnos notaro subskripcijos, tik trumpai nurodyta „*subscriptio dicti testamenti notarii domini Nicolai Zukowski*“. 1502 (KDKDW, nr. 538) – žinomas tik įrašytas į bendrą Polonkos bažnyčiai skirtą dokumentą, o antspaudavimo formulės nėra. 1505 (KDKDW, nr. 590) – neturi formulės, testamentas žinomas iš transumpto, netipinio formuliario. 1507 (KDKDW, nr. 617) – neturi formulės, o subskripcija rodo, kad patvirtino tik notaras. 1510 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 98v-99) – transumpte nėra antspaudavimo formulės.

⁹⁶² LMAVB RS, f. 6, b. 139. Dokumentas išsiskiria netipiniu aptariamojo laikotarpio privatiems dokumentams antspaudavimo būdu – dokumento apačioje, horizontaliai, per padarytas 6 skylutes buvo perkišta pergamentinė juosta, ant kurios įspausti antspaudai per popieriaus gabaliukus.

⁹⁶³ 1495 (LVIA, f. 1282, ap. 5, b. 27, l. 7), 1496 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 74v-75), 1498 (KDKDW, nr. 453), 1499 (LMAVB RS, b. 1, b. 31), 1512 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 107v-108).

⁹⁶⁴ 1520 (LMAVB RS, f. 3, b. 87), 1522 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 134v-135), 1522 (AGAD, Zbiór perg. 7507), 1527 (LVIA, f. 525, ap. 8, b. 1593, l. 8v-9), 1529 (AGAD, AR, dz. XI, s. 57, l. 3-6), 1529 (LMAVB RS, f. 6, b. 139), 1529 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 170v-171v).

⁹⁶⁵ Abejotinas atvejis: 1496 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 74v-75) – transumpto formulėje nenurodomas testatoriaus antspaudo pridėjimas (taip pat nenurodoma, kad neturi antspaudo), tačiau nurodytas prašymas liudytojams pridėti savo antspaudus.

Būta įvairių formulės variacijų, žodis-žodin nenaudotos. Išplėstinės formulės retos⁹⁶⁶, o nurodančių ateityje galimų pažeidimų prevenciją nebuvo.

Vietos (actum) nurodymas buvo svarbi testamentų formuliario dalis, kurią turėjo bent 85 proc. dokumentų. Šios formuliario dalies dažniau neturėjo XV a. antrosios pusės dokumentai, o XVI a. pr. tokių atvejų reta. Dažniausiai buvo įrašoma „*actum*“ (apie 45 proc. testamentų), rečiau „*actum et datum*“ (29 proc.) ir „*datum*“ (9 proc.). Dažniausiai vieta buvo formuliario gale, tačiau viešų notarų surašytuose dokumentuose, dažnai kartu su data, atsidurdavo pradedamajame protokole (beveik 30 proc. visų testamentų). Šie dukto pokyčiai iš pradžių buvo būdingi išskirtinai viešųjų notarų dokumentams, tačiau XVI a. trečiajame dešimtm. jau perėmė ir kiti raštininkai⁹⁶⁷. Skirtingai nei fundacijose ir donacijose, testamentų vietos nurodymo formulės buvo dažniau nuodugnesnės (apie 70 proc. dokumentų), t. y., nurodomas ne tik vietovės/miesto pavadinimas, bet ir dvaras, namas ir kt. Dažnai testamentai buvo sudaromi testatoriaus dvare ar name, patikslinant „*in curia*“, „*in domo habitationis*“, taip pat neretai nurodoma ir kurioje pastato dalyje – dažniausiai svetainėje („*alba stuba*“⁹⁶⁸, rečiau „*nigra stuba*“⁹⁶⁹). Pasitaiko ir tikslesnių vietos įvardinimų, pvz., 1495 m. našlės Onos Ginvilaitienės (*Anna Bohdana Correiowna relicta Naczko Gynwyłowicz*) testamente nurodyta: „*Vilnae in domo habitationis praefatae Annae testatricis, ex opposito lapideae famosi Joannis Filipowicz sita*“⁹⁷⁰ arba 1527 m. Jono Jundilo testamente: „*in suburbio extra muros Vilnenses in curia gerenosi domini Nicolai Kiburtowicz stuba alba lignea superiori*“⁹⁷¹. Kitose vietose testamentai buvo sudaromi rečiau, pvz., 1458 m. Jono Manvydo⁹⁷² ir 1470 m. Barboros Davainienės (*Barbara alias Vaszka consors Oliechno Dowoynowycz*)⁹⁷³ testamentai buvo sudaryti Vilniaus

⁹⁶⁶ Pvz., 1476 (AGAD, Zbiór perg. 7348), 1522 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 134v-135).

⁹⁶⁷ Pvz., 1527 (LVIA, f. 525, ap. 8, b. 1593, l. 8v-9), 1529 (LMAVB RS, f. 6, b. 139).

⁹⁶⁸ Ankstyviausi testamentai: 1476 (AGAD, Zbiór perg. 7347), 1478 (KDKDW, nr. 306) ir kt.

⁹⁶⁹ 1506 (KDKDW, nr. 601), 1529 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 170v-171v).

⁹⁷⁰ KDKDW, nr. 430.

⁹⁷¹ LMAVB RS, f. 6, b. 263, l. 122-124.

⁹⁷² „*Actum et datum in castro Vilnensi*“ (Semkowicz W., *Przywileje Witolda...*, nr. 5).

⁹⁷³ „*Actum et datum in castro Vilnensi in testudine, ubi generalis conventionis fit consilium et residentia*“ (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LXX).

pilyje. Kartais tai vykdavo įvairių pareigūnų namuose, pvz., 1517 m. Vilniaus vaivados ir LDK kanclerio Mikalojaus Radvilos testamentas buvo sudarytas Vilniaus vyskupo Alberto rūmuose⁹⁷⁴. Žinomi 77 testamentai buvo sudaryti bent 31 vietovėje. Išsiskyrė Vilnius, kuriame buvo surašyti bent 26 testamentai (34 proc.). Vilniuje testamentai buvo surašomi visu tiriamu laikotarpiu. Be Vilniaus, retai kurioje vietoje buvo sudaryta daugiau nei vienas testamentas, pvz., Viduklėje - 3⁹⁷⁵.

Datacija (datum) buvo privaloma dokumento dalis, ją turėjo visi aptariamąjį laikotarpį testamentai. Be metų, apie 84 proc. dokumentų buvo įvardijamas mėnuo ir diena, o 67 procentuose įrašyta ir savaitės diena, rečiau nurodomas romėniškas indiktas, pontifikatas ir valanda. Datacijos užrašymo skirtumai buvo itin ryškūs tarp „privačios“ ir „viešos“ formos dokumentų, kuriuos sudarė viešieji notarai (kaip jau buvo paminėta, žinomi nuo 1476 m.). Vienintelis panašumas fiksuojamas metų užrašyme. Didžiojoje dalyje testamentų metai buvo įrašomi lotyniškais žodžiais ir tik kartą romėniškais skaitmenimis⁹⁷⁶. Metų formulės pradžia dažniausiai buvo „*anno Domini*“ (36 proc.), „*sub anno nativitatis*“ (24 proc.), kiti variantai naudoti rečiau: „*sub anno domini*“, „*anno a nativitate Domini*“, „*anno salutis*“, „*sub anno incarnationis Domini*“, „*sub anno nativitatis Dei*“ ir pan. Viešieji notarai paprastai naudojo išplėstą dataciją, t.y., įrašydavo metus, romėniškąjį indiktą, pontifikatą, mėnesį, savaitės dieną ir kanoninę dienos valandą. Notarai dažniausiai naudojo romėniškus mėnesių pavadinimus (*Januarius, Februarius, Martius* ir kt.), vos dviejuose testamentuose juos pakeitė liturginė šventė⁹⁷⁷. Savaitės diena buvo įvardinama tik lotyniškais planetų pavadinimais (*dies Saturni, Solis, Lunae, Martis, Mercurii, Jovis, Veneris*). „Privačios“ formos testamentuose mėnuo ir diena buvo nurodomi įrašant liturginę šventę, kartais

⁹⁷⁴ „*in Curia Rndissimi Dni Alberti Dei Gratia Episcopi Vilnensis, Vilna sita, sine in alba stubella in Palatio minori eiusdem*“ (LVIA, f. 716, ap. 2, b. 49, l. 4-5).

⁹⁷⁵ 1495 (LVIA, f. 1282, ap. 5, b. 27, l. 7), 1500 (LVIA, f. 1282, ap. 5, b. 28, l. 1), 1501 (LVIA, f. 1282, ap. 5, b. 29, l. 1).

⁹⁷⁶ 1479 (KDKDW, nr. 313): „*anno Domini MCCCCLXXIX*“.

⁹⁷⁷ 1518 (AGAD, Zbiór perg. 8443) ir 1520 (LMAVB RS, f. 3, b. 87).

nurodomi ir romėniški mėnesių pavadinimai⁹⁷⁸. Dažniausiai naudoti bažnytiniai savaitės dienų pavadinimai (*dies dominica, feria secunda, tertia, quarta, quinta, sexta, sabbatum*), o lotyniški planetų pavadinimai pasitaikė tik keliuose „privačios“ formos dokumentuose⁹⁷⁹. Kitas notarinės datacijos dalis perimdavo taip pat retai⁹⁸⁰. Svarbu atkreipti dėmesį į pačios datacijos klauzulės poziciją dokumente, kadangi ji dažnai buvo iškeliamą į jo pradžią po invokacijos arba padalinama, t.y, metai nurodomi dokumento pradžioje, o visa kita dokumento gale. Iškėlimas į dokumento priekį sietinas su notarinių dokumentų įtaka, kurią perėmė ir „privačios“ formos dokumentai (kone pusė šių dokumentų). Diktatu jie skyrėsi nuo fundacijų ir donacijų, kurių datacijos dažniausiai išliko dokumento gale. Kartais dokumentuose buvo įrašomas dokumento sudarymo metu amžininkams itin reikšmingas įvykis, pvz., 1470 m. Barboros Davainienės (*Barbara alias Vaszka consors Oliechno Dowoynowycz*) testamente nurodyta, kad vyko seimas⁹⁸¹, o 1505 m. Jurgio Getkantovičiaus – siautė maro epidemija⁹⁸².

Neegzistavo praktika dokumentus patvirtinti testatoriaus ar liudytojų parašais.

Dokumentus surašę asmenys ir jų subskripcijos. Dokumentus surašę asmenys įvardinti 26 testamentuose (apie 47 proc. visų dokumentų). Asmens įvardijimas aptinkamas jau akstyvuose testamentuose, o dažnesnis nuo 1492 m. Daugiausia žinomi viešųjų notarų sudaryti testamentai (viešieji imperatoriškųjų teisių, viešieji apaštalinųjų teisių, viešieji apaštalinųjų ir imperatoriaus teisių, kartai įvardinti tiesiog viešaisiais notariais – viso 19 dokumentų⁹⁸³), pavieniai

⁹⁷⁸ 1498 (KDKDW, nr. 453), 1506 (LVIA, f. 1282, ap. 5, b. 31, l. 1), 1517 (AGAD, Zbiór perg. 7476), 1527 (LVIA, f. 525, ap. 8, b. 1593, l. 8v-9), 1529 (AGAD, AR, dz. XI, s. 57, l. 3-6), 1529 (LMAVB RS, f. 6, b. 139), 1529 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 170v-171v).

⁹⁷⁹ 1478 (KDKDW, nr. 306), 1498 (KDKDW, nr. 453), 1527 (LVIA, f. 525, ap. 8, b. 1593, l. 8v-9) ir 1529 (LMAVB RS, f. 6, b. 139).

⁹⁸⁰ Pilna formulė: 1498 (KDKDW, nr. 453), 1527 (LVIA, f. 525, ap. 8, b. 1593, l. 8v-9); nurodyta liturginė valanda 1522 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 134v-135).

⁹⁸¹ Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LXX.

⁹⁸² CM, nr. 104.

⁹⁸³ viešieji imperatoriškųjų teisių notariai: 1476 (AGAD, Zbiór perg. 7347), 1484 (KDKDW, nr. 342), 1495 (AGAD, Zbiór perg. 7391); viešieji apaštalinųjų teisių notariai: 1505 (KDKDW, nr. 593), 1506 (KDKDW, nr. 601), 1517 (AGAD, Zbiór perg. 7475), 1518 (AGAD, Zbiór perg. 8443), 1520 (AGAD,

Vilniaus vyskupo notaro, Vilniaus vyskupo raštininko ar rašovo, kuratoriaus, vikaro, presbiterio, klieriko ir ministerio surašyti testamentai⁹⁸⁴. Didžioji dauguma viešųjų notarų naudojo vienodą subskripcijos formulę, pvz., 1505 m. Alberto Ivaškevičiaus testamente viešasis apaštalinis teisių notaras panaudojo šią subskripciją: „*Et ego Lucas Stanislaus de Xiazopole clericus Luceoriensis diocesis, publicus sacra et apostolica auctoritate notarius, quia predictis testamento, ordinationi et legationi, executoris electioni, nominationi et deputationi aliisque omnibus et singulis, dum sicut praemittitur una cum praenominatis testibus praesens fui eaque sic fieri vidi et audivi, ideo praesens publicum instrumentum manu mea propria fideliter scriptum exinde confeci, publicavi et in hanc publicam formam redegī signoque et nomine meis solitis et consuetis, una cum appensione sigilli praefati domini testatoris, consignavi et communivi, in fidem et testimonium omnium et singulorum praemissorum rogatus et requisitus*“⁹⁸⁵. Ši formulė sutapo su fundacijas ir donacijas surašiusiųjų viešųjų notarų formulėmis. Testamentuose sutrumpintos viešųjų notarų formulių klišės pasitaikė retai, pvz., 1484 m. Jackaus Viešartovičiaus testamente panaudota ši: „*Harum quibus ego Georgius plebanus in Moiszogola, publicus imperiali auctoritate notarius, signum quo in talibus utor descripsi*“⁹⁸⁶ arba 1520 m. Martyno Radvilos Volčkovičiaus testamente įrašyta: „*et Martino Johannis de Poznania sacris apostolica et imperiali auctoritatibus notario publico et presentis testamenti scriba*“⁹⁸⁷. Kiti dokumentus surašę asmenys apsiribojo įvairiomis trumpomis formulėmis prasidedančiomis „*et me*“ ar „*coram*“, ir sunku išskirti kokį nors standartinį tokių subskripcijų variantą. Štai 1510 m. Jurgos Juchnovičaitės testamentą

AR, dz. XV, t. 11, p. 26, l. 1-6), 1522 (AGAD, Zbiór perg. 7507), 1527 (LMAVB RS, f. 6, b. 263, l. 122-124); viešieji apaštalinis ir imperatoriškųjų teisių notari: 1499 (LMAVB RS, f. 1, b. 31), 1507 (KDKDW, nr. 617), 1520 (LMAVB RS, f. 3, b. 87); tiesiog viešieji notari: 1495 (AGAD, Zbiór perg. 6139), 1495 (KDKDW, nr. 430), 1513 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 109-109v), 1517 (LVIA, f. 716, ap. 2, b. 49, l. 4-5), 1523 (LMAVB RS, f. 6, b. 125).

⁹⁸⁴ Vilniaus vyskupo notaras: 1458 (Semkowicz W., *Przywileje Witolda...*, nr. 5); Vilniaus vyskupo raštininkas ar rašovas: 1492 (KDKDW, nr. 390); presbiteris: 1496 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 74v-75); kuratorius: 1499 (KDKDW, nr. 465); klierikas: 1505 (Codex Medicensis, nr. 104); vikaras: 1507 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 98v-99); ministeris: 1529 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 170v-171v).

⁹⁸⁵ KDKDW, nr. 593.

⁹⁸⁶ KDKDW, nr. 342.

⁹⁸⁷ LMAVB RS, f. 3, b. 87.

surašęs vikaras panaudojo šią subskripciją: „*et Bernardo vicario de Grauczyszki presentis testamenti scriptore*“⁹⁸⁸. Išskirtinis buvo 1520 m. Vilniaus pirklio Morkaus Petrovičiaus testamentas, nes jį patvirtino LDK viešėjęs popiežiaus legatas Zacharijas Ferreris, o dokumentą surašęs raštininkas po tekstu pasirašė „*Hdepaulo xx*“, o kitoje testamentu pusėje paliko savo subskripciją „*apud me Heronimum de Paulo*“⁹⁸⁹.

Apibendrinimas

Privatūs lotyniški testamentai LDK pradėjo plisti nuo XV a. vid., o reikšmingas pokytis įvyko, kai juos pradėjo sudaryti viešieji notariai XV a. 8 dešimtm. Viešųjų notarų dokumentai gerokai skyrėsi savo forma nuo „privačios“ formos dokumentų ir štakėjo tam tikrus dukto pokyčius. Reikšmingiausias – datos perkėlimas į įžanginę formuliario dalį. XV a. pab. testamentų formuliare fiksuojama daugiausia pokyčių: atsirado sankcija, vis dažniau minimi skolininkai/skolos (plečiasi testamentų funkcijos), įrašomi vykdytojai, atsirado vėliau plačiai naudota „sielos patikėjimo“ klauzulė (komendacija), pradedama nurodyti testatoriaus palaidojimo vietą, vis dažniau dokumentus surašę asmenys įrašydavo subskripciją, tuo pat metu vyko ir antspaudavimo pokyčių - vis dažniau antspaudavo ir liudytojai. XV a. pab. vis rečiau naudota promulgacija. Kaip testamentų sudarymo centras išskirtinas Vilniaus miestas, kur buvo sudaryti kone 34 proc. visų žinomų dokumentų.

⁹⁸⁸ LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 98v-99.

⁹⁸⁹ LMAVB RS, f. 6, b. 114.

6.1.3. Pardavimai

Dokumentų išlikimo problema, skaičius

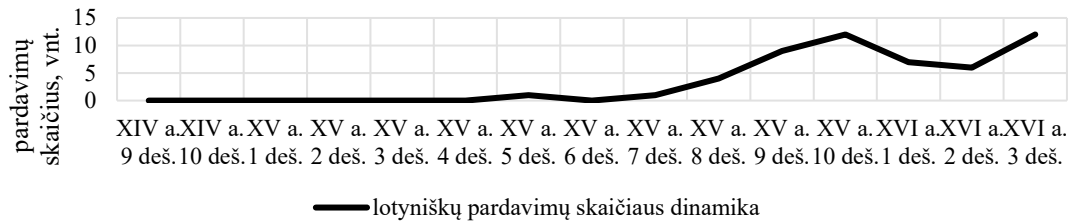
Žinomi 52 lotynų kalba surašyti pardavimų dokumentai, kurių chronologinės ribos apima 1449-1529 m. Didžiosios dalies išlikusių dokumentų kontrahentai buvo bažnytinės institucijos, t.y., Vilniaus pranciškonai (18 dokumentų), Vilniaus vyskupas (6), kelios Vilniaus vyskupijos parapiinės bažnyčios (7). Kiti dokumentai buvo suteikti bajorams (10 dokumentų), vienam Ramygalos miestiečiui ir valstiečiui (bajoro žmogui?)⁹⁹⁰. Išliko 15 originalų, 2 žinomi tik iš registru, o likę nuorašai. Įdomus originalų išlikimas: skirtų Vilniaus vyskupui – 3 (pusė visų žinomų), Vilniaus pranciškonams – 2 (itin maža dalis), o bajorams – 8 (didžioji dalis). Stebėtinai toks mažas Vilniaus pranciškonams skirtų pardavimo dokumentų originalų išlikimas, lyginant su gausiai išlikusiais donacijų originalais.

Žinoma, kad 26 dokumentai buvo užrašyti pergamente, vos vienas popieriuje. Kiti išlikę vėlesniuose nuorašuose, todėl jų pirminis pavidalas nėra aiškus. 14 pardavimo dokumentų pateko į bažnytines nuorašų knygas: visi Vilniaus vyskupui skirti dokumentai, dalis parapiinėms bažnyčioms ir keli bajorams. Išplitimo tendencijos pateiktos žemiau esančioje lentelėje, kur matome, kad tiriamu laikotarpiu lotynų kalba surašyti pardavimo dokumentai nebuvo plačiau paplitę, nors galima įžvelgti skaičiaus padidėjimą bent nuo XV a. 8-9 dešimtmečių. Didžioji dalis lotyniškųjų pardavimo dokumentų buvo išduota Vilniuje.

Lentelė nr. 14: lotyniškų pardavimų chronologija ir skaičius:

amžius dešimtmečiai	XIV		XV										XVI			Iš viso
	9	10	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	1	2	3	
pardavimų skaičius	-	-	-	-	-	-	1	-	1	4	9	12	7	6	12	52

⁹⁹⁰ 1501 (LVIA, f. 1294, ap. 1, b. 1, l. 1).

Lotyniškų pardavimo dokumentų formuliaras

Didžioji dalis lotyniškų pardavimų buvo sudaryti „privačiaja“ forma. Iš jų galime išskirti Vilniaus pranciškonams suteiktus dokumentus, kurie sudaro didelę žinomų lotyniškųjų pardavimų grupę (chronologija apima 1471-1517 m., viso žinoma 18 dokumentų), tačiau dėl menko kitų išlikusių pardavimų skaičiaus analizuojami kartu. Didžiojoje dalyje pardavimų dokumentų sandorio veiksmas buvo išreikštas esamojo kartinio laiko 1-uoju asmeniu, o XVI a. pr. žinomi ir keli dokumentai – būtojo kartinio 3-juo asmeniu⁹⁹¹. Išskirtinas retas Vilniaus magistrato raštvedybos pavyzdys, tai 1529 m. Bagdono Karpovičiaus valdų pardavimas Vilniaus auksakaliui Gerasimui, kurį patvirtino Vilniaus vaitas ir kuris pasižymėjo savita formuliario struktūra ir liudijo apie Vilniaus miesto valdžios notarinių funkcijų plėtojimą⁹⁹².

Žodinę invokaciją turėjo didžioji dauguma lotyniškųjų pardavimų (90 proc.). Visu aptariamuoju laikotarpiu dažniausiai naudota formulė: „*In nomine Domini amen*“. Švč. Trejybės motyvas buvo naudojamas tik XV a. antroje pusėje: dažniausiai išplėtotas „*In nomine Sanctae Trinitatis et individuae unitatis amen*“⁹⁹³, kartą sutrumpintas „*In nomine Sanctae Trinitatis amen*“⁹⁹⁴.

Simbolinė invokacija nenaudota.

⁹⁹¹ 1517 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 122-122v), 1526 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 162-162v).

⁹⁹² LVIA, f. 610, ap. 3, b. 156, l. 2-3.

⁹⁹³ 1471 (KDKDW, nr. 274), 1474 (KDKDW, nr. 291), 1484 (KDKDW, nr. 340), 1486 (LMAVB RS, f. 43, b. 21120), 1491 (KDKDW, nr. 369).

⁹⁹⁴ 1496 (KDKDW, nr. 437).

Perpetuaciją turėjo viso apie 22 proc. dokumentų. Formulė buvo įrašoma nuo ankstyvųjų dokumentų⁹⁹⁵, tačiau dažniau buvo naudojama XV ir XVI a. sandūroje: 1496-1516 m. ją turėjo apie 60 proc. dokumentų, o kitais laikotarpiais - reta. Dažniausiai panaudota formulė „*Ad perpetuam rei memoriam*“⁹⁹⁶, kartą - „*Ad certitudinem praesentium et ad memoriam futurorum*“⁹⁹⁷.

Arengą turėjo apie 34 proc. žinomų pardavimo dokumentų. Stebimas palaipsnis arengų mažėjimas: 1449-1475 m. kone visi dokumentai turėjo šią formulę⁹⁹⁸, 1480-1500 m. – apie 30 proc. dokumentų, o 1501-1528 m. - apie 21 procentą. Ši tendencija gali rodyti pardavimo dokumento funkcijų siaurėjimą, vis labiau apsiribojant tiesiog sandorio fiksavimu. Buvo naudojamas išskirtinai „darbų laikinumo“ siužetas, akcentuojantis dokumento kaip patikimos priemonės svarbą. Dažniausiai buvo naudojama ši formulė: „*Quoniam humana memoria eternitati non commensuratur, expedit igitur, ut ea, que fiunt in humanis negociis, ad perpetuitatis certitudinem deducantur proborum testimonio et singulorum munimento*“⁹⁹⁹, kitos variacijos retos¹⁰⁰⁰.

Intituliacija ir išdavėjai. Išlikusių lotyniškų pardavimų išdavėjai dažniausiai buvo smulkūs ir vidutiniai bajorai – apie 87 proc. dokumentų (nuo XV a. vid.), rečiau didikai – apie 8 procentus (nuo XV a. pab.), miestiečiai – apie 4 procentus (nuo XV a. pab.) ir pavieniai – valstiečiai (XVI a. pr.) ir sritiniai kunigaikščiai (XV a. pab.). Pradžios įvardis dažniausiai buvo naudojamas „*proinde*“, „*quod*“ ir „*igitur*“. Pastebime, kad nuo XV a. pab. vis

⁹⁹⁵ 1449 (KDKDW, nr. 196).

⁹⁹⁶ 1449 (KDKDW, nr. 196), 1496 (KDKDW, nr. 437), 1496 (LMAVB RS, f. 43, b. 21122), 1499 (KDKDW, nr. 463), 1503 (KDKDW, nr. 542), 1507 (AGAD, Zbiór perg. 7434), 1516 (LMAVB RS, f. 43, b. 21126), 1526 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 162-162v).

⁹⁹⁷ 1504 (LMAVB RS, f. 256, b. 1966).

⁹⁹⁸ Išskyrus vieną netipinio formuliario dokumentą: 1464 (KDKDW, nr. 245).

⁹⁹⁹ 1449 (KDKDW, nr. 196), 1471 (KDKDW, nr. 273), 1475 (KDKDW, nr. 291), 1484 (KDKDW, nr. 340), 1491 (KDKDW, nr. 369), 1495 (KDKDW, nr. 433), 1496 (KDKDW, nr. 441), 1496 (LMAVB RS, f. 43, b. 21123), 1497 (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. xp. 2347, л. 2), 1526 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 162-162v).

¹⁰⁰⁰ 1471 (KDKDW, nr. 274), 1474 (KDKDW, nr. 285), 1501 (LVIA, f. 1294, ap. 1, b. 1, l. 1), 1507 (AGAD, Zbiór perg. 7434).

daugiau pardavimus fiksuojančių dokumentų buvo be šios dalies (1449-1487 m. visi su, 1488-1497 m. pusė, o 1498-1529 m. vos 20 proc. dokumentų). Pažymimasis įvardis dažniausiai buvo „ego“, o „nos“ įrašytas tik kelis kartus. Tėvonija, pavietas ar kilmės vieta nurodyti retai (apie 20 proc. dokumentų). Štai 1496 m. sudarytuose 4 dokumentuose skirtuose Vilniaus pranciškonams buvo nurodyta, kad išdavėjai buvo iš Kenos¹⁰⁰¹. Žinomi tik du išdavėjai pareigūnai, t.y., išliko 1492 m. Žemaičių seniūno Stanislovo Jonaičio Kęsgailos valdų pardavimo dokumentas Aleksandrai Sudimantaitei, Lenkijos didiko Mikalojaus Tenčinskio žmonai¹⁰⁰² ir 1495 m. Vilniaus vaito Juknos Laurinavičiaus valdų pardavimas Vilniaus pranciškonams¹⁰⁰³. Taip pat žinomas ir vienas valstiečio suteiktas dokumentas, tai 1529 m. bajoro Gabrieliaus Andruškovičiaus „žmogaus“ Makelio Martynovičiaus lauko pardavimas Maišiagalos altaristai¹⁰⁰⁴. Pardavimų išdavėjos moterys sudarė apie 15 proc. dokumentų, ankstyviausias žinomas 1471 m. Kotrynos Montusienės (*Katherina Monthussowa*) valdų pardavimo dokumentas Vilniaus vyskupui Jonui¹⁰⁰⁵. Apie 38 procentuose dokumentų išdavėjas nurodomas kartu su žmona ar/ir vaikais (nuo 1471 m.).

Promulgaciją turėjo apie 80 procentų dokumentų. Formulė naudota tolygiai visu aptariamuoju laikotarpiu. Dažniausiai buvo įrašomos „pažyminčios“ („*significamus*“ arba „*universis*“) promulgacijos, o retai - „supažindinančios“ („*notum facimus*“). Vilniaus vyskupui, parapijoms bažnyčioms ir bajorams skirtuose pardavimų dokumentuose buvo naudojamos dvi „pažyminčiosios“ promulgacijos formulės. Dažniausiai: „*Universis et singulis, presentium noticiam habituris, publice recognoscentes profitemur*“ (naudotos visu aptariamuoju laikotarpiu 1449-1528 m., žinomos bent 8 skirtingos

¹⁰⁰¹ 1496 (LMAVB RS, f. 43, b. 21123), 1496 (KDKDW, nr. 437), 1496 (KDKDW, nr. 441), 1496 (LMAVB RS, f. 43, b. 21122).

¹⁰⁰² AGAD, Zbiór perg. 6730

¹⁰⁰³ KDKDW, nr. 433.

¹⁰⁰⁴ LMAVB RS, f. 43, b. 12124.

¹⁰⁰⁵ KDKDW, nr. 273.

variacijos)¹⁰⁰⁶. O vadinama kanonine „horodlinė“ promulgacija („*significamus tenore praesentium, quibus expedit, universis praesentibus et futuris, praesentium notitiam habituris*“) buvo panaudota tik keliuose XVI a. pr. dokumentuose¹⁰⁰⁷. Iš esmės skyrėsi Vilniaus pranciškonų sudarytų dokumentų promulgacijos. Dažniausiai buvo naudojama ši formulė: „*Noverint universi et singuli praesentes literas inspecturi, lecturi et audituri*“ (čia pateikta kiek skirtinga nuo donacijų, bet esmė ta pati; naudota 1471-1517 m. ir žinomos bent 7 skirtingos jos variacijos)¹⁰⁰⁸. XV a. pab. Vilniaus pranciškonų raštininkai įnešė ir naujovių. Keliuose dokumentuose buvo pavartotos kelios formulės „*recognosco tenore praesentium universis et singulis quibus expedit*“ variacijos¹⁰⁰⁹, kurios niekur kitur privačiuose dokumentuose neaptinkamos¹⁰¹⁰. Taip pat pranciškonai kartą pavartojo ir pardavimams nebūdingą „supažindinančią“ promulgaciją „*Notum facio universis et singulis presencium noticiam habituris, lecturis et audituris*“¹⁰¹¹.

Naracija lotyniškuose pardavimų dokumentuose nebuvo naudojama, tad lieka neįvardinti pagrindiniai sandorių motyvai. Tiesa, viename 1500 m. netipiniame dokumente, išdavėjas Jurgis Jakielevičius nurodė, kad pripažįsta pardavęs pievą Vilniaus pranciškonams „išvykdamas į karą prieš maskvėnus“¹⁰¹². Tikėtina, kad šio sandorio ir dokumento atsiradimo priežastis buvo noras tinkamai pasiruošti žygiui.

„**Laisvo apsisprendimo ir sveiko proto**“ klauzulė (visu tiriamu laikotarpiu 61 proc. dokumentų) buvo naudojama dažniausiai kartu su „**draugų**“ ir **giminaičių pritarimo** klauzule (visu tiriamu laikotarpiu 54 proc. dokumentų). Naudotos gana tolygiai visu aptariamuoju laikotarpiu nuo pat 1449 m., tačiau

¹⁰⁰⁶ Būtent šis variantas pavartota bent 3 dokumentuose: 1474 (KDKDW, nr. 291), 1484 (KDKDW, nr. 340), 1491 (KDKDW, nr. 369).

¹⁰⁰⁷ 1503 (KDKDW, nr. 542), 1507 (AGAD, Zbiór perg. 7434), 1517 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 122-122v), 1527 (LMAVB RS, f. 256, b. 3203).

¹⁰⁰⁸ Pvz., 1471 (KDKDW, nr. 274), 1483 (KDKDW, nr. 333) ir kt.

¹⁰⁰⁹ 1496 (KDKDW, nr. 437), 1496 (LMAVB RS, f. 43, b. 21122), 1499 (KDKDW, nr. 463), 1516 (LMAVB RS, f. 43, b. 21126).

¹⁰¹⁰ Panašumų turi tik dvi šių fundacijų promulgacijos: 1490 (KDKDW, nr. 366) ir 1519 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 128v-129).

¹⁰¹¹ 1495 (KDKDW, nr. 433).

¹⁰¹² KDKDW, nr. 472.

stebėtinai jų sumažėjimas XVI a. 3 dešimtm. (panaudotos vos 1 dokumente¹⁰¹³). Dažniausiai buvo naudojama ši klauzulė: „*Non coactus nec compulsus, sed animo deliberato meorumque amicorum et consanguineorum maturo consilio prehabito*“. Stebime, kad buvo įrašomas laisvas apsisprendimas, tačiau retai - kūno ir proto būklė¹⁰¹⁴, kurios buvo akcentuojamos testamentuose ir fundacijose.

Inskripcija ir gavėjas. Visu tiriamu laikotarpiu daugiausia lotyniški pardavimo dokumentai buvo skirti katalikų bažnyčios atstovams (daugiausia Vilniaus pranciškonams ir Vilniaus vyskupui) – apie 67 procentus (nuo XV a. vid.), rečiau vidutiniams ir smulkiems bajorams – apie 21 procentą (nuo XV a. pab.), o kitiems – didikams (nuo XV a. pab.), miestiečiams ir valstiečiams (XVI a. pr.) – buvo skirti pavieniai dokumentai. Svarbu tai, kad XVI a. pradžioje net valstiečiai tampa lotyniškųjų dokumentų vartotojais. Štai 1511 m. Bernotas Šatkovičius pardavė valdas bajorės Laurynienės žmogui Jonui Spakčiui¹⁰¹⁵.

Dispozicija apėmė šias pagrindines dalis: parduodamo objekto įvardinimas, jį lydinti pertinencija, teisių perleidimo/atsisakymo ir protekcijos klauzulės.

Lotyniškuose pardavimuose fiksuoti įvairūs **objektai**. Dažniausiai buvo parduodamos pievos („*pratum*“), valstiečiai („*homo*“, „*villanus*“, „*obnoxius*“, „*kmetones*“), žemės („*terra*“), valdos („*bona*“), laukai („*campum*“), rečiau - dvaras („*villa*“), dirva („*ager*“, „*arvum*“), sodas („*hortus*“) ir kt. **Pertinencija** dažniausiai buvo naudojama parduodant svarbesnius objektus, t.y., dvarus, valdas ir valstiečius. Viso pertinenciją turėjo apie 60 proc. lotyniškųjų pardavimų. Pertinencija galėjo susidėti iš trijų dalių, t.y., disponuojamam objektui priklausančių naudmenų išvardinimo („*cum agris, pratis*“ ir t.t.), abstraktaus prievolių nurodymo („*cum omnibus usibus, fructibus, utilitatibus, censibus*“ ir t.t.) ir abstrakčių valdos „įrėminimo“ („*prout se longe lateque in*

¹⁰¹³ 1521 (LMAVB RS, f. 5, b. 5).

¹⁰¹⁴ Tai buvo įrašyta tik keliuose pardavimų dokumentuose: 1471 (KDKDW, nr. 274), 1482 (KDKDW, nr. 327), 1504 (LMAVB RS, f. 256, b. 1966), 1507 (AGAD, Zbiór perg. 7434).

¹⁰¹⁵ LMAVB RS, f. 37, b. 783.

suis graniciis et limitibus“ ir t.t.). Visu aptariamuoju laikotarpiu dažniausiai buvo naudojamos pirmos dvi dalys, o trečia retai. Naudmenų išvardinimas svyravo nuo 2 iki 30, tačiau dažniau siekė dviženklį skaičių. Tai priklausė nuo parduodamo objekto dydžio, o bendrų naudojimo tendencijų nepastebėta. Dažniausiai pardavimo dokumentuose buvo apsiribota tik abstrakčiu valstiečių prievolių įvardinimu. Jos buvo išsamiai išvardintos vos viename 1484 m. Jurgio Getautaičio dokumente fiksuojančiame valdų su valstiečiais pardavimą Vilniaus vyskupui Andriui¹⁰¹⁶. Taip pat retai naudotas abstraktus valdų „įrėminimas“¹⁰¹⁷, o tikslus disponuojamo objekto dydis visai nefiksuotas¹⁰¹⁸. Šiuo atžvilgiu pardavimo dokumentai gerokai skyrėsi nuo tikslesnių fundacijų, donacijų ir testamentų.

Teisių perleidimo/atsisakymo klauzulė buvo svarbi pardavimo dokumentų dispozicijos dalis. Ją turėjo apie 95 procentus visų dokumentų ir buvo naudojama tolygiai visą aptariamąjį laikotarpį. Galima skirti 3 klauzulės dalis: teisių suteikimą („*cum omni iure...*“), teisių atsisakymą („*nihil iuris...*“) ir laisvo disponavimo nurodymą („*tenere, vendere, commutare...*“). Pardavimo dokumentuose šios dalys naudotos kartu ir kiekviena atskirai. Teisių suteikimo ir teisių atsisakymo klauzulės buvo naudojamos iš esmės tokios pat kaip fundacijose ir donacijose, didesnių skirtumų nepastebėta. Laisvo disponavimo parduodamu objektu įrašymas būdingas tik pardavimams (jų nėra fundacijose, donacijose, testamentuose). Paprastai buvo naudojama ši klauzulė: „*tenere, possidere, nec non vendere, commutare, donare, alienare, obligare et ad usus suos bene placitos et suorum successorum convertere, prout sibi et ipsius posteris melius et utilius videbitur*“ ir įvairios jos variacijos. XV a. pab. taip pat atsiranda įrašas, kad parduodamas objektas yra be skolų („*nihil penitus*“, „*nulli*

¹⁰¹⁶ KDKDW, nr. 340.

¹⁰¹⁷ Pvz., 1449 (KDKDW, nr. 196), 1471 (KDKDW, nr. 273), 1495 (KDKDW, nr. 433) ir kt.

¹⁰¹⁸ Viename dokumente buvo nurodytas dirvai užsėti reikiamas grūdų kiekis – 1505 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 87v-88).

culpabilem“), tačiau lotyniškuose dokumentuose aptinkamas tik kelis kartus¹⁰¹⁹.

Protekcijos klauzulė. Nuo 1484 m. keliuose dokumentuose buvo įrašomas buvusio savininko įsipareigojimas ginti naujojo savininko teises teisme, jeigu kiltų teisinių ginčų dėl parduotos valdos, tačiau ši klauzulė plačiau nepaplito¹⁰²⁰. Formulių pvz.: *„ita tamen, quod si quis ex meis sussesoribus legitimis aut alter quispiam ortum prefatum a patre, vicario sive fratribus conventus Vilnensis iure propinquitatis aut quovis alio dolositatis modo exquirere voluerit, extunc ego [...] in omnibus et singulis eorum insultibus et iniuriis promittimus defendere atque unice protegere pollicemur“*¹⁰²¹, *„Et quicunque vellet ex meis amicis ipsum impedire, ego paratus suum iure cum eodem agere suis propriis pecuniis [...] terram emundare“*¹⁰²².

Sankcija nebuvo įprasta formuliario dalis. Ji pardavimo dokumentuose atsirado XV a. pab., tačiau buvo panaudota tik 6 dokumentuose¹⁰²³. Skyrėsi nuo kitų lotyniškų dokumentų tuo, kad sankcija numatė konkrečią piniginę baudą, o fundacijose, donacijose ir testamentuose dažniausiai buvo įrašomas grąšinimas Dievo teismu¹⁰²⁴. 1495 ir 1496 m. dokumentuose buvo numatyta piniginė bauda naujojo savininko naudai, XVI a. pr. – bauda jau valdžios atstovų naudai: 1504 m. – Vilniaus vyskupui, 1525 m. – Trakų vaivadais, 1526 m. – Vilniaus vaivadais, o 1527 m. Vilniaus vaivadais ir naujajam savininkui¹⁰²⁵. Formulės pvz.: *„Et si quis eorum ductus aliqua ira aut rixa voluerit dictam*

¹⁰¹⁹ 1495 (KDKDW, nr. 433), 1499 (KDKDW, nr. 463), 1516 (LMAVB RS, f. 43, b. 21126), 1525 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 160-160v), 1527 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 162v).

¹⁰²⁰ 1484 (KDKDW, nr. 340), 1495 (KDKDW, nr. 433) ir 1527 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 162v).

¹⁰²¹ 1495 (KDKDW, nr. 433).

¹⁰²² 1527 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 162v).

¹⁰²³ 1483 (KDKDW, nr. 334), 1496 (LMAVB RS, f. 43, b. 21123), 1496 (KDKDW, nr. 441), 1504 (LMAVB RS, f. 256, b. 1966), 1525 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 160-160v), 1526 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 162-162v), 1527 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 164).

¹⁰²⁴ Tiesa, 1484 m. Bagdono Bytoltovičiaus dokumente, kuriame dalį valdų parduoda, o dalį dovanoja Vilniaus pranciškonams, įrašyta Dievo teismo sankcija, tačiau tai susiję būtent su dovanojimu, t.y. donacija (KDKDW, nr. 334).

¹⁰²⁵ 1495 (KDKDW, nr. 433), 1496 (LMAVB RS, f. 43, b. 21123), 1504 (LMAVB RS, f. 256, b. 1966), 1525 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 160-160v), 1526 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 162-162v), 1527 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 164).

*venditionem infringere, solvet pro pena palatino Vilhensis tunc existenti quinque ciclos grossorum*¹⁰²⁶.

Testacija turėjo apie 88 procentai žinomų dokumentų. Liudytojų skaičius svyravo nuo 2 iki 14. Dažniausiai liudijo 3 (17,5 proc. visų testacijų) ir 5 (15 proc.) liudininkai, rečiau 2 (12,5 procento), 4 (10 proc.), 6 (12,5 procento), 7 (7,5 procento), 9 (5 proc.), 10 (5 proc.) ir 14 (2,5 procento). Pastebime, kad XVI a. pr. liudytojų skaičius nusistovi ties 2-6. Bent 75 procentuose testacijų buvo įrašyti bajorai, o dvasininkai - apie 35 procentuose. Dažniausiai dvasininkai liudijo kartu su bajorais. Nažinomas nei vienas pardavimo dokumentas, kuriame būtų liudiję išskirtinai vien Bažnyčios atstovai (nors gavėjais dažniausiai buvo būtent jie). Taip pat tarp liudytojų nebuvo nei vieno svarbesnio valstybės pareigūno (kartą minimas Daniuševos seniūnas¹⁰²⁷ ir Naugarduko pilininkas¹⁰²⁸). Dviejuose dokumentuose liudijo miesto pareigūnai. Štai 1471 m. Ivaškos Sverpkovičiaus valdų pardavimo Vilniaus pranciškonams dokumento testacijoje buvo įrašyti šie Vilniaus miesto pareigūnai: vaitas Boguslavas, magistras (?) Martynas, tarėjai Tlustianko ir Mickus, sekretorius Jonas Polonas¹⁰²⁹. O 1499 m. Barboros Bogomilienės (*Barbara Bohumilowa*) dokumente liudijo Vilniaus vaitas Jukna, Brastos vaito pavaduotojas („*viceadvocato*“) Jonas, Vilniaus burmistras Jonas Hanusovičius, notaras Blažiejus iš Vartembergo ir kt.¹⁰³⁰ Tačiau minėtame 1527 m. Vilniaus vaito Felikso sudarytame ir jo patvirtintame dokumente liudytojų sąrašo visai nebuvo¹⁰³¹. Pastebime, kad bent 20 proc. testacijų įrašyti nekilmingi asmenys, dažniausiai - valstiečiai („*vilanus*“), kartais - didikų tarnai („*servus*“) ar valdovo dailidė¹⁰³².

¹⁰²⁶ 1526 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 162-162v).

¹⁰²⁷ 1504 (LMAVB RS, f. 256, b. 1966).

¹⁰²⁸ 1520 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 131v-132).

¹⁰²⁹ KDKDW, nr. 274.

¹⁰³⁰ KDKDW, nr. 463.

¹⁰³¹ LMAVB RS, f. 256, b. 3203.

¹⁰³² Valstiečiai: 1480 (LMAVB RS, f. 43, b. 21117), 1483 (KDKDW, nr. 334), 1486 (KDKDW, nr. 347), 1500 (KDKDW, nr. 472); tarnai: 1484 (KDKDW, nr. 340), 1488 (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. xp. 1394, л. 1); valdovo dailidė: 1482 (KDKDW, nr. 326).

Antspaudavimas ir koroboracija. Visi aptariamojo laikotarpio pardavimo dokumentai buvo antspauduoti ir turėjo koroboracijos formulę (jos trūksta vos 2 dokumentuose ¹⁰³³). Dauguma lotyniškų pardavimo dokumentų buvo antspauduoti vien išdavėjo antspaudu. Nuo 1497 m. atsiranda dokumentų, kuriuos be išdavėjo antspaudavo ir liudytojai, tačiau plačiau ši praktika nepaplito: 1497-1528 m. liudytojai antspaudavo apie 35 procentus dokumentų (antspaudų skaičius 2-7)¹⁰³⁴. Pareigūnų antspaudai buvo dar retesni: 1499 m. Barboros Bogomilienės (*Barbara Bohumilowa*) dokumentą antspaudavo Vilnius vaitas Jukna¹⁰³⁵, o 1520 Mikalojaus Hancevičiaus – Vilniaus vyskupo pareigūnas ir Naugarduko pilininkas ¹⁰³⁶. 1527 m. Margaritos Jučienės (*Margaretha Juczowa*) dokumentas buvo antspauduotas vienu Vilniaus vaito Felikso, kuris sudarė dokumentą, antspaudu¹⁰³⁷. Didžioji dalis išdavėjų turėjo savo antspaudą¹⁰³⁸. Dažniausiai buvo naudojama ši formulė: „*In cuius rei testimonium sigillum meum presentibus est appensum*“¹⁰³⁹. XVI a pr. atsirado pavieniai skirtingi variantai, pvz., „*In quorum omnium et singulorum fidem et testimonium premissorum sigilla nostra presentibus sunt subappensa*“¹⁰⁴⁰, „*In quorum praemissorum fidem et testimonium...*“¹⁰⁴¹ ar „*In cuius rei robur et evidens testimonium...*“¹⁰⁴², tačiau plačiau neišplito.

Vietos nurodymą (actum) turėjo 78 proc. pardavimo dokumentų. Dažniausiai naudota formulė „*actum et datum*“ (apie 70 proc. formulę turėjusių dokumentų), rečiau įrašyta atskirai „*actum*“ (apie 15 proc.) ar „*datum*“ (apie 15 proc.). Žinomi lotyniški pardavimo dokumentai buvo sudaryti vos 8 skirtingose vietovėse: didžioji dauguma - Vilniuje (67 proc.), kiti pavieniai Ramygaloje, Bžozuose, Ašmenoje, Maišiagaloje, Medininkuose, Svyriuose ir Ušakove.

¹⁰³³ 1483 (KDKDW, nr. 333), 1501 (LVIA, f. 1294, ap. 1, b. 1, l. 1).

¹⁰³⁴ 1497 (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. xp. 2347, л. 2), 1499 (KDKDW, nr. 463), 1507 (AGAD, Zbiór perg. 7434), 1516 (LMAVB RS, f. 43, b. 21126), 1517 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 122-122v), 1520 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 131v-132), 1521 (LMAVB RS, f. 5, b. 5).

¹⁰³⁵ KDKDW, nr. 463.

¹⁰³⁶ LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 131v-132.

¹⁰³⁷ LMAVB RS, f. 256, b. 3203.

¹⁰³⁸ Išimtis: 1498 (LMAVB RS, f. 256, b. 1794, l. 10).

¹⁰³⁹ Pvz., 1474 (KDKDW, nr. 285), 1471 (KDKDW, nr. 273), 1483 (KDKDW, nr. 333) ir kt.

¹⁰⁴⁰ 1503 (KDKDW, nr. 542).

¹⁰⁴¹ 1520 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 131v-132).

¹⁰⁴² 1527 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 164).

Didžioji dalis pardavimo dokumentų skirtų Vilniaus pranciškonams buvo sudaryta Vilniaus konvente nurodant „*in conventu*“ (nuo 1471). Kituose dokumentuose vyravo sutrumpintos vietos nurodymo formulės, kartais buvo įrašytoma „*in domo*“ (nuo 1483 m.¹⁰⁴³), kartą nurodyta, kad dokumentas buvo sudarytas Bžozų klebonijoje¹⁰⁴⁴, altarisos name¹⁰⁴⁵.

Dataciją turėjo visi dokumentai. Lotyniškuose pardavimų dokumentuose buvo naudojamas įprastas bažnytinis kalendorius. Didžiajai daliai dokumentų būdingas metų, liturginės šventės ir savaitės dienos įvardinimas (indikantai ir kt. nenaudoti). Metai dažniausiai buvo įvardijami lotyniškais žodžiais (apie 70 proc. visų datacijų). Nuo pat pirmųjų pardavimo dokumentų, skirtų Vilniaus pranciškonams, t.y., nuo 1471 m., metams užrašyti buvo naudojami romėniški skaičiai (viso sudarė apie 20 proc. datacijų ir būdingi tik pranciškonams)¹⁰⁴⁶. Taip pat nuo 1497 m. žinomi keli dokumentai, kuriuose užrašant metus buvo panaudoti arabiški skaičiai¹⁰⁴⁷. Visu aptariamuoju laikotarpiu vyravo formulė „*anno domini*“ (apie 70 proc. datacijų), rečiau naudota „*sub anno domini*“ (apie 15 proc., dažniau XV a. antroje pusėje), kiti pavieniai „*sub anno incarnationis*“, „*sub anno nativitatis eiusdem*“. Apie 70 proc. dokumentų buvo nurodoma liturginė šventė, o savaitės diena apie 75 proc. datacijų. Visu aptariamuoju laiku dominavo bažnytiniai savaitės dienų pavadinimai (*dies dominica, feria secunda, tertia, quarta, quinta, sexta, sabbatum*), o XVI a. pr. keliuose dokumentuose atsiranda ir lotyniški planetų pavadinimai (*dies Saturni, Solis, Lunae, Martis, Mercurii, Jovis, Veneris*)¹⁰⁴⁸. O romėniški mėnesių pavadinimai (*Januarius, Februarius, Martius* ir kt.) buvo užrašomi bent nuo 1496 m., tačiau taip pat vos keliuose dokumentuose¹⁰⁴⁹. Dažnai juos lydėjo dienos įvardinimas žodžiais (pvz.: „*vigesima quinta mensis maii*“).

¹⁰⁴³ 1483 (KDKDW, nr. 334).

¹⁰⁴⁴ 1526 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 162-162v).

¹⁰⁴⁵ 1488 (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. xp. 1394, л. 1).

¹⁰⁴⁶ 1471 (KDKDW, nr. 274), 1480 (LMAVB RS, f. 43, b. 21117), 1482 (KDKDW, nr. 326) ir kt.

¹⁰⁴⁷ 1497 (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. xp. 2347, л. 2), 1498 (LMAVB RS, f. 256, b. 1794, l. 10), 1501 (LVIA, f. 1294, ap. 1, b. 1, l. 1), 1527 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 162v).

¹⁰⁴⁸ 1505 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 87v-88), 1525 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 160-160v), 1526 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 162-162v), 1527 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 164).

¹⁰⁴⁹ 1496 (LMAVB RS, f. 43, b. 21122), 1505 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 87v-88), 1525 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 160-160v), 1526 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 162-162v).

Stebimi ir dukto pokyčiai, t.y., nuo XV a. pab vis dažniau data buvo įrašoma įžanginėje formuliario dalyje (fisuojami pavieniai atvejai 1482 ir 1488 m., o nuo 1498 m. jau 60 proc. dokumentų buvo pakitę).

Dokumentus surašę asmenys ir jų subskripcijos. Dokumentus surašę asmenys buvo įvardinti vos 5 lotyniškuose dokumentuose (apie 12 proc.)¹⁰⁵⁰, o 2 iš jų pasirašė viešieji imperatoriškųjų teisių notarai¹⁰⁵¹. Viešųjų notarų surašytų dokumentų turinys išsiskyrė išsamumu, tačiau nekeitė formos, o notarai įrašė tik trumpas subskripcijas be ženklų. Pvz., 1484 m. Jurgio Getautaičio pardavimo dokumentą pasirašė taip: „*Et me Martino de Poznania huius gesti scriba ac imperiali auctoritate notario publico*“. Kartą dokumentą surašė Giedraičių altarista Jonas, Kėdainių raštininkas Jurgis Dovnardovičius, Vilniaus vaitas Feliksas Langiurga, kartą įvardintas tiesiog raštininkas¹⁰⁵². Visur panaudotos trumpos subskripcijos, kurioms būdinga pradžia: „*et me*“ ir „*ego*“.

Apibendrinimas

Svarbiausi lotyniškų pardavimų formuliario pokyčiai sietini su XV a. pab., kuomet dokumentuose buvo įterpiama vis daugiau formulių ir klauzulių. Pvz., pradedama naudoti sankcija, įrašoma apie parduodamo turto skolų nebuvimą, protekcijos klauzulė, taip pat atsiranda naujovių Vilniaus pranciškonų dokumentuose (pvz., pradėtos naudoti promulgacijos), ar pradeda keistis pardavimų antspaudavimas – vis dažniau antspaudavo ir liudytojai. Tačiau visos šios naujovės buvo gana atsitiktinės ir netapo privalomomis formuliario dalimis. Taip pat XV ir XVI a. sandūroje šiek tiek pakito duktas – vis dažniau datacija buvo įrašoma dokumento įžanginėje dalyje. Nuo 1480 m. stebimas arengų mažėjimas, o tai liudija apie siaurėjančias dokumento funkcijas.

¹⁰⁵⁰ 1484 (KDKDW, nr. 340), 1488 (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. xp. 1394, л. 1), 1497 (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. xp. 2347, л. 2), 1525 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 160-160v), 1527 (LMAVB RS, f. 256, b. 3203).

¹⁰⁵¹ 1484 (KDKDW, nr. 340) ir 1497 (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. xp. 2347, л. 2).

¹⁰⁵² Giedraičių altarista: 1488 (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. xp. 1394, л. 1); tiesiog raštininkas: 1501 (LVIA, f. 1294, ap. 1, b. 1, l. 1); Kėdainių raštininkas: 1525 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 160-160v); Vilniaus vaitas: 1527 (LMAVB RS, f. 256, b. 3203).

Išlikusių lotyniškų pardavimų sudarymo centras buvo Vilnius, kuriame buvo išduota daugiau nei pusė dokumentų. XV a. pab. - XVI a. pr. išsiplėtė ir išdavėjų socialinis ratas – atsirado miestiečių ir valstiečių pavieniai dokumentai.

6.2. Rusėniškų privačių dokumentų formuliaro tyrimas

Rusėniškų dokumentų vidinė forma

Ištirti rusėniški privatūs dokumentai sudaryti išskirtinai „privačiaja“ forma. Rusėniškose fundacijose, donacijose ir testamento dovanojimo ar užrašymo veiksmai buvo įrašomas tiek naudojant I asmens esamąjį laiką, tiek ir būtajį („aš dovanoju/užrašau“, „aš dovanojau/užrašiau“ ir kt.). Kitų rūšių dokumentuose, tokiuose kaip pardavimai, įkeitimai, mainai, dovanojimai ir užrašymai, buvo naudojamas išskirtinai I asmens būtasis laikas - „aš pardaviau“ ir pan. Tiesa, pasitaikydavo „atvirkštinių“ išimčių. Štai vienas netipinis valdų pirkimo, o ne pardavimo dokumentas, kuomet dokumento pradžioje buvo nurodyta, kad „aš pirkau“, o toliau „aš pardaviau“ – iš esmės dokumento išdavėjas buvo perkantysis, o ne kaip įprasta parduodantysis. Tai 1488-1492(?) m. valdovo maršalo ir Lydos vietininko Stanislovo Petraičio Kiškos valdų pirkimas iš Martyno Voinarovičiaus: „я *Петръ* [...] *шалко господаря нашего великого короля, будучи у той час наместником людским, купил есми сеножать* [...] *у Марьтина у Войнаровича* [...] *А я Марьтинъ продалъ есми тую сеножат пану* [...] *А если бы хто хотел у тую сеножат уступатися, тогды Марьтинъ и мает той сеножати боронити ото усех которьи бы ся уступал у тую сеножат* [...]“¹⁰⁵³. Arba štai netipinis įkeitimo dokumentas: 1529 m. Vilniaus tijūnas etc. Šimkus Mackovičius išdavė dokumentą, kuriame nurodyta, kad jam kažkoks Martynas Martynovičius įkeitė pievą, o jis ją gražins kai atgaus pinigus: „Я [...] *вызнаваю* [...] *што ми Ян* [...] *заставил сеножат свою* [...] *и мает мне за тую сеножат от сего светого Петра у тыйжъ год святого Петра которого будет индикта третего две копе грошей дати а другую две копы грошей мает ми дати теж на ден святого Петра которое свято будет индикта д, и как ми остаточны тые две копы грошей отдасть я му тые его сеножати поступити маю*“¹⁰⁵⁴. Funkcionavimo atžvilgiu įdomūs keli dokumentai, kuriuose užfiksuoti sykiu keli sandoriai. Pavyzdžiui,

¹⁰⁵³ AGAD, AR, dz. X, s. 378, l. 1.

¹⁰⁵⁴ AGAD, AR, dz. X, b. 51, l. 2.

1518-1527 m. duotas dokumentas, kuriame užfiksuoti du įkeitimai: Grigorijaus Staškovičiaus ir Petro Jackovičiaus valdų įkeitimai daktarui kunigui Martynui Dušnikiečiui¹⁰⁵⁵.

Paprastai vienam sandoriui paliudyti buvo surašomas vienas dokumentas, tačiau kai kuriais atvejais galėjo būti ir daugiau. Štai 1482 m. kunigaikštis Dmitrijus Ivanovičius Putiatičius ir Jonas Iljiničius keitėsi valdomis ir buvo sudaryti 2 vienodi dokumentai, bet antspauduoti skirtingų išdavėjų¹⁰⁵⁶. Abu apsikeitė dokumentais. Arba 1522 m. dvaro maršalas etc Jurgis Iljiničius keitėsi valdomis su Mikalojumi Iljiničiumi ir buvo sudaryti 2 labai panašūs dokumentai¹⁰⁵⁷. Vieno dokumento išdavėjas buvo Jurgis, kito – Mikalojus. Atkreiptinas dėmesys, kad 1529 m. Pinsko, Klecko ir kt. seniūno Jono Mikalojaičio valdų mainų dokumente su Pinsko ir Turovo vyskupu Tichonu buvo įrašyta, kad kita pusė irgi išdavė dokumentą: „*на штож его милости и лист свои меновный мне дал*“¹⁰⁵⁸. Situoktiniai taip pat galėjo išduoti du abipusius dokumentus, t.y., žmonos kraičio ir vyro dovio užrašymus. Pavyzdžiui, 1487 m. vasario 25 d. buvo sudaryti du situoktinių dokumentai: vienas kunigaikštienės Fedkos kraitis savo vyrui kunigaikščiui Ivanui Semionovičiui Kobrinskiui¹⁰⁵⁹, o kitas – vyro dovio užrašymas žmonai¹⁰⁶⁰. Taip pat galėjo būti sudaryti keli testamentai, pvz., 1526 m. buvo išduoti 2 dvaro maršalo, Brastos ir Lydos seniūno Jurgio Jonaičio Iljiničiaus testamentai, iš kurių vienas buvo surašytas popieriuje, o kitas - pergamente¹⁰⁶¹. Taip pat galime rasti užuominą apie du Teodoro Januškevičiaus testamentus, kadangi 1507 m. Vladimire išduoto dokumento koroboracijoje buvo nurodyta, kad be šio buvo surašytas ir vadinamasis „didysis“ testamentas: „*печати свои приложили к сей моей духовницы а и в болейшей моей духовницы, которая у*

¹⁰⁵⁵ РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2823, л. 27.

¹⁰⁵⁶ AGAD, Zbiór perg. 8461; Archiwum Sanguszków, t. I, nr. CXXXV.

¹⁰⁵⁷ AGAD, Zbiór perg. 7502 ir AGAD, Zbiór perg. 7501.

¹⁰⁵⁸ LMAVB RS, f. 1, b. 387.

¹⁰⁵⁹ Archiwum Sanguszków, t. I, nr. CXXXVII.

¹⁰⁶⁰ AGAD, Zbiór perg. 4628.

¹⁰⁶¹ Popieriuje: AGAD, AR, dz. XXIII, t. 90, p. 1, l. 1; nuorašas – l. 3-11; l. 13-20; taip pat žinomas ir pergamentas, tačiau labai blogos būklės - AGAD, Zbiór perg. 8411.

*Володимирской церкви ес тое речи дело вписал есми*¹⁰⁶². XVI a. pradžioje buvo surašyti du vienodi Vaitkaus Volčkevičiaus valdų pardavimo žmonai Tatjanai dokumentai¹⁰⁶³.

Terminai

Vieni dokumentai turėjo aiškius pavadinimus – fundacijos ir donacijos: „*фундуш*“, testamentai: „*духовница*“, „*тестамент*“/„*достамент*“ ir pan.¹⁰⁶⁴, kiti dažniausiai buvo įvardijami bendrais terminais kaip „*лист*“, „*вызнанный лист*“, „*записной лист*“, „*запись*“ ir pan. Todėl skirti kitas dokumentų rūšis reikėtų remiantis juose nurodytu teisiniu veiksmu, kuris buvo išreiškiamas naudojama veiksmažodžiu. Tokiu būdu lengva išskirti pardavimus (naudojamas veiksmažodis „*продать*“), įkeitimus („*заставить*“, „*задать*“, „*запродать*“), mainus („*менять*“) ir kt. Tačiau tokiu būdu sunkiau išskirti įvairias turto suteiktis, tokias kaip valdų dovanojimas tarnams, giminaičiams, kraičio, dovio užrašymus, adopcijas, turto užrašymą už įvairią pagalbą (atsidėkojimas?) ir pan. Šiuose dokumentuose dažniausiai buvo vartojami šie sandomi įvardinantys veiksmažodžiai: „*дать*“ (duoti/suteikti – davimas/suteiktis), „*даровать*“ (dovanoti - dovanojimas), „*записать*“ (užrašyti - užrašymas). Jie buvo naudojami ir atskirai, ir visi kartu. Todėl gali būti suprantami kaip sinonimai arba kaip vienas kitą papildantys veiksmai, tačiau negali tapti aiškiu privataus dokumento rūšių klasifikacijos pagrindu. T. y., suteiktis, dovanojimas ir užrašymas. Bendriausias iš jų buvo „užrašymo“ nurodymas, kadangi jis buvo naudojamas ir visuose kituose dokumentuose, pvz., fundacijose, testamentuose ir kt., išskyrus pardavimus, įkeitimus. „Užrašymas“ dažniausiai papildydavo duoties/suteikties ar dovanojimo

¹⁰⁶² LMAVB RS, f. 1, b. 511.

¹⁰⁶³ 1500? (LMAVB RS, f. 198, b. 845, l. 1; tas pats l. 2).

¹⁰⁶⁴ Dažniausiai buvo vartojama terminas „*духовница*“ (1455?, АЮЗР, 1907, nr. IX-5; 1477?, LMAVB RS, f. 18, b. 206/1/6, l. 613; 1485, LMAVB RS, f. 273, b. 3262), rečiau: „*душевница*“ (1509, Полоцкие грамоты, т. 1, 2015, nr. 452), „*тестамент*“ (1529, АЮЗР, т. 1, nr. 91), kartu „*тестамент*“ ir „*духовница*“ (1501, AGAD, AR, dz. XV, t. 14, p. 3, l. 1-2, 3-4); „*достомент*“, o to paties dokumento koroboracijoje minimas „didžiojo testamento“ terminas: „*печати свои приложили к сей моей духовницы а и в болейшей моей духовницы которая у Володимирской церкви ес тое речи дело вписал есми*“ (1507, LMAVB RS, f. 1, b. 511).

pažymėjimą, tačiau kartais buvo naudojamas ir vienas¹⁰⁶⁵. Dviejuose dovio užrašymuose buvo pavartotas veiksmožodis „*веновать*“¹⁰⁶⁶, tačiau kartu su „*даровать*“ ar/ir „*записать*“. Tik viename dokumente buvo panaudoti „*одать*“ (atiduoti) ir „*надать*“ (pridėti)¹⁰⁶⁷. Be to, ne visada dokumentuose aišku, ar užrašomas kraitis, dovis, ar užfiksuota adopcija, nes ne visur buvo naudojami konkretūs terminai, kurie aiškiai identifikuotų teisinį aktą. Todėl šiame darbe visi jie išskirti į bendrą „suteikčių ir dovanojimų“ grupę. Be to, pastebima, kad kai kuriuose kunigaikščių savo pavaldiniams skirtuose dokumentuose buvo pabrėžiamas jų kreipimasis - „*пожалование*“, o paskiau valdų davimas¹⁰⁶⁸. Iš čia kilo rusų istorikų plačiai naudojamas terminas „*жалованая грамота*“, kuriuo apibūdinama daug skirtingų dokumentų¹⁰⁶⁹, tačiau konkretizuojant dokumentų rūšis nėra tinkamas.

6.2.1. Fundacijos ir donacijos

Dokumentų išlikimo problema ir skaičius

Iš viso aptiktos 84 privačios rusėniškos fundacijos ir donacijos, kurios dažniausiai buvo skirtos stačiatikių cerkvėms ir vienuolynams, rečiau – katalikų bažnyčioms¹⁰⁷⁰. Didžioji dalis žinoma tik iš vėlesnių nuorašų ir patvirtinimų (60 dokumentų, t.y, apie 73 proc.), disponuojama 11 originalų (apie 13,5 procento) ir 11 dokumentų žinomi tik registru forma (apie 13,5 procento). Dokumentų chronologinės ribos yra XIV a. pab. – 1528 m. Žemiau pateiktoje lentelėje matomos tendencijos: iki XV a. vidurio sutinkami tik pavieniai dokumentai, tačiau nuo 5 dešimt. dokumentų skaičius palaipsniui didėjo, o tam tikru proveržiu galima būtų laikyti XVI a. antrąjį dešimtmetį.

¹⁰⁶⁵ Pvz., 1454 (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. XIII), 1483 (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LXXXV) ir kt.

¹⁰⁶⁶ 1523 (LM, užrašymų 25, nr. 172) ir 1524 (LM, užrašymų 25, nr. 27).

¹⁰⁶⁷ 1459 (Розов В., *Українські грамоты*, nr. 93).

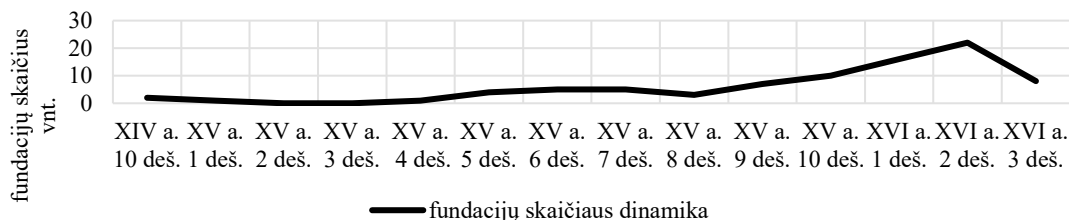
¹⁰⁶⁸ 1395/1424 (АВАК, т. 13, nr. 1), 1455 (Варонін В., *Князь Юрай Лынгвеневич...*, nr. 3) ir kt.

¹⁰⁶⁹ Pvz., Каштанов С. М., *Русская дипломатика...*, с. 150-152.

¹⁰⁷⁰ 1445 m. kunigaikštis Aleksandras Vladimirovičius (Olelka) – katalikų bažnyčiai Slucke donacija (AGAD, AR, dz. VIII, b. 522, l. 4); 1451 m. Smolensko vietininkas Petras Simonas Gedgaudaitis – Rodaškovičių katalikų bažnyčiai donacija (KDKDW, p.228, nr.202); 1514 m. Polocko vaivadaitis Jonas Stanislovaitis Glebavičius – Polonkos katalikų bažnyčiai donacija (LMAVB RS, f. 43, b. 15522) ir kt.

Lentelė nr. 15: rusėniškų privačių fundacijų ir donacijų chronologija ir skaičius:

amžius	XIV			XV										XVI			
dešimtmt.	10	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	1	2	3	Iš viso		
fundacijų skaičius	2	1	-	-	1	4	5	5	3	7	10	16	22	8	84		

Nėra žinomi LDK Stačiatikių Cerkvės bandymai centralizuotai rūpintis dokumentų išsaugojimu, t. y., duomenų apie kokias nors darytas dokumentų nuorašų knygas nerasta. Tad LDK atveju ši problema lieka atvira. Tuo tarpu, Maskvos metropolito katedros nuorašų knyga buvo pradėta vesti apie 1538 m., o vėliau papildyta¹⁰⁷¹. Kita vertus, unitų archyvo atvejis rodo, kad nebuvo pasirūpinta net dokumentų registru, ką jau kalbėti apie nuorašų knygas¹⁰⁷². Atrodo, kad dokumentų saugojimu daugiausia rūpinosi kiekvienas stačiatikių vienuolynas ar cerkvė savarankiškai. Daugiausia dokumentų išliko skirtų atskiriems stačiatikių vienuolynams, kurie gebėjo geriau pasirūpinti jų išsaugojimu. XIX a. paskelbtose dokumentų publikacijose minimos stačiatikių vienuolynų dokumentų knygos, pvz., Kijevo Pustynsko-Nikolsko vienuolyno dokumentų knyga, kuri buvo saugoma Kijevo Dvasinėje Akademijoje¹⁰⁷³. Šio darbo autoriui nėra žinomas jos likimas, taip pat neaiški ir jos forma, nors atrodo, kad ją galėjo sudaryti originalūs dokumentai. Kai kurie vienuolynai stengėsi pasirūpinti ir valdovo patvirtinimais. Štai netoli Mstislavlio esantis Anufrijaus vienuolynas išsirūpino 1520(?) m. Žygimanto Senojo ir 1633 m.

¹⁰⁷¹ Клосс Б. М., О составе копийной книги Московского митрополичьего дома, *Вспомогательные исторические дисциплины*, 1973, т. 5, с. 107-112.

¹⁰⁷² *Описание документовъ архива западнорусскихъ униатскихъ митрополитовъ*, т. 1 (1470-1700), Санкт-Петербургъ, 1897, с. III-VII.

¹⁰⁷³ „из книги документовъ Пустынно-Никольскаго монастыря, находящейся въ библиотекѣ К. Дух. Академии, нр.219“ (АЮ-ЗР, 1883, нр. VIII ir kt.).

Vladislavo IV Vazos dovanojimus patvirtinančias privilegijas (patvirtintos 5 privačios donacijos)¹⁰⁷⁴. Tačiau tokių atveju žinoma nedaug, kiti vienuolynai ir cerkvės gaudavo tik pavienių užrašymų patvirtinimus¹⁰⁷⁵. Taip pat keli dokumentai buvo įrašyti į XVII-XVIII a. LDK vyriausiojo tribunolo¹⁰⁷⁶ ir kitų teismų knygas¹⁰⁷⁷.

Rusėniškų fundacijų ir donacijų medžiaga buvo ir pergamentas, ir popierius. 19 dokumentų buvo surašyti pergamente 1433-1521 m.¹⁰⁷⁸ ir 14 dokumentų - popieriuje 1459-1523 m.¹⁰⁷⁹ Popierius dažniau naudotas nuo XV a. 9 dešimtmečio.

Formuliaras

Žodinė invokacija¹⁰⁸⁰ pradėta naudoti nuo XV a. 9 dešimtmečio. 1488-1529 m. ją turėjo apie 35 procentus dokumentų (visų dok. - 24 proc.). Plačiausiai buvo naudojamas „Švč. Trejybės“ motyvas, kuris neįgavo vieno varianto. Dažniau naudota ši formulė: „*Во имя святыя живаначалныя Троица Отца и Сына и Святаго Духа*“¹⁰⁸¹, šiek tiek papildytas variantas: „*Во имя святыя живоначалныя неразделимыя Троица, Отца и Сына, святого Духа*“¹⁰⁸², trumpesni: „*Во имя Отца и Сына и Святого духа*“¹⁰⁸³, „*Во имя Святыя Троица*“¹⁰⁸⁴, „*Во имя Божое Троицы Святой станься*“¹⁰⁸⁵. Keliuose dokumentuose buvo panaudotas ir „Dievo vardo“ invokacija: „*Во имя Божье*

¹⁰⁷⁴ Įrašas Lietuvos Metrikoje: f. 386, ap. 1, nr. 106, l. 501-502; minima: Варонін В. А., *Князь Юрай Лынгвеневиц...*, с. 54.

¹⁰⁷⁵ Pvz., 1493 m. kunigaikščio Ivano Semenovičiaus Kobrinskio donacija Kijevo vienuolynui buvo patvirtinta valdovo 1567 m. įrašyta į Lietuvos Metriką (АЗР, т. 1, nr. 111).

¹⁰⁷⁶ Žinomi bent 6 dokumentai, pvz., 1499 m. kunigaikščio Konstantino Ivanovičiaus Ostrogiškio donacija Vilniaus soborui buvo įrašyta į 1653 m. vyriausio LDK tribunolo knygą (Археографический зборник, т. 6, nr. 2).

¹⁰⁷⁷ Žinoma bent 11 dokumentų, pvz., 1504 m. kunigaikščio Michailo Ivanovičiaus Mstislavskio donacija Oršos cerkvei buvo įrašyta į 1621 m. Polocko žemės teismo knygą (АЗР, т. 1, nr. 211). Daugiau žiūrėti priede.

¹⁰⁷⁸ Pvz., 1433-1434 (НИАБ, ф. 147, оп. 2, д. 179, л. 1), 1440 (Розов В., *Українські грамоты*, nr. 77), 1454 (Археографический зборник, т. 2, nr. 1) ir kt.

¹⁰⁷⁹ 1459 (РГБ ОР, ф. 191, д. 23), 1486 (Архиографический зборник, т. 6, nr. 1), 1489 (АЗР, т. 1, nr. 94) ir kt.

¹⁰⁸⁰ Apie invokacijos svarbą žr.: Груша А. И., *Документальная письменность Великого Княжества Литовского...*, с. 205-206; palyginimui: Каштанов С. М., Богословская преамбула жалованных грамот, *Вспомогательные исторические дисциплины*, 1973, вып. 5, с. 81-107.

¹⁰⁸¹ 1488 (НИАБ, ф. 147, оп. 2, д. 175, л. 34а); 1500? (НИАБ, ф. 147, оп. 2, д. 175, л. 1399).

¹⁰⁸² 1512 (АЮЗР, т. 1, nr. 59); 1517 (АЮЗР, т. 1, nr. 66).

¹⁰⁸³ 1493 (АЗР, т. 1, nr. 111); 1506 (Архиографический зборник, т. 2, nr. 5).

¹⁰⁸⁴ 1491 (АЮЗР, т. 1, nr. 32).

¹⁰⁸⁵ 1517 (АВАК, т. 11, nr. 5).

аминь“¹⁰⁸⁶ ir „Во имя Божое станься“¹⁰⁸⁷. О štai 1526 m. Gardino žirgininko Bagdono Grinkevičiaus ir kitų giminaičių Bali cerkvės donacijoje panaudota netipinė invokacija minint Dievo Motiną ir šventuosius: „По благодати Духа Святого, волю Божию и Пречистое его Матери и всех святыхъ, въ честь Господу Богу и Спасу нашему“¹⁰⁸⁸. **Simbolinė invokacija** (kryžiaus ženkle pažymėjimas) žinoma tik dviejuose dokumentuose: 1433-1434 m. kunigaikščio Aleksandro Vladimirovičiaus Olelkaičio donacijoje Laurušavo vienuolynui¹⁰⁸⁹ ir 1507 m. Ldk raštininko, Skirsnemunės ir Vladimiro seniūno Fedkos Januškevičiaus donacijoje Vladimiro soborui¹⁰⁹⁰.

Perpetuacija ir **arenga** nebuvo naudojama rusėniškose fundacijose ir donacijose. Jos pasitaiko tik vėlesniuose falsifikatuose. Štai, perpetuacija 1396 m. Polocko kunigaikščio Jaroslavo Iziaslavovičiaus donacijoje: „Сознаваю сим моим листом вечно и непорушно“¹⁰⁹¹. Perpetuaciją ir arengą sutinkame ir 1507 m. didžiojo etmono Konstantino Ostrogiškio fundacijoje Smolevičių cerkvei: „Nechay se to stanie ku wieczney pamieci amin toy reczy. A iz weczne reczy zwykli to ludzie bacznyi pismow warowały, ato na czasy potomne zostawaly, aby to z pamiaty newypliwało, szto uwazywszy ja toie u sibe dobre iz kazdy czołowiek beruczy dobrodzieystwa ot pana Boha naywyzszeho pawinien tą onomu diakowaty za oneje. Y wedlug naylpszoho premozenia swojeho milujuczy icho ze wseho serca swojecho chwalu Jeho swiatuju pomnożaly, ?ruszupały aby na kazdym mieyscu imia ieho wyznawanem uwielbieno było, choteczy toy umysł y przedsiawziate moje do skutku priwesti, y to po sobie na ?wieczistuju pamietku, zostawit w imia Jeho swiatoie, bo szto umyslom wykonywaiem proseczy Jeho swiatoie miłosti aby przedsiawziate moje do skutu priwest y Ono blahosłowit y przed maiestatem Jeho swiatym w diacznie priniał

¹⁰⁸⁶ 1489 (АЗР, т. 1, нр. 94).

¹⁰⁸⁷ 1492 (НИАБ, ф. 147, оп. 2, д. 175, л. 234), 1499 (Археографический сборник, т. 6, нр. 2).

¹⁰⁸⁸ АВАК, т. 7, нр. 3.

¹⁰⁸⁹ НИАБ, ф. 147, оп. 2, д. 179, л. 1.

¹⁰⁹⁰ LMAVB RS, f. 1, b. 46.

¹⁰⁹¹ Пещак М. М., *Грамоты XIV ст.*, нр. 68. Apie šį falsifikatą plačiau žr.: Полоцкие грамоты, т. 2, 2015, с. 49-52.

y mnie hresznomu grewichowi tu w tym miernym swiecie, a potym y w owym krolewstwie swoje nebesnym milostiwym byly raczyt¹⁰⁹². Reikia pažymėti, kad tai yra dokumento falsifikatas. Jame buvo panaudoti lotyniškujų arengų motyvai. Galima būtų teigti, kad šių klauzulių panaudojimas gali tapti kriterijumi atskiriant klastotes, tačiau štai Ostrogiškio dokumento atveju reikėtų atkreipti dėmesį, kad arenga buvo įrašyta ir kitame jo dokumente – 1509 m. dovio užrašyme žmonai Tatjanai¹⁰⁹³.

Intituliacija ir išdavėjai. Didžioji dalis rusėniškų fundacinių ir donacinių dokumentų išdavėjų buvo kunigaikščiai, kurie suteikė apie 63 proc. žinomų dokumentų. Likę 47 proc. - bajorijos atstovai, dažniausiai didikai. Vos vieną donaciją suteikė grupė bajorų¹⁰⁹⁴. Miestiečių dokumentai nėra žinomi. Kunigaikščių dokumentai sutinkami visu tiriamu laikotarpiu nuo XIV a. pab., o bajorų - nuo 1440 m., kuomet Dolsko ir Perevalų tėvonis Mikula su žmona Agafija ir sūnumis suteikė Dolsko vienuolynui ir cerkvei fundaciją¹⁰⁹⁵. Visgi, XV a. bajorų fundacijų ir donacijų žinoma nedaug – vos 5¹⁰⁹⁶. XVI a. pr. jų pastebimai padaugėjo ir 1500-1529 m. bajorų suteikti dokumentai sudarė kone 42 proc. dokumentų. Tai rodo apie šio luomo atstovų vis didesnę vaidmenį rusėniškose žemėse. Taip pat žinomi 11 kunigaikštiškos ir 1 bajoriškos kilmės moterų išduoti dokumentai. Kunigaikštiškos kilmės moterų dokumentai pasirodė bent nuo 1459 m., kuomet Nastasija Aleksandrienė (*Настася Олександровая*) su sūnumis suteikė Kijevo vienuolyno donacinį dokumentą¹⁰⁹⁷. Didžioji dalis kunigaikštiškos kilmės moterų dokumentų buvo išduoti XV a. antroje pusėje, vėliau dokumentų aptinkama mažiau. Taip pat disponuojamas tik vienas bajoriškos kilmės moters išduotas dokumentas, tai

¹⁰⁹² Čia nuorašas iš AGAD, AR, dz. VIII, b. 544, l. 1-3. Kad tai falsifikatas žr.: Насевич В., Смалявіччына ў перыяд феадалізму, *Памяць: Гіст.-дакум. хроніка Смалявіцкага р-на і г. Жодзіна*, Мн., 2000 (internetinė prieiga: <http://vln.by/node/93#2> [žiūrėta 2016.06.08])

¹⁰⁹³ Malinowski M., Przewdziecki A., *Źródła do dziejów polskich*, t. 2, Wilno, 1844, s. 424-425.

¹⁰⁹⁴ 1526 m. Gardino žirgininkas Bagdonas, Ivanas, Lukašas, Morkus, Jurgis, Michaila ir Paulius Grinkevičiai (Chodkevičiai) ir kt. donacija Bali cerkvei (АВАК, т. 7, nr. 3).

¹⁰⁹⁵ Розов В., *Українські грамоты*, nr. 77.

¹⁰⁹⁶ 1440 (Розов В., *Українські грамоты*, nr. 77), 1451 (KDKDW, nr. 202 – bet čia katalikų bažnyčiai rusėnų k(!)), 1486 (АЗР, т. 1, nr. 86), 1488 (НИАБ, ф. 147, оп. 2, д. 175, л. 34а), 1492 (НИАБ, ф. 147, оп. 2, д. 175, л. 234).

¹⁰⁹⁷ Розов В., *Українські грамоты*, nr. 94.

1517 m. Voluinės žemės kaštelionienės Agafijos Piasečinskienės (*Агания Пясечинская*) Torokansko(?) vienuolyno fundacija¹⁰⁹⁸.

Pradžios prieveiksmiai naudoti retai. Buvo įrašomi šie: „*a ce*“, „*ce*“ ar „*oto*“, kurie buvo aptikti vos 9 dokumentuose 1454-1507 m¹⁰⁹⁹. Intituliacijos pradžioje kartais buvo naudojamas Dievo malonės įrašymas: „*Божьею милостью*“. Jis buvo įrašytas bent dviejuose dokumentuose sudarytuose Kijeve XV a. vid.¹¹⁰⁰, dažniau sutinkamas Mstislavlio kunigaikščių dokumentuose. Šia „*Божьею милостью*“ naudota gana tolygiai 1452-1526 m. XVI a. pr. keliuose dokumentuose buvo įrašyta išplėsta forma minint valdovą: „*Божью милостию и господара нашего здоровьем великого короля Александра/Жикгимонта*“¹¹⁰¹. Šiuo atžvilgiu Mstislavlio kunigaikščių dokumentai išsiskyrė iš kitų. Pradžios įvardis dažniausiai buvo „*я*“ (kartais naudoti archainiai „*язь*“¹¹⁰² ir „*азь*“¹¹⁰³), o „*мы*“ naudojo dažniausiai tik Kijevo ir Mstislavlio kunigaikščiai. Kunigaikščiai įrašydavo luomą nurodantį „*князь/княгиня*“, o kiti kilmės nenurodydavo - bajorišką kilmę rodantis „*нан*“ buvo aptiktas vos dviejuose dokumentuose¹¹⁰⁴. Keliuose XVI a. pr. dokumentuose panaudoti „Dievo vergo/tarno“ apibūdinimai: „*раб Божий*“¹¹⁰⁵ ir „*слуга Божий*“¹¹⁰⁶. Tėvoniją nurodė vos vienas bajoras – 1440 m. Dolsko ir Perevalų tėvonis Mikula („*дедич Долзский и Перевалский*“)¹¹⁰⁷. Tik dalis kunigaikščių naudojo toponiminės kilmės pavardę – dažniau Mstislavskiai, Kobrinskiai ir Ostrogiškiai. Mstislavskių atveju geriausiai matosi kunigaikštystės pavadinimo naudojimo intituliacijoje tendencijos 1452-

¹⁰⁹⁸ АВАК, т. 11, нр. 5.

¹⁰⁹⁹ Рvз., 1454 (Архиографический зборник, т. 2, нр. 1), 1470 (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LXXI), 1479 (АЛМ, т. 1, вып. 1, нр. 28) ir kt.

¹¹⁰⁰ 1445 (AGAD, AR, dz. VIII, b. 522, l. 2) ir 1459 (Розов В., *Українські грамоты*, нр. 94).

¹¹⁰¹ 1501-1506 (Архиографический зборник, т. 2, нр. 4), 1505 (АЗР, т. 1, нр. 215), 1505 (АЗР, т. 1, нр. 217), 1511 (АЮЗР, т. 1, нр. 58), 1526 (Архиографический зборник, т. 2, нр. 9).

¹¹⁰² 1433-1434 (НИАБ, ф. 147, оп. 2, д. 179, л. 1), 1507 (LMAVB RS, f. 1, b. 46). Taip pat žr.: Zoltan A., *Se azь...*, p. 179-186.

¹¹⁰³ 1454 (Архиографический зборник, т. 2, нр. 1), 1470 (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LXXI), 1492 (НИАБ, ф. 147, оп. 2, д. 175, л. 234), 1519 (НИАБ, ф. 147, оп. 2, д. 175, л. 1699).

¹¹⁰⁴ 1440 (Розов В., *Українські грамоты*, нр. 77), 1504-1544 (Архиографический зборник, т. 9, нр. 7).

¹¹⁰⁵ 1500? (НИАБ, ф. 147, оп. 2, д. 175, л. 1399), 1526 (АВАК, т. 7, нр. 3).

¹¹⁰⁶ 1506 (Архиографический зборник, т. 2, нр. 5).

¹¹⁰⁷ Розов В., *Українські грамоты*, нр. 77.

1526 m. Ankstyvuosiuose dokumentuose buvo įrašomas išdavėjo vardas, tėvavardis ir kartais senelio vardas, o 1504 m. atsiranda ir Mstislavskio pavardė: „*Михаило Ивановичь Мстиславский*“¹¹⁰⁸, kuris nuo 1508 iki šio kunigaikščio mirties 1526 m. buvo naudojamas jau visuose donaciniuose dokumentuose¹¹⁰⁹. Užimamą pareigybę dažniausiai nurodydavo bajorijos diduomenės atstovai, kurių išduotų dokumentų padaugėjo nuo XV a. pab., o iš kunigaikščių naudojo tik Konstantinas Ostrogiškis¹¹¹⁰. Išdavėjo sutuoktinis ir/ar vaikai minimi apie 30 proc. dokumentų. Kunigaikščio Michailo Ivanovičiaus Mstislavskio 13 dokumentų, jo žmona ir vaikai įrašyti tik viename¹¹¹¹. Moterų intituociacijos išsiskyrė tuo, kad skirtingai nuo lotyniškųjų dokumentų sudarymo tradicijos, nebuvo nurodomas našlių statusas, o tas faktas kai kuriuose dokumentuose paaiškėja tik iš konteksto. Pvz., 1523 m. Zofijos Kornilienės Pinsko cerkvės donacijoje intituociacija: „*Я Зофья Корнилова Туровая*“, o toliau po promulgacijos įrašyta: „*Штож пан мой небожчик Корнило [...] записал мне имене свое [...] записываю по души небожчика мужа [...] и теж по своей душе и по наши родителех*“¹¹¹².

Promulgacija sutinkama keliuose dokumentuose XV a. pab., o nuo 1508 m. tapo kone privaloma dokumento dalimi (viso įrašyta 38 proc. dok., o 1508-1526 m. ją turėjo apie 73 procentus dokumentų)¹¹¹³. Vartotos dviejų pagrindinių tipų promulgacijos, t. y., „pažyminčios“ („*чиню знаменито*“) ir „supažindinančios“ („*вызнаваю*“). Ankstyvosios promulgacijos rusėniškuose dokumentuose buvo trumpos, dar nenusistovėjusios. Štai 1492 m. maršalo Jono Chrebtavičiaus Laurušavo vienuolyno donacijoje buvo panaudota ši formulė: „*чиню знакомито симъ моимъ листомъ каждому доброму на предъ*

¹¹⁰⁸ АЗР, т. 1, нр. 211.

¹¹⁰⁹ 1508 (Архиографический сборник, т. 2, нр. 7), 1508 (Архиографический сборник, т. 2, нр. 8), 1511 (АЮЗР, т.1, нр.58) ir kt.

¹¹¹⁰ 1499 (Архиографический сборник, т.6, нр.2), 1522 (LVIA f.525, ap.8, f.938, l.80-81).

¹¹¹¹ 1508 (Архиографический сборник, т. 2, нр. 8).

¹¹¹² AGAD, AR, dz. VIII, s. 445, l. 1.

¹¹¹³ Promulgacija žinoma ir 1451 m. Smolensko vietininko Petro Simono Gedgaudaičio donacijoje Rodaškovičių katalikų bažnyčiai (KDKDW, p.228, nr.202), tačiau jos tekstas žinomas tik iš vėlesnio lotyniškojo vertimo, o ir gavėjas katalikų bažnyčia. Ankstyvosios promulgacijos stačiatikių cerkvėms ir vienuolynams: 1492 (НИАБ, ф. 147, оп. 2, д. 175, л. 234), 1493 (АЗР, т. 1, нр. 111), 1499 (Архиографический сборник, т.6, нр.2), 1500 (АЗР, т. 1, нр. 178), 1500? (НИАБ, ф. 147, оп. 2, д. 175, л. 1399), 1508 (Архиографический сборник, т. 2, нр. 8) ir kt.

будучимъ“¹¹¹⁴, o 1493 m. kunigaikščio Ivano Semenovičiaus Kobrinskio Kijevo vienuolyno donacijoje ši: „чинимъ знаменито симъ нашимъ листомъ“¹¹¹⁵. Dažniausiai buvo naudojama vadinamosios „horodlinės“ promulgacijos formulė: „Чинимъ знаменито симъ нашимъ листомъ каждому доброму, нынешнимъ и на потомъ будучимъ, хто на него посмотритъ, або чтучи его послышитъ, кому потреба того будетъ ведати“. Keliuose dokumentuose panaudotas ir „supažindinančios“ promulgacijos formulė: „Сознаваем сами на себе сим нашим листом, кому будет потреб того ведати або чтучи слышати“¹¹¹⁶. Pastebime, kad promulgacija buvo pradėta naudoti ir savitą struktūrą išlaikiusiuose dokumentuose, kurie buvo sudaryti Mstislavlyje¹¹¹⁷.

„Laisvo apsisprendimo ir sveiko proto“ klauzulė panaudota apie 17 proc. dokumentų. Anksčiausiai sutinkama 1470 m. kunigaikščio Vasilijaus Jurevičiaus Smolensko cerkvės donacijoje (testamente?): „За своего целого розуму и доброе памяти отходячи с сего света“¹¹¹⁸. Tai vienintelis žinomas klauzulės įrašymas XV a., o dažniau naudota XVI a. pr. (sudarė apie 25 proc. žinomų 1500-1529 m. dokumentų). Svarbu tai, kad ši klauzulė XVI a. pr. aptinkama tik bajoriškos kilmės asmenų išduotuose dokumentuose¹¹¹⁹. Dalyje klauzulių buvo akcentuojamas „sveikas kūnas, sveikas protas, gera atmintis“, pvz.: „Будучи у полномъ своемъ здоровьи и у целомъ своемъ разуме и у доброй памети“¹¹²⁰. Kitur pridedamas laisvo ar neprievartinio apsisprendimo akcentas, pvz.: „Будучи у добромъ здоровьи и в полном

¹¹¹⁴ НИАБ, ф. 147, оп. 2, д. 175, л. 234.

¹¹¹⁵ АЗР, т. 1, нр. 111.

¹¹¹⁶ 1510 (АЮ-ЗР, 1883, нр. VIII), 1511 (Archiwum Sanguszków, t. III, p. 91, nr. CXX), 1518 (АВАК, т. 33, р. 23-24, nr. 15), 1519 (НИАБ, ф. 147, оп. 2, д. 175, л. 1699), 1521 (НИАБ, ф. 147, оп. 2, д. 175, л. 1666).

¹¹¹⁷ 1508 (Архиографический зборник, т. 2, нр. 8), 1511 (АЮЗР, т. 1, нр. 58), 1526 (Архиографический зборник, т. 2, нр. 9).

¹¹¹⁸ Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LXXI.

¹¹¹⁹ 1500? (НИАБ, ф. 147, оп. 2, д. 175, л. 1399), 1509 (АЮЗР, т. 1, нр. 53), 1510 (АЮ-ЗР, 1883, нр. VIII), 1512 (АЮЗР, т. 1, нр. 59), 1514/1529 (АЮ-ЗР, 1876, нр. III-а), 1517 (АЮЗР, т. 1, нр. 66), 1518 (АВАК, т. 33, нр. 15), 1519 (НИАБ, ф. 147, оп. 2, д. 175, л. 1699), 1521 (НИАБ, ф. 147, оп. 2, д. 175, л. 1666).

¹¹²⁰ 1512 (АЮЗР, т. 1, нр. 59).

розуме, без всякого принуженья“¹¹²¹. Vienos griežtos klauzulės nebuvo laikomasi.

„Draugų“ ir giminaičių ar tarybos pritarimo klauzulė buvo reta ir netapo privaloma dokumentų dalimi (viso turėjo 8 proc. dokumentų, sutinkama nuo 1459 m.). Štai, 1459 m. Kijevo vienuolyno donaciją suteikė Kijevo kunigaikštienė Nastasija Aleksandrienė (*Настася Олександровая*) su sūnumis, archimandritu, savo taryba, su kunigaikščiais ir bajorais („[...] с нашим оцем архимандритомъ [...] и с нашею радоу, со князми и с паны“) ¹¹²². 1479 m. kunigaikščio Ivano Semionovičiaus Kobrinskio dokumente minimas pasitarimas su žmona, su bajorais ir su savo taryba („и зъ своими бояры и зъ нашою верною радою“) ¹¹²³. 1508 m. Mstislavlio kunigaikščio Michailo Ivanovičiaus – minimas pasitarimas su savo bajorais („и мы того опытавши зъ бояры нашими“) ¹¹²⁴ ir 1510 m. Aleksandro Chodkevičiaus pasitarimas su giminaičiais ir su bajorais („и помовивши съ прирожоными моими зъ братею моею князи и паны“) ¹¹²⁵. **Valdovo ar jo pareigūnų patvirtinimas** nenaudotas.

Inskripcija ir gavėjas. Didžioji dalis rusėniškų fundacijų ir donacijų buvo skirta stačiatikių vienuolynams ir juose esančios cerkvėms išlaikyti (apie 85 proc.), o kita dalis – atskiroms cerkvėms (apie 15 proc.). Paprastai buvo nurodomas pilnas vienuolyno ar cerkvės titulas. Kelios rusėniškos donacijos buvo skirtos katalikų bažnyčioms.

Naracija turėjo apie 52 proc. dokumentų. Naracija buvo naudojama nuo 1440 m. ¹¹²⁶, o dažniau nuo XV a. pab. Dažniausiai buvo įrašomas dvasininkų prašymas aprūpinti valdomis ir kt. ¹¹²⁷, kartais velionio giminaičio valios

¹¹²¹ 1519 (НИАБ, ф. 147, оп. 2, д. 175, л. 1699).

¹¹²² Розов В., *Українські грамоты*, nr. 94.

¹¹²³ АЛМ, т. 1, вып. 1, nr. 28.

¹¹²⁴ Археографический сборник, т. 2, nr. 8.

¹¹²⁵ АЮЗР, т. 1, nr. 53.

¹¹²⁶ Розов В., *Українські грамоты*, nr. 77.

¹¹²⁷ 1501 (АЮЗР, т. 1, nr. 35), 1507-44 (Археографический сборник, т. 9, nr. 7) ir kt.

išpildymas ¹¹²⁸. Kitų dokumentų naracijose buvo įvardinti pavieniai individualūs atvejai. Štai, 1511 m. kunigaikščio Michailo Ivanovičiaus Mstislavskio dokumente nurodoma, kad kreipėsi dvasininkas, skųsdamasis, kad cerkvei kadaise užrašytas kaimas atsidūrė už valstybės sienos, tad prašė kito ¹¹²⁹. Arba 1517 m. Torokansko vienuolyno fundaciniame dokumente nurodomas fundatorės Voluinės žemės kaštelionienės Agafijos Piasečinskienės (*Агания Пясечинская*) susirūpinimas tuo, kad jos valdose nebuvo garbinamas Dievas ¹¹³⁰. Pagrindinis lotyniškųjų dokumentų naracijose nurodomas bažnytinių dovanojimų motyvas „rūpestis donatoriaus ir jo giminaičių sielų išganymas“ buvo užrašytas tik viename 1522 m. Trakų vaivados ir LDK etmono kunigaikščio Konstantino Ostrogiškio Vilniaus soboro donaciniame dokumente ¹¹³¹. Apibendrinant, naracija netapo standartine rusėniško fundacinio dokumento dalimi.

Dispozicija apima šias pagrindines dalis: suteikiamo objekto įvardinimas, jį lydinti pertinencija, teisių perleidimo/atsisakymo, „gražos“ arba įpareigojimo klauzulės.

Dovanojami objektai buvo įvairiausi. Dažniausiai užrašomi valstiečiai, kurie įvardijami kaip „люди“, rečiau „данники“, kartą „мелник“, dviejuose dokumentuose užrašomi nelaisvieji „паробек“ (valstiečių užrašymas fiksuojamas apie 30 proc. dokumentų), kaimai - „село, село, селище“ (apie 23 proc.), dešimtinė (apie 13 proc.), dvarai - „двор, дворища“ (apie 8 proc.), šienaujamos pievos – „сеножать“ (apie 8 proc.), o rečiau: malūnas, sala, ežeras, miškas, žemė („земля“, „земля паиная“, „земля бортная“), karčema, valdos („имене“, „следь“), valsčius („волость“), laukas („поле“), miestas. Taip pat buvo užrašoma pinigų, medaus, kviečių ir kt.

¹¹²⁸ 1492 (АЗР, т. 1, нр. 98), 1526 (АВАК, т. 7, нр. 3).

¹¹²⁹ 1511 (АЮЗР, т. 1, нр. 58).

¹¹³⁰ АВАК, т. 11, нр. 5.

¹¹³¹ LVIA f. 525, ар. 8, b. 938, l. 80-81.

Pertinencija buvo naudojama užrašant valstiečius, kaimus, dvarus ir kartais paskiras valdas. Klauzulė dokumentuose aptinkama nuo XV a. vid.¹¹³² Kaip ir lotyniškuose dokumentuose, pertinencija galėjo susidėti iš 3 dalių: naudmenų, prievolių įvardinimo ir valdos „įrėminimo“. Beveik visose pertinencijose užrašant kaimus, dvarus ir kartais paskiras valdas, buvo išvardinamos jiems priklausančios naudmenos. Jų skaičius svyravo nuo 1 iki 12, o dažniausiai 4 (pvz., „з землею пашною и с припашними и з сеножатми и з бортною землею“¹¹³³). Neretai dovanojamam objektui priklausė ir valstiečiai, tuomet dažnai buvo nurodomos jų duoklės. Duoklės nusakytos dažniausiai abstrakčiai, tik nurodant jų tipą, pvz., medaus, sidabrinės ir pan. (pvz., „з даньники, с медовою данью и серебряною“¹¹³⁴). Retai duoklės buvo sukonkretinamos, pvz., 1470 m. kunigaikščio Vasilijaus Jurevičiaus Smolensko cerkvės donacijoje: „село и даники [...] з медовою даню и грошовою и со всеми приходы, што на них здавна прислухало и з бобровыми гоны и службою на пречистый дом: все дани пят кадей меду, а пят коп грошей, а двадцат бочок жита [...]“¹¹³⁵. Pertinencijos išsamumas priklausė nuo dovanojamo objekto svarbos, nes štai 1510 m. Aleksandras Chodkevičius Supraslio vienuolynui užrašė Chvoroščės („дворъ и место Хворощу“) dvarą ir miestą: „зъ мещаны и слугами и з людьми путными и данными и тяглыми и зъ ихъ службами и платы и зъ дяклы и зъ землями пашными и бортными и зъ сеножатями старыми и новыми зъ лесы и зъ дубровами и з боры и зъ гаи и зъ чащы и зъ реками и з речками и съ крыницами и зъ их потоки и зъ ставы и зъ ставищи и зъ млыны и зъ их вымелки и зъ бобровыми гоны и зъ зеремяны и зъ езы рыбными и зъ данью медовою и грошовою и куничною и со всякими инными полатки и подачки, которымъ кольвекъ именовъ могутъ названы або менены быти

¹¹³² Ankstyviausia žinoma privačios rusėniškos donacijos pertinencija buvo įrašyta 1445 m. kunigaikščio Aleksandro Vladimirovičiaus Olelkaičio donacijoje Slucko cerkvei (AGAD, AR, dz. VIII, b. 522, l. 2).

¹¹³³ 1519 (АЮЗР, т. 1, нр. 70-1).

¹¹³⁴ 1452-1453 (Варонін В. А., *Князь Юрай Лынгвеневиц...*, нр. 2).

¹¹³⁵ Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LXXI.

нинешними и на потом будущими и со всимъ правом и панствомъ“¹¹³⁶. Tačiau tokių didelių dovanojimų stačiatikių cerkvėms ir vienuolynams pasitaikydavo retai, dar žinomas 1459 m. Kijevo kunigaikštienės Nastasijos Aleksandrienės (*Настася Александровая*) dviejų valsčių („*две волости*“) užrašymas Kijevo vienuolynui su išplėsta pertinencija¹¹³⁷. Vadinamasis valdos „įrėminimas“ buvo retas.

Paprastai užrašant dvarą ar kaimą, valstiečiai buvo laikomi jų sudedamąja dalimi, kaip ir kitos naudmenos. Tačiau užrašant juos atskirai, valstiečiams priklausančios naudmenos įvardintos 60 proc. pertinencijų, o jų skaičius svyravo nuo 1 iki 5. Daugiausia buvo nurodyta tik viename 1526 m. Bali cerkvės donaciniame dokumente: „*з их землями и бортными и з сеножатми и з дубровами и з лесы*“¹¹³⁸. Valstiečių duoklės ar prievolės įrašomos beveik visose pertinencijose, tačiau kone pusė iš jų abstrakčios, o konkretinama buvo labai paviršutiniškai nurodant duoklės tipą, pvz., medaus, sidabrinės ir pan. Pvz., apie 1480 m. kunigaikščio Jurijaus Semionovičiaus Alšėniškio dokumente skirtame Kijevo vienuolynui buvo patvirtinti išdavėjo senelio užrašyti valstiečiai su jų žemėmis ir duoklėmis: „*и з землею и зъ данью*“¹¹³⁹. Tik keliuose dokumentuose nurodytos tikslios valstiečių prievolės, kaip antai 1486 m. kunigaikštienės Sofijos Zubrevickienės (*Софья Дмитревая Зубревицкая*) ir Marijanos Semionovienės (*Маримьяна Семеновая Трабская*) donacijoje Vilniaus soborui nurodyta tokia pertinencija: „*и мы записали свои люди и зъ данью и землями и сеножатми и со всеми податки: дани сорок пудов да семь а три копы грошей да семь*“¹¹⁴⁰.

Dovanojimo **įrašymas evangelijoje** buvo pažymėtas dviejuose dokumentuose¹¹⁴¹.

¹¹³⁶ АЮЗР, т. 1, nr. 53.

¹¹³⁷ Розов В., *Українські грамоты*, nr. 94.

¹¹³⁸ АВАК, т. 7, nr. 3.

¹¹³⁹ АЗР, т. 1, nr. 72.

¹¹⁴⁰ Археографический сборник, т. 6, nr. 1; dar tikslios duoklės: 1486 (АЗР, т. 1, nr. 86).

¹¹⁴¹ 1499 (Археографический сборник, т. 6, nr. 2) ir 1526 (АВАК, т. 7, nr. 3).

Dovanojamų **valdų ribų aprašymas** buvo naudojamas bent nuo 1440 m. ir žinomi 8 dokumentai, turėję šią klauzulę (apie 12 proc. dokumentų)¹¹⁴². Valdų ribos buvo aprašomos individualiai.

Teisių perleidimo/atsisakymo klauzulė. Dovanojimas Stačiatikių Cerkvei buvo suprantamas kaip amžinas, todėl dokumentuose stengtasi tai nuolat pabrėžti, tačiau retai buvo suformuluojama atskira klauzulė. Paminėjimą „amžiams“ turėjo apie 15 proc. visų dokumentų, tačiau dažniau buvo įrašoma kartu su teisių perleidimo/atsisakymo klauzule¹¹⁴³. Ankstyviausia žinoma atskira klauzulė aptinkama 1459 m. Kijevo kunigaikštienės Nastasijos Aleksandrienės donacijoje Kijevo vienuolynui: „А дали есми вечно непорушно“¹¹⁴⁴. Kituose dokumentuose šios klauzulės variacijos buvo panašios. Visgi dažniausiai dovanojimo „amžinumas“ atsispindėdavo teisių perleidimo/atsisakymo klauzulėje, įterpiant „вѣчно“ ar „вѣчно и непорушно“.

Teisių perleidimo/atsisakymo klauzulę turi apie 73 proc. dokumentų. Pirmą kartą sutinkame 1433-34 m. donacijoje Laurušavo vienuolynui¹¹⁴⁵. Ši klauzulė XV a. naudota gana retai, o XVI a. pr. - dažniau. Klauzulę galima skaidyti į tris dalis: pirma - draudimas išdavėjui ar jo giminei kištis „не вступать“ į dovanotą objektą (naudota dažniausiai – turėjo apie 55 procentus visų klauzulių), antra - draudimas kaip nors pažeisti sandorį „не рухати“ (apie 28 procentus) ir trečia - pabrėžimas, kad nepasilieikama sau jokių teisių „ничого на томъ собе не оставлять“ (apie 13 proc.). Dažniausiai šie dėmenys buvo naudojami atskirai. Klauzulės buvo nenusistovėjusios. Draudimo kištis pavyzdys: „мне самому и по моем животе не надобъ ся никому в тоє

¹¹⁴² 1440 (Розов В., *Українські грамоты*, nr. 77), 1454 (Архиографический зборник, т. 2, nr. 1), 1483 (АЗР, т. 1, nr. 82), 1510 (АЮЗР, т. 1, nr. 53), 1517 (АЮЗР, т. 1, nr. 66), 1519 (НИАБ, ф. 147, оп. 2, д. 175, л. 1699), 1521 (НИАБ, ф. 147, оп. 2, д. 175, л. 1666), 1526 (Архиографический зборник, т. 2, nr. 10).

¹¹⁴³ Panaudota viena klauzulė be teisių perleidimo/atsisakymo įrašymo: 1459 (Розов В., *Українські грамоты*, nr. 94), 1486 (Архиографический зборник, т. 6, nr. 1), 1513 (LMAVB RS, f. 1, b. 383), 1514/1529 (АЮ-ЗР, 1876, nr. IV), 1516 (Архиографический зборник, т. 6, nr. 6), 1526 (Архиографический зборник, т. 2, nr. 10), 1526 (АВАК, т. 7, nr. 3); kartu su teisių perleidimo/atsisakymo: 1491 (АЮЗР, т. 1, nr. 32), 1500? (НИАБ, ф. 147, оп. 2, д. 175, л. 1399), 1518 (РГБ ОР, ф. 256, к. nr. 72, е.х. 8, л. 8), 1519 (НИАБ, ф. 147, оп. 2, д. 175, л. 1699)

¹¹⁴⁴ Розов В., *Українські грамоты*, nr. 94.

¹¹⁴⁵ НИАБ, ф. 147, оп. 2, д. 179, л. 1.

уступати ни детем моим а и ближним моимъ“¹¹⁴⁶, sandorio pažeidimo draudimo: „а мне самому и ближнимъ моимъ и счадкомъ нашимъ того не рухати и не взбраняти манастыру“¹¹⁴⁷, teisių „nepasiliko“: „И со всимъ на все, какъ ся тая очизна у собе маеть, ничего на томъ собе не оставляючи“¹¹⁴⁸. Tarp visų rusėniškų dovanojimų stačiatikių cerkvėms ir vienuolynams savo teisių perleidimo/atsisakymo klauzule išsiskyrė Mstislavlio kunigaikščių dokumentai, kuriuose neretai buvo detalizuojama apibrėžiant teismo pavaldumo dalykus ir kt. Pvz., 1511 m. kunigaikščio Michailo Ivanovičiaus Mstislavskio dokumente buvo užrašyta žemės valda ir nurodoma: „волно ему человека по той земли посадить, а намъ въ того человека, которого онъ посадить, не уступатисе и нашимъ врадникомъ не судить не редить, и некоторыхъ пошинъ на имъ не брать, ведати ему самому своего человека“¹¹⁴⁹. Kituose kunigaikščių Mstislavskių dokumentuose galima rasti ir išsamesnių teisinių dalykų detalizavimo¹¹⁵⁰, o kitų išdavėjų dokumentuose jie paprastai nebuvo paliečiami. Pavyko rasti tik viename: 1488 m. Daškaus Jackovičiaus Chrebtavičiaus donaciniame dokumente Laurušavo vienuolynui teisių perleidimo/atsisakymo klauzulės gale buvo įrašyta „[...] никому не надобъ в тьи люди вступатись, ни судити ихъ“¹¹⁵¹.

„Graža“ arba įpareigojimo klauzulė rusėniškuose fundacijose ir donacijose sutinkama nuo XV a. vidurio. 1454-1529 m. šią klauzulę turėjo apie 42 proc. žinomų dokumentų (arba 39 proc. visų dok.). Stebimas dažnesnis šios klauzulės panaudojamas nuo XVI a. antrojo dešimtmečio: 1454-1509 m. ją turėjo apie 32 proc., o 1510-1529 m. – apie 60 proc. dokumentų. Dažniausiai buvo apsiribojama įpareigojimu atminti fundatorius ir jo giminaičius. Pvz., 1454 m. kunigaikščio Michailo Ivanovičiaus Pstruckio dokumente įrašyta: „Собе на

¹¹⁴⁶ 1519 (НИАБ, ф. 147, оп. 2, д. 175, л. 1699).

¹¹⁴⁷ 1510 (АЮЗР, т. 1, нр. 53).

¹¹⁴⁸ 1514/1529 (АЮ-ЗР, 1876, нр. IV).

¹¹⁴⁹ 1511 (АЮЗР, т. 1, нр. 58).

¹¹⁵⁰ 1452-53 (Варонін В. А., *Князь Юрай Лынгвеневиц...*, нр. 2), 1483 (АЗР, т. 1, нр. 82), 1499 (АЗР, т. 1, нр. 177), 1508 (Архиографический сборник, т. 2, нр. 8), 1519 (АЮЗР, т. 1, нр. 70-1), 1526 (Архиографический сборник, т. 2, нр. 9), 1526 (Архиографический сборник, т. 2, нр. 10).

¹¹⁵¹ НИАБ, ф. 147, оп. 2, д. 175, л. 34а.

*память и родителем своимъ*¹¹⁵². Vienos standartinės klauzulės nebuvo, kiekviename dokumente ji buvo suformuluojama skirtingai, o XVI a. pr. vis dažniau išplečiama. Štai 1519 m. Fedkos Chrebtavičiaus donacijoje Laurušavo vienuolynui buvo įrašyta: „*a мает архимандрит того маннастыря и братия у церкви Пречистое хто завжды Бога просити за мое здоровье и моее жоны и дѣтей нашихъ и зятя нашего князя Федора Четвертенского и его жоны и дѣтей ихъ а по нашомъ животе и зятя нашего мают также бога просити за наши души*“¹¹⁵³. Tačiau gana retai dokumentuose buvo tiksliai įvardinama, kada ir kokiomis intencijomis reikia melstis. Pvz., 1463 m. kunigaikščio Ivano Jurjevičiaus Mstislavlio cerkvės fundacijoje įpareigojama dvasininkus melstis už fundatoriaus sveikatą pirmadieniais, antradieniais, ketvirtadieniais ir trečiadieniais aukojant šv. Mišias, o už mirusius giminaičius šeštadienį turi būti aukojamos Šv. Mišios ir kt.¹¹⁵⁴ XVI a. pr. keliuose dokumentuose buvo nurodomas fundatorių įrašymas į atmenų knygas („*синодик*“¹¹⁵⁵, „*помник*“¹¹⁵⁶).

Sankcija buvo įrašoma nuo pat ankstyvųjų rusėniškų donacijų. Iš viso ją turėjo apie 45 procentus dokumentų. Stebimas dažnesnis šios klauzulės naudojamas XVI a. antrajame-trečiajame dešimtmečiais (1510-1529 m. užfiksuota apie 60 proc. dokumentų). Visu aptariamuoju laikotarpiu dažniausiai naudota „Dievo teismo“ siužetas (sutinkamas dokumentuose nuo 1433 iki 1522 m.). Buvo naudojama ši formulė: „*a есть ли хто въсхочет сую мою запись по моемъ животе рушити тот со мною розсудится предъ Богом на страшном суде*“¹¹⁵⁷ ir įvairios jos variacijos. Be „Dievo teismo“, buvo naudojamas ir prakeikimas. Keliuose 1454-1522 m. dokumentuose sutinkame „318 Nikėjos Tėvų“ prakeikimą¹¹⁵⁸. Pvz., 1454 m.

¹¹⁵² Археографический сборник, т. 2, нр. 1.

¹¹⁵³ НИАБ, ф. 147, оп. 2, д. 175, л. 1699.

¹¹⁵⁴ АЗР, т. 1, нр. 66. Taip pat išplėtus klauzulės variantus žr.: 1516 (Археографический сборник, т. 6, нр. 6), 1523 (AGAD, AR, dz. VIII, b. 445, l. 1).

¹¹⁵⁵ 1516 (Археографический сборник, т. 6, нр. 6).

¹¹⁵⁶ 1517 (АЮЗР, т. 1, нр. 66), 1522 (LVIA, f. 525, ap. 8, f. 938, l. 80-81).

¹¹⁵⁷ 1488 (НИАБ, ф. 147, оп. 2, д. 175, л. 34a).

¹¹⁵⁸ 1454 (Археографический сборник, т. 2, нр. 1), 1487 (АЛМ, т. 1, вып. 1, нр. 49), 1507 (ЛМАНВ RS, f. 1, b. 46), 1509 (АЮЗР, т. 1, нр. 53), 1522 (LVIA, f. 525, ap. 8, f. 938, l. 80-81).

Golovlės vienuolyno donacijoje panaudotas toks formulės variantas: „*a xmo ce порушитъ a имется уступать по моему животе, буди на томъ клятва трех сотъ и осьмнадцать Светыхъ Отець, же в Никуе*“¹¹⁵⁹. Visuose dokumentuose buvo panaudotos skirtingos formulės variacijos. 1518 m. kunigaikštienės Elenos Semenovienės (*Olena Semenowna Olejkowicz*) Pinsko cerkvės donacijoje užrašytas prakeikimas išsiskyrė savo turinio išsamumu: „*A iesliby kto miel toie Cerkwi Bożoj toie nasze nadanie poruszyti y krywdyti tot swiety Episkopski stolec, toj niechaj budet klat y proklat od swiatych opostolow Petra y Pawla, y od swiatych Bohonosnych otec, siedmi wselenych soborow, y Boze ieho zabij na duszy, y na tiele, y da muczytsia dusza ieho w ohade y demoni na wieki wiecznyie, i szto rozsuditsia z duszami naszymi pered milosernym Bohom na straszny sudi*“¹¹⁶⁰. Be grasinimo „Dievo teismu“ ir prakeiksmų, dviejuose dokumentuose buvo nurodyta ir „pasaulietinė“ sankcija. Štai 1516 m. kunigaikščio Fedoro Ivanovičiaus Jaroslavičiaus Vilniaus soboro donacijos pažeidėjo, be „Dievo teismo“, laukė ir 200 rublių grašių bauda karaliui¹¹⁶¹, o 1518 m. Vilniaus raktininko Grigorijaus Isajevičiaus Gromykos Minsko cerkvės donacijos pažeidėjo – „Dievo teismas“, 100 kapų grašių karaliui ir Vilniaus vaivada 50 kapų grašių bauda¹¹⁶². Stebimas šių sankcijų dvilypumas – piniginė bauda tik papildė, o ne pakeitė svarbiausios „Dievo teismo“ baismės.

Testacija rusėniškuose fundacijų ir donacijų dokumentuose pradėta naudoti tik XV a. antroje pusėje (viso – 42 proc. dok.). Ankstyviausi – Kobrino kunigaikštienės Julijonos Semenovienės (*Ульяна Семенова*) dokumentai - 1465 m. Kobrino cerkvės fundacija ir donacija¹¹⁶³. Testacijų padažnėjo XV a. 9 dešimtm., kuomet ši klauzulė pradėta naudoti vis dažniau: 1486-1529 m. ją turėjo apie 52 proc. žinomų dokumentų. Stebimas nuoseklus šios klauzulės svarbos augimas.

¹¹⁵⁹ Археографический сборник, т. 2, нр. 1.

¹¹⁶⁰ LVIA, f. 597, ap. 2, b. 85, l. 1.

¹¹⁶¹ Археографический сборник, т. 6, нр. 6.

¹¹⁶² АВАК, т. 33, нр. 15.

¹¹⁶³ 1465 (АВАК, т. 33, нр. 3), 1465 (АВАК, т. 3, нр. 2).

Liudytojų skaičius įvairavo nuo 2 iki 10. Dažniausiai dokumentai turėjo 3 ir 6 liudytojus (po 22,2 procento visų testacijų), rečiau 2 (7,2 procento), 4 (3,7), 5 (11,1), 7 (11,1), 8 (3,7), 9 (1,1), 10 (7,2). Stačiatikių dvasininkai įrašyti 8 dokumentų testacijose (sudarė apie 30 proc. visų dokumentų su testacijomis) ir visada liudijo kartu su pasauliečiais¹¹⁶⁴. Nėra žinomas nei vienas dokumentas, kuriame būtų liudiję tik dvasininkai. Tarp stačiatikių dvasininkų neretai sutinkami aukšti bažnytiniais hierarchai – Kijevo metropolitas, Vladimiro ir Bresto vladyka, Lucko vladyka, Turovo ir Pinsko vyskupas, vienuolynų vyresnieji ir kt. O štai 1522 m. Konstantino Ostrogiškio suteiktoje Vilniaus soborui donacijoje liudijo dalis ponų tarybos su kataliku Vilniaus vyskupu Jonu priešakyje¹¹⁶⁵. Kunigaikščių ar bajorijos atstovai įrašyti kone kiekvienoje testacijoje (kunigaikščiai kiek rečiau – apie 37 proc. testacijų). Apie 70 proc. testacijose buvo įrašyti valstybės pareigūnai. Miestiečiai testacijose buvo įrašomi retai. Štai 1514/1529 m. Čėsnos Fedorovičiaus Polozovičiaus donaciniame dokumente suteiktame Kijevo vienuolynui buvo įrašyti 4 Mozyriaus miestiečiai¹¹⁶⁶. Taip pat žinomi pavieniai atvejai, kuomet tarp kitų liudytojų buvo įrašyti Kijevo vaitas, Kijevo miestietis, Pinsko vaitas ir Gardino burmistras¹¹⁶⁷.

Dažniausiai buvo naudojama ši testacijos formulė: „*А при томъ были добрые люди*“ ir įvairūs jos variantai. Keliuose dokumentuose buvo panaudotas ne „buvimo“, o „žinojimo“ apie sandorį pabrėžimas: „*а сведомо то*“¹¹⁶⁸, „*а как писан сей мой запись звѣдамо*“¹¹⁶⁹ ir „*Сей мой листъ*“

¹¹⁶⁴ 1486 (Археографический сборник, т. 6, нр.1), 1488 (НИАБ, ф. 147, оп. 2, д. 175, л. 34а), 1491 (АЮЗР, т. 1, нр. 32), 1500 (НИАБ, ф. 147, оп. 2, д. 175, л. 1399), 1510 (АЮЗР, т. 1, нр. 53), 1511 (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CXX), 1517 (АЮЗР, т. 1, нр. 66), 1523 (AGAD, AR, dz. VIII, b. 445, l. 1).

¹¹⁶⁵ LVIA f. 525, ap. 8, f. 938, l. 80-81; atrodo, kad panašūs liudytojai su vyskupu priešakyje liudijo ir 1506 m. Michailo Glinskio donacijoje Vilniaus soborui (*Описание документовъ архива западнорусскихъ униатскихъ митрополитов*, т. 1, нр. 9).

¹¹⁶⁶ АЮ-ЗР, 1876, нр. III-а.

¹¹⁶⁷ Kijevo vaitas – 1510 (АЮ-ЗР, 1883, нр. VIII), Kijevo miestietis – 1517 (АЮЗР, т. 1, нр. 66), Pinsko vaitas – 1523 (AGAD, AR, dz. VIII, b. 445, l. 1) ir Gardino burmistras – 1526 (АВАК, т. 7, нр. 3, l. 6-9).

¹¹⁶⁸ 1486 (Археографический сборник, т. 6, нр. 1).

¹¹⁶⁹ 1488 (НИАБ, ф. 147, оп. 2, д. 175, л. 34а).

*записанный церкви Божей справляль и даль зъ веданиемъ*¹¹⁷⁰. Kartais buvo pabrėžiami abu šie aspektai: „*А при томъ были и тому сведоми тыи люди добрии*“¹¹⁷¹. Rusėniškos testacijos formulės pasižymėjo tuo, kad dažniausiai susidėjo iš minėtos įžanginės dalies ir asmenų įvardinimo, tačiau buvo retai naudojama baigiamoji dalis, kuri buvo įprasta lotyniškuose dokumentuose. Ją sutinkame tik dviejuose žinomuose dokumentuose: 1465 m. donacijoje Kobrino cerkvei: „*А при томъ были добрые люди королевые бояре [...] а еще дворяне и мещане*“¹¹⁷² ir 1521 m. donacijoje Laurušavo vienuolynui: „*а при томъ былъ [...] и ишихъ людей много добрыхъ*“¹¹⁷³.

Antspaudavimas ir koroboracija. Antspaudo prikabinimo/prispaudimo formulę turėjo apie 71 proc. dokumentų (naudota nuo 1445 m.¹¹⁷⁴, o nuo 1510 m. ją turėjo visi disponuojami dokumentai), tačiau galima manyti, kad buvo antspauduoti visi dokumentai. Nors originalių dokumentų išliko nedaug, tačiau kai kurie atvejai rodo, kad nepaisant koroboracijos trūkumo, išdavėjo antspaudas buvo prispaustas ar prikabintas¹¹⁷⁵. Dažniausiai antspaudavo vienas išdavėjas, tiek vyras, tiek moteris. Kiti giminaičiai - retai, pvz., 1470 m. kunigaikščio Vasilijaus Jurjevičiaus Smolensko cerkvės donacijos koroboracijoje buvo įrašyta, kad antspaudavo jo motina ir broliai¹¹⁷⁶, o 1519 m. Fedkos Chrebtavičiaus Laurušavo vienuolyno donaciją antspaudavo brolis ir dar vienas liudytojas¹¹⁷⁷. Liudytojų antspaudai buvo naudojami vis dažniau nuo XV a. pab. 1499-1529 m. liudytojai antspaudavo kone 13 dokumentų (apie 30 proc.)¹¹⁷⁸. Liudytojų antspaudų kiekis svyravo nuo 1 iki 10. Antspaudavo

¹¹⁷⁰ 1509 (АЮЗР, т. 1, нр. 53).

¹¹⁷¹ 1510 (АЮ-ЗР, 1883, нр. VIII), panašūs variantai: 1514/29 (АЮ-ЗР, 1876, нр. IV), 1518 (АВАК, т. 33, нр. 15), 1522 (LVIA, f. 525, ар. 8, f. 938, l. 80-81).

¹¹⁷² АВАК, т. 3, нр. 2.

¹¹⁷³ НИАБ, ф. 147, оп. 2, д. 175, л. 1666.

¹¹⁷⁴ AGAD, AR, dz. VIII, b. 522, l. 2.

¹¹⁷⁵ 1461 (АЗР, т. 1, нр. 65), 1468 (АЗР, т. 1, нр. 68), 1507 (LMAVB RS, f. 1, b. 46), 1526 (АВАК, т. 7, нр. 3, l. 6-9).

¹¹⁷⁶ Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LXXI.

¹¹⁷⁷ НИАБ, ф. 147, оп. 2, д. 175, л. 1699.

¹¹⁷⁸ 1499 (Архиографический сборник, т. 6, нр. 2), 1500 (НИАБ, ф. 147, оп. 2, д. 175, л. 1399), 1510 (АЮ-ЗР, 1883, нр. VIII), 1511 (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CXX), 1512 (АЮЗР, т. 1, нр. 59), prieš 1514/1529 (АЮ-ЗР, 1876, нр. III-a), 1514/1529 (АЮ-ЗР, 1876, нр. IV), 1517 (АЮЗР, т. 1, нр. 66), 1517 (АВАК, т. 33, нр. 15), 1519 (НИАБ, ф. 147, оп. 2, д. 175, л. 1699), 1519 (АЮЗР, т. 1, нр. 70-1), 1522 (LVIA, f. 525, ар. 8, f. 938, l. 80-81), 1523 (AGAD, AR, dz. VIII, b. 445, l. 1).

dažniausiai bajorai, rečiau stačiatikių dvasininkai ir miestiečiai. O štai 1522 m. Trakų vaivados ir LDK etmono kunigaikščio Konstantino Ostrogiškio donaciją Vilniaus soborui antspaudavo ponų tarybos nariai, tarp jų ir Vilniaus vyskupas Jonas¹¹⁷⁹.

Koroboracijų formulės buvo skirtingos. Visu aptariamuoju laikotarpiu dažniausiai buvo naudojamos šios formulės: „*А для лепшей справедливости к сему нашему листу печат нашу привесили*“ arba „*А на то есми к сему моему листу и печат свою привесил*“ ir įvairios jų variacijos. Nuo 1480 m. vis dažniau koroboracija buvo papildoma dokumento suteikimo įrašymu (lotyniškuose dokumentuose tokie nenaudoti), pvz.: „*И на то дали есмо сесь нашъ листь, а къ сему нашему листу, на потвержение, и печать есмо нашу приложили*“¹¹⁸⁰. 1480-1529 m. šią dalį turėjo apie 46 procentus visų koroboracijų. Nuo XV a. pab., kuomet vis dažniau antspauduodavo ir liudytojai, koroboracija buvo išplečiama išdavėjo prašymo ir liudytojų sutikimo prikabinti/prispausti savo antspaudą nurodymu, pvz., 1510 m. karaliaus dvarionio Ostafijaus Ivanovičiaus Daškevičiaus donacijoje Kijevo vienuolynui įrašyta tokia formulė: „*а для лепшого ведома и я, въ верху писаный Остафей, просиль есмы тых людей добрыхъ, которие въ листе моемъ стоять, абы ихъ милость печати свои приложили, ихъ милость то на прозбу мою учинили и печати свои приложили посполу з моею печатью к сему моему листу*“¹¹⁸¹. Iš esmės formulės įvairavo, bet visur išlaikė prašymo-sutikimo elementus.

Dokumento išdavimo **vieta (actum)** buvo svarbi dokumento dalis, kuri buvo nuosekliai naudojama nuo XV a. pr. Viso ją turėjo apie 79 proc. dokumentų. Žinoma bent 30 skirtingų rusėniškų fundacijų ir donacijų išdavimo vietų. Daugiausia dokumentų buvo išduota Mstislavlyje (apie 32 procentus), Kijeve (apie 17), Pinske (apie 11), Vilniuje (apie 9) ir Kobrine (apie 8). Kitur žinomi tik pavieniai dokumentai. Dažniausiai rusėniškos donacijos buvo sudaromos

¹¹⁷⁹ LVIA, f. 525, ap. 8, f. 938, l. 80-81.

¹¹⁸⁰ 1480 (АЗР, т. 1, нр. 72).

¹¹⁸¹ АЮ-ЗР, 1883, нр. VIII.

kunigaikščių rezidenciniuose miestuose ir neretai sutapo su funduojamų cerkvių ar vienuolynų vietomis ar buvo netoli jų (apie 66 proc. dokumentų). Kita dalis dokumentų buvo sudaromi gana toli nuo funduojamų ar donuojamų bažnytinių institucijų vietų (apie 34 proc. dokumentų). Pvz., Laurušavo vienuolyno donacijos buvo suteiktos Turece, Naugarduke, Vilniuje ir Senoje¹¹⁸², o Kijevo vienuolynams - Trakuose, Mlene (netoli Putivlio), Olevske ir Pinske¹¹⁸³.

Koroboracijos formulės buvo trumpos, dažniausiai naudojama ši: „*Писанъ во/у*“, keliuose 1452-1505 m. dokumentuose buvo panaudotas „*Данъ во/у*“¹¹⁸⁴. Paprastai rašymo ir išdavimo nurodymas kartu nebuvo naudojamas¹¹⁸⁵. Taip pat retas buvo išdavimo vietos patikslinimas, kuris buvo įrašytas vos 2 dokumentuose: „*Писанъ въ Млене на реце Семи*“¹¹⁸⁶ ir „*Писанъ въ городку на Супрасле*“¹¹⁸⁷.

Datacija (datum) buvo privaloma dokumentų dalis, kurią turėjo apie 92 procentus žinomų dokumentų. Nuosekliai buvo naudojama visą aptariamąjį laikotarpį. Dataciją paprastai sudarė metai, mėnuo, diena ir indiktas. Metai buvo nurodyti apie 77 procentuose dokumentų ir dažniausiai buvo užrašomi bizantiškąja (vad. konstantinopoliškąja¹¹⁸⁸) tradicija, t.y., skaičiuojami nuo pasaulio sukūrimo 5508 m. prieš Kristų. Žinomas metų skaičiavimas ir nuo 5500 m. pr. Kr., tačiau LDK rusėniškose privačiose fundacijose ir donacijose retas. Atrodo, kad jis buvo panaudotas vienoje 1440 m. Dolsko cerkvės/vienuolyno fundacijoje¹¹⁸⁹. XVI a. 3 dešimtmetyje atsirado keli dokumentai, kuriuose buvo užrašyti metai skaičiuojant nuo Kristaus

¹¹⁸² Turece - 1433-34 (НИАБ, ф. 147, оп. 2, д. 179, л. 1), Naugarduke - 1488 (НИАБ, ф. 147, оп. 2, д. 175, л. 34а), Vilniuje - 1492 (НИАБ, ф. 147, оп. 2, д. 175, л. 234), Senoje - 1519 (НИАБ, ф. 147, оп. 2, д. 175, л. 1699), Naugarduke - 1521 (НИАБ, ф. 147, оп. 2, д. 175, л. 1666).

¹¹⁸³ Trakuose - 1493 (АЗР, т. 1, нр. 111), Mlene - 1500 (АЗР, т. 1, нр. 178), Olevske - 1514/1529 (АЮЗР, 1876, нр. IV), Pinske - 1517 (АЮЗР, т. 1, нр. 66).

¹¹⁸⁴ 1452-53, Варонін В., *Князь Юрай Лынгвеневич...*, нр. 2, 1459, Розов В., *Українські грамоты*, нр. 94, 1468, АЛМ, т. 1, вып. 1, нр. 21, 1468, АЗР, т. 1, нр. 68, 1499, АЗР, т. 1, нр. 177 ir kt.

¹¹⁸⁵ Žinomas vos vienas dokumentas - 1519 (АЮЗР, т. 1, нр. 70-1): „*писан и дан в лето [...]*“.

¹¹⁸⁶ 1500 (АЗР, т. 1, нр. 178).

¹¹⁸⁷ 1509 (АЮЗР, т.1, нр. 53).

¹¹⁸⁸ Климишин И. А., *Календарь и хронология*, Москва, 1985, с. 238.

¹¹⁸⁹ Розов В., *Українські грамоты*, нр. 77.

gimimo¹¹⁹⁰. Metai dažniausiai buvo užrašomi naudojant kirilinę abėcėlę arba rašant žodžiais, taip pat dalį skaičių įrašant kiriline abėcėle, o dalį - žodžiais¹¹⁹¹. Dar žinomi ir arabiški skaitmenys, tačiau dėl pastarųjų naudojimo kyla abejonių, kadangi nei viename žinomame originale jų nebuvo¹¹⁹². Veikiausiai, nuorašus surašę raštininkai, patogumo dėlei žymėdavo arabiškuosius skaičius. Visu aptariamuoju laikotarpiu vyravo ši datacijos formulės pradžia: „в лето“, rečiau buvo naudota: „а писан в лето“¹¹⁹³, kartą: „писан року“¹¹⁹⁴. Keliuose dokumentuose pabrėžtas Kristaus gimimas: „писан въ летехъ рождества Христова в лето [...]“ (skaičiuota nuo pasaulio sukūrimo), taip pat „под леты Божего нарощеня“ (skaičiuota nuo Kristaus gimimo)¹¹⁹⁵.

Mėnuo ir diena buvo nurodyti apie 75 procentuose dokumentų. Naudota bent nuo 1440 m., tačiau pastebimas šios klauzulės dalies naudojimo padažnėjimas nuo XV a. 7 dešimt. Visuose dokumentuose buvo įrašomi romėniški mėnesių pavadinimai („январь, февраль, март“ ir kt.), o diena užrašoma žodžiais arba skaičius reiškiančiomis raidėmis. Būta ir arabiškų skaitmenų, tačiau kaip ir buvo minėta, tikėtina, kad tai vėlesnių perrašinėtojų pakeitimai. Istoriografijoje sutartinai priimta laikyti, kad iki 1492 m. buvo naudojamas kovo, o vėliau rugsėjo metų pradžios skaičiavimo tipas, tačiau plačiau LDK ši problematika netyrinėta¹¹⁹⁶. Dokumentuose sutinkame ir labiau

¹¹⁹⁰ 1522 (LVIA f. 525, ap. 8, f. 938, l. 80-81), 1523 (AGAD, AR, dz. VIII, b. 445, l. 1), 1526 (АБАК, т. 7, нр. 3). Žinomas ir ankstesnis Kobrino cerkvės fundacinis dokumentas su tokio tipo data, tačiau išliko tik jo nuorašas lotyniškomis raidėmis - 1465 (АБАК, т. 33, нр. 3), kuriame įrašyta data nuo Kristaus gimimo, tačiau tais pačiais metais buvo paskelbtas to paties išdavėjo tai pačiai cerkvei ir donacinis dokumentas, kuris žinomas iš rusėniško nuorašo, o jame buvo panaudota tradicinė bizantiškoji data – 1465 (АБАК, т.3, нр.2). Dokumentai stilistiškai labai panašūs, tad tikėtina, kad perrašant lotyniškajame nuoraše įsivėlė klaida.

¹¹⁹¹ Kirilinė abėcėlė: 1433-1434 (НИАБ, ф. 147, оп. 2, д. 179, л. 1); 1470 (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LXXI) ir kt.; žodžiais: 1452-1453 (Варонін В. А., *Князь Юрай Лынгвеневич...*, нр. 2), 1465 (АБАК, т. 3, нр. 2) ir kt.; kirilinės raidės ir žodžiai kartu: 1459 (Розов В., *Українські грамоты*, нр. 94), 1511 (Archiwum Sanguszków, t. III, нр. СХХ) ir kt.

¹¹⁹² Рvз., 1454 (Архиографический зборник, т. 2, нр. 1), 1461 (АЗР, т. 1, нр. 65) ir kt.

¹¹⁹³ 1454 (Архиографический зборник, т. 2, нр. 1), 1470 (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LXXI) ir kt.

¹¹⁹⁴ 1506 (Архиографический зборник, т. 2, нр. 5).

¹¹⁹⁵ 1522 (LVIA, f. 525, ap. 8, f. 938, l. 80-81), 1523 (AGAD, AR, dz. VIII, b. 445, l. 1).

¹¹⁹⁶ Plg., Pamerneckis S., *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės rusėniškoji paleografija*, Vilnius, 2012, p. 20.

išplėtotų datacijų. Štai keliuose Kobrino cerkvės dokumentuose buvo įrašyti saulės ir mėnulio ratai. Pvz., 1465 m. Kobrino cerkvės donacijoje: „*круг слонца первого а луны девятнадцатого, месяца Фебруария девятнадцатого, на серкизной нидели*“¹¹⁹⁷. Toks pat variantas buvo 1465 m. Kobrino cerkvės fundacijoje, tik žinomas nuorašas lotyniškėmis raidėmis¹¹⁹⁸, o 1479 m. dokumente įrašyti tik saulės ir mėnulio ratai be mėnesio ir savaitės¹¹⁹⁹. Savaitės įrašymas žinomas tik minėtuose 1465 m. dokumentuose. Viename 1486 m. Kijevo vienuolyno donaciniame dokumente datacijoje buvo įrašyta archimandrito tarnystė: „*при архимандриту Федосии*“¹²⁰⁰, o trijuose 1486-1488 m. dokumentuose ir liturginės šventės, pvz., 1486 m. Vilniaus soboro donacijoje: „*на приображенъе Господне*“¹²⁰¹.

Indiktas buvo naudojamas visu aptariamuoju laikotarpiu, jį turėjo apie 83 procentus visų žinomų dokumentų. Dažniausiai buvo naudojamas kartu su metų nurodymu. Be metų nurodymo, indikantai panaudoti vos 8 žinomuose dokumentuose¹²⁰² ir vos 6 dokumentų datos liko be indiktų¹²⁰³. Dažniausiai buvo įrašomas žodis „*индикт*“ ar trumpinys ir nurodomas skaičius naudojant kirilinę abėcėlę arba užrašant žodžiais, pvz.: „*индикт з/третий*“. Buvo naudojamas bizantiškas indiktas, kurio metų pradžia buvo laikoma kovo 1 d. iki 1492 m., o vėliau rugsėjo 1 d.¹²⁰⁴

Išdavėjų subskripcijos (parašai). Žinomas vos vienas sudėtinis dokumentas, kurį pasirašė kai kurie išdavėjai. Tai 1526 m. Gardino žirgininko Bagdono, Ivano, Lukašo, Morkaus, Jurgio, Michailo ir Pauliaus Grinkevičiaus

¹¹⁹⁷ АВАК, т. 33, нр. 2.

¹¹⁹⁸ АВАК, т. 33, нр. 3.

¹¹⁹⁹ АЛМ, т. 1, вып. 1, нр. 28.

¹²⁰⁰ АЗР, т. 1, нр. 86.

¹²⁰¹ Археографический зборник, т. 6, нр. 1, kiti: 1487 (АЛМ, т. 1, вып. 1, нр. 49) ir 1488 (НИАБ, ф. 147, оп. 2, д. 175, л. 34а).

¹²⁰² 1451 (КДКДВ, нр.202), 1492 (АЗР, т. 1, нр. 98), 1492 (НИАБ, ф. 147, оп. 2, д. 175, л. 234) ir kt.

¹²⁰³ 1454 (Археографический зборник, т. 2, нр. 1), 1463 (АЗР, т. 1, нр. 66), 1501-1506 (Археографический зборник, т. 2, нр. 4), 1519 (НИАБ, ф. 147, оп. 2, д. 175, л. 1699) ir kt.

¹²⁰⁴ 1430-1500 m. indiktų lentelę žr.: Памернекис С., *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės rusėniškoji paleografija*..., p. 19.

(Chodkevičiai) ir kt. donacija Bali cerkvei¹²⁰⁵. Žinomas dokumento nuorašas, kuris įrašytas į 1769 m. Gardino pilies teismo knygą. Ten nurodyta, kad originale po antspaudais (ar šalia) pasirašyta tokiu būdu: „*Bogdan Hrynkiwicz – koniuszy, Jan Hrynkowicz, Lukasz Hrynkowicz, Marko Hrynkowicz, Michailo i Iwan Hrynkowiczy*“¹²⁰⁶.

Dokumentus surašę asmenys ir jų subskripcijos. Dokumentus surašę asmenys įrašyti tik 10 dokumentų. Ankstyviausias toks įvardinimas žinomas dviejuose 1465 m. Kobrino kunigaikštienės Julijonos Semenovienės (*Ульяна Семеновая*) Kobrino cerkvės dokumentuose, kuriuos surašė išdavėjos dijokas: „*А писаль Сенко дьякъ княгининь Серговиц*“¹²⁰⁷. Pastebimai dokumentų padaugėjo nuo XV a. pab., kuomet 1491-1528 m. žinomi 8 dokumentai su raštininkų subskripcijomis (sudarė apie 19 proc. žinomų šios rūšies dokumentų). 1491 m. dokumentą surašė Kobrino kunigaikštienės Fedoros Ivanovienės (*Федора Ивановая Семеновича Кобринская*) raštininkas („*писарь*“) ¹²⁰⁸, 4 dokumentus surašė dijokai („*дьяк*“) ¹²⁰⁹, 2 dokumentus popai („*поп*“) ¹²¹⁰, 1 dokumentą surašė tiesiog įvardintas asmuo: „*а писаль Оникей Горностаевичь*“ ¹²¹¹, o štai 1516 m. donaciją Vilniaus soborui surašė pats dokumento išdavėjas kunigaikštis Fedoras Ivanovičius Jaroslavičius: „*а писаль сесь нашъ листъ я самъ князь Федор своею рукою*“ ¹²¹². Subskripcijų formulės buvo trumpos, dažniausiai prasidėdavo: „*а писал*“ ir nurodomas asmuo.

Apibendrinimas

Privačios rusėnų kalba rašytos fundacijos ir donacijos patyrė svarbių pokyčių XV a. vid. ir XV - XVI a. sandūroje. XV a. viduryje dokumentų

¹²⁰⁵ АВАК, т. 7, нр. 3.

¹²⁰⁶ АВАК, т. 7, нр. 3, с. 9.

¹²⁰⁷ АВАК, т. 33, нр. 3; АВАК, т. 3, нр. 2.

¹²⁰⁸ АЮЗР, т. 1, нр. 32.

¹²⁰⁹ 1500 (НИАБ, ф. 147, оп. 2, д. 175, л. 1399), 1507 (LMAVB RS, f. 1, b. 46), 1518 (LVIA, f. 597, ар. 2, b. 85, l. 1), 1521 (НИАБ, ф. 147, оп. 2, д. 175, л. 1666).

¹²¹⁰ prieš 1514/1529 (АЮ-ЗР, 1876, нр. III-a) ir 1528 (Археографический зборник, т. 2, нр. 12).

¹²¹¹ 1517 (АЮЗР, т. 1, нр. 66).

¹²¹² Археографический зборник, т. 6, нр. 6.

formuliaras pasipildė svarbiomis klauzulėmis, t. y., pertinencija ir „grąža“, o 7 dešimtm. pradėta naudoti testacija. XV a. pab. buvo pradėta naudoti žodinė invokacija, „laisvo apsisprendimo ir sveiko proto“ klauzulė, promulgacija, vis dažniau naudota naracija, testacija, taip pat dažniau pradėta įvardinti dokumentą surašiusį asmenį. Nuo XV a. pab. vis dažniau antspaudavo liudytojai. O XVI a. pradžioje dažniau naudota išplėtota „grąža“, vis dažniau „laisvo apsisprendimo ir sveiko proto“ klauzulė, teisių atsisakymas, sankcija (atsirado ir „pasaulietinė“, numatanti piniginę baudą), o promulgacija ir koroboracija tapo privalomomis dokumentų dalimis. Taip pat stebimas dokumentų išdavėjų kismas: XV a. dominavo kunigaikštiškos kilmės asmenys, o XVI a. pr. beveik pusė išdavėjų jau buvo bajorijos atstovai.

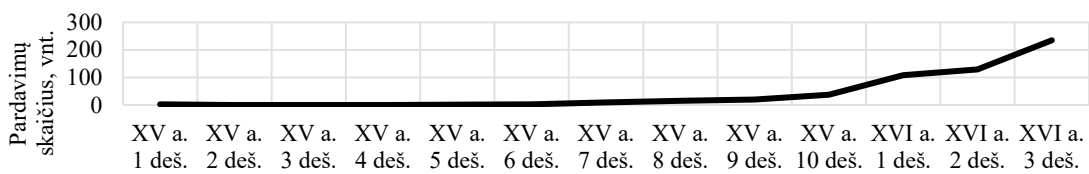
6.2.2. Pardavimai

Dokumentų išlikimo problema ir skaičius

Viso disponuojami 559 pardavimo dokumentai (neskaičiuojant teismuose panaudotų atvejų). Didžioji dalis dokumentų išliko originalai, kurie sudaro apie 40 proc. žinomų dokumentų, apie 30 proc. dokumentų žinoma tik iš nuorašų ir apie 30 proc. tik iš registrų. Dokumentų chronologinės ribos apima XV a. pradžią – 1529 m. Žinomas vienas Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto valdymo metu ir vienas Žygimanto Kęstutaičio valdymo pabaigoje išduotas pardavimo dokumentas, kurie buvo surašyti Polocke ar Polocko žemėje¹²¹³. Ankstyviausias pilnas dokumentas žinomas nuorašas - 1451 m. Kareivos Adaugovičiaus valdų pardavimas Vilniaus vyskupui Motiejui, kuris buvo sudarytas Vilniuje¹²¹⁴. Iš viso disponuojama apie 350 pilnų dokumentų. Žemiau pateiktoje lentelėje matome, kad nuo XV a. vid. pardavimo dokumentų vis gausėjo, tačiau ženklus skaičiaus padidėjimas įvyko XVI a. pirmajame ir trečiajame dešimtmečiais.

Lentelė nr. 16: rusėniškų pardavimų chronologija ir skaičius:

amžius	XV										XVI			
dešimtmetis	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	1	2	3	Iš viso
pardavimų skaičius	2	-	-	-	1	3	9	15	20	37	108	129	235	559

— rusėniškų pardavimų skaičiaus dinamika

¹²¹³ 1393-1430 m. Maška Otruškova – parduoda valdas Truchonui Bolotui (registas: Полоцкие грамоты, т. 1, 2015, nr. 26); apie 1440. Simonas ir Silvestras Michailovai ir kt. – valdų pardavimas protoporui Jurijui (registas: Полоцкие грамоты, т. 1, 2015, nr. 76). Dar žinomas valdų patvirtinimas, tik neaišku, ar atliekant pardavimo sandorį buvo sudarytas privatus dokumentas: 1393-1430 m. LdkVytauto patvirtinimas pirktai valdai Polocke (registas: Полоцкие грамоты, т. 1, 2015, nr. 22).

¹²¹⁴ KDKDW, nr. 204.

Paprastai valdų pardavimo dokumentų saugojimu rūpinosi paskiri savininkai, o dokumentai keliaudavo kartu su valda¹²¹⁵. Daugiausia jų sukaupė įvairios didikų giminės ir bažnytinės institucijos. Didelis dokumentų išsibarstymas nulėmė ir išlikusių dokumentų fragmentiškumą. Žinoma tik viena dokumentų nuorašų knyga, kurios didelę dalį sudarė privatūs dokumentai, susiję su Ostrogiškių valdomis. Tai vadinamoji „Bonos knyga“ arba „*Munimenta ducum in Ostrog*“, kurios dokumentų chronologija apima XIV a. pab – 1539 m.¹²¹⁶ Šios nuorašų knygos sudarymu pasirūpino velionio kunigaikščio Iljos Ostrogiškio žmona Beata¹²¹⁷. Daugiau tokių privačių iniciatyvų nėra žinoma. Dalis privačių rusėniškų dokumentų atsidūrė Lietuvos Metrikos knygoje, dalis buvo aktuoti vėlesnėse XVI a. pab.- XVIII a. kitų teismų knygoje. Tačiau čia pateko tik labai nedidelė privačių dokumentų dalis. Tiesa, šio darbo autorius nėra atlikęs nuoseklios šių aktų knygų revizijos, o pasinaudojo tik kitų tyrinėtojų įdirbiu, tad tikėtina, kad aptariamojo laikotarpio privačių dokumentų skaičius galėtų šiek tiek padidėti.

Žinoma mažiau nei pusės pardavimo dokumentų medžiaga: apie 60 proc. sudarė popieriuje surašyti dokumentai ir apie 40 proc. – pergamente. Pergamentas buvo naudojamas gana tolygiai visą aptariamąjį laikotarpį, o popieriuje rašyti dokumentai žinomi tik nuo XV a. 9 dešimtmečio (didžioji dalis XVI a. pradžios).

Formuliaras

Žodinė invokacija sutinkama nuo pat ankstyvųjų žinomų pilnų dokumentų, tačiau naudota retai. Ją turėjo bent 14 dokumentų (apie 4 proc. visų pilnų pardavimų), kurie buvo sudaryti 1451-1523 m.¹²¹⁸ Iš esmės žodinė invokacija

¹²¹⁵ Plačiau: Ragauskienė R., *Dingę istorijoje*.

¹²¹⁶ Didžioji dalis nuorašų publikuoti vad. „Sanguškų archyve“: Archiwum Sanguszków, t. 1-7, (iš esmės 1, 3 ir 4 tomuose).

¹²¹⁷ Archiwum Sanguszków, t. I, s. VIII; Собчук В., Найдавніші реєстри документів архіву княів Острозьких, *Записки НТШ*, Львів, 2012, t. 264 (Праці Історично-філософської секції), с. 379 ir kt.

¹²¹⁸ 1451 (KDKDW, nr. 204), 1458 (НИАБ, ф. 147, оп. 2, д. 178, л. 430), 1461 (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LII), 1477 (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LXXVIII), 1477 (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LXXIX), 1481 (Беларуская даўніна, 2015, с. 267), 1495 (AGAD, AR, dz. X, s. 380, l. 1), 1500 (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 3012, л. 2), 1501 (KDKDW, nr. 480), 1509 (LMAVB

buvo naudojama visu šiuo laikotarpiu gana tolygiai – sutinkami dokumentai kiekviename dešimtmetyje. Dažniausiai buvo naudojamas „Dievo vardo“ motyvas **invokacija**: „*Во имя Божье аминь*“ ir „*Во имя Божое станься*“. Viename dokumente žinomas išplėstas variantas: „*Во имена Бога Станся ласка его стая*“¹²¹⁹. Tik 2 dokumentuose buvo panaudoti trumpi „Šv. Trejybės“ motyvo **invokacijos** variantai: „*Во имя Божье святых Троица*“¹²²⁰ ir „*Wo imja swetyja Troica amin*“¹²²¹. **Simbolinė invokacija** buvo panaudota bent 16 žinomų dokumentų (apie 4 proc.), kurių chronologinės ribos apima 1458-1528 m.¹²²² Naudota gana padrikai visu laikotarpiu, tačiau išskirtume XV a. 9 dešimt., kuomet šią klauzulę turėjo net 7 dokumentai (t.y., kone 60 proc. visų žinomų šio dešimt. pardavimų). Tai galima būtų sieti su 7 tūkstantmečio pradžios laukimu pagal bizantišką kalendorių (1492 m.). Dažniausiai žodinė ir simbolinė invokacijos naudotos atskirai, vos 3 dokumentuose sutinkamos kartu¹²²³.

Perpetuacija ir **arenga** paprastai nebuvo naudojama rusėniškuose pardavimo dokumentuose. Žinomi vos 2 dokumentų nuorašai su šiomis klauzulėmis. Štai 1509 m. Maišiagaloje buvo surašytas Kabrijono Andriuškovičiaus dokumentas, kuriuo parduoda savo žmogaus žemę Radvilos altaristos žmogui Vitkui Jutevičiui ir jo broliui Mikalojui¹²²⁴. Čia panaudota perpetuacija ir arenga: „*Na wecznoie reczy pamet, gdyz pamet czoloweczna krotka jest a zywot czoloweczy ne rowno (?)weczności, bo to sluszna iest recz aby czerez twerdost listow y czese(?) prylozenie peczati y czerez swedomą*

RS, f. 43, b. 12120), 1512 (LMAVB RS, f. 2, b. 38), 1513 (LMAVB RS, f. 16, b. 29, l. 2), 1519 (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2672, л. 71об), 1523 (BiblCzart, perg. 1285).

¹²¹⁹ 1500 (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 3012, л. 2).

¹²²⁰ 1458 (НИАБ, ф. 147, оп. 2, д. 178, л. 430).

¹²²¹ 1501 (KDKDW, nr. 480).

¹²²² 1458 (НИАБ, ф. 147, оп. 2, д. 178, л. 430), 1480 (LMAVB RS, f. 1, b. 21), 1481 (РГБ ОР, ф. 256, е. хр. 68, д. 5), 1481 (Беларуская даўніна, 2015, с. 267), 1484 (AGAD, Zbiór perg. 8404), 1486 (AGAD, Zbiór perg. 7374), 1487 (Полоцкие грамоты, т. 1, 2015, nr. 266), 1488-92 (AGAD, AR, dz. X, s. 378, l. 1), 1495 (AGAD, AR, dz. X, s. 380, l. 1), 1495 (AGAD, Zbiór perg. 7392), 1499 (BiblCzart, perg. 1043), 1500? (LMAVB RS, f. 43, b. 10098), 1507 (LMAVB RS, f. 43, b. 11049), 1523 (LVIA, f. 1280, ap. 1, b. 2190, l. 1), 1524 (LVIA, f. 1135, ap. 1, b. 5), 1521 (LMAVB RS, f. 1, b. 386), 1528 (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 875, л. 1).

¹²²³ 1458 (НИАБ, ф. 147, оп. 2, д. 178, л. 430) ir 1481 (Беларуская даўніна, 2015, с. 267), 1495 (AGAD, AR, dz. X, s. 380, l. 1).

¹²²⁴ LMAVB RS, f. 43, b. 12120.

ludcy dobrych y lud nych swedkow sprawa ludzkaia wolnostuziale“. O štai 1529 m. Vaistame buvo sudarytas Adomo Bortkovičiaus valdų pardavimas Vilniaus vyskupo tarnautojui ir Bistryčios laikytojui Jonui Streškovskiui su tokia arenga: „*Sztoz katoraia welikaia recz bywa sprawlena poczatkom, a za nedbawszy pospolu z minulym czasom neproszłą jeslyby nebyla twerdostmi listow potwerzona*“¹²²⁵. Matome, kad buvo panaudoti lotyniškųjų fundacijų ir donacijų klauzulių vertimai. Šie dokumentai iš dalies gali būti įtarti kaip falsifikatai, ypač kad tėra žinomi jų nuorašai. Kita vertus, jų gavėjai buvo katalikų bažnyčios tarnautojai, tad ir dokumentų sudarytojai veikiausiai buvo iš jų aplinkos. Todėl neatmestinas ir „kūrybingų“ raštininkų indėlis.

Intituliacija ir išdavėjai. Didžioji dalis pardavimų išdavėjų buvo vidutiniai ir smulkieji bajorai, kurių dokumentai sudarė daugiau nei 85 procentus visų žinomų dokumentų. Jų dokumentai sutinkami visu aptariamuoju laikotarpiu, t.y., nuo pat XV a. pr. Didikų (arba bent turėjusių pareigybę bajorų) duoti dokumentai sudarė apie 7 procentus, o kunigaikščių apie 5 procentus visų pardavimų. Pavieniai didikų ir kunigaikščių dokumentai sutinkami nuo XV a. vidurio, tačiau didžioji dalis buvo sudaryti XVI a. pr. Žinoma keliolika miestiečių XV a. pab.- XVI a. pr. dokumentų. Ankstyviausias – 1495 m. Vilniaus miestiečio Volčkos Drovičiaus valdų pardavimas LDK maršalui ir Lydos seniūnui Stanislovui Petravičiui Kiškai¹²²⁶. Daugiau žinomi Vilniaus miestiečių dokumentų, tačiau išliko pavieniai Kijevo, Vilkijos, Kauno ir Anykščių miestiečių pardavimo dokumentai¹²²⁷. Taip pat disponuojamas 1519 m. Krokuvos miestiečio Jono Banko Vilniuje išduotas dokumentas, pagal kurį buvo parduoti du namai Vilniaus mieste Jonui Jakubovičiui Sčitui¹²²⁸. Nuo XV a. pab. žinomi keli totorių išduoti pardavimai. Pvz., 1482 m. totoriai Bagdonas ir Dowladas Čeniakovičiai („*Bogdan y Dowlad Czeniakowiczy Thatharowie*“)

¹²²⁵ РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 3000, л. 71-71об.

¹²²⁶ AGAD, AR, dz. X, s. 380, l. 1.

¹²²⁷ Kijevo miestiečio: 1500? (Ukraina: Lietuvos epocha, p. 47); Vilkijos: 1500? (LVIA, f. 716, ap. 2, b. 14, l. 100); Kauno: 1520 (LMAVB RS, f. 43, b. 9967); Anykščių: 1528 (LMAVB RS, f. 256, b. 2782).

¹²²⁸ LM, užrašymų 1, nr. 254.

pardavė malūną Trakų vaivada Martynui Goštautui¹²²⁹ arba 1521 m. totorių vėliavininkas Ivaška Kodzelevičius ir kiti totoriai pardavė valdas etmonui, Lucko seniūnui etc kunigaikščiui Konstantinui Ostrogiškiui¹²³⁰. XVI a. pr. galima kalbėti ir apie valstiečių dokumentų atsiradimą. Dažnai sunku atskirti, ar išdavėjas buvo smulkus bajoras ar valstietis, kadangi socialinė padėtis buvo nurodoma gana retai. Keliuose dokumentuose išdavėjai buvo įvardinti kaip kažkieno „žmonės, žmogus“ („люди, человек“), kas liudija apie nebajorišką kilmę. Štai, 1515 m. Jono Stanevičiaus žmogus („чоловек“) Šimkus Rukševičius pardavė pievą karaliaus raštininkui, Vilniaus raktininkui ir Svisločiaus seniūnui Grigorijui Gromykai¹²³¹, o 1516 m. tam pačiam Gromykai pievą pardavė Vaitkaus Juškevičiaus žmogus Petras Možeikovičius¹²³². Viename XVI a. pr. dokumente išdavėjai įvardijami „karaliaus žmonėmis“ („люди господаря короля его милости“)¹²³³. O štai viename XVI a. pr. dokumente buvo įrašyta: „З дозволениемъ господора моего пана Мися Войтковича, я Дорота Мацковая [...]“¹²³⁴. Tikėtina, kad išdavėja buvo valstietė.

Apie 7 proc. dokumentų (viso žinoma apie 40) išdavėjų sudarė bajoriškos kilmės moterys. Ankstyviausias buvo išduotas Ldk Vytauto valdymo metais Polocke, kuomet buvo surašytas Maškos Otruškienės (*Машка Отрушкова*) valdų pardavimo dokumentas Truchonui Bolotui¹²³⁵. Tačiau visi kiti moterų išduoti dokumentai žinomi tik nuo pat XV a. pab., kuomet išliko vos 2 dokumentai, o visi kiti XVI a. pradžioje¹²³⁶. Rastas vienas kunigaikštiškos kilmės ir vienas miestietės dokumentas - tai 1509 m. kunigaikštienės Onos Zaslavskos valdų pardavimas kunigaikščiui Konstantinui Ostrogiškiui¹²³⁷ ir

¹²²⁹ LM, užrašymų 1, nr. 77.

¹²³⁰ Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CCXIV; taip pat žr.: 1522 (LM, užrašymų 1, nr. 392); 1523 (Jasas R., *Pergamentų katalogas*, nr. 273); 1526 (LM, užrašymų 1, nr. 609).

¹²³¹ РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2672, л. 57.

¹²³² РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2672, л. 66.

¹²³³ РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2672, л. 58.

¹²³⁴ VUB RS, f. 77, b. 158.

¹²³⁵ Полоцкие грамоты, т. 1, 2015, nr. 26.

¹²³⁶ 1492-1501 (LMAVB RS, f. 256, b. 2576), 1499 (BiblCzart, perg. 687), 1503 (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. LIV), 1507 (BiblCzart, rękop. 2094 IV, l. 113-114) ir kt.

¹²³⁷ Archiwum Sanguszków, t. III, nr. XCV.

1526 m. Vilniaus burmistro žmonos Orenijos Maksimovienės valdų pardavimas Albertui Goštautui¹²³⁸.

Pradžiosrieveiksmiai „*a ce*“, „*ce*“ buvo naudojami kai kuriuose 1458-1497 m. dokumentuose, sudarytuose daugiausia rusėniškose LDK žemėse – Lucke, Ostroge, Vladimire, Kremenece, Polocke¹²³⁹. Žinomas vienas 1451 m. dokumentas duotas Vilniuje, kuriame buvo panaudotas netipinis klauzulės variantas „*se ya a nye ynaczy*“ (gali būti falsifikatas)¹²⁴⁰. Viename 1509 m. Maišiagaloje surašytame pardavime įrašytas pradžiosrieveiksmis „*про мо*“¹²⁴¹. Atrodo, kad ši klauzulės dalis buvo būdinga tik rusėniškų žemių dokumentams, bet ir ten XV a. pab. nunyksta ir nebenaudota. Visu aptariamuoju laikotarpiu pradžios įvardis dažniausiai buvo naudojamas „*я*“ ir tik epizodiškai pasitaikydavo daugiskaitos forma „*мы*“¹²⁴². Socialinė kilmė intuliacijose buvo nurodyta 22 procentuose žinomų dokumentų. Dažniausiai buvo nurodoma bajoriška kilmė ir matomos tam tikros tendencijos. 1458-1477 m. plačiai naudojamas „*нан*“ (turėjo kone 65 proc. dokumentų)¹²⁴³, o vėliau pasitaikė tik epizodiškai¹²⁴⁴. „*Pono*“ terminą pakeitė „*bajoro*“, kuris buvo sutinkamas bent nuo 1486 m. ir vis dažniau naudotas XVI a. pr.¹²⁴⁵ Dažniau buvo naudojamas terminas „*боярин господарский*“, rečiau „*боярин королевский*“ ar nurodant pavieta, pvz., „*боярин ошменского повету*“¹²⁴⁶. Bent nuo 1470 m. bajorai kartais įvardindavo savo kilmės ar gyvenamąją vietą, t.y., valsčių, pavieta. Štai 1470 m. Vankos Skerdejevičiaus dokumente įrašyta:

¹²³⁸ LM, užrašymų 1, nr. 201.

¹²³⁹ 1458 (НИАБ, ф. 147, оп. 2, д. 178, л. 430), 1461 (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LVI), 1465 (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LXI) ir kt.

¹²⁴⁰ KDKDW, nr. 204.

¹²⁴¹ LMAVB RS, f. 43, b. 12120.

¹²⁴² 1467 (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LXVII), 1477 (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LXXVIII), 1484 (AGAD, Zbiór perg. 8404) ir kt.

¹²⁴³ 1458 (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LII), 1458 (НИАБ, ф. 147, оп. 2, д. 178, л. 430), 1461 (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LVI) ir kt.

¹²⁴⁴ 1488 (AGAD, Zbiór perg. 8405), 1508-1529 (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2672, л. 63), 1521 (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CCXVII) ir 1522 (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CCXXVI).

¹²⁴⁵ 1486 (AGAD, Zbiór perg. 7374), 1492 (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. XXXVII), 1509 (LVIA, f. 1282, ap. 1, b. 9986, l. 1) ir kt.

¹²⁴⁶ 1498 (VUB RS, f. 80, b. 43).

„се я [...] ис Квасилова, пан Холмъский“¹²⁴⁷. XV a. pab. atsiranda ir žemionio („земенин“) terminas, kuris buvo panaudotas tik keliuose dokumentuose¹²⁴⁸. Kunigaikštiška kilmė buvo nurodoma įrašant „княз“, o miestiečių - „мещанин“. Nekilmingi asmenys, kaip jau buvo paminėta, keliuose dokumentuose buvo įvardinti kaip kažkieno „žmonės“ („люди, человек“). Moterų intituacijų pokyčių nepastebėta (plačiau žr. skyrių „Rusėniškos fundacijos ir donacijos“). Dokumento išdavėjo sutuoktinis ir/ar jo vaikai įvardijami bent nuo 1477 m., o iki 1529 m. jie buvo minimi apie 30 proc. visų žinomų šio laikotarpio pardavimo dokumentų.

Promulgacija rusėniškuose pardavimo dokumentuose buvo naudojama nuo 1461 m.¹²⁴⁹ Iš viso ją turėjo kone 94 proc. žinomų dokumentų. Promulgacija greitai tapo privaloma formuliario dalimi, t.y., 1461-1499 m. ją turėjo apie 71 procentas šio laikotarpio dokumentų, o 1500-1529 m. beveik 98 proc. Vartotos dviejų pagrindinių tipų promulgacijos, t. y., „pažyminčios“ („чиню знаменито“) ir „supažindinančios“ („вызнаваю“). 1461-1495 m. galime laikyti promulgacijos naudojimo tam tikru pereinamuoju laikotarpiu, kuomet buvo užrašomos abiejų tipų promulgacijos (apie 54 procentus „supažindinančios“ ir apie 35 procentus „pažyminčios“), taip pat pasitaikė ir netipinių promulgacijų (apie 11 proc.). 1495-1529 m. įsivyravo „supažindinančios“ promulgacijos (apie 86 procentus), o „pažyminčios“ buvo naudojamos gana epizodiškai (apie 14 proc.). Be to, iš to meto žinoma tik 2 netipinės promulgacijos formulės (žr. žemiau). Labiausiai buvo paplitusios šios „supažindinančios“ promulgacijos formulės: „Вызнаваем сами на себе сим нашим листомъ хто на него посмотрит або чтучи его услышит, нынешним и на потом будучим, кому будет потреб того ведати“¹²⁵⁰ arba „Сознаваю сим своим листомъ каждому доброму, кому его потреба

¹²⁴⁷ Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LXIX. taip pat žr.: 1492 (LMAVB RS, f. 43, b. 15871), 1498 (VUB RS, f. 80, b. 43), 1509 (LVIA, f. 1282, ap. 1, b. 9986, l. 1) ir kt.

¹²⁴⁸ 1494 (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. CVI), 1505 (LVIA, f. 716, ap. 3, b. 1, l. 14-14v), 1520 (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CCIX), 1522 (LMAVB RS, f. 43, b. 18555, l. 1-2) ir 1528 (LMAVB RS, f. 1, b. 530).

¹²⁴⁹ Ankstyviausias: 1461 (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LVI).

¹²⁵⁰ 1492 (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. XXXVII).

слухат, нинешним и потом будучим“¹²⁵¹. О „pažyminčiosios“ buvo naudojamas vad. „horodlinis“ šablonas: „Чинимъ знаменито/знакомито симъ нашимъ листомъ каждому доброму, нинешнимъ и на потомъ будучимъ, хто на него посмотритъ, або чтучи его послышитъ, кому потреба того будетъ ведати“. Raštininkai nesilaikė griežtos formulės, ją tai sutrumpindavo, tai apkeisdavo vietomis vidines dalis. Paprastai, kuo dokumentas buvo iškilmingesnis, tuo ir promulgacija buvo pilnesnė. Promulgacija standartiškai buvo rašoma po išdavėjo intituacijos. Tačiau žinomi keli atvejai, kai vartojama netipiniai promulgacijos variantai, kurie atsidūrė pradedamojo protokolo pradžioje. Štai 1485 ir 1487 m. dviejuose dokumentuose buvo panaudota ši formulė: „Пред всеми почестьливыми людми, которыи посмотрят на сии наши листъ чтучи его послышат“¹²⁵², o viename 1488 m. pardavime ši: „Перед всеми почтивыми, кому будет необходимо того листа ведати“¹²⁵³. Taip pat paminėsime ir kitus nestandartinius variantus, kurie buvo įrašyti įprastai po intituacijos: „Сам симъ листом светчю каждому доброму“¹²⁵⁴, „Явно чиню через сес нашъ лист“¹²⁵⁵, „Сведомо сим моим листом перед всими добрыми людми, хто на него посмотрит албо чтучи въслышит“¹²⁵⁶ ir „Tut buduczy u na to pozwalaiuczy czerez tot list daiu znati wsim tym kamu nadobe toho listu sluszati“¹²⁵⁷.

„Laisvo apsisprendimo ir sveiko proto“ klauzulė buvo panaudota apie 11 proc. dokumentų. Ji buvo naudojama nuo pat ankstyvųjų žinomų pilnų pardavimo dokumentų XV a. 6 dešimtmečiu.¹²⁵⁸ Dažniau buvo naudojama 1451-1480 m., kuomet šią klauzulę turėjo bene 60 proc. žinomų dokumentų. Vėliau

¹²⁵¹ 1479 (Собчук В., Тесленко І., *Перші покоління...*, nr. 2).

¹²⁵² 1485 (BiblCzart, rękop. 2094 IV, l. 15-15v) ir 1487 (Полоцкие грамоты, т. 1, 2015, nr. 266).

¹²⁵³ LMAVB RS, f. 256, b. 2459.

¹²⁵⁴ 1474 (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LXXIII).

¹²⁵⁵ 1477 (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LXXVIII) ir 1477 (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LXXIX).

¹²⁵⁶ 1495 (AGAD, AR, dz. X, s. 380, l. 1).

¹²⁵⁷ 1509 (LMAVB RS, f. 43, b. 12120).

¹²⁵⁸ Pvz., 1451 (KDKDW, nr. 204), 1458 (НИАБ, ф. 147, оп. 2, д. 178, л. 430), 1461 (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LVI) ir kt.

pasitaikydavo tik epizodiškai. Klausulėje dažniausiai akcentuojamas sveikas protas, gera atmintis, laisva valia ir neprievartinis apsisprendimas. Klausulė dažniausiai buvo konstruojama skirtingai pasirenkant atskirus elementus – vieno formulės varianto nebuvo laikomasi. Štai keli standartiniai pavyzdžiai: „По своей доброй воли, без каждого принуждения, а никим теж не намовены“¹²⁵⁹, „непринужоный у неволи ани которую лестнивостю зведеный, будучи здоров у душевном и в телесном здорови“¹²⁶⁰. Kai kurie raštininkai panaudodavo ir vaizdingesnių klausulės variantų, pvz.: „*тот час дякуючи Богу здоров на души и на теле и с доброю волею и с полным розумом*“¹²⁶¹.

„**Draugų**“ ir **giminaičių ar tarybos pritarimo** klausulė buvo naudojama retai. Ją turėjo 12 žinomų pardavimo dokumentų 1470-1525 m. Dažniausiai buvo įrašoma apibendrintai, pvz., 1471 m. maršalo ir Lydos vietininko Jono Kučuko dokumente: „*з радою и призволенем брати и приятелей наших, а також и з дозволением детей наших*“¹²⁶². Kartais buvo ir konkretizuojami asmenys, pvz., „*sztoz z dozwalenia bliskich naszych Martina a Jakuba Pietraszowiczow a Martina Genaytia*“¹²⁶³.

Valdovo ar valstybės pareigūno sutikimo/pritarimo klausulė. Trumpą valdovo pritarimo klausulę sutinkame tik 3 dokumentuose. Dviejuose iš jų buvo panaudotos trumpos klausulės: „*y s szwyadomym hospodara crola Casimira*“ (1451 m.)¹²⁶⁴, „*и з призволением великого короля*“ (1474 m.)¹²⁶⁵. O 1499 m. Kauno horodnyčiaus našlės Oluchnos Avramovienės (Олюхна Аврамова) valdų pardavimo Lietuvos didžiojo kunigaikščio raštininkui Jonui Semionovičiui Sapiegai dokumento naracijoje buvo nurodyta pardavimo priežastis kartus su valdovo pritarimu¹²⁶⁶. Čia rašoma, kad išdavėjos vyras

¹²⁵⁹ 1521 (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CCXIV).

¹²⁶⁰ 1477 (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LXXVIII), 1477 (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LXXIX).

¹²⁶¹ 1470 (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LXIX).

¹²⁶² Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LXXVIII.

¹²⁶³ 1525 (LMAVB RS, f. 37, b. 9356, l. 2).

¹²⁶⁴ 1451 (KDKDW, nr. 204).

¹²⁶⁵ 1474 (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LXXIII).

¹²⁶⁶ BiblCzart, perg. 687.

mirdamas daug skolų paliko, kurios perėjo jos atsakomybèn, tačiau neturédama iš ko mokėti, prašė Lietuvos didįjį kunigaikštį, kad leistų parduoti tas valdas, kurias jos vyras buvo išstarnavęs, ir jis leido parduoti ir apmokėti skolas. Dažniau sutinkame pareigūnų sutikimo/pritarimo klauzulę – žinoma bent 14 dokumentų 1475-1529 m.¹²⁶⁷ Dažniausiai minimas seniūnas/vietininkas, rečiau maršalas ar vaivada. Štai 1515 m. Vilniaus miestiečio Igno Kryličiaus valdų pardavimas maršalui etc kunigaikščiui Konstantinui Ostrogiškiui buvo sudarytas su Trakų vaivados ir žemės maršalo Jurgio Astikaičio, maršalo ir Slonimo seniūno Jono Radvilos, taurininko ir Gardino seniūno Jurgio Radvilos, maršalo Jono Nemiraičio, žemės išdininko ir Kauno seniūno Abraomo Jezofovičiaus, Vilniaus tįjūno Butrimo Nemiraičio ir Vilniaus vaito Šikelio žinia¹²⁶⁸. Dviejuose dokumentuose minimi ir stačiatikių dvasininkai: 1494 m. Andriuškos Rusinovičiaus dokumentas buvo išduotas su Lucko seniūno ir Voluinės maršalo Semiono Jurevičiaus ir Lucko vladkykos Kirilo žinia, o 1521 m. valdovo išdininko Fedkos Chrebtavičiaus dokumentas su Kijevo metropolito Iosifo žinia¹²⁶⁹. Formulės buvo gana trumpos, prasidédavo „под сведомом“, „з дозволением“, „а зведомо мое“ ir nurodant pareigūną. Klauzulė dažniausiai buvo įrašoma dokumento pradžioje arba dispozicijos pabaigoje, t.y., prieš testaciją, rečiau buvo įrašoma po promulgacijos.

Inskripcija ir gavėjas. XV a. antrosios pusės rusėniškų pardavimo dokumentų gavėjai buvo šie: apie 51 procentą sudarė diduomenės atstovai, apie 32 procentus vidutiniai arba smulkieji bajorai, apie 15 proc. kunigaikštiškos kilmės asmenys, vienas kitas stačiatikių ir katalikų bažnyčios atstovas. XVI a. pr.: apie 42 procentus vidutiniai ir smulkieji bajorai, apie 33 procentus didikai, apie 10 proc. kunigaikštiškos kilmės asmenys, apie 5

¹²⁶⁷ 1475 (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LXXVI), 1476 (AIO-3P, 1907, nr. XXV-10), 1494 (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. CVI), 1507 (AIO-3P, 1907, nr. XXX-3), 1508 (AIO3P, t. 1, nr. 48), 1515 (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. xp. 2823, л. 3), 1515 (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CLII), 1516-1520 (LMAVB RS, f. 256, b. 2036), 1519 (LMAVB RS, f. 256, b. 2040), 1519 (LMAVB RS, f. 256, b. 2038), 1519 (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. xp. 2823, л. 6), 1520 (LMAVB RS, f. 256, b. 2039), 1521 (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CCXXI), 1522 (AIO-3P, 1907, nr. XLVI), 1529 (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CCCLXX).

¹²⁶⁸ Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CLII.

¹²⁶⁹ Archiwum Sanguszków, t. I, nr. CVI.

procentus katalikų bažnyčios atstovai, apie 5 procentus miestiečiai ir pavieniai dokumentai buvo skirti Stačiatikių Cerkvės atstovams ir valstiečiams. Kaip matome, XVI a. pr. tarp gavėjų gerokai padaugėjo vidutinių ir smulkiųjų bajorų, taip pat atsirado ir naujos socialinės grupės. Taip pat XVI a. pr. žinomi du dokumentai, adresuoti Vilniaus miesto magistratui¹²⁷⁰, bent nuo 1514 m. paskiriems miestiečiams (daugiausia Vilniaus, keli Kėdainių ir vienas Pasvalio)¹²⁷¹, nuo 1509 m. katalikų bažnyčiai pavaldiems valstiečiams („žmonėms“)¹²⁷². O štai XVI a. pr. Tomas Volčkevičius pardavė dirvą savo veldamui Andriui¹²⁷³. Žinomas bent vienas rusėniškas pardavimas skirtas Vilniaus pranciškonų vikarui (1501 m.) ir du dokumentai, skirti pranciškonėms moterims (1524 ir 1527 m.)¹²⁷⁴. Pardavimų gavėjos moterys sutinkamos bent nuo 1490 m., kuomet iki 1529 m. žinomi bent 18 kunigaikščiškos kilmės, didikėms ir bajorėms skirtų dokumentų (sudarė 4 procentus to laikotarpio žinomų dokumentų)¹²⁷⁵. Taip pat žinomi dviejų buvusių dokumentų registrai, skirti valdančiosios dinastijos atstovams. Štai 1492 m. Mikalojus iš Tančyno pardavė pusę savo valdų karaliui Kazimierui¹²⁷⁶, o 1509(?) m. daktaras, kustodas ir Vilniaus kanauninkas Jonas Filipovičius pardavė namą Vilniaus pilyje karalienei Elenai¹²⁷⁷.

Naracija buvo naudojama bent nuo 1470 m., kuomet Mikalojus Jakovičius pardavė valdas svainiui Jokūbui Koribanavičiui Hordynai, motyvuodamas tuo, kad jau buvo senas ir be sesers neturėjo artimų giminaičių ir nebegalėjo eiti

¹²⁷⁰ 1507? (BiblCzart, rękop. 2094 IV, l. 113-114) ir 1523 (Jasas R., *Pergamentų katalogas*, nr. 273).

¹²⁷¹ Vilniaus miestiečiams: 1500? (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2823, л. 12), 1515 (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 87, л. 217об), 1515 (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2823, л. 3) ir kt.; Kėdainių: 1517 (AGAD, AR, dz. XXVII, s. 9, l. 183), 1517? (Археографический сборник, т. 8, нр. 4) ir kt.; Pasvalio: 1528 (VUB RS, f. 214, b. 159/4).

¹²⁷² 1509 (LMAVB RS, f. 43, b. 12120), 1517/1532 (LMAVB RS, f. 43, b. 18440), 1520 (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 1549, л. 1), 1524 (LVIA, f. 1178, ap. 1, b. 370, l. 3) ir kt.

¹²⁷³ LMAVB RS, f. 256, b. 1759.

¹²⁷⁴ 1501 (KDKDW, nr. 480), 1524 (LMAVB RS, f. 273, b. 3191), 1527 (LMAVB RS, f. 273, b. 3177).

¹²⁷⁵ 1490 (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. XCVII), 1491/1506 (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. XCVIII), 1493 (Полоцкие грамоты, т. 1, 2015, нр. 316), 1494 (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. CVI) ir kt.

¹²⁷⁶ LM, užrašymų 1, nr. 297.

¹²⁷⁷ LM, užrašymų 1, nr. 108.

karinės tarnybos¹²⁷⁸. Naracija buvo įrašyta 5 proc. dokumentų. Dažniausias valdų pardavimas buvo motyvuojamas karinės tarnybos atlikimo būtinybe, kuriai stokota pinigų. Šis argumentas buvo nurodytas apie 60 proc. naracijų¹²⁷⁹. Rečiau buvo nurodytas įsiskolinimas ir neturėjimas kaip tą skolą gražinti (apie 22 proc.)¹²⁸⁰, o kitos naracijos buvo individualios. Pvz., 1522 m. Oksenija Voznesenskienė (*Оксиня Богданова дочка Вознесенского*) pardavė valdas etmonui etc kunigaikščiui Konstantinui Ostrogiškiui aiškindama, kad totoriai išsivarė į nelaisvę jos motiną, o ji neturėjo pinigų išpirkai¹²⁸¹.

Dispoziciją sudarė šios pagrindinės dalys: suteikiamo objekto įvardinimas, jį lydinti pertinencija, teisių perleidimo/atsisakymo, protekcijos ir „gražos“ ar įpareigojimo klauzulės.

Dažniausiai buvo parduodamas laukai: „нива“, „нивка“ (apie 17 proc. pardavimų), žemės: „земля“ (apie 17 proc.), valdos: „имение“ (apie 12), dvarai: „двор“, „дворец“, „подворье“ (apie 12 proc.), valstiečiai/žmonės: „люди“, „человек“, „данники“, „служба“, „селянин“ (apie 12 proc.), šienaujamos pievos: „сеножать“ (apie 11); nelaisvieji ir pan. „люди тяглые“, „непохожий“, „велдам“, „поробек“, „поробек неволны“, „девка неволная“ „коймин“ ir kt. (apie 7 procentus), kaimai: „село“, „селище“ (apie 5 procentus). Kiti objektai sutinkami retai: laukas („поле“), „земля бортная“, „пустовщина“, „земля пустовская“, „гаи“, „дерево бортное“, „земля бортная“, ežeras, miškas, namas, miestelis, perkėla, žirgas ir kt. Pertinenciją turėjo: valdos, dvarai, žemės ir žmonės.

Pertinencija. Įvairus nekilnojamas turtas sudarė apie 80 proc. pardavimų, tačiau pertinencija buvo naudojama tik prie dalies. Šią klauzulę turėjo parduodama žemė: „земля“, valdos: „имение“, dvarai: „двор“, „дворец“, „подворье“ ir kaimai: „село“, „селище“. Pertinenciją turėjo apie 75 procentus

¹²⁷⁸ KDKDW, nr. 265.

¹²⁷⁹ 1475 (Archiwum Sanguszków, t. I, nr.LXXVI), 1499 (BiblCzart, perg. 1043), 1509 (LVIA, f. 1282, ap. 1, b. 9986, l. 1) ir kt.

¹²⁸⁰ 1492 (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. XXXVII), 1499 (BiblCzart, perg. 687), 1520 (LM, užrašymų 25, nr. 165) ir kt.

¹²⁸¹ Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CCXXVII.

šio turto pardavimų, o ši klauzulė buvo naudojama nuo ankstyvųjų žinomų pilnų dokumentų XV a. viduryje¹²⁸². Pertinencijų dažniausiai neturėjo smulkios naudmenos, dažniau įvardinamos kaip žemė ar valda. Pertinencija susidėjo iš kelių dalių, t. y., naudmenų įvardijimo ir valdos „įrėminimo”. Kartais parduodant valdas su valstiečiais galėjo būti įterpiamos duoklės ar prievolės, jeigu šie buvo parduodami kartu su valda (pvz., „и со всеми данми, и з дары и с поклоны и с чинши как же ис стародавна бывало с того имени“¹²⁸³), tačiau paprastai valstiečiai buvo išskiriami su atskira pertinencija. Įvardinamos naudmenos svyravo nuo 2 iki 22, dažniausiai 3-8. Retais atvejais galėjo būti įrašoma tik abstrakti pertinencija neįvardinant konkrečių naudmenų, pvz.: „со всем стым што и з века ку тому имену служат“¹²⁸⁴. Neretai klauzulė būdavo užbaigiama apibendrinančiu valdos „įrėminimu”, pvz.: „так широко и долго в границах и в обрубех, как есмо сами держали“¹²⁸⁵, „как ся тые выше мененыи земли со стародавна в собе и в границах и в обыходех ся своих мают“¹²⁸⁶.

Valstiečiai, nelaisvieji ir pan. sudarė apie 19 proc. parduodamų objektų. Vieną dalį sudarė valstiečiai/žmonės: „люди“, „человек“, „данники“, „служба“, „селянин“ (apie 12 proc.), kitą - nelaisvieji ir pan. „люди тяглые“, „непохожий“, „велдам“, „поробек“, „поробек неволны“, „девка неволная“, „коймин“ ir kt. (apie 7 procentus). Pertinenciją turėjo didžioji dauguma, t. y., apie 90 proc. dokumentų, ir ji buvo naudojama nuo pat ankstyvųjų valstiečių pardavimų XV a. 8 dešimtmetyje. Pertinencija susidėjo iš kelių dalių, t. y., sutuoktinio ir palikuonių, naudmenų ir duoklių/prievolių įvardijimo. Dažniausiai buvo įvardinamos naudmenos (apie 85 procentus visų pertinencijų), kurių skaičius svyravo nuo 1 iki 22, o dažniausiai 5-7. Griežtos sekos nebuvo, dažniausiai naudotas skirtingas priklausančių naudmenų išdėstymas, pvz.: „з ловы, з дубровами, з лесы, з реками, з бобровыми

¹²⁸² 1451 (KDKDW, nr. 204).

¹²⁸³ 1466 (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LXVI).

¹²⁸⁴ 1499 (BiblCzart, perg. 1043).

¹²⁸⁵ 1477 (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LXXVIII).

¹²⁸⁶ 1521 (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. CI).

зоны“¹²⁸⁷. Duoklės ar prievolės įrašomos apie 42 procentuose pertinencijų ir jų skaičius svyravo nuo 1 iki 4 ir dažniausiai buvo apsiribojama abstrakčiu klauzulės variantu. Pvz.: „и з даньми грошовыми и медовыми и со всякими иными платы и податки“¹²⁸⁸, rečiau nurodomos prievolės: „z sluzboju tiagloju, z voly, z kosoju, z toporom“¹²⁸⁹. Duoklių kiekis ar prievolių trukmė nebuvo įvardijami.

Parduodamų **valdų ribų aprašymas** kartais buvo naudojamas visu tiriamu laikotarpiu nuo pat XV a. pradžios ir žinoma bent 15 dokumentų, turėję šią klauzulę¹²⁹⁰. Stebime, kad XV a. ribų aprašymas buvo labiau būdingas Polocke surašytiems dokumentams, vėliau jį sutinkame ir surašytuose kitose vietose: Vilniuje, Slucke, Naugarduke, Minske ir kt. Galime išvelgti Polocko dalykinės raštijos tradicijos tam tikrą sklaidą, nors dėl duomenų fragmentiškumo sunku daryti platesnes išvadas. Valdų ribos buvo aprašomos individualiai.

Teisių perleidimo/atsisakymo klauzulė. Pardavimas buvo suvokiamas kaip „amžinas“, todėl dažnai dokumentuose (apie 90 proc.) buvo įterpiamas „вечно“ arba „обел вечно и непорушно“. Pastarasis variantas tapo įprastu ir buvo naudojamas dažniausiai. Sandorio tęstinumas buvo pabrėžiamas nurodant, kad parduodama ne tik dokumento gavėjui, tačiau ir jo sutuoktiniui, jų vaikams ir kitiems palikuoniams (buvo įrašyta apie 60 proc. pardavimų).

Teisių perleidimo/atsisakymo klauzulę turėjo apie 90 proc. dokumentų visu tiriamu laikotarpiu. Be minėtų trumpų „amžinumo“ ir tęstinumo pažymėjimų, rusėniškuose pardavimų dokumentuose buvo įrašoma: pirma - draudimas pardavusiajam ar jo giminaičiams „įeiti“ („не вступать“) į parduotą objektą (buvo naudojama dažniausiai – turėjo apie 41 procentas visų dokumentų), antra

¹²⁸⁷ 1474 (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LXXIII).

¹²⁸⁸ 1515 (LM, užrašymų 25, nr. 158).

¹²⁸⁹ 1505-1525 (LMAVB RS, f. 256, b. 1740, l. 1).

¹²⁹⁰ 1393-1430 (Полоцкие грамоты, т. 1, 2015, nr. 26), 1470 (KDKDW, nr. 265), 1487 (Полоцкие грамоты, т. 1, 2015, nr. 266), 1493 (Полоцкие грамоты, т. 1, 2015, nr. 316), 1506 (LMAVB RS, f. 256, b. 1967, l. 2), 1506 (LMAVB RS, f. 198, b. 801), 1508 (АЮЗР, т. 1, nr. 48), 1509 (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. XCIV), 1515 (CM, nr. 120), 1518 (АЮЗР, т. 1, nr. 69), 1518 (LVIA, f. 1276, ap. 1, b. 671, l. 2-6), 1521 (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CCXXI), 1523 (BiblCzart, rękop. 2094 IV, l. 42-43), 1524 (LVIA, f. 1135, ap. 1, b. 5), 1525 (LVIA, f. 1282, ap. 1, b. 10060, l. 1), 1528 (AGAD, AR, dz. XXVII, s. 9, l. 408).

- draudimas jo „ieškoti“ (*„не поискивати“*, turėjo apie 32 procentus dokumentų), trečia – draudimas sandorį kaip nors laužyti (*„не рухати“*, turėjo apie 3 procentus dokumentų), ketvirta – nurodymas, kad buvęs savininkas nepasilieka sau jokių teisių (*„ничого на томъ себе не оставлять“*) į parduotą turtą (turėjo apie 23 procentus dokumentų), penkta - leidimas nusipirkusiajam visokeriopai disponuoti nupirktu turtu (*„волен продати..“*, turėjo apie 34 procentus dokumentų). Vienaime dokumente dažniausiai buvo įrašomos kurios nors 2 dalys. Buvo naudojamos per ilgą laiką nusistovėjusiomis klauzulėmis. Pavyzdžiui, draudimo „įeiti“: *„а не надобе вступатися в тое именье никому, ни брати моей, ни жоне моей, ни детемъ моимъ, ани ближним моим“*¹²⁹¹, draudimo „ieškoti“: *„А мне [...] сем листу верху писаному а ни моей жоне того двора [...] и под его жоною и под их детми не поискывати ани ближним моим“*¹²⁹². Neretai abu draudimai galėjo būti sujungti, pvz.: *„а нам у тое ненадобе ся уступати ани поискивати ани нашим детем ани нашим ближним“*¹²⁹³. Tas pats galiojo ir draudimui sandorį „laužyti“, nors šis buvo retas. Draudimas „įeiti“ buvo naudojamas gana tolygiai visu aptariamuoju laikotarpiu, draudimas „ieškoti“ pradėtas dažniau naudoti nuo XV a. 9 dešimtmečio, o draudimas sandorį „laužyti“ žinomas daugiau XVI a. pradžios dokumentuose. Nurodymo, kad buvęs savininkas nepasilieka sau jokių teisių į parduotą turtą, klauzulės pavyzdys: *„а ничого себе не заховаючи, ни моей паней, ани моим детем, ани ближним моим“*¹²⁹⁴. Ši klauzulės dalis buvo žinoma visu aptariamuoju laikotarpiu, tačiau pastebimas jos įrašymo dažnėjimas XVI a. pradžioje, ypač 2 ir 3 dešimtme. Leidimo disponuoti įsigytu turtu pavyzdys: *„волен пан [...] куплю свою продати, отдати и кому хотя записати и заменити и к своему лепшому пожитку обернути як самъ похочет“*¹²⁹⁵. Ši klauzulės dalis

¹²⁹¹ 1461 (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LVI).

¹²⁹² 1500? (LVIA, f. 716, ap. 2, b. 14, l. 100).

¹²⁹³ 1484 (AGAD, Zbiór perg. 8404).

¹²⁹⁴ 1477 (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LXXVIII).

¹²⁹⁵ 1475 (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LXXVI).

žinoma visu aptariamuoju laikotarpiu, tačiau dažniau pradėta naudoti nuo XV a. pabaigos.

Protekcijos klauzulė. Buvusio savininko įsipareigojimo ginti naujojo savininko teises klauzulė buvo žinoma nuo ankstyvųjų pardavimų XV a. vid.¹²⁹⁶ (iš viso – apie 27 proc. visų dok.), tačiau jų pradėjo pastebimai dažnėti nuo XV a. 9 dešimtme. 1484-1529 m. šią klauzulę turėjo apie 29 procentus dokumentų. Buvo naudojami skirtingi klauzulės variantai, pvz.: „*a хто будет той земли [...] поискивати под [...] ино я [...] и маю ему тую землю очищати у во всемь*“¹²⁹⁷, „*a хто бы у тоє уступаль, ино ся намъ с тыми ведати*“¹²⁹⁸, „*a если бы хто хотел у тую сеножатъ уступатися, тогды [...] и мает той сеножати боронити ото усех которьи бы ся уступал у тую сеножат*“¹²⁹⁹.

Sankcija pardavimuose buvo įrašoma nuo XV a. 8 dešimtm. pradžios ir palaipsniui tapo dažna dokumentų formuliario dalimi¹³⁰⁰. 1470-1529 m. ją turėjo apie 46 procentus visų žinomų rusėniškų pardavimų. Sankcijos išimtinai buvo „pasaulietinės“, t.y., buvo numatoma piniginė bauda. Nerasta nei vienos religinio pobūdžio sankcijos, kurios buvo labiau paplitę kitų rūšių dokumentuose. Piniginė bauda dažniausiai buvo numatoma valdovo, vaivados ar seniūno/laikytojo naudai, taip pat neretai buvo įrašoma, kad reiks padengti nuostolius naujam savininkui. Pvz., 1510/1525 m. Andriuškos Vilemovičiaus dokumento sankcijoje buvo nurodyta sumokėti karaliui 100 rublių, Žemaičių seniūnui 50 rublių ir Vilkijos seniūnui 10 rublių grašių baudą¹³⁰¹. Rečiau buvo nurodyta sumokėti baudą pilies (pvz., „*на замек господарский Троицкий*“)¹³⁰²,

¹²⁹⁶ Ankstyvieji panaudojimai: 1451 (KDKDW, nr. 204) ir 1470 (KDKDW, nr. 265).

¹²⁹⁷ 1502 (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 3012, л. 4).

¹²⁹⁸ 1484? (AGAD, Zbiór perg. 8404).

¹²⁹⁹ 1488-1492 (AGAD, AR, dz. X, s. 378, l. 1).

¹³⁰⁰ Ankstyviausi: 1470 (KDKDW, nr. 265), 1479 (Собчук В., Тесленко І., *Перші покоління...*, nr. 2), 1486 (AGAD, Zbiór perg. 7374), 1487 (Полоцкие грамоты, т. 1, 2015, nr. 266) ir kt.

¹³⁰¹ LMAVB RS, f. 256, b. 4066.

¹³⁰² 1513 (LMAVB RS, f. 256, b. 2559), 1515/1530? (LMAVB RS, f. 256, b. 2406), 1518/1533? (LMAVB RS, f. 138, b. 103), 1529 (LMAVB RS, f. 138, b. 97) ir kt.

miesto („на город“)¹³⁰³, miesto rotušės („на ратушы“)¹³⁰⁴ naudai. O štai 1508-1529 m. Dobkos Butylevičiaus valdų pardavime buvo nurodyta, kad reikės sumokėti 3 rublius Vilniaus vaivadais ir rublių grašių dokumentą antspaudavusiems liudytojams („а naszym барышником которых печать приложена рубл пиньдзы“)¹³⁰⁵. Pastarasis atvejis rodo, kad sandorio sulaužymas galėjo kainuoti ne tik pinigine baudą pasaulietinės valdžios atstovams, bet turėti ir platesnių pasekmių. Sankcijos buvo naudojamos gana skirtingos, pvz.: „а хто бы мел тое мое продажи поискивати тот маеть вины заплатити пану Воеводе Виленскому е рублев грошей“¹³⁰⁶, „а естли бы ся мы хотели вступити в тую ниву або жоны або дети наши або хто з наших блиских тот мает вины заплатити гспдрю королю его млсти е рублев а пану воеводе Виленскому три рубли грошей а с ним грош грошом навезати“¹³⁰⁷ ir pan. Baudų dydžiai buvo labai skirtingi ir galėjo svyruoti nuo parduodamo objekto vertės iki keliolika kartų didesnės sumos.

Testacija rusėniškuose pardavimuose buvo privaloma formuliaro dalis, kurią turėjo didžioji dauguma dokumentų (dėl specifinių priežasčių jos neturėjo vos keli žinomi dokumentai¹³⁰⁸). Liudytojų skaičius svyravo nuo 1 iki 18. Dažniausiai pardavimo dokumentai turėjo 3 (apie 20 proc. visų žinomų testacijų), 4 ir 5 (po 18 proc.) liudytojus, rečiau 2 (apie 7), 6 (apie 12), 7 (apie 10), 8 (apie 6), 9 (apie 3), 10 (apie 2), o kiti – 1, 11, 12, 13, 15 ir 18 – žinomi tik pavieniuose dokumentuose. Štai gausiausias liudytojų skaičius – 18 – buvo įrašytas 1466 m. Jankaus Čapličiaus valdų pardavime kunigaikščiui Ivanui Vasilevičiui Ostrogiškiui¹³⁰⁹. Dažniausiai liudytojų skaičius priklausė nuo

¹³⁰³ 1517 (АОУ-ЗР, 1907, нр. X-11), 1518-27 (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2823, л. 17), 1518-27 (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2823, л. 15), 1519 (LMAVB RS, f. 256, b. 2040), 1520 (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 1549, л. 1) ir kt.

¹³⁰⁴ 1520 (LMAVB RS, f. 43, b. 9967).

¹³⁰⁵ РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2672, л. 59.

¹³⁰⁶ 1500? (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2823, л. 12).

¹³⁰⁷ 1500? (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2823, л. 19).

¹³⁰⁸ 1492 (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. XXXVII), 1495 (AGAD, Zbiór perg. 7392), 1519 (LMAVB RS, f. 18, b. 206/1/6, l. 624), 1521 (LMAVB RS, f. 18, b. 206/1/6, l. 621) ir 1525 (LMAVB RS, f. 37, b. 789).

¹³⁰⁹ Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LXV.

parduodamos valdos vertės, todėl XVI a. pr. vis daugiau atsirado testacijų su 1 ar 2 liudytojais, kuomet gerokai pagausėjo smulkių pardavimų.

Kadangi didžioji dalis pardavimo dokumentų išdavėjų buvo smulkiosios ir vidutinės bajorijos atstovai, todėl ir testacijose dažniausiai figūruoja jų aplinkos žmonės. Bajorijos atstovus randame įrašytus beveik visose žinomose testacijose. Tėra vos kelios išimtys, pvz., 1525 m. Miskos Timošiničiaus pardavimo kunigaikščiui Andrejui Michailovičiui Sanguškaičiui Koširskiui testacijoje įrašyti 3 kunigaikštiškos kilmės asmenys¹³¹⁰. Visu aptariamuoju laikotarpiu testacijose dažnai buvo įrašomi vienas ar keli valstybės pareigūnai. Jie sutinkami apie 41 proc. žinomų dokumentų. Pastebime, kad valstybės pareigūnai buvo rečiau įrašomi smulkius sandorius patvirtinančiuose dokumentuose. Liudytojais buvo nuo aukščiausių valstybės pareigūnų, tokių kaip vaivados, maršalai, iki smulkesnių, tokių kaip valdovo raštininkas, dvarionis ar tįūnas. Kunigaikštiškos kilmės asmenys dažniau liudijo kunigaikščių ir didikų dokumentuose. Tokių liudytojų padaugėja XV a. antroje pusėje (apie 10 proc. visų žinomų testacijų). Bažnyčios pareigūnai testacijose įrašyti gana tolygiai visu aptariamuoju laikotarpiu (apie 12 proc. testacijų). Dažniau katalikų (apie 30 testacijų), stačiatikių – rečiau (11 testacijų). Pardavimus liudijo dažniausiai žemesnio rango katalikų bažnyčios atstovai – klebonai, vikarai ir pan. ir tik viename dokumente tarp liudytojų buvo įrašytas Kijevo vyskupas¹³¹¹. O stačiatikių - dažniau minimi aukšto rango hierarchai, tokie kaip Kijevo metropolitas¹³¹², Lucko, Ostrogo, Vladimiro vladynos ir kt. Miestiečiai sutinkami tarp liudytojų apie 13 proc. testacijų gana tolygiai visu aptariamuoju laikotarpiu. Dažniau sutinkami Vilniaus miestiečiai, rečiau Kauno, Lucko, Anykščių, Biržų, Breslaujos, Bresto, Kanevo, Kremeneco, Lydos, Naugarduko, Borisovo, Stakliškių, Pasvalio ir Žaslių. Tarp jų liudijo vaitai, burmistrai ir kt. miesto pareigūnai, tačiau dažniau šaltiniuose sutinkami

¹³¹⁰ 1525 (ЦДІАУ, ф. 25, оп. 1, спр. 301, арк. 125-125 зб.).

¹³¹¹ 1529 m. Mikalojaus Korickio pardavimo dokumentas Vilniaus vaivada ir LDK kancleriui Albertui Goštautui (LMAVB RS, f. 1, b. 94).

¹³¹² 1521 m. Totorių vėliavininko Ivaškos Kodzelevičiaus ir kitų totorių pardavimo dokumentas valdovo etmonui, Lucko seniūnui etc kunigaikščiui Konstantinui Ostrogiškiui (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CCXIV).

tiesiog „miestiečiai“. Keliuose dokumentuose tarp liudytojų sutinkame ir žemesnės socialinės kilmės asmenų, kurie buvo įvardijami kaip kažkieno „žmonės“¹³¹³, taip pat totoriai¹³¹⁴ ir žydai¹³¹⁵. Svarbu pastebėti, kad tarp pardavimo liudytojų beveik nerandame moterų. Bajoriškos kilmės moterį („*пани*“) randame vos viename pardavime¹³¹⁶, o dviejuose buvo įrašyta išdavėjo motina¹³¹⁷.

Dažniausiai pardavimuose buvo naudojama ši testacijos formulė: „*А при томъ были*“ ir įvairios jos variacijos. XV a. 8 dešimtm. buvo pradėtas naudoti kiek praplėstas jos variantas, papildytas „žinojimo“ apie sandorį akcentavimu: „*А при томъ были и того добре сведомы*“¹³¹⁸. Šis variantas vis dažniau naudotas XVI a. pradžioje, o šio amžiaus trečiajame dešimtmetyje sudarė kone pusę klauzulių. Keliuose dokumentuose liudytojai buvo išskirti į dvi grupes, t.y., tie kurie „buvo“ ir kuriems „žinoma“. Pvz., 1500 m. kunigaikštis Petro Michailovičiaus Svirskio pardavimo Jankui ir Motiejui Seliatičiams dokumente buvo įrašyta: „*а при томъ были люди добрыи [...] а зведомо то [...]*“¹³¹⁹. Rusėniškos pardavimų testacijos formulės pasižymėjo tuo, kad dažniausiai susidėjo iš minėtos įžanginės dalies ir asmenų įvardinimo, o baigiamoji dalis įrašant „kitus liudytojus“ („*А при томъ был [...] и иншихъ людей добрыхъ было досыт*“¹³²⁰) buvo naudojama rečiau. Ši klauzulės dalis buvo pradėta

¹³¹³ 1500? (VUB RS, f. 77, b. 156), 1523 (Архиографический сборник, т. 8, нр. 5), 1527 (LVIA, f. 525, ap. 8, b. 395, l. 25).

¹³¹⁴ 1458 (НИАБ, ф. 147, оп. 2, д. 178, л. 430), 1523 (BibCzart, рękop. 2094 IV, l. 42-43), 1527 (LVIA, f. 1178, ap. 1, b. 370).

¹³¹⁵ 1466 (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LXV), 1517 (LMAVB RS, f. 18, b. 206/1/6, l. 632).

¹³¹⁶ 1524 (LVIA, f. 1135, ap. 1, b. 5).

¹³¹⁷ 1491/1506 (LMAVB RS, f. 256, b. 2275) ir 1491 (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. CII).

¹³¹⁸ 1470 (KDKDW, nr. 265), 1475 (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LXXVI) ir kt.

¹³¹⁹ РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 3012, л. 2, toks pat atskyrimas dar 1492-1501 (LM, užrašymų 25, nr. 166). Kituose dokumentuose buvo įvardinti tiesiog atskirai dvi liudytojų grupės: 1500? (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2672, л. 58), 1500? (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2672, л. 61), 1500? (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 3012, л. 5-6); o keliuose buvo išskirti vad. „magaryčnikai“: 1451 (KDKDW, nr. 204), 1507-1508 (LMAVB RS, f. 256, b. 2472).

¹³²⁰ 1491 (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. XCVIII).

naudoti XV a. 9 dešimtm. ir 1488-1529 m. ją turėjo apie 13 proc. žinomų testacijų¹³²¹.

Antspaudavimas ir koroboracija. Antspauduoti buvo dauguma pardavimo dokumentų nuo 1458 m.¹³²², o koroboracijos neturėjo vos keli ankstyvieji XV a. II pusės dokumentai¹³²³. Tikėtina, kad jie irgi buvo antspauduoti, nes kaip ir rusėniškų fundacijų atveju, kai kurie išlikę originalai rodo, kad nepaisant koroboracijos trūkumo, anspaudas buvo pridėtas¹³²⁴. Ankstyvieji XV a. II pusės pardavimai dažniau buvo antspauduojami vienu išdavėjo antspaudu. Nuo XV a. 7 dešimtm. šalia išdavėjo antspaudu atsirado ir dokumentų liudytojų antspaudai¹³²⁵. 1466 – 1490 m. tokie dokumentai sudarė kone pusę žinomų pardavimų, o 1490-1529 m. jau 90 proc. Antspaudų skaičius svyravo nuo 1 iki 13. Dažniausiai buvo 1-4, rečiau kabinta daugiau antspaudų. Nuo XV a. 9 dešimtm. pradžios pardavimo dokumentus pradėjo antspauduoti valdžios pareigūnai arba/ir bažnyčios atstovai¹³²⁶. 1481-1529 m. jų antspaudai sutinkami beveik pusėje visų dokumentų. Dažniau antspauduodavo žemesnio rango pareigūnai, tačiau būta ir aukšto. Pvz., 1486 m. Stanislovo Jakovičiaus valdų pardavimą maršalui ir Smolensko vietininkui Mikalojui Radvilai antspaudavo Vilniaus vaivada Alekna Sudimantaitis¹³²⁷, 1521 m. valdovo išdininko Fedkos Bagdonaičio Chrebtavičiaus valdų pardavimą etmonui, Lucko seniūnui etc kunigaikščiui Konstantinui Ostrogiškiui – Kijevo metropolitas Iosipas¹³²⁸, o 1529 m. Mikalojaus Korickio valdų pardavimą Vilniaus vaivada ir LDK kancleriui Albertui Goštautui – Kijevo vyskupas

¹³²¹ Ankstyviausias žinoma 1451 m. (KDKDW, nr. 204), tačiau atrodo, kad šis dokumentas yra vėlesnis falsifikatas. Kiti ankstyvieji pvz.: 1488 (LMAVB RS, f. 256, b. 2459), 1488-1492 (AGAD, AR, dz. X, s. 378, l. 1) ir kt.

¹³²² НИАБ, ф. 147, оп. 2, д. 178, л. 430.

¹³²³ Pvz., 1451 (KDKDW, nr. 204), 1458 (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LII), 1464 (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LX) ir 1479 (Собчук В., Тесленко І., *Перші покоління...*, nr. 2).

¹³²⁴ 1481 (РГБ ОР, ф. 256, е. хр. 68, д. 5) ir 1500? (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2823, л. 9).

¹³²⁵ Pvz., 1466 (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LXVI), 1467 (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LXVII).

¹³²⁶ 1481-1498 (LMAVB RS, f. 256, b. 2270), 1481 (Беларуская даўніна, 2015, с. 267), 1486 (AGAD, Zbiór perg. 7374) ir kt.

¹³²⁷ AGAD, Zbiór perg. 7374.

¹³²⁸ Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CCXXI.

Mikalojus¹³²⁹. Kelis dokumentus antspauduoti buvo paprašytas dokumentą parengęs raštininkas¹³³⁰. Vis labiau plečiantis dokumentų „vartotojų“ ratui, nuo XV a. 9 dešimtmečio pradžios atsirado dokumentai, kurių išdavėjai neturėjo savo antspaudu ir prašydavo ko nors kito dokumentą antspauduoti¹³³¹. 1481-1529 m. tokių išdavėjų buvo apie 44 proc. Paprastai išdavėjas prašydavo ko nors iš liudytojų sąrašo antspauduoti jo dokumentą, tačiau kartais antspaudavo ir testacijoje neminimi asmenys¹³³². Taip pat pasitaikydavo ir teksto neatitikimų originalams, t.y., koroboracijoje nurodyta, kad antspaudavo visi testacijoje įvardinti liudytojai, o originale antspaudų yra mažiau¹³³³. Tai rodo, kad dokumento tekstas buvo paruoštas anksčiau, nei vyko jo patvirtinimas antspaudais.

Koroboracijos buvo gana skirtingos, tačiau buvo laikomasi tam tikrų nusistovėjusių formulių. Visu aptariamuoju laikotarpiu dažniausiai buvo pabrėžiamas sandorio tvirtumas („твердость“), pvz.: „а для твердости вечное писаных речей, верху именованных речей и печать есми свою приложил к сему листу“¹³³⁴, kiek rečiau teisingumas ar teisėtumas („справедливость“), pvz.: „а про лепшую справедливость печат свою привесил к сему моему листу“¹³³⁵. Kartais buvo nurodomi ir abu antspaudavimo motyvai. Šalia šių dviejų „motyvų“ XVI a. pradžioje pradėdamas plačiau naudoti ir „viešumo/patvirtinimo(?)“ („для сведомя“, „сведетство“) pabrėžimas, pvz.: „а для лепшего сведомя и твердости и печать есми свою приложил к сему моему листу“¹³³⁶. Nuo XV a. 7 dešimtmečio koroboracija buvo papildoma dokumento suteikimo/davimo pabrėžimu, pvz.: „а на то есмо дали пану [...] сес наш листъ с печатью

¹³²⁹ LMAVB RS, f. 1, b. 94.

¹³³⁰ Aiškiai formuliere tai nurodyta: 1507/1522? (LMAVB RS, f. 256, b. 4158), 1514/29? (LMAVB RS, f. 256, b. 2509).

¹³³¹ 1481-1498 (LMAVB RS, f. 256, b. 2270), 1481 (Беларуская даўніна, 2015, с. 267) ir kt.

¹³³² 1501 (LM, užrašymų 25, nr. 167), 1510-1523 (LMAVB RS, f. 37, b. 816), 1513 (LMAVB RS, f. 256, b. 2508), 1515-1540 (LMAVB RS, f. 256, b. 3696) ir kt.

¹³³³ 1500? (LMAVB RS, f. 138, b. 102), 1515/1530? (LMAVB RS, f. 256, b. 2406), 1526 (LMAVB RS, f. 256, b. 1975), 1527 (LVIA, f. 1282, ap. 1, b. 648, l. 2) ir 1529 (LMAVB RS, f. 1, b. 532).

¹³³⁴ 1474 (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LXXIII).

¹³³⁵ 1465 (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LXI).

¹³³⁶ 1502 (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 3012, л. 4).

*нашою привешаною*¹³³⁷, kuri turėjo apie 10 proc. žinomų koroboracijų. Nuo XV a. 7 dešimtmečio, kuomet vis dažniau antspauduodavo ir liudytojai, koroboracija buvo išplečiama išdavėjo prašymu ir liudytojų sutikimu prispausti savo antspaudą įrašymu, pvz.: *„а для лепшого сведомя и твердости бил есми чолом и просил тых [...] абы печати свои приложили къ сему моему листу и их мл на мою прозбу то вчинили, печати свои приложили къ сему моему листу*¹³³⁸. Šios formulės variacijos paprastai išlaikydavo prašymo-sutikimo elementus. Nuo XV a. 9 dešimtmečio vis dažniau atsirado išdavėjų, kurie neturėjo savo antspaudo ir tai buvo išreiškama formule, pvz.: *„а не мели есмо на тот час свое печати и просили есмо пана [...] о печат, штобы приложил к сему нашому листу и он на нашу прозбу то вчинил и печат приложил*¹³³⁹.

Paprastai buvo nurodoma, kad prispaudžiamas antspaudas „печать“, tačiau dviejuose žinomuose dokumentuose sutinkame ir kitką. Pavyzdžiui, viename dokumente nurodytas bartinis ženklas: *„а мы сами печати своих не мели и мы клейка свои бортные приложили к сему нашому листу*¹³⁴⁰, kitame (?): *„свои цех приложил*¹³⁴¹. O štai 1516 m. Jono Miloševičiaus Voišvilovičiaus pardavime kunigaikščiui Semionui Bogdanovičiui Odincevičiui šalia antspaudo buvo pažymėti antspaudo savininko inicialai: *„пн стц слв*“ (antspaudo savininkas Steckus Slavutis)¹³⁴².

Dokumento išdavimo **vieta (actum)** buvo įrašoma nuo pat ankstyvųjų XV a. vidurio žinomų pardavimo dokumentų. Iš viso ji įrašyta apie 81 proc. dokumentų. Pastebime, kad rečiau ši klauzulė buvo naudojama XVI a. pradžioje sudarytuose smulkius sandorius fiksavusiuose dokumentuose. Žinoma apie 120 skirtingų vietovių, kuriuose buvo sudaryti rusėniški pardavimo dokumentai. Visu aptariamuoju laikotarpiu daugiausia dokumentų

¹³³⁷ 1484 (AGAD, Zbiór perg. 8404).

¹³³⁸ 1516 (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2672, л. 66).

¹³³⁹ 1500? (LVIA, f. 1135, ap. 20, b. 39, l. 22).

¹³⁴⁰ 1509 (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. XCIV).

¹³⁴¹ 1525 (LMAVB RS, f. 256, b. 3900).

¹³⁴² 1516 (LMAVB RS, f. 18, b. 206/1/6, l. 647); dar vienas panašus atvejis: 1523 (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2823, л. 14).

buvo išduota Vilniuje (apie 33 procentus), Trakuose (apie 5 procentus), Lucke (apie 4 procentus), kitur daugiau pavieniai, nesiekiantys dešimties dokumentų. Pastebime, kad XV a. II pusės pardavimai daugiau buvo sudaromi didesniuose miestuose, tokiuose kaip Vilnius, Ostrogas, Luckas, Vladimiras, Trakai ir kt., o XVI a. pradžioje skirtingų vietų skaičius gerokai išaugo, dokumentai buvo sudaromi ir nedideliuose miesteliuose/vietovėse, atsiranda Žemaitijoje. O štai 1522 m. Vaskos Bychovienės valdų pardavimo dokumentas Trakų vaivada Albertui Goštautui buvo išduotas Lenkijos karalystėje, Torūnės mieste¹³⁴³.

Formulės buvo trumpos, dažniausiai naudota ši: „*писанъ во/у/на*“, rečiau: „*а писан*“. Kartą buvo įrašyta „*дан у*“¹³⁴⁴, keliuose dokumentuose „*писан и дан у*“¹³⁴⁵. Dažniausiai vietovė buvo nurodoma apsiribojant tik pavadinimu, rečiau pridodant „miestas“ (tik Vilnius buvo įvardijamas kaip „miestas“: „*писан у Виленском месте*“¹³⁴⁶), kartą „kaimas“ („*писан и vikarskom sele*“¹³⁴⁷) ir „dvaras“ („*писан у дворе Вяжи*“¹³⁴⁸). Keliose formulėse buvo patikslinta vieta nurodant namą, pvz., klebono name/karčemoje: „*а то ся делало у Мартиновском дому у плебанском корчми*“¹³⁴⁹, klebono karčemoje: „[paskutinis liudytojas] *Янъ Володкович Коприк корчмит плебанский а у его дому тоє дело и делолася*“¹³⁵⁰, dokumento išdavėjo namuose: „*писан у Юреве дому*“¹³⁵¹, vieno iš liudytojų namuose: „*писан в дому пана Лаврина Талвойшевича* [pirmas tarp liud.]“¹³⁵².

Dataciją (datum) turėjo apie 81 procentą visų žinomų rusėniškų pardavimo dokumentų. Kone visuose XV a. II pusės ankstyvuosiuose pardavimuose yra datacijos formulė. O XV a. pab. - XVI a. pr. atsiradę smulkūs pardavimai

¹³⁴³ LM, užrašymų 1, nr. 408.

¹³⁴⁴ 1490 (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. XCIV).

¹³⁴⁵ 1470 (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LXIX) ir 1515 (LM, užrašymų 25, nr. 158).

¹³⁴⁶ 1485 (BiblCzart, rękop. 2094 IV, l. 15-15v), 1486 (AGAD, Zbiór perg. 374), 1498 (LMAVB RS, f. 1, b. 506), 1501 (KDKDW, nr. 480), 1507 (BiblCzart, rękop. 2094 IV, l. 113-114) ir kt.

¹³⁴⁷ 1524 (LVIA, f. 1178, ap. 1, b. 370, l. 3).

¹³⁴⁸ 1529 (AGAD, Zbiór perg. 5885), taip pat žr.: 1517 (VUB RS, f. 69, b. 57).

¹³⁴⁹ 1500 (LMAVB RS, f. 256, b. 1732, l. 18).

¹³⁵⁰ 1500? (LVIA, f. 525, ap. 8, b. 162, l. 117), taip pat 1505-1525? (LMAVB RS, f. 256, b. 1740, l. 1).

¹³⁵¹ 1500? (LMAVB RS, f. 256, b. 2503), taip pat 1505/1520 (LMAVB RS, f. 256, b. 1928).

¹³⁵² 1518 (LMAVB RS, f. 256, b. 2588).

dažnai buvo be datacijos, tačiau kituose dokumentuose ji naudota nuolatos. Dataciją paprastai sudarė metai, mėnuo, diena ir indiktas, rečiau liturginės šventės nurodymas. Metai nurodyti apie 47 procentuose dokumentų: apie 36 proc. užrašyti skaičiuojant nuo Kristaus gimimo ir apie 11 proc. – nuo pasaulio sukūrimo 5508 m. prieš Kristų. Matomos tam tikros tendencijos: XV a. II pusėje labiau vyravo bizantiškos tradicijos metų užrašymas, o XVI a. jis pasitaiko vis rečiau ir pradėjo dominuoti metų skaičiavimas nuo Kristaus gimimo. Tačiau reikia atkreipti dėmesį, kad datacijos tendencijos labiau susiję su dokumentų išdavimo vieta, kuomet XV a. II pusėje daugiau išliko dokumentų iš rusėniškų žemių, o XVI a. pr. procentiškai jų žinoma gerokai mažiau. Metų skaičiavimas nuo Kristaus gimimo žinomas nuo pat XV a. vidurio pardavimo dokumentų, kurie buvo surašyti tiek Vilniuje, tiek ir rusėniškuose LDK srityse, pvz., Lucke, Vladimire, Naugarduke¹³⁵³. O bizantiška tradicija surašyti metai, be Vilniaus, LDK katalikiškose žemėse rečiau, žinomi vos keli atvejai: Kareiviškėse ir Kairėnuose¹³⁵⁴. Šiuo atžvilgiu katalikiška metų rašymo tradicija buvo „gyvesnė“. Metai dažniausiai rašyti naudojant kirilines raides arba žodžiais, taip pat dalį skaičių rašant raidėmis, o dalį žodžiais. Bizantiškos tradicijos metų pradžios formulė vyravo ši: „в лето“, o skaičiuojant nuo Kristaus gimimo: „лета Божего Нарожения“ ar „под лета Божего Нарожения“.

Mėnuo ir diena nurodyti apie 80 procentuose dokumentų ir rašyti gana tolygiai nuo pat ankstyvųjų dokumentų. Visuose dokumentuose buvo naudojami romėniški mėnesių pavadinimai („январь“, „февраль“, „март“ ir kt.), o diena užrašoma naudojant kirilinę abėcėlę arba žodžiais. Labiau išplėtotų datacijų žinoma nedaug. Štai 1458 m. Ostroge duotame dokumente prie datos buvo pridėta: „на завтрее ярмарка“¹³⁵⁵, o 7 dokumentuose įrašytos liturginės šventės, kartais su savaitės dienos nurodymu: 1464 m. Ostroge: „на

¹³⁵³ Lucke: 1458 (НИАБ, ф. 147, оп. 2, д. 178, л. 430), 1461 (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LVI), Vladimire: 1475 (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LXXVI), Naugarduke: 1481 (Беларуская даўніна, 2015, с. 267) ir kt.

¹³⁵⁴ Kareiviškėse: 1488 (LMAVB RS, f. 256, b. 2459), Kairėnuose: 1516 (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2672, л. 66).

¹³⁵⁵ Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LII.

завтрее светого Ивана Предотечи“¹³⁵⁶, 1518 Vilniuje: „по Велице дни во второк того лета приехавшы з Опочки“¹³⁵⁷, 1520-1530 m. Raseiniuose: „По трех королах у пятницу“¹³⁵⁸, 1521 m. Trakuose: „деяло ся на ден матки Божу первое“¹³⁵⁹ ir kt.¹³⁶⁰ Stebime, kad liturginės šventės dažniau buvo rašomos katalikiškoje LDK dalyje sudarytuose dokumentuose.

Indiktas buvo naudojamas visu aptariamuoju laikotarpiu, jį turi apie 70 proc. visų žinomų dokumentų. Buvo naudojamas tiek kartu su metų nurodymu, tiek ir be jų, smulkesnieji XVI a. pr. pardavimai dažnai indikto neturėjo arba buvo apsiribojama indikto, mėnesio ir dienos įrašymu. Pastebime, kad dalis indiktų nesutampa su datacijoje nurodytais metais (apie 8 proc. visų indiktų). Pvz., 1470 m. Vilniuje duotame dokumente nurodyta tokia data: 1470 m. gegužės 4 d., indiktas 8, tačiau jis atitiko 1460/1475 m.¹³⁶¹ Tokie netikslumai fiksuoti dažniau nuo XV a. pab. Dažniausiai indiktas buvo užrašomas pilnu žodžiu „индикт“ ar trumpiniu ir nurodant skaičių pasitelkus kirilinę abėcėlę arba parašant žodžiais, pvz.: „индикт з/третий“.

Išdavėjų subskripcijos (parašai) paprastai nebuvo naudojamos. Žinomi tik du dokumentai, kuriuos pasirašė išdavėjai: 1508 m. kunigaikštis Ivanas Vasilevičius Krošinskis: „Iwan Wasilewicz wslastnoiu rukoju podpisal“¹³⁶² ir 1526 m. Andrius Steckovičius Sapotko dokumento gale, dešinėje pusėje, įrašė: „А для лепшого твердости и сведомя я Андрей Сопотко тот лист своею рукою есми подписал“¹³⁶³.

Dokumentus surašę asmenys ir jų subskripcijos. Dokumentus surašę asmenys buvo įvardinti apie 13 proc. visų žinomų šios rūšies dokumentų.

¹³⁵⁶ Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LX.

¹³⁵⁷ LMAVB RS, f. 256, b. 2588.

¹³⁵⁸ LMAVB RS, f. 256, b. 4120.

¹³⁵⁹ LMAVB RS, f. 138, b. 104.

¹³⁶⁰ 1500? m. Pasvalyje (VUB RS, f. 77, b. 156), 1525 m. Vilniuje (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2823, л. 20) ir 1526 m. Vilniuje (LMAVB RS, f. 256, b. 1975).

¹³⁶¹ KDKDW, nr. 265, taip pat žr.: 1490 (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. XCIV), 1492 (LMAVB RS, f. 43, b. 15871), 1495 (AGAD, Zbiór perg. 7392), 1504 (LMAVB RS, f. 43, b. 18560, l. 26-26v) ir kt.

¹³⁶² LMAVB RS, f. 273, b. 3389.

¹³⁶³ AGAD, Zbiór perg. 7532. Taip pat žinomi ir keli neaiškūs parašų atvejai: 1501 (KDKDW, nr. 480), 1515 (LMAVB RS, f. 138, b. 95).

Ankstyviausias - 1464 m. Ostroge surašytas Alekno Jurevičiaus valdų pardavimas Ivanui Drobišui Mžurovičiui, kurį surašė Ostrogo kunigaikščio tarnas: „*А писал лист Снежко, слуга князя Ивана Острозского*“¹³⁶⁴. Nuo XV a. 9 dešimtme. dokumentus surašiusių asmenų įvardinimas ėmė palaiptinti dažnėti. Privačius rusėniskus dokumentus dažniausiai surašydavo dijokai, kurie sudarė daugiau nei pusę žinomų dokumentus surašiusių asmenų („*дьякъ*“, „*диякъ места*“, „*дьякъ городской*“, „*дияк наместников*“, „*дьяк великого князя*“, „*дьякъ господаря короля*“¹³⁶⁵). Kelis dokumentus surašė įvairūs raštininkai („*писар*“, „*писар месьский*“, „*писар пристава*“¹³⁶⁶), kartą Trakų vaivados tarnybininkas („*служебник*“)¹³⁶⁷, maršalo vietininkas „*наместник*“¹³⁶⁸, popas („*пор*“)¹³⁶⁹, o kiti nurodydavo tik savo vardą¹³⁷⁰. Du dokumentus surašė patys išdavėjai: 1513 m. Polocko vaivados dijokas Jonas Steckovičius¹³⁷¹ ir 1518 m. Sebastijanas Vladislavovičius¹³⁷². Kaip matome, tarp minimų dokumentus surašiusių asmenų dominavo pasaulietinės valdžios pareigūnai. Subskripcijos buvo trumpos, prasidėdavo dažniausiai „*а писал*“ ar „*а писал сес лист*“ ir nurodomas asmuo.

Apibendrinimas

Pardavimai buvo labiausiai paplitusi privačių dokumentų rūšis, tiek geografiniu, tiek išdavėjų socialinės kilmės atžvilgiu. XV a. pab. tarp išdavėjų atsiranda miestiečiai, totoriai, o XVI a. pr. – valstiečiai. Tuo pat metu pagausėjo smulkiųjų bajorų išduotų dokumentų, kurie fiksavo smulkius sandorius. XVI a. pr. tarp išdavėjų padaugėjo moterų. Panašūs pokyčiai vyko ir

¹³⁶⁴ Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LX.

¹³⁶⁵ „*дьякъ*“: 1500? (Ukraina: Lietuvos epocha, p. 47), 1500? (LMAVB RS, f. 256, b. 2504) ir kt., „*диякъ места*“: 1484 (AGAD, Zbiór perg. 8404) ir kt., „*дьякъ городской*“: 1487 (Полоцкие грамоты, т. 1, 2015, nr. 266) ir kt., „*дияк наместников*“: 1500 (LMAVB RS, f. 256, b. 1732, l. 18), 1515 (LMAVB RS, f. 138, b. 95), „*дьяк великого князя*“: 1498 (VUB RS, f. 80, b. 43), „*дьякъ господаря короля*“: 1518 (АЮЗР, т. 1, nr. 69). Daugiau žiūrėti prieduose.

¹³⁶⁶ „*писар*“: 1491/1506 (LMAVB RS, f. 256, b. 2275), „*писар месьский*“: 1498 (LMAVB RS, f. 1, b. 506), „*писар пристава*“: 1500? (VUB RS, f. 77, b. 156). Daugiau žiūrėti prieduose.

¹³⁶⁷ 1510 (LVIA, f. 1294, ap. 1, b. 3, l. 2).

¹³⁶⁸ 1517 (АЮ-ЗР, 1907, nr. X-11).

¹³⁶⁹ 1521 (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CCXVII)

¹³⁷⁰ Рvз., 1493 (Полоцкие грамоты, т. 1, 2015, nr. 316), 1500? (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2672, л. 59), 1505/1520 (LMAVB RS, f. 256, b. 1928) ir kt.

¹³⁷¹ AGAD, AR, dz. XXIII, t. 95, p. 9, l. 5.

¹³⁷² LVIA, f. 1276, ap. 1, b. 671, l. 2-6.

su gavėjais, t.y., XVI a. pr. itin padaugėjo smulkiųjų bajorų, taip pat atsiranda ir miestiečiai, miesto magistratas, valstiečiai. XVI a. pr. gerokai padaugėja skirtingų išdavimo vietų, atsirado daug smulkių vietovių, dokumentai vis dažniau buvo išduodami Žemaitijoje. Didžiausi formuliario pokyčiai pastebimi XV a. pab., kuomet buvo pradėta naudoti sankcija, vėliau tapusi dažna dokumento dalimi. Nuo XV a. pab. dažniau naudota protekcijos klauzulė, gerokai padažnėjo liudytojų antspauduotų dokumentų, taip pat išdavėjų, neturėjusių savojo antspaudu. Visa tai lėmė ir koroboracijos pokyčius. Nuo XV a. pab. taip pat vis dažnėjo dokumentus surašiusių asmenų įvardinimas, kurie dažniausiai buvo pasaulietinės valdžios pareigūnai. Pastebime, kad „laisvo apsisprendimo ir sveiko proto“ klauzulė XV a. pab. beveik nenyksta ir vėliau naudota retai. XVI a. pr. promulgacija tapo privaloma formuliario dalimi, taip pat nusistovėjo formulė, o anžių sandūroje pastebimi tam tikri teisių atsisakymo/perleidimo klauzulės pokyčiai.

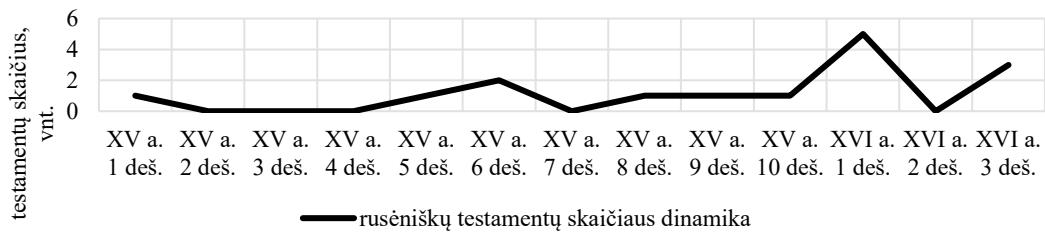
6.2.3. Testamentai

Dokumentų išlikimo problema ir skaičius

Pavyko rasti vos 15 privačių rusėniškų testamentų, kurių chronologinės ribos apėmė XV a. pr. – 1529 m. Ankstyviausias – XV a. pr. sudarytas Polocko miestiečio Fedoro Suščiovo testamentas (išlikęs tik paminėjimas)¹³⁷³. Žemiau pateiktoje lentelėje matome, kad testamentų kiek padaugėjo XVI a. pr. Disponuojama 8 originalais, 4 nuorašais ir 3 registrais. 6 dokumentai surašyti popieriuje ir 3 – pergamente. Dokumentai daugiausia pasklidę po įvairius privačius archyvus, o du testamentai, kuriuose buvo užrašytos valdos Kijevo Pustynsko-Nikolsko vienuolynui, buvo saugomi šio vienuolynų dokumentų knygoje, kuri autoriui liko nežinoma (apie ją žiūrėti skyriaus „Rusėniškos fundacijos ir donacijos“ poskyryje „Dokumentų išlikimo problema ir skaičius“). Į akis krenta mažas išlikusių rusėniškų testamentų skaičius, kas kelia daugiau klausimų dėl jų paplitimo ir funkcionavimo LDK.

Lentelė nr. 17: rusėniškų testamentų chronologija ir skaičius:

amžius	XV										XVI			
dešimtmt.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	1	2	3	Iš viso
testamentų skaičius	1	-	-	-	1	2	-	1	1	1	5	-	3	15

Formuliaras

Žodinę invokaciją turėjo apie 85 procentus rusėniškų testamentų. Beveik visuose dokumentuose buvo panaudota Švč. Trejybės invokacija. 1446 – 1529 m. dažniausia ši: „Во имя Отца и Сына и святого Духа“, ją turi 6

¹³⁷³ Полоцкие грамоты, т. 1, 2015, nr. 23.

testamentai (apie 46 proc.)¹³⁷⁴, o kartą panaudotas kiek praplėstas variantas: „Во имя Отъца и Сына и светого Духа, амин“¹³⁷⁵. XVI a. per. aptinkami keli išplėsti šios invokacijos variantai: „Во имя Отъца и Сына и светого Духа, светое живоначалное Троици“¹³⁷⁶, „Во имя святыя и живоначалныя Троицы, Отца и Сына и святого Духа“¹³⁷⁷ ir „Во имя свтой живоначалное неразделимое Троице станся“¹³⁷⁸. Ir kartą XV a. vid. buvo panaudota Dievo vardo invokacija: „Во имя Божое, аминь“¹³⁷⁹. Kartu su žodine invokacija dviejuose XV a. antrosios pusės testamentuose buvo pažymėta ir **simbolinė invokacija**¹³⁸⁰.

Arenga buvo įrašyta dviejuose XVI a. pr. rusėniškuose testamentuose. 1507 m. Teodoro Januškevičiaus „mirties valandos“ siužetas: „*He est человек певен одно смерти ани теж ей непевен одно надей смерти час*“¹³⁸¹, o 1529 m. LDK iždininko, maršalo etc Michailo Bogušo Bogovitinovičiaus - „darbų laikinumo“ siužetas: „*Бо бегъ того света безъ писма всякая речъ съ памети выходить, а писмомъ ся потверждаетъ и справуетъ*“¹³⁸². Abu siužetai vartoti lotyniškuose dokumentuose.

Intituliacija ir išdavėjai. Rusėniškų testamentų išdavėjai buvo daugiausia kilmingųjų luomo atstovai. Apie 31 procentą išdavėjų sudarė kunigaikščiai (žinomi nuo 1446 m., tarp jų žinomi 2 kunigaikštiškos kilmės moterų dokumentai¹³⁸³), apie 31 – smulkieji ir vidutiniai bajorai (nuo 1485 m.), apie 25 – didikai (nuo 1455 m.) ir apie 13 proc. miestiečiai (žinomi du Polocko miestiečių 1392-1430 ir 1452-1476 m. surašyti dokumentai¹³⁸⁴). Keliuose 1446

¹³⁷⁴ 1446 (Розов В., *Українські грамоты*, nr. 83), 1477? (LMAVB RS, f. 18, b. 206/1/6, l. 613), 1485 (LMAVB RS, f. 273-3262), 1507 (АЮЗР, 1883, nr. VI), 1509 (Полоцкие грамоты, т. 1, 2015, nr. 452, 1529 (АЮЗР, т. 1, nr. 91).

¹³⁷⁵ 1507 (Беларуская даўніна, 2015, с. 267-270).

¹³⁷⁶ 1501 (AGAD, AR, dz. XV, t. 14, p. 3, l. 1-2).

¹³⁷⁷ 1507 (АЮЗР, 1883, nr. V).

¹³⁷⁸ 1526 (AGAD, AR, dz. XXIII, t. 90, p. 1, l. 1).

¹³⁷⁹ 1455? (АЮЗР, 1907, nr. IX-5).

¹³⁸⁰ 1466 (Розов В., *Українські грамоты*, nr. 83) ir 1477? (LMAVB RS, f. 18, b. 206/1/6, l. 613).

¹³⁸¹ LMAVB RS, f. 1, b. 511.

¹³⁸² АЮЗР, т. 1, nr. 91.

¹³⁸³ 1477? (LMAVB RS, f. 18, b. 206/1/6, l. 613) ir 1509 (Полоцкие грамоты, т. 1, 2015, nr. 452).

¹³⁸⁴ 1393-1430 (Полоцкие грамоты, т. 1, 2015, nr. 23) ir 1452-1476 (Полоцкие грамоты, т. 1, 2015, nr. 136).

– 1509 m. dokumentuose buvo panaudotas pradžios prieveiksmis „ce“¹³⁸⁵, o viename 1507 m. – „протож“¹³⁸⁶. Visuose dokumentuose buvo panaudotas pradžios įvardis „я“ (viename 1446 m. testamente panaudota archainė forma „язь“¹³⁸⁷). Visu tiriamu laikotarpiu apie 62 procentuose intituliacijų buvo panaudotas „Dievo vergo“ terminas „раб Божий/раба Божия“¹³⁸⁸, kartą: „велико грешный перед милым Богом человек“¹³⁸⁹. Socialinę kilmę dažniausiai nurodydavo kunigaikštiškos kilmės asmenys įrašydami „князь/кягиня“, bajoriška kilmė, įrašant „пан“, buvo nurodyda tik viename dokumente¹³⁹⁰. Pareigybę buvo nurodę trys didikai XV a. pab. – XVI a. pr. dokumentuose¹³⁹¹. Išdavėjo sutuoktinis ir/ar vaikai buvo įrašyti tik dviejuose rusėniškuose testamentuose¹³⁹².

Promulgacija rusėniškuose testamentuose pradėta naudoti tik XVI a. pr. (turi 4 dokumentai, t.y., 1501-1529 m. apie 50 proc. testamentų). Visuose dokumentuose įrašytos „pažyminčios“ promulgacijos: „iawnno czyniu tym moim tiestamentom komu budet potrzeba toho diela wiedati albo czytaiuczoho slyszati“¹³⁹³, „чиню знаменито симъ моимъ листомъ, кому ся его ускощеть видети, чили чтучи слышати“¹³⁹⁴, „явно чиню сею моею духовницею нинешним и напотом будучим, кому то будет потреба видети или чтучи слышети“¹³⁹⁵ ir „чиню знаменито сим мои достаментом“¹³⁹⁶.

Naracija įrašyta 9 testamentuose (apie 69 procentuose dokumentų). Trijuose testamentuose trumpai nurodyta, kad surašoma mirštant ar/ir gulint

¹³⁸⁵ 1446 (Розов В., *Українські грамоты*, nr. 83), 1477 (LMAVB RS, f. 18, b. 206/1/6, l. 613), 1485 (LMAVB RS, f. 273, b. 3262), 1509 (Полоцкие грамоты, т. 1, 2015, nr. 452).

¹³⁸⁶ LMAVB RS, f. 1, b. 511.

¹³⁸⁷ Розов В., *Українські грамоты*, nr. 83.

¹³⁸⁸ 1446 (Розов В., *Українські грамоты*, nr. 83), 1477? (LMAVB RS, f. 18, b. 206/1/6, l. 613), 1485 (LMAVB RS, f. 273, b. 3262) ir kt.

¹³⁸⁹ 1507 (LMAVB RS, f. 1, b. 511).

¹³⁹⁰ 1494? (LVIA, f. 1280, ap. 1, b. 2189, l. 45).

¹³⁹¹ 1494? (LVIA, f. 1280, ap. 1, b. 2189, l. 45), 1507 (LMAVB RS, f. 1, b. 511) ir 1529 (АЮЗР, т. 1, nr. 91).

¹³⁹² 1446 (Розов В., *Українські грамоты*, nr. 83) ir 1507 (АЮ-ЗР, 1883, nr. V).

¹³⁹³ 1501 (AGAD, AR, dz. XV, t. 14, p. 3, l. 1-2).

¹³⁹⁴ 1507 (АЮ-ЗР, 1883, nr. V).

¹³⁹⁵ 1507 (АЮ-ЗР, 1883, nr. VI).

¹³⁹⁶ 1526 (AGAD, AR, dz. XXIII, t. 90, p. 1, l. 1).

mirties patale, pvz., „сходя из сего света, лежа на Божей воли на смертном постели, пишу сию духовницу“¹³⁹⁷. Kitur naracija buvo individuali. Štai 1446 m. Kijevo kunigaikščio Andriaus Vladimirovičiaus Algirdaičio testamente, įrašyta, kad jis su žmona atvyko į Kijeva, kur jo giminaičiai palaidoti, apmąstė, kad ir jam reiks mirti, todėl surašė testamentą¹³⁹⁸. 1455 m. Vainos Jokūbo Nemiraičio testamente pažymėta, kad jis rašė testamentą gulėdamas patale sužeistas kažkokio užpuoliko¹³⁹⁹. O štai 1507 m. Senka Gridkovičius surašė testamentą, nes neturėjo palikuonių¹⁴⁰⁰. Kitur įrašyti gana netipiniai nariacijų variantai. Štai 1477 m. kunigaikštienės Onos Michailovienės (*Анна Михоиловая*) testamente įrašytas posakis: „што маю на кому зят, а што маю кому дам“¹⁴⁰¹. 1507 m. kunigaikščio Konstantino Fedorovičiaus Krošynskio testamente įrašytas lotyniškuose dokumentuose naudotas „sielos išganymo“ motyvas: „хотечи заховати душу свою къ милосердному Богу и Богоматери и всем святым Езо“¹⁴⁰², o 1507 m. Teodoro Januškevičiaus „sielos atminimo“ motyvas: „нижли ищучи себе дороги как бы вежды с которым обычаем моя грешная душа по моем животе мела помянена быти“¹⁴⁰³.

„Laisvo apsisprendimo ir sveiko proto“ klauzulė aptinkama nuo 1455 m.¹⁴⁰⁴ ir ją turi apie 85 proc. rusėniškų testamentų. Dažniausiai buvo akcentuojamas sveikas protas, gera atmintis, laisva valia ir neprievartinis apsisprendimas. Klauzulės yra skirtingos ir sudaromos iš atskirų elementų, tačiau pastebime, kad XV a. antrosios pusės klauzulės buvo trumpos, buvo įrašomas „sveikas protas“ ir „gera atmintis“, pvz.: „пишу сию духовницу своим целым умом“¹⁴⁰⁵, „а будучи в добром здорови в доброй памяти“¹⁴⁰⁶.

¹³⁹⁷ 1485 (LMAVB RS, f. 273, b. 3262); kiti atvejai: 1501 (AGAD, AR, dz. XV, t. 14, p. 3, l. 1-2) ir 1526 (AGAD, AR, dz. XXIII, t. 90, p. 1, l. 1).

¹³⁹⁸ Розов В., *Українські грамоты*, nr. 83.

¹³⁹⁹ АЮ-ЗР, 1907, nr. IX-5.

¹⁴⁰⁰ АЮ-ЗР, 1883, nr. VI.

¹⁴⁰¹ LMAVB RS, f. 18, b. 206/1/6, l. 613.

¹⁴⁰² Беларуская даўніна, 2015, с. 267-270.

¹⁴⁰³ LMAVB RS, f. 1, b. 511.

¹⁴⁰⁴ АЮ-ЗР, 1907, nr. IX-5.

¹⁴⁰⁵ 1455? (АЮ-ЗР, 1907, nr. IX-5).

¹⁴⁰⁶ 1494? (LVIA, f. 1280, ap. 1, b. 2189, l. 45).

XVI a. pr. jos buvo praplečiamos pridėdant ir kitus elementus, pvz.: „*нишу сес мой достометнь моим целым разумом а ничим непринежсон ани намовен*“¹⁴⁰⁷.

Testamentų vykdytojai nurodyti tik 4 XVI a. pr. dokumentuose – visur pasauliečiai¹⁴⁰⁸, iš jų dviejuose nurodyta ir testatoriaus palaidojimo vieta¹⁴⁰⁹.

Inskripcija ir gavėjas. Gavėjais dažniausiai būdavo Stačiatikių Cerkvė (apie 54 proc. testamentų), šeimos nariai ir kiti giminaičiai (apie 62 procentus). O štai 1509 m. kunigaikštienė Sofija Jomantienė (*Софья Фодорова Ямонтовича Подъберезькая*) savo testamentu paleido į laisvę keliasdešimt nelaisvųjų¹⁴¹⁰. Tarp testamentuose minimų gavėjų pasitaiko įrašyti ir karališkos šeimos atstovai: 1455 m. Vaina Jokūbas Nemiraitis užrašė karalienei du žirgus¹⁴¹¹, o 1526 m. LDK išdininkas, maršalas etc Michailas Bogušas Bogovitinavičius įpareigojo savo testamentu vykdytojus, kad šie nusiųstų karaliui Žygimantui ginklų, pinigų ir kt.¹⁴¹²

Dispozicija apima šias pagrindines dalis: suteikiamo objekto įvardinimas, jį lydinti pertinencija, teisių perleidimo/atsisakymo ir „grąžos“ arba įpareigojimo klauzulės.

Testamentais buvo užrašomas kilnojamasis ir nekilnojamasis turtas, visų pirma, įvairios valdos, kaimai, dvarai ir valstiečiai, dažnai užrašydavo pinigus, rečiau - brangenybes, šarvus, žirgus, arklius, naminius gyvulius, namus, audeklus ir kt. **Pertinencija** buvo užrašyta tik trijuose XVI a. pr. testamentuose užrašant dvarus¹⁴¹³ ir valstiečius¹⁴¹⁴. „**Teisių atsisakymo/perleidimo**“ klauzulė irgi

¹⁴⁰⁷ 1507 (LMAVB RS, f. 1, b. 511).

¹⁴⁰⁸ 1501 (AGAD, AR, dz. XV, t. 14, p. 3, l. 1-2), 1507 (Беларуская даўніна, 2015, с. 267-270), 1526 (AGAD, AR, dz. XXIII, t. 90, p. 1, l. 1) ir 1529 (АЮЗР, т. 1, нр. 91).

¹⁴⁰⁹ 1501 (AGAD, AR, dz. XV, t. 14, p. 3, l. 1-2) ir 1529 (АЮЗР, т. 1, нр. 91).

¹⁴¹⁰ Полоцкие грамоты, т. 1, 2015, нр. 452.

¹⁴¹¹ АЮ-ЗР, 1907, нр. IX-5.

¹⁴¹² АЮЗР, т. 1, нр. 91.

¹⁴¹³ 1507 (LMAVB RS, f. 1, b. 511) ir 1507 (Беларуская даўніна, 2015, с. 267-270).

¹⁴¹⁴ 1507 (АЮ-ЗР, 1883, нр. V).

buvo panaudota nepreciziškai keliuose XVI a. dokumentuose¹⁴¹⁵. Tiek pertinencija, tiek teisių perleidimo klauzulės nesiskyrė nuo naudojamų kitų rūšių rusėniškuose dokumentuose. „**Graža**“ arba įpareigojimas buvo įrašomi nuo pat ankstyvųjų pilnų dokumentų, tačiau irgi dažniau XVI a. pr.¹⁴¹⁶ Įpareigojimai dažniausiai buvo susiję su rūpinimusi testatoriaus siela ir skolų gražinimu. Matome, kad XVI a. pr. rusėniški testamentai tapo išsamesni, pasipildė įvairiomis klauzulėmis, kurios XV a. naudotos retai.

Sankcija buvo naudojama nuo ankstyvųjų testamentų 1446 m.¹⁴¹⁷ ir ją turi apie 62 procentus rusėniškų testamentų. Dažniausiai buvo naudojama tuose dokumentuose, kuriuose buvo užrašomas dovanojimas cerkvei. Visos sankcijos numatė „Dievo teismo“ bausmę. Dažniausiai buvo naudojama ši formulė su nežymiais pakeitimais: „*a хто сию мою духовницу рушит, тот росудится со мною на оном свете перед милосердным Богомъ*“¹⁴¹⁸, „*хто рушить сию мою духовницу, тотъ рассудитса со мною прѣдъ милостивымъ Богомъ на Страшномъ Судѣ*“¹⁴¹⁹. Pasitaikė vienas netipinis variantas: „*a если того справши, ино тому Богъ милосердыи будет судья*“¹⁴²⁰. 1446 m. Kijevo kunigaikščio Andriaus Vladimirovičiaus Algirdaičio testamente be „Dievo teismo“ buvo įrašytas ir prakeiksmas: „*и будит ему клятва, от Бога Отца и Сына и святого Духа и от трупствя влдуця нашеа бца и присдвы Мариа и от всех святых и агель и от прарокъ и апостоль и от четырех евангелисть и от стых оць иже на седми съборех бывших и от всех мучиникъ и прбных и бгоносных отць Антониа и Феодосиа иже есмь то верне выслужил у своих господарен*“¹⁴²¹.

¹⁴¹⁵ 1507 (LMAVB RS, f. 1, b. 511), 1507 (АЮ-ЗР, 1883, нр. V), 1507 (АЮ-ЗР, 1883, нр. VI), 1507 (Беларуская даўніна, 2015, с. 267-270).

¹⁴¹⁶ 1455? (АЮ-ЗР, 1907, нр. IX-5), 1507 (LMAVB RS, f. 1, b. 511), 1507 (АЮ-ЗР, 1883, нр. V), 1507 (АЮ-ЗР, 1883, нр. VI), 1507 (Беларуская даўніна, 2015, с. 267-270), 1526 (AGAD, AR, dz. XXIII, t. 90, p. 1, l. 1) ir 1529 (АЮЗР, т. 1, нр. 91).

¹⁴¹⁷ 1446 (Розов В., *Українські грамоты*, нр. 83)

¹⁴¹⁸ 1485 (LMAVB RS, f. 273, b. 3262).

¹⁴¹⁹ 1509 (Полоцкие грамоты, т. 1, 2015, нр. 452).

¹⁴²⁰ 1507 (Беларуская даўніна, 2015, с. 267-270).

¹⁴²¹ Розов В., *Українські грамоты*, нр. 83.

Testacija buvo privaloma rusėniškų testamentų, jos nėra tik viename dokumente¹⁴²². Liudytojų skaičius svyravo nuo 2 iki 9. Nuo pat XV a. vid., kuomet žinomi pilni rusėniškų testamentų tekstai, testacijoje buvo įrašomi valstybės ir bažnytiniai pareigūnai. Tiesa, pastarieji įrašyti beveik kiekvienoje testacijoje (apie 92 procentuose dokumentų). Sutinkami tiek stačiatikių (įvairaus rango – vyskupai, archimandritai, igumenai, popai ir kt.), tiek ir katalikų dvasininkai (žemesnio rango – klebonai, vikarai, kapelionai). Valstybės pareigūnai liudijo rečiau – sutinkami 42 procentuose testacijų (seniūnai, dvarionys, raktininkai). Miestiečiai tarp liudytojų sutinkami tik 3 XVI a. pr. testacijose, kuomet buvo įrašyti Kijevo miestiečiai¹⁴²³ ir Vladimiro vaitas¹⁴²⁴. 1526 m. dvaro maršalo, Brastos ir Lydos seniūno Jurgio Ijiničiaus testamente liudijo du testatoriaus tarnai („*слуги*“) ¹⁴²⁵. Dažniausiai buvo naudojama ši testacijos formulė: „*А при томъ были*“. XVI a. pradžioje pradėtas naudoti išplėstas jos variantas: „*А при томъ были и того добре сведомы*“. Pasitaikė ir keli netipiniai formulės variantai „*а как есми полещил и записал был*“¹⁴²⁶, „*а при томъ моеи душевници съдели добрыя люди*“¹⁴²⁷. Žinoma tik viena XV vid. testacija su baigiamąja dalimi nurodanti „kitus liudytojus“: „*а при томъ был [...] и ины бояре наши и слуги при томъ были*“¹⁴²⁸.

Antspaudavimas ir koroboracija. Antspauduoti visi testamentai, o klauzulės nėra dviejuose XV a. dokumentuose¹⁴²⁹. Rusėniškus testamentus dažniausiai antspaudavo pats testatorius ir liudytojai kartu. Tik 3 dokumentai antspauduoti išdavėjo antspaudu¹⁴³⁰, o dviejuose testatorius savo antspaudu nedėjo, nors koroboracijoje nebuvo užfiksuota¹⁴³¹. Liudytojų antspaudų

¹⁴²² Nebuvo tik viename: 1507 (Беларуская даўніна, 2015, с. 267-270).

¹⁴²³ 1507 (АЮ-ЗР, 1883, нр. V) ir 1507 (АЮ-ЗР, 1883, нр. VI).

¹⁴²⁴ 1507 (LMAVB RS, f. 1, b. 511).

¹⁴²⁵ AGAD, AR, dz. XXIII, t. 90, p. 1, l. 1.

¹⁴²⁶ 1494? (LVIA, f. 1280, ap. 1, b. 2189, l. 45).

¹⁴²⁷ 1509 (Полоцкіе грамоты, т. 1, 2015, нр. 452).

¹⁴²⁸ 1446 (Розов В., *Українські грамоты*, нр. 83).

¹⁴²⁹ 1446 (Розов В., *Українські грамоты*, нр. 83) ir 1485 (LMAVB RS, f. 273, b. 3262).

¹⁴³⁰ 1446 (Розов В., *Українські грамоты*, нр. 83), 1507 (Беларуская даўніна, 2015, с. 267-270) ir 1526 (AGAD, AR, dz. XXIII, t. 90, p. 1, l. 1).

¹⁴³¹ 1477? (LMAVB RS, f. 18, b. 206/1/6, l. 613) ir 1507 (АЮ-ЗР, 1883, нр. VI).

skaičius svyravo nuo 1 iki 5. Iš liudytojų dažniausiai antspauduodavo dvasininkai, kurių antspaudai sutinkami bent nuo 1455 m. (prie 39 proc. dokumentų). Valstybės pareigūnų antspaudai randami tik keliuose XVI a. pr. testamentuose, kuriuos antspaudavo tarp liudytojų neminimas Kijevo vaivada¹⁴³². O 1529 m. LDK iždininko, maršalo etc Michailo Bogušo Bogovitinavičiaus testamentą antspaudavo Kijevo metropolitas Iosifas ir tarp liudytojų neminimi testamentą vykdytojai¹⁴³³.

Koroboracijos formulėse dažniausiai buvo pabrėžiamas sandorio tvirtumas („твердость“) ir „viešumas/patvirtinimas(?)“ („для сведения“, „свидетство“), o rečiau teisingumas ar teisėtumas („справедливость“). XVI a. pr. 3 dokumentuose, kuriuose buvo užrašytas turtas išskirtinai bažnytinėms institucijoms, koroboracijos formulės buvo papildytos dokumento suteikimo/davimo nurodymu: „и дал есмы его у монастырь св. Великаго архирея чудотворца Христова Николы у Пустинку на веки векомъ“¹⁴³⁴, „а для лепшое твердости и памяти на все то дал есмы в тую каплицу рождества пречистое сес мои листъ з моею печатю“¹⁴³⁵ ir „и на то есмы дал свою духовницу, штобъ было вечно и непорушно на веки векомъ“¹⁴³⁶. Tai rodo, kad patys būsiami turto gavėjai rūpinosi tolimesniu dokumento saugojimu. Dokumentą antspauduojant liudytojams, koroboracija buvo papildoma standartiniais prašymo-sutikimo elementais. Dažniausiai koroboracijose buvo nurodomas antspaudo prikabinimas ar prispaudimas, o kartą testatorius prispaudė savo signetą: „а для лепшое справедливости я теж Богущь печат свою в сыкнета моего, которого завжды на пальцы своемъ носилъ, къ нему приложилъ“¹⁴³⁷.

Dokumento išdavimo **vieta (actum)** rašyta nuo XV a. vid. Tačiau formulė naudota šiek tiek netolygiai, nes dviejuose XV a. antrosios pusės

¹⁴³² 1507 (АЮ-ЗР, 1883, nr. V) ir 1507 (АЮ-ЗР, 1883, nr. VI).

¹⁴³³ АЮЗР, т. 1, nr. 91.

¹⁴³⁴ 1507 (АЮ-ЗР, 1883, nr. V).

¹⁴³⁵ 1507 (LMAVB RS, f. 1, b. 511).

¹⁴³⁶ 1507 (АЮ-ЗР, 1883, nr. VI).

¹⁴³⁷ 1529 (АЮЗР, т. 1, nr. 91).

dokumentuose jos nėra ¹⁴³⁸, o vėlesniuose įrašyta visuose. Rusėniški testamentai išduoti 8 skirtingose vietose, dažniausiai Rytinėse ir Pietinėse LDK rusėniškuose žemėse: Kijeve (3 dokumentai), Polocke (2 dokumentai) ir pavieniai Smolenske, Valkaviske, Vladimire, Slanime, Olekovičiuose ir Breste. Ankstyvajame 1446 m. testamente buvo nurodyta netipinė vietos nurodymo formulė su pilnu vienuolyno pavadinimu: „*А писана в Києве въ Обителі ирѣстен въ Печерском монастыри престыя бѣа и придбных оць Антоніа и Федосіа*“¹⁴³⁹. Kitur dažniausiai buvo panaudota trumpa formulė „*писан у/в*“, kartą kiek praplėsta: „*писан оу граде Полоцку*“¹⁴⁴⁰.

Dataciją (datum) turi dauguma testamentų, jos nėra tik viename XV a. vid. dokumente ¹⁴⁴¹. Dataciją paprastai sudaro metai, mėnuo, diena ir indiktas, rečiau liturginės šventės nurodymas. Metai nurodyti apie 58 procentuose datacijų. Pusė užrašyti skaičiuojant nuo Kristaus gimimo (žinomi tik XVI a. pr. ¹⁴⁴², naudotos formulės: „*лета Божьего Нароженья*“, „*под лета Божьего Нароженья*“) ir pusė – nuo pasaulio sukūrimo 5508 m. prieš Kristų (žinomi nuo XV a. vid. visu tiriamu laikotarpiu, naudotos formulės: „*в лето*“, „*в лето отъ сотвореня*“). Mėnuo ir diena yra visose datacijose be išimties. Indiktai panaudoti bent nuo 1477 m. visuose testamentuose. Liturginė šventė buvo įrašyta tik viename XV a. vid. dokumente: „*на память священномчнка Тихона*“¹⁴⁴³.

Testamentą surašęs **asmuo (subskripcija)** įrašytas 4 dokumentuose: 3 iš jų surašė stačiatikių dvasininkai ¹⁴⁴⁴, o vieną – valdovo dvarionis ¹⁴⁴⁵. Subskripcijos naudotos trumpos: „*а писал*“, „*а писал духовницу*“, „*а писаль сию мою душевницу*“ ir įvardijamas asmuo.

¹⁴³⁸ 1455? (АЮ-ЗР, 1907, нр. IX-5) ir 1485 (LMAVB RS, f. 273, b. 3262).

¹⁴³⁹ Розов В., *Українські грамоты*, нр. 83.

¹⁴⁴⁰ 1509 (Полоцкие грамоты, т. 1, 2015, нр. 452).

¹⁴⁴¹ 1455? (АЮ-ЗР, 1907, нр. IX-5).

¹⁴⁴² 1501 (AGAD, AR, dz. XV, t. 14, p. 3, l. 1-2), 1507 (Беларуская даўніна, 2015, с. 267-270) ir 1529 (АЮЗР, т. 1, нр. 91).

¹⁴⁴³ 1446 (Розов В., *Українські грамоты*, нр. 83).

¹⁴⁴⁴ 1446 (Розов В., *Українські грамоты*, нр. 83), 1477? (LMAVB RS, f. 18, b. 206/1/6, l. 613) ir 1509 (Полоцкие грамоты, т. 1, 2015, нр. 452).

¹⁴⁴⁵ 1455? (АЮ-ЗР, 1907, нр. IX-5).

Apibendrinimas

Rusėniškų testamentų išliko palyginus nedaug ir buvo sudaryti daugiausia Rytinėse ir Pietinėse LDK rusėniškose žemėse. Nepaisant skurdaus tiriamų testamentų kiekio, pavyko nustatyti kai kuriuos formuliario pokyčius. XVI a. pr. rusėniški testamentai tapo gerokai išsamesni lyginant su ankstesniais, išsiplėtė naudojamų formulių ir klauzulių skaičius. Kai kuriuos dokumentus papildė promulgacija, pertinencija, teisių atsisakymo klauzulė, kartais buvo įrašomi testamentą vykdytojai ir arenga. Be to, matomi ir kiti pokyčiai, susiję išskirtinai su lotyniškųjų dokumentų formuliario įtaka, pvz., XVI a. pr. vis dažniau rusėniškuose dokumentuose metai buvo skaičiuojami nuo Kristaus gimimo, o ne bizantiškai tradicijai būdingo skaičiavimo nuo pasaulio sukūrimo.

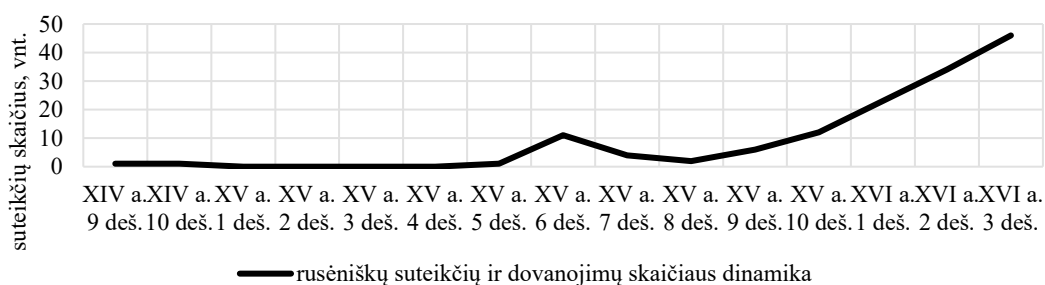
6.2.4. Suteiktys ir dovanojimai

Dokumentų išlikimo problema ir skaičius

Iš viso surinkta 141 įvairių suteikčių ir dovanojimų: apie 45 dovanojimai tarnams ar pavaldiniams (chronologinės ribos apima XV a. pr. – 1529 m.), 18 adopcijų (1385 arba 1451 – 1528 m.) ir 13 dovio užrašymų (1451 – 1529 m.), žinomi keli kraičio užrašymai (bent nuo 1444-1447 m.), kiti dokumentai fiksavo suteiktis giminaičiams, kitiems asmenims. Kaip matome, suteiktys ir dovanojimai funkcionavo nuo pat XIV a. pabaigos. Ankstyviausias, 1385 m. Čurilos Brodovskio valdų suteiktis savo žentui Ostrogo kunigaikščiui Fedorui Danilevičiui, kuris buvo įpareigotas pasirūpinti Čurilos ir jo žmonos atminimu (tikriausiai tai buvo adopcija?)¹⁴⁴⁶. Išliko apie 33 procentus originalų, apie 35 procentus nuorašų ir apie 32 proc. dokumentų žinomi tik iš registrų. 46 dokumentai surašyti pergamente (žinomi nuo XIV a. pab. visu aptariamuoju laikotarpiu), popieriuje 27 (žinomi nuo XV a. vidurio, tačiau didesnė dalis XVI a. pr.). Žemiau pateiktoje lentelėje matosi bendros išplitimo tendencijos: nuolatos dokumentai buvo išduodami nuo XV a. vid., o XVI a. pr. stebimas aiškus skaičiaus didėjimas.

Lentelė nr. 18: rusėniškų suteikčių ir dovanojimų chronologija ir skaičius:

amžius	XIV		XV										XVI			
dešimtmetis	9	10	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	1	2	3	Iš viso
suteikčių skaičius	1	1	-	-	-	-	1	11	4	2	6	12	23	34	46	141

¹⁴⁴⁶ Розов В., *Українські грамоты*, nr. 14.

Išlikimo problema tokia pati kaip ir rusėniškų pardavimo dokumentų, kurių didžioji dalis buvo išsibarstę po įvairius archyvus, nedidelė dalis atsidūrė Lietuvos Metrikos knygoje, dalis buvo aktuoti XVI a. pab.- XVII a. kitų teismų knygoje.

Formuliaras

Žodinė invokacija turi 13 dokumentų (apie 13 proc. pilnų dokumentų) sudarytų 1454–1520 m., tačiau daugiausia buvo panaudota 1461-1488 m.¹⁴⁴⁷ Tai galima būtų sieti su antro tūkstantmečio pabaigos laukimu 1492 m. Tarp žodinių invokacijų dominavo Švč. Trejybės formulės: „*Во имя Святое Троици и нераздельное бытности станся*“¹⁴⁴⁸, „*Во имя Отъца и Сына и Святого Духа*“¹⁴⁴⁹, „*Во имя святыя Троица станся*“¹⁴⁵⁰, „*Во имя светыя Троица станся Божяя воля*“¹⁴⁵¹, „*Во имя светыя неразделимая Троици станся Божя воля амин*“¹⁴⁵². Rečiau buvo naudojama „Dievo vardo“ invokacija: „*Во имя Боже амин*“¹⁴⁵³ ir „*Во имя Боже станся*“¹⁴⁵⁴. **Simbolinė invokacija** turi 7 dokumentai (apie 8 proc.), sudaryti 1447-1502 m.¹⁴⁵⁵ Tampe pačiame dokumente nepasitaikė kartu žodinė ir simbolinė invokacijos.

Arenga buvo panaudota 3 dokumentuose. Ji įrašyta dviejuose 1461 m. Svyrių tėvonio Andriaus Daugirdaičio valdų suteiktyse savo tarnams. Štai tarnui Jurcai adresuotame dokumente (originalas) įrašyta tokia arenga: „*Гдыж mezi всим створенемъ его достойнейший человекъ и досконалшее*

¹⁴⁴⁷ 1454 (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. XIII), 1461 (LVIA, f. 525, ap. 8, b. 395, l. 18), 1461 (LMAVB RS, f. 43, b. 17943), 1466 (LM, užrašymų 37, nr. 291.4), 1477 (BiblCzart, perg. 1278), 1487 (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. CXXXVII), 1487 (AGAD, Zbiór perg. 4628), 1488 (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. CXXXIX), 1496 (LVIA, f. 525, ap. 8, b. 1911, l. 1), 1503 (ABAK, t. 13, nr. 2), 1516 (AGAD, Zbiór perg. 7470), 1520 (AGAD, Zbiór perg. 8394).

¹⁴⁴⁸ 1461 (LVIA, f. 525, ap. 8, b. 395, l. 18), 1461 (LMAVB RS, f. 43, b. 17943).

¹⁴⁴⁹ 1466 (LM, užrašymų 37, nr. 291.4).

¹⁴⁵⁰ 1487 (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. CXXXVII), 1487 (AGAD, Zbiór perg. 4628).

¹⁴⁵¹ 1488 (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. CXXXIX).

¹⁴⁵² 1520 (AGAD, Zbiór perg. 8394).

¹⁴⁵³ 1454 (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. XIII), 1503 (ABAK, t. 13, nr. 2).

¹⁴⁵⁴ 1496 (LVIA, f. 525, ap. 8, b. 1911, l. 1), 1496 (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. CXLIV), 1516 (AGAD, Zbiór perg. 7470).

¹⁴⁵⁵ 1444-1447 (KDKDW, nr. 189), 1455 (Варонін В., *Князь Юрай Лынгвеневиц...*, nr. 3), 1457 (Розов В., *Українські грамоты*, nr. 89), 1457 (Розов В., *Українські грамоты*, nr. 90), 1478-1486 (Паздякоў В., *Беларуская грамата XV стагоддзя*, с. 119), 1492 (KDKDW, nr. 392), 1502 (AGAD, Zbiór perg. 8402).

створене при розлученю души от тела достоине маеть узнат своего создателя“¹⁴⁵⁶. Kitame dokumente, skirtame savo pavaldiniui Mikalojui Zubochonskiui iš Briansko, panaudota tokia pati formulė, tačiau žinomame nuoraše ji buvo kiek iškraipyta: „*Kiedy miedzy wszytkia stworzeniem iest dostoynieyszy y doskonalsze stworzenie przy rozlączeniu duszy od ciała dostoyny ma uznac swego stworzyciela*“¹⁴⁵⁷. Svarbu tai, kad tokio retorinio siužeto arengų nepasitaikė tarp lotyniškųjų dokumentų, tad galime laikyti tai rusėniškos tradicijos produktu. Štai 1509 m. didžiojo etmono kunigaikščio Konstantino Ostrogiškio dovio užrašyme žmonai Tatjanai buvo panaudotas lotyniškosios „darbų laikinumo“ siužetas: „*rozumiejąc to iz nie jest na tym swiecie nic pewniejszego nad smierc, jesli na mnie Bog przypusci, ktorą przygodę na sluzbach hospodarskich albo zejsc z tego swiata*“¹⁴⁵⁸. Dalis arengos atkartojo paplitusios lotyniškos arengos siužetą. Kita arengos dalis, kurioje nurodyta žūtis atliekant karinę tarnybą galimybė, yra aiškiai individualus raštininko kūrinys. Tokio motyvo lotyniškose arengose nesutinkame.

Intituliacija ir išdavėjai. Daugiausia įvairių užrašymų išdavė vidutiniai ar smulkieji bajorai – apie 53 procentus, kunigaikščiai – apie 27 procentus, didikai – apie 19 proc. ir žinomas vienas miestiečio dokumentas¹⁴⁵⁹. Kilmingų moterų dokumentai sudarė kone 20 proc. visų dokumentų. Kadangi tiriamą dokumentų grupę sudaro skirtingų rūšių dokumentai, pateiksime ir kelių didesnių grupių išdavėjų analizę. Kaip jau buvo paminėta, daugiausia turima dovanojimų pavaldiniams (apie 45 dokumentų), kurių daugiausia suteikė kunigaikščiai – apie 53 procentus, bajorai – apie 35 procentus ir kilmingos moterys – apie 12 proc. Kunigaikščių dovanojimai savo pavaldiniams žinomi nuo XIV-XV a. sandūros, kuomet buvo sudarytas kunigaikščio Lengvenio

¹⁴⁵⁶ LVIA, f. 525, ap. 8, b. 395, l. 18.

¹⁴⁵⁷ LMAVB RS, f. 43, b. 17943.

¹⁴⁵⁸ Malinowski M., Przeddziecki A., *Źródła do dziejów polskich...*, s. 424-425.

¹⁴⁵⁹ 1523 m. Pasvalio miestietis Martynas Motiejavičius užrašo valdas Baltramiejus Juškevičiui (registas: LMAVB RS, f. 43, b. 14729a, l. 4v).

Mstislavskio valdų dovanojimas savo dvarioniui Kostiuškai Voliužiničiui¹⁴⁶⁰. Kiti dokumentai buvo sudaromi gana tolygiai nuo XV a. vid. iki pat tiriamojo laikotarpio pabaigos 1529 m. Bajorų duoti dokumentai žinomi nuo XV a. vid. (antroje šio amžiaus pusėje žinomi tik 4 dokumentai¹⁴⁶¹), tačiau jų padaugėjo XVI a. pradžioje. Kunigaikštiškos kilmės moterys išdavė 4 dokumentus XV a. pab.¹⁴⁶² ir žinomas vienas bajoriškos kilmės moters užrašymas – 1521-1522 m. Elenos Prečkavičienės valdų dovanojimas pavaldiniui Matusui Mikalajevičiui Narbutovičiui¹⁴⁶³. Dovio užrašymus (bent 13 dokumentų) nuo XV a. vid. tolygiai suteikdavo kunigaikščiai ir didikai (žinomas kone vienas smulkaus ar vidutinio bajoro dokumentas¹⁴⁶⁴). Ankstyvieji adopcijos dokumentai disponuojami vos 2¹⁴⁶⁵, tačiau likę buvo išduoti XVI a. pr. (viso bent 18 adopcijų). Didžiąją daugumą šių dokumentų išdavė bajorijos atstovai, iš kurių kone trečdalis buvo bajoriškos kilmės moterys¹⁴⁶⁶. Rastas tik vienas kunigaikštiškos kilmės asmens adopcinis dokumentas, kuriuo 1520 m. kunigaikštis Andrius Jurevičius Zaslavskis įsūnijo kunigaikštį Ilją Konstantinaitį Ostrogiškį¹⁴⁶⁷.

Pradžios prievėsmai „*a ce*“, „*ce*“¹⁴⁶⁸ ir „*иже*“¹⁴⁶⁹ aptinkami keliuose 1385 – 1488 m. rusėniškose LDK žemėse sudarytuose dokumentuose. Išskirtinai kunigaikštiškos kilmės asmenys kartais naudojo intituacijos

¹⁴⁶⁰ 1395/1424? (ABAK, t. 13, nr. 1).

¹⁴⁶¹ 3 dokumentų išdavėjas buvo Svyrių tėvonis Andrius Daugirdaitis: 1454 (KDKDW, nr. 218), 1461 (LVIA, f. 525, ap. 8, b. 395, l. 18) ir 1461 (LMAVB RS, f. 43, b. 17943), o 1496 m. Polocko vietininko Jurgio Pacevičiaus (AGAD, AR, dz. XV, t. 13, p. 1, l. 1).

¹⁴⁶² 1492 (LVIA, f. 1280, ap. 1, b. 2189, l. 43), 1495 (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 3945, л. 1), 1495 (ABAK, t. 24, nr. 2) ir 1496 (AGAD, Zbiór perg. 3284).

¹⁴⁶³ LM, užrašymų 1, nr. 629.

¹⁴⁶⁴ 1504 m. Mitkus Lipskis užrašė sumą pinigų (dovis) žmonai Julijonai (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. LVIII).

¹⁴⁶⁵ Ankstyviausias minėtas 1385 m. Čurilos Brodovskio dokumentas (Розов В., *Українські грамоты*, nr. 14) - netipinis, neaišku, ar tikrai galim būtų jį laikyti adopcija, gal tiesiog užrašymas. Kitas – 1451 m. Smolensko vietininkas Simonas Gedgudaitis įdukrino Oną Butrimaitę (AGAD, Zbiór perg. 7310).

¹⁴⁶⁶ 1508 (LM, užrašymų 1, nr. 49), 1508 (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. LXXXV) ir kt.

¹⁴⁶⁷ Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CCX.

¹⁴⁶⁸ 1385 (Розов В., *Українські грамоты*, nr. 14), 1444-1447 (KDKDW, nr. 189), 1454 (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. XIII), 1466 (LM, užrašymų 37, nr. 291.4), 1478-1486 (Паздякоў В., *Беларуская грамата XV стагоддзя*, c. 119), 1487 (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. CXXXVII), 1487 (AGAD, Zbiór perg. 4628), 1487 (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. XC), 1488 (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. CXXXIX).

¹⁴⁶⁹ 1461 (LVIA, f. 525, ap. 8, b. 395, l. 18), 1461 (LMAVB RS, f. 43, b. 17943).

pradžioje Dievo malonės pažymėjimą - panaudotas devyniuose 1455-1517 m. dokumentuose. Dažniausiai rašyta: „*Божьею милостью*“¹⁴⁷⁰, kartą: „*милостию Божьею и пречистое его матери*“¹⁴⁷¹, o kartą minimas ir valdovas: „*Божьею милостью и здоровьемъ господара нашего великого короля Жикгимонта*“¹⁴⁷². Pradžios įvardis buvo dažniausiai naudojamas „*я*“ (dviejuose dokumentuose panaudota archainė forma „*язь*“¹⁴⁷³), nors kunigaikščiai gana dažnai naudojo „*мы*“. Kartą trijų bajorų išduotame dokumente buvo įrašyta: „*Мы, на име*“¹⁴⁷⁴. Viename dokumente panaudotas „*Dievo vergo*“ terminas: „*раб Божы*“¹⁴⁷⁵. Socialinės kilmės nurodymas buvo būdingas kunigaikštiškos kilmės asmenų dokumentams, kurie naudojo tradicinį „*князь/княгиня*“. O štai 1459 m. Kijevo kunigaikštis Semionas Aleksandraitis Olelkaitis pavartojo tokią intituliaciją: „*князь [...] великого князства своего Киевского*“¹⁴⁷⁶. Toponiminės kilmės pavardes dažniausiai naudojo kunigaikščiai Ostrogiškiai, Mstislavskiai, Kobrinskiai, Krošinskiai, Žaslavskiai ir kiti, o bajoriškos kilmės asmenys - retai, žinomas tik Čurilos Brodovskio atvejis¹⁴⁷⁷. Bajoriškos kilmės nurodymas buvo gana epizodiškas. Štai „*pono*“ terminas „*нан/пани*“ panaudotas 8 dokumentuose sudarytuose laikotarpiu 1385-1529 m.¹⁴⁷⁸ Nuo XVI a. pr. vis dažniau buvo naudojami bajoro („*боярин/бояриня*“¹⁴⁷⁹, „*бояринъ господаря короля его милости*“¹⁴⁸⁰) ir žemionio („*землянин/земянка*“¹⁴⁸¹, „*землянинъ господарский*“¹⁴⁸²) terminai. Tėvoniją dokumentuose nurodė tik Svyrių tėvonis („*дедичъ Свирянъ*“, „*dedicz*

¹⁴⁷⁰ 1444-1447 (KDKDW, nr. 189), 1455 (Варонін В., *Князь Юрай Лынгвеневиц...*, nr. 3), 1456 (Варонін В., *Князь Юрай Лынгвеневиц...*, nr. 5), 1456 (Варонін В., *Князь Юрай Лынгвеневиц...*, nr. 6), 1457 (Варонін В., *Князь Юрай Лынгвеневиц...*, nr. 7), 1495 (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 3945, л. 1), 1495 (АВАК, т. 24, nr. 2, л. 1-2), 1496 (AGAD, Zbiór perg. 3284).

¹⁴⁷¹ 1483 (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LXXXV).

¹⁴⁷² 1519 (АЮЗР, т. 1, nr. 70-2).

¹⁴⁷³ 1385 (Розов В., *Українські грамоты*, nr. 14) ir 1444-1447 (KDKDW, nr. 189).

¹⁴⁷⁴ 1523 (LMAVB RS, f. 256, b. 4080).

¹⁴⁷⁵ 1466 (LM, užrašų 37, nr. 291.4).

¹⁴⁷⁶ Розов В., *Українські грамоты*, nr. 93.

¹⁴⁷⁷ 1385 (Розов В., *Українські грамоты*, nr. 14).

¹⁴⁷⁸ 1385 (Розов В., *Українські грамоты*, nr. 14), 1451 (AGAD, Zbiór perg. 7310) ir kt.

¹⁴⁷⁹ 1515 (AGAD, AR, dz. X, s. 570, l. 1), 1518 (LVIA, f. 1294, ap. 1, b. 3, l. 4)

¹⁴⁸⁰ 1507/1522 (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2949, л. 23), 1513 (AGAD, Zbiór perg. 8410)

¹⁴⁸¹ 1516 (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CLXX), 1521 (LMAVB RS, f. 256, b. 2241), 1523 (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CCLVII).

¹⁴⁸² 1508 (АЮ-ЗР, 1907, nr. XXVIII-6), 1529 (LMAVB RS, f. 1, b. 95).

Swirjan“) Andrius Daugirdaitis¹⁴⁸³. Toponimai į intituaciją buvo įtraukiami gana retai. Kai kurie didikai įvardindavo save kaip „*нан Виленский*“¹⁴⁸⁴, „*нан Троцкий*“¹⁴⁸⁵, taip pat smulkesni bajorai: „*нан Долъзкый*“¹⁴⁸⁶ ir „*земянин Ковенский*“¹⁴⁸⁷, viena bajoriškos kilmės moteris nurodė esanti „*боарня Жижморская*“¹⁴⁸⁸, o kita „*земianka Braclawska*“¹⁴⁸⁹. Keliuose XVI a. pr. dokumentuose bajorai nurodė savo pavietą¹⁴⁹⁰. Dokumento išdavėjo sutuoktinis ir/ar vaikai buvo minimi nuo 1477 m., o iki tiriamojo laikotarpio pabaigos 1529 m. jie buvo įrašyti apie 15 proc. visų žinomų dovanojimų ir užrašymų.

Promulgacija buvo naudojama nuo 1451 m.¹⁴⁹¹, iš viso – 75 proc. dokumentų. Galima matyti šios formulės svarbos augimą: 1451-1500 m. ją turėjo apie 50 proc. dokumentų, o 1502-1529 – apie 93 proc. Pastebime, kad dėl savo specifinio pobūdžio visu aptariamuoju laikotarpiu promulgacijos dažniausiai neturėjo valdų užrašymai pavaldiniams, tačiau XVI a. pr. šios klauzulės neturėjo tik tokie dokumentai¹⁴⁹². Ankstyvieji 1451-1461 m. dokumentai turėjo gana specifines promulgacijas, kurios vėliau nebesutinkamos ar tik sutinkami kai kurie jų elementai. Štai dvi iš jų panaudotos tik kartą: „*Чиню светочно сим своимъ листомъ*“ (1451 m.)¹⁴⁹³, „*чиню твердост сею моею грамотою нынешним и потом будущим, всим*

¹⁴⁸³ 1454 (KDKDW, nr.218), 1461 (LVIA, f. 525, ap. 8, b. 395, l. 18), 1461 (LMAVB RS, f. 43, f. 17943).

¹⁴⁸⁴ Tai save įvardina 1451 m. Smolensko vietininkas Simonas Gedgaudaitis (AGAD, Zbiór perg. 7310) ir 1518 m. didysis etmonas etc kunigaikštis Konstantinas Ivanovičius Ostrogiškis (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 4204, л. 117-117об).

¹⁴⁸⁵ 1459 m. Trakų kaštelionas ir Naugarduko vietininkas Alekna Davainaitis (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LIV) ir 1529 m. Žemaičių seniūnas Stanislovas Stanislovaitis (Kęsgaila) (LMAVB RS, f. 256, b. 3622 ir LM, užrašymų 25, nr. 159).

¹⁴⁸⁶ 1477 m. Ivaška Zienkovičius Dolskis (BiblCzart, perg. 1278).

¹⁴⁸⁷ 1521 (LMAVB RS, f. 256, b. 2241).

¹⁴⁸⁸ 1515 m. Žiez marių bajorė Petruša Mateševičienė dovanoja valdas Elžbietai Sapiegienei (AGAD, AR, dz. X, s. 570, l. 1).

¹⁴⁸⁹ 1516 (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CLXX) ir 1523 (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CCLVII).

¹⁴⁹⁰ 1508 (АЮ-ЗР, 1907, нр. XXVIII-6), 1513 (AGAD, Zbiór perg. 8410), 1518 (LVIA, f. 1294, ap. 1, b. 3, l. 4), 1529 (LMAVB RS, f. 1, b. 95).

¹⁴⁹¹ AGAD, Zbiór perg. 7310.

¹⁴⁹² Pvz., 1503 (АБАК, т. 24, нр. 7), 1503 (АБАК, т. 24, нр. 6), 1519 (LMAVB RS, f. 18, b. 206/1/6, l. 598), 1522 (VUB RS, f. 5-C10-783).

¹⁴⁹³ AGAD, Zbiór perg. 7310.

добрѹм кому тоє моеє грамоты будет надобе видет або чтучи слышет“ (1454 m.)¹⁴⁹⁴. Kitų promulgacijų kai kurios dalys buvo naudojamos vėliau: „**явно буд** всим нинешним и потом будучим листъ сий смотрячим“ (1454, 1461 m.)¹⁴⁹⁵ – XVI a. pr. rastos kelios klauzulės su neįprastu „**явно**“ panaudojimu¹⁴⁹⁶; „**ознамуем** сим листом нашим хто бы на него посмотрит любо чтучи его слухати будет хотев кому бы того ведати потреба“ (1459 m.)¹⁴⁹⁷ – neįprastą „**ознамуем**“ sutinkame bent kartą XVI a. pradžioje¹⁴⁹⁸. Nuo 1466 m. dažniausiai jau buvo naudojamos dviejų pagrindinių tipų promulgacijos, t. y., „pažyminčios“ („**чиню знаменито**“) ir „supažindinančios“ („**вызнаваю**“). 1466-1505 m. dominavo „pažyminčios“, kurios sudarė apie 70 proc. visų promulgacijų, o apie 30 proc. – „supažindinančios“. XVI a. pr. proporcijos pasikeitė: 1507-1529 m. „supažindinančios“ sudarė apie 63 procentus, o apie 37 – „pažyminčios“. Naudotos standartinės formulės (žr. skyrių apie pardavimus ir kt.), o netipinės buvo retos, pvz.: „**даемъ знати** кожъдому, кому будетъ потребъ того ведати“ (1513 m.)¹⁴⁹⁹

„**Laisvo apsisprendimo ir sveiko proto**“ klauzulė atsirado įvairiose suteiktyse ir dovanojimuose XV a. vid.¹⁵⁰⁰ ir epizodiškai naudota iki tiriamojo laikotarpio pabaigos. 1451-1529 m. ją turėjo apie 26 proc. dokumentų. Dažniausiai akcentuojamas sveikas protas, gera atmintis, laisva valia ir neprievartinis apsisprendimas. Klauzulės buvo sudaromos skirtingos pasirenkant atskirus elementus - vieno griežto šablono nebuvo laikomasi. Štai keli pavyzdžiai: „**Будучи у доброй памети и у добром здарови, никим не**

¹⁴⁹⁴ Archiwum Sanguszków, t. III, nr. XIII.

¹⁴⁹⁵ Visų trijų dokumentų išdavėjas buvo Svyrių tėvonis Andrius Daugirdaitis. 1454 (KDKDW, nr. 218) ir 1461 (LVIA, f. 525, ap. 8, b. 395, l. 18) dokumentuose buvo panaudotas minėtas variantas, o dar viename 1461 (LMAVB RS, f. 43, b. 17943) panašus variantas: „**lawno** będzie wszystkim ninesznim y na potym będqcyt“.

¹⁴⁹⁶ „Czynie **jawno** tym moim listem [...]“ (1518, РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 4204, л. 117-117об), „**Явно** чиню сим [...]“ (1520, AGAD, Zbiór perg. 8394), „**Явно** чиню сим [...]“ (1522, LM, užrašųтų 25, nr. 17), „Czynią **jawnie** y wuznawam tym [...]“ (1524, РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2672, л. 53-53об), „**Чиню явно** сим [...]“ (1529, LMAVB RS, f. 37, b. 813).

¹⁴⁹⁷ Розов В., *Українські грамоты*, nr. 93.

¹⁴⁹⁸ „**Ознамуем** сим нашим листом“ (1528, AGAD, Zbiór perg. 7544).

¹⁴⁹⁹ LM, užrašųтų 25, nr. 81.

¹⁵⁰⁰ 1451 (AGAD, Zbiór perg. 7310).

намовлен, але своєю доброю волею и добрым умыслом“¹⁵⁰¹, „Цельмъ розумомъ, никим не намовленыи, одно самъ по своее доброй воли“¹⁵⁰².

„Draugų“ ir giminaičių ar tarybos pritarimo klauzulė naudota retai. Štai, 1527 m. kunigaikštienė Vasilisa Glebavičienė (*Василиса Глебовна Иванова Василевича Корецкая*) užrašė valdas žentui Mikalojui Zbrochavičiui ir savo dukrai Onai, kur buvo įrašytas išdavėjos sūnų leidimas: „из дозволениемъ и порадою сынов моих“¹⁵⁰³. **Valdovo ar valstybės pareigūno sutikimo ar pritarimo** klauzulė pasitaiko keliuose užrašymuose. Rasti du Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kazimiero Jogailaičio valdymo metu sudaryti dokumentai su tokiomis valdovo leidimo klauzulėmis: „и с призволениемъ о гсподарскимъ короля его млсти записал“¹⁵⁰⁴ ir „с приволенемъ господаря короля Казимира полского, князя великого литовского и иныхъ“¹⁵⁰⁵. Kartą įrašytas LDK ponų tarybos pritarimas: „а з радою брати своей панов рады великого княжества литовского“¹⁵⁰⁶. XVI a. pr. žinomi trys dokumentai, kuriuose įrašytas valstybės pareigūno (didžiojo etmono, vietininko) leidimas: „з дозволениемъ“¹⁵⁰⁷, „пришодшы есмо передъ обличность“¹⁵⁰⁸.

Inskripcija ir gavėjas. Didžiosios dalies suteikčių ir užrašymų gavėjais buvo to paties socialinio sluoksnio asmenys kaip ir išdavėjai (dažniausiai bajorai ir sritiniai kunigaikščiai), kadangi buvo skirti giminaičiams: dovio – žmonai, kraičio – žentui ir pan. Adopcinių dokumentų išdavėjai daugiausiai buvo bajorijos atstovai, tad ir gavėjai buvo bajorai, neretai didikai. Be to, įsūnijami dažniausiai buvo vyrai, rusėniškų moterų adopcijų nerasta. Kartą

¹⁵⁰¹ 1459 (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LIV).

¹⁵⁰² 1466 (LM, užrašymų 37, nr. 291.4).

¹⁵⁰³ Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CCCXVII.

¹⁵⁰⁴ 1451 m. Smolensko vietininko Simono Gedgudaičio Onos Butrimaitės adopcija (AGAD, Zbiór perg. 7310).

¹⁵⁰⁵ 1488 m. Volynės maršalo Olizaro Šilovičiaus valdų užrašymas seserėnui Bagdonui Vasilevičiui (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. CXXXIX).

¹⁵⁰⁶ 1459 m. Trakų kašteliono ir Naugarduko vietininko Alekno Davainaičio dovio užrašymas žmonai Barborai (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LIV).

¹⁵⁰⁷ 1508 (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. LXXXV), 1516 (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CLXX).

¹⁵⁰⁸ 1519 (LM, užrašymų 15, nr. 25).

buvo pasiduota karaliaus globon¹⁵⁰⁹ ir kartą valdos buvo užrašytos Pasvalio miestiečiui¹⁵¹⁰. Dokumentų gavėjais buvo dažniausiai vidutiniai ir smulkieji bajorai – apie 76 procentus, didikai – apie 16 proc. ir sritiniai kunigaikščiai – apie 7 procentus. Moterys buvo gavėjomis 16 proc. dokumentų. Sunkiau įvardinti suteikčių pavaldiniams arba tarnams („*служба*“, „*служебник*“) gavėjų socialinį statusą. Tikėtina, kad jie dažniausiai buvo bajoriškos kilmės asmenys, kurie atliko karinę tarnybą.

Naracija buvo naudojama nuo XV a. pradžios užrašymų pavaldiniams¹⁵¹¹. XV a. pr. – 1510 m. šią klauzulę turėjo apie 35 procentus dokumentų, o 1510 – 1529 m. apie 80 proc. Matome, kad tokio pobūdžio dokumentuose vis svarbiau tapo nurodyti sandorio sudarymo aplinkybes. Suteiktys pavaldiniams dažniausiai buvo motyvuojamos ištikimos tarnybos atlikimu (žinomos visu aptariamuoju laikotarpiu nuo pat XV a. pradžios), kraičio – minimas dukros ištekinimas, dovio – minimas žmonos atsineštas kraitis (kartais akcentuojama LDK teisėje galiojanti dovio užrašymo norma¹⁵¹²). Adopcijos paprastai buvo motyvuojamos senatve, vaikų neturėjimu ir nuogastavimu, kad nebus kam pasirūpina sielos atminimu. Kitų suteikčių priežastys buvo nurodomos individualios, pvz., 1513 m. Michailas Michailovičius užrašė valdas žemės maršalui ir Gardino seniūnui Stanislovui Petraičiui už tai, kad šis padėjo nepritekliuje ir davė pinigų savo vaikų išpirkai¹⁵¹³ arba 1529 m. giminaičiai Dembnickiai, Jablonskiai ir kiti užrašė pusė atsiimtų valdų Vilniaus vaivada Albertui Goštautui už pagalbą jas atgaunant¹⁵¹⁴. O štai apie 1500 m. Katerina Ortemienė užrašė valdas Borisoglebo vienuolyno igumenui Lukui, nes iš jo buvo pasiskolinusi pinigų, kuriuos atidavė savo vyrui prekybai, tačiau šis pabėgo ir ją išdavė¹⁵¹⁵.

¹⁵⁰⁹ 1529 (LM, užrašymų 1, nr. 626).

¹⁵¹⁰ 1526 (LMAVB RS, f. 43, b. 14729am, l. 4v).

¹⁵¹¹ Ankstyviausias: 1395/1424 (ABAK, т. 13, нр. 1).

¹⁵¹² 1523 (LM, užrašymų 25, nr. 172).

¹⁵¹³ AGAD, Zbiór perg. 8410.

¹⁵¹⁴ LMAVB RS, f. 1, b. 95.

¹⁵¹⁵ LMAVB RS, f. 256, b. 2079.

Dispozicija apima šias pagrindines dalis: suteikiamo objekto įvardinimas, jį lydinti pertinencija, teisių perleidimo/atsisakymo ir „gražos“ ar įpareigojimo klauzulės.

Dažniausiai buvo užrašomos valdos: „*имение*“ (apie 28 proc.), žmonės: „*люди, человек*“ (apie 19 proc.), dvarai: „*двор, дворище, дворец*“ (apie 19 proc.), žemės: „*земля*“ (apie 10 proc.), tam tikra pinigų suma nuo valdų (apie 8 proc.) ir kaimai: „*село, селище*“ (apie 7 proc.). Kiti pavieniai: tarnybos: „*служба людей*“, pilis: „*замок*“, pelkė, nelaisvieji žmonės: „*человек непохожий рыболов*“, „*паробек неволный*“, „*конокормец*“ ir kt.

Pertinencijos dažniausiai buvo naudojamos užrašant nekilnojamą turtą ir valstiečius. Apie 70 proc. šio turto užrašymų turėjo pertinencijas. Pažymėsime, kad ankstyviausia abstrakti pertinencija buvo panaudota XV a. pr. sudarytame dokumente, kuriuo kunigaikštis Lengvenis Mstislavskis dovanojo valdas savo dvarioniui Kostiuškai Voliužiničiui¹⁵¹⁶. Jame užrašytas „*кgrund [...] со всеми навсими пожитками*“. O ankstyviausia pertinencija su naudmenų įvardinimu žinoma nuo XV a. vid.¹⁵¹⁷ Aplamai šios klauzulės panaudojimas sutapo su anksčiau išsamiai aptartų dokumentų, pvz., rusėniškų pardavimų. Keliuose dokumentuose buvo nurodyta, ką iš užrašyto turto išdavėjas pasilieka sau¹⁵¹⁸, o daugiau kokių nors specifinių išimčių nerasta.

Valdų ribų aprašymas įrašytas vos keliuose dokumentuose nuo XV a. vid.¹⁵¹⁹

Teisių perleidimas/atsisakymo klauzulė. Suteiktis ar dovanojimas dažnai (jei nebuvo nurodoma kitaip) buvo suprantamas kaip „amžinas“, todėl nuo pat ankstyvųjų XV a. pradžios dokumentų buvo įterpiamas „*вѣчно*“ arba „*обел вѣчно и непорушно*“ (viso turėjo apie 60 proc. dokumentų). Taip pat nuo pat pirmųjų XIV a. pabaigos dovanojimų, sandorio tęstinumas buvo pabrėžiamas

¹⁵¹⁶ 1395/1424? (АБАК, т. 13, нр. 1).

¹⁵¹⁷ 1451 (AGAD, Zbiór perg. 7310).

¹⁵¹⁸ Pvz., 1508 (АБАК, т. 24, нр. 14), 1527 (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CCCXVII).

¹⁵¹⁹ 1459 (Розов В., *Українські грамоты*, нр. 93), 1488 (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. CXXXIX), 1503 (АБАК, т. 24, нр. 8) ir 1527 (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CCCXVII).

nurodant, kad valda suteikiama ne tik dokumento gavėjui, tačiau ir jo santuokiniui, jų vaikams ir kitiems palikuoniams (turėjo apie 70 proc. dokumentų).

Teisių perleidimo/atsisakymo klauzulės neturėjo tik vienas kitas užrašymas¹⁵²⁰. Be minėtų trumpų „amžinumo“ ir tęstinumo dalių įrašymo, buvo akcentuojami dar keli dalykai: pirma - draudimas išdavėjui ar jo giminaičiams „įeiti“ („*не вступать*“) į suteiktą objektą (naudota nuo XV a. vid. – turėjo apie 30 proc. visų dokumentų), antra - draudimas jo „ieškoti“ („*не поускивати*“, naudota nuo XV a. vid, bet dažniau XVI a. pradžioje, o turėjo apie 10 procentus dokumentų), trečia – draudimas sandorį kaip nors laužyti („*не рухати*“, naudota nuo XV a. 6 dešimtmečio, tačiau turėjo vos keli dokumentai¹⁵²¹), ketvirta – nurodymas, kad buvęs savininkas nepasilieka sau jokių teisių („*ничого на томъ собе не оставлять*“) į suteiktą turtą (naudota nuo XVI a. antrojo dešimtmečio ir turėjo apie 10 procentus visų dokumentų), penkta - leidimas visokeriopai disponuoti turtu („*волен продати..*“, naudota nuo XV a. vidurio, turėjo apie 23 procentus dokumentų). Dažniausiai naudotos anksčiau įvardintos standartinės klauzulės (žiūrėti poskyrį apie rusėniškus pardavimo dokumentus). Dėl skirtingo suteikčių ir dovanojimų pobūdžio pasitaikydavo specifinių teisių perleidimo įrašymų. Štai keliuose kunigaikščių Mstislavskių dokumentuose nurodomas pavaldinių dovanojimas su teise juos teisti¹⁵²², arba kai kuriuose dovio užrašymuose tiksliai nurodoma, kam turtas pereis išdavėjui mirus bevaikiui, žmonai ištekėjus antrąsyk ir kitais atvejais¹⁵²³, kartais buvo įrašoma, kad paliekama teisė giminaičiams išpirkti turtą (ypač kai

¹⁵²⁰ Рvз., 1456 (Варонін В., *Князь Юрай Лынзвеневич...*, nr. 5), 1483 (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LXXXV), 1521 (LMAVB RS, f. 4, b. 21).

¹⁵²¹ 1459 (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LIV), 1466 (LM, užrašymų 37, nr. 291.4), 1503 (АБАК, т. 24, nr. 8).

¹⁵²² 1395/1424? (АБАК, т. 13, nr. 1), 1519 (АЮЗР, т. 1, nr. 70-2).

¹⁵²³ 1454 (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. XIII), 1509 (Malinowski M., Przewdziecki A., *Źródła do dziejów polskich...*, s. 424-425), 1513 (LMAVB RS, f. 2, b. 39), 1529 (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CCCLXVII).

nuo valdų buvo užrašoma tik konkreti pinigų suma)¹⁵²⁴ arba fiksuojamas giminaičių atskyrimas¹⁵²⁵.

Protekcijos klauzulė nebuvo naudojama.

„**Graža**“ arba **įpareigojimas** nurodytas apie 33 procentuose suteikčių ir dovanojimų. Dažniausiai įpareigojimas buvo įrašomas suteiktyse pavaldiniams, kurie mainais turėjo tarnauti arba atlikti karinę tarnybą – tai buvo įrašoma visu aptariamuoju laikotarpiu (apie 53 proc. visų suteikčių tarnams¹⁵²⁶). Kituose užrašymuose dominavo įpareigojimas pasirūpinti globa iki mirties, o mirus sielos atminimu, kuris taip pat buvo naudojamas visu aptariamuoju laikotarpiu nuo pat XIV a. pab. (kone pusė žinomų įpareigojimų)¹⁵²⁷. Rečiau buvo pažymimas įpareigojimas aprūpinti materialiai, ginti ir kt., pavyzdžiui, 1527 m. kunigaikštienė Vasilisa Glebavičienė (*Василиса Глебовна Ивановя Василевича Корецкая*) su sūnumis, užrašydama valdas savo žentui Mikalojui Zbrochavičiui ir dukrai Onai, įpareigojo mokėti cerkvei dešimtinę¹⁵²⁸.

Sankcija buvo panaudota vos keliuose dokumentuose. Ankstyvuosiuose užrašymuose panaudotos šie „Dievo teismo“ sankcijų variantai: 1385 m. užrašyme žentui: „*А кто поступить на мое слово въведается тотъ передъ Богом ис моею душею*“¹⁵²⁹ ir 1451 m. adorpcijoje: „*а хто бы то хотел по моем животе рушит тому Богъ мстит и судит*“¹⁵³⁰. Vėliau sankcijos randamos tik keliuose XVI a. pradžios dokumentuose, tačiau išskirtinai pasaulietinės, t.y., numatoma piniginė bauda valdovui ir/ar valstybės

¹⁵²⁴ 1487 (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. CXXXVII), 1508 (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. LXXXV), 1521 (LMAVB RS, f. 256, b. 2241), 1524 (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2672, л. 53-53об), 1529 (LMAVB RS, f. 37, b. 813).

¹⁵²⁵ 1508 (LMAVB RS, f. 6, b. 101), 1520 (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CCX), 1522 (LMAVB RS, f. 6, b. 122).

¹⁵²⁶ 1395/1424? (АВАК, т. 13, нр. 1), 1454 (KDKDW, nr. 218), 1461 (LVIA, f. 525, ap. 8, b. 395, l. 18) ir kt.

¹⁵²⁷ 1385 (Розов В., *Українські грамоты*, нр. 14), 1444-47 (KDKDW, nr. 189), 1488 (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. CXXXIX), 1492 (KDKW, nr. 392) ir kt.

¹⁵²⁸ Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CCCXVII.

¹⁵²⁹ Розов В., *Українські грамоты*, нр. 14.

¹⁵³⁰ AGAD, Zbiór perg. 7310.

pareigūnui¹⁵³¹. Pasaulietinės sankcijos naudotos, kaip ir kitų rūšių rusėniškuose dokumentuose (pvz., pardavimų).

Testacija turėjo apie 66 proc. rusėniškų suteikčių ir dovanojimų, kuris buvo įrašoma nuo ankstyvųjų dokumentų XIV a. pab.¹⁵³². Tokį mažą procentą, palyginus su kitų rūšių dokumentais, lėmė tai, kad testacija retai buvo įrašoma suteiktyse pavaldiniams, kur ji nurodyta vos 27 proc. dokumentų. Matyt, tai lėmė specifinis pono ir tarno santykis. Kiti dokumentai dažniausiai šią formuliario dalį turėjo. Liudytojų skaičius svyravo nuo 1 iki 12. Dažniausiai buvo įrašomi 2 (apie 18 proc. visų testaciją turėjusių dokumentų), 4 (apie 17 proc.) ir 5 (apie 20 proc.) liudytojai, pavieniuose dokumentuose aptinkami ir kitokie liudytojų skaičiai. 98 proc. testacijų įrašyti bajoriškos kilmės asmenys. Valstybės pareigūnai sutinkami nuo pat ankstyvųjų XIV a. pabaigos dokumentų visu aptariamuoju laikotarpiu. Jie įrašyti apie 70 proc. testacijų. Liudytojai buvo nuo aukščiausių valstybės pareigūnų, tokių kaip vaivados, maršalai ir pan., taip pat smulkesni, kaip valdovo raštininkas, dvarionis ar tijūnas. Kunigaikštiškos kilmės asmenys dažniau liudijo kunigaikščių ir didikų dokumentuose ir įrašyti apie 54 procentuose testacijų. Bažnyčios pareigūnai tarp liudytojų sutinkami visu aptariamuoju laikotarpiu ir įrašyti apie 28 procentuose testacijų (katalikų ir stačiatikių apylygiai). Dažniau buvo įrašomi aukšti bažnyčios pareigūnai – katalikų: Vilniaus¹⁵³³, Lucko vyskupai¹⁵³⁴, stačiatikių: Kijevo metropolitas¹⁵³⁵, Lucko¹⁵³⁶, Smolensko vladykos¹⁵³⁷. Miestiečiai įrašyti vos keliose XVI a. pradžios testacijose: Vilniaus burmistras¹⁵³⁸, Ramygalos vaitas¹⁵³⁹, Vinicos miestiečiai¹⁵⁴⁰. Kartą tarp

¹⁵³¹ 1508/1523 (LMAVB RS, f. 6, b. 101), 1518 (LVIA, f. 1294, ap. 1, b. 3, l. 4), 1529 (LMAVB RS, f. 1, b. 95) ir 1529 (LMAVB RS, f. 256, b. 2683).

¹⁵³² 1385 (Розов В., *Українські грамоты*, nr. 14), 1451 (AGAD, Zbiór perg. 7310) ir kt.

¹⁵³³ 1522 (LM, užrašymų 25, nr. 17).

¹⁵³⁴ 1459 (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LIV).

¹⁵³⁵ 1520 (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CCX).

¹⁵³⁶ 1483 (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LXXXV), 1506 (LM, užrašymų 37, nr. 291.3), 1509 (Źródła do dziejów polskich, s. 424-425), 1522 (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CCXLIII).

¹⁵³⁷ 1451 (AGAD, Zbiór perg. 7310).

¹⁵³⁸ 1515 (AGAD, AR, dz. X, s. 570, l. 1).

¹⁵³⁹ 1518 (LVIA, f. 1294, ap. 1, b. 3, l. 4).

¹⁵⁴⁰ 1508 (AIO-3P, 1907, nr. XXVIII-6) ir 1523 (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CCLVII).

liudytojų buvo įrašytas didžiojo kunigaikščio pirklys („*купец великого князя*“¹⁵⁴¹), išdavėjo tarnai („*слуги мои*“¹⁵⁴²), valdovo žmonės („*люди королевскоје*“¹⁵⁴³). Moteris įrašyta kartą ir ji buvo dokumento išdavėjos dukra¹⁵⁴⁴.

Ankstyvųjų suteikčių testacijos pradėtos gana netipiškai: „*a на то послуци*“¹⁵⁴⁵, „*a на то сведки*“¹⁵⁴⁶, „*a то потвержене сталося при*“¹⁵⁴⁷. Tačiau nuo XV a. vid. dažniausiai buvo naudojama ši testacijos formulė: „*A при томъ были*“. XVI a. pradžioje pradėta naudoti: „*A при томъ были и того добре сведомы*“¹⁵⁴⁸, kuri XVI a. trečiajame dešimtm. įsivyravo. Dviejuose dokumentuose buvo dvi liudytojų grupės, t.y., tie kurie „buvo“ ir tie, kuriems „žinoma“ („*под сведомом*“). Viename liudytojais, kuriems buvo „žinoma“, įrašyti du valstybės pareigūnai, t.y., Lucko seniūnas ir Voluinės maršalas, o kitame – tik Lucko seniūnui¹⁵⁴⁹. Kiti liudytojai buvo išvardinti įprasta tvarka. 1527 m. dokumente atskirai išvardinti kaimynai, kurių žemės ribojosi su disponuojama valda, o paskiau liudytojai¹⁵⁵⁰. Testacijų su baigiamąja dalimi, pažyminčia „kitus liudytojus“, nerasta.

Antspaudavimas ir koroboracija. Antspauduoti buvo visi žinomi suteikčių ir dovanojimų dokumentai, tačiau koroboracija buvo įrašoma ne visada. Jos neturi didžioji dauguma ankstyvųjų dokumentų laikotarpiu 1385 – 1457 m. (išimtis du 1454 m. dokumentai¹⁵⁵¹), tačiau vėliau visi dokumentai jau su šia formuliario dalimi. Iki pat XV a. pabaigos dažniausiai antspaudavo vienas išdavėjas, o liudytojų antspaudai pasitaiko epizodiškai¹⁵⁵². 1496 – 1529 m.

¹⁵⁴¹ 1498 (LVIA, f. 525, ap. 8, b. 1911, l. 1).

¹⁵⁴² 1507/1522 (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2949, л. 23).

¹⁵⁴³ 1516/1531 (LMAVB RS, f. 18, b. 206/1/6, l. 648).

¹⁵⁴⁴ 1488 (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. CXXXIX).

¹⁵⁴⁵ 1385 (Розов В., *Українські грамоты*, nr. 14).

¹⁵⁴⁶ 1451 (AGAD, Zbiór perg. 7310).

¹⁵⁴⁷ 1461 (LVIA, f. 525, ap. 8, b. 395, l. 18) ir 1461 (LMAVB RS, f. 43, b. 17943).

¹⁵⁴⁸ 1508 (АЮ-ЗР, 1907, nr. XXVIII-6).

¹⁵⁴⁹ 1477 (BiblCzart, perg. 1278) ir 1487 (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. XC).

¹⁵⁵⁰ 1527 (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CCCXVII).

¹⁵⁵¹ Suteiktis tarnui (KDKDW, nr. 218) ir dovio užrašymas (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. XIII).

¹⁵⁵² 1385 m. (Розов В., *Українські грамоты*, nr. 14) buvo prikabinėti 2 antspaudai (išdavėjo ir tikriausiai vieno iš liudytojų), 1454 m. (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. XIII) – 3 (išdavėjo, dėdės ir

liudytojai prikabino antspaudus prie 57 proc. dokumentų. Liudytojų antspaudų skaičius svyravo nuo 1 iki 8, o dažniausiai – 2, 4 ir 5. Nuo XV a. 9 dešimtmečio dokumentus pradėjo antspauduoti valdžios pareigūnai arba/ir bažnyčios atstovai¹⁵⁵³, kurių antspaudai yra prie kone pusės dokumentų. Dažniau antspaudavo valstybės pareigūnai (prie kone pusės dokumentų), o bažnytiniai - rečiau (prie 10 proc. dokumentų). Antspaudavo aukščiausio ir žemiausio rango pareigūnai. Pvz., 1520 m. kunigaikštis Andrius Jurevičius Zaslavskis išūnijo kunigaikštį Ilją Konstantinaitį Ostrogiškį, o dokumentą antspaudavo Kijevo metropolitas Iosifas, Trakų vaivada Albertas Goštautas, žemės maršalas Jonas Radvilaitis ir kiti¹⁵⁵⁴ arba 1522 m. kunigaikštis Semionas Jomantovičius Podberezkis išūnijo Vilniaus vaivadą Albertą Goštautą, o dokumentą antspaudavo Vilniaus vyskupas Jonas, karaliaus dvaro išdininkas Ivanas Andriejovičius ir žemės karuža Dobka Jurevičius¹⁵⁵⁵. Antspaudavo testacijose minimi Vinicos miestiečiai, valdovo pirklys ir Vilniaus burmistras¹⁵⁵⁶. XVI a. pradžioje vos keli suteikčių ir dovanojimų išdavėjai neturėjo savo antspaudą ir prašė antspauduoti kitą asmenį, kuomet tai nurodydavo koroboracijoje arba nutylėdavo¹⁵⁵⁷. Būta ir neatitikimų, pvz., kartą koroboracijoje buvo minima, kad prispaudžiami 9 antspaudai, tačiau originale buvo prikabinti vos 4¹⁵⁵⁸.

Koroboracijos formulėje dažniausiai pabrėžiamas sandorio tvirtumas („*твердость*“) (naudotas visu aptariamuoju laikotarpiu, ypač dažnai XVI a. pradžioje), rečiau teisingumas ar teisėtumas („*справедливость*“) (nuo XV a. pabaigos) ir „viešumas/patvirtinimas(?)“ („*для сведомя*“, „*свидетство*“, nuo XV a. pabaigos, tačiau dažniau XVI a. pradžioje). Nuo XV a. vidurio

brolio), 1461 m. (LMAVB RS, f. 43, b. 17943) – 3 (išdavėjas ir 2 liudytojai), 1487 (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. CXXXVII ir AGAD, Zbiór perg. 4628) – po 8 (išdavėjas ir 7 liudytojai).

¹⁵⁵³ Ankstyviausi: 1487 (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. CXXXVII) ir 1487 (AGAD, Zbiór perg. 4628).

¹⁵⁵⁴ Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CCX.

¹⁵⁵⁵ LM, užrašymų 25, nr. 17.

¹⁵⁵⁶ Vinicos miestiečiai (1522, VUB RS, f. 5-C10-783), valdovo pirklys (1496, LVIA, f. 525, ap. 8, b. 1911, l. 1) ir Vilniaus burmistras (1515, AGAD, AR, dz. X, s. 570, l. 1).

¹⁵⁵⁷ Nurodė, kad neturi antspaudą: 1515 (AGAD, AR, dz. X, s. 570, l. 1), 1523 (LMAVB RS, f. 256, b. 4080); nutylėjo: 1503 (ABAK, т. 13, нр. 2), 1518 (LVIA, f. 1294, ap. 1, b. 3, l. 4), 1529 (LMAVB RS, f. 37, b. 813).

¹⁵⁵⁸ 1487 (AGAD, Zbiór perg. 4628).

koroboracija buvo papildoma dokumento suteikimo/davimo nurodymu, kuri turėjo apie 33 procentus dokumentų. Dokumentą antspauduojant liudytojams, koroboracija buvo papildoma standartiniai prašymo-sutikimo elementais. Klausulės buvo standartinės, kurių pagrindinės formulės pateiktos ankstesniuose skyriuose (žiūrėti skyrių apie pardavimo dokumentus).

Dokumento išdavimo **vieta (actum)** įrašoma nuo pat XV a. pradžios dokumentų, iš viso - apie 90 proc. dokumentų. Dokumentų išdavimo vietos buvo plačiai pasklidę, kadangi iš kone šimto žinomų dokumentų sudarymo vietų priskaičiuoja net 57 skirtingos vietos. Išsiskiria Vilnius (apie 18 proc.) ir Piskas (apie 10 proc.), kitur žinomi tik pavieniai dokumentai. Formulė buvo trumpa, ankstyvuosiuose 1385 – 1456 m. dokumentuose dažniausiai buvo naudota „дан у/въ/во“, kuomet ją pakeitė „писанъ во/у/на“ ar „а писан“. Kartu davimas ir parašymas panaudoti kartą¹⁵⁵⁹. Paprastai vietovė buvo nurodoma apsiribojant tik pavadinimu, bet rasti keli patikslinti variantai: „писан на прилуце за Днепромъ“¹⁵⁶⁰, „писан у дворе у [...]“¹⁵⁶¹, „писан у Слуцку в замку“¹⁵⁶² ir „а сталася тая реч у Ромикголе у дому Мартина воица“¹⁵⁶³.

Dataciją (datum) turėjo apie 96 procentus dokumentų, o naudota nuo XIV a. pab. ankstyvųjų dokumentų¹⁵⁶⁴. Ją paprastai sudarė metai, mėnuo, diena ir indiktas, rečiau liturginės šventės nurodymas. Metai nurodyti apie 63 procentuose dokumentų: apie 25 proc. užrašyti skaičiuojant nuo Kristaus gimimo ir apie 38 proc. – nuo pasaulio sukūrimo 5508 m. prieš Kristų. Ankstyvuojų laikotarpiu nuo 1383 m. iki 1509 m. vyravo bizantiškas metų skaičiavimo stilius, kuomet žinomi vos 3 dokumentai, kuriuose metai įrašyti skaičiuojant nuo Kristaus gimimo¹⁵⁶⁵. XVI a. pradžioje situacija pasikeitė iš

¹⁵⁵⁹ 1466 (LM, užrašymų 37, nr. 291.4):

¹⁵⁶⁰ 1459 (Розов В., *Українські грамоты*, nr. 93).

¹⁵⁶¹ 1521 (LMAVB RS, f. 4, b. 21).

¹⁵⁶² 1528 (AGAD, Zbiór perg. 7544).

¹⁵⁶³ 1518 (LVIA, f. 1294, ap. 1, b. 3, l. 4).

¹⁵⁶⁴ 1385 (Розов В., *Українські грамоты*, nr. 14).

¹⁵⁶⁵ 1454 (KDKDW, nr.218), 1461 (LVIA, f. 525, ap. 8, b. 395, l. 18), 1461 (LMAVB RS, f. 43, b. 17943).

esmės – katalikiška tradicija įsivyravo. Tačiau tai labiau susiję su dokumentų išdavimo vieta, XIV a. pabaigoje – 1500 m. išliko daugiau dokumentų iš rusėniškų žemių, o XVI a. pr. procentiškai jų žinoma gerokai mažiau (palyginimui, panaši situacija ir su kitomis dokumentų rūšimis, pvz., rusėniškų pardavimų). Mėnuo ir diena nurodyti apie 84 procentuose dokumentų ir rašyti gana tolygiai nuo pat ankstyvųjų XV a. pradžios dokumentų. Indiktas naudotas taip pat nuo XV a. pradžios nuosekliai 86 procentuose dokumentų. Datacijos formulė atitiko kitų dokumentų rūšių dataciją, kuri išsamiai išanalizuota kituose disertacijos skyriuose (žr. skyrius apie rusėniškas fundacijas ir pardavimus). Paminėsime dar tik liturginių švenčių ir savaitės dienos įrašymą, kurį radome 3 dokumentuose: „*на память святого мученика Иефимья на кануне проводъвъ у суботу*“ (1385 m.)¹⁵⁶⁶, „*у середе по Божем целе*“ (1518 m.)¹⁵⁶⁷ ir „*we wtorek przed oktawą wszystkich swiętych*“ (1520 m.)¹⁵⁶⁸

Išdavėjų subskripcijos (parašai). Parašai buvo naudojami retai ir disponuojama 5 dokumentais su išdavėjų parašais ir visi jie buvo valdų suteiktyse pavaldiniams ir dažniau pasirašinėjo kunigaikščiai. Ankstyviausias žinomas parašas: 1455 m. kunigaikštis Jurijus Lengvenaitis valdų suteiktyje bajorui Vasilijui Talkonevičiui, kur buvo pasirašyta kitoje dokumento (toks vienintelis atvejis) pusėje: „*сам князь Юрьи Лынгвеневиич*“¹⁵⁶⁹ (tikėtina, kad jis surašė ir visą dokumentą, nes parašo duktas sutampa su viso teksto duktu). Kiti parašai aptinkami tik XVI a. pradžioje. Štai 1503 m. kunigaikštis Fedoras Ivanovičius Jaroslavičius dovanojo valdas savo tarnui Karpiui Karpavičiui ir pasirašė: „*Княз Федоръ рукою подписал*“¹⁵⁷⁰, 1528 m. kunigaikščiai Jurgis ir Simonas Olelkaičiai suteikė valdas Pauliui Šunevičiui ir abu pasirašė: „*Юрей Юревич Олелко, Симон Юревич Олелко, княжата Слуцкие*“¹⁵⁷¹, o 1529 m. Žemaičių seniūnas Stanislovas Stanislovaitis Kęsgaila suteikė valdas savo maršalui Adomui Anusevičiui ir pasirašė lotyniškai: „*Stanislaw castelanus*

¹⁵⁶⁶ Розов В., *Українські грамоты*, nr. 14.

¹⁵⁶⁷ LVIA, f. 1294, ap. 1, b. 3, l. 4.

¹⁵⁶⁸ AGAD, AR, dz. XI, s. 14, l. 1-3.

¹⁵⁶⁹ Варонін В., *Князь Юрай Лынгвеневиич...*, nr. 3.

¹⁵⁷⁰ АВАК, т. 24, nr. 8.

¹⁵⁷¹ AGAD, Zbiór perg. 7544.

trocensis et capitaneus samogittiae“¹⁵⁷². Antspaudavimas visuose dokumentuose buvo nurodytas ir koroboracijoje, pvz.: „*А на твердост того и печат есми свою привесиль к сему моему листу, а к тому ещо для лепъшое твердосту и руку есми свою властную подписал в семь моемъ листе*“¹⁵⁷³. Kitos kelios suteiktys pavaldiniams buvo pasirašytos vėliau, kuomet suteiktis patvirtino karalius Žygimantas Senasis, o tai liudija jau apie vėlesnes raštvedybos tradicijas. Trijuose dokumentuose pasirašė valdovas: „*Sigismundus rex mp*“¹⁵⁷⁴.

Dokumentus surašę asmenys ir jų subskripcijos. Dokumentus parengę asmenys buvo įvardinti apie 13 proc. dokumentų. Žinomas ankstyviausias atvejis - 1385 m. Čurilos Brodovskio valdų suteiktis savo žentui Ostrogo kunigaikščiui Fedorui Danilevičiui, kurią surašė Jokūbas Raduničius („*а писаль Родуничь сын Яков*“¹⁵⁷⁵). Dažniausiai dokumentus surašę asmenys įvardyti nenurodant pareigų¹⁵⁷⁶, kelis kartus minimas dijokas („*дьякъ*“¹⁵⁷⁷), kartą - raštininkas („*писарь*“¹⁵⁷⁸), igumenas („*игумен*“¹⁵⁷⁹). Tris dokumentus surašė patys išdavėjai: kunigaikštis Jurijus Lengvenaitis¹⁵⁸⁰, Fedka Ivaškovičius¹⁵⁸¹ ir LDK taurininkas Jonas Radvila¹⁵⁸². Formulės buvo dažniausiai trumpos: „*а писал*“, rečiau išplėstos, pvz.: „*а писаль сесь мои листъ своею рукою господин отец мои духовный, игумен спаский Иона*“¹⁵⁸³.

Apibendrinimas

¹⁵⁷² LMAVB RS, f. 256, b. 3622; toks pat parašas tikėtina buvo ir kitoje 1529 m. Kęsgailos suteiktyje savo išdininkui Jonui Dirmovičiui (LM, užrašymų 25, nr. 159), nors nurodyta tik koroboracijoje.

¹⁵⁷³ 1529 (LM, užrašymų 25, nr. 159) – čia žinoma tik koroboracija, pats parašas nežinomas.

¹⁵⁷⁴ 1496 (AGAD, Zbiór perg. 3284), 1505? (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 3887, л. 3) ir 1508 (АВАК, т. 24, nr. 14).

¹⁵⁷⁵ Розов В., *Українські грамоты*, nr. 14.

¹⁵⁷⁶ 1385 (Розов В., *Українські грамоты*, nr. 14), 1503 (АВАК, т. 24, nr. 7), 1508 (АЮ-ЗР, 1907, nr. XXVIII-6), 1521 (LMAVB RS, f. 4, b. 21).

¹⁵⁷⁷ 1502 (AGAD, Zbiór perg. 8402), 1503 (АВАК, т. 24, nr. 8), 1507/1522, РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2949, л. 23).

¹⁵⁷⁸ 1395/1424 (АВАК, т. 13, nr. 1).

¹⁵⁷⁹ 1466 (LM, užrašymų 37, nr. 291.4).

¹⁵⁸⁰ 1455 (Варонін В., *Князь Юрай Лынгвеневич...*, nr. 3).

¹⁵⁸¹ 1503 (АВАК, т. 13, nr. 2).

¹⁵⁸² 1520 (AGAD, AR, dz. XI, s. 14, l. 1-3).

¹⁵⁸³ 1466 (LM, užrašymų 37, nr. 291.4).

Įvairūs dovanojimai ir užrašymai žinomi nuo pat XIV a. pabaigos, todėl galima išvelgti svarbių pokyčių jų formuliere. XV a. intituacijose buvo naudojami specifiniai pradžios prieveiksmiai ir archainė pradžios įvardžio forma, kurie iki amžiaus pabaigos nunyko. Taip pat XV a. vis pasitaikydavo invokacijos panaudojimo atvejų, kurios vėliau nebenaudotos. Daugiausia pokyčių įvyko XV a. viduryje, kuomet buvo pradėta įterpti „laisvo apsisprendimo ir sveiko proto“ klauzulę, pertinenciją ir promulgaciją. Promulgaciją iki XVI a. pradžios turėjo kone pusė, o XVI a. 2 ir 3 dešimtme. – dauguma dokumentų. Taip pat vyko ir struktūriniai formulės pokyčiai. XV a. vid. nusistovėjo testacijos formulės naudojimas. Pastebime, kad iš visų privačių dokumentų išsiskyrė dovanojimai tarnams, kadangi dažnas neturėjo testacijos. Tai liudija apie išskirtinį pono ir tarno santykį, kuris atsispindėjo dokumentų struktūroje ir skyrėsi jų patvirtinimu. Įvairios užrašymų ir dovanojimų aplinkybės lėmė tai, kad vis dažniau buvo įrašoma naracija, kuri naudota nuo XV a. pradžios, bet paplito XVI a. pradžioje. Liudytojais antspaudavo dovanojimus ir užrašymus nuo XV a. pabaigos.

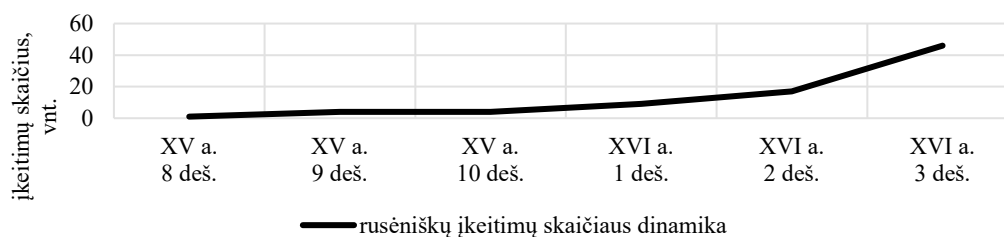
6.2.5. Įkeitimai

Dokumentų išlikimo problema ir skaičius

Iš viso surinkta 82 rusėniškų valdų įkeitimo dokumentai, kurių chronologinės ribos 1474 -1529 m. Dar žinomas vienas valdų įkeitimo dokumentas, kuris registre datuotas 1400 m., tačiau čia greičiausiai bus įsivėlusį klaidą¹⁵⁸⁴. Išliko 39 originalai, 20 nuorašų ir 24 dokumentų registrai. Žinoma tik dalies dokumentų medžiaga - 41 dokumentas buvo surašytas popieriuje, o 8 - pergamente. Bendros išplitimo tendencijos atsispindi žemiau pateiktoje lentelėje, kur matomas gana nuoseklus dokumentų skaičiaus augimas iki XVI a. 3 dešimt., kuomet įkeitimų padaugėjo kone tris kartus. Išlikimo problema iš esmės tokia pati kaip ir rusėniškų pardavimo dokumentų, kurių didžioji dalis buvo išsibarstę po įvairius archyvus, nedidelė dalis atsidūrė Lietuvos Metrikos knygoje, dalis buvo aktuoti XVI a. pab. - XVII a. kitų teismų knygoje.

Lentelė nr. 19: rusėniškų įkeitimų chronologija ir skaičius:

amžius	XV			XVI			
dešimt.	8	9	10	1	2	3	Iš viso
įkeitimų skaičius	1	4	4	9	17	46	82

Formuliaras

Žodinę invokaciją turėjo vienas 1492 m. Kojcos Jaroslavičiaus Stročevičiaus išduotas valdų įkeitimas Drohičino seniūnui Jokūbui

¹⁵⁸⁴ 1400 m. Paška Zaranka įkeičia valdas („*gruntow Harbowskiich*“ - Bresto pav.) Bohusevičiui Harbovskiui (registas LMAVB RS, f. 43, b. 6160, l. 1).

Davainaičiui, kur buvo panaudota ši formulė: „*во имя Божее станся*“¹⁵⁸⁵. Atrodo, kad šiame dokumente buvo panaudota ir **simbolinė invokacija**.

Arenga ir perpetuacija nebuvo naudojamos.

Intituliacija ir išdavėjai. Didžioji dalis įkeitimų išdavėjų buvo smulkieji arba vidutiniai bajorai (apie 75 procentus dokumentų, žinomi nuo 1482 m.), rečiau bajoriškos kilmės moterys (apie 16 proc., žinomi nuo 1472 m.), o kiti pavieniai – didikai, kunigaikščiai, miestiečiai ir totoriai¹⁵⁸⁶. Pradžios prieveiksmiai „*a ce*“ panaudoti tik dviejuose XV a. pabaigos dokumentuose, kurie buvo išduoti Ostroge¹⁵⁸⁷. Visu aptariamuoju laikotarpiu pradžios įvardis buvo naudojamas išskirtinai „*я*“. Socialinė kilmė intituliacijose nurodyta 24 procentuose žinomų įkeitimų. Bajoriška kilmė buvo pažymima „*пан/пани*“, kurie naudoti tik ankstyvesniu laikotarpiu 1474 – 1516 m. Keliuose XVI a. pradžios dokumentuose panaudotas žemionio terminas „*землянин*“¹⁵⁸⁸ ir bajoras „*боярин*“¹⁵⁸⁹ kartu nurodant pavietą. Štai 1527 m. Bagdonas Aleknavičius buvo įvardintas kaip valdovo ir Bistryčios konvento bajoras: „*боярин короля его милости и теж конвенту быстрицкого пробоцавского*“¹⁵⁹⁰. Kitų luomų atstovai buvo įvardinti kaip kunigaikštis „*княз*“ ir miestietis „*мещанин*“. Totoriai buvo išskirti remiantis vardais, kaip antai 1529 m. Sivančakas ir Tagilas Berdejus Magmetevičiai¹⁵⁹¹. Dokumento išdavėjo sutuoktinis ir/ar jo vaikai įvardijami tik XVI a. pradžioje (apie 19 proc. visų įkeitimų).

¹⁵⁸⁵ AGAD, Zbiór perg. 4783.

¹⁵⁸⁶ Didikai: 1525 m. valdovo stalininkas Jurgis Astikaitis (НИАБ, ф. 694, оп. 4, д. 1423, л. 94), 1526 m. Smolensko pilininkas Ivanas Koška (LMAVB RS, f. 6, b. 98); sritiniai kunigaikščiai: 1493? m. kunigaikštis Semionas Aleksandovičius Čartorskis (AGAD, Zbiór perg. 6732), 1499? m. kunigaikštis Fedoras Vasilevičius Zbaraskis (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. CXIX); miestietis: 1506 m. Vinicos vaito sūnus Masina Ivanovičius Šulžyčius (AIO-3P, 1907, nr. XXVIII-3); totoriai: 1500?. Taktašas su broliu Olimu (LMAVB RS, f. 256, b. 2577), 1529 m. Sivančakas ir Tagilas Berdejus Magmetevičiai (LMAVB RS, f. 138, b. 90).

¹⁵⁸⁷ 1474 (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LXXII) ir 1488 (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. XCII).

¹⁵⁸⁸ 1506 (AIO-3P, 1907, nr. XXVIII-3), 1514 (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CXLII), 1514 (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CXLIII), 1515 (AGAD, AR, dz. XXIII, t. 154, p. 1, l. 6).

¹⁵⁸⁹ 1527 (LMAVB RS, f. 6, b. 135), 1528 (LMAVB RS, f. 256, b. 2783).

¹⁵⁹⁰ LMAVB RS, f. 6, b. 135.

¹⁵⁹¹ LMAVB RS, f. 138, b. 90.

Promulgacija buvo privaloma rusėniškų įkeitimų formuliario dalis, kurią turėjo 100 proc. žinomų dokumentų (1474 – 1529 m.). Visu aptariamuoju laikotarpiu vyravo „supažindinančios“ („*вызнаваю/сознаваю*“) ir vos keliuose buvo panaudotos „pažyminčios“ („*чиню знаменито*“) ¹⁵⁹². Formulė dažniausiai buvo tipinė, jos variantai pateikti kituose skyriuose (žr. apie rusėniškus pardavimus). Pastebime, kad dažniau buvo naudojami trumpesni promulgacijos variantai, pvz.: „*нинешним и на потом будущим*“. Išimtimi galime laikyti vos vieną formulės variantą, kuris buvo panaudotas dviejuose XV a. pabaigos dokumentuose ir pabrėžė užrašymą: „*сознаваю и записываю сим моим листом каждому доброму, кому потреб будет того листа ведати албо чтучи его слышати*“¹⁵⁹³.

„**Laisvo apsisprendimo ir sveiko proto**“ klauzulė buvo panaudota 4 dokumentuose. Aptikti šie variantai: „*Ни с которого притиску и ни с которой неволи ни принууженя, нижли..по своей доброй воли*“ (1481 m.)¹⁵⁹⁴, „*Без жадного принууженя*“ (1526 m.)¹⁵⁹⁵, „*Будучи у добром розуме*“ (1527 m.)¹⁵⁹⁶ ir „*Без жадного принууженя, сам своею доброю волю*“ (1528 m.)¹⁵⁹⁷.

1513 m. Nastasijos Zenkovnos Ivaškovos dokumente įrašytas **valdovo pritarimas**¹⁵⁹⁸, o 1527 m. Bistryčios konvento bajoro Bagdono Aleknavičiaus – **Vilniaus vyskupo ir jo vietininko leidimas**¹⁵⁹⁹.

Inskripcija ir gavėjas. Daugiausia valdų įkeitimo dokumentų buvo skirta Vilniaus mieste įsteigtai šv. Jobo špitolei, kurią XVI a. pradžioje kuravo kunigas Martynas Dušnikietis - sudarė apie 29 procentus visų žinomų įkeitimų (chronologinės ribos apėmė 1518 – 1529 m.). Atrodo, tai buvo išskirtinis atvejis, kadangi daugiau bažnytinėms institucijos skirtų įkeitimų nerasta,

¹⁵⁹² 1493 (AGAD, Zbiór perg. 6732) ir 1516 (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2672, л. 65).

¹⁵⁹³ 1474 (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LXXII) ir 1488 (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. XCII).

¹⁵⁹⁴ Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LXXXI.

¹⁵⁹⁵ LMAVB RS, f. 6, b. 98.

¹⁵⁹⁶ LMAVB RS, f. 6, b. 135.

¹⁵⁹⁷ Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CCCXLIII.

¹⁵⁹⁸ Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CXXXI.

¹⁵⁹⁹ LMAVB RS, f. 6, b. 135.

žinomas tik vienas 1527 m. Bistryčios konvento bajoro Bagdonas Aleknavičius valdų įkeitimas Vilniaus vyskupo išdininkui Jurijui Chvalčovyskiui¹⁶⁰⁰. Kita dalis dokumentų buvo suteikta vidutiniams arba smulkiems bajorams – apie 23 proc. (žinomi nuo XV a. pab., bet dažnesni XVI a. pradžioje), didikams arba valstybines pareigas užimantiems asmenims – apie 21 procentas (visu aptariamuju laikotarpiu), kunigaikščiams – apie 11 proc. (visu aptariamuju laikotarpiu), miestiečiams – apie 8 procentus (žinomi tik XVI a. pradžioje, skirti Pasvalio, Bresto ir Vilniaus miestiečiams). Kiti pavieniai skirti moterims, kaip antai 1526 m. pranciškonei Suzanai¹⁶⁰¹ arba 1525 m. Andriejus Jonaitis Zavišičius įkeitė valdas savo žmonai Barborai¹⁶⁰². O štai 1506 m. Vinicos vaito sūnus Masina Ivanovičius Šulžyčius įkeitė valdas Ostrogo žydui Michiliui Šymonkovičiui¹⁶⁰³.

Naracija buvo naudojama 1507 – 1529 m. ir ją turi apie 15 proc. įkeitimo dokumentų. Vieni išdavėjai nurodė, kad skolinosi pinigų vykdami į karinę tarnybą¹⁶⁰⁴, kiti – individualias aplinkybes, pvz., 1514 m. Martynas Zankevičius Pruskis įkeitė valdas valdovo etmonui, Lucko seniūnui kunigaikščiui Konstantinui Ostrogiškiui todėl, kad jis buvo pakliuvęs į totorių nelaisvę, o Ostrogiškis jį išpirko¹⁶⁰⁵. O 1515 m. Michna Taliuskovičius Dolgoborodskis įkeitė valdas valdovo maršalui ir raštininkui Bogušui Bogovitinavičiui, nes jam reikėjo pinigų žmonos doviui ir po mirties savo sielos atminimui¹⁶⁰⁶.

Dispozicija apima šias pagrindines dalis: suteikiamo objekto įvardinimas, jį lydinti pertinencija, teisių perleidimo/atsisakymo ir „gražos“ ar įpareigojimo klauzulės.

¹⁶⁰⁰ LMAVB RS, f. 6, b. 135.

¹⁶⁰¹ РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 87, л. 182об.

¹⁶⁰² LMAVB RS, f. 256, b. 3439.

¹⁶⁰³ АЮ-ЗР, 1907, № XXVIII-3.

¹⁶⁰⁴ 1507 (LVIA, f. 525, ap. 8, b. 406, l. 4-4v), 1525 (НИАБ, ф. 694, оп. 4, л. 1423, л. 94).

¹⁶⁰⁵ Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CXLIII.

¹⁶⁰⁶ AGAD, AR, dz. XXIII, t. 154, p. 1, l. 6.

Dažniausiai buvo įkeičiami šie objektai: „сеножат“ (apie 20 proc.), „селище“ (apie 18 proc.), „имение“ (apie 15 proc.), „человек“ (apie 13 proc.), „дворец“ (apie 11 proc.), kiti pavieniai: „нива“, „поле“, „село“, „люди“, „тяглые“, „млын“ ir kita. Viso **pertinencija** panaudota apie 29 procentuose įkeitimo dokumentų. Dažniausiai buvo naudojama užrašant dvarus, valstiečius ir valdas („имение“). Šios klauzulės panaudojimas iš esmės sutapo su kitų rūšių dokumentų pertinencijų tendencijomis (žr. skyrių apie rusėniškus pardavimus ir kt.), o svarbesnių išimčių nerasta.

Valdų ribų aprašymas nebuvo naudojamas rusėniškuose įkeitimų dokumentuose.

Teisių perleidimo/atsisakymo klauzulė. Turto įkeitimas buvo laikinas teisinis sandoris, todėl jame nebuvo tipinių kitiems sandoriams būdingų elementų. Tik kartais buvo panaudojama kitiems dokumentams būdinga klauzulės dalis, kad nevalia į įkeistą turtą kam nors „įeiti“ („не вступати“). Ją turėjo apie 13 proc. dokumentų sudarytų 1481 – 1529 m. Svarbesnis buvo pinigų gražinimo termino nurodymas, kurį turėjo dauguma dokumentų (apie 80 proc.). Dažniausiai gana lakoniškai nurodoma, kad įkeistą valdą turi laikyti tol, kol bus gražinti pinigai, pvz.: „мает [...] тьи имения держати [...] до тых часов, поки я в него тьи имения выкуплю в тых пятидесят копах грошей“¹⁶⁰⁷. Nuo XV a. pabaigos vis dažniau (viso apie 19 proc. dokumentų) buvo nurodomas tikslus terminas, pvz.: „от светого Юрья вешнего до другога светого Юрья, а пак ли бых я неотдал на оны святы Юри, тогды до другово сятого Юря мает держати, до коля пану Юрю пенези отдам“¹⁶⁰⁸. Paprastai buvo numatomas vienu metų terminas su galimu pratęsimu dar metams, jei iki nurodyto termino nebus gražinti pinigai. Štai viename 1508 m. Mikalojaus Šeibako valdų įkeitimo dokumente Trakų tijūnui ir horodnyčiui Aleknai Fedorovičiui Krivcai nurodyta pinigus gražinti už 3

¹⁶⁰⁷ 1506 (АЮ-ЗР, 1907, нр. XXVIII-3).

¹⁶⁰⁸ 1513 (LVIA, f. 525, ар. 8, b. 54, l. 118).

metų, o jeigu negražins, tai nusikels dar 3 metams¹⁶⁰⁹. Arba 1527 m. Bistryčios konvento bajoro Bagdono Aleknavičiaus dokumente Vilniaus vyskupo išdininkui Jurijui Chvalčovyskiui valda buvo įkeista 20 metų terminui, kuriam praėjus, ji turėjo būti nurašyta¹⁶¹⁰. Įkeitimo dokumentų teisių perleidimui, termino ir kitų sąlygų nurodymui buvo būdingas įvairumas, todėl nesusiformavo šabloninių formuluočių.

Protekcijos klauzulė. Savininko išipareigojimas ginti įkeistą turtą įrašytas vos keliuose XVI a. pradžios dokumentuose¹⁶¹¹. Buvo naudojami įvairūs variantai: „*a если бы кто се хотел в тую саножат вступовати тогда я [...] маемъ тыи сенажати очыщати*“¹⁶¹², „*a если хотели сынове мои то селище уступатися пенезей не отдавши, тогда я [...] маю очыщати*“¹⁶¹³ ir kiti.

Sankcija įkeitimo dokumentuose buvo naudojama nuo XV a. 9 dešimt., tačiau netapo dažna – ją turi apie 17 proc. dokumentų. Visos sankcijos buvo išimtinai „pasaulietinės“, t.y., numatoma piniginė bauda valdovo, vaivados ar seniūno/laikytojo naudai, kartais reikėjo padengti nuostolius laikinam turto savininkui. Viename 1525 m. Andriejaus Jonaičio Zavišičiaus valdų įkeitimo dokumente, skirtame savo žmonai Barborai, įrašyta, kad sulaužius sandorį turės būti gražinta kita tiek pasiskolintos pinigų sumos¹⁶¹⁴. Formulės buvo gana tipinės, kaip ir kitų rūšių rusėniškuose dokumentuose, pvz.: „*a пакли бых мы стого запису своего выступили, тогда маем заплатити вины пану воеводе Виленскому н коп грошей а на врьд пенянский к коп грошей а пану звыш его мл пенезей і коп грошнй*“¹⁶¹⁵, „*a естли бы мы вступили в тую*

¹⁶⁰⁹ НИАБ, ф. 694, оп. 4, д. 692-2, л. 4.

¹⁶¹⁰ LMAVB RS, f. 6, b. 135.

¹⁶¹¹ 1510-1540 (LMAVB RS, f. 256, b. 1767), 1512/1527 (LMAVB RS, f. 18, b. 206/1/6, l. 638), 1526 (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2823, л. 30), 1528 (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2823, л. 36), 1528 (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2823, л. 33), 1528 (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CCCXLIII) ir 1529 (LMAVB RS, f. 138, b. 90).

¹⁶¹² 1526 (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2823, л. 30).

¹⁶¹³ 1528 (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2823, л. 36).

¹⁶¹⁴ LMAVB RS, f. 256, b. 3439.

¹⁶¹⁵ 1508 (НИАБ, ф. 694, оп. 4, д. 692-2, л. 4).

*сеножат неодавши пенезе князю [...], тогда мы маем гсподарю королю его млсти заплатить полтину грошей*¹⁶¹⁶.

Testacija buvo privaloma rusėniškų įkeitimų dalis ir ją turi kone visi dokumentai¹⁶¹⁷. Liudytojų skaičius svyravo nuo 1 iki 10. Dažniausiai įkeitimo dokumentai turėjo 2 (apie 30 proc.) ir 3 (apie 30 proc.) liudytojus, rečiau 4 (apie 13 proc.). Tik pavieniuose dokumentuose įrašyta 1, 5, 6, 7, 8 ir 10 liudytojų. Kadangi didžioji dalis įkeitimų išdavėjų buvo smulkieji arba vidutiniai bajorai, todėl ir tarp liudytojų dažniausiai sutinkame panašios aplinkos asmenis ir bajorijos atstovus sutinkame didžiojoje dalyje testacijų. Tarp liudytojų buvo įrašomi valdžios pareigūnai nuo pat ankstyvųjų įkeitimo dokumentų visu tiriamuoju laikotarpiu, kur jie sutinkami 39 procentuose dokumentų. Dažniausiai liudijo žemesnio rango pareigūnai – dvarionys, seniūnai, dijokai ir kt. Bažnyčios atstovai sutinkami vos keliuose XVI a. pradžios dokumentuose¹⁶¹⁸. Čia išskirtume kelis dokumentus, adresuotus Vilniuje esančiai Šv. Marijos Magdalietės špitolėi, kur neretai tarp liudytojų buvo įrašomi špitolės tarnautojai¹⁶¹⁹. Apie 17 proc. dokumentų testacijose buvo įrašyti miestiečiai – daugiausia Vilniaus ir pavieniai Drohičino, Bresto, Vinicos, Anykščių ir Maišiagalos. Tarp jų yra burmistrų ir vaitų. Dviejuose dokumentuose tarp liudytojų sutinkami totoriai, pvz., 1513 m. Nastasijos Zenkovienės (*Настася Зенковна Иваикова Калениковича*) dokumente kunigaikščiui Konstantinui Ivanovičiui Ostrogiškiui liudytoju buvo „*матарский княз Абрагимъ*“¹⁶²⁰, o 1529 m. Ivano Vasilevičiaus Černevskio valdų įkeitime broliui Jackui Černevskiui liudijo (veikiau buvo kviešti antspauduoti) Bresto žydai¹⁶²¹. Moterų tarp liudytojų neužfiksuota. Taip pat pateiksime kelias netipines išimtis: viename 1524/1539 m. Mato Dedelevičiaus įkeitime Vilniaus miestiečiui Steponui Siromiatnikui šalia liudytojų įvardinti

¹⁶¹⁶ 1528 (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2823, л. 34).

¹⁶¹⁷ Be testacijos žinomas toks vienas dokumentas: 1512/1527 (LMAVB RS, f. 18, b. 206/1/6, l. 638).

¹⁶¹⁸ 1518 (LMAVB RS, f. 43, b. 22897) ir 1527 (LMAVB RS, f. 6, b. 135).

¹⁶¹⁹ 1528 (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2823, л. 34), 1528 (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2823, л. 33) ir kt.

¹⁶²⁰ Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CXXXI; dar totoriai: 1529 (LMAVB RS, f. 138, b. 90).

¹⁶²¹ AGAD, AP z Radz., s. 413a, l. 7.

sandorio laiduotojai: „*a поручник по тых пенезех Лукаш Михнович тивун буйвидиски а Богуш Телевич други поручник*“¹⁶²², kitame liudytojai buvo įvardinti kaip „magaryčnikai“: „*a при томъ были магоричники которыи тми пенязи на свои руки взяли*“¹⁶²³.

Visu aptariamuoju laikotarpiu vyravo standartinė testacijos formulė: „*A при томъ были*“ ir nežymios jos variacijos. XVI a. pradžios dokumentuose buvo naudojamas kiek praplėstas šios formulės variantas, kuris buvo praplėstas „žinojimo“ apie sandorį akcentavimu: „*A при томъ были и того добре сведомы*“¹⁶²⁴. Šis variantas sudarė apie 39 procentus XVI a. pradžios testacijų formulių. Baigiamoji klauzulės dalis, pažyminti „kitus liudytojus“, buvo panaudota vos viename 1527 m. Bistryčios konvento bajoro Bagdono Aleknavičiaus dokumente skirtame Vilniaus vyskupo išdininkui Jurijui Chvalčovyskiui: „*a при томъ были [...] и иных боярь и мещан досыть*“¹⁶²⁵. Atsižvelgiant į sandorio dalyvius, šią formulės dalį aiškiai siejame su lotyniškos tradicijos įtaka.

Antspaudavimas ir koroboracija. Buvo antspauduoti ir koroboraciją turėjo visi žinomi rusėniški įkeitimo dokumentai. Be to, nuo pat ankstyvųjų įkeitimų 1474 m., šalia išdavėjo antspaudavo savąjį prispausdavo ir liudytojai¹⁶²⁶. 1474 - 1529 m. apie 76 proc. dokumentų buvo antspauduoti liudytojų. Pastebime, kad dažnai įkeitimų išdavėjai (smulkieji bajorai ar miestiečiai) neturėjo savojo antspaudavo ir prašydavo kitų, tokių dokumentų sutinkame net apie 44 procentus. Antspaudų skaičius svyravo nuo 1 iki 8. Dažniausiai buvo prispaudžiamas 1 antspaudas (apie 52 proc.), 3 (apie 11 proc.), 4 ir 5 (po 9 procentus), o kiti rečiau. Nuo pat ankstyvųjų įkeitimų 1474 m. dokumentus antspaudavo valdžios pareigūnai (apie 37 procentus įkeitimų). Dažniau antspaudavo smulkesni pareigūnai - seniūnai, dvarionys, kiti urėdininkai. Tik pavienius

¹⁶²² LMAVB RS, f. 256, b. 3183.

¹⁶²³ 1523 (LMAVB RS, f. 37, b. 786).

¹⁶²⁴ Pvz., 1500? (LVIA, f. 1282, ap. 1, b. 6382, l. 1), 1508 (НИАБ, ф. 694, оп. 4, л. 692-2, л. 4) ir kt.

¹⁶²⁵ LMAVB RS, f. 6, b. 135.

¹⁶²⁶ Ankstyviausias: 1474 (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LXXII).

dokumentus antspaudavo Bažnyčios atstovai, miesto pareigūnai, miestiečiai, totoriai ir žydai¹⁶²⁷.

Koroboracijos formulėse visu aptariamuoju laikotarpiu klauzulėje dažniausiai buvo pabrėžiamas sandorio tvirtumas („твердость“), kiek rečiau teisingumas ar teisėtumas („справедливость“), o šalia šių dviejų „motyvų“ XVI a. pradžioje pradedamas plačiau naudoti ir „viešumo/patvirtinimo(?)“ („для сведомя“, „свидетство“) nurodymas. Nuo XV a. 9 dešimtmečio koroboracija buvo papildoma dokumento suteikimo/davimo įrašymu¹⁶²⁸, kurį turėjo apie 19 proc. formulių. Nuo pat ankstyvųjų žinomų įkeitimų, dokumentus dažnai antspauduodavo ir liudytojai, todėl koroboracija buvo išplečiama išdavėjo prašymo ir liudytojų sutikimo antspauduoti įrašymu. Nuo XV a. 9 dešimtmečio buvo nemažai išdavėjų, kurie neturėjo savo antspaudu, kas buvo dažniausiai įrašoma ir koroboracijoje. Išdavėjo antspaudu neturėjimas kartais būdavo praleidžiamas, o įrašomas tik liudytojų antspaudų prikabinimas/prispaudimas¹⁶²⁹. Visos formulės buvo gana standartiškos, kurių variantai buvo pateikti ankstesniuose skyriuose (žr. apie rusėniškus pardavimus ir kt.). O 1518-1527 m. Grigorijaus Staškovičiaus ir Petro Jackovičiaus valdų įkeitimo daktarui kunigui Martynui Dušnikiečiui dokumente šalia Vilniaus miestiečio antspaudu buvo įrašyta jo savininko pavardė: „S Seremiatnik“¹⁶³⁰.

Dokumento išdavimo **vieta (actum)** buvo dažnai nurodoma nuo pat ankstyvųjų įkeitimų, kurią turėjo apie 80 proc. dokumentų. Šios klauzulės dažniau neturėjo smulkesni XVI a. pradžios įkeitimai. Žinoma apie 30 skirtingų vietų, kur buvo išduoti dokumentai. Didžioji dalis Vilniuje (apie 50 proc.), mažiau Ostroge (apie 10 proc.), kitur pavieniai. Vilnius gerokai išsiskyrė, kadangi išliko neįprastai daug Vilniaus šv. Jobo špitolei skirtų

¹⁶²⁷ Bažnyčios pareigūnai: 1527 (LMAVB RS, f. 6, b. 135), miesto pareigūnai: 1509 (LMAVB RS, f. 256, b. 1968), 1514/1529 (LVIA, f. 1280, ap. 1, b. 2189, l. 47), 1528 (LMAVB RS, f. 256, b. 2783), kiti miestiečiai: 1500? (LVIA, f. 1282, ap. 1, b. 6382, l. 1), 1506 (АЮ-ЗР, 1907, нр. XXVIII-3), 1524 (LMAVB RS, f. 256, b. 3198) ir kt., totoriai: 1513 (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CXXXI), 1529 (LMAVB RS, f. 138, b. 90), žydai: 1529 (AGAD, AP z Radz., s. 413a, l. 7).

¹⁶²⁸ Ankstyviausias: 1481 (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LXXXI).

¹⁶²⁹ Pvz., 1507 (LVIA, f. 525, ap. 8, b. 406, l. 4-4v), 1509 (LMAVB RS, f. 256, b. 1968) ir kiti.

¹⁶³⁰ РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2823, л. 27.

dokumentų. Formulė buvo trumpa, dažniausiai naudota „*писанъ во/у/на*“, tik viename dokumente - „*дан в*“¹⁶³¹. Vietovė buvo nurodoma apsiribojant tik pavadinu ir tik viename 1516/1531 m. Vaitiekaus Janovičiaus įkeitime broliui Mikalojui buvo nurodyta, kad sandoris buvo sudarytas Maišiagalos miestiečio namuose: „*а тоє ся деєло у дому мещанина мойшекголского у Мартина Воитковича Лютора*“¹⁶³².

Dataciją (datum) turi apie 94 procentus visų žinomų rusėniškų įkeitimo dokumentų. Data nenurodyta vos keliuose XVI a. pradžios smulkiuose įkeitimuose¹⁶³³. Dataciją paprastai sudarė metai, mėnuo, diena ir indiktas. Metai nurodyti apie 46 procentuose dokumentų: apie 35 proc. skaičiuojant nuo Kristaus gimimo ir apie 11 proc. - nuo pasaulio sukūrimo 5508 m. prieš Kristų. Bizantiškos tradicijos metų pradžios užrašymo formulės vyravo šios: „*в лето*“ ir „*лето*“ (viename dokumente buvo pabrėžta „paskutiniai“ tūkstantmečio metai: „*в лет з последнеє*“¹⁶³⁴), o skaičiuojant nuo Kristaus gimimo: „*лета Божего Нарожения*“ ar „*под лета Божего Нарожения*“. Mėnuo ir diena buvo nurodyti apie 83 procentuose dokumentų. Visuose dokumentuose buvo naudojami romėniški mėnesių pavadinimai („*январь*“, „*февраль*“, „*март*“ ir kt.), o diena užrašyta kirilinėmis raidėmis arba žodžiais. Liturginės šventės nebuvo nurodomos. Indiktą turi apie 76 proc. datacijų. Pastebime, kad indiktas vis rečiau buvo nurodomas XVI a. pradžios dokumentuose, kuriuose metai įrašomi skaičiuojant nuo Kristaus gimimo¹⁶³⁵. Datacijos buvo įrašomos dokumento gale, tačiau viename dokumente buvo atsidūrusi pradžioje¹⁶³⁶.

Parašai paprastai nebuvo naudojami. Žinomas tik vienas 1507 m. Onos Petravičienės valdų įkeitimo savo vyrui Jonui dokumento nuorašas, kurio koroboracijoje minima, kad dokumentą pasirašė ir antspaudavo trys liudytojai:

¹⁶³¹ 1481 (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LXXXI).

¹⁶³² MLMAVB RS, f. 18, b. 206/1/6, l. 595.

¹⁶³³ 1510-1540 (LMAVB RS, f. 256, b. 1767), 1518-1527 (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2823, л. 25) ir 1518-1527 (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2823, л. 27).

¹⁶³⁴ 1492 (AGAD, Zbiór perg. 4783).

¹⁶³⁵ Pvz., 1507 (LVIA, f. 525, ap. 8, b. 406, l. 4-4v), 1513 (LVIA, f. 525, ap. 8, b. 54, l. 118) ir kt.

¹⁶³⁶ 1527 (LMAVB RS, f. 6, b. 135).

„[...] *Ich milost podpisaly i peczati swoi prylozyli k semu moiemu listu wyznanomu*“¹⁶³⁷. Parašų formulės nenurodytos.

Dokumentus surašę asmenys ir jų subskripcijos. Dokumentus parengę asmenys buvo įvardinti 4 XVI a. pradžios dokumentuose. Vieną XVI a. pradžios Bagdono Lvovičiaus Bogovitinavičiaus valdų įkeitimą Bresto burmistrui Nestorui Nekraševičiui surašė pats išdavėjas¹⁶³⁸. Kitus dokumentus surašė vaito dijokas („*дьяк пана воитов*“) ¹⁶³⁹, stačiatikių dvasininkas („*нон*“) ¹⁶⁴⁰ ir asmuo, kuris nenurodė savo pareigybės („*а сес лист мой писал пана Симмнень Кордышевича Демян*“) ¹⁶⁴¹. Išskirtume 1512/1527 m. Jaroslavo Voišvilovičiaus dokumentą kunigaikščiui Semionui Bogdanovičiui Odincevičiui, kurį surašė stačiatikių dvasininkas, kadangi dokumente buvo įrašyta neįprasta subskripcija: „*а просил есми пона спаского деречинского Григоря богомолца князя Иванова абы ми сюю запис записал и он на мою прозбу вчинил сес ми листъ записал*“¹⁶⁴².

Apibendrinimas

Pavieniai rusėniški įkeitimai buvo žinomi nuo XV a. 8 dešimt., o dauguma buvo sudaryti XVI a. pradžioje. Tokia palyginus trumpa chronologija sunkiau leido apčiuopti šių dokumentų formuliario pokyčius. Visgi buvo pastebėta, kad pačioje XV a. pabaigoje buvo pradėta naudoti sankcija ir nurodomas tikslus įkeitimo terminas. XVI a. pradžioje dokumentą papildydavo naracija, atsirado keli dokumentai su juos surašiusio asmens įvardijimu ir vienas su liudytojų parašais. Taip pat šiuo metu vyko nežymūs pakeitimai kai kuriose kitose dokumentų formuliario dalyse, pvz., testacijoje ir koroboracijoje, kurie sutapo su bendromis rusėniškų dokumentų tendencijomis.

¹⁶³⁷ LVIA, f. 525, ap. 8, b. 406, l. 4-4v.

¹⁶³⁸ 1500? (LVIA, f. 1282, ap. 1, b. 6382, l. 1).

¹⁶³⁹ 1509 (LMAVB RS, f. 256, b. 1968).

¹⁶⁴⁰ 1512/1527 (LMAVB RS, f. 18, b. 206/1/6, l. 638).

¹⁶⁴¹ 1506 (АЮ-ЗР, 1907, нр. XXVIII-3).

¹⁶⁴² LMAVB RS, f. 18, b. 206/1/6, l. 638.

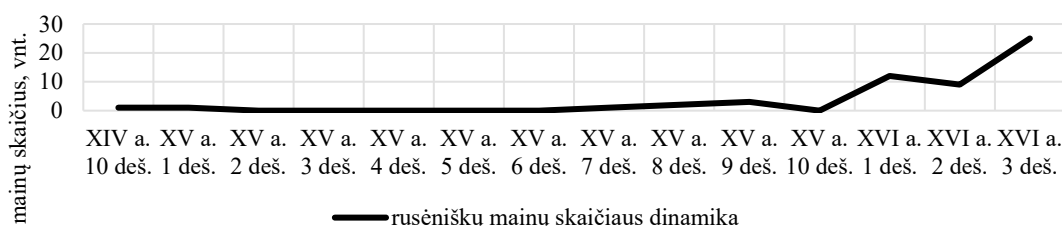
6.2.6. Mainai

Dokumentų išlikimo problema ir skaičius

Iš viso surinkti 55 rusėniški valdų mainų dokumentai. Iš jų 29 originalai (apie 53 proc.), 17 nuorašų (apie 31 proc.) ir 9 registrai (apie 16 proc.). Chronologinės ribos yra XIV a. pab. – 1529 m. Ankstyviausias žinomas 1387-1398 m. Pinsko kunigaikščio Vasilijaus Narimantaičio valdų mainų su Pauliumi Katovičiumi dokumentas¹⁶⁴³. Taip pat žinomas 1410 m. valdų mainų dokumento paminėjimas viename registre, tačiau nei išdavėjas, nei vieta nėra žinomi (tikėtina, kad bus įsivėlusį klaidą)¹⁶⁴⁴. Toliau šios rūšies dokumentai sutinkami tik nuo 1466 m., kuomet buvo sudarytas Jankaus Čapličiaus valdų mainų su kunigaikščiu Ivanu Vasilevičiumi Ostrogiškiu dokumentas¹⁶⁴⁵. Bendros tendencijos pateiktos žemiau lentelėje, kur matomas dokumentų gausėjimas tik XVI a. pradžioje. 11 dokumentų buvo įrašyti pergamente (žinomi visu tiriamu laikotarpiu) ir 22 popieriuje (žinomi tik XVI a. pradžioje). Išlikimo problema iš esmės tokia pati, kaip ir rusėniškų pardavimo dokumentų, kurių didžioji dalis buvo išsibarstę po įvairius archyvus, tačiau vos vienas kitas dokumentas pateko į Lietuvos metriką ar teismų knygas.

Lentelė nr. 20: rusėniškų mainų chronologija ir skaičius:

amžius	XIV	XV										XVI			
dešimtmetis	10	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	1	2	3	Iš viso
mainų skaičius	1	1	-	-	-	-	-	1	2	3	-	12	9	25	54

Formuliaras

¹⁶⁴³ Груша А. И., *Мяноўная грамата князя Васіля Нарымонтавіча...*, с. 90.

¹⁶⁴⁴ НИАБ, ф. 694, оп. 4, л. 5697, л. 3.

¹⁶⁴⁵ Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LXIV.

Šios rūšies pilnų dokumentų skaičius yra sąlyginai nedidelis, tačiau itin plačios chronologinės ribos nuo XIV a. pabaigos iki 1529 m. Todėl galime labai aiškiai matyti formuliario skirtumus tarp ankstyviausio XIV a. pabaigoje ir XVI a. pradžioje sudarytų dokumentų. 1387-1398 m. Pinsko kunigaikščio Vasilijaus Narimantaičio valdų mainų su Pauliumi Katovičiumi dokumentas sudarytas archaine forma, kuri, anot A. Grušos, dar nebuvo patyrusi lotyniškosios raštijos įtakos¹⁶⁴⁶. Dokumentas palyginus trumpas ir formuliaras susidėjo iš šių dalių: išdavėjo intituliacijos, gavėjo, mainomų objektų trumpo įvardinimo, testacijos, koroboracijos ir dokumentą parengusio asmens subskripcijos. Kitų XVI a. pradžios dokumentų struktūra gerokai skyrėsi, be minėtų dalių, formuliaras papildė promulgacija, naracija, pertinencija, teisių atsisakymo klauzule, sankcija, datacija ir vietos nurodymu. Žemiau pateikta kiek išsamesnė analizė.

Žodinė invokacija panaudota tik 1482 m. kunigaikštis Dmitrijaus Ivanovičiaus Putiatičiaus ir Jono Iljiničiaus valdų mainų dokumente: „*милостью Божьею и пречистое его Богоматери*“¹⁶⁴⁷. **Simbolinė invokacija** nebuvo naudojama.

Arenga ir perpetuacija nebuvo naudojamos.

Intituliacija ir išdavėjai. Didžiąją dalį valdų mainų dokumentų išdavėjų sudarė smulkieji arba vidutiniai bajorai – apie 56 proc. (tiesa, dažniausiai socialinė kilmė nebuvo nurodoma, todėl tikėtina, kad tarp jų galėjo būti ir miestiečių), didikai – apie 31 procentą, kunigaikščiai – apie 12 proc. XVI a. pradžioje kelis dokumentus išdavė kilmingos moterys¹⁶⁴⁸ ir žinomas vienas totorių dokumentas¹⁶⁴⁹. Pastebime, kad gana dažnai mainai buvo atliekami tarp artimų giminaičių. Intituliacijos formulės tendencijos iš esmės sutapo su kitų skaitlingesnių dokumentų, pvz., rusėniškų pardavimų, o svarbesnių išimčių nerasta. Atkeipsime dėmesį tik į vieną intituliaciją. Paprastai dokumentuose

¹⁶⁴⁶ Груша А. И., *Мяноўная грамата князя Васіля Нарымонтавіча...*, с. 16, 90.

¹⁶⁴⁷ Archiwum Sanguszków, t. I, nr. CXXXV.

¹⁶⁴⁸ Pvz., 1500? (LMAVB RS, f. 256, b. 2579) ir 1500? (LMAVB RS, f. 256, b. 2578).

¹⁶⁴⁹ 1529 (LMAVB RS, f. 138, b. 114).

galima aiškiai išskirti išdavėją ir gavėją, tačiau sudarant valdų mainų dokumentus galime rasti ir išimčių. Štai 1482 m. kunigaikštis Dmitrijus Ivanovičius Putiatičius ir Jonas Iljiničius keitėsi valdomis ir abu buvo nurodyti kaip dokumento išdavėjai: „*a se я князь Дмитрий Иванович Путятич а пан Ивашко Ильинич менили есмо промежу собою [...] достало пану [...] а князю [...]*“¹⁶⁵⁰. Buvo sudaryti du vienodi (šiuo metu žinomas tik vienas originalas, tačiau publikuojant buvo žinomi abu ir pastebėti tik keli netikslumai) dokumentai, kurie buvo antspauduoti tik vienu anspaudu – tikriausiai vienas - Putiatičiaus, kitas - Iljiničiaus. Panaši situacija su 1506 m. Jono Mackovičiaus ir Mikalojaus Petrovičiaus dokumentu¹⁶⁵¹. O bendros intituacijos sudarymo tendencijos niekuo nesiskyrė nuo kitų rusėniškų dokumentų.

Promulgacija. Ankstyvieji XIV a. pabaigos – XV a. mainų dokumentai promulgacijos beveik neturėjo. XV a. žinomas tik vienas dokumentas, turėjęs šią klauzulę¹⁶⁵². Tačiau XVI a. pradžioje situacija pasikeitė – promulgacija įrašyta kone 99 procentuose dokumentų. Vyravo „supažindinančios“ („*вызнаваю*“, „*сознаваю*“) promulgacijos, kurios sudarė apie 82 procentus žinomų panudotų formulių. Vos keliuose dokumentuose buvo panaudotos „pažyminčios“ tipinės („*чиню знаменито*“) ¹⁶⁵³ ir kiek netipinės „*чиню явно*“ ¹⁶⁵⁴. Šių promulgacijų formulės buvo gana tipinės, plačiau aptartos kituose skyriuose (žr. apie rusėniškus pardavimus ir kt.). Galima pateikti tik vieną nestandartinės variantą: „*Даю ведати симъ моим листомъ, кому [...]*“¹⁶⁵⁵.

¹⁶⁵⁰ Archiwum Sanguszków, t. I, nr. CXXXV.

¹⁶⁵¹ AGAD, AR, dz. X, b. 379, l. 1.

¹⁶⁵² 1473? (АЮ-ЗР, 1907, нр. XII).

¹⁶⁵³ 1509 (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 871, л. 2), 1522 (AGAD, Zbiór perg. 7502),

¹⁶⁵⁴ 1508 (LM, užrašymų 25, nr. 202), 1525 (НИАБ, ф. 694, оп. 4, д. 1271, л. 23) ir 1529 (АЮЗР, т. 1, нр. 89).

¹⁶⁵⁵ 1517/1523 (АЮ-ЗР, 1907, [591] nr. XLVII-1).

„Laisvo apsisprendimo ir sveiko proto“ klauzulė naudota retai - rasta tik dviejuose dokumentuose: „а меняли есми своею доброю волею, а ни из жадной наглости“¹⁶⁵⁶ ir „со своей доброй воли и розуму“¹⁶⁵⁷.

Dviejuose valdų mainų dokumentuose buvo trumpai nurodytas **valdovo leidimas** transakcijai ir panaudotos tokios klauzulės: 1511 m. Ivano Rezanco su karaliaus maršalu ir raštininku Bogušu Bogovitinavičiumi: „s pozwoleniem *hospodarskim*“¹⁶⁵⁸ ir 1517/1523 m. Lucko seniūno kunigaikščio Fedoro Michailovičiaus Čartoriskio su Lucko ir Ostrogo vladyka Kirilu: „з *рассказаня господарского*“¹⁶⁵⁹. 1516 m. Stafano Čapličiaus valdų mainai su igumenu Iona buvo atlikti su Kijevo metropolito palaiminimu ar leidimu, kuris buvo įrašytas dokumento pradžioje: „по *благославению госпадина и отца нашего архиепископа, митрополита Киевского и всея Руси Иосифа*“¹⁶⁶⁰.

Naracija buvo naudojama tik XVI a. pradžioje. Viso ją turi apie 18 proc. dokumentų. Dažniausiai valdų mainų priežastimi buvo tolina ir nepatogi lokacija¹⁶⁶¹, kitur buvo motyvuojama tuo, kad patiriami nuostoliai ir skriaudos, todėl prašoma keistis¹⁶⁶². Naracijos buvo individualios.

Inskripcija ir gavėjas. Gavėjai dažniausiai buvo smulkieji arba vidutiniai bajorai ir diduomenės atstovai. Pastebime, kad dažnai valdų mainai buvo atliekami tarp giminaičių. Keliuose XVI a. pradžios dokumentuose užfiksuoti mainai su katalikų ir stačiatikių atstovais¹⁶⁶³. O 1528 m. Sereika ir Nekrošas Jurevičiai keitėsi valdomis su bajoro Aleksandro Jurevičiaus „žmogumi“

¹⁶⁵⁶ 1473? (АЮ-ЗР, 1907, p. 102, nr. XII).

¹⁶⁵⁷ 1506 (AGAD, AR, dz. X, b. 379, l. 1).

¹⁶⁵⁸ AGAD, AR, dz. XXIII, t. 103, p. 12, l. 1-2.

¹⁶⁵⁹ АЮ-ЗР, 1907, nr. XLVII-1.

¹⁶⁶⁰ Археографический сборник, т. 9, nr. 16.

¹⁶⁶¹ Рvз., 1513 (LVIA, f. 1294, ap. 1, b. 2, l. 1), 1517/1523 (АЮ-ЗР, 1907, nr. XLVII-1), 1528 (LMAVB RS, f. 43, b. 18054).

¹⁶⁶² 1511 (AGAD, AR, dz. XXIII, t. 103, p. 12, l. 1-2), 1529 (LMAVB RS, f. 1, b. 387).

¹⁶⁶³ Stačiatikių: 1516 (Археографический сборник, т. 9, nr. 16), 1517/1523 (АЮ-ЗР, 1907, [591] nr. XLVII-1), 1529 (LMAVB RS, f. 1, b. 387); katalikų: 1529 (АЮЗР, т. 1, nr. 89).

Sutkumi Naruševičiumi¹⁶⁶⁴, tas liudija apie vis platesnį dokumentų „vartotojų“ ratą.

Dispozicija sudarė šios pagrindinės dalys: mainų objektas, pertinencija ir teisių perleidimo/atsisakymo klauzulė.

Dažniausias mainų **objektas** buvo valstiečiai: „люди“, „человек“ (apie 20 proc.), valdos: „имение“ (apie 15 proc.), žemė: „земля“ (apie 15 proc.), laukai: „нива“, (apie 7 procentus), kaimai: „село“ (apie 7 procentus) ir šienaujamos pievos: „сеножать“ (apie 7 procentus). Kiti pavieniai: „двор“, „дворище“, „плац“, „подворье“, „половица озера“ ir kt. Paprastai mainytasi vienodais objektais, o vertės skirtumas būdavo išlyginamas grynais pinigais. Tik keliuose dokumentuose buvo apsikeista skirtingais objektais, pvz., 1526 m. Mikalojus Jurevičius Zenavičius mainė savo žemę ir šienaujamą pievą į brolio Jurijaus žmogų¹⁶⁶⁵.

Pertinencijos dažniausiai buvo nurodomos prie valstiečių, kaimų ir valdų mainų. Šią klauzulę sutinkame nuo 1466 m. ir ją turi apie 50 proc. mainų dokumentų. Dažniau pertinencija įrašoma prie vieno mainų objekto, o kitas likdavo be jos. Apie 23 procentus dokumentų turėjo pertinencijas prie abiejų mainomų objektų, kurios kartais būdavo vienodos¹⁶⁶⁶, kartais skirtingos¹⁶⁶⁷. Išliko du originalūs dokumentai, kuriuose užfiksuotas tas pats sandoris ir jie išduoti skirtingų sandorio pusių. Tai 1522 m. dvaro maršalo Jurgio Iljiničiaus ir Mikalojaus Iljiničiaus dokumentai¹⁶⁶⁸. Abiejuose dokumentuose vienodai atkartojamos dviejų mainų objektų skirtingos pertinencijas. O štai 1508 m. Kričevsko vietininkas Vaska Ivanovičius Ošuškinas keitėsi žmonėmis ir valdomis su maršalu Jonu Sapiega. Valdų transakcijoje buvo smulkiai įvardijami dokumento išdavėjui priklausantys žmonės ir žemės, o kitos pusės

¹⁶⁶⁴ LMAVB RS, f. 43, b. 18054.

¹⁶⁶⁵ LVIA, f. 525, ap. 8, b. 1594, l. 2.

¹⁶⁶⁶ Pvz., 1482 (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. CXXXV), 1523 (VUB RS, f. 77, b. 1, l. 7).

¹⁶⁶⁷ Pvz., 1506 (AGAD, AR, dz. X, b. 379, l. 1), 1523 (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CCLXIII).

¹⁶⁶⁸ AGAD, Zbiór perg. 7502 ir AGAD, Zbiór perg. 7501.

objekto perdavimas įrašytas tik abstrakčiai¹⁶⁶⁹. Galima manyti, kad buvo surašytas kitas dokumentas, kuriama detalizuotas Jono Sapiegos keičiamas turtas. Matyti, kad mainų dokumentų dispozicija neturėjo aiškios nustatytos tvarkos, o pertinencija buvo naudojama dažniau individualiai, nei kokia nusistovėjusia forma. Tai galėjo priklausyti ir nuo to, kiek dokumentų buvo sudaroma, vienas ar du. Pati pertinencijos struktūra iš esmės nesiskyrė nuo jau aptartų dokumentų, tokių kaip pardavimai ir kiti.

Mainomų valdų ribų aprašymas aptinkamas tik 3 XVI a. pradžios dokumentuose¹⁶⁷⁰. Visuose dokumentuose yra nurodytos abiejų mainomų objektų tikslios ribos.

Teisių perleidimo/atsisakymo klauzulė aptinkama nuo 1466 m. ir ją turi apie 92 procentus mainų dokumentų. Atkreiptinas dėmesys tik į panaudojimo pobūdį, t.y., dažniausiai buvo naudojamas vienas teisių perleidimo/atsisakymo įrašymas dispozicijos gale, kuris iš esmės priklausė išdavėjo objektui. Kartais buvo naudojamas vienas bendras teisių perleidimo/atsisakymo pažymėjimas, priskirtinas abiem mainų pusėm. Rečiau buvo įrašomas po kiekvieno objekto. Pati teisių perleidimo/atsisakymo pažymėjimo struktūra iš esmės nesiskyrė nuo kitų rūšių dokumentų, pvz., pardavimų.

Protekcijos klauzulė pasitaikė 3 XVI a. pradžios dokumentuose¹⁶⁷¹.

Sankcija buvo naudojama bent nuo XV a. 8 dešimtmečio ir ją turi apie 40 proc. visų mainų dokumentų. Didžioji dalis sankcijų buvo pasaulietinės, t.y., numatoma pinigine bauda valdovui ar/ir valstybės pareigūnui. Viename 1477 m. Jono Iljiničiaus valdų mainų su Neviru Volčkavičiumi dokumente įrašyta, kad pažeidus sandorį kaltininkas neteks valdų karaliaus naudai¹⁶⁷². Kitame dokumente numatyta pinigine bauda ne tik valdžios pareigūnams, bet ir sandorį

¹⁶⁶⁹ LM, užrašymų 25, nr. 202.

¹⁶⁷⁰ 1513 (LVIA, f. 1294, ap. 1, b. 2, l. 1), 1516 (Археографический сборник, т. 9, нр. 16) ir 1517/1523 (АЮ-ЗР, 1907, нр. XLVII-1).

¹⁶⁷¹ 1513 (LVIA, f. 1294, ap. 1, b. 2, l. 1), 1521 (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CCXVI) ir 1529 (LMAVB RS, f. 138, b. 114).

¹⁶⁷² Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LXXVII.

paliudijusiems liudytojams¹⁶⁷³. O štai 1516 m. Stefano Čapličiaus valdų mainuose su igumenu Iona įrašyta religinė sankcija: „не рушати и не уступоватися въ тоє под церковнымъ великимъ небогословением и клятвою“¹⁶⁷⁴.

Testacija rusėniškuose mainų dokumentuose buvo nurodoma nuo pat XIV a. pabaigos ir ją turi apie 80 proc. dokumentų. Liudytojų neturėjo tik XVI a. pradžioje sudaryti brolių Zenavičių tarpusavio mainų dokumentai¹⁶⁷⁵, kas rodo apie specifinių šių dokumentų funkcionavimą giminės viduje. Kituose dokumentuose liudytojų skaičius svyravo nuo 1 iki 18. Dažniausiai mainų dokumentai turėjo 3 (apie 22 procentus testacijų), 4 (apie 22 procentus) ir 5 (apie 13 proc.) liudytojus, o kiti – 1, 2, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 14 ir 18 – žinomi tik pavieniuose mainuose. Beveik visose testacijose tarp liudytojų buvo bajorijos atstovų. Tik viename 1516 m. Stafano Čapličiaus valdų mainų su igumenu Iona dokumente liudytoju įrašytas Vladimiro ir Bresto vyskupas¹⁶⁷⁶. Nuo pat XIV a. pabaigos tarp liudytojų žinomi dvasininkai, tačiau šie liudijo vos keliuose dokumentuose¹⁶⁷⁷. Nuo 1466 m. tarp liudytojų būdavo įrašomi įvairiausio rango valstybės pareigūnai – iš viso užfiksuoti apie 45 procentuose testacijų. Miestiečiai žinomi tik 2 XVI a. pradžios dokumentuose¹⁶⁷⁸. 1466 m. Jankaus Čapličiaus mainuose su kunigaikščiu Ivanu Vasilevičiumi Ostrogiškiu paliudijo Slucko žydas¹⁶⁷⁹. XVI a. pradžioje dviejuose dokumentuose užfiksuoti valstiečiai: „Матеѣ Миколаевич пана Рамычин чоловекъ“¹⁶⁸⁰ ir „люди господарские [...], пана чоловек“¹⁶⁸¹. O štai 1529 m. totoriaus

¹⁶⁷³ 1506 (AGAD, AR, dz. X, b. 379, l. 1).

¹⁶⁷⁴ Археографический сборник, т. 9, нр. 16.

¹⁶⁷⁵ Pvz., 1523 (VUB RS, f. 77, b. 1, l. 7), 1525 (VUB RS, f. 77, b. 1, l. 6), 1525 (VUB RS, f. 77, b. 1, l. 4) ir kiti.

¹⁶⁷⁶ Археографический сборник, т. 9, нр. 16.

¹⁶⁷⁷ 1387-1398 (Груша А. І., *Мяноўная грамата князя Васіля Нарымонтавіча...*, с. 90), 1482 (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. CXXXV), 1513-1530 (LMAVB RS, f. 256, b. 1970), 1516 (Археографический сборник, т. 9, нр. 16), 1522 (AGAD, Zbiór perg. 7502), 1522 (AGAD, Zbiór perg. 7501)

¹⁶⁷⁸ 1515/1530 (LMAVB RS, f. 18, b. 206/1/6, l. 636) ir 1521 (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CCXVI).

¹⁶⁷⁹ Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LXIV.

¹⁶⁸⁰ 1500? (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 874, л. 1).

¹⁶⁸¹ 1528 (LMAVB RS, f. 43, b. 18054).

Obragimo Zaberdejevičiaus valdų mainus su Ivanu Levonovičiumi paliudijo du valdovo muzikantai: „*трубачи*“¹⁶⁸². Tarp liudytojų nesutinkame moterų.

Dažniausiai pardavimuose buvo naudojama ši testacijos formulė: „*А при томъ были*“ ir nežymios jos variacijos (XIV a. pabaigos archaiškame dokumente buvo įrašyta: „*А при семь былъ*“¹⁶⁸³). XVI a. pradžioje buvo pradėta naudoti kiek praplėstas šios formulės variantas įterpiant „žinojimo“ apie sandorį akcentavimą: „*А при томъ были и того добре сведомы*“. Pateiksime vieną netipinį variantą, kuriame taip pat buvo panaudota baigiamoji dalis nurodant „kitus liudytojus“: „*А при томъ были люди добрыи при той нашой змове и мене и как есмо сошлись из зятем моим паном Венславом перед добрыми людми, у головахъ тыхъ добрыхъ людей [...] а еще при томъ было людей добрыхъ досыт*“¹⁶⁸⁴. XVI a. pradžioje keliuose dokumentuose minimi magaryčnikai¹⁶⁸⁵.

Antspaudavimas ir koroboracija. Antspauduoti visi žinomi mainų dokumentai, o koroboracija neįrašyta tik viename dokumente¹⁶⁸⁶. Paprastai dokumentus antspaudavo išdavėjas ir liudytojai, tačiau ankstyviausias 1387-1398 m. Pinsko kunigaikščio Vasilijaus Narimantaičio valdų mainų su Pauliumi Katovičiumi dokumentas antspauduotas Vasilijaus sūnaus: „*Потомъ князь Федушько, отца своего князя Василя сынъ, приложилъ грамоту и печать свою Котовичу*“¹⁶⁸⁷. Nuo XV a. 8 dešimt. dokumentus pradėjo antspauduoti ir liudytojai¹⁶⁸⁸. XVI a. pradžioje retas dokumentas buvo antspauduotas vien išdavėjo antspaudu. Antspaudų skaičius svyravo nuo 1 iki 10. Dažniausiai 1 (dažnai išdavėjas antspaudu neturėjo, o prašydavo vieno iš liudytojų), 2 ir 4. Bažnyčios pareigūnų antspauduoti dokumentai žinomi nuo XV a. 9 dešimt. ¹⁶⁸⁹, o valstybės pareigūnų tik nuo XVI a. pradžios¹⁶⁹⁰.

¹⁶⁸² LMAVB RS, f. 138, b. 114.

¹⁶⁸³ 1387-1398 (Груша А. И., *Мяноўная грамата князя Василя Нарымонтавіча...*, с. 90).

¹⁶⁸⁴ 1500? (LMAVB RS, f. 256, b. 2678).

¹⁶⁸⁵ 1507/1522 (LMAVB RS, f. 256, b. 2505) ir 1508/1526 (LMAVB RS, f. 256, b. 2506).

¹⁶⁸⁶ 1477? (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LXXVII).

¹⁶⁸⁷ Груша А. И., *Мяноўная грамата князя Василя Нарымонтавіча...*, с. 90.

¹⁶⁸⁸ Ankstyviausias: 1473 (АЮ-ЗР, 1907, nr. XII).

¹⁶⁸⁹ Ankstyviausias: 1482 (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. CXXXV).

Pažymėsime, kad bent 2 dokumentus antspaudavo juos parengęs raštininkas ¹⁶⁹¹. Dokumentuose pasitaikydavo įvairių neatitikimų, pvz., koroboracijoje buvo nurodoma, kad antspauduoja visi liudytojai, o originale antspaudų mažiau ¹⁶⁹². Arba štai 1513-1532 m. Jono Jokubovičiaus valdų mainų su Pacu Belevičiumi dokumente nurodyta, kad antspauduoja visi 3 liudytojai, tačiau antspaudavo 2, o trečiam tik buvo paruoštas vaškas, bet jame nebuvo išpaustas antspaudas ¹⁶⁹³. Viename 1516 m. Stefano Čapličiaus valdų mainų su igumenu Iona dokumento gale nurodytas antspauduotojas: „печатаръ явне прошоный монастыря тогожъ священноинокъ Иакимичъ“ ¹⁶⁹⁴.

XIV a. pabaigos dokumente buvo panaudota aukščiau nurodyta netipinė koroboracija, o nuo XV a. 7 dešimt. buvo naudojamos jau nusistovėjusios formulės. Visu aptariamuoju laikotarpiu klauzulėje dažniausiai buvo pabrėžiamas sandorio tvirtumas („твердость“) ir teisingumas ar teisėtumas („справедливость“), o „viešumas/patvirtinimas(?)“ („для сведомя“, „свидетство“) buvo įrašytas viename XVI a. dokumente ¹⁶⁹⁵. XVI a. pradžioje formulė kartais buvo papildoma dokumento suteikimu/davimu (viso apie 25 procentus koroboracijų). Formulės standartiškai buvo išplečiamos antspauduojant liudytojams ar išdavėjui neturint antspaudu.

Dokumento išdavimo **vieta (actum)** fiksuojama nuo XV a. 7 dešimt. Viso formulę turi apie 83 procentus dokumentų. Žinoma apie 26 skirtingų vietovių, kuriose buvo išduoti rusėniški mainų dokumentai. Daugiausia Vilniuje (apie 24 proc.), Smurgainyse (apie 12 proc.), kitur pavieniai. Keli dokumentai buvo sudaryti Lenkijos karalystėje, t.y., 1511 m. Ivanas Rezaniecas su žentu Vaska Dmitrovičiumi keitėsi valdomis su karaliaus maršalu ir raštininku Bogušu

¹⁶⁹⁰ Ankstyviausias: 1506 (AGAD, AR, dz. X, b. 379, l. 1).

¹⁶⁹¹ 1507/1522 (LMAVB RS, f. 256, b. 2505) ir 1508/1523 (LMAVB RS, f. 256, b. 2506).

¹⁶⁹² Pvz., 1473? (АЮ-ЗР, 1907, p. 102 [335], nr. XII) turėjo antspauduoti 11 liudytojų, o antspaudų buvo tik 5.

¹⁶⁹³ LMAVB RS, f. 256, b. 1970.

¹⁶⁹⁴ Археографический сборник, т. 9, nr. 16.

¹⁶⁹⁵ 1522 (AGAD, Zbiór perg. 7502).

Bogovitinavičiumi Krokuvoje ¹⁶⁹⁶, o 1513 m. karaliaus raštininkas Jeska Ivanovičius keitėsi valdomis su Bogušu Bogovitinavičiumi Poznanėje ¹⁶⁹⁷. Formulės buvo trumpos, dažniausiai naudojama „*писанъ во/у/на*“, o formulės „*а писан*“ ir „*дан у*“ buvo panaudota vos po kartą. Dažniausiai vietovė nurodoma apsiribojant tik pavadinu. Tik viename dokumentus sutinkame kiek išplėstą variantą: „*писан у поседи Половинской*“¹⁶⁹⁸

Dataciją (datum) turi apie 85 proc. dokumentų. Pastebime, kad dažniau jos neturėjo XV a. antrosios pusės dokumentai, o XVI a. pradžioje tik keli smulkūs mainai. Dataciją paprastai sudarė metai, mėnuo, diena ir indiktas. Liturginės šventės nebuvo įrašomos. Metai nurodyti apie 53 procentuose dokumentų: dažniausiai užrašyti skaičiuojant nuo Kristaus gimimo, o nuo pasaulio sukūrimo 5508 m. prieš Kristų rasti tik keliuose 1466 – 1516 m. dokumentuose ¹⁶⁹⁹. Datacijos su metų skaičiavimu nuo Kristaus gimimo žinomos nuo 1509 m. ¹⁷⁰⁰ Bizantiškos tradicijos metų pradžios užrašymo formulės: „*в лето*“ ir „*року*“, o skaičiuojant nuo Kristaus gimimo dažniausiai naudotos: „*лета Божего Нарожения*“ ir „*под леты Божего Нарожения*“, rečiau „*на Боже нароженя*“ ¹⁷⁰¹, „*от леты Божего Нарожения*“ ¹⁷⁰². Mėnuo ir diena nurodyti apie 85 proc. dokumentų (arba 100 proc. datacijų). Visuose dokumentuose buvo naudojami romėniški mėnesių pavadinimai („*январь*“, „*февраль*“, „*март*“ ir kt.), o diena užrašoma kirilinėmis raidėmis arba žodžiais. Indiktas buvo naudojamas bent nuo 1466 m. ir jį turi apie 73 proc. dokumentų.

Parašų nėra.

Dokumentus surašę asmenys ir jų subskripcijos. Dokumentus surašę asmenys nurodyti tik keliuose dokumentuose. Ankstyviausią 1387-1398 m.

¹⁶⁹⁶ AGAD, AR, dz. XXIII, t. 103, p. 12, l. 1-2.

¹⁶⁹⁷ AGAD, AR, dz. XXVII, s. 9, l. 385-386.

¹⁶⁹⁸ 1528 (LMAVB RS, f. 43, b. 18054).

¹⁶⁹⁹ 1466 (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LXIV), 1511 (AGAD, AR, dz. XXIII, t. 103, p. 12, l. 1-2) ir 1516 (Архиографический сборник, т. 9, нр. 16).

¹⁷⁰⁰ 1509 (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 871, л. 2), 1513 (LVIA, f. 1294, ap. 1, b. 2, l. 1) ir kt.

¹⁷⁰¹ 1521 (LMAVB RS, f. 256, b. 3967).

¹⁷⁰² 1523 (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CCLXIII).

Pinsko kunigaikščio Vasilijaus Narimantaičio dokumentą surašė popas Tomofiejus: „*а писаль грамоту пои Тимофей святого Ивана Крестителя*“¹⁷⁰³. Du dokumentus surašė dijokai¹⁷⁰⁴ ir vieną pareigybės nenurodęs asmuo¹⁷⁰⁵. Subskripcijos buvo trumpos, prasidėdavo dažniausiai „*а писал*“.

Apibendrinimas

Išlikęs vienas XIV a. pabaigos mainų dokumentas leidžia palyginti su vėlyvesniais dokumentais, žinomais tik nuo XV a. 7 dešimtmečio. Seniausio dokumento struktūra buvo tokia: išdavėjo intituliacija, gavėjas, mainomų objektų trumpas įvardinimas, testacija, koroboracija ir dokumentą sudariusio asmens nurodymas. Vėlesnių dokumentų struktūra gerokai skyrėsi, be minėtų dalių, XV a. pab. - XVI a. pradžioje formuliaras pasipildė promulgacija, naracija, pertinencija, teisių atsisakymo klauzule, sankcija, datacija ir vietos nurodymu. Be to, sandoris galėjo būti patvirtintas dviem vienodais ar skirtingais dokumentais, kuriuos galėjo patvirtinti kiekviena pusė atskirai. XVI a. pradžioje tarp gavėjų ir liudytojų sutinkame kelis valstiečius, kurie liudija apie vis platesnį dokumentų vartotojų ratą.

¹⁷⁰³ Груша А. І., *Мяноўная грамата князя Васіля Нарымонтавіча...*, с. 90.

¹⁷⁰⁴ 1467 (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. CXXXV) ir 1507/1522 (LMAVB RS, f. 256, b. 2505).

¹⁷⁰⁵ 1500? (LMAVB RS, f. 256, b. 2678).

6.3. Lenkiškų privačių dokumentų formuliario tyrimas

Dokumentų išlikimo problema, skaičius

Iš viso žinomi 5 lenkų kalba surašyti privatūs dokumentai, kurie buvo sudaryti 1514 – 1526 m. Visi buvo surašyti popieriuje, iš jų 4 – originalai, 1 – nuorašas. Lenkiškų dokumentų rūšys: 4 pardavimai ir 1 įkeitimas. Dokumentai sudaryti privačiaja forma, 4 dokumentuose sandorio veiksmui išreikšti buvo panaudotas I asmens būtasis, 1 dokumente - esamasis kartinis laikas¹⁷⁰⁶.

Formuliaras

Žodinė invokacija buvo panaudota viename 1523 m. pardavimo dokumente, kuri buvo lotyniška: „*In nomine domini amen*“¹⁷⁰⁷. **Simbolinė invokacija** nenaudota.

Intituliacija ir išdavėjai. Visus dokumentus išdavė greičiausiai smulkūs ar vidutiniai bajorai, nors tik viename dokumente buvo įrašytas Upytės pavieto bajoro („*boyarzyn powyathu Upyczyego*“) terminas¹⁷⁰⁸. Visi dokumentai pradėti įvardžiu „*ya*“ arba „*ja*“.

Promulgacija įrašyta 4 dokumentuose, o 1 be jos¹⁷⁰⁹. Trijuose dokumentuose panaudotos „supažindinančios“ promulgacijos: „*zesznawami sami na sziebie them naszym listhem komu tego będzie potrzeba wiedziec albo sliszecz ninieyszim y napotem buduczim*“¹⁷¹⁰, „*vysnavam moyim tym lystem*“¹⁷¹¹ ir „*vyznavam sam na szyebye thym moyim lysthem koszdemu dobremu komu thego pothreba vyedyecz albo na potym cztaczy slyszecz*“¹⁷¹², o viename - „pažyminčioji“: „*czyna yawno koszdemu dobremu nynyyszem y pothym buduczem*“¹⁷¹³.

¹⁷⁰⁶ 1523 (LMAVB RS, f. 256, b. 1738, l. 1v).

¹⁷⁰⁷ LMAVB RS, f. 256, b. 1738, l. 1v.

¹⁷⁰⁸ 1526 (LMAVB RS, f. 31, b. 1).

¹⁷⁰⁹ 1523 (LMAVB RS, f. 256, b. 1738, l. 1v).

¹⁷¹⁰ 1514 (LVIA, f. 525, ap. 8, b. 162, l. 2).

¹⁷¹¹ 1524 (LMAVB RS, f. 43, b. 9541).

¹⁷¹² 1526 (LMAVB RS, f. 31, b. 1).

¹⁷¹³ 1521 (VUB RS, f. 214, b. 158).

Inskripcija ir gavėjas. 2 dokumentų gavėjai greičiausiai buvo smulkūs arba vidutiniai bajorai, 1 skirtas bajoriškos kilmės moteriai, 1 Vilniaus miestiečiui, o 1523 m. Stanio ir brolio Jogėlos pardavimas suteiktas „gryčiniam“ kaimynui Bernotui („*koymynu grynczowemu*“) ¹⁷¹⁴.

Dispozicija. Mainų objektais buvo smulkus nekilnojamas turtas: žemės („*ziemie*“, „*semya*“), pievos („*niwka*“, „*niva*“), laukas („*pole*“) ir šienaujama pieva („*szanoszcz*“). **Pertinencija** nebuvo panaudota, tačiau įrašytas tam tikras teisių atsisakymas. Dviejuose dokumentuose nurodyta, kad parduoda „amžiams“ („*obiel wieczno*“, „*obel vycznye*“) ¹⁷¹⁵, trijuose - kad naujas šeimininkas gali laisvai disponuoti valda (pvz., „*a Stanislav będzye volyen thy nyvę przedacz myenyacz darowacz jako on będzye umyecz ku svemu pozythku abroczy*“ ¹⁷¹⁶), viename nurodyta, kad niekas negalės „įeiti“ į parduotą valdą („*a mi [...] wiecznemo czaszi y dzieczi nasze y nikto zbliskich nasich w theę ziemię wsthępovacz szię niemami*“ ¹⁷¹⁷). O įkeitimo dokumente nurodyta, kad įkeista iki tol kol bus gražinti pinigai.

Protekcijos klauzulė buvo įrašyta dviejuose dokumentuose (pvz., „*a jeslyby kto z blyskych moych nagabal Stanislava v they nyvye thedy ja Voyczyech vyerzchu pysany mam Stanislavu wszyrzko oczyszczyacz grosz groszem navyezacz*“ ¹⁷¹⁸).

Sankcija įrašyta trijuose pardavimų dokumentuose ¹⁷¹⁹. Visur buvo numatyta piniginė bauda valdovui ir/arba valstybės pareigūnui, pvz., „*a yesly bych ya Cherubyn Seraphyn chczal wsthapycz w tha oyczysna yno mamy vyny zaplaczycz krolyu ye m dzeszacz rublow a woyewodze thraczkye pyecz rublow*“ ¹⁷²⁰.

¹⁷¹⁴ LMAVB RS, f. 256, b. 1738, l. 1v.

¹⁷¹⁵ 1514 (LVIA, f. 525, ap. 8, b. 162, l. 2) ir 1526 (LMAVB RS, f. 31, b. 1).

¹⁷¹⁶ 1526 (LMAVB RS, f. 31, b. 1).

¹⁷¹⁷ 1514 (LVIA, f. 525, ap. 8, b. 162, l. 2).

¹⁷¹⁸ 1526 (LMAVB RS, f. 31, b. 1), kitas atvejis: 1521 (VUB RS, f. 214, b. 158).

¹⁷¹⁹ 1514 (LVIA, f. 525, ap. 8, b. 162, l. 2), 1521 (VUB RS, f. 214, b. 158) ir 1526 (LMAVB RS, f. 31, b. 1).

¹⁷²⁰ 1521 (VUB RS, f. 214, b. 158).

Testacija įrašyta visuose lenkiškuose privačiuose dokumentuose. Liudytojų skaičius svyravo nuo 2 iki 5. Tarp liudytojų dažniausiai buvo bajorai, kartą tijųnas, Kėdainių miestietis¹⁷²¹ ir Sudervės prievaizdas („prystav“)¹⁷²². Formulė visuose dokumentuose naudotos daugmaž vienoda: „*a przy thym byly*“.

Antspaudavimas ir koroboracija. Visi dokumentai buvo antspauduoti, o antspaudų skaičius svyravo nuo 1 iki 4. Tik vienas dokumentas buvo antspauduotas išdavėjo antspaudu, o jame nebuvo įrašyta ir koroboracija¹⁷²³. Standartinės koroboracijos pavyzdys: „*a ya Cherubyn Seraphynen dla lepszey spravyedlywosczy przyloszly swoya pyeczacz ku temu nazemu lysthu y prossylsmy dla lyepszey czwerdosczy o pyczaczy [...] ony tha vczynily swoye pyeczaczy przylozly ku temu nazemu lysthu*“¹⁷²⁴. Trijų dokumentų išdavėjai neturėjo savo antspaudu, todėl juos antspaudavo tik liudytojai, pavyzdžiui: „*nyemayucz svey pyeczęczy byelesz my czolem o pyeczęcz przerzeczonym szvyathkom yrz myloscz tho vczynily sve pyeczęczy przyloszly k temu viznanemu lysthu*“¹⁷²⁵. Nebuvo dokumentų, kuriuos būtų antspaudavę valstybės ar bažnytiniai pareigūnai.

Vieta (actum) įrašyta 4 dokumentuose¹⁷²⁶. Dokumentai išduoti Vilniuje, Kėdainiuose, Narutyje ir tikriausiai Pasvalyje. Visos formulės skirtingos – dviejuose nurodyta tik vieta: „*pisan na Narocz w miesczie Jo K M*“¹⁷²⁷, „*pysano Vylne*“¹⁷²⁸, kitose patikslintas namas: „*w domu Rymkovem*“¹⁷²⁹ ir „*a tho szyą sthalo w domu Stanyslavovym u myesczanya keydanskiego*“¹⁷³⁰.

Data (datum) buvo panaudota visuose dokumentuose. Viename jų užrašyta lenkų kalba: „*mieszycza lypcza 11 dnia roku 1514*“¹⁷³¹. Trijuose

¹⁷²¹ 1523 (LMAVB RS, f. 256, b. 1738, l. 1v).

¹⁷²² 1524 (LMAVB RS, f. 43, b. 9541).

¹⁷²³ 1523 (LMAVB RS, f. 256, b. 1738, l. 1v).

¹⁷²⁴ 1521 (VUB RS, f. 214, b. 158).

¹⁷²⁵ 1526 (LMAVB RS, f. 31, b. 1).

¹⁷²⁶ Nebuvo viename: 1526 (LMAVB RS, f. 31, b. 1).

¹⁷²⁷ 1514 (LVIA, f. 525, ap. 8, b. 162, l. 2).

¹⁷²⁸ 1524 (LMAVB RS, f. 43, b. 9541).

¹⁷²⁹ 1521 (VUB RS, f. 214, b. 158).

¹⁷³⁰ 1523 (LMAVB RS, f. 256, b. 1738, l. 1v).

¹⁷³¹ LVIA, f. 525, ap. 8, b. 162, l. 2.

dokumentuose metai parašyti lotyniškai panaudojant formulę „*anno domini*“, o lenkiškai užrašyta liturginė šventė, pvz.: „*w nyedzela przeth Wielkanocz, anno Domini 1523*“¹⁷³². Likusiame viename dokumente metai ir liturginė šventė parašyta lotynų kalba¹⁷³³. Mėnesių pavadinimai įrašyti dviejuose dokumentuose: „*mieszeycza lypcza 11 dnia*“¹⁷³⁴ ir „*xxi mensis Marcy*“¹⁷³⁵. Skaičiai visuose datacijose dažniausiai buvo rašomi arabiškais skaitmenimis ir tik viename minėtame dokumente mėnesio diena parašyta romėniškais skaitmenimis. Dauguma datacijų buvo įrašomos dokumento gale, o viename dokumente - dalis priekyje: „*anno domini 1521*“, dalis gale: „*przeth na wrorzenyem S. Pawla*“¹⁷³⁶.

Subskripcijos ir parašai nenaudoti.

Apibendrinimas

Nors žinomi tik 5 lenkų kalba surašyti privatūs dokumentai XVI a. pr. LDK, tačiau jie svarbūs keliais aspektais. Visų pirma, dokumentai pradėti rašyti dar viena kalba. Taigi, LDK buvo rašomi dokumentai net 3 kalbomis, o tai rodo didelį dalykinės raštijos poreikį. Taip pat lenkų kalbos panaudojimas gali rodyti ir tai, kad vis labiau siekta, jog dokumento turinys būtų suprantamas patiems sandorio dalyviams. Lenkiškų dokumentų formuliaras iš esmės atitiko rusėniškųjų, tačiau čia aiškiai matomas ir lotyniškojo įtaka, nes buvo panaudotos kai kurios lotyniškos klauzulės: invokacija ir datacija.

¹⁷³² LMAVB RS, f. 256, b. 1738, l. 1v; kiti: 1521 (VUB SR, f. 214, b. 158) ir 1524 (LMAVB RS, f. 43, b. 9541).

¹⁷³³ 1526 (LMAVB RS, f. 31, b. 1).

¹⁷³⁴ 1514 (LVIA, f. 525, ap. 8, b. 162, l. 2).

¹⁷³⁵ 1526 (LMAVB RS, f. 31, b. 1).

¹⁷³⁶ 1521 (VUB RS, f. 214, b. 158).

7. Lotyniškų ir rusėniškų privačių dokumentų koegzistavimas

Analizuojant lotyniškų ir rusėniškų dokumentų koegzistavimą buvo lyginta LDK lotyniškasis privatus dokumentas su įvairiose valstybėse vartotu lotyniškuoju dokumentu. LDK rusėniškasis privatus dokumentas lygintas su kitose valstybėse vartotu rusėniškuoju. Taip pat aiškintasi LDK vartoto lotyniškojo ir rusėniškojo dokumentų koegzistencijos tendencijos ir galimos sąveikos formos. Pabrėšime, kad palyginimas su kaimyninių valstybių dokumentų formuliarais yra preliminarus, o rezultatai kol kas sąlygiški. Lotyniškas formuliaras palygintas su XIII – XIV a. pr. Mažosios Lenkijos¹⁷³⁷, XIII – XIV a. vid. Lenkijos Pamario¹⁷³⁸, XIV – XVI a. pr. Mazovijos dokumentais¹⁷³⁹, o rusėniškasis formuliaras su ŠV (Naugardo¹⁷⁴⁰, Pskovo¹⁷⁴¹) ir ŠR (Maskvos¹⁷⁴², Šiaurės Dvinos¹⁷⁴³, Pereslavlio¹⁷⁴⁴) Rusios valstybių (sričių) dokumentais. Tai leido nustatyti lotyniško ir rusėniško privataus dokumento LDK koegzistavimo tendencijas ir savitarpio įtaką bei jos formas įvairiais laikotarpiais.

Analizuotoje LDK lotyniškuose dokumentuose simbolinė invokacija aptinkama tik vieną kartą ir tai yra 1474 m. Petro Goštautaičio donacijoje Vilniaus pranciškonams¹⁷⁴⁵. Dokumentas veikiausiai surašytas pranciškonų aplinkoje. Šiuo metu nežinome, kadėl buvo panaudota tokia invokacijos forma. Atkreiptinas dėmesys, kad Lenkijoje lotyniškuose dokumentuose ji nunyko dar XIII a.¹⁷⁴⁶ Tačiau rusėniškuose LDK dokumentuose simbolinė invokacija buvo naudojama iki pat 1529 m., bet buvo nedažna. Ją turėjo 8 proc. suteikčių ir

¹⁷³⁷ Skupieński K., *Funkcje Małopolskich dokumentów*.

¹⁷³⁸ Gut A., *Formularz dokumentów ksiąząt zachodniopomorskich*.

¹⁷³⁹ *Dyplomatyka staropolska...*, s. 213-252.

¹⁷⁴⁰ Андреев В. Ф., *Новгородские духовные XII - XV вв...*, с. 131-148; Андреев В. Ф., *Новгородский частный акт XII-XV вв.*

¹⁷⁴¹ Алексеев Ю. Г., *Псковские купчие XIV - XV вв...*, с. 126-147.

¹⁷⁴² Каштанов С. М., *К изучению формуляра великокняжеских духовных грамот...*, с. 238-251; Кучкин В. А., *Договорные грамоты московских князей XIV века. Внешнеполитические договоры*, Москва, 2003.

¹⁷⁴³ Копанех А. И., *Дипломатика поземельных актов двинских крестьян XVI в...*, с. 142-161.

¹⁷⁴⁴ Ивина Л. И., *Формулярный анализ купчих грамот Центральной Руси (Переславская земля)* [<http://www.rostmuseum.ru/Publications/Publication/841>].

¹⁷⁴⁵ KDKDW, nr. 294.

¹⁷⁴⁶ *Dyplomatyka staropolska...*, s. 117.

dovanojimų, 4 proc. pardavimų, vartota pavienėse fundacijose ir donacijose, testamentuose, įkeitimuose. Tai leidžia patikslinti K. Jablonskio teiginį, kad simbolinė invokacija LDK nunyko XVI a. pr.¹⁷⁴⁷, kadangi ji sutinkama iki pat XVI a. 3 dešimtmečio pabaigos, tikėtina, kad buvo naudojama ir vėliau. Kitų kaimyninių kraštų rusėniškose dokumentuose ji taip pat buvo gana reta. Antai, Volynės-Haličo dokumentuose ji sutinkama nuo XII a.¹⁷⁴⁸, aptinkam XIV a. Maskvos kunigaikščių tarptautinėse sutartyse¹⁷⁴⁹. Tačiau Pereslavlyje išduotų pirkimų dokumentuose XIV a. pab. – XV a. nebuvo naudojama¹⁷⁵⁰. Galime daryti prielaidą, kad simbolinės invokacijos naudojimas rusėniškuose LDK dokumentuose laikytinas tam tikru archainiu (bizantiniu) palikimu.

Žodinė invokacija įrašyta didžiojoje dalyje lotyniškų dokumentų LDK. Vyravo „*In nomine Domini amen*“, o rečiau naudota „Trejybinė“ formulė. „Dievo vardo“ invokacija Lenkijoje įsivyravo jau XIII a. nustumdama į šalį „Trejybinius“ variantus¹⁷⁵¹. Pastarieji visai neišnyko, kartais pasitaikydavo ir vėlesniuose XIV – XV a. dokumentuose (pvz., Mazovijoje¹⁷⁵², Lenkijos pajūryje¹⁷⁵³, o Gniezno arkivyskupo dokumentuose – tik XIII a.¹⁷⁵⁴). Žodinės invokacijos formulės naudojimo tendencijos LDK ir Lenkijoje sutapo. Rusėniškuose LDK dokumentuose žodinė invokacija buvo dažna tik testamentuose (85 proc.), kitose dokumentų rūšyse naudota retai. Rusėniškuose dokumentuose vyravo kreipimosi į Švč. Trejybę siužetas. Atkreiptinas dėmesys, kad pardavimo dokumentuose vyravo „Dievo vardo“ invokacija, kurio įrašymas buvo aiškus lotyniškosios įtakos rezultatas. „Trejybinė“ invokacijos formulės naudojimas buvo panašus su jos paplitimu kitų kaimyninių valstybių dokumentuose, pvz., XII-XV a. Naugardo

¹⁷⁴⁷ Jablonskis K., *Istorija ir jos šaltiniai...*, p. 283.

¹⁷⁴⁸ Купчинський О., *Прикладна архівістика та спеціальні історичні дисципліни*, Львів, 2011, с. 220-221.

¹⁷⁴⁹ Кучкин В.А., *Договорные грамоты московских князей XIV века...*, с. 336 (1318 m. sutartis).

¹⁷⁵⁰ Ивина Л. И., *Формулярный анализ купчих грамот Центральной Руси (Переславская земля)* [<http://www.rostmuseum.ru/Publications/Publication/841>].

¹⁷⁵¹ *Dyplomatyka staropolska...*, s. 119; Skupieński K., *Funkcje Małopolskich dokumentów...*, s. 38.

¹⁷⁵² *Dyplomatyka staropolska...*, s. 228.

¹⁷⁵³ Gut A., *Formularz dokumentów ksiąząt zachodniopomorskich...*, s. 52-71.

¹⁷⁵⁴ Polak A., *Dyplomatyka Kościoła polskiego okresu średniowiecza...*, s. 60.

testamentuose¹⁷⁵⁵, XIV – XVI a. pr. Maskvos didžiųjų kunigaikščių testamentuose¹⁷⁵⁶. Kita vertus stebimas invokacijos naudojimo atsisakymas XVI a. pr. dalinių kunigaikščių testamentuose¹⁷⁵⁷. Visgi, gerokai skyrėsi invokacijos panaudojimas pardavimo dokumentuose. LDK ją turėjo apie 4 proc. rusėniškų šios rūšies dokumentų, o Naugardo, Pskovo, Pereslavlio dokumentuose ji nenaudota.

Perpetuacija lotyniškuose LDK privačiuose dokumentuose buvo naudojama dažniau fundacijose ir donacijose (60 proc.), kitur – retai (testamentuose – 10 proc., pardavimuose – 20 proc.). Dažniausiai naudota formulė „*Ad perpetuam rei memoriam*“, kuri buvo įprasta V. Europoje (įrašoma XIII- XIV a. Gniezno arkivyskupijos¹⁷⁵⁸, XIV a. Lenkijos Pamario¹⁷⁵⁹, XV a. Mazovijos dokumentuose¹⁷⁶⁰). Rusėniškuose LDK privačiuose dokumentuose ši formulė nenaudota. Taip pat ji nebuvo naudojama ŠV ir ŠR Rusios valstybių rusėniškuose dokumentuose.

Arenga lotyniškuose LDK privačiuose dokumentuose naudota dažniau fundacijose ir donacijose (75 proc.), kitur – rečiau (testamentuose - 48 proc., pardavimuose – 34 proc.). Lotyniškos fundacijos ir donacijos išsiskyrė retorinių siužetų naudojimo gausa. Vyravo „darbų laikinumo“ ir „mirties valandos“ siužetai, rečiau - „rūpinimosi krikščionybės plėtimu ir materialiniu aprūpinimu“, „paskutinio Dievo teismo“ ir „tvirto tikėjimo į Dievą išpažinimo“. Testamentuose vyravo „darbų laikinumo“ siužetas, o pardavimuose - tik toks ir tenaudotas. Istorikai pastebėjo, kad Lenkijoje XII a. arengos buvo naudojamos išskirtinai religinių siužetų, o nuo XIII a. skirtingų siužetų gerokai padaugėjo¹⁷⁶¹ (pvz., XIII – XVI a. pr. Mazovijos dokumentų

¹⁷⁵⁵ Андреев В. Ф., *Новгородские духовные XII - XV вв...*, с. 136-137.

¹⁷⁵⁶ Каштанов С. М., *К изучению формуляра великокняжеских духовных грамот...*, с. 239-40.

¹⁷⁵⁷ Каштанов С. М., *Русская дипломатика...*, с. 184.

¹⁷⁵⁸ Polak A., *Dyplomatyka Kościoła polskiego okresu średniowiecza...*, s. 152-154.

¹⁷⁵⁹ Gut A., *Formularz dokumentów książąt zachodniopomorskich...*, s. 111.

¹⁷⁶⁰ *Dyplomatyka staropolska...*, s. 228.

¹⁷⁶¹ *Dyplomatyka staropolska...*, s. 119-120; Polak A., *Dyplomatyka Kościoła polskiego okresu średniowiecza...*, s. 155-159.

arengos pasižymėjo retorinių siužetų gausa¹⁷⁶²). Dažnas buvo ir minėtas „darbų laikinumo“ siužetas, kuris vyravo Mažosios Lenkijos privačiuose dokumentuose XIII – XIV a. pr.¹⁷⁶³. Šiuo atžvilgu LDK privačių dokumentų arengų naudojimo tendencijos sutapo su kaimyninės Lenkijos dokumentais. Rusėniškuose LDK privačiuose dokumentuose arenga buvo panaudota tik kelis kartus XVI a. pr. (2 testamentuose, 2 pardavimuose, 2 užrašymuose pavaldiniams, 1 dovio užrašyme). Tai susiję su lotyniškojo formuliaro įtaka, nes panaudotos rusėniškos arengos atitiko lotyniškųjų variantus ir buvo jų vertimai. Arenga nenaudota ir kitų ŠV ir ŠR Rusios valstybių rusėniškuose dokumentuose¹⁷⁶⁴.

Intituliacija susidėjo iš pradžios prieveiksmio, pažymimojo įvardžio, socialinės kilmės nurodymo, asmens vardo, tėvonijos/pavieto ir pareigybės įrašymo. Lotyniškuose dokumentuose buvo dažniausiai naudojamas pradžios prieveiksmis „*proinde*“, rečiau - „*igitur*“, „*quod*“, „*eatenus*“, pradžios įvardis - „*ego*“ arba „*nos*“, socialinė kilmė nurodoma įrašant „*dominus*“, „*nobilis*“, tėvonija - „*haeres de/in*“. Visi šie intituliacijos elementai buvo naudojami ir Lenkijos lotyniškuose dokumentuose¹⁷⁶⁵. Rusėniškuose LDK privačiuose dokumentuose skirtingi elementai gana ilgai išsaugojo archaizmus. Štai XV a. dažnai buvo naudojami pradžios prieveiksmiai „*a ce*“, „*ce*“, kartais - „*o mo*“, „*pro mo*“, „*pro moж*“, tačiau iki XV a. pab. pradžios prieveiksmio buvo iš viso atsisakyta (pastebime, kad nuo XV a. pusės pradžios prieveiksmis vis rečiau naudotas ir lotyniškuose dokumentuose LDK). Vyravęs pradžios įvardis „*я*“ arba „*мы*“ atitiko lotyniško formuliaro „*ego*“ arba „*nos*“. Tačiau archainis vienaskaitiniai „*язь*“ ir „*азь*“ buvo naudojami visu tiriamu laikotarpiu. Kitų ŠV ir ŠR Rusios valstybių rusėniškuose dokumentuose dominavo formulės „*ce яз*“ naudojimas, kurios kilmė iki galo nėra žinoma, bet tikėtina, kad atsirado

¹⁷⁶² *Dyplomatyka staropolska...*, s. 229.

¹⁷⁶³ Skupieński K., *Funkcje Małopolskich dokumentów...*, c. 38; Polak A., *Dyplomatyka Kościoła polskiego okresu średniowiecza...*, s. 159.

¹⁷⁶⁴ Apie arengas žr.: Каштанов С. М., *Русская дипломатика...*, c. 180-182 (čia arenga laikoma testamentuose įrašoma galimos mirties konstanta).

¹⁷⁶⁵ Skupieński K., *Funkcje Małopolskich dokumentów...*, s. 38, *Dyplomatyka staropolska...*, s. 120, 229-230; Gut A., *Formularz dokumentów księząt zachodniopomorskich...*, s. 97-101.

ankstyvoje Kijevo Rusios epochoje¹⁷⁶⁶. Taip pat bizantišku palikimu laikytinas „*раб Божий*“ įrašymas, kuris LDK privačiuose dokumentuose sutinkamas visu tiriamu laikotarpiu (daugiausia testamentuose – apie 62 proc.). „*Раб Божий*“ buvo plačiai naudojamas Naugarde išduotuose testamentuose¹⁷⁶⁷ bei Maskvos ir kitų kunigaikščių testamentuose¹⁷⁶⁸. Devocinė preambulė „*Божьею милостью*“ buvo įrašoma visu tiriamu laikotarpiu kai kurių kunigaikščių dokumentuose LDK. Tai laikytina lotyniško formulio įtaka (iš „*Dei gratia*“)¹⁷⁶⁹. Kituose ŠV ir ŠR Rusios rusėniškuose dokumentuose šis intuliacijos elementas nesutinkamas. Taip pat lotyniško dokumento įtaka laikytinas terminų „*пан*“ ir „*дедуч*“ naudojimas LDK privačiuose dokumentuose (iš lotyniškųjų „*dominus*“ ir „*haeres*“)¹⁷⁷⁰.

Promulgacija buvo naudojama jau ankstyvuose lotyniškuose privačiuose dokumentuose LDK. Dažniausiai pranciškonams skirtose dokumentuose, kitur rečiau. Buvo naudojamos dviejų pagrindinių tipų promulgacijos, t.y., „pažyminčios“ („*significamus*“ ar „*universis*“) ir „supažindinančios“ („*notum facimus*“). Analizuotoje medžiagoje vyrauja „pažyminčioji“ promulgacija. Dažniausiai naudota dar Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto laikais kanonine tapusi formulė, vadinama „horodline“¹⁷⁷¹: „*significamus tenore praesentium, quibus expedit, universis praesentibus et futuris, praesentium notitiam habituris*“. Atkreiptinas dėmesys, kad Mazovijos dokumentuose XIII – XVI a. pr. dominavo promulgacijos formulė artima LDK naudotam „horodliniam“ variantui: „*significamus tenore presencium, tam presentibus, quam futuris, harum noticiam haituris, quibus expedit generaliter*

¹⁷⁶⁶ Zoltan A., *Се азъ...* c. 179-186; Копанех А. И., *Дипломатика поземельных актов двинских крестьян XVI в...*, c. 144-145; Каштанов С. М., *К изучению формуляра великокняжеских духовных грамот...*, c. 240; dalelytės „*се*“ dažnas naudojimas priskiriamas Šiaurė Rusios (Naugarde) tradicijai, o jos nendaudojimas sietinas su Pietų Rusios tradicija - Каштанов С. М., *Из истории русского средневекового источника...*, c. 99.

¹⁷⁶⁷ Андреев В. Ф., *Новгородские духовные XII - XV вв...*, c. 137.

¹⁷⁶⁸ Каштанов С. М., *К изучению формуляра великокняжеских духовных грамот...*, c. 240.

¹⁷⁶⁹ Plg.: Kosman M., *Dokumenty wielkiego księcia Witolda...*, s. 162-165.

¹⁷⁷⁰ Plg.: Pietkiewicz K., *Uwagi o dokumencie lacińskim w praktyce kancelarii Litewskiej...*, s. 415-416.

¹⁷⁷¹ Gudavičius E., *Lietuvos akto promulgacijos kelias...*, p. 27.

universis“¹⁷⁷². LDK funkcionavusiuose taip pat vartotos išplėtotos promulgacijos, kuriose buvo pridėdami girdėjimo, apžiūrėjimo ir skaitymo motyvai „*audituris, visuris et lecturis*“, bet buvo retos. Pardavimų dokumentuose dažna ši formulė: „*Universis et singulis, presentium noticiam habituris, publice recognoscentes profiteamur*“. Pranciškonams skirtose donacijose ir pardavimuose buvo naudojama specifinės promulgacijos formulės: „*Noverint universi et singuli presencium noticiam habituri*“ ar „*Noverint universi et singuli praesentes literas inspecturi, lecturi et audituri*“. Visi LDK naudoti formulės variantai buvo įrašomi jau XIII a. Mažosios Lenkijos privačiuose dokumentuose¹⁷⁷³.

Rusėniškuose LDK privačiuose dokumentuose promulgacija buvo pradėta naudoti tik nuo XV a. vid. Anksčiausiai sutinkama suteiktyse ir dovanojimuose nuo 1451 m., pardavimuose nuo 1461 m., įkeitimuose nuo 1474 m., mainuose nuo 1473 m. Vėliausiai formulė pradėta naudoti fundacijose ir donacijose nuo 1492 m. bei testamentuose nuo 1501 m. Pabrėžtina, kad ŠV ir ŠR Rusios valstybių rusėniškuose dokumentuose promulgacija nebuvo naudojama¹⁷⁷⁴. Taip pat atkreiptinas dėmesys, kad LDK privačiuose rusėniškuose dokumentuose iš pradžių, t.y. XV a. vid., buvo įrašomos gana netipinės formulės. Tai leidžia kalbėti apie tam tikrą pereinanąjį laikotarpį. Tačiau jau nuo XV a. 7 dešimt. nusistovėjo dviejų tipų formulės: „pažyminčios“ („*чиню знаменито*“) ir „supažindinančios“ („*вызнаваю*“), kurios atitiko lotyniškas formules. Išskirtini du momentai. XV a. antroje pusėje visų rūšių dokumentuose dažniau naudota „pažyminti“ promulgacija. XVI a. fundacijose ir donacijose bei testamentuose ji buvo dažniausia. „Pažyminčios“ promulgacijos formulė buvo vad. „horodlinė“: „*Чинимъ знаменито симъ нашимъ листомъ каждому доброму, нынешнимъ и на потомъ будучимъ, хто на него посмотритъ, або чтучи его послышитъ, кому потреба того будетъ ведати*“. Nuo XV a. pab. suteiktyse, pardavimuose, mainuose ir įkeitimuose

¹⁷⁷² *Dyplomatyka staropolska...*, s. 230.

¹⁷⁷³ Skupieński K., *Funkcje Małopolskich dokumentów...*, s. 38-39.

¹⁷⁷⁴ Каштанов С. М., *Русская дипломатика...*, с. 187.

įsivyravo „supažindinačios“ promulgacijos. Išskirtume šias „supažindinančios“ promulgacijos formules: „*Вызнаваем сами на себе сим нашим листомъ хто на него посмотрит або чтучи его услышит, нынешним и на потом будущим, кому будет потреб того ведати*“ arba „*Сознаваю сим своим листомъ кождому доброму, кому его потреба слухат, нынешним и потом будущим*“. Promulgacijos formulės dažnai buvo trumpinamos ir/ar sukeičiami vietomis skirtingi jų elementai. Su tam tikromis išlygomis, mūsų tyrimo rezultatai sutampa su E. Gudavičiaus išvadomis, kad Lietuvos didžiojo kunigaikščio kanceliarijoje parengtuose dokumentuose nuo XV a. antros pusės stebimas „pažyminčios“ lotyniškos promulgacijos įsivyravimas, o tarp rusėniškų labiau paplito „supažindinančioji“ promulgacija¹⁷⁷⁵. Promulgacijos atsiradimas ir įsitvirtinimas privačių dokumentų formuliare yra neabejotina lotyniškojo formuliario įtaka. Svarbu pažymėti, kad lotyniškojo formuliario įtakai „pasidavė“ net ir ilgiausiai archaiškas tradicijas išlaikę rusėniškų fundacijų, donacijų ir testamentų formuliarai.

Naracija dažniausiai naudota lotyniškose donacijose pranciškonams, Vilniaus ir Žemaičių vyskupijos fundacijose ir donacijose, testamentuose, o pardavimuose nenaudota visai. Didžiausia naracijų siužetų įvairove pasižymėjo Vilniaus ir Žemaičių vyskupijoms skirtus fundacijos ir donacijos. Visu tiriamu laikotarpiu buvo dažnai įrašomos „donatoriaus ir jo giminaičių sielų išganymo“ ir „rūpesčio Bažnyčios aprūpinimo gausinimu“ intencijos. Jų siužetai vyravo ir donacijose Vilniaus pranciškonams. XV a. naracijose naudoti „mirties valandos neišvengiamumo“, „Paskutinio teismo“, „amžinojo gyvenimo vilties“ motyvas, kurie XVI a. pr. sutinkami gerokai rečiau. Testamentuose dažniausiai išsakytas „siekis išvengti nesutarimų tarp paveldėtojų“ ir „noras tinkamai paskirstyti savąjį turtą“. LDK naudoti naracijų intencijos ir motyvai naudoti ir Lenkijoje. Pvz., XV a. Mazovijos dokumentuose buvo įrašomi „donatoriaus ir jo giminaičių sielų išganymo“ ir „rūpesčio Bažnyčios aprūpinimo gausinimu“

¹⁷⁷⁵ Gudavičius E., *Lietuvos akto promulgacijos kelias...*, p. 42 ir 53.

intencijos¹⁷⁷⁶. Rusėniškose LDK dokumentuose naracija dažniau naudota testamentuose, suteiktyse, fundacijose ir donacijose, pasitaiko kartą kitą pardavimuose. Kitų valstybių rusėniškuose dokumentuose naracija buvo naudojama gana retai, pvz., ŠR Rusios valstybių dokumentuose buvo įtraukta tik XV a. antroje pusėje¹⁷⁷⁷, Pereslavlio žemės dokumentuose - tik pavieniais atvejais¹⁷⁷⁸, o dažniau - XVI a. pirmosios pusės Šiaurės Dvinos valstiečių dokumentuose dėl specifinio mokesčio įvedimo¹⁷⁷⁹. LDK rusėniškose fundacijose ir donacijose dominavo dvasininkų prašymas aprūpinti valdomis ir kt., pardavimuose - karinės tarnybos atlikimo būtinybė, kuriai stokota pinigų, rečiau - išsiskolinimas ir neturėjimas kaip tą skolą gražinti. Tik keliuose XVI a. pr. LDK rusėniškuose privačiuose dokumentuose buvo panaudoti lotyniškų naracijos formulių atitikmenys. Naracija lotyniškuose dokumentuose buvo formalizuota dalis, kurios skirtingi siužetai turėjo gana nusistovėjusias formules. Tuo skyrėsi nuo rusėniškuose dokumentuose naudotų naracijų, kurios buvo individualios, t.y., buvo įrašoma konkreti sandorio sudarymo aplinkybė ar priežastis.

„Laisvo apsisprendimo ir sveiko proto“ klauzulė dažniausiai naudota lotyniškuose testamentuose, pardavimuose, donacijose pranciškonams, o Vilniaus ir Žemaičių vyskupijos fundacijose ir donacijose reta. Klauzulę sudarė keli elementai: nurodymai, kad dokumentas sudaromas be prievartos, niekieno neverčiant, nesuvaržyta ir laisva valia. Klauzulė buvo naudojama gana laisvai, bet nepaisant to, išskiriame šį variantą: „*Non coacti, nec aliquo errore seducti, sed de sola nostra bona et sincera voluntate, ac de mutuo nostro consensu*“. Testamentuose klauzulė išsiskyrė tuo, kad dar buvo pažymima sveiko proto būklė, pvz., „*Licet eger corpore, sanus tamen mente et compos rationis existens, non compulsus, non coactus nec aliqua fraude circumventus*“. Stebimas gana nenuoseklus klauzulės naudojimas, pvz., XV a. Vilniaus ir

¹⁷⁷⁶ *Dyplomatyka staropolska...*, s. 230-231.

¹⁷⁷⁷ Каштанов С. М., *Русская дипломатика...*, с. 187.

¹⁷⁷⁸ Ивина Л. И., *Формулярный анализ купчих грамот Центральной Руси (Переславская земля)* [<http://www.rostmuseum.ru/Publications/Publication/841>].

¹⁷⁷⁹ Копанех А. И., *Дипломатика поземельных актов двинских крестьян XVI в...*, с. 156-157.

Žemaičių vyskupijos fundacijose ir donacijose klauzulė buvo reta, o dažniau naudota XVI a. pr., tuo tarpu pardavimuose atvirksčiai – XV a. buvo dažna, o XVI a. pr. beveik nebenaudota. Palyginimui, „laisvo apsisprendimo ir sveiko proto“ nurodymas buvo naudojamas viešųjų notarų dokumentuose išduotuose Lenkijoje¹⁷⁸⁰. Rusėniškuose LDK testamentuose „laisvo apsisprendimo ir sveiko proto“ klauzulė naudota dažnai, o kitų rūšių dokumentuose rečiau. Rusėnišką klauzulę sudarė tie patys elementai kaip ir lotyniškąją, pvz., „*Будучи у доброй памети и у добром здарови, никим не намовлен, але своєю доброю волею и добрым умыслом*“, „*Цельмъ розумомъ, никим не намовленыи, одно самъ по своее доброй воли*“. Palyginimui, pagrindiniai kai kurie klauzulės elementai buvo naudojami Maskvos didžiųjų kunigaikščių testamentuose: neprievartos/laisvos valios („*непринужении*“ - XIV a.), sveiko proto („*цельмъ своимъ умомъ*“, „*и в своем разуме*“ - XIV – XVI a. pr.), esant sveikam („*при своем здоровьи*“, „*здоров*“ – XIV – XV a. pr.)¹⁷⁸¹. Tačiau, pvz., Naugardo testamentuose ši klauzulė neminima¹⁷⁸².

Pertinencija dažniausiai naudota fundacijose ir donacijose skirtose Vilniaus ir Žemaičių vyskupijoms, pardavimuose ir testamentuose, o retai – donacijose Vilniaus pranciškonams. Pertinencija dažniausiai būdavo įrašoma dovanojant ar parduodant svarbesnius objektus, t.y., dvarus, valdas ir valstiečius. Klauzulė galėjo susidėti iš trijų dalių, t.y., disponuojamam objektui priklausančių naudmenų išvardinimu („*cum terris, agris cultis et incultis, campis, pratis, silvis, boris, gais, fluminibus piscinis et decursibus aquarum ac cum omnibus aliis pertinentiis*“ ir t.t.), abstraktaus prievolių nurodymu („*cum omnibus usibus, fructibus, utilitatibus, censibus*“ ir t.t.) ir abstrakčių valdos „įrėminimu“ („*prout se longe lateque in suis graniciis et limitibus*“ ir t.t.). Visu aptariamuoju laikotarpiu dažniausiai buvo naudojamos pirmos dvi dalys, o trečia įrašoma retai. Paprastai pertinencijos išsamumas ir įrašomų naudmenų skaičius priklausė nuo disponuojamo objekto svarbos. Palyginimui,

¹⁷⁸⁰ Skupieński K., *Notariat publiczny w śriedniowiecznej Polsce...*, s. 152-153.

¹⁷⁸¹ Каптанов С. М., *К изучению формуляра великокняжеских духовных грамот...*, с. 241.

¹⁷⁸² Андреев В. Ф., *Новгородские духовные XII - XV вв...*; Андреев В. Ф., *Новгородский частный акт XII-XV вв.*

pertinencija dažnai naudota kitų valstybių lotyniškuose dokumentuose. Pvz., XIII – XIV a. Lenkijos Pajūrio dokumentuose aptinkamas naudmenų išvardinimas, tačiau nepasitaikė abstrakčių prievolių ir valdų „įrėminimo“¹⁷⁸³. Rusniškuose privačiuose dokumentuose LDK pertinencija dažniausiai įrašoma pardavimuose, fundacijose ir donacijose nuo 1445 m., suteiktyse nuo 1451 m., o testamentuose nuo 1507 m. Pertinencija rusėniškuose privačiuose dokumentuose buvo naudojama nuo XV a. vid. ir matoma aiški lotyniško formuliario įtaka, nors prievolių įvardinimo dalis rusėniškuose dokumentuose dažnai skyrėsi. Pertinencija galėjo susidėti iš tokių pat 3 dalių kaip ir lotyniškoji: naudmenų (*„з землею пашною и с припашними и з сеножатми и з бортною землею“*, *„з ловы, з дубровами, з лесы, з реками, з бобровыми гоны“*), prievolių įvardinimas (*„с медовою данью и серебряною“*, *„и со всеми данми, и з дары и с поклоны и с чинши как же ис стародавна бывало с того имени“*) ir valdos „įrėminimas“ (*„так широко и долго в границах и в обрубех, как есмо сами держали“*). Palyginimui, naudmenų įvardinimas naudotas XIV - XV a. Pskovo¹⁷⁸⁴, naudmenų ir prievolių įvardinimas – Pereslavlio pirkimų dokumentuose,¹⁷⁸⁵ naudmenų įvardinimas ir abstraktus valdos įrėminimas fiksuojamas XVI a. Šiaurės Dvinos valstiečių dokumentuose¹⁷⁸⁶.

Teisių perleidimo/atsisakymo klauzulė dažniausiai aptinkama pardavimuose, fundacijose ir donacijose suteiktose Vilniaus ir Žemaičių vyskupijoms ir testamentuose, o donacijose Vilniaus pranciškonams jos nėra. Galima skirti 3 klauzulės dalis: 1) teisių suteikimą *„cum omni iure, proprietate et dominio“*), 2) teisių atsisakymą (*„nihil iuris, dominii seu proprietatis pro me et successoribus meis reservando“*) ir 3) laisvo disponavimo nurodymą (*„tenere, possidere, nec non vendere, commutare, donare, alienare, obligare et ad usus suos bene placitos et suorum successorum convertere, prout sibi et*

¹⁷⁸³ Gut A., *Formularz dokumentów ksiąząt zachodniopomorskich...*, s. 159-163.

¹⁷⁸⁴ Алексеев Ю. Г., *Псковские купчие XIV - XV вв...*, с. 131-132.

¹⁷⁸⁵ Ивина Л. И., *Формулярный анализ купчих грамот Центральной Руси (Переславская земля)* [<http://www.rostmuseum.ru/Publications/Publication/841>].

¹⁷⁸⁶ Копанех А. И., *Дипломатика поземельных актов двинских крестьян XVI в...*, с. 154-155.

*ipsius posteris melius et utilius videbitur*¹⁷⁸⁷). Palyginimui, teisių suteikimas ir teisių atsisakymas naudotas dar XIII a. Lenkijos Pajūrio dokumentuose¹⁷⁸⁷. Rusėniškuose privačiuose dokumentuose LDK teisių perleidimo/atsisakymo klauzulė buvo dažna pardavimuose, suteiktyse ir užrašymuose, fundacijose ir donacijose, o testamentuose aptinkama nuo 1507 m. ir buvo reta. Klauzulė susidėjo iš 5 dalių: 1) draudimas išdavėjui ar jo giminaičiams „įeiti“ į disponuojamą objektą (*„а не надобе вступатися в тое именье никому, ни брати моей, ни жоне моей, ни детемъ моимъ, ани ближним моимъ“*), 2) draudimas „ieškoti“ (*„А мне [...] а ни моей жоне того двора [...] и под его жоною и под их детми не поискывати ани ближним моимъ“*), 3) draudimas sandorį kaip nors laužyti (*„а мне самому и ближнимъ моимъ и счадкомъ нашимъ того не рухати и не взбраняти“*), 4) teisių atsisakymas (*„а ничего собе не заховаючи, ни моей паней, ани моим детем, ани ближним моимъ“*), 5) leidimas visokeriopai disponuoti turtu (*„волен [...] куплю свою продати, отдати и кому хотя записати и заменити и к своему лепшому пожитку обернути як самъ похочет“*). Matome, kad teisių perleidimo/atsisakymo klauzulės dalys gerokai skyrėsi lotyniškuose ir rusėniškuose formuliaruose. Bendrai buvo naudojamos tik 2 dalys: teisių atsisakymas ir leidimas disponuoti turtu. Lotyniškuose dokumentuose naudota teisių suteikimo dalis, kuri neaptinkama rusėniškuose dokumentuose. Kita vertus, rusėniški išsiskyrė draudimų „įeiti“, „ieškoti“ ir laužyti įrašymu, kurie nenaudoti lotyniškuose dokumentuose. Šiuo atžvilgiu rusėniškoji klauzulė buvo labiau išplėta.

Protekcijos klauzulė įrašoma nuo XV a. vid. rusėniškuose pardavimo dokumentuose. Klauzulė nebuvo nusitovėjusi, buvo naudojami skirtingi klauzulės variantai, pvz.: *„а хто будет той земли [...] поискивати под [...] ино я [...] и маю ему тую землю очищати у во всемъ“*, *„а хто бы у тое уступаль, ино ся намъ с тыми ведати“*, *„а если бы хто хотел у тую сеножатъ уступатися, тогъды [...] и мает той сеножати боронити ото усех котори бы ся уступал у тую сеножат“*. Palyginimui,

¹⁷⁸⁷ Gut A., *Formularz dokumentów ksiązq̄ zachodniopomorskich...*, s. 173, 179.

„очищати“ formulė įrašoma Šiaurės Dvinos valstiečių dokumentuose XVI a.¹⁷⁸⁸ Lotyniškuose pardavimų dokumentuose LDK iš klauzulė aptinkama nuo 1484 m. ir buvo reta. Naudoti tokie variantai: „*ita tamen, quod si quis ex meis sussesoribus legitimis aut alter quispiam ortum prefatum a patre, vicario sive fratribus conventus Vilnensis iure propinquitatis aut quovis alio dolositatis modo exquirere voluerit, extunc ego [...] in omnibus et singulis eorum insultibus et iniuriis promittimus defendere atque unique protegere pollicemur*“¹⁷⁸⁹, „*Et quicumque vellet ex meis amicis ipsum impedire, ego paratus suum iure cum eodem agere suis propriis pecuniis [...] terram emundare*“¹⁷⁹⁰. Nepaisant to, kad klauzulės gerokai skyrėsi, tačiau galima daryti prielaidą, kad šios klauzulės atsiradimas lotyniškuose dokumentuose buvo įtakotas rusėniškojo formuliario.

Sankcija nuo XIV a. pab. buvo įrašoma rusėniškuose fundacijose ir donacijose bei testamentuose, o pardavimuose nuo 1470 m., mainuose - nuo 1473 m. Fundacijose, donacijose ir testamentuose visu tiriamu laikotarpiu dažniausiai buvo naudojamos „Dievo teismo“ siužetas („*a есть ли хто въсхочет сюю мою запись по моемъ животе рушити тот со мною розсудится предъ Богом на страином суде*“, „*a хто сию мою духовницу рушит, тот росудится со мною на оном свете перед милосердным Богомъ*“), rečiau – „318 Nikėjos Tėvų“ ir kitokie prakeikimai (pvz.: „*a хто се порушит а имется уступать по моемъ животе, буди на томъ клятва трех сотъ и осмьнадесять Светыхъ Отець, же в Никуе*“). Pardavimuose, mainuose ir kitų rūšių privačiuose dokumentuose dominavo „pasaulietinės“ sankcijos, t.y., buvo numatoma piniginė bauda (pvz., „*a хто бы мел тое мое продажи поискивати тот маеть вины заплатити пану Воеводе Виленскому е рублев грошей*“). Žinome, kad XIV a., panašus į LDK naudotą, „Dievo teismo“ sankcija aptinkamas ŠR Rusios valstybių dokumentuose¹⁷⁹¹, taip pat XIV – XV a. Naugardo testamentuose naudota ši formulė: „*А кто сие*

¹⁷⁸⁸ Копанех А. И., *Дипломатика поземельных актов двинских крестьян XVI в...*, с. 147-158.

¹⁷⁸⁹ 1495 (KDKDW, nr. 433).

¹⁷⁹⁰ 1527 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 162v).

¹⁷⁹¹ Каштанов С. М., *Русская дипломатика...*, с. 189.

рукописание (грамоту) переступит, сужуся с ним перед Богом (в деиь страшного суда)¹⁷⁹². Lotyniškuose dokumentuose sankcija aptinkama vėliau ir naudota rečiau. Vilniaus pranciškonams suteiktuose donacijose įrašoma nuo 1439 m., Vilniaus ir Žemaičių vyskupijos fundacijose ir donacijose - nuo 1462 m, testamentuose - nuo 1471 m. ir pardavimuose - nuo 1483 m. Tyrėjai fiksuoja, kad sankcijos formulė V. Europos dokumentuose naudota nuo VIII - XI a., tačiau trūksta tyrimų detalesniam formulių palyginimui¹⁷⁹³. LDK dokumentuose dažniausiai naudota „Dievo teismo“ formulė. Pranciškonų donacijos buvo naudojama ši nusistovėjusi formulė: „*Si quis autem post decessum nostrum predicta ausu temerario vel nefando violare presumpserit vel in aliquo preiudicium fecerit, compareat coram altissimo iudice de iniuria nobis illata responsurus*“. Kituose dokumentuose naudoti skirtingi variantai, pvz.: „*Si quis autem, cuiuscunque status aut condicionis extiterit, ausu temerario contra premissa aliquid attentare presumpserit, districtum Dei iudicium non evadat*“, „*Et si quis preiudicium fecerit praedictae Ecclesiae, portabit in se iudicium Dei quocunque die*“. Pardavimo dokumentuose sankcija atsirado XV a. pab. ir buvo numatoma pinigine bauda, pvz.: „*Et si quis eorum ductus aliqua ira aut rixa voluerit dictam venditionem infringere, solvet pro pena palatino Vilnensis tunc existenti quinque ciclos grossorum*“¹⁷⁹⁴. Pabrėžiame tai, kad XIII – XIV a. Lenkijos Pamario dokumentuose naudotos sankcijų formulės LDK privačiuose dokumentuose nenaudotos¹⁷⁹⁵. Todėl galima daryti prielaidą, kad lotyniškas formularas perėmė iš rusėniškojo „Dievo teismo“ sankcijos formulę.

Testacija buvo svarbi lotyniškų dokumentų formuliario dalis ir buvo naudojama nuo ankstyvųjų aptinkamų privačių dokumentų - fundacijose ir donacijose skirtose Vilniaus ir Žemaičių vyskupijoms, donacijose Vilniaus pranciškonams, testamentuose ir pardavimuose. Dažniausiai naudota ši

¹⁷⁹² Андреев В. Ф., *Новгородский частный акт XII-XV вв.*, Л., 1986 (žr. skyrių apie testamentus [<http://www.bibliotekar.ru/rusNovgAkt/10.htm>]); taip pat žr.: Андреев В. Ф., *Новгородские духовные XII - XV вв.*, с. 146-147.

¹⁷⁹³ Gut A., *Formularz dokumentów ksiąząt zachodniopomorskich...*, s. 179-180.

¹⁷⁹⁴ 1526 (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 162-162v).

¹⁷⁹⁵ Gut A., *Formularz dokumentów ksiąząt zachodniopomorskich...*, s. 182-185.

formulė: „*Praesentibus [...] et aliis quam pluribus fide dignis ad hoc specialiter vocatis*“, rečiau: „*Coram testibus ad hoc vocatis [...] et aliis quam plurimis fidedignis*“. Įrašomi ir trumpi, ir išplėtoti formulės variantai. Palyginimui, formulės prasidedančios „*presentibus*“ ir minėtos baigiamosios dalys buvo naudojamos Gniezno arkivysupijos dokumentuose nuo XIII a.¹⁷⁹⁶, XIII – XIV a. pr. Mažosios Lenkijos privačiuose dokumentuose dažniausiai naudota formulės pradžia: „*presentibus hiis*“¹⁷⁹⁷. Rusėniškuose privačiuose dokumentuose LDK testacija aptinkama nuo XIV a. pab., tačiau naudota netolygiai. Visada – įkeitimuose, labai dažnai - pardavimuose, testamentuose, mainuose, rečiau - suteiktyse, fundacijose ir donacijose aptinkama nuo 1462 m. Palyginimui, testacija buvo įprasta ŠR Rusios valstybių dokumentų dalis XIV – XVI a.: Pskovo pirkimo dokumentuose naudota ši testacijos formulės pradžia: „*а на то люди*“¹⁷⁹⁸, Naugardo testamentuose – „*а на то Бог*“¹⁷⁹⁹. LDK XIV a. pab. – XV a. vid. privačiuose dokumentuose formulė buvo nenusitovėjusi: „*А при семь былъ*“, „*а на то послуци*“, „*а на то сведки*“, „*а то потвержене сталося при*“ ir pan. XV a. antroje pusėje įsivyravo ši formulė: „*А при томъ были*“, o nuo XV a. pab. dažnai naudotas išplėstas variantas: „*А при томъ были и тому сведоми*“. Darytina prielaida, kad LDK naudota formulė „*а на то*“ yra biznatiškos tradicijos reliktas. XV a. pab. buvo pradėta pridėti lotyniškiems dokumentams būdingą formulės pabaigos dalį nurodančią „*kitus liudytojus*“: „*А при томъ был [...] и иныхъ людей добрыхъ было досыт*“. „*А при томъ были*“ formulės įsivyravimas ir baigiamosios formulės dalies įrašymas sietini su lotyniškojo formuliario įtaka.

Koroboracijos formulė (anstpaudavimo pažymėjimas) lotyniškuose dokumentuose naudota dažnai - fundacijose ir donacijose suteiktose Žemaičių vyskupijoms, Vilniaus pranciškonų donacijose, testamentuose ir pardavimuose. Dažniausiai naudotas šis formulės variantas: „*In cuius rei testimonium sigillum*

¹⁷⁹⁶ Polak A., *Dyplomatyka Kościoła polskiego okresu średniowiecza...*, s. 330-332.

¹⁷⁹⁷ Skupieński K., *Funkcje Małopolskich dokumentów...*, s. 40.

¹⁷⁹⁸ Алексеев Ю. Г., *Псковские купчие XIV - XV вв...*, с. 127.

¹⁷⁹⁹ Андреев В. Ф., *Новгородский частный акт XII-XV вв.*, Л., 1986 (žr. skyrių apie testamentus [<http://www.bibliotekar.ru/rusNovgAkt/10.htm>]), taip pat žr.: Семенченко Г. В., *Удостоверительная часть духовных грамот XIV - XV вв...*, с. 57.

meum presentibus est subappensum“, kiek rečiau: „*In quorum omnium et singulorum fidem et testimonium roburque perpetuum sigillum meum presentibus est subappensum*“, ir kiti pavieniai: „*ut eadem donacio [...] firmiter robur obtineat, sigillum nostrum est appensum*“, „*in cuius rei testimonium, ne alicui videatur ambiguitas fieri, sigillo mei contoralis presentem litteram roboravi*“. Palyginimui, XIII – XIV a. pr. Mažosios Lenkijos privačiuose dokumentuose dažniausiai buvo naudojamos koroboracijos prasidedančios „*et ut*“, „*ut autem*“, rečiau - „*in cuius rei testimonium*“¹⁸⁰⁰, XIII – XVI a. pr. Mazovijos dokumentuose buvo irgi panaši situacija¹⁸⁰¹. Tyrėjai fiksuoja, kad Gniezno arkivyskupijos dokumentuose formulės pradžia „*in cuius rei testimonium*“ buvo pradėta naudoti XIII a. pab., o vėliau įsivyravo¹⁸⁰². Rusėniškuose privačiuose dokumentuose LDK išryškėjo kelios koroboracija naudojimo tendencijos. XIV a. pab. – XV a. vid. didžioji dalis privačių rusėniškų dokumentų šio formulės neturėjo. Tačiau, apie XV a. vid. išryškėja nauja tendencija gana greitai tapusi įprasta. Koroboracija buvo dažnai rašoma pardavimuose, testamentuose, fundacijose ir donacijose bei suteiktyse. Dažniausiai buvo naudojami šie dokumento antspaudavimą fiksuojantys formulės variantai: „*А для лучшей справедливости к сему нашему листу печат нашу привесили*“ arba „*А на то есми к сему моему листу и печат свою привесил*“. Šios formulės atitiko lotyniškųjų variantus. Taip pat naudotos ir kitokios rusėniškos koroboracijos, kuriomis buvo pabrėžiamas dokumento suteikimas/davimas, pvz.: „*а на то есмо дали пану [...] сес наш листъ с печатью нашою привешаною*“, „*а для лепшое твердости и памяти на все то дал есми [...] сес мои листъ з моею печатью*“. Šis dokumento suteikimo/davimo formulė LDK privačiuose rusėniškuose dokumentuose aptinkama nuo XIV a. pab., o dažniau - XV a. pab. – XVI a. pr. Pabrėžiame, kad lotyniškose privačiuose dokumentuose tokio akcento nebuvo. Kitose

¹⁸⁰⁰ Skupieński K., *Funkcje Małopolskich dokumentów...*, s. 39.

¹⁸⁰¹ *Dyplomatyka staropolska...*, s. 232.

¹⁸⁰² Polak A., *Dyplomatyka Kościoła polskiego okresu średniowiecza...*, s. 233.

valstybėse rusėniškuose XIV – XV a. testamentuose formulė apie antspaudo prikabinimą buvo dažnai įrašoma, tačiau kol kas išsamiau netirta¹⁸⁰³.

Datacija buvo svarbi dokumentų formuliario dalis. Lotyniškuose LDK privačiuose dokumentuose datacijos formulė buvo trumpa – dažniausiai: „*actum et datum*“. Rečiau rašyta arba tik „*actum*“, arba tik „*datum*“. Palyginimui, tos pačios formulės naudotos XIII – XIV a. Gniezno arkivyskupijos dokumentuose¹⁸⁰⁴, XIII – XIV a. pr. Mažosios Lenkijos privačiuose dokumentuose ir pastebėta, kad XIII a. „*actum*“ ir „*datum*“ naudotos atskirai, o XIII – XIV a. sandūroje - dažniau kartu¹⁸⁰⁵. Šiame tyrime „*actum*“ hipotetiškai siejamas su dokumento išdavimo vieta. Nuo XV a. antrosios pusės vis dažniau formulės buvo išplečiamos patikslinant „*in curia*“, „*in domo habitationis*“ ir pan. Rusėniškuose privačiuose dokumentuose LDK vieta nurodoma nuo XV a. pr., bet lyginant su lotyniškaisiais dokumentais, tai daryta rečiau. Rusėniškų dokumentų formulės sutapo su lotyniškųjų variantais - dažniausiai naudojama „*писанъ*“, rečiau: „*а писан*“, „*дан*“. Kartu „*писан и дан*“ buvo įrašoma retai. Kartais formulės buvo išplečiamos patikslinant vietą: „*писан у дворе*“, „*писан в дому*“ ir pan. Išskirtume retai naudotą netipinį formulės variantą „*а то ся делало у*“, „*а сталася тая реч у*“, kurių lotyniškųjų atitikmenų nefiksuojame. Palyginimui, vietos įrašymas nenaudotas kitų ŠV ir ŠR Rusios valstybių rusėniškuose testamentuose XIV – XV a.¹⁸⁰⁶

Data nurodyta beveik visuose lotyniškuose dokumentuose LDK. Data nurodoma pagal katalikišką bažnytinį kalendorių. Didžiajai daliai dokumentų būdingas metų, liturginės šventės ir savaitės dienos įrašymas, rečiau nurodomas mėnuo ir indiktas. Metų nurodymas dažniausiai prasidėdavo „*anno Domini*“, „*sub anno Domini*“, „*anno*“ „*anno nativitatis Domini*“. Palyginimui, XIII – XIV a. pr. Mažosios Lenkijos privačiuose dokumentuose nuo XIII a.

¹⁸⁰³ Семенченко Г. В., *Удостоверительная часть духовных грамот XIV - XV вв...*, с. 63-64.

¹⁸⁰⁴ Polak A., *Dyplomatyka Kościoła polskiego okresu średniowiecza...*, s. 283-288.

¹⁸⁰⁵ Skupieński K., *Funkcje Małopolskich dokumentów...*, s. 40.

¹⁸⁰⁶ Семенченко Г. В., *Удостоверительная часть духовных грамот XIV - XV вв...*, с. 64-65.

vid. įsivyravo formulė „*anno Domini*“¹⁸⁰⁷. LDK privačiuose lotyniškuose dokumentuose patys metai buvo rašomi žodžiais, bet XV a. pradėta naudoti vartoti ir arabiškus skaičius. Vilniaus pranciškonams suteiktose donacijose ir pardavimuose kartais buvo panaudojami ir romėniški skaitmenys. XV a. dominavo lotyniškos tradicijos savaitės dienų pavadinimai (*dies dominica, feria secunda, tertia, quarta, quinta, sexta, sabbatum*), o XV a. pab. atsiranda ir lotyniški planetų pavadinimai (*dies Saturni, Solis, Lunae, Martis, Mercurii, Jovis, Veneris*). Visu tiriamu laikotarpiu naudoti romėniški mėnesių pavadinimai (*Januarius, Februarius, Martius* ir kt.). XVI a. pr. kai kurie notarai naudojo išplėtotą datacijos formulę, kurią sudarė metai, romėniškasis indiktas, pontifikatas, savaitės diena, mėnuo ir kanoninė dienos valanda, pvz., „*Sub anno nativitatis eiusdem millesimo quingentesimo secundo, indicione quinta, pontificatu sanctissimi in Christo patris et domino domini Alexandri divina providentia pape sexti anno eius nono, die vero lunae, undecima die mensis Julis, hora tertiarum*“. Palyginimui, visi minėti datos elementai sutinkami viešųjų notarų dokumentuose, išduotuose Lenkijoje¹⁸⁰⁸.

Rusėniškuose privačiuose dokumentuose LDK datacija buvo dažna. Atkreipsime dėmesį, kad kitų ŠV ir ŠR Rusios valstybių rusėniškuose testamentuose XIV – XV a. datacija nenaudota¹⁸⁰⁹. LDK rusėniškuose dokumentuose nuo XIV a. pab. iki pat XVI a. pr. metai dažnai buvo užrašomi bizantiškąja tradicija, t.y., skaičiuojami nuo pasaulio sukūrimo 5508 m. prieš Kristų. Tačiau, veikiausiai dėl lotyniškojo dokumento įtakos, XVI a. pr. vis dažniau naudotas katalikiškas metų skaičiavimas nuo Kristaus gimimo. Pardavimų dokumentuose jis tapo vyraujančiu. Veikiausiai įtakos tam turėjo tai, kad vis daugiau rusėniškų dokumentų buvo sudaroma katalikiškoje LDK dalyje. Metai dažniausiai buvo užrašomi vien žodžiais arba vien skaičiais, išreikštais kirilinėmis raidėmis, arba derinti žodžiai ir skaičiai. Bizantiškos tradicijos metų pradžios užrašymo formulė vyravo „*в лето*“, rečiau naudota „*a*

¹⁸⁰⁷ Skupieński K., *Funkcje Małopolskich dokumentów...*, s. 40; *Dyplomatyka staropolska...*, s. 122.

¹⁸⁰⁸ Skupieński K., *Notariat publiczny w średniowiecznej Polsce...*, s. 142-146.

¹⁸⁰⁹ Семенченко Г. В., *Удостоверительная часть духовных грамот XIV - XV вв...*, с. 64-65.

писан в лето“, „писан року“, o skaičiuojant nuo Kristaus gimimo: „лета Божего Нарожения“ ar „под лета Божего Нарожения“. Įrašant mėnesį visuose dokumentuose buvo naudojami romėniški mėnesių pavadinimai („январь, февраль, март“ ir kt.), o diena užrašoma žodžiais arba skaičius reiškiančiomis raidėmis. Kartais pasitaikydavo ir liturginės šventės įrašymas, bet jis buvo daugiau būdingas rusėniškiems dokumentams sudarytiems katalikiškoje LDK dalyje. Taip pat dažnai naudotas indiktas, kurio forma buvo artima romėniškajam indiktui. Rusėniškuose dokumentuose jis buvo užrašomas pilnu žodžiu „индикт“ ar trumpiniu ir nurodant skaičių pasitelkus kirilinę abėcėlę arba užrašant žodžiais, pvz.: „индикт 2/третий“. Metų skaičiavimas nuo Kristaus gimimo ir romėniškų mėnesių pavadinimų naudojimas buvo aiški lotyniškojo formuliario įtaka.

Dokumentų sudarytojų subskripcijos lotyniškuose privačiuose dokumentuose LDK naudotos retai, o donacijose Vilniaus pranciškonams nenaudotos. Dažniausiai subskripcijos formulė būdavo trumpa - prasidėdavo „scriptum per manus“, „per manus“, „per me“, „et me“, „coram“, „ego“ ir įrašomas asmens vardas ir pareigos. XVI a. pr. viešieji notariai, įvardijami kaip apaštaliniai ar imperatoriškieji notariai, dažniau naudojo šią išplėtotą subskripcijos formulę: „ego [...] sacra Apostolica Autoritate notarius Publicus, quoniam praemissis omnibus et singulis, dum sic, ut praemittitur, fierent et agerentur, una cum praenominatis testibus praesens intersui, eaque omnia et singula praemissa sic fieri vidi ac audivi ac in notam sumpsit et quoad hoc praesens et publicum instrumentum manu propria scriptum exinde fieri publicavi et in hanc formam publicam redegit signoque et nomine mei sollicitis assuetis signum in fidem et testimonium omnium et singulorum praemissorum rogatus et requisitus“. Palyginimui, formulė „scriptum per manus“ buvo naudojama Mazovijos dokumentuose¹⁸¹⁰, „per manus“ Gniezno arkivyskupijos dokumentuose XIV a.¹⁸¹¹ Rusėniškuose privačiuose dokumentuose LDK dokumentą parengusio asmens subskripcija buvo taip pat reta. Subskripcijos

¹⁸¹⁰ *Dyplomatyka staropolska...*, s. 233.

¹⁸¹¹ Polak A., *Dyplomatyka Kościoła polskiego okresu średniowiecza...*, s. 288.

buvo įrašomos nuo XIV a. pab. ir prasidėdavo dažniausiai „*a писал*“, „*a писал сес лист*“, „*a писал духовницу*“ ir nurodomas asmuo. Kitose ŠV Rusios valstybėse, tokiose kaip Naugarde ir Pskove, raštininko subskripcija naudota retai XIV- XV a., tačiau ŠR valstybių, pvz., Maskvos kunigaikštystės, testamentuose buvo dažna (formulės netirtos)¹⁸¹².

Visa tai leidžia teigti, kad LDK privatūs lotyniški dokumentai buvo Vakarų ir Vidurio Europos lotyniškosios teisinės raštijos dalis. Jau XV a. pr. jie rengti pagal universalų formuliara, t.y., buvo naudojamos V. Europoje įprastos formulės (*invokacija, arenga, intituliacija, promulgacija, naracija, testacija, koroboracija, datacija, subskripcija*) ir klauzulės (dalis *teisių perleidimo/atsisakymo, pertinencija*). Lotyniško ir rusėniško dokumento koegzistavimas, kad susiformavo savitas rusėniškasis LDK dokumentas. Jam būdinga tai, kad dalis formulių buvo perimtos iš lotyniškojo dokumento. Tai – promulgacija, vietos ir datos nurodymas. Šios formulės kituose XIV – XV a. ŠV ir ŠR Rusios valstybių rusėniškuose dokumentuose nebuvo naudojamos. Kita dalis formulių ar jų variacijų LDK rusėniškuose privačiuose dokumentuose liudija apie archainių raštvedybos tradicijų tęstinumą, kuri galime vadinti bizantiškos juridinės raštijos palikimu. Tai simbolinės invokacijos, kai kurių intituliacijos elementų („*се яз*“, „*раб Божий*“), vienos testacijos formulės varianto („*a на то*“), protekcijos klauzulės, sankcijos („Dievo teismo“ siužeto ir prakeiksmo), vieno koroboracijos formulės varianto (dokumento davimo pažymėjimo) naudojimas. Šias formulės ar jų dalys buvo naudojamos ir kituose XIV – XV a. ŠV ir ŠR Rusios valstybių rusėniškuose dokumentuose. Išskirtinai LDK rusėniškos juridinės raštijos produkcija galime laikyti tris teisių perleidimo/atsisakymo klauzulės elementus, t.y., draudimas „įeiti“, „ieškoti“ ir laužyti sandorį. Jie nebuvo naudojami nei LDK lotyniškuose privačiuose dokumentuose, nei kituose XIV – XV a. ŠV ir ŠR Rusios valstybių rusėniškuose dokumentuose. Lotyniško ir rusėniško dokumento tyrimas atskleidė, kad ir lotyniškas LDK privataus dokumento

¹⁸¹² Семенченко Г. В., *Удостоверительная часть духовных грамот XIV - XV вв...*, с. 62-63.

formuliaras patyrė įtaką iš rusėniškojo. Lotyniški dokumentai perėmė protekcijos klauzulę ir sankcijos „Dievo teismo“ siužetą. „Laisvo apsisprendimo ir sveiko proto“ bei pertinencijos klauzulių ir subskripcijos formulės buvo naudojamos ir kitų valstybių lotyniškuose bei rusėniškuose dokumentuose, todėl jų kilmė lieka neaiški. Žemiau pateikiame pagrindinių lotyniškų ir rusėniškų privačių dokumentų formulių ir klauzulių koegzistavimą duomenis.

Lentelė nr. 21: lotyniškų ir rusėniškų fundacijų bei donacijų koegzistavimas:

	Vilniaus ir Žemaičių vysk. fundacijos ir donacijos	Vilniaus pranciškonų donacijos	Stačiatikių Cerkvės fundacijos ir donacijos
ankst. pilnas dok.	1433	1422	1433-34
Žodinė invokacija	95 proc.; nuo ankst.	99 proc.	24 proc.; nuo 1488
Simbolinė invokacija	-	<i>kartą 1475 m.</i>	3 proc.; nuo ankst.
Perpetuacija	60 proc.; nuo ankst.	21 proc.; nuo 1436	-
Arenga	75 proc.; nuo ankst.	32 proc.; nuo ankst.	-
Intituliacija	+	+	+
Promulgacija	60 proc.; nuo 1437	90 proc.; nuo 1439	38 proc.; nuo 1492
Naracija	83 proc.; nuo ankst.	90 proc.; nuo ankst.	52 proc.; nuo 1440
„Laisvo apsisprendimo ir sveiko proto“ klauzulė	33 proc.; nuo 1448	63 proc.; nuo 1437	17 proc.; nuo 1470
Adresatas	+	+	+
„Draugų“ ir giminaičių pritarimo klauzulė	18 proc.; nuo 1457	-	8 proc.; nuo 1459
valdovo ar pareigūno pritarimo klauzulė	3 proc.; nuo ankst.	-	-
Pertinencija	90 proc.; nuo ankst.	11 proc.; nuo 1452	46 proc.; nuo 1445
valdų ribų aprašymas	-	-	12 proc.; nuo 1440
Teisių perleidimo/atsisakymo klauzulė.	43 proc.; nuo ankst.	-	73 proc.; nuo ankst.
amžiams	90? proc.; nuo ankst.	63 proc.; nuo ankst.	70 proc.; nuo 1440
Patronato teisės [tik f ir d aktualu]	11 proc.; nuo 1460		
"Graža" arba įsipareigojimo klauzulė	54 proc.; nuo ankst.	79 proc.; nuo ankst.	39 proc.; nuo 1454
Protekcijos klauzulė	-	-	
Sankcija	9 proc.; nuo 1462	62 proc.; nuo 1439	45 proc.; nuo ankst.
Testacija	79 proc.; nuo ankst.	84 proc.; nuo ankst.	42 proc.; nuo 1465

Koroboracija	97 proc; nuo ankst.	95 proc.; nuo ankst.	71 proc.; nuo 1445
Vieta (actum)	100 proc.	95 proc.; nuo ankst.	79 proc.; nuo ankst.
Datacija	100 proc.	100 proc.	92 proc.; nuo ankst.
Išdavėjo subskripcija	2 proc.; nuo 1519	-	<i>kartą 1526</i>
Sudarytojų subskripcijos	25 proc.; nuo 1434	-	15 proc.; nuo 1465

Lentelė nr. 22: lotyniškų ir rusėniškų testamentų koegzistavimas:

	Testamentai lot.	Testamentai rus.
Ankst. pilnas dok.	1458	1446
Žodinė invokacija	100 proc.	85 proc.; nuo ankst.
Simbolinė invokacija	-	<i>2 k.: 1466, 1477</i>
Perpetuacija	10 proc.; nuo 1471	-
Arenga	48 proc.; nuo 1461	<i>2 dok: 1507, 1529</i>
Intituliacija	+	+
Promulgacija	33 proc.; nuo ankst.	31 proc.; nuo 1501
Naracija	83 proc.; nuo ankst.	69 proc.; nuo ankst.
„Laisvo apsisprendimo ir sveiko proto“ klauzulė	96 proc.; nuo ankst.	85 proc.; nuo 1455
Gavėjas	+	+
„Draugų“ ir giminaičių pritarimo klauzulė	30 proc.; nuo 1461	-
Valdovo ar pareigūno pritarimo klauzulė	-	-
Komendacijos klauzulė	48 proc.; nuo 1484	-
Pertinencijos klauzulė	59 proc.; nuo ankst.	23 proc.; nuo 1507
Valdų ribų aprašymo klauzulė	-	-
Teisių perleidimo/atsisakymo klauzulė	31 proc.; nuo ankst.	31 proc.; nuo 1507
"Graža" arba įsipareigojimo klauzulė	63 proc.; nuo ankst.	54 proc.; nuo ankst.
Protekcijos klauzulė	-	-
Sankcija	25 proc.; nuo 1471	62 proc.; nuo ankst.
Testamento vykdytojai	27 proc.; nuo 1484	-
Testacija	100 proc.	99 proc.; nuo ankst.
Koroboracija	90 proc.; nuo ankst.	95 proc.; nuo ankst.
Vieta (actum)	85 proc.; nuo ankst.	95 proc.; nuo ankst.
Datacija	99 proc.; nuo ankst.	99 proc.; nuo ankst.
Išdavėjo parašas	-	-
Sudarytojų subskripcijos	47 proc; nuo ankst.	31 proc.; nuo ankst.

Lentelė nr. 23: lotyniškų ir rusėniškų pardavimo dokumentų koegzistavimas:

	Pardavimai lot.	Pardavimai rus.
Ankst. pilnas dok.	1449	1451
Žodinė invokacija	90 proc.; nuo ankst.	4 proc.; nuo ankst.

Simbolinė invokacija	-	4 proc.; nuo 1458
Perpetuacija	20 proc.; nuo ankst.	<i>kartą 1509 m.</i>
Arenga	34 proc.; nuo ankst.	<i>2 kartus: 1509 ir 1529 m.</i>
Intituliacija	+	+
Promulgacija	80 proc.; nuo ankst.	94 proc.; nuo 1461
Naracija	<i>kartą 1500</i>	5 proc.; nuo 1470
„Laisvo apsisprendimo ir sveiko proto“ klauzulė	61 proc.; nuo ankst.	11 proc.; nuo 1451
Gavėjas	+	+
„Draugų“ ir giminaičių pritarimo klauzulė	54 proc.; nuo ankst.	3 proc.; nuo 1470
Valdovo ar pareigūno pritarimo klauzulė	-	5 proc.; nuo 1451
Pertinencija	60 proc.; nuo ankst.	52 proc.; nuo ankst.
Valdų ribų aprašymas	-	4 proc.; nuo XV a. pr.
Teisių perleidimo/atsisakymo klauzulė	95 proc.; nuo ankst.	90 proc.; nuo ankst.
Amžiams	?	90 proc.; nuo ankst.
Protekcijos klauzulė	7 proc.; nuo 1484	27 proc.; nuo ankst.
Sankcija	17 proc.; nuo 1483	46 proc.; nuo 1470
Testacija	88 proc.; nuo ankst.	99 proc.; nuo ankst.
Koroboracija	95 proc.; nuo ankst.	99 proc.; nuo 1458
Vieta (actum)	78 proc.; nuo ankst.	81 proc.; nuo ankst.
Datacija	100 proc.	81 proc.; nuo ankst.
Išdavėjo parašas	-	<i>2 kartus: 1508, 1526</i>
Sudarytojų subskripcijos	12 proc.; nuo 1484	13 proc.; nuo 1464

Išvados

1. 1387 m. Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Jogailos suteiktos rašytinės privilegijos Lietuvos bajorams, Vilniaus miestui ir Vilniaus katedrai tapo rašytinei juridinei kultūrai svarbiu postūmiu, o rašytinis dokumentas imtas suvokti kaip teisių garantas. Nuo XIV a. pab. koegzistavo lotyniškasis ir rusėniškasis privatus dokumentas. Išskirti šie ankstyvieji dokumentų sudarymo centrai: lotyniškų dokumentų – Vilniaus ir Lucko vyskupų raštinės ir Vilniaus pranciškonų aplinka, rusėniškų – Lietuvos didžiojo kunigaikščio raštinė, Stačiatikių Cerkvė ir stačiatikių kunigaikščių dvarai. LDK rusėniško dokumento raidai didžiausią įtaką turėjo didžiojo kunigaikščio Vytauto raštinė. Joje dėl lotyniško dokumento įtakos rusėniškieji įgavo lotyniško formuliario elementų. Tai lėmė, kad XIV a. pab. egzistavęs archainis rusėniškasis dokumentas iki XV a. vid. pakito iš esmės. Nuo XV a. antrosios pusės svarbų vaidmenį privačių dokumentų sklaidoje vaidino didikų dvarai.
2. Pagrindiniu privačių dokumentų plėtros veiksniumi laikytume galimybių disponuoti žemės valdomis augimą, kurį atvėrė 1387 m. ir vėlesnės valdovų privilegijos. Esminis lūžis įvyko tik XV a. pab., atsiradus vadinamojo „trečdalis“ normai, kuomet kilmingieji galėjo laisvai disponuoti trečiaja savo turto dalimi. Svarbi buvo Bažnyčios įtaka, skatinusi fundacijų ir testamentinio palikimo tradiciją. Taip pat privataus dokumento įsitvirtinimui visuomenėje daug įtakos turėjo, transakcijas skatinusi, besiformuojanti didikų stambioji žemėvalda. Juridinę rašytinę kultūrą praplėtė įprastu tampa nuo XV a. pab. teismo proceso surašymas bei Lietuvos Metrikos atsiradimas. Diduomenės aktyvumą ir teisinės sąmonės formavimąsi skatino nuo XV a. antrosios pusės retas valdovo rezidavimas LDK. Įtakos turėjo vietinis bendras šalies ekonominis pakilimas, padidėjęs grynųjų pinigų poreikis, popieriaus gamybos atsiradimas ir kt.
3. 1385 – 1529 m. suregistruota 1470 privačių dokumentų: 1000 rusėnų, 465 lotynų ir 5 lenkų kalbomis surašyti privatūs dokumentai. Išskirta 11

pagrindinių dokumentų rūšių: pardavimai (lotyniškų iš viso 52; rusėniškų - 559), fundacijos ir donacijos (lot. 300, rus. 90), testamentai (lot. 78, rus. 15), suteiktys ir dovanojimai (lot. 17, rus. 129), įkeitimai (lot. 5, rus. 82), mainai (lot. 2, rus. 54), dalybos (rus. 28), mažiau išlikusios rūšys: kraičio, dovio užrašymai, adopcijos, skolarasčiai. Išskirtini 3 dokumentų plitimo etapai: 1) XIV a. pab. – XV a. pr., 2) XV a. 4-5 dešimt. – 1500 m., 3) 1500 – 1529 m. XVI a. pr. stebimas dokumentų skaičiaus proveržis: lotyniškų dokumentų XVI a. pirmajame dešimtm. padaugėjo kone du kartus, lyginant su XV a. pab., o rusėniškų XVI a. pirmajame ir antrajame dešimtm. padaugėjo kone tris kartus, lyginant su XV a. pabaiga, o XVI a. trečiajame dešimtm. - net 6 kartus. Taip pat didėjo ir sudaromų dokumentų rūšių įvairovė, vis daugiau atsirado specifinių sandorių fiksavimo atvejų. XVI a. pradžioje dokumentai imti rašyti lenkų kalba.

4. XV a. apie 80 proc. privačių dokumentų parašyti pergamente ir apie 20 proc. popieriuje. Ankstyviausias popierinis privatus dokumentas buvo išduotas XV a. 5 dešimtm. Pagal analizuotus šaltinius, pastebimai popierinių privačių dokumentų daugėjo tik nuo XV a. devinto dešimtmečio, o jau XVI a. pr. jie sudarė apie 60 proc. dokumentų.
5. Privatūs dokumentai buvo išduoti 362 skirtingose vietose: XIV a. pab. – 1450 m. - 25, 1450 – 1500 m. - 94 ir 1500 – 1529 m. - 236. Geografiškai daugiausia dokumentų buvo išduoti Vilniaus, Trakų, Palenkės ir Naugarduko vaivadijose, kiek mažiau – Voluinėje, Žemaitijoje, Polocko, Kijevo vaivadijose, o mažiausiai dokumentų išliko iš Vitebsko, Podolės, Smolensko, Okos aukštupio, Černigovo-Siverų kunigaikštysčių. Privačių dokumentų geografijoje ryškiai dominuoja Vilnius, kuriame buvo išduota bent 32 proc. surinktų lotyniškų dokumentų ir 24 proc. rusėniškų dokumentų (iš viso apie 26 proc.). XVI a. pr. 4 vietose buvo surašyti dokumentai ir lenkų kalba: Vilniuje, Kėdainiuose, Pasvalyje ir Narutyje. Keli dokumentai išduoti Lenkijos Karalystėje – Krokuvoje, Torūnėje, Poznanėje, Lvove, Černeve, Gniezne ir Chožove.

6. Lotyniškų dokumentų išdavimo Rytinė ir Pietrytinė riba nusistovėjo jau pirmuoju plėtros etapu XIV a. pab. – 1450 m. ties Slucku-Hruzdovu-Rodaškovičiais, XVI a. pr. kiek pasistūmėjo į Šiaurės Rytus iki Jelno Polocko vaivadijoje. Tuo tarpu rusėniškų privačių dokumentų sklaida vyko nuosekliai visu laikotarpiu ir XVI a. pr. apėmė visą LDK teritoriją.
7. Nuo pat XIV a. pab. – XV a. pr. žinomi privatūs dokumentai, kuriuos išdavė kunigaikščiai, didikai, vidutiniai ir smulkieji bajorai, miestiečiai. Kilmingųjų suteikti dokumentai dominavo iki pat 1529 m. Ankstyvuojų laikotarpiu XIV a. pab. – XV a. vid. kunigaikščių ir didikų dokumentai sudarė apie 69 proc., vidutinių ir smulkiųjų bajorų – apie 27 proc., miestiečių – apie 4 proc. visų surinktų privačių dokumentų. Nuo XV a. antrosios pusės ėmė gausėti vidutinių ir smulkiųjų bajorų dokumentų. XV a. antroje pusėje jų išduoti dokumentai sudarė apie 45 proc. (kunigaikščių ir didikų – apie 53 proc., miestiečių, valstiečių – apie 2 proc.). XVI a. pr. vidutinių ir smulkiųjų bajorų dokumentai sudarė apie 66 proc., o kunigaikščių ir didikų – apie 29 proc., miestiečių, valstiečių ir kt. – apie 5 proc. Pavieniai miestiečių išduoti dokumentai žinomi nuo XV a. pr. XV a. pab. gerokai išsiplėtė išdavėjų ratas, kuomet atsirado valstiečių, totorių ir žydų išduotų dokumentų. Tarp ankstyvųjų dokumentų išdavėjų būta ir moterų. Jų suteikti dokumentai XIV a. pab. – 1450 m. sudarė apie 10 proc. visų privačių dokumentų, 1450-1500 m. – apie 19 proc., 1500 – 1529 m. – apie 12 proc. Iki XV a. pab. daugiausiai dokumentų suteikė kunigaikštės ir didikės, kiek mažiau bajorės. XVI a. pr. įsivyrėja bajorių išduoti dokumentai.
8. XIV a. pab. – 1450 m. tarp gavėjų dominavo Bažnyčios institucijos, kurioms buvo suteikta apie 90 proc. visų dokumentų (Katalikų Bažnyčia – apie 70 proc, Stačiatikių Cerkvei – apie 20 proc.), o kiti dokumentai buvo išduoti kunigaikščiams, didikams ir bajorams. 1450-1500 m. kilmingiesiems skirtų dokumentų gerokai padaugėjo – sudarė apie 53 proc. (daugiausia didikai – apie 23 proc.), o Bažnytinėms institucijoms – apie 47 proc. (Katalikų Bažnyčia – apie 38 proc, Stačiatikių Cerkvei – apie 9

proc.). XVI a. pr. kilmingiesiems buvo skirta apie 69 proc. privačių dokumentų, o Bažnytinėms institucijoms – apie 31 proc (Katalikų Bažnyčiai – apie 25 proc, Stačiatikių Cerkvei – apie 6 proc.). Pavienių privačių dokumentų gavėjos moterys žinomos nuo XV a. vid. ir iki 1500 m. sudarė apie 7 proc., 1500 – 1529 m. – apie 5 proc. Jos dažniausiai buvo iš kunigaikščių ar didikų giminių, rečiau bajorės. XVI a. pr. keli dokumentai buvo skirti Vilniaus miestui ir valdovui. Pavieniams nekilmingų socialinių grupių atstovams (miestiečiams, valstiečiams, žydams) dokumentai imti išdavinti tik XV a. pab., o XVI a. pr. tokių gavėjų buvo apie 4-5 proc.

9. Svarbiu teisiniu instrumentu privatūs dokumentai tapo XV a. pab., kuomet išsiplėtė LDK kanceliarijos veikla - atsirado Lietuvos Metrika ir tapo norma raštiškai fiksuoti teismų procesus. XV a. pab. – XVI a. pr. privatūs dokumentai buvo plačiai naudojami civilinėse bylose kaip pagrindinis sandorį patvirtinantis įrodymas. Ankstyviausias aptiktas privataus dokumento panaudojimo teisme atvejis yra iš 1482 m., o iki 1529 m. iš viso užfiksuota virš 200 tokių atvejų, dažniausiai – pardavimai, testamentai ir skolarasčiai.
10. Pagrindine privataus dokumento patvirtinimo priemonė buvo išdavėjo antspaudo prikabinimas/prispaudimas. Nepaisant koroboracijos trūkumo kai kuriuose rusėniškuose dokumentuose iki pat XVI a. pirmojo dešimtmečio pab., visi privatūs dokumentai buvo antspauduoti. Vis labiau plečiantis dokumentų vartotojų ratui, nuo XV a. 9 dešimtmečio pr. atsirado rusėniški pardavimo dokumentai, kurių išdavėjai neturėjo savo antspaudo (1481-1529 m. tokių išdavėjų rusėniškuose pardavimų dokumentuose buvo apie 44 proc.). Tokiais atvejais antspauduodavo kitas asmuo ir tai buvo nurodoma koroboracijoje. Nuo XV a. antros pusės atsirado praktika kartu prispausti ir liudytojų antspaudus. Rusėniškuose dokumentuose liudytojais antspaudavo nuo XV a. 7 dešimtmečio pr. (1466 – 1490 m. liudytojų antspauduoti dokumentai sudarė apie 50 proc. rusėniškų pardavimų, o 1490 - 1529 m. jau 90 proc.), o lotyniškuose dokumentuose ši praktika atsirado tik XV a. 10 dešimtmečio ir buvo taikoma gerokai rečiau. Lotyniškų

dokumentų liudytojų antspaudų skaičius svyravo nuo 1 iki 9, o rusėniškų kiek daugiau: nuo 1 iki 13. Tarp antspauduojančių liudytojų paprastai buvo abiejų sandorio pusių aplinkos asmenys, todėl dažniausiai sutinkame bajorijos atstovus, rečiau Bažnyčių ir valstybės pareigūnus.

11. Liudytojų įrašymas buvo svarbi dokumento patvirtinimo priemonė, tačiau naudota netolygiai. Visi lotyniški testamentai turi testaciją, kitų rūšių dokumentai – apie 80 proc. Rusėniškose fundacijose ir donacijose testacija buvo epizodiškai įrašoma tik nuo XV a. 7 dešimtmečio, dažnesnė tampa nuo XV a. 9 dešimtmečio (1486-1529 m. ją turėjo apie 52 proc. žinomų šios rūšies dokumentų). Tačiau rusėniškuose pardavimuose, įkeitimuose, mainuose, dovio, kraičio ir kituose užrašymuose testacija buvo privaloma formuliaro dalis. Ją turėjo didžioji dauguma dokumentų. Lotyniškuose dokumentuose buvo įrašoma nuo 2 iki 14 liudytojų, o rusėniškuose - nuo 1 iki 18. Dažniausiai liudytojais buvo abiejų sandorio pusių atstovų aplinkos žmonės. Valstybės pareigūnų testacijose pastebimai padaugėjo nuo XV a. pab. Valstybės pareigūnai dažniau liudijo rusėniškose fundacijose ir donacijose (apie 70 proc. testacijų), suteiktyse ir dovanojimuose (apie 70 proc.), mainuose (apie 45 procentuose), pardavimuose (apie 41 proc.) ir kt., o lotyniškuose privačiuose dokumentuose buvo įrašomi gerokai rečiau. Dokumento išdavėjui už sandorio sulaužymą galėjo būti numatoma pinigine bauda jų naudai.
12. Rusėniškuose dokumentuose nuo XIV a. pab. iki XVI a. pr. subskripcija buvo įrašoma gana tolygiai ir ją turėjo apie 8 proc. dokumentų (viso apie 77 dokumentų). Lotyniškuose privačiuose dokumentuose subskripcijos aptinkamos nuo XV a. 4 dešimtmečio. Žinomi 64 lotyniškus dokumentus parengusių/pasirašiusių asmenų vardai. XV a. apie 14 proc. visų žinomų lotyniškų dokumentų turi subskripciją, o XVI a. pr. tokių - apie 18 proc. Sprendžiant pagal išlikusias dokumentus parengusių asmenų subskripcijas, lotyniškų privačių dokumentų sudarytojai dažniausiai buvo katalikų Bažnyčios atstovai, o rusėniškų dokumentų dažniau buvo pasaulietinės valdžios pareigūnai, bet buvo ir stačiatikių Cerkvės atstovų.

13. Anksčiausias išdavėjo aptiktas parašas - 1455 m. kunigaikščio Jurgio Lengvenaičio ir tai yra vienintelis žinomas XV a. atvejis. XVI a. pr. išdavėjų parašai rasti 7 rusėniškuose ir 3 lotyniškuose dokumentuose. Išskirtinis 1527 m. Bresto žydo Jokūbo Moševičiaus išduotas dokumentas, kurį jis pasirašė hebrajų kalba.
14. Jau XV a. pr. LDK privatūs lotyniški dokumentai rengti pagal universalų formuliarą, t.y., buvo naudojamos V. Europoje įprastos formulės (*invokacija, arenga, intituliacija, promulgacija, naracija, testacija, koroboracija, datacija, subskripcija*) ir klauzulės (dalis *teisių perleidimo/atsisakymo, pertinencija*). Šiuo atžvilgiu, LDK privatūs lotyniški dokumentai buvo Vakarų ir Vidurio Europos lotyniškosios teisinės raštijos dalis.
15. Lotyniški privatūs dokumentai buvo sudaromi trimis formomis: viešąja, privačiąja ir aktine. Analizuotuose šaltiniuose dažniausiai aptinkamos viešoji ir privačioji formos, aktinė pasitaiko rečiau. Viešąja forma dažniausiai buvo sudaromi viešųjų notarų surašyti testamentai, fundacijos ir donacijos. Tokie dokumentai atsirado XV a. pab. ir įtakojo kai kurių privačiąja forma sudaromų dokumentų formuliario dalių eiliškumą, pvz., vis dažnesnį datacijos įrašymą pradedamajame protokole ir kt. Didžiausi lotyniški dokumentų formuliario pokyčiai vyko XV a. vid. ir XV – XVI a. sandūroje pasireiškę formuliario dalių gausėjimu ir jų kaita. Tačiau pastebėtas ir tam tikras atvirkštinis procesas, t.y., kai kurių formulių, pvz., arengos, atsisakymas lotyniškuose pardavimo dokumentuose. Reikia pažymėti, kad Vilniaus pranciškonų dokumentų sudarymas aiškiai skyrėsi nuo likusių lotyniškių dokumentų. Tai gali būti siejama su pranciškonų išlaikyta jų ordinui būdinga dokumento tradicija.
16. Rusėniški privatūs dokumentai buvo sudaromi tik privačiąja forma. Kai kuriais atvejais sandoriui patvirtinti buvo sudaromi keli vienodi dokumentai. Išlikę keli XIV a. pab. rusėniški dokumentai surašyti vadinamąja archaine forma, yra skurdaus formuliario. Galima daryti prielaidą, kad kai kuriais atvejais jau svarstyta apie ankstyvąją

lotyniškosios tradicijos įtaką. Jau XV a. pr. vyko rusėniškojo dokumento formuliario kismas, kuris geriausiai atsiskleidžia tiriant suteiktis ir dovanojimus. XV a. vid. rusėniškas dokumentas pasikeitė iš esmės, jo formuliaras daugmaž sutapo su lotyniškaisiais dokumentais, nors išlaikė ir savitų bruožų (fundacijose, donacijose ir kituose dovanojimuose). XV a. pab. – XVI a. pr. fiksuojamas svarbus pokytis, kuomet dauguma rusėniškų dokumentų pasipildė įvairiomis formulėmis. Pavyzdžiui, net ir savitą struktūrą ilgiausiai išlaikiusios rusėniškos fundacijos ir donacijos XV a. pab. pasipildė promulgacija, testacija ir „laisvo apsisprendimo ir sveiko proto“ klauzule. Kiti rusėniški dokumentai (pardavimai, mainai ir kt.) perėmė iš lotyniškosios tradicijos ir kitus specifinius elementus, pvz., vis dažniau datacijoje metai buvo rašomi skaičiuojant nuo Kristaus gimimo, o ne bizantiškai tradicijai būdingo skaičiavimo nuo pasaulio sukūrimo.

17. Lotyniško ir rusėniško dokumento koegzistavimas parodė, kad dalis LDK rusėniškų privačių dokumentų formulių buvo perimtos iš lotyniškojo. Tai – promulgacija, vietos nurodymas ir datacija. Kita dalis formulių ar jų variacijų LDK rusėniškuose privačiuose dokumentuose liudija archainių raštvedybos tradicijų tęstinumą, kuri galime vadinti bizantiškos juridinės raštijos palikimu. Tai - simbolinės invokacijos, kai kurių intuliacijos elementų, vienos testacijos formulės varianto, protekcijos klauzulės, vieno sankcijos ir koroboracijos formulių varianto naudojimas. Išskirtinai LDK rusėniškos juridinės raštijos produkcija galime laikyti tris teisių perleidimo/atsisakymo klauzulės elementus, t.y., draudimas „įeiti“, „ieškoti“ ir laužyti sandorį. Savo ruožtu, tyrimas atskleidė, kad ir lotyniškas LDK privataus dokumento formuliaras patyrė rusėniško įtaką. Lotyniški dokumentai perėmė protekcijos klauzulę ir vieną sankcijos siužetą.

18. Lenkiškų privačių dokumentų formuliaras atitiko rusėniškųjų, tačiau esama ir lotyniškojo įtakos, nes invokacijos ir datacijos formulės buvo rašomos lotynų kalba. Dokumentų rašymas lenkų kalba LDK XVI a. pr. rodo augantį jos plitimą ir vis didėjančių dokumentų vartotojų poreikį suprasti turinį.

19. LDK kontekste regioniško požiūriu išsiskyrė Polocko ir Mstislavlio dokumentai, turėję daugiausia savitų bruožų. Polocke surašytiems dokumentams būdingas nuoseklus naudojimas kai kurių formuliario elementų - detalus valdų ribų aprašymas ir subskripcijos įrašymas. Mstislavlio dokumentai išsiskyrė dispozicijoje plačiai išdėstomais teisinio pavaldumo dalykais ir kai kurių intituacijos elementų (pvz., pradžios įvardžio forma ir kt.) naudojimu. Tačiau Polocko ir Mstislavlio dokumentus XV a. pab. – XVI a. pr. paveikė visos LDK mastu vykęs visų privačių dokumentų tam tikras protokolo suvienodinimas, kuris geriausiai matomas per promulgacijos ir testacijos naudojimą.
20. Vakarų Europos lotyniškoji rašytinė kultūros tiesioginė sklaida į Rytus ribą pasiekė Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XV a. Viena vertus, lotyniškojo privataus dokumento tyrimas šią ribą leidžia brėžti Slucko-Hruzdovo-Rodaškovičių-Jelno linija. Kita vertus, netiesioginė lotyniškosios rašytinės kultūros sklaida, lėmusi rusėniško privataus dokumento formuliario pokyčius, pasistūmėjo iki pat Rytinių LDK pakraščių. Tai patvirtina istoriografijos teiginius apie Vidurio Rytų ir Rutų Europos regionų ribos brėžimą ties Rytinėmis LDK sienomis.

Archyviniai dokumentai

Vilniuje

1. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos (LMAVB) rankraščių skyrius: f. 1-6 (pergamentų rinkiniai)¹⁸¹³, f. 16 (Rankraščių kolekcija B2), f. 18 (Rankraščių kolekcija B4), 31 (Biržų valdų aktai), 37 (Žemaitijos dvarų dokumentai), f. 40 (Lietuvos evangelikų reformatų sinodas), f. 43 (Vilniaus kapitulos fondas - daugiausia), 138 (Riomerių šeimos aktai), 198 (Dokumentai iš Kauno miesto archyvo), f. 205 (?), f. 206 (?), f. 256 (Konstantino Jablonskio fondas), 273 (Alberto Liudviko Zoštavto kolekcija).
2. Lietuvos valstybės istorijos archyvas (LVIA): f. 459 (Radvilų skolų nagrinėjimo komisija), f. 525 (Vilniaus ir Kauno gubernijų žemdirbystės ir valstybės turtų valdyba), f. 597 (Vilniaus viešosios bibliotekos Rankraščių skyrius), f. 599 (Menickiai), f. 610 (Vilniaus Šv. Dvasios stačiatikių vienuolynas), f. 694 (Vilniaus Romos katalikų metropolijos kurija), f. 716 (Tiškevičiai), f. 1135 (Vilniaus mokslo bičiulių draugija), f. 1177 (Oginskiai), f. 1178 (Vilniaus Švč. Trejybės stačiatikių vienuolynas), f. 1274 (Paiždininkio Mykolo Kleofo ir etmono Mykolo Kazimiero Oginskių skolų ir turto nagrinėjimo komisijos), f. 1276 (Pliateriai), f. 1280 (Radvilos), f. 1282 (Dokumentų kolekcija), f. 1294 (Panevėžio pijorų vienuolynas).
3. Vilniaus universiteto bibliotekos (VUB) rankraščių skyrius: f. 5 (Mišrus), f. 67 (Vilniaus Stepono Batoro universiteto Lietuvos teisės istorijos seminaro dokumentų kolekcija), f. 69 (Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės dokumentai), f. 72 (Atskiri dokumentai XVI a. - 1989 m.), f. 77 (Edmundo Laucevičiaus dokumentų rinkinys), f. 80 (Pergamentai), f. 214 (Kauno Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto istorijos seminaro dokumentų kolekcija).

¹⁸¹³ Jasas R., *Pergamentų katalogas*, Vilnius, 1980.

4. Lietuvos nacionaliniame muziejuje (LNM) yra saugoma pergamentų kolekcija, kur saugomi ir privačių dokumentų originalai.

Varšuvoje:

1. Varšuvos senųjų aktų archyvas (*Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie - AGAD*): *Zbiór dokumentów pergaminowych (Zbiór perg.)*, *Archiwum Warszawskie Radziwiłłów (AR)*, *Archiwum Potockich z Radzyna (AP z Radz)*, *Archiwum Tyzenhauzów (AT)*, *Archiwum Zamoyskich (AZ)*, *Zbiór materiałów różnej provenencji (Zbiór różnej prow.)*.

Krokuvoje:

1. Čartoriskių biblioteka Krokuvoje (*Biblioteka im. ks. Czartoryskich w Krakowie - BiblCzart*): *Dokumenty pergaminowe, Zbór rękopisów*.
2. Vavelio pilyje esantis nacionalinis archyvas Krokuvoje (*Archiwum narodowe w Krakowie (Wawel) – ANKW*): *Archiwum Sanguszków (AS)*.

Maskvoje:

1. Rusijos valstybinis senųjų aktų archyvas (РГАДА - *Российский государственный архив древних актов*): f. 1603 (Jėzuitų ordino dokumentų archyvas).
2. Rusijos valstybinės bibliotekos Maskvoje (РГБ - *Российская государственная библиотека в Москве*) rankraščių skyrius: f. 191 (*Муханов Павел Александрович*), f. 256 (*Румянцев*).

Minske:

Valstybinis Baltarusijos istorijos archyvas (НИАБ - *Национальный Исторический Архив Беларуси*): f. 147 (*Минская палата уголовного и гражданского суда*), f. 694 (*Радзивиллы*).

Kijevas:

Valstybinis Ukrainos istorijos atchymas Kijeve (ЦДІАУ - *Центральний державний історичний архів України, м. Київ*): f. 25.

Šaltinių publikacijų sąrašas

1. *Acta primae visitationis diocesis Vilnensis anno Domini 1522 peractae. Vilniaus Kapitulos archyvo Liber Iib atkūrimas*, sud. S. C. Rowell, Vilnius, 2015.
2. *Akta unji Polski z Litwą 1385-1791*, wyd. St. Kutrzeba i Wł. Semkowicz, Kraków, 1932.
3. *Archiwum ksiąząt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie*, t. 1 (1366 – 1506), pod. zarządem J. Tarnawskiego, Lwow, 1887.
4. *Archiwum ksiąząt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie*, t. 3 (1432 – 1534), wydane przez B. Gorczaka, Lwow, 1890.
5. *Chartularium Lithuaniae res gestas magni ducis Gedeminne illustrans = Gedimino laiškai*, parengė S. C. Rowell, Vilnius, 2003.
6. *Codex Mednicensis seu Samogitiae dioecesis*, collegit P. Jatulis, t. I, Roma, 1984.
7. *Kazimiero Leono Sapiegos archyvo inventorinė knyga (1647/1648 m.)*, parengė D. Antanavičius, A. Baliulis, Vilnius, 2014.
8. *Kazimiero teisynas (1468 m.)*, parengė J. Jurginis, Vilnius, 1967.
9. *Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiej*, wyd. J. Fijałek i W. Semkowicz, Kraków, t. I, 1948.
10. *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 1 (1380–1584). Užrašymų knyga 1*, parengė A. Baliulis, R. Firkovičius, Vilnius, 1998.
11. *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 14 (1524-1529). Užrašymų knyga 14*, parengė L. Karalius ir D. Antanavičius, Vilnius, 2008;
12. *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 15 (1528-1538). Užrašymų knyga 15*, parengė A. Dubonis, Vilnius, 2002;
13. *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 225 (1528-1547). Teismų bylų 6*, parengė S. Lazutka ir I. Valikonytė, Vilnius, 1995.
14. *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 25 (1387–1546). Užrašymų knyga 25*, parengė D. Antanavičius, A. Baliulis, Vilnius, 1998.

15. *Lietuvos metrika. Knyga Nr. 29 (1546-1547). Užrašymų knyga 29*, par. I. Ilarienė, Vilnius, 2016.
16. *Lietuvos metrika. Knyga Nr. 37 (1552-1561). Užrašymų knyga 37*, par. D. Baronas, Vilnius, 2011.
17. *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 4 (1479-1491). Užrašymų knyga 4*, parengė L. Anužytė, Vilnius, 2004.
18. *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 224 (1522-1530). Teismų bylų knyga 4*, parengė S. Lazutka, I. Valikonytė ir kt., Vilnius, 1997.
19. *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 5 (1427-1506). Užrašymų knyga 5*, parengė A. Baliulis, A. Dubonis, D. Antanavičius, Vilnius, 2012;
20. *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 6 (1494-1506). Užrašymų knyga 6*, parengė A. Baliulis, Vilnius, 2007;
21. *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 7 (1506-1539). Užrašymų knyga 7*, parengė I. Ilarienė, L. Karalius, D. Antanavičius, Vilnius, 2011.
22. *Lietuvos TSR istorijos šaltiniai*, K. Jablonskis ir kt., t. 1, Vilnius, 1955.
23. *Mindaugo knyga: istorijos šaltiniai apie Lietuvos karalių*, parengė D. Antanavičius, D. Baronas, A. Dubonis, R. Petrauskas, Vilnius, 2005.
24. Ochmański J., *Vitoldiana. Codex privilegiorum Vitoldi Magni Ducis Lithuania 1386-1430*, Warszawa-Poznań, 1986.
25. *Pirmasis Lietuvos Statutas*, t. 2, d. 1: *Tekstai senąja baltarusių, lotynų ir senąja lenkų kalbomis*, parengė Lazutka S., Gudavičius E., Vilnius, 1991.
26. *1413 m. Horodlės aktai: dokumentai ir tyrinėjimai*, sud. J. Kiaupienė ir L. Korczak, Vilnius/Krakow, 2013.
27. *Акты литовской метрики*, соб. О. И. Леонтович, т. 1, выпуск 1 (1413-1498 гг.), Варшава, 1896.
28. *Акты литовской метрики*, соб. О. И. Леонтович, т. 1, выпуск 2 (1499-1507 гг.), Варшава, 1897.
29. *Акты относящиеся къ истори Южной и Западной Россіи, собранные и изданные археографическою комиссією*, т. 1 (1361-1598), Санктпетербургъ, 1863.

30. *Акты, издаваемые археографическою комиссією высочайше учрежденною въ Вильне*, т. 2 (Акты земского суда), Вильна, 1867.
31. *Акты, издаваемые археографическою комиссією для разбора древнихъ актовъ*, т. 24 (Акты о боярахъ), Вильна, 1897.
32. *Акты, издаваемые археографическою комиссією для разбора древнихъ актовъ*, т. 33 (Акты относящіеся къ исторіи Западно-русской церкви), Вильна, 1908.
33. *Акты, издаваемые археографическою комиссією*, т. 11 (Акты главнаго Литовскаго трибунала), Вильна, 1880.
34. *Акты, издаваемые археографическою комиссією*, т. 13 (Акты главнаго Литовскаго трибунала), Вильна, 1886.
35. *Акты, издаваемые археографическою комиссією*, т. 7 (Акты Городненскаго градскаго суда), Вильна, 1874.
36. *Акты, относящіеся къ исторіи Западной Россіи, собранные и изданные археографическою комиссією*, т. 1 (1340-1506), Санктпетербург, 1846.
37. *Архивъ Юго-Западной Россіи, издаваемый комиссією для разбора древнихъ актовъ, состоящей при Кіевском, Подольскомъ и Волынскомъ генерал-губернаторе*, ч. 6, т. 1 (Акты объ экономическихъ и юридическихъ отношеніяхъ крестьянъ въ XVI – XVIII веке. 1498-1795), Кіевъ, 1876.
38. *Архивъ Юго-Западной Россіи, издаваемый комиссією для разбора древнихъ актовъ, состоящей при Кіевском, Подольскомъ и Волынскомъ генерал-губернаторе*, ч. 1, т. 6 (Акты о церковно-религіозныхъ отношеніяхъ въ Юго-Западной Руси. 1322-1648), Кіевъ, 1883.
39. *Архивъ Юго-Западной Россіи, издаваемый комиссією для разбора древнихъ актовъ, состоящей при Кіевском, Подольскомъ и Волынскомъ генерал-губернаторе*, ч. 8, т. 5 (Акты объ украинской администраціи XVI – XVII в.в.), Кіевъ, 1907.

40. *Археографическій сборникъ документовъ относящихся къ исторіи Северозападной Руси издаваемый при управленіи Виленскаго учебнаго округа*, т. 1, Вильня, 1867.
41. *Археографическій сборникъ документовъ относящихся къ исторіи Северозападной Руси издаваемый при управленіи Виленскаго учебнаго округа*, т. 2, Вильня, 1867.
42. *Археографическій сборникъ документовъ относящихся къ исторіи Северозападной Руси издаваемый при управленіи Виленскаго учебнаго округа*, т. 4, Вильня, 1867.
43. *Археографическій сборникъ документовъ относящихся къ исторіи Северозападной Руси издаваемый при управленіи Виленскаго учебнаго округа*, т. 6, Вильня, 1869.
44. *Археографическій сборникъ документовъ относящихся къ исторіи Северозападной Руси издаваемый при управленіи Виленскаго учебнаго округа*, т. 7, Вильня, 1870.
45. *Археографическій сборникъ документовъ относящихся къ исторіи Северозападной Руси издаваемый при управленіи Виленскаго учебнаго округа*, т. 8, Вильня, 1870.
46. *Археографическій сборникъ документовъ относящихся къ исторіи Северозападной Руси издаваемый при управленіи Виленскаго учебнаго округа*, т. 9, Вильня, 1870.
47. Білоус Н., *Тестаменти киян середини XVI – першої половини XVII ст.*, Київ, 2011.
48. *Беларуская даўніна*, ред. Ю. М. Мікульскі, Вып. 2, Мінск, 2015.
49. *Грамоты XIV ст.*, Упоряд., вступна стаття, коментарі і словники-показчики М. М. Пешак, Київ, 1974.
50. Кучкин В. А., *Договорные грамоты московских князей XIV века. Внешнеполитические договоры*, Москва, 2003.
51. *Описание документовъ архива западнорусскихъ униатскихъ митрополитов*, т. 1 (1470-1700), Санкт-Петербург, 1897.

52. *Памятники, изданные временною комиссією для разбора древних актовъ, высочайше учрежденною при Кіевском военномъ, Подольскомъ и Волынскомъ генерал-губернаторе*, т. 1, издание 2, Кіевъ, 1848.
53. Пещак М. М., *Грамоты XIV вв.*, Київ, 1974.
54. Полоцкие грамоты XIII – начала XVI в., подготовили А. Л. Хорошкевич, С. В. Полехов, В. А. Воронин, А. И. Груша, А. А. Жлuto, Е. Р. Сквайрс, А. Г. Тюльпин, т. 1-2, 2015.
55. *Полоцкие грамоты XIII - начала XVI вв.*, сост. А. Л. Хорошкевич, т. 2, Москва, 1978.
56. *Полоцкие грамоты XIII – начала XVI вв.*, составитель А. Л. Хорошкевич, т.1, Москва, 1977.
57. Розов В., *Українські грамоты*, т. 1 (XIV в. і перша половина XV в.), Київ, 1928.
58. *Русская историческая библиотека*, т. 27: Литовская метрика, отд. 1, ч. 1, книги записей, т. 1, Санкт-Петербург, 1910.
59. *Русская историческая библиотека. т. 20. Литовская Метрика. Т. 1. Книги судных дел*, Петербург, 1903.
60. *Собрание древних грамот и актов городов: Вильны, Ковна, Трок, православных монастырей, церквей, и по разным предметам*, ч. 2, Вильно, 1843.

Literatūros sąrašas

1. Adamska A., „From memory to written record“ in the periphery of Medieval latinitas: the case of Poland in the eleventh and twelfth centuries”, *Utrecht Studies in Medieval Literacy*, t. 5, Turnhout, 2000, p. 94-95.
2. Adamska A., *Arengi w dokumentach Władysława Łokietka: formuły i funkcje*, Kraków, 1999.
3. Adamska A., The introduction of writing in Central Europe (Poland, Hungary and Bohemia), *Utrecht Studies in Medieval Literacy*, t.1, Turnhout, 2005, p. 165-190.
4. Ališauskas V., *Sakymas ir rašymas. Kultūrų modelių tvėrmė ir kaita Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje*, Vilnius, 2009.
5. Antanavičius D., 1380 ir 1412 m. Vytauto falsifikatų Bresto dvasininkams genezė, *Lietuvos istorijos metraštis*, 2003/1, Vilnius, 2004, p. 41-42.
6. Banionis E., Žodžio ir papročio kultūros pėdsakai Gedimino laiškuose, *Metraščiai ir kunigaikščių laišakai. Senoji Lietuvos literatūra*, t. 4, Vilnius, 1996, p. 22-40.
7. *Barboros Radvilaitės laišakai Žygimantui Augustui ir kitiems: studija apie XVI a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės moterų korespondenciją*, parengė Ragauskienė R., Ragauskas A., Vilnius, 2001.
8. Bardach J., Darowizna wzajemna na Litwie w XV i XVI w., *to paties, Studia z ustroju i prawa Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV-XVII w.*, Warszawa-Białystok, 1970, s. 174-187.
9. Bardach J., *Studia z ustroju i prawa Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV - XVII w.*, Warszawa, 1970.
10. Bardach J., Trzecizna – część swobodna w litewskim prawie majątkowym XV-XVI wieku, *O dawniej i niedawniej Litwie*, Poznań, 1988, s. 120-139.

11. Barnwell P. S., Action, speech and writing in early frankish legal proceedings, *Utrecht Studies in Medieval Literacy*, t. 22, ed. M. Moster and P. S. Barnwell, Turnhout, 2011, p. 11-25.
12. Baronas D., Rowell S. C., *The conversion of Lithuania: from pagan barbarians to late medieval christians*, Vilnius, 2015.
13. Bartoszewicz A., *Piśmienność mieszczańska w późnośredniowiecznej Polsce*, Warszawa, 2012.
14. Bauer W., *Einführung in das Studium der Geschichte*, Tübingen, 1921.
15. Baur P., *Testament und Bürgerschaft. Alltagsleben und Sachkultur im spätmittelalterlichen Konstanz*, Sigmaringen, 1989.
16. Biržiška V., *Lietuvos studentai užsienio universitetuose XIV–XVIII amžiais*, redagavo ir papildė M. Biržiška su A. Šapokos įvadu, Vilnius, 1987.
17. Błaszczuk G., Registry dokumentów diecezji wileńskiej z lat 1507-22 Jana Fijałka i Władysława Semkowicza, *Litvano – Slavica Posnaniensia: Studia historyka*, Poznań, 2003, t. 9, s. 247-299.
18. Boüard A., *Manuel de diplomatie francaise et pontificale*, t. I (Diplomatique generale), Paris, 1929; t II (L'acte prive), Paris, 1948.
19. Bresslau H., *Handbuch der Urkundenlehre für Deuchland und Italien*, Leipzig, 1889.
20. Brunner H., *Zur Rechtsgeschichte der römischen und germanischen Urkunden*, Berlin, 1880.
21. Čapaitė R., *Gotikinis kursyvas Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto raštineje*, Vilnius, 2007.
22. Čapaitė R., Istorikas Antanas Vasiliauskas (Vasys) (1902-1974), *Mūsų praeitis*, Vilnius, 1992, t. 2, p. 55-76.
23. *Československá diplomatika I. Učebné texty pre vysoké školym*, zost. Fiala Z., Húščava A., Šebánek J., Praha, 1965.
24. Chachaj J., Rozwój sieci świątyń katolickich obrządku łacińskiego na terenie diecezji kijowskiej do połowy XVII wieku, *Ecclesia-Cultura-Potestas: Studia z dziejów kultury i społeczeństwa. Księga ofiarowana*

- Siostrze Profesor Urszuli Borkowskiej OSU*, ed. P. Kras, A. Januszek, A. Nalewajek, W. Polak, Kraków, 2006, s. 85-104.
25. Chodynicki K., O wpływach polskich na dokument ruski W. Ks. Litewskiego, *Zjazd historyków polskich w Poznaniu. Sekcja 6. Pamiętnik IV*, 1925, s. 1-7.
26. *Chronologia polska*, pod red. B. Włodarskiego, Warszawa, 2007.
27. Clanchy M. T., *From memory to written record: England 1066-1307*, second ed., Oxford-Cambridge, 1993.
28. Declercq G., Between legal action and performance: The firmatio of charters in the Early Middle Ages, *Utrecht Studies in Medieval Literacy*, t. 22, p. 65.
29. Doubek Fr., Formula pozdrowienia (Salutatio) w „Codex epistolaris Vitoldi“, *Ateneum Wileńskie*, t. VII, 1930, s. 505-529.
30. Dubonis A., Antanavičius D., Ragauskienė R., Šmigelskytė-Stukienė R., *Susigrąžinant praeitį. Lietuvos Metrikos istorija ir tyrimai*, Vilnius, 2016.
31. *Dyplomatyka staropolska*, pod red. T. Jurka, Warszawa, 2015.
32. *Dyplomatyka wieków średnich*, op. K. Maleczyński, M. Bielińska, A. Gąsiorowski, Warszawa, 1971.
33. Ewald W., *Siegelkunde*, München und Berlin, 1914.
34. Ficker J., *Beiträge zur Urkundenlehre*, I-II, Innsbruck, 1877-1878.
35. Franklin S., *Writing, society and culture in early Rus, c. 950-1300*, Cambridge, 2002.
36. Gelting M. H., Circumstantial evidens: Danish charters of the thirteenth century, *Utrecht Studies in Medieval Literacy*, t. 22, p. 162.
37. Gieysztor A., *Zarys nauk pomocniczych historii*, 3 wyd., Warszawa, 1948.
38. Gudavičius E., - - -, Vilnius, 2002.
39. Gudavičius E., *Lietuvos akto promulgacijos kelias: nuo Vytauto kanceliarijos iki Lietuvos metrikos*, Vilnius, 2006.

40. Gudavičius E., *Lietuvos istorija nuo seniausių laikų iki 1569 metų*, Vilnius, 1999.
41. Gudavičius E., *Mindaugas*, Vilnius, 1998.
42. Gumowski M., Haisig M., Mikucki S., *Sfragistyka*, Wrocław, 1960.
43. Gut A., *Formularz dokumentów ksiąg zachodniopomorskich do połowy XIV w.*, Szczecin, 2002.
44. Heidecker K., Charters as texts and as objects in judicial actions: the example of the Carolingian private charters of St. Gall, *Utrecht Studies in Medieval Literacy*, t. 22, p. 27-38.
45. Ilarienė I., 1388 m.-XVI a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vyskupijų viešieji notarai, *Istorijos šaltinių tyrimai*, t. 5, 2014, p. 147-169.
46. Jablonskis K., *Istorija ir jos šaltiniai*, sud. V. Merkys, Vilnius, 1979.
47. Jاسas R., *Pergamentų katalogas*, Vilnius, 1980.
48. Jaszczolt T., Fundacje kościelne na Podlasiu do końca XV wieku, *Kościół a państwo na pograniczu polsko-litewsko-białoruskim: źródła i stan badań*, 2005, s. 52.
49. Jučas M., *Lietuvos parapijos XV-XVIII a.*, Vilnius, 2007.
50. Jurek T., Stanowisko dokumentu w średniowiecznej Polsce, *Studia Źródloznawcze*, t. XL, 2002, s. 1-17.
51. Karalius L., Kauno muitinės rejestro atmintinė. Falsifikatas Lietuvos Metrikoje (XV-XVI amžių sandūra), *Kauno istorijos metraštis*, t. 6, Kaunas, 2005, p. 7-64.
52. Karalius L., Testamentai, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūra: tyrinėjimai ir vaizdai*, sud. V. Ališauskas ir kt., Vilnius, 2001, p. 718-723.
53. *Katalog dokumentów pergaminowych Biblioteki Czartoryskich w Krakowie*, cz. I, dokumenty z lat 1148-1506, oprac. J. Tomaszewicz, Kraków, 1975.

54. *Katalog dokumentów pergaminowych Biblioteki Czartoryskich w Krakowie*, cz. II, dokumenty z lat 1506-1828, oprac. J. Tomaszewicz, Kraków, 1991.
55. *Katalog dokumentów pergaminowych Muzeum Narodowego w Krakowie*, oprac. J. Tomaszewicz, Kraków 1992.
56. Keller H., Grubmüller K., Staubach N., *Pragmatische Schriftlichkeit im Mittelalter. Erscheinungsformen und Entwicklungsstufen (Münstersche Mittelalter-Schriften 65)*, München, 1992.
57. Keršienė D., *Epistolografija Lietuvos Didžiojoje kunigaikštystėje XIV - XVI amžiuje: nuo Ars dictaminis iki literatūrinio laiško*, Vilnius, 2010 [http://talpykla.elaba.lt/elaba-fedora/objects/elaba:2057697/datastreams/MAIN/content]
58. Kersken N., Viešasis notariatas viduramžių Europoje, *Lietuvos notariato istorija*, sud. J. Karpavičienė, 2012, p. 11-19.
59. Kętrzyński St., *Zarys nauki o dokumencie polskim wieków średnich*, Kraków, 1934.
60. Kiaupa Z., 1408 m. Vytauto privilegija Kauno miestui, *Lietuvos istorijos metraštis. 1979*, Vilnius, 1981, p. 5-19.
61. Kiaupa Z., Kauno miesto senojo archyvo likimas, *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai. A serija*, 1973, t. 2, p. 125-140.
62. Kiaupienė J., Petrauskas R., *Lietuvos istorija, IV tomas. Nauji horizontai: dinastija, visuomenė, valstybė. LDK 1386-1529 m.*, Vilnius, 2009.
63. Klovas M., Privataus dokumento juridinė galia XV - XVI a. pradžioje, *Istorijos šaltinių tyrimai*, t. 5, 2014, p. 43-55.
64. Klovas M., Privataus dokumento patvirtinimo priemonės XIV a. pab. - XV a., *Lietuvos istorijos studijos*, t. 35, 2015, p. 24-39.
65. Klovas M., *The origin and outspread of private documents in the Grand Duchy of Lithuania from the end of 14th to the beginning of the 16th century (įteiktas spausdinti)*.

66. Kołodziejczyk A., *Przemiany społeczno-gospodarcze na Podlasiu w XV – XVI wieku*, Olsztyn, 2012.
67. Kosman M., Dokumenty wielkiego księcia Witolda, *Studia Źródłoznawcze*, t. XVI, Warszawa-Poznań, 1971, p.139-169.
68. Kosman M., Kancelaria wielkiego księcia Witolda, *Studia Źródłoznawcze*, Warszawa, 1969, t. 14, s. 91-119.
69. *Krikščionybės Lietuvoje istorija*, sud. Vytautas Ališauskas, Vilnius, 2006.
70. Laucevičius E., *Popierius Lietuvoje XV – XVIII a.*, Vilnius, 1967.
71. Lazutka S., Valikonytė I. ir Karpavičienė J., Įvadas, *Lietuvos Metrika (1528-1547). 6 – oji Teismų bylų knyga*, parengė Lazutka S. ir Valikonytė I., Vilnius, 1995, p. XII-XVI.
72. Lazutka S., Valikonytė I. ir Sinkevičiūtė S., Įvadas, *Lietuvo Metrika (1533 - 1535). 8 – oji Teismų bylų knyga*, parengė Lazutka S., Valikonytė I. ir Šlimienė N., Vilnius, 1999, p. IX – X.
73. Lazutka S., Valikonytė I. ir Viskantaitė-Saviščeviienė S., Įvadas, *Lietuvos Metrika (1540 - 1541). 10 – oji Teismų bylų knyga*, parengė Lazutka S., Valikonytė I. ir Viskantaitė – Saviščeviienė S., Vilnius, 2003, p. XII.
74. Lazutka S., Valikonytė I., Kirkienė G. ir Karpavičienė J., Įvadas, *Lietuvos Metrika (1522-1530). 4-oji Teismų bylų knyga*, parengė Lazutka S., Valikonytė I. ir kt., Vilnius, 1997, p. IX – XVIII.
75. Lehotska D., *Príručka diplomatiky*, Bratislava, 1972.
76. Maleczyński K., *Zarys dyplomatyki polskiej wieków średnich*, część 1, Wrocław, 1951.
77. Malinowski M., Przewdziecki A., *Źródła do dziejów polskich*, t. 2, Wilno, 1844, s. 424-425.
78. Malinowski M., Przewdziecki A., *Źródła do dziejów polskich*, t. 2, Wilno, 1844.
79. Nekrošius I, Nekrošius V., Vėlyvis S., *Romėnų teisė*, Vilnius, 1999.

80. Nodl M., Średniowieczny testament jako anomalia, *Dom, majątek, klient, sługa. Manifestacja pozycji elit w przestrzeni materialnej i społecznej (XIII – XIX wiek)*, red. M. R. Pauk, M. Saczyńska, Warszawa, 2010, p. 149-160.
81. Pamerneckis S., *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės rusėniškoji paleografija*, Vilnius, 2012.
82. Petrauskas R., Didikas ir patronas: LDK bažnytinės fundacijos XV a., *Šviesa ir šešėliai Lietuvos evangelizacijos istorijoje*, Vilnius, 2011, p. 174-181.
83. Petrauskas R., Laisvi valstiečiai, laisvi bajorai, laisvas valdovas: laisvės sąvoka LDK šaltiniuose XIV-XVI a. pradžioje, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos kraštovaizdis, skiriama prof. Jūratės Kiaupienės 65-mečiui*, sud. R. Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius, p. 74-75.
84. Petrauskas R., *Lietuvos diduomenė XIV a. pabaigoje – XV a. Sudėtis – struktūra – valdžia*, Vilnius, 2003.
85. Petrauskas R., Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Seimo ištakos: Didžiojo kunigaikščio taryba ir bajorų suvažiavimai XIV-XV a., *Parlamento studijos*, 2005, Nr. 3.
86. Petrauskas R., Vėlyvųjų viduramžių Europa ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenės ir kultūros raida XIV-XVI amžiuje, *Lietuvos istorijos studijos*, t. 23, 2009, p. 69-84.
87. Pietkiewicz K., Dokument ruski w kancelarii litewskiej Aleksandra Jagiellończyka (1492-1506), *Litwa i jej sąsiedzi od XII do XX wieku. Studia ofiarowane Prof. dr. hab. Jerzemu Ochmańskiemu w sześćdziesiątą rocznicę urodzin*, Poznań, 1994, s. 65-86.
88. Pietkiewicz K., *Paleografia Ruska*, Warszawa, 2015.
89. Pietkiewicz K., Uwagi o dokumencie łacińskim w praktyce kancelarii Litewskiej, *Praeities pėdsakais. Skiriama profesoriaus daktaro Zigmanto Kiaupos 65-mečiui*, Vilnius, 2007, s. 119-134.
90. Pietkiewicz K., *Wielkie Księstwo Litewskie pod rządami Aleksandra Jagiellończyka*, Poznań, 1995.

91. Pietrzyk I., *Kancelaria i dokument Przemyslidów opawskich w XIV i początkach XV wieku*, Śląsk, 2008.
92. Polak A., *Dyplomatyka Kościoła polskiego okresu średniowiecza. Formularz dokumentów arcybiskupów gnieźnieńskich do 1381 roku*, Opole, 2014.
93. Posse O., *Die Lehre von den Privaturkunden*, Leipzig, 1887.
94. Rabiej P., Dokumenty Unii horodelskiej, 1413 m. *Horodlės aktai = Akty Horodelskie z 1413 roku : (dokumentai ir tyrinėjimai)*, sud. J. Kiaupienė ir L. Korczak, Vilnius/Kraków, 2013, p. 83-117.
95. Ragauskienė R., „Dingę istorijoje“: XVI a. LDK privačių archyvų dokumentų dinamika, *Istorijos šaltinių tyrimai*, t. 3, Vilnius, 2011, p. 85-110.
96. Ragauskienė R., Bajorų archyvų gaisrai XVI a. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, *Lituanistica*, nr. 1, 2007, p.1-24.
97. Ragauskienė R., *Dingę istorijoje: XVI a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorijos privatūs archyvai*, Vilnius, 2015.
98. Ragauskienė R., Galimybė klastoti bajorijos dokumentus Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVI a., *Istorijos šaltinių tyrimai*, t. I, Vilnius, 2008, p. 219-248.
99. Ragauskienė R., Rusėniška XV a. pab. – XVI a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės moterų – valdovių ir didikų – korespondencija, *Istorija. Mokslo darbai*, t. 76, Vilnius, 2009/4, p. 18-29.
100. Ramsey N., The history of the notary in England, M. Schmoeckel, W. Schubert, *Handbuch zur Geschichte des Notariats der europäischen Traditionen*, Baden-Baden, 2009, p. 375-391.
101. Raudeliūnas V., Priesaika kaip įrodymas senojoje Lietuvos teisėje (XIII – XVI a. pr.), *Socialistinė teisė*, 1974, nr. 1, p. 52-56.
102. Redlich O., *Die Privaturkunden des Mittelalters. Urkundenlehre*, München, B., 1911.

103. Rimša E., Kaip praeityje dokumentus antspauduodavo spaudų neturintys asmenys?, *LDK istorijos kraštovaizdis: skiriama prof. Jūratės Kiaupienės 65-mečiui*, Vilnius, 2012, p. 413-436.
104. Rimša E., *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų antspaudai*, Vilnius, 1999.
105. Ryčkov A., Mirties bausmės skyrimas viešųjų raštų klastotojams Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teismuose XV amžiaus pabaigoje – XVI amžiaus viduryje, *Lietuvos Statutas ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajoriškoji visuomenė*, sud. I. Valikonytė ir L. Steponavičienė, Vilnius, 2015, p. 109–120.
106. Ročka M., Algirdo laiškas Konstantinopolio patriarchui, *Metraščiai ir kunigaikščių laišakai (Senoji Lietuvos literatūra Kn. 4)*, Vilnius, 1996, p. 193-204.
107. Rosenmund R., *Die Fortschritte der Diplomatie seit Mabillon*, München und Leipzig, 1897.
108. Rowell S. C., Winning the Living by Remembering the Dead? Franciscan Tactics and Social Change in Fifteenth-Century Vilnius, *Tarp istorijos ir būtovės. Studijos prof. Edvardo Gudavičiaus 70-mečiui*, sud. A. Bumblauskas, R. Petrauskas, Vilnius, 1999, p. 87–121.
109. Rowell S. C., Krėvos aktas: diplomatijos ir diplomatikos apžvalga, *1385 m. rugpjūčio 14 d. Krėvos aktas*, sud. J. Kiaupienė, Vilnius, 2002, p. 69-78.
110. Rowell S. C., Parapijos dangaus ir žemės globėjų vaidmuo formuojantis bendruomenės identitetui – Polonkos pavyzdys 1437–1529 m., *Kultūra – ekonomika – visuomenė: sąveika ir pokyčiai viduramžiais ir ankstyvaisiais naujaisiais laikais Baltijos rytinėje pakrantėje*, sud. M. Ščavinskas, Klaipėda, 2015, p. 275–288.
111. Rowell S. C., Peter de Carwynski and the foundations of St Peter's (Paberžė) and Holy Trinity Chantry (Maišiagala). Ruminions of an archive rodent on parish formation in Lithuania ca 1495-1533, *Ministri historiae. Pagalbiniai istorijos mokslai Lietuvos Didžiosios*

- Kunigaikštystės tyrimuose. Mokslinių straipsnių rinkinys, skirtas de. Edmundo Antano Rimšos 65-mečio sukakčiai*, Vilnius, 2013, p. 141-152.
112. Rowell S. C., Pranciškonų (konventualų) ordino įsitvirtinimas Lietuvoje XV a.: Vilniaus pavyzdys, *Studia franciscana Lithuanica*, t. 1, Vilnius, 2006, p. 32-53.
113. Rowell S. C., Social Developments in the Grand Duchy of Lithuania in the Mid- to Late-Fifteenth Century as Reflected in Lithuanian Correspondence with the Grand Master in Prussia, *Kancelarie krzyżackie. Stan badań i perspektywy badawcze*, pod red. J. Trupindy, Malbork, 2002, p. 211-223.
114. Rowell S. C., The role of charitable activity in the formation of Vilnius society in the 14th to mid-16th centuries, *Lithuanian historical studies*, vol. 17, 2012, pp. 39-69.
115. Semkowicz W., Przywileje Witolda dla Moniwida, starosty wileńskiego i testament jego syna Jana Moniwidowicza, *Ateneum Wileńskie*, t. 1, 1921, p. 253-267.
116. Semkowicz Wł., *Encyklopedia nauk pomocniczych historii*, 3 wyd., Kraków, 1946.
117. Sickel T., *Beiträge zur Diplomatik*, I-VIII, Wien, 1861-1882.
118. Skupieński K., Dokumenty osób prywatnych w ziemiach krakowskiej i sandomierskiej w latach 1190 – 1449: bezmiar czy margines, *Studia źródłoznawcze*, t. XXXII-XXXIII, Warszawa-Poznań, 1990, s.17-33.
119. Skupieński K., *Funkcje Małopolskich dokumentów w sprawach prywatnoprawnych do roku 1306*, Lublin, 1990.
120. Skupieński K., *Notariat publiczny w średniowiecznej Polsce*, Lublin, 1997.
121. Sondel J., *Słownik łacińsko-polski dla prawników i historyków*, Kraków, 2003.

122. Stang S., *Die Westrussische Kanzleisprache des Grossfürstentums Litauen*, Oslo, 1935.
123. Steinacker H., *D. Antiken Grundlagen d. frühmittelalterlichen Privaturkunde*, Leipzig, 1927.
124. Svetikas E., Kauliniai stiliai – vėlyvųjų viduramžių ir naujųjų amžių rašikliai Lietuvoje, *Lituanistica*, 1998, nr. 3(35), p. 21-42.
125. Svetikas E., Lietuvoje aptikti vaškuotų lentelių pėdsakai, *Lituanistica*, 1999, nr. 3 (39), p. 45–77.
126. Svetikas E., Vaškuotų lentelių vartojimas Europoje ir galimas jų panaudojimas LDK raštvedyboje XV-XVI a. pradžioje, *Lietuvos miestų istorijos šaltiniai*, t. 3, Vilnius, 2001, p. 90.
127. Szybkowski S., Kancelaria wielkiego księcia Witolda w dobie wielkich konfliktów z Zakonem krzyżackim w latach 1409-1422. Organizacja, zadania, perovle, *Kancelaria wielkich mistrzów i Polska kancelaria królewska w XV wieku*, Malbork, 2006, s. 299-318.
128. Szybkowski S., Polish Staff as a social group in the Chancery of Grand Duke Witold, *Quaestiones medii aevi novae*, vol. 3, 1998, p. 75-94.
129. Szymański J., *Nauki pomocnicze historii: od schyłku IV do końca XVIII w.*, Warszawa, 1976.
130. *Ukraina: Lietuvos epocha 1320-1569*, sud. A. Bumblauskas, G. Kirkienė, F. Šabuldo, Vilnius, 2010.
131. Valikonytė I., Teismo dokumentų Lietuvos Metrikoje repertuaras: rašto ir teisinės kultūros aspektai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVI a. pirmoje pusėje, *Istorijos šaltinių tyrimai*, t. 2, 2010, p. 109-127.
132. Vasiliauskas A., Vytauto Didžiojo diplomatika, *Senovė*, t. 2, Kaunas, 1936, p. 175-214.
133. Vetulani A., Przenikanie zasad powszechnego prawa kanonicznego i prawa rzymskiego do piastowskiej Polski, *to paties, Z badań nad kulturą prawniczą w Polsce piastowskiej*, Wrocław, 1976, s. 95-128.

134. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. I, Vilnius, 2001, p. 249.
135. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. IV, Vilnius, 2003, p. 792.
136. Wolff J., *Kniazowie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku*, Warszawa, 1895.
137. Zoltan A., Се азъ... К вопросу о происхождении начальной формулы древнерусских грамот, *Russian Linguistics*, nr. 11, 1987, p. 179-186.
138. Алексеев Ю. Г., Псковские купчие XIV - XV вв., *Вспомогательные Исторические Дисциплины*, 1976, т. 7, с. 126-147.
139. Алексеев Ю. Г., Частный земельный акт средневековой Руси, *Вспомогательные Исторические Дисциплины*, 1974, вып. 6, с. 125-141.
140. Андреев В. Ф., Новгородские духовные XII - XV вв., *Вспомогательные Исторические Дисциплины*, 1974, вып. 6, с. 131-148.
141. Андреев В. Ф., *Новгородский частный акт XII-XV вв.*, Л., 1986.
142. Валк С. Н., *Избранные труды по историографии и источниковедению. Научное наследие*, Санкт-Петербург, 2000.
143. Варонін В., *Князь Юрай Лынгвеневіч Мстіслаўскі: Гістарычны партрэт*, Мінск, 2010.
144. Веселовский С. Б., *Феодальное землевладение в Северо-Восточной Руси*, т. 1, Москва, 1947.
145. Груша А., Дакументы як сродак пісьмовай камунікацыі паміж палачанамі і рыжанами у канцы XIV - пачатку XVI ст., *Беларускае Падзвінне: вопыт, методыка вынікі палявых і міждысцыплінарных даследаванняў*, Наваполацк, 2011, с. 50-53.
146. Груша А., Письменная культура конца X – первой трети XVI в., *Древнейшие города Беларуси: Полоцк*, Минск, 2012, с. 468-488.

147. Груша А. І., И привильем своим потвердил: у вытокаў пісьмовай культуры Вялікага княства Літоўскага, *Памяць стагоддзяў на карце Айчыны: Зборнік навуковых прац у гонар 70-годдзя Міхаіла Фёдаравіча Спірыдонава*, Укладальнікі: Р. А. Аляхновіч, А. І. Груша, А. Б. Доўнар, Мінск, 2007, с. 234-236.
148. Груша А. І., *Мяноўная грамата князя Васіля Нарымонтавіча і фарміраванне пісьмовай культуры у прававой сферы Вялікага княства Літоўскага у апошняй трэці XIV - першай трэці XV ст.*, Мінск, 2010.
149. Груша А. И., *Документальная письменность Великого Княжества Литовского (конец XIV – первая треть XVII в.)*, Минск, 2015.
150. Груша А. И., *Канцылярыя Вялікага княства Літоўскага 40-х гадоў XV – першай паловы XVI ст.*, Мінск, 2006.
151. Груша А. И., Недоверие – не из-за него ли появился письменный акт?, *Studia Slavica et Balcanica Petropolitana*, 2010, nr. 1(7), p. 131-156.
152. Ивина Л. И., Древнейшие частные акты купли-продажи Белозерского края, *Времена и судьбы: сборник статей в честь 75-летия Виктора Моисеевича Панеяха*, Санкт-Петербург, 2006, с. 342-356.
153. Ивина Л. И., *Крупная вотчина Северо-Восточной Руси конца XIV - первой половины XVI в.*, Ленинград, 1979.
154. Ивина Л. И., *Формулярный анализ купчих грамот Центральной Руси (Переславская земля) конца XIV – XV вв., Россия и проблемы Европейской истории: средневековье, новое и новейшее время, сб. Статей в честь С. М. Каштанова*, Ростов, 2003, с. 189-214.
155. Капраль М., Смолянин Гермула у Львові в 1467 році, *Вісник Львів. Ун-ту*, серія іст., 2010, вып. 45, с. 545-550.

156. Каштанов С. М., Богословская преамбула жалованных грамот, *Вспомогательные Исторические Дисциплины*, 1973, вып. 5, с. 81-107.
157. Каштанов С. М., Древнерусские печати (размышления по поводу книги В. Л. Янина), *История СССР*, нр. 3, 1974, с. 182-183.
158. Каштанов С. М., *Из истории русского средневекового источника. Акты X-XVI вв.*, Москва, 1996.
159. Каштанов С. М., *Очерки русской дипломатики*, Москва, 1970.
160. Каштанов С. М., *Русская дипломатика*, Москва, 1988.
161. Каштанов С.М., К изучению формуляра великокняжеских духовных грамот конца XIV - начала XVI в., *Вспомогательные Исторические Дисциплины*, 1979, Вып. 11, с. 238-251.
162. Климишин И. А., *Календарь и хронология*, Москва, 1985.
163. Клосс Б. М., О составе копийной книги Московского митрополичьего дома, *Вспомогательные исторические дисциплины*, 1973, т. 5, с. 107-112.
164. Кобрин В. Б., *Власть и собственность в средневековой России (XV- XVI вв.)*, Москва, 1985.
165. Кононенко А. М., К вопросу о западноевропейском средневековом частном акте, *Вспомогательные Исторические Дисциплины*, т. 3, Ленинград, 1970, с. 350-360.
166. Копанех А. И., Дипломатика поземельных актов двинских крестьян XVI в., *Вспомогательные Исторические Дисциплины*, 1974, вып. 6, с. 142-161.
167. Королев Г. И., Современные исследования по дипломатике в Чехословакии, *Актовое источниковедение*, Москва, 1979, с.245-268.
168. Купчинський О., *Прикладна архівістика та спеціальні історичні дисципліни*, Львів, 2011.
169. Лаппо-Данилевский А. С., *Очерк русской дипломатики частных актов*, 1920, 2-е издание СПб., 2007.

170. Медведев И. М., *Очерки византийской дипломатики (частноправовой акт)*, Ленинград, 1988.
171. Мошкова Л. В., „И руку свою приложил“: подписи свидетелей на грамотах XV – первой трети XVI вв., *Вспомогательные и специальные науки истории в XX – начале XXI вв.: призвание, творчество, общественное служение историка. Материалы XXVI Международной научной конференции 14–15 апреля 2014 г.*, Москва, 2014, с. 254-256.
172. Муханов П. А., *Сборник Муханова*, Санкт-Петербург, 1866.
173. Насевич В., Смалявіччына ў перыяд феадалізму, *Памяць: Гіст.-дакум. хроніка Смалявіцкага р-на і г. Жодзіна*, Мн., 2000 (internetinè prieiga: <http://vln.by/node/93#2> [žiūrėta 2016.06.08]).
174. *Описание документовъ архива западнорусскихъ униатскихъ митрополитов*, т. 1 (1470-1700), Санкт-Петербургъ, 1897, с. III-VII.
175. Пазднякоў В., Беларуская грамата XV стагоддзя: дароўны ліст княгіні Марыі намесніку Віцебскаму Івану Ільнічу на сяльцо каля ракі Друць, *Герольд = Litherland*, нр. 19, 2013, с. 119.
176. Панеях В. М., Время возникновения русского частного акта: (историографические заметки), *Вспомогательные Исторические Дисциплины*, Санкт-Петербург, 1994, т. 25, с. 19-40.
177. Панеях В. М., Проблемы дипломатики частного акта в трудах С. Н. Валка, *Вспомогательные Исторические Дисциплины*, 1978, вып. 10, с. 55-70;
178. Полехов С., *Наследники Витовта: династическая война в ВКЛ в 30-е годы XV века*, Москва, 2015.
179. Полехов С. В., Новые документы о Киевской земле XV века, *Сфрагістичний щорічник*, Вип. II, Київ, 2012.
180. Свердлов М. Б., Древнерусский акт X – XIV вв., *Вспомогательные Исторические Дисциплины*, т. 8, 1976, с. 50-69.

181. Семенченко Г. В., Византийское право и оформление русских завещаний XIV – XV вв., *Византийский временник*, т. 46, Москва, 1986, с. 164-173.
182. Семенченко Г. В., Удостоверительная часть духовных грамот XIV - XV вв., *Вспомогательные Исторические Дисциплины*, 1987, вып. 19, с. 52-65.
183. Соболева Н. А., *Русские печати*, Москва, 1991.
184. Собчук В., Тесленко І., Перші покоління шляхетського роду Болбасів-Розтоцьких, *Вісник Львів. Ун-ту*, серія іст. 2009, Вип. 44, с. 274.
185. Собчук В., Найдавніші реєстри документів архіву княїв Острозьких, *Записки НТШ*, Львів, 2012, т. 264 (Праці Історично-філософської секції), с. 379.
186. Тихомиров М. Н., О частных актах в Древней Руси, *Исторические записки*, 1945, т. 17.
187. Ульяновський В., *Історія Церкви та релігійної думки в Україні*, Київ, Кн. 1, 1994.
188. Франклин С., *Письменность, общество и культура в Древней Руси (около 950 – 1300 гг.)*, Санкт-Петербург, 2010.
189. Хорошкевич А. Л., Терминология и дипломатика полоцких коммуникативных документов как когнитный код, *Человек-творец в художественном пространстве славянских культур*, Москва-Санкт Петербург, 2013, с. 17-48.
190. Хорошкевич А., Жалованные грамоты Литовской Метрики конца XV века, *Источниковедческие проблемы истории народов Прибалтики*, Рига, 1970, с. 47-74.
191. Черепнин Л. В., У истоков архивоведения и актового источниковедения (“практической дипломатики”) в России (вотчинные архивы и судебная экспертиза документов в XV - начале XVI в.), *Вопросы архивоведения*, нр. 1, 1963, с. 53-56.

192. Шахматов А. А., Исследования о двинских грамотах XV в., *Исследование по русскому языку*, т. 2, вып. 3, Санкт-Петербург, 1903, с. 28.
193. Янин В. Л., *Актовые печати Древней Руси X-XV вв.*, т. 1, Москва, 1970.
194. Янин В. Л., *Новгородские атты XII-XV вв. Хронологический комментарий*, Москва, 1991.

Santrumpos

AGAD - Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie.

ANKW - Archiwum Narodowe w Krakowie (Wawel).

BiblCzart – Biblioteka XX. Czartoryskich.

ЦДІАУ - Центральний державний історичний архів України, м. Київ.

LMAVB RS – Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, rankraščių skyrius.

LVIA – Lietuvos valstybės istorijos archyvas.

НИАБ - Национальный Исторический Архив Беларуси.

РГАДА - Российский государственный архив древних актов.

РГБ ОР - Российская государственная библиотека (Москва), отдел рукописей.

VUB RS – Vilniaus universitetas, rankraščių skyrius.

Archiwum Sanguszków, t. I - *Archiwum ksiąg Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie*, t. 1 (1366 – 1506), pod. zarządem J. Tarnawskiego, Lwow, 1887.

Archiwum Sanguszków, t. III - *Archiwum ksiąg Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie*, t. 3 (1432 – 1534), wydane przez B. Gorczaka, Lwow, 1890.

CM - *Codex Mednicensis seu Samogitiae Dioecesis*, ed. P. Jatulis, t.1, Roma, 1984.

KDKDW – *Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji wileńskiej = Codex diplomaticus ecclesiae cathedralis necnon dioeceseos Vilnensis*, ed. J. Fijałek, W. Semkowicz, t. 1, Kraków, 1932-1948.

LM, teismų bylų 224 - *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 224 (1522-1530). Teismų bylų knyga 4*, parengė S. Lazutka, I. Valikonytė ir kt., Vilnius, 1997.

LM, teismų bylų 6 (225) - *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 225 (1528-1547). Teismų bylų 6*, parengė S. Lazutka ir I. Valikonytė, Vilnius, 1995.

LM, užrašymų 1 - *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 1 (1380–1584). Užrašymų knyga 1*, parengė A. Baliulis, R. Firkovičius, Vilnius, 1998.

LM, užrašymų 4 - *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 4 (1479–1491). Užrašymų knyga 4*, parengė L. Anužytė, Vilnius, 2004.

LM, užrašymų 5 - *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 5 (1427-1506). Užrašymų knyga 5*, parengė A. Baliulis, A. Dubonis, D. Antanavičius, Vilnius, 2012;

LM, užrašymų 6 - *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 6 (1494-1506). Užrašymų knyga 6*, parengė A. Baliulis, Vilnius, 2007;

LM, užrašymų 7 - *Lietuvos Metrika. Knyga Nr.7 (1506-1539). Užrašymų knyga 7*, parengė I. Ilarienė, L. Karalius, D. Antanavičius, Vilnius, 2011.

LM, užrašymų 14 - *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 14 (1524-1529). Užrašymų knyga 14*, parengė L. Karalius ir D. Antanavičius, Vilnius, 2008;

LM, užrašymų 15 - *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 15 (1528-1538). Užrašymų knyga 15*, parengė A. Dubonis, Vilnius, 2002;

LM, užrašymų 25 - *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 25 (1387–1546). Užrašymų knyga 25*, parengė D. Antanavičius, A. Baliulis, Vilnius, 1998.

LM, užrašymų 29 - *Lietuvos metrika. Knyga Nr. 29 (1546-1547). Užrašymų knyga 29*, par. I. Ilarienė, Vilnius, 2016.

LM, užrašymų 37 - *Lietuvos metrika. Knyga Nr. 37 (1552–1561). Užrašymų knyga 37*, par. D. Baronas, Vilnius, 2011.

ОДАЗУМ - *Описание документовъ архива западнорусскихъ униатскихъ митрополитовъ*, т. 1 (1470-1700), Санкт-Петербург, 1897.

Sapiegų archyvo inventorių - *Kazimiero Leono Sapiegos archyvo inventorinė knyga (1647/1648 m.)*, parengė D. Antanavičius, A. Baliulis, Vilnius, 2014.

Źródła do dziejów polskich - Malinowski M., Przewdziecki A., *Źródła do dziejów polskich*, t. 2, Wilno, 1844.

АВАК, т. 11 - *Акты, издаваемые археографическою комиссією*, т. 11 (Акты главнаго Литовскаго трибунала), Вильна, 1880.

АВАК, т. 13 - *Акты, издаваемые археографическою комиссією*, т. 13 (Акты главнаго Литовскаго трибунала), Вильна, 1886.

АВАК, т. 2 - *Акты, издаваемые археографическою комиссією высочайше учрежденною въ Вильне*, т. 2 (Акты земскаго суда), Вильна, 1867.

АВАК, т. 24 - *Акты, издаваемые археографическою комиссією для разбора древнихъ актовъ*, т. 24 (Акты о боярахъ), Вильна, 1897.

АВАК, т. 33 - *Акты, издаваемые археографическою комиссією для разбора древнихъ актовъ*, т. 33 (Акты относящіяся къ исторіи Западно-русской церкви), Вильна, 1908.

АВАК, т. 7 - *Акты, издаваемые археографическою комиссією*, т. 7 (Акты Городненскаго градскаго суда), Вильна, 1874.

АЗР, т. 1 - *Акты, относящіяся къ исторіи Западной Россіи, собранные и изданные археографическою комиссією*, т. 1 (1340-1506), Санктпетербург, 1846.

АЛМ, т. 1, вып. 1 - *Акты Литовской метрики*, соб. Федор И. Леонтович, т. 1, вып. 1 (1413-1498 гг.), Варшава, 1896.

АЛМ, т. 1, вып. 2 - *Акты Литовской метрики*, соб. Федор И. Леонтович, т. 2, вып. 2 (1499-1507 гг.), Варшава, 1897.

Археографическій сборникъ, т. 1 - *Археографическій сборникъ документовъ относящихся къ исторіи Северозападной Руси издаваемый при управленіи Виленскаго учебнаго округа*, т. 1, Вильня, 1867.

Археографическій сборникъ, т. 2 - *Археографическій сборникъ документовъ относящихся къ исторіи Северозападной Руси издаваемый при управленіи Виленскаго учебнаго округа*, т. 2, Вильня, 1867.

Археографическій сборникъ, т. 4 - *Археографическій сборникъ документовъ относящихся къ исторіи Северозападной Руси издаваемый при управленіи Виленскаго учебнаго округа*, т. 4, Вильня, 1867.

Археографическій сборникъ, т. 6 - *Археографическій сборникъ документовъ относящихся къ исторіи Северозападной Руси издаваемый при управленіи Виленскаго учебнаго округа*, т. 6, Вильня, 1869.

Археографическій сборникъ, т. 7 - *Археографическій сборникъ документовъ относящихся къ исторіи Северозападной Руси издаваемый при управленіи Виленскаго учебнаго округа*, т. 7, Вильня, 1870.

Археографическій сборникъ, т. 8 - *Археографическій сборникъ документовъ относящихся къ исторіи Северозападной Руси издаваемый при управленіи Виленскаго учебнаго округа*, т. 8, Вильня, 1870.

Археографическій сборникъ, т. 9 - *Археографическій сборникъ документовъ относящихся къ исторіи Северозападной Руси издаваемый при управленіи Виленскаго учебнаго округа*, т. 9, Вильня, 1870.

АЮ-ЗР, 1876 - *Архивъ Юго-Западной Росіи, издаваемый комиссією для разбора древнихъ актовъ, состоящей при Кіевском, Подольскомъ и Волынскомъ генерал-губернаторе*, ч. 6, т. 1 (Акты объ экономическихъ и юридическихъ отношеніяхъ крестьянъ въ XVI – XVIII веке. 1498-1795), Кіевъ, 1876.

АЮ-ЗР, 1883 - *Архивъ Юго-Западной Росіи, издаваемый комиссією для разбора древнихъ актовъ, состоящей при Кіевском, Подольскомъ и Волынскомъ генерал-губернаторе*, ч. 1, т. 6 (Акты о церковно-религіозныхъ отношеніяхъ въ Юго-Западной Руси. 1322-1648), Кіевъ, 1883.

АЮ-ЗР, 1907 – *Архивъ Юго-Западной Россіи, издаваемый комиссіею для разбора древнихъ актовъ, состоящей при Кіевском, Подольскомъ и Волынскомъ генерал-губернаторе*, ч. 8, т. 5 (Алты объ украинской админисраціи XVI – XVII в.в.), Кіевъ, 1907.

АЮЗР, т. 1 – *Акты относящіеся къ исторіи Южной и Западной Россіи, собранные и изданные археографическою комиссіею*, т. 1 (1361-1598), Санктпетербургъ, 1863.

Беларуская даўніна, 2015 - *Беларуская даўніна*, ред. Ю. М. Мікульскі, Вып. 2, Мінск, 2015.

Памятники, 1848 – *Памятники, изданные временною комиссіею для разбора древнихъ актовъ, высочайше учрежденною при Кіевском военномъ, Подольскомъ и Волынскомъ генерал-губернаторе*, т. 1, издание 2, Кіевъ, 1848.

Полоцкие грамоты, т. 1-2, 2015 – *Полоцкие грамоты XIII – начала XVI в.*, подготовили А. Л. Хорошкевич, С. В. Полехов, В. А. Воронин, А. И. Груша, А. А. Жлуто, Е. Р. Сквайрс, А. Г. Тюльпин, т. 1-2, 2015.

Полоцкие грамоты, т. 2, 1978 - *Полоцкие грамоты XIII - начала XVI вв.*, сост. А. Л. Хорошкевич, т. 2, Москва, 1978.

РИБ, т. 20 - *Русская историческая библиотека. т. 20. Литовская Метрика. Т. 1. Книги судных дел*, Петербург, 1903.

РИБ, т. 27 – *Русская историческая библиотека*, т. 27: Литовская метрика, отд. 1, ч. 1, книги записей, т. 1, Санкт-Петербург, 1910.

Сборник Муханова - Муханов П. А., *Сборник Муханова*, Санкт-Петербург, 1866.

Pastabos dėl disertacijos priedų sudarymo principų

1. **Privačius dokumentu surašiusių asmenų sąrašai** (priedas nr. 1 ir 2). Asmenys pateikiami lentelėjese pagal privačių dokumentų surašymo kalbą – lotynų ir rusėnų. Lentelės suskirstytos į šias grafas: 1) dokumento išdavimo data, 2) išdavimo vieta, 3) dokumento rūšis, 4) surašiusio asmenas vardas, 5) surašiusio asmens užimamos pareigos, 6) dokumento nuoroda. Pateikiama originale ar nuoraše fiksuotas surašiusio asmens vardas ir užimama pareigybė.

2. **Privačių dokumentų sąrašai** (priedas nr. 3, 4 ir 5). Dokumentai pateikiami pagal privačių dokumentų surašymo kalbą – lotynų, rusėnų ir lenkų, ir pagal rūšį – fundacijos ir donacijos, testamentai, pardavimai ir t.t. Sąrašė pateikiama dokumento išdavimo data (tarp XV – XVI a. sandūroje išduotų dokumentų yra gausu be tikslios datos, todėl pažymėta 1500?), išdavimo vieta, išdavėjas, dokumento rūšis, gavėjas, surašymo kalba, medžiaga, antspaudų skaičius, dokumento forma (originalas, nuorašas, registras ir t.t.) ir saugojimo vieta. Išlaikomas šis eiliškumas: originalas, nuorašas, registras, publikacija, paminėjimas kataloge. Kartais buvo disponuojama tik dokumento publikacija, todėl nurodoma tik ji.

3. **Privačių dokumentų išdavimo vietų lentelė** (priedas nr. 6) ir **žemėlapiai**. Vietos nurodytos abėcėlės tvarka, įrašytas numeris, koordinatės, 3 laikotarpiai. Vietos numeris atitinka žemėlapuose nurodytą numeraciją.

4. Pastabos dėl asmenvardžių rašymo:

- Žinomų diduomenės atstovų vyrų vardai, tėvavardžiai ar pavardės sulietuvintos, pvz., *Simonas Gedgaudaitis (Siemion Gdygoldowicz)*;
- Kitų asmenų vardai lietuvinti (pvz., *Joannes – Jonas, Michael – Mykolas, Georgius – Jurgis* ir kt.), o tėvavardžiai ar pavardės nelietuvintos, o transkribuotos pridendant lietuvišką galūnę (pvz., *Wiazowicz – Viazovičius, Zyburthowicz – Žiburtovičius, Thymoszewicz – Timoševičius*).

- Moterų vardai lietuvinami ir pridedama sulietuvinta vyro pavardė pvz.:
Ona Davainienė (*Anna contoralis vita functis Iwaszko Dowoynowicz*),
Ona Butautienė (*Anna relictæ Georgii Botholthowicz*), Ona Vėževičienė
(*Глебовая Вяжевич, Рочкова дочка, прозвищемъ Милохна Анна*).
- Skliaustuose nurodomas asmenvardžio variantas esantis dokumento originale ar nuoraše (nenurodoma tik tų dokumentų, kurie žinomi tik iš registrų).

Priedas nr. 1 – privačius lotyniškus dokumentus surašę asmenys

Metai	Išdavimo vieta	Dokumento rūšis	Surašiusio vardas	Surašiusio pareigos	Dokumento nuoroda
1434.06.09	Vilnius	donacija	Nicolaus	domini episcopi Wilnensis notarius et capellanus	KDKDW, nr. 132
1443.02.02	Horodzilovas	fundacija	Nicolai de Clodawa	domini episcopi vicenotarius	KDKDW, nr. 174
1443.02.03	Hruzdovas	fundacija	Nicolai de Clodawa	domini episcopi vicenotarius	KDKDW, nr. 175
1450.10.16	Vilnius	donacija	P. D. O.	-	KDKDW, nr. 199
1451	Giedraičiai	donacija	Swantoslaus	Rector ecclesiae	KDKDW, nr. 207
1458	Vilnius	testamentas	Johanne	notarius domini episcopi	Semkowicz W., <i>Przywileje Witolda</i> , nr. 5
1460.11.22	Dambrava	fundacija	Johannus	notarius domini episcopi	KDKDW, nr. 237
1460.01.13	Ušakovas	fundacija	Johannus	notarius domini episcopi	KDKDW, nr. 232
1462.03.08/13	Varnėnai	fundacija	Johannus	notarius domini episcopi	KDKDW, nr. 242
1467.09.06	Medininkai	donacija	Stanislaus	notarius	LVIA, f. 525, ap. 8, b. 633, l. 4v-5
1476.03.11	Vilnius	testamentas	Johanes Jacobi de ?	clericus Pozaniensis dioecesis, publicus imperiali auctoritate notarius	AGAD, Zbiór perg. 7347
1484.10.31	Paberžė	testamentas	Georgius	plebanus in Moiszogola, publicus imperiali auctoritate notarius	KDKDW, nr. 342
1484.03.24	Vilnius	pardavimas	Martino de Poznania	scriba ac imperiali auctoritate notariud publicud	KDKDW, nr. 340
1488.02?.06?	Giedraičiai?	pardavimas	Johanus	altarista in Giethdrotu	РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. х. 1394, л. 1
1492.09.26	Vilnius	testamentas	Alberto	Scriba?	KDKDW, nr. 390
1495.06.23	Vilnius	testamentas	Nicolai Zukowski	notarius	KDKDW, nr. 430
1495.12.27	Trobos	testamentas	Johannes	curatus in ?, clericus Luceorensis dioecesis, publicus imperiali auctoritate notarius	AGAD, Zbiór perg. 7391

Metai	Išdavimo vieta	Dokumento rūšis	Surašiusio vardas	Surašiusio pareigos	Dokumento nuoroda
1495.03.19	?	testamentas	?	<i>Notarius publicus (?)</i>	AGAD, Zbiór perg. 6139
1496	Ušakovas?	testamentas	Jacobo	presbiter	LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 74v-75
1497	Vilnius	fundacija	Joane ?Czmicza de Lublin	Cracoviensis dioecesis, publicus apostolica et imperiali auctoritate notarius	LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 75v-76
1497	Medininkai	pardavimas	Nicolao	publicus notarius imperiali auctoritate	РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. х. 2347, л. 2
1499.08.13	Jatveskas	testamentas	Silvanus	in Sezucino curatus scriptor	KDKDW, nr. 465
1499.06.25	Vilnius	testamentas	Simon Nicolai	de Lublin, sacris apostolica et imperiali auctoritate notarius publicus	LMAVB RS, f. 1, b. 31
1501	Ramygala	pardavimas	Bartholomeo	Scriba(?)	LVIA, f. 1294, ap. 1, b. 1, l. 1
1502.07.11	Vilnius?	donacija	Johannes Alberti	de Brzesove dioecesis Luceorensis, sacris publicis apostolica et imperiali auctoritate notarius	LMAVB RS, f. 3, b. 71
1502.04.01	?	fundacija	Joannes	de Braszczyt dioecesis Luceoriensis, sacris apostolica et imperiali auctoritate notarius	LMAVB RS, f. 3, b. 72
1503.03.08	Varniai	fundacija	Metthia Alberti	de Prusinowice clericus Plocensis, dioecesis apostolica auctoritate notarius publicus	CM, nr. 98
1505.10.06	Medininkai	testamentas	Joanne	clericus Luceoriensis dioecesis	CM, nr. 104
1505.11.03	Jodiškės	testamentas	Lucas Stanislaus	de Xiazopole clericus Luceoriensis dioecesis, publicus sacra et apostolica auctoritate notarius	KDKDW, nr. 593

Metai	Išdavimo vieta	Dokumento rūšis	Surašiusio vardas	Surašiusio pareigos	Dokumento nuoroda
1506.05.10	Vilnius	testamentas	Lucas Stanislaus	de Kxyzopolye clericus Luceoriensis dioecesis, publicus sacra et apostolica auctoritate notarius	KDKDW, nr. 601
1506.01.09	Širvintų dvaras	donacija	Stanislaus Petri	de ? clericus Vylnensis dioecesis, apostolica et imperiali auctoritate notarius publicus	LMAVB RS, f. 3, b. 74
1506.07.17	<i>Brošy</i>	donacija	Stanislaus Petri	de ? Vexty clericus Vylnensis dioecesis, apostolica et imperiali auctoritate notarius publicus	LMAVB RS, f. 3, b. 75
1507.03.27	Vilnius	testamentas	Gregorius Alberti	de Lwówek clericus Posnaniensis dioecesis, apostolica et imperiali auctoritate notarius publicus	KDKDW, nr. 617
1507.12.03	Grauziškės	fundacija	Theophilo Nicolai	de Troki, sacra apostolica auctoritate notarius publicus	LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 89-89v
1507.03.21	Vilnius	fundacija	Albertus	Solessniki presbyter et capellanus magnifici Domini praefati, etiam sacra apostolica auctoritate notarius publicus	CM, nr. 106
1508.12.05	Vilnius	adopcija	Gregorz Woiczehowicz	ze Lwóweka, pissarz iawny	LM, užrašymų 1, nr. 49
1509.05.21	Pašakarniai	fundacija	Mathias Nicolai de Vlycz	clericus Premysliensis dioecesis, apostolica auctoritate notarius publicus	CM, nr. 111
1510.06.03	?	testamentas	Bernardo	vicarius de Grauczyszki	LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 98v-99
1513.06.06	Milžavėnai	fundacija	Joanne Kuszakanya	scriba	CM, nr. 115
1513.05.23	<i>Okszwanty</i>	testamentas	Luca	rector parlis	LMAVB RS,

Metai	Išdavimo vieta	Dokumento rūšis	Surašiusio vardas	Surašiusio pareigos	Dokumento nuoroda
				Ecclesiae in Szwyączyany, notarius publicus et scriba	f. 43, b. 204, l. 109-109v
1514.02.12	Vilnius	fundacija	Laurentius Beniamin	de Gnesna clericus eiusdem dioecesis, publicus sacra apostolica auctoritate notarius	CM, nr. 116
1515.07.05	Kremenica	fundacija	Hieronim Wolski	sacra auctoritate apostolica notarius publicus, clericus Posnaniensis Dioecesis	LMAVB RS, f. 6, b. 105
1515.04.30	Vilnius	fundacija	Mathiam Pauli	de Warszewia clericus dioecesis Posnaniensis, notarius publicus	LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 115-116
1515.04.28	Eišiškės	fundacija	Jozeph de Fretą	minister Ecclesiae in dicta Iszczolna, notarius	LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 113v-114
1517.01	Vilnius	testamentas	?	notarius publicus	LVIA, f. 716, ap. 2, b. 49, l. 4-5
1517.05.13	?	testamentas	Joanis ?Laureni	de Rogow, <i>sacra auctoritate apostolica notarius publicus</i>	AGAD, Zbiór perg. 7475
1517.?.24	Vilnius	donacija	Stanislaus	de Drosdowo clericus Polocensis dioecesis, sacra apostolica auctoritate notarius publicus	VUB RS, f. 72, b. 1819
1518.07.28	Volpa	testamentas	<i>Nicolao Nicolai Hussowski</i>	<i>clerico ?Premiskey</i> , sacra auctoritate apostolica notarius publicus	AGAD, Zbiór perg. 8443
1518.04.08	Vilnius	donacija	Gregorio Alberti	de Lwówek dioecesis Posnaniensis, notariusque publicus	LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 123-123v
1519.07.24	Ramygala	donacija	Johannes Olyechnowycz	Scriba?	LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 128v-129
1520	?	testamentas	Stanislaus ?Porro	de Varssavia clericus Posnanensis dioecesis, sacra apostolica auctoritate notarius publicus	AGAD, AR, XV, t. 11, p. 26, l. 1-6

Metai	Išdavimo vieta	Dokumento rūšis	Surašiusio vardas	Surašiusio pareigos	Dokumento nuoroda
1520.06.10	Vilnius	testamentas	Martino Johannis	de Poznania, sacra apostolica et imperiali auctoritate notarius publicus	LMAVB RS, f. 3, b. 87
1520.08.01	Vilnius	fundacija	Paulo	de Troki presbyter, notarius publicus et pro tunc altarista sanctorum militum in Ecclesiae Cathedralis Vilnensis	LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 131-131v
1520.12.13	Volpa	fundacija	Stanislao	Cracoviensis arcium baccalaro notarius (publicus) magnifici domini in Christo patris et domini Pauli episcopi Luceoriensis	LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 132-133
1520.01.13	Vilnius	fundacija	Nicolao Lancki Joannis	de Praplevo dioecesis Poznaniensis clericus, tamquam auctoritate apostolica notarius publicus	LVIA, f. 1276, ap. 1, b. 78, l. 1-20
1521.07.02	Špakovas	fundacija	Joannis Koszcieszka	notarius	LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 133-134v
1522.05.11	Vilnius	testamentas	Joanne Jacobi ?owski	clericus Gneznensis dioecesis, apostolica auctoritate notarius publicus	AGAD, Zbiór perg. 7507
1522.11.16	Vilnius	donacija	Laurentio Beniamin	de Gnezna clericus eiusdem dioecesis, publico sacra apostolica et imperiali auctoritate notarius	LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 138v-139
1523.05.15	Panemunė	testamentas	Stanislao Joannis	de ?Plonysk Ecclesiae, auctoritate notarius publicus, scriba	LMAVB RS, f. 6, b. 125
1524	Alytus	fundacija	Seraphin Joannes	de Crzesko clericus Cracowien, sacra aplica auctoritate notarius publicus	LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 156-157v
1526	Daugėliškiai	fundacija	Venceslai	auctoritate	VUB RS, f.

Metai	Išdavimo vieta	Dokumento rūšis	Surašiusio vardas	Surašiusio pareigos	Dokumento nuoroda
			Mikolaiewicz	apostolica publici nobis vero secreti notarius	5-F126-31934, l. 2-3v
1527.05.06	Vilnius	testamentas	Joanne Petri ?Stbezambosc de Jablonica	sancta auctoritate apostolica notarius publicus, clericus Cracoviensis dioecesis	LMAVB RS, f. 6, b. 263, l. 122-124
1527	Vilnius	pardavimas	Felix Langiurga	advocatus vilmensis	LMAVB RS, f. 256, b. 3203
1528.04.04	Vilnius	fundacija	Stanislao de Obolcze	clericus Vilmensis dioecesis sacra aplica authe notarius publicus	LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 167-168
1529.09.27	?	testamentas	Bartholomaeo Wyszbutowicz	minister Ecclesiae in Romygola	LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 170v-171v

Priedas nr. 2 – privačius rusėniškus dokumentus surašę asmenys

Metai	Išdavimo vieta	Dokumento rūšis	Surašiusiojo vardas	Surašiusiojo pareigos	Dokumento nuoroda
1385.04.08	Brodovas?	suteiktis	Родуничъ сын Яков	-	Розов В., <i>Українські грамоты</i> , nr. 14
1387 – 1398	Vilnius?	mainai	Тимофей	поп святого Ивана Крестителя	Груша А. І., <i>Мяноўная грамата князя Васіля Нарымонтавіча...</i> , с. 90
1395/1424.09.01	Mstislavlis	Suteiktis pavaldiniui	Остафий Гарабурда	писарь	АВАК, т. 13, nr. 1
1455.03.25	Trakai	Suteiktis pavaldiniui	князь Юрьи Лынгвеневич	-	Варонін В. , <i>Князь Юрай Лынгвеневиц</i> , nr. 3
1464.06.25	Ostrogas	pardavimas	Снежко	слуга князя Ивана Острозского	Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LX
1465.02.09	Kobrinas	fundacija	Senko Serhowycz	diak kniachyny	АВАК, т. 33, nr. 3
1465.02.19	Kobrinas	donacija	Сенко Сергович	дьякъ княгининь	АВАК, т. 3, nr. 2
1466.03.05	Beresteckas	dovanojimas	Иона	игумен спаский	LM, užrašųmų 37, nr. 291.4
1482.04.12	Vilnius	mainai	Коровка	дьяк пани Олехновой	Archiwum Sanguszków, t. I, nr. CXXXV
1484?.05.12	Vilnius?	pardavimas	Васко	диякъ места Виленскаго	AGAD, Zbiór perg. 8404
1487.01.07	Polockas?	pardavimas	Борись Толаньдинич	дьякъ городський	Полоцкие грамоты, т. 1, 2015, nr. 266
1490.11	Luckas	pardavimas	Пшеница	дьякъ черьчегордский	Archiwum Sanguszków, t. I, nr. XCVII
1491/1505.0	Kaunas	pardavimas	Костюшко	писар пана	LMAVB RS, f. 256,

Metai	Išdavim o vieta	Dokumento rūšis	Surašiusioj o vardas	Surašiusioj o pareigos	Dokumento nuoroda
4.05				Станка Костевича	b. 2275
1491.06.10	Kobrinas	donacija	Ивашко Петрович	писарь княгини Ивановое Кобрынско е Феодоры	АЮЗР, т. 1, нр. 32
1493.05.16	Polockas ?	pardavimas	Borys Teladnic	-	Полоцкие грамоты, т. 2, 1978, нр. 208
1498?.09.01	Polockas ?	pardavimas	Трофимъ Болотович	городский дьякъ	Полоцкие грамоты, т. 2, 1978, нр. 224
1498.07.13	Vilnius	pardavimas	Гринко	писар местьский	LMAVB RS, f. 1, b. 506
1498.12.21	?	pardavimas	?	бьяк великого князя	VUB RS, f. 80, b. 43
1500.05.28	Darsūniš kis	pardavimas	Герасим Алешкович Велневец	дияк наместнико в	LMAVB RS, f. 256, b. 1732, l. 18
1500?	Sudvoišk iai	mainai	Ян Станкович Кинтовтов ича Кгедроицк и	-	LMAVB RS, f. 256, b. 2678
1500?.08.27	Korošyn	įkeitimas	Богдан Илвович Боговитино вича	-	LVIA, f. 1282, ap. 1, b. 6382, l. 1
1500?	Kijevas	pardavimas	Сверщко	дьяк	Ukraina: Lietuvos epocha, p. 47
1500?	?	pardavimas	Миколай	дьяк	LMAVB RS, f. 256, b. 2504
1500?	Pasvalys	pardavimas	Болтромей Мартинови ч	писар Яково пристава	VUB RS, f. 77, b. 156
1500?	Žiuprony	pardavimas	Богушов	дьяк	LVIA, f. 525, ap. 8,

Metai	Išdavimo vieta	Dokumento rūšis	Surašiusiojo vardas	Surašiusiojo pareigos	Dokumento nuoroda
	s		(?)		b. 162, l. 117
1500?.02.15	Kleckas	pardavimas	Стаско Андрее сын Поращичя	дбччок	AGAD, AR, dz. XXIII, t. 50, p. 4, l. 3
1500?.03.24	?	pardavimas	Васко Тимофеев сын	дбчк Порозовски й	AGAD, AP z Radz., b. 384, l. 5
1500?	Laurušavo vienuolynas?	donacija	Антоней	дияконъ лаврашовский	НИАБ, ф. 147, оп. 2, д. 175, л. 1399
1501.02.21	Vilnius	pardavimas	Нrinko	pisar meistskii	KDKDW, nr. 480
1502.01.13	?	pardavimas	Михно	дбчк	РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. х. 3012, л. 4
1502?.09.15	Smolenskas	dovanojimas	Мишко	Дбчкъ, писарь земский	AGAD, Zbiór perg. 8402
1503.04.15	Pinskas?	Suteiktis pavaldiniui	Васко Олехнович Протасовича	-	АВАК, т. 24, nr. 7
1503.07.17	Vilnius?	dovanojimas	Федко Ивашкович	-	АВАК, т. 13, nr. 2
1503.07.13	-	Suteiktis pavaldiniui	Федько	дбчкъ	АВАК, т. 24, nr. 8
1505-1525	Žiupronys	pardavimas	Богушов (?)	дбчк	LMAVB RS, f. 256, b. 1740, l. 1
1505/1520.06.27.	Vaistamas	pardavimas	Ондрей Чолпанович	-	LMAVB RS, f. 256, b. 1928
1506.11.28	Vinica	įkeitimas	Симмненъ Кордышев ича Демян	-	АЮ-ЗР, 1907, nr. XXVIII-3
1507-1508	?	pardavimas	Мотеи Тольшман	дбчк	LMAVB RS, f. 256, b. 2472

Metai	Išdavim o vieta	Dokumento rūšis	Surašiusioj o vardas	Surašiusioj o pareigos	Dokumento nuoroda
			ович		
1507/1522.1 2.28	Darsūniš kis	mainai	Мотей Тольманов ич	деяк	LMAVB RS, f. 256, b. 2505
1507/1522.1 2.30	Vilnius	pardavimas	Амъброже й Станиславо вич Вороневич	-	LMAVB RS, f. 256, b. 4158
1507/1522.0 7.30	Žodiškės ?	Dovanojimas/patvi rtinimas	Григорий Евдокимов ич	Дьяк пана крайчого	РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. х. 2949, л. 23
1507.04.26	Melnikas	donacija	Харытон	дьякъ	LMAVB RS, f. 1, b. 46
1508-1529	<i>W Suzanac h (Ruzanac h?)</i>	pardavimas	Mikifor Wasilewicz syn Boboiedow	-	РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. х. 2672, л. 59
1508	?	pardavimas	Щефан Миколаеви ч	-	LMAVB RS, f. 256, b. 2587
1508.04.10	Strižovas	dovanojimas	пан Стрыжовск ий Матфей	-	АЮ-ЗР, 1907, нр. XXVIII-6
1508/1526.0 5.20	Darsūniš kis	mainai	Мотей Тольманов ич	деяк	LMAVB RS, f. 256, b. 2506
1509.02.14	Vilnius?	įkeitimas	Шолтыш	дьяк пана воитов	LMAVB RS, f. 256, b. 1968
1510.02.09	?	pardavimas	Федор Захаревич	дьяк местцкий	Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CI
1510.07.04	Usla?	pardavimas	Мишко Зенкович	служебник пана Миколая Миколаеви	LVIA, f. 1294, ap. 1, b. 3, l. 2

Metai	Išdavimo vieta	Dokumento rūšis	Surašiusiojo vardas	Surašiusiojo pareigos	Dokumento nuoroda
				ча воеводы Троцкого	
1512/1527.1 1.20?	Derečina	įkeitimas	Григорий Иванов	поп спаский деречинский, богомалец князь	LMAVB RS, f. 18, b. 206/1/6, l. 638
1513/1528.0 7.25	Pabaiskas	pardavimas	Олехно Васкович	-	LVIA, f. 1135, ap. 20, b. 660, l. 1
1513.02.23	Iškaldė	pardavimas	Ян Стецкович	дьяк пана Станислава Глебовича воеводы Полоцкого	AGAD, AR, dz. XXIII, t. 95, p. 9, l. 5
1514/1529? 07.12	Darsūniškis	pardavimas	Матей Тольшманов	дьяк	LMAVB RS, f. 256, b. 2509
prieš 1514/1529	Mozyrius?	donacija	Василей	попъ Мозырский, великого светого Николы	АЮ-ЗР, 1876, нр. III-а
1515.03.25	Alsėdžiai	pardavimas	Bogdan Prustevski	Dijak, služebnik pana starosti	СМ, nr. 120
1515.04.28	Trakai	pardavimas	Яцько	дьяк наместника троцкого пана Станка Ивашковича	LMAVB RS, f. 138, b. 95
1516- 1520.05.18	Breslauja?	pardavimas	Семен Встинович	дьяк месткий	LMAVB RS, f. 256, b. 2036
1516.09.25	Pinkas	donacija	князь Федор	-	Археграфический борникъ, т. 6, нр. 6
1517.02.26	Pinkas	donacija	Оникей Горностаев	-	АЮЗР, т. 1, нр. 66

Metai	Išdavimo vieta	Dokumento rūšis	Surašiusiojo vardas	Surašiusiojo pareigos	Dokumento nuoroda
			ичь		
1517.06.06	Rubči na Gorine (Netoli Briansko)	pardavimas	Жуковъски й Васько	наместник пана Богуша его милости Боговитино вича, маршалка и писара господаря его милости	АЮ-ЗР, 1907, нр. Х-11
1518.02.21	Naugardukas	pardavimas	Васко Петрович Заройский	дьякъ господаря короля	АЮЗР, т. 1, нр. 69
1518.04.29	Pamusė	pardavimas	Sebestyian Wladyslawo wicz	-	LVIA, f. 1276, ap. 1, b. 671, l. 2-6
1518.03.25	Pinkas	donacija	Fedko	dyiak	LVIA, f. 597, ap. 2, b. 85, l. 1
1519.05.30	Breslauja ?	pardavimas	Семен Встинович	дьяк месткий	LMAVB RS, f. 256, b. 2038
1519.06.08	Kijevas	donacija	Жовнеръ Мишъкови чь	дьякъ	АВАК, т. 33, нр. 17
1519.06.19	Breslauja ?	pardavimas	Семен Встинович	дьяк месткий	LMAVB RS, f. 256, b. 2040
1520-1530	Raseiniai	pardavimas	Булгаков Тимофей	дьяк	LMAVB RS, f. 256, b. 4120
1520	Meteliai	dovanojimas	Jonas Radvila	LDK taurininkas	AGAD, AR, dz. XI, s. 14, l. 1-3
1520.02.28	Onuškis	pardavimas	Старого сын Яцько	-	LM, užrašymų 25, nr. 165
1520.06.01	Breslauja ?	pardavimas	Семен Встинович	дьяк месткий	LMAVB RS, f. 256, b. 2039
1521.02.03	Luodžiai	Privilegija pavaldiniam	Павел Турлаевич	-	LMAVB RS, f. 4, b. 21
1521.06.17	Braclava	pardavimas	Onisym	Pokrowskij	Archiwum

Metai	Išdavimo vieta	Dokumento rūšis	Surašiusiojo vardas	Surašiusiojo pareigos	Dokumento nuoroda
	s			pop	Sanguszków, t. III, nr. CCXVII
1521.11.05	Naugardukas	donacija	-	дьяк лавришовский	НИАБ, ф. 147, оп. 2, д. 175, л. 1666
1526?.01.22	Smurgainys	pardavimas	Яцко Александрович	-	LMAVB RS, f. 256, b. 1973
1526.01.28	Smurgainys	pardavimas	Яцко Александрович	-	LVIA, f. 525, ap. 8, b. 799, l. 2
1528	Vilnius	pardavimas	Воцки Анре(?)	-	РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. х. 2823, л. 39
1528	Mstislavlis?	donacija	Грыгорий Кабылецъ	попъ	Археографическійсборникъ, т. 2, нр. 12
1528.08.20	Vilnius	pardavimas	Щасны Грибович	-	LMAVB RS, f. 1, b. 530

Priedas nr. 3 – privačių lotyniškų dokumentų sąrašas

Vilniaus ir Žemaičių vyskupijų fundacijos ir donacijos

1. 1423. Vilnius. Vilniaus vaivada Albertas Manvydas – fundacija (koplyčios Vilniaus katedroje). Lotynų k., pergamentas, registras (LMAVB RS, f. 43, b. 19960, l. 2 - nurodomi 1422 m., KDKDW, nr. 85).
2. 1424. Vilnius. Smolensko vietininkas Simonas Gedgaudaitis (*Siemion Gdygoldowicz*) – fundacija (Višniovo bažnyčios). Lotynų k., falsifikatas (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 31-31v; reg.: KDKDW, nr. 88).
3. 1425. Tavėnų dvaras. Ukmergės bajoras Mykolas Rakovičius (*Michael Rakowicz*) – fundacija (koplyčios Ukmergės bažnyčioje). Lotynų k., falsifikatas (KDKDW, nr. 91).
4. 1429. Petras Senka Gedgaudaitis – donacija (Vilniaus katedros koplyčiai). Registras (KDKDW, nr. 107).
5. 1433.07.31. Vilnius. Geranainių tėvonis Jonas Goštautas (*Joannes alias Gaschthowth*) – donacija (Vilniaus katedrai). Lotynų k., nuorašas (KDKDW, nr. 129).
6. 1434.06.09. Vilnius. Nemenčinės tėvonis Andrius Sakaitis (*Andreas Sakowicz*) – donacija (Vilniaus katedrai). Lotynų k., pergamentas, originalas (LMAVB RS, f. 6, b. 15; KDKDW, nr. 132; Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 37).
7. 1436. Trakai. Trakų vaivada Petras Leliušas (*Petrus alias Lelusch*), Jonas Prostilovičius (*Iwasko Prostywilowicz*) ir Andrius Viazovičius (*Andruszko Wiazowicz*) – fundacija (Ščiutino(?) bažnyčios). Lotynų k., nuorašas (LVIA, f. 525, ap. 8, b. 406, l. 1-1v; b.441, 1.5v-6; LMAVB RS, f. 43, b. 8872, l.1; LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 37-37v; BiblCzart, rėkop. 1777, k. 18 (115)).
8. 1437.11.03. Polonka. Polonkos tėvonis Petras Račkus Stročevičius (*Petrus Raczko Szthroczevycz*) – fundacija (Polonkos bažnyčios). Lotynų k., 1 antspaudas, nuorašas (KDKDW, nr. 152).
9. 1437. Vilnius. Vilniaus vėliavininkas Stanislovas Daugėla (*Stanislaus alias Dowgalo*) – donacija (Vilniaus katedrai). Lotynų k., insertas [abejotinas autentiškumas] (LMAVB RS, f. 43, b. 205, l. 395-395v).
10. 1439.10.28. Sluckas. Slucko kunigaikštis Mykolas (*Michael*) – fundacija (Slucko bažnyčios). Lotynų k., pergamentas, 1 antspaudas, originalas (AGAD, Zbiór perg. 8437; insertas LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 37v-38).
11. 1441. Paneriai. Baltramiejus Urbaminukas (*Bartholomeus Urbanisnus*) – fundacija (Siesikų bažnyčios koplyčios). Lotynų k., nuorašas [abejotinas autentiškumas] (LMAVB RS, f. 43, b. 14578; LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 39).
12. 1442. Ščiutinas. Trakų vaivada Petras Leliušas (*Petrus alias Lelusche*) – donacija (Ščiutino bažnyčiai). Lotynų k., nuorašas (LVIA, f. 525, ap. 8, b. 441, l. 6-6v; LMAVB RS, f. 43, b. 8872, l. 2; f. 43, b. 204, l. 39-39v).
13. 1442.08.02. Krošinas. Jurgis Juška Gojcevičius (*Georgius alias Joschko Goyczowicz*) – fundacija (Krošino bažnyčios). Lotynų k., falsifikatas? (transumptas LMAVB RS, f. 43, b. 10908; KDKDW, nr. 172).

14. 1442.09.30. Vilnius. Anastasija Gedgaudienė (*Anastasia uxor Gedigaudonis*) – donacija (Vilniaus pilies bažnyčia). Lotynų k., pergamentas, 1 antspaudas, nuorašas (KDKDW, nr. 173; reg.: LMAVB RS, f. 43, b. 19960, l. 2).
15. 1443.02.02. Horodzilovas. Horodzilovo tėvonis Jokūbas Ralaitis (*Jacobus Ralowicz*) – fundacija (Horodzilovo bažnyčia). Lotynų k., pergamentas, 1 antspaudas, nuorašas (KDKDW, nr. 174).
16. 1443.02.03. Hruzdovas. Hruzdovo tėvonis Andriejus Sakaitis (*Andreas Sakowicz*) – fundacija (Hruzdovo bažnyčia). Lotynų k., pergamentas, originalas (Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 52; nuorašas LMAVB RS, f. 43, b. 8811; KDKDW, nr. 175).
17. 1447.10.29. Radoškovičiai. Višnevo tėvonis Petras Senka Gedgaudaitis (*Petrus Sienko*) – fundacija (Radoškovičių bažnyčia). Lotynų k., transumptas (KDKDW, nr. 187; LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 40-40v).
18. 1448.04.04. Vilnius. Alekna Sudimantaitis (*Olyechno Svdymothovicz*) iš Chožovo – fundacija (Ostrošicų bažnyčia). Lotynų k., 1 antspaudas, nuorašas (KDKDW, nr. 191).
19. 1449.10.16. Iškaldė. Vseliubo tėvonis Mikalojus Nemiraitis (*Nicolaus Nyemyrowicz*) – fundacija (Iškaldės bažnyčia). Lotynų k., 1 antspaudas, nuorašas (KDKDW, nr. 197).
20. 1450.07.17. Naugardukas. Rudikovičių tėvonis Andrius Mostvilovičius (*Andreas Mostyuilowicz*) – donacija (Klecko bažnyčia). Lotynų k., 1 antspaudas, nuorašas (KDKDW, nr. 198).
21. 1451. Giedraičiai. Giedraičių tėvonis Kareiva (*Korewa*) – donacija (Dubingių bažnyčia). Lotynų k., 1 antspaudas, nuorašas (KDKDW, nr. 207).
22. 1451.04.09. Vilnius. Vilniaus kaštelionas ir Smolensko vietininkas Petras Simonas Gedgaudaitis (*Siemion Gdygoldowicz*) – fundacija (Višnevo bažnyčia). Lotynų k., nuorašas [abejotinas autentiškumas] (KDKDW, nr. 203; reg.: LM, užrašymų 1, nr. 397).
23. 1457.02.21. Medilas. Polocko vietininkas Andriejus Sakaitis (*Andruszko Sakowicz*) – fundacija (Medilo bažnyčia). Lotynų k., nuorašas [interpeljuotas] (KDKDW, nr. 226).
24. 1457.09.18. Šiluva. Geišių tėvonis Petras Gedgaudaitis (*Petrus Giedygoth*) – fundacija (Šiluvos bažnyčia). Lotynų k., nuorašas (CM, nr. 55).
25. 1459.01.14. Lentupiai. Andrius Daugirdaitis (*Andruszko Dogirdowicz*) – fundacija (Lentupių bažnyčia). Lotynų k., nuorašas (KDKDW, nr. 227).
26. 1460. Polonka?. Vaidila Jatultovičius Chonievičius (*Woydziwil Jathultowicz Choniewicz*) – donacija (Polonkos bažnyčia). Lotynų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 6, b. 82; f. 43, b. 204, l. 65-71v).
27. 1460.01.13. Ušakovas. Vaidila (*Woydzilo*) su žmona Ona (*Anna*), Aleksandras (*Alexander*), broliai Jurgis (*Gregorius Jodkowicz*), Radvila (*Radiuil Jadogowicz*), Andrius Jadogobičiais (*Andruszko Jadogowicz*), Paulius Jodkovičius (*Paulus Jodkowicz*), Talvošienė (*Thalwoschowa*), Sonka (*Chonyka*), Sudividas Rimvidovičius (*Svdymvd Rymowidowicz*), brolis Miška (*Myszko*), Račienė (*Raczowa*), Vilkotkova (*Wlkothkowa*), Morkus (*Marco*) – fundacija (Ušakovo bažnyčia). Lotynų k., nuorašas (KDKDW, nr. 232).
28. 1460.05.25. Krupa (Lydos pav.). Ona Davainienė (*Anna contoralis vita functis Iwaszko Dowoynowicz*) – donacija (Krupos bažnyčia). Lotynų k., pergamentas, 2 antspaudai, originalas (LMAVB RS, f. 6, b. 36; Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 65; KDKDW, nr. 233).

29. 1460.06.29. Porozovas. Porozovo tėvonis Jonas Rimvydas Jagintaitis (*Joannes Jagynthowicz Rimowjd*) – fundacija (Porozovo bažnyčios). Pergamentas, 1 antspaudas, lotynų k., nuorašas [galimai interpoliuota] (KDKDW, nr. 234).
30. 1460.11.22. Dambrava. Vaverkos tėvonis Alekna Galiginaitis (*Olechno Goliginowicz*) – fundacija (Hrodziščės bažnyčios). Lotynų k., pergamentas, 1 antspaudas, originalas (LMAVB RS, f. 6, b. 37; Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 66; KDKDW, nr. 237).
31. 1461. Svirėnai. Andrius Daugirdaitis (*Andreas Davgyrdowycz*) su savo žmona Sventochna (*Szvanthochna*) – donacija/testamentas/testamento patvirtinimas (Vilniaus bažnyčiai). Lotynų k., pergamentas (KDKDW, nr. 241).
32. 1462.03.08/13. Varnėnai. Marina Sungailienė (*Marina relictā domini Songal*) – fundacija (Varnėnų bažnyčios). Lotynų k., nuorašas [galimai interpoliuota] (KDKDW, nr. 242; nuorašai LVIA, f. 525, ap. 8, b. 1566, l. 1-2v, 3-4).
33. 1463-1467. Vaverka. Vaverkos tėvonys Žygimantas Galiginaitis (*Sigismundus Golgynowicz*), Mikalojus ir Jundzilas Račkovičiai (*Nikoliaus et Jundzilo germani Raczkowicz*) ir kiti – fundacija (Didžiosios Vaverkos bažnyčios). Lotynų k., nuorašas (KDKDW, nr. 247).
34. 1467.09.06. Medininkai. Petras (*Petrus*) su žmona Pegilina (*Pegilina?*) ir sūnumi Mikolu (*Michaele*) – donacija (Medininkų bažnyčiai). Lotynų k., nuorašas (LVIA, f. 525, ap. 8, b. 633, l. 4v-5; reg.: l. 1, 122).
35. 1468. Krėva. Ona Butautienė (*Anna relictā Georgii Botholthowicz*) su sūnumi Višnevo tėvoniū Jurgiu (*Georgii*) – fundacija (Krėvos bažnyčios koplyčios). Lotynų k., nuorašas (LVIA, f. 694, ap.1, b. 3266, l. 1-2v; l. 3-3v; l. 4-5; l. 6-7; LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 49-49v; f. 43, b. 10820a, l. 1-2).
36. 1468. Trakeliai. Geranainių tėvonis Jurgis Goštautas (*Georgius Gastoldi*) – donacija (Astravo bažnyčiai). Lotynų k., pergamentas, originalas (LMAVB RS, f. 6, b. 41; Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 74; KDKDW, nr. 260).
37. 1469. *Porzeczce*. Martynas Goštautas – donacija (Ostrovieco bažnyčiai). Lotynų k., pergamentas, 1 antspaudas, nuorašas (LMAVB RS, f. 43, b. 5434).
38. 1470.11.25. Zelva. Zelvos tėvonis Mykolas Načkaitis (*Michael Naczowicz*) – donacija (Zelvos bažnyčiai). Lotynų k., nuorašas (KDKDW, nr. 266).
39. 1471(?).06.16. Geranainys. Kijevo vaivada, Geranainių tėvonis Martynas Goštautas (*Martinus Gasztholthowicz*) – fundacija (Dieveniškų bažnyčios koplyčios). Lotynų k., nuorašas [autentiškumas abejotinas] (KDKDW, nr. 272).
40. 1471.06.10. Vseliubo tėvonis Mikalojus Nemiraitis (*Nicolaus Niemirowicz*) ir žmona Elžbieta – donacija (Iškaldės bažnyčiai). Lotynų k., nuorašas [galimai interpoliuotas] (AGAD, AR, VIII, s.108, l. 3-8, 9-10, 11-14; LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 50-51v; vertimas į lenkų KDKDW, nr. 270; vertimas LMAVB RS, f. 43, b. 8878, l. 4-4v).
41. 1472.08.01. Svyriai. Senka Romanovičius (*Syenko Romanowicz*) su žmona Bogdana (*Bogdana*) – fundacija (Svyrių bažnyčios koplyčios). Lotynų k., nuorašas (KDKDW, nr. 278).
42. 1473. Polonka?. Stanislovas Gutoldas (*Stanislaus Gutold*) – donacija (Polonkos bažnyčiai). Lotynų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 6, b. 82; 43, b. 204, l. 65-71v).

43. 1473. Polonka?. Mikalojus Nartoltovičius (*Nicolaus Nartholtowicz*) – donacija (Polonkos bažnyčiai). Lotynų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 6, b. 82; 43, b. 204, l. 65-71v).
44. 1474. Ostrovecas. Bagdonas Mitkovičius (*Bogdan Mitkowicz*) su broliais Jonu (*Johanne*) ir Juška (*Juskone*) – donacija (Ostrovecas bažnyčiai). Lotynų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 52v-53).
45. 1474.06.15. Geranainys. Kijevo vaivada, Geranainių tėvonis Martynas Goštautas (*Martinus Gasztholthowicz*) – donacija (Dieveniškų bažnyčiai). Lotynų k., nuorašas [autentiškumas abejotinas] (KDKDW, nr. 284).
46. 1474.08.10. Ašmena. Stanislovas Daukšaitis (*Stanislaus Dauxewicz*) su žmona Barbora (*Barbara*) – fundacija (Volmos bažnyčios). Lotynų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 43, b. 23874; KDKDW, nr. 286).
47. 1475.10.15. Hruzdovas. Hruzdovo tėvonis Bagdonas Andriejaitis Sakaitis (*Bohdan Andruszkowicz Sakowicza*) – donacija (Hruzdovo bažnyčiai). Lotynų k., falsifikatas (LMAVB RS, f. 6, b. 51; Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 83; nuorašas LMAVB RS, f. 43, b. 8812; KDKDW, nr. 293).
48. 1476. Polonka?. Andrius Malina Taraševičius (*Andreas Malina Taraszewicz*) - donacija (Polonkos bažnyčiai). Lotynų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 6, b. 82; f. 43, b. 204, l. 65-71v).
49. 1476.02.25?. Vilnius. Vilniaus vaivada ir LDK kancleris Mykolas Kęsgaila (*Michael Kieszgalowicz*) – fundacija (Vilniaus katedros koplyčios). Lotynų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 43, b. 19952, l. 2-3; transumptas f. 43, b. 19953; transumptas b. 203, l. 115-116).
50. 1476.02.29. Vilnius. Vilniaus vaivada ir LDK kancleris Mykolas Kęsgailaitis (*Michael Gyeszgalowycz*) ir Žemaičių seniūnas Jonas Kęsgailaitis (*Johannes eiusdem Gyeszgalii*) – donacija (Deltuvos bažnyčiai). Lotynų k., pergamentas, 2 antspaudai, nuorašas (KDKDW, nr. 297).
51. 1476.07.15. Lebedevas. Alšėnų kunigaikštis ir Lebedevo tėvonis Aleksandras (*Alexander*) – fundacija (Lebedevo bažnyčios). Lotynų k., nuorašas (KDKDW, nr. 298).
52. 1477. Polonka?. Lukas (*Luckas*) ir Michna (*Michno*) – donacija (Polonkos bažnyčiai). Lotynų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 6, b. 82; f. 43, b. 204, l. 65-71v).
53. 1477. Berezė. Jonas Hamšča su žmona Barbora – fundacija (Berezės bažnyčios). Lotynų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 43, b. 5678).
54. 1477.07.17. Mažoji Zelva. Mažosios Zelvės tėvonis Jonas Gineitaitis (*Ivaschko Gnyeythowicz*) – fundacija (Zelvės bažnyčios). Lotynų k., nuorašas (KDKDW, nr. 303).
55. 1478. Vilnius. Ona Butautienė (*Anna relicta Georgii Botholtowicz*), su sūnumi Jurgiu (*Georgio*) – donacija (Krėvos bažnyčiai). Lotynų k., nuorašas (LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3266, l. 2v; LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 56).
56. 1478.04.27. Volpa. Vilniaus vaivada ir LDK kancleris Alekna Sudimantaitis (*Alexius*) su žmona Jadvyga (*Hedvigi*) – fundacija (Volpos bažnyčios). Lotynų k., nuorašas (KDKDW, nr. 307).
57. 1478.07.12. Kražiai. Našlės Kotryna Morta Montvydienė ir Kotryna Giedraitienė – donacija (Kražių bažnyčios koplyčiai). Lotynų k., pergamentas, nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 3918).

58. 1478.07.18. Bijutiškis. Bijutiškio tėvonė Ona Eirudavičienė (*Anna relicta Niekrasz Eyrudowicz*) su sūnumis Bagdonu (*Bogdano*) ir Žygimantu (*Sigismundo*) – fundacija (Bijutiškio bažnyčios). Lotynų k., pergamentas, originalas (LMAVB RS, f. 3, b. 68; Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 88; KDKDW, nr. 311).
59. 1479.05.29. Senoji Vaverka. Vaverkos tėvonys Žygimantas Galiginaitis (*Sigismundus*) su motina Sofija Galiginaitienė (*Zophia Michaelis Golgynowicz*), Mikalojus ir Jundzilas Račkovičiai (*Nicolaus et Jondzilo Raczkowicz*), Šemiotas Nemoikovičius (*Szeymyoth Nemoykowicz*), Daugirdas ir Alekna Rodzevičiai (Dawgyrd et Olyechno Rodzewicz) ir kiti giminaičiai – fundacija (Senosios Vaverkos bažnyčios). Lotynų k., nuorašas (KDKDW, nr. 312).
60. 1480. Višnevas. Ona Butautienė (*Anna relicta Georgii Botoltowicz*), su sūnumi Jurgiu (*Georgio*) – donacija (Krėvos bažnyčiai). Nuorašas, lotynų k. (LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3266, l. 3).
61. 1481.02.06. Vilnius. Jonas ir Fedka Daugirdaičiai (*Hannus et Chwyedko Dagirdowiczi*) – fundacija (Vidžių bažnyčios). Lotynų k., nuorašas (KDKDW, nr. 315).
62. 1481.03.05. Vilnius. Merkinės seniūnas Jonas Daugirdaitis (*Joannes Dagirdowicz*) – donacija (Vidžių bažnyčiai). Lotynų k., nuorašas (KDKDW, nr. 316).
63. 1482.03.30. Vilnius. Ona Jonaitienė (*Anna filia olim Joannis Wiazowicz palatini Trocensis, consors Petri Janowicz de Iwie marschalci et capitanei in Braclaw*) – donacija (Vilniaus katedros koplyčiai). Lotynų k., nuorašas (KDKDW, nr. 322).
64. 1482.10.15. Upnikai. Upnikų tėvonis Mikalojus Radvila (*Nocolaus Radiuilowicz*) – donacija (Upnikų bažnyčiai). Lotynų k., nuorašas (KDKDW, nr. 324).
65. 1483. Polonka?. Petras Chodka Zybortas (*Petrus Chodka Zybort*) – donacija (Polonkos bažnyčiai). Lotynų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 6, b. 82; f. 43, b. 204, l. 65-71v).
66. 1483. Polonka?. Jonas Nekrašas Michailovičius (*Joanes als Niekrasz Michailowicz*) – donacija (Polonkos bažnyčiai). Lotynų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 6, b. 82; f. 43, b. 204, l. 65-71v).
67. 1484.10.28. Rodai. Rodų tėvonys Stanislovas ir Aleksas Visgirdaičiai (*Stanislaus et Allexius filii nobilis Michaelis Wysygirdowicz*) – fundacija (Krekenavos bažnyčios). Lotynų k., pergamentas, 2 antspaudai, nuorašas (CM, nr. 72).
68. 1485. Naujoji Vaverka. Sofija Sutkienė (*Zophia Suthkowna*) iš Naujosios Vaverkos – donacija (Naujosios Vaverkos bažnyčiai). Lotynų k., pergamentas, originalas (LMAVB RS, f. 6, b. 59; Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 97; KDKDW, nr. 344).
69. 1485.03.08. Radoškovičiai. Milochna Gedgaudienė (*Milochna relicta Senko Giedigoldowicz*) – donacija (Radoškovičių bažnyčiai). Lotynų k., transumptas (KDKDW, nr. 343; LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 40-41v).
70. 1486.10.09. Lentupiai. Ona Daugirdaitė Iljiničienė (*Anna Dolgyrdowicz consors Iwschko Ilynicz*) ir jos vyras Jonas Iljiničius (*Iwschko Ilynicz*) – fundacija (Lentupių bažnyčios koplyčios). Lotynų k., nuorašas (KDKDW, nr. 349).
71. 1489.07.09. Loskas. Losko kunigaikštienė Ona Kaributaitė Jonaitienė (*Anna consors ducis Janush, filia ducis Chwyedori heredis de Loszko*) – donacija (Losko bažnyčiai). Lotynų k., originalas (LMAVB RS, f. 6, b. 61; nuorašas f. 43, b. 11396; KDKDW, nr. 361).

72. 1490. Polonka?. Alekna Rimšyčius (*Holechno Rimszycz*) – donacija (Polonkos bažnyčiai). Lotynų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 6, b. 82; LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 65-71v).
73. 1490.07.10. Vilnius. Svyrių kunigaikštis Jonas Romanovičius (*Joannes Romanowicz*) su žmona Ona (*Anna, nobilis Strumko nata*) – donacija (Svyrių bažnyčiai). Lotynų k., nuorašas (KDKDW, nr. 366).
74. 1490.11.11. Krekenava. Taliatas (*Thaliathy*) su sūnumi Martynu (*Martino*), brolis Jačkus (*Jaczko*) su sūnumis Jonu, Butkumi, Venclovu ir kiti – donacija (Krekenavos bažnyčiai). Lotynų k., nuorašas (CM, nr. 74).
75. 1491.03.30. Ušakovas (Vaistamas). Steponas Andriejaitis Jatautaitis Radvila iš Ušakovo (*Stefanus Andruszkowicz Jatolgowicz alias Radziwill*) – donacija (Ušakovo kitaip Vaistamo bažnyčiai). Lotynų k., pergamentas, originalas (LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3268, l. 1; nuorašas l. 3; KDKDW, nr. 370).
76. 1492.06.07. Gardinas. Žemaičių seniūnas Stanislovas Jonaitis Kęsgaila (*Stanislaus Janowicz*) – donacija (Mscibovo bažnyčiai). Lotynų k., nuorašas (KDKDW, nr. 387).
77. 1493.06.30. Loskas. Kunigaikštienė Ona Jonaitienė (*Anna Januschowa*) – donacija (Losko bažnyčiai). Lotynų k., nuorašas (KDKDW, nr. 402).
78. 1494.?. Ušakovas. Jokūbas Talviševičius (*Jakobus Talwiszewicz*) – donacija (Ušakovo bažnyčiai). Lotynų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 74v).
79. 1494.02.08. Mažasis Medilas. Svyrių kunigaikštis Petras Mikalojaitis (*Petrus Michailowicz*) – donacija (Mažojo Medilo bažnyčiai). Lotynų k., falsifikatas (KDKDW, nr. 408).
80. 1494.09.07. Bijutiškis. Ona Nekrošienė (*Anna relicta olim Niekrassii*) su sūnumis Bagdonu (*Bogdan*) ir Žygimantu (*Sigismundo*) – donacija (Bijutiškio? bažnyčiai). Lotynų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 72-72v).
81. 1494.10.28. Horodiščė. Bielico seniūnas Nekrošius Volodzkovičius (*Nekrasch Wolodzkowicz*) – donacija (Horodiščės bažnyčiai). Lotynų k., pergamentas, falsifikatas (LMAVB RS, f. 3, b. 69; Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 109; nuorašas LMAVB RS, f. 43, b. 8732; KDKDW, nr. 417).
82. 1494.10.29. Horodiščė. Jonas Jonaitis Kęsgailaitis su jaunesniais broliais (*Joannes una cum fratribus nostris iunioribus Janowicz*) – fundacija (Horodiščės bažnyčios). Lotynų k., originalas (LMAVB RS, f. 3, b. 70; Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 110; KDKDW, nr. 418).
83. 1495. Wasszynki. Elžbieta Andriejienė Solochubienė – donacija (Vilniaus vyskupui?). Lotynų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 43, b. 203, l. 174v-175).
84. 1495.07.25. Lentupiai. Bolbžeko (*Bolbrzek*) tėvonis Mikalojus Iljiničius (*Nicolaus Ilynicz*) – donacija (Lentupių bažnyčios koplyčiai). Lotynų k., nuorašas (KDKDW, nr. 434).
85. 1496.03.18. Mikalojus Piečkovičius (*Nicolaus Pieczkowicz*) – donacija (Salako bažnyčiai). Lotynų k., transumptas (KDKDW, nr. 438).
86. 1496.11.10. Medininkai. Martynas Juodevičius (Jodovičius) su žmona Ona ir sūnumi Jonu – fundacija (Luokės bažnyčios koplyčios). Lotynų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 3976).
87. 1497.?. Vilnius. Bagdonas Andriejovičius (*Bogdanus Andreiowicz*) iš Punizano (*de Punizanis*) – fundacija (Niestaniškių bažnyčios). Lotynų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 75v-76).

88. 1498.04.27. Svyrių tėvonė Elena Daugirdaitė – donacija (Vilniaus karmelitams). Pergamentas, 1 antspaudas, registras (LMAVB RS, f. 43, b. 24176, l.1; LMAVB RS, f. 43, b. 17850, l. 1).
89. 1498.06.15. Kurtuvėnai. Kurtuvėnų tėvonis Mikalojus Jaugelavičius (*Nicolaus Jaugielowicz*) – fundacija (Kurtuvėnų bažnyčios). Lotynų k., nuorašas (CM, nr. 90).
90. 1498.07.09. Vilnius. Kražių tėvonis Mikalojus Jonaitis Kęsgaila (*Nicolaus Kyesgal, filius olim Joannis capitanei Samogithiensis*) su žmona – fundacija (Jelnos bažnyčios koplyčios). Lotynų k., nuorašas (KDKDW, nr. 452).
91. 1499.05.12. Vilnius. Maršalas Jonas Petraitis Mantigirdaitis (*Joannes Pyotrowycz*) – donacija (Yvijos bažnyčiai). Lotynų k., nuorašas (KDKDW, nr. 462; 3 nuorašai – LMAVB RS, f. 43, b. 8907; registras LMAVB RS, f. 43, b. 8908, l. 2).
92. 1500. Viktoras Gabrielavičius (*Victor Babrialovicz*) – donacija (Merkinės bažnyčiai). Lotynų k., nuorašas (transumptas?) (KDKDW, nr. 477).
93. 1500.06.25(26). Vilnius. Merkinės tėvonis Vaclovas Mangirdaitis (*Venceslaus Monygyrdovycz*) – donacija (Merkinės bažnyčiai). Lotynų k., originalas (LMAVB RS, f. 6, b. 74; Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 126; nuorašas LMAVB RS, f. 43, b. 12299; nuorašas LVIA, f. 525, ap. 8, b. 870, l. 1-1v; KDKDW, nr. 470).
94. 1501. Polonka(?). Jokūbas Kravčiavičius (*Jacobus filius Joannis Krawczewycz*) – donacija (Polonkos bažnyčiai). Lotynų k., nuorašas (KDKDW, nr. 516).
95. 1501. Polonka(?). Martynas (*Martinus alias Marczyuch*) su broliais Tolkačiumi (*Tholkacz*) ir Jonu (*Ivaszko*) – donacija (Polonkos bažnyčiai). Lotynų k., nuorašas (KDKDW, nr. 517).
96. 1501. Polonka(?). Martynas (*Martinus*) su sūnumi Chviedka (*Chvyethko*) ir motinos dukra Jačyna (*Jaczyną*) – donacija (Polonkos bažnyčiai). Lotynų k., nuorašas (KDKDW, nr. 515).
97. 1501. Polonka(?). Petras Talkovičius (*Petrus Talkovycz*) iš Zadviejų – donacija (Polonkos bažnyčiai). Lotynų k., nuorašas (KDKDW, nr. 512).
98. 1501. Polonka. Bagdonas Šienikovičius (*Bogdanus Szyenykovycz*) – donacija (Polonkos bažnyčiai). Lotynų k., nuorašas (KDKDW, nr. 514).
99. 1501.03.29. Polonka. Polocko vietininkas Stanislovas Glebavičius (*Stanislaus Chlebovycz*) - donacija (Polonkos bažnyčiai). Lotynų k., nuorašas (KDKDW, nr. 481).
- 100.1501.04.23. Polonka. Andrius Mykolaitis (*Andreas Michaylovycz*) iš Skrobovo – donacija (Polonkos bažnyčiai). Lotynų k., nuorašas (KDKDW, nr. 483).
- 101.1501.07.30. Vilnius. Alberta Jonaitis (*Albertus Ivaskovycz*) su žmona Elžbieta (*Elizabet*), Albertas Talminovičius (*Albertus Talmynovycz*) su žmona Kotryna (*Caterina*), Mykolas Hančovičius (*Michael Hanczovycz*), Jonušas Zaštautovičius (*Janusco Zasthawthovycz*) ir kt. – donacija (Paberžės bažnyčiai). Lotynų k., pergamentas, originalas (KDKDW, nr. 502; reg.: LMAVB RS, f. 43, b. 13652, l. 1).
- 102.1501.09.14. Polonka(?). Jonas Mačas Borišovas (*Joannes alias Macz filius Boriszow alias Paszynek Nyekrasz*) – donacija (Polonkos bažnyčiai). Lotynų k., nuorašas (KDKDW, nr. 506).
- 103.1501.11.01. Polonka(?). Stanislovo Glebavičiaus bajoras Motiejus Mykolaitis (*Mathias Nicolai filius*) – donacija (Polonkos bažnyčiai). Lotynų k., nuorašas (KDKDW, nr. 509).

- 104.1501.12.05. Polonka(?). Bagdonas Kušniežiavičius (*Bogdanus Kusznyerzewycz*) iš Zadviejų – donacija (Polonkos bažnyčiai). Lotynų k., nuorašas (KDKDW, nr. 511).
- 105.1501?. Polonka(?). Aleknos Rimšičiaus tįjūnas Petras Ovsiejus (*Petrus Owszyey*) – donacija (Polonkos bažnyčiai). Lotynų k., nuorašas (KDKDW, nr. 513).
- 106.1502. Polonka(?) Jokūbas (*Jacobus*) su broliu Mališu (*Malysz*) – donacija (Polonkos bažnyčiai). Lotynų k., nuorašas (KDKDW, nr. 530).
- 107.1502. Polonka(?). Artiomus? Petraitis Visadavičius (*Arczymy Petri filius Vyszadovycz*) – donacija (Polonkos bažnyčiai). Lotynų k., nuorašas (KDKDW, nr. 529).
- 108.1502. Polonka(?). Gutoldas Mikalojaitis (*Gutholth Mychaylovycz*) iš Skrobovo, Ziburtovičiai (*Zyborhovycz*), Taraševičiai (*Tharaszewycz*), Tračevičiai (*Thraczewycz*), Visadovičiai (*Vyszadovycz*), Juriovičiai (*Juryovycz*), Nekraševičiai (*Nyekraszewycz*) – donacija (Polonkos bažnyčiai). Lotynų k., nuorašas (KDKDW, nr. 539).
- 109.1502. Polonka(?). Hynka Nekrošaitis (*Hrynko Nyekrasz filius*) – donacija (Polonkos bažnyčiai). Lotynų k., nuorašas (KDKDW, nr. 535).
- 110.1502. Polonka(?). Jokūbas (*Jacobus*) su broliu Kmita (*Kmytha*) – donacija (Polonkos bažnyčiai). Lotynų k., nuorašas (KDKDW, nr. 533).
- 111.1502. Polonka(?). Martynas (*Martinus*) su broliais Mikalojumi (*Nicolao*), Tomu (*Thoma*) ir motina Kotryna Ivaškiene (*Katherina alias Ivaszkova*) – donacija (Polonkos bažnyčiai). Lotynų k., nuorašas (KDKDW, nr. 528).
- 112.1502. Polonka(?). Myšukas Jurevičius (*Myszyk Juryevycz*) su sūnumis Jonu (*Joanne*) ir Petru (*Petro*) – donacija (Polonkos bažnyčiai). Lotynų k., nuorašas (KDKDW, nr. 534).
- 113.1502. Polonka(?). Pacas (*Pacz*) su sūnumis Andriumi (*Andrea*) ir Šaniku (*Szaniko*) – donacija (Polonkos bažnyčiai). Lotynų k., nuorašas (KDKDW, nr. 536).
- 114.1502. Polonka(?). Pranas Visadavičius (*Prony Wyszadovycz*) – donacija (Polonkos bažnyčiai). Lotynų k., nuorašas (KDKDW, nr. 532).
- 115.1502. Polonka(?). Senka Visadavičius (*Szyenko Vyszadovycz*) – donacija (Polonkos bažnyčiai). Lotynų k., nuorašas (KDKDW, nr. 531).
- 116.1502. Polonka(?). Simonas Senka Visadovičius Višnraitis (*Simon alias Szyenko Wyszadowicz filius Wyszandarow*) – donacija (Polonkos bažnyčiai). Lotynų k., nuorašas (KDKDW, nr. 540).
- 117.1502. Polonka. Steponas Žukas (*Stephanus gener Zuk*) – donacija (Polonkos bažnyčiai). Lotynų k., nuorašas (KDKDW, nr. 537).
- 118.1502. Polonka. Grupė bajorų – jungtinis donacijų Polonkos bažnyčiai dokumentas. Lotynų k., pergamentas, 21? antspaudas, originalas (LMAVB RS, f. 6, b. 82; nuorašas LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 65-71v; dalis publikuota KDKDW).
- 119.1502.04.01. Maišiagalos tėvonys Stanislovas ir Simonas Bagdonavičiai (*Stanislaus Bochdanowicz cum fratre meo Simone*) – fundacija (Maišiagalos bažnyčios altoriaus). Lotynų k., pergamentas, originalas (LMAVB RS, f. 3, b. 72 (su 4 nuorašais); Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 135; reg.: KDKDW, nr. 520; LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3270, l. 5; LMAVB RS, f. 43, b. 12116, l. 1).

- 120.1502.07.06. Elžbieta Mykolaitė su sūnumi Simonu ir seserimi Kotryna – donacija (Maišiagalos bažnyčia). Lotynų k., pergamentas, 2 antspaudai, originalas (LMAVB RS, f. 3, b. 73; reg.: KDKDW, nr. 523; LMAVB RS, f. 43, b. 12116, l. 1).
- 121.1502.07.11. Vilnius?. Kotryna Narkienė (*Katherina Narkowna*) – donacija (Maišiagalos bažnyčia). Lotynų k., pergamentas, 1 antspaudas, originalas (LMAVB RS, f. 3, b. 71; Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 137; reg.: KDKDW, nr. 541).
- 122.1502.08.05. Baltramiejus Stanevičius – donacija (Maišiagalos bažnyčia). Lotynų k., registras (KDKDW, nr. 524; LMAVB RS, f. 43, b. 12116, l. 1).
- 123.1502.11.17. Vilnius. Jadvyga Jokūbaitė Nemiraitė (*Hedvigis Jacobowna Niemierowicz*) – donacija (Karkaziškių bažnyčia). Lotynų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 43, b. 9716, l. 1-2; KDKDW, nr. 526).
- 124.1502.12.27. Černichovas. Jurgis Piečkaitis Juodka (*Jeorgius Pyeckovycz alias Yothko*) su žmona Miloslava (*Myloszlawa*) – donacija (Polonkos bažnyčia). Lotynų k., nuorašas (KDKDW, nr. 527).
- 125.1502?. Polonka(?). Senka Visadavičius (*Szyenko Wyszadovycz*) – testamentas/donacija (Polonkos bažnyčia). Lotynų k., nuorašas (KDKDW, nr. 538).
- 126.1502?.07.02. Nievierovas. Nievierovo tėvonis, Trščianos (*Thrsczyana*), Pžytulankos (*Przythulanka*) ir Bogušavo vaitas Andrius (*Andreas*) – fundacija (Tžciano? bažnyčios koplyčios). Lotynų k., nuorašas (KDKDW, nr. 522).
- 127.1503. Polonka(?). Artiomus ir Pranas Visadavičiai (*Archymy et Petrus Vyszqdovyczy*) – donacija (Polonkos bažnyčia). Lotynų k., nuorašas (KDKDW, nr. 573).
- 128.1503. Polonka(?). Chvietkus Myčevičius (*Chvyethko Myczevycz*) iš Romanovičių – donacija (Polonkos bažnyčia). Lotynų k., nuorašas (KDKDW, nr. 571).
- 129.1503. Polonka(?). Čiešus? (*Czyeszusz*) ir Vaišviltas (*Voyszphyl*) iš Zadviejų su giminaičiu Jonu – donacija (Polonkos bažnyčia). Lotynų k., nuorašas (KDKDW, nr. 570).
- 130.1503. Polonka(?). Juška Sobačiavičius (*Juszko Sobaczewycz*) su broliais Andriumi (*Andrea*) ir Jokūbu (*Jacobo*) – donacija (Polonkos bažnyčia). Lotynų k., nuorašas (KDKDW, nr. 572).
- 131.1503. Polonka(?). Milošas (*Mylosz*) – donacija (Polonkos bažnyčia). Lotynų k., nuorašas (KDKDW, nr. 569).
- 132.1503. Polonka(?). Georgijaus iš Černichovo nelaisvasis Lukas (*obnoxius, gumyennyk Lucas*) – donacija (Polonkos bažnyčia). Lotynų k., nuorašas (KDKDW, nr. 574).
- 133.1503.03.08. Varniai. Kotryna Mykalojienė (*Catherina Michailowa*) iš Žeimų – fundacija (Linkuvos bažnyčios). Lotynų k., nuorašas (CM, nr. 98).
- 134.1503.07.04. Petras Kondratavičius – donacija (Maišiagalos bažnyčia). Registras (KDKDW, nr. 553; LMAVB RS, f. 43, b. 12116, l. 1).
- 135.1503.07.09. Vilnius. Vaclovas, Paulius, Albertas Juškovičiai (*Venceslaus, Paulus, Albertus Juszkowicz*) ir kiti – fundacija (Anykščių bažnyčios koplyčios). Lotynų k., pergamentas (KDKDW, nr. 561).

- 136.1503.07.22. Svyriai. Svyrių tėvonis kunigaikštis Stanislovas Talimantavičius (*Stanislaus Thalymonthowicz*) – fundacija (Svyrių bažnyčios koplyčios). Lotynų k., transumptas (KDKDW, nr. 555).
- 137.1503.07.22. Svyriai. Svyrių tėvonis Stanislovas (*Stanislaus*) – donacija (Svyrių bažnyčiai). Lotynų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 83v-84).
- 138.1503.10.02. Vilnius. Smurgainių tėvonis Jurgis Zenavičius (*Georgius Zenowycz*) – fundacija (Smurgainių bažnyčios). Lotynų k., nuorašas (KDKDW, nr. 567; LVIA, f. 525, ap. 8, b. 1593, l. 7; LMAVB RS, f. 43, b. 16714).
- 139.1504. Betygala. Valentinas ir Bartlomiejus Jurgevičiai – fundacija (? Altoriaus). Lotynų k., nuorašas (LVIA, f. 696, ap. 2, b. 986, l. 5; vertimas į lenkų k. l. 1).
- 140.1504.03.26. Kotryna Mykolaitė – donacija (Maišiagalos bažnyčiai). Registras (KDKDW, nr. 576; LMAVB RS, f. 43, b. 12116, l. 1).
- 141.1504.03.27. Polonka. Hryda Jonaitis Mikalojaitis (*Hrydy filius Joannis Michaylovycz*) iš Skrobovo – donacija (Polonkos bažnyčiai). Lotynų k., nuorašas (KDKDW, nr. 577).
- 142.1504.06.07. Betygala. Valentinas ir Baltramiejus Jurgevičiai (*Valentinus et Bartholomeus Jurgiewicz*) – donacija (Betygalos bažnyčiai). Lotynų k., nuorašas (CM, nr. 100).
- 143.1504.06.09. Raseiniai. Raseinių tėvonis Deodatas Bagdonas Mastvilavičius (*Deodatus alias Bogdan Mosztilowicz*) su sūnumis Jonu (*Ioannis*), Stanislovu (*Stanislai*) ir Mikalojumi (*Nicolai*) ir žmona Ona (*Anna Juriowa*) – fundacija (Raseinių bažnyčios koplyčios). Lotynų k., nuorašas (CM, nr. 101).
- 144.1504.06.20. Stanislovas Macevičius – donacija (Maišiagalos bažnyčiai). Lotynų k., registras (KDKDW, nr. 579).
- 145.1504.08.10. Kotryna Mikalojienė – donacija (Maišiagalos bažnyčiai). Lotynų k., registras (KDKDW, nr. 580; LMAVB RS, f. 43, b. 12116, l. 1).
- 146.1504.09.22. Bartkus Stanevičius – donacija (Maišiagalos bažnyčiai). Lotynų k., registras (KDKDW, nr. 581; LMAVB RS, f. 43, b. 12116, l. 1).
- 147.1504.11.29. Bartas Juškevičius su žmona – donacija (Maišiagalos bažnyčiai). Lotynų k., registras (KDKDW, nr. 583; LMAVB RS, f. 43, b. 12116, l. 1).
- 148.1504.11.29. Radvila Volčkavičius – donacija (Maišiagalos bažnyčiai). Lotynų k., registras (KDKDW, nr. 584).
- 149.1505.02.16. Mikalojus Macevičius – donacija (Maišiagalos bažnyčiai). Lotynų k., Registras (KDKDW, nr. 585; LMAVB RS, f. 43, b. 12116, l. 1).
- 150.1505.05.25. Ukmergė. Elžbieta Skapienė (*Elizabeth Pyothraschowna coniuX nobilis Skop*) – fundacija (Ukmergės bažnyčios koplyčios). Lotynų k., nuorašas (KDKDW, nr. 586).
- 151.1505.05.25. Bžozai. Mikalojus Girstautovičius (*Micolaus Girstautowicz*) ir Stanislovas Venclavovičius (*Stanislaus Wianclawowicz*) – donacija (Bžozų bažnyčiai); Stanislovas Venclavovičius – parduoda valdas (taip pačiai bažnyčiai?). Lotynų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 87v-88; transumptas f. 43, b. 12117, l. 3-3v).
- 152.1505.07.25(21?). Vaitiekus Narbutaitis – donacija (Lukonicos? bažnyčiai). Registras (KDKDW, nr. 589).

- 153.1506.01.09. Širvintų dvaras. Sofija Mikalojienė (*Zophia Mycolayovna*) – donacija (Maišiagalos bažnyčios koplyčiai). Lotynų k., 1 antspaudas, originalas (LMAVB RS, f. 3, b. 74; Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 161; reg.: KDKDW, nr. 598; LMAVB RS, f. 43, b. 12116, l. 1-1v).
- 154.1506.05.12. Antakalnis (Vilnius). Elžbieta Jonaitienė (*Elisabeth Andruszkowna relicta Alberti Iwaszkowicz*) – donacija (Bžozų bažnyčiai). Lotynų k., nuorašas (KDKDW, nr. 602).
- 155.1506.07.17. Paberžė. Elžbieta Kondratavičienė (*Elizabeta Mychalowna relicta Georgii Conrathowycz*) – donacija (Maišiagalos bažnyčios altoriui). Lotynų k., pergamentas, 1 antspaudas, lotynų k., originalas (LMAVB RS, f. 3, b. 75; reg.: KDKDW, nr. 604; LMAVB RS, f. 43, b. 12116, l. 1v).
- 156.1507. Motiejus Miknevičius (Michnovič) su žmona Felicija – donacija (Mažosios Zelvės bažnyčiai). Lotynų k., pergamentas, originalas (LMAVB RS, f. 1, b. 430; Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 176; reg.: Błaszczyk G., Registry, nr. 6).
- 157.1507.03.21. Vilnius. Tauragės tėvonis Bartošas (*Bartosius*) – fundacija (Tauragės bažnyčiai). Lotynų k., nuorašas (CM, nr. 106).
- 158.1507.04.10. Kristupas Volčkovičius – donacija (Maišiagalos bažnyčios altoriui). Registras (LMAVB RS, f. 43, b. 12116, l. 1v).
- 159.1507.08.09. Paberžė. Kotryna Mykolaitė (*Katherina Mychaylowna*) – donacija (Maišiagalos bažnyčios altoriui). Lotynų k., pergamentas, 1 antspaudas, originalas (LMAVB RS, f. 3, b. 76; Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 173; reg.: LMAVB RS, f. 43, b. 12116, l. 1v).
- 160.1507.12.03. Graužiškės. Graužiškių tėvonis Mikalojus Butrimas (*Nicolaus Butrim*) – fundacija (Graužiškių bažnyčios koplyčios). Lotynų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 89-89v; reg.: Błaszczyk G., Registry, nr. 3).
- 161.1508.?. Viktoras Gabrielavičius – donacija (Merkinės bažnyčiai). Lotynų k., pergamentas, originalas (LMAVB RS, f. 6, b. 92; Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 182; nuorašas LVIA, f. 525, ap. 8, b. 870, l. 1v-2; reg.: Błaszczyk G., Registry, nr. 12).
- 162.1508.01.12. Kotryna Mykalojienė – donacija (Maišiagalos bažnyčios altoriui). Registras (LMAVB RS, f. 43, b. 12116, l. 1v).
- 163.1508.04.08. Vilnius?. Ona Iljiničienė (*Anna Hylyniczowa*) – donacija (Zelvės bažnyčiai). Lotynų k., pergamentas, 1 antspaudas, originalas (AGAD, Zbiór perg. 8913; reg.: Błaszczyk G., Registry, nr. 8; nuorašas LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 94-95).
- 164.1508.04.08. Vilnius?. Ona Iljiničienė (*Anna Hylyniczowa*) – donacija (Zelvės bažnyčiai). Lotynų k. pergamentas, 1 antspaudas, originalas (LMAVB RS, f. 1, b. 50; Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 179; LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 92v-94; Rowell S. C., The role of charitable activity, nr. 11; reg.: Błaszczyk G., Registry, nr. 9;).
- 165.1508?. Vilnius?. Ona Iljiničienė – donacija (Didžiosio Zelvės bažnyčiai). Lotynų k., registras (Błaszczyk G., Registry, nr. 11).
- 166.1508.05.25. Maišiagala. Petronėlė Kondrataitė (*Petronella Condrowthna*) su dukromis Apolonija (*Appolonia*), Jadvyga (*Hedvigi*) ir sūnimu Mykolu (*Mikolao*) – donacija (Maišiagalos bažnyčiai). Lotynų k., pergamentas, originalas (LMAVB RS, f. 3, b. 77; Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 180; reg.: LMAVB RS, f. 43, b. 12116, l. 1v).

- 167.1509. Vilnius. Kotryna Skilandienė – donacija (? bažnyčia). Lotynų k., pergamentas, originalas (LMAVB RS, f. 6, b. 94; Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 186).
- 168.1509.02.23. Bžozai. Kotryna Jokūbienė (*Catherina Jakubowna*) – donacija (Bžozų bažnyčia). Lotynų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 95-95v; reg.: Błaszczyk G., Registry, nr. 13; LMAVB RS, f. 43, b. 13652, l. 3)
- 169.1509.04.08. Stanislovas Sierdogovičius – donacija (Salako bažnyčia). Lotynų k., registras (Błaszczyk G., Registry, nr. 54).
- 170.1509.04.21. Ukmergė. Albertas ir Jurgis Stankovičiai (*Albertus cum fratre Georgio Stankowicz*) – donacija (Ukmergės bažnyčios altoriui). Lotynų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 97v-98; reg.: Błaszczyk G., Registry, nr. 16).
- 171.1509.05.09. Kovčičiai. Jurgis Iljiničius (*Georgius Ilynycz*) – donacija (Černovčicų bažnyčia). Lotynų k., pergamentas, 1 antspaudas, originalas (AGAD, Zbiór perg. 7438).
- 172.1509.05.21. Pašakarniai. Žemaičių seniūnaitis Mikalojus Jonaitis Kęsgaila (*Nicolaus Janowicz Kyeisgal*) – fundacija (Švėkšnos bažnyčios). Lotynų k., nuorašas (CM, nr. 111; LVIA, f. 1276, ap. 1, b. 851, l. 2-2v).
- 173.1509.05.31. Kražiai. Trakų kaštelionas ir Žemaičių seniūnas Stanislovas Jonaitis Kęsgaila (*Stanislaus Janowicz*) – fundacija (Batakių bažnyčios). Lotynų k., nuorašas (CM, nr. 112).
- 174.1509.11.01. Lvovas. Maršalas, Videbsko ir Braclavo seniūnas etc Jonas Sapiega (*Joannes Sopiha*) – fundacija (Ikaznės bažnyčios). Lotynų k., transumptas (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 96-97; nuorašas f. 43, b. 8838; reg.: Błaszczyk G., Registry, nr. 18).
- 175.1509.04.08?. Salakas. Stanislovas Sirdaugovičius – donacija (Salako bažnyčia). Lotynų k., registras (Błaszczyk G., Registry, nr. 14 ir 15; transumptas nr. 54).
- 176.1510.04.15. Bžozai. Chvedzia Stečovičienė (*Chwedzia relicta Joannis Steczowicz*) su sūnumi Valentinu (*Valentino*) – donacija (Bžozų bažnyčia). Lotynų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 98; reg.: Błaszczyk G., Registry, nr. 33).
- 177.1510.12.08. Teikėnai. Butrimas Nemiraitis (*Butrim Niemierowicz*) – fundacija (Švenčionių bažnyčios koplyčios). Lotynų k., transumptas (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 99v-100; reg.: Błaszczyk G., Registry, nr. 26 ir 27).
- 178.1511.04.27. Goniondzas. Vilniaus vaivada ir LDK kancleris Mikalojus Mikalojaitis Radvila (*Nicolaus Nicolai Radziwil*) – fundacija (Kalinovkos bažnyčios). Lotynų k., transumptas (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 103-104; reg.: Błaszczyk G., Registry, nr. 28).
- 179.1511.06.20. Vilnius. Barbora Narbutienė (*Barbora Bonifacy olim Narbutowicz relicta*) su sūnumis Motiejumi (*Matheo*) iri Kristupas (*Cristothoro*) – fundacija (Sieniškių bažnyčios). Lotynų k., nuorašas (LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3273, l. 1-1v; LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 104v-105; VUB RS, f. 5-F126-31934, l. 1-1v; reg.: Błaszczyk G., Registry, nr. 29).
- 180.1511.10.09?. Šidlovičiai. Sofija, Ona ir Kamilė Krupskaitės (*Zophia, Anna et ?Kamila, pie memorie felicis Krupski, surores eius dni Krupski*) – donacija (Šidlovičių bažnyčia). Lotynų k., transumptas (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 105v-106; reg.: Błaszczyk G., Registry, nr. 35).
- 181.1511.11.28?. Dory. Jokūbas Mickevičius (*Jacobus Mickiewicz*) su žmona Aleksandra (*Alexandra*) – fundacija (Dorų bažnyčios). Lotynų k., pergamentas, originalas (LMAVB RS, f. 6,

- b. 100; Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 192; reg.: Błaszczyk G., Registry, nr. 36; insertas LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 101v-102).
- 182.1512.04.13?. Vilnius. Jurgis ir Petras Mikalojaičiai su žmonomis – fundacija (Traupio bažnyčios). Lotynų k., registras (Błaszczyk G., Registry, nr. 44).
- 183.1512.05.16. Albertas Gruzdaitis (*Albertus Gruzdowicz*) su žmona Tabita (*Thabita*) – fundacija (Kelmės bažnyčios koplyčios). Lotynų k., nuorašas (CM, nr. 113).
- 184.1512.05.23. Motiejus ir Simonas Jurgelevičiai - donacija (Maišiagalos bažnyčios altoriui). Registras (LMAVB RS, f. 43, b. 12116, l. 1v).
- 185.1512.09.05. Elžbieta Michalovna – donacija (Maišiagalos bažnyčios altoriui). Registras (LMAVB RS, f. 43, b. 12116, l. 1v).
- 186.1512.10.02. Vilnius. Stanislovas Jonaitis – patvirtinimas ir donacija (Salako bažnyčiai). Lotynų k., registras (Błaszczyk G., Registry, nr. 45).
- 187.1513.06.06. Milžavėnai. Elžbieta Sakienė (*Elisabet relicta uxor Vlotkonis Siakowicz*), Martynas Petraševičius (*Martinus Piotraszowicz*), Mickus Jurgevičius (*Mycko Jurgiewicz*) – fundacija (Viduklės bažnyčios koplyčios). Lotynų k., nuorašas (LVIA, f. 694, ap. 3, b. 1, l. 1-1v; CM, nr. 115).
- 188.1514. Vilnius. Margarita Petkevičienė – donacija (atnaujina savo vyro Mykolo Petkevičiaus donaciją ir prideda vyro testamentu paliktą palikimą - rašte įrašytas tas 1500 m. testamentas). Lotynų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 43, b. 13633).
- 189.1514. Černevas. Marina Andriejienė (*Marina Wladiczanka coniunx Stanislai Andrzejowicz*) – donacija (Cholchlos bažnyčiai). Lotynų k., transumptas (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 109v-110; reg.: Błaszczyk G., Registry, nr. 59).
- 190.1514.02.12. Vilnius. Barbora Pečkaitė (*Barbora germana Petri Pieczko*), Lutkus Raldanas (*Lutko Raldanos*) ir Lutkus Baltas (*Luthko Balthos*) – fundacija (Pamūšio arba Saločių bažnyčios). Lotynų k., nuorašas (CM, nr. 116).
- 191.1514.07.14. Vaverka. Mikalojus, Jonas ir Paulius Jundzilovičiai – fundacija (Vaverkos bažnyčios altoriaus). Lotynų k., registras (Błaszczyk G., Registry, nr. 56).
- 192.1515. Kotryna Skilandienė – fundacija (Jašiūnų bažnyčios altoriaus). Lotynų k., pergamentas, 1 antspaudas, registras (LMAVB RS, f. 43, b. 9453, l. 1v).
- 193.1515.04.30. Vilnius. Jurgis ir Petras Mykalojaičiai (*Georgius Nicolai et Petrus*) su žmonomis Elžbieta ir Liudmila (*Elizabeth et Ludmila*) iš Ukmergės pavieto – fundacija (Traupų bažnyčios). Lotynų k, nuorašas (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 115-116).
- 194.1515.04.28. Eišiškės. Ldk dvaro pakamaris (*succamerarius*) ir Eišiškių seniūnas Andrius Davainaitis (*Andreas Dowoynowicz*) – fundacija (Iščiolnos bažnyčios). Lotynų k., pergamentas, originalas (LMAVB RS, f. 6, b. 103; Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 207; reg.: Błaszczyk G., Registry, nr. 62; nuorašas LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 113v-114).
- 195.1515.07.05. Kremenica. Kotryna Skilandienė (*Catherina Juriowa Skilendzina*) – fundacija (Merkinės bažnyčios altoriaus). Lotynų k., pergamentas, originalas (LMAVB RS, f. 6, b. 105; reg.: Błaszczyk G., Registry, nr. 63; XVII a. išrašas – LMAVB RS, f. 43, b. 9451; nuorašas f. 43, b. 204, l. 112v-113).

- 196.1516.01.26. Pastovys. Jurgis Zenavičius (*Georgiu Sienowowicz*) su sūnumis Mikalojumi, Jurgiu ir Jonu (*Nicolao, Michalo, Georgio et Joanne*) – fundacija (Pastovių bažnyčios). Lotynų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 118-118v; LMAVB RS, f. 43, b. 14711, l. 1-1v; reg.: Błaszczyk G., Registry, nr. 68).
- 197.1516.02.12. Polonka. Jonas Zemla (*Johannes Zemla*) – donacija (Polonkos bažnyčiai). Lotynų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (LMAVB RS, f. 43, b. 15523, l.; transumptas l. 2-3; reg.: Błaszczyk G., Registry, nr. 71; Rowell S. C., *Parapijos dangaus ir žemės globėjų vaidmuo*, p. 284).
- 198.1516.09.28. Saločiai. Stanislovas Sirdaugavičius (*Stanislaus Syrdowgowicz*) ir Motiejus Šangovnovičius (*Mathias ?wicz*) – donacija (Maišiagalos bažnyčiai). Lotynų k., pergamentas, originalas (LMAVB RS, f. 3, b. 82; Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 217; reg.: LMAVB RS, f. 43, b. 12116, l. 1v).
- 199.1516.11.06. Vilnius. Mikalojus Mikalojaitis Kęsgailaitis – donacija (? bažnyčiai). Lotynų k., nuorašas (VUB RS, f. B53/44, l. 127a-129; fragmentas LMAVB RS, f. 256, b. 4430; reg.: Błaszczyk G., Registry, nr. 120).
- 200.1516.11.08?. Jelnas. *Dziawoltowo* tėvonis Mikalojus Kęsgailaitis (*Nicolaus Kiezwgalowicz*) – fundacija (Jelno ir Dvožeco bažnyčių). Lotynų k., transumptas (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 116v-117).
- 201.1517.01.20. Iškaldė. Jonas Petraitis Nemiratis – donacija (Iškaldės bažnyčiai). Lotynų k., registras (Błaszczyk G., Registry, nr. 79).
- 202.1517.05.17. Vaitiekus Chžčonovičius - donacija (Maišiagalos bažnyčios altoriui). Registras (LMAVB RS, f. 43, b. 12116, l. 1v).
- 203.1517.05.24. Maišiagala. Martynas Volčkovičius Radvila (*Martinus Walczkowicz Radvil*) iš Maišiagalos pavieto – fundacija (Maišiagalos bažnyčios altoriaus). Lotynų k., pergamentas, 6 antspaudai, originalas (LMAVB RS, f. 3, b. 83; Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 220; reg.: LMAVB RS, f. 43, b. 12116, l. 1).
- 204.1517?. Ušakovas. Mikalojus Račevičius (*Michael Raczewycz*) – donacija (Ušakovo bažnyčiai). Lotynų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 122v; reg.: Błaszczyk G., Registry, nr. 88).
- 205.1517.?.24. Vilnius. Vilniaus miestietė(?) Margarita Miknienė (*Margaretha Michnowa*) su sūnumi Laurynu (*Laurentis*) – donacija (Vilniaus karmelitams). Lotynų k., nuorašas (VUB RS, f. 72, b. 1819; vertimas į lenkų k. LMAVB RS, f. 43, b. 17781, l. 1-2v).
- 206.1518.04.08. Vilnius. Barbora Butrimienė (*Barbara Juriowa relictai Nicolai Butrim*) – donacija (Gaužiškių bažnyčiai). Lotynų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 123-123v; reg.: Błaszczyk G., Registry, nr. 89).
- 207.1518.04.08. Vilnius. Barbora Butrimienė (*Barbara Juriowa relictai Nicolai Butrim*) – donacija (Gaužiškių bažnyčiai). Lotynų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 124).
- 208.1518.11.02. Valkaviskas. Jonas Davainaitis – donacija (Podorosko bažnyčiai). Lotynų k., registras (Błaszczyk G., Registry, nr. 93).
- 209.1518.12.06. Stanislovas Bruslovičius - donacija (Maišiagalos bažnyčios altoriui). Registras (LMAVB RS, f. 43, b. 12116, l. 1v)

- 210.1519. Didžioji Zelva. Mikalojus Iljiničius – donacija (Didžiosios Zelvės bažnyčia). Lotynų k., 1 antspaudas, parašas, pergamentas, originalas (LMAVB RS, f. 1, b. 65; Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 237).
- 211.1519.05.18. Vaitiekus Chžčonovičius - donacija (Maišiagalos bažnyčios altoriui). Registas (LMAVB RS, f. 43, b. 12116, l. 1v).
- 212.1519.06.06. Martynas Andruškevičius - donacija (Maišiagalos bažnyčios altoriui). Registas (LMAVB RS, f. 43, b. 12116, l. 1v).
- 213.1519.06.09. Goniondzas. Vilniaus vaivada ir LDK kancleris etc Mikalojus Radvila (*Nicolaus Radziwil*) – fundacija (Dobžynevo bažnyčios). Lotynų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 126v-127; reg.: Błaszczuk G., Registry, nr. 107).
- 214.1519.07.04?. Goniondzas. Mikalojus Radvila – donacija (Raigardo bažnyčia). Lotynų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 127v-128v; reg.: Błaszczuk G., Registry, nr. 108).
- 215.1519.07.19?. Vilnius?. Vilniaus vaivada Mikalojus Radvila (*Nicolaus Nicolai Radzivilowicz*) – donacija (Šv. Jobo špitolei). Lotynų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 43, b. 203, l. 147v; Rowell S. C., *The role of charitable activity*, nr. 2; reg.: Błaszczuk G., Registry, nr. 109).
- 216.1519.08.19. Vilnius. Trakų vaivadaitis Jurgis Astikas (*Gregorius*) – donacija (Šv. Jobo špitolei). Lotynų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 43, b. 203, l. 146v-147; Rowell S. C., *The role of charitable activity*, nr. 3; reg.: Błaszczuk G., Registry, nr. 111).
- 217.1519.09.02. Vilnius. Polocko vaivada Petras Stanislovaitis Kiška (*Petrus Stanislai Kiszka*) – donacija (Šv. Jobo špitolei). Lotynų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 43, b. 203, l. 147; vertimas - LVIA f.525, ap.8, b.1374, 142; Rowell S. C., *The role of charitable activity*, nr. 4; reg.: Błaszczuk G., Registry, nr. 112).
- 218.1519.12.09. Vilnius. Trakų vaivadaitis Jurgis Astikas (*Gregorius secundus Oscyk*) – donacija (Anykščių bažnyčia). Lotynų k., pergamentas, originalas (LMAVB RS, f. 3, b. 85; Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 236; nuorašas LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 129; reg.: Błaszczuk G., Registry, nr. 109;).
- 219.1519.07.24. Ramygala. Ramygalos vaitas Martynas (*Martinus*) – donacija (Ramygalos bažnyčia). Lotynų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 128v-129; reg.: Błaszczuk G., Registry, nr. 110).
- 220.1520.01.13. Vilnius. LDK maršalas etc Jonas Radvila (*Joannes Radziwill*) – fundacija (Dusetų bažnyčios). Lotynų k., nuorašas (7 nuorašai: LVIA, f. 1276, ap. 1, b. 78, l. 1-20; reg.: 1.110; nuorašas: f. 525, ap. 8, b. 263, l. 112-113; reg.: Błaszczuk G., Registry, nr. 116).
- 221.1520.01.23. Vilnius. Karaliaus sekretorius Paulius Naruševičius (*Paulus Naruszowicz*) – donacija (Šv. Jobo špitolei). Lotynų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 43, b. 203, l. 148; Rowell S. C., *The role of charitable activity*, nr. 5; reg.: Błaszczuk G., Registry, nr. 117).
- 222.1520.03.01. Svyriai. Svyrių kunigaikštis Jonas Talimontovičius – donacija (Svyrių bažnyčia) ir patvirtinimas ankstesnės tėvo (transumptas 1503.07.22). Lotynų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 86-87v; reg.: Błaszczuk G., Registry, nr. 118).
- 223.1520.03.10. Musninkai. Jadvyga Radvilaitė Astikienė – donacija (Gegužinių bažnyčia). Lotynų k., registas (Błaszczuk G., Registry, nr. 119).

- 224.1520.06(07).05. Vilnius. Vilniaus vaivada ir LDK kancleris etc Mikalojus Radvila (*Nicolaus Radvil*) – fundacija (Goniondzo špitalės). Lotynų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 130v-131; reg.: Błaszczyk G., Registry, nr. 121).
- 225.1520.08.01. Alanta. Trakų vaivadaitis Jurgis Astikas (*Georgius filius Gregorii ilim Palatini Trocensis*) su žmona Ona (*Anna*) – fundacija (Kosovo bažnyčios). Lotynų k., pergamentas, originalas (LMAVB RS, f. 6, b. 115; Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 240; nuorašai LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3275, l. 1-2, 3-4; reg. l. 16; reg.: Błaszczyk G., Registry, nr. 123).
- 226.1520.08.01. Vilnius. Vilniaus miestietė? Marina Zavišienė (*Marina consors Andreae Zawiszyc*) – fundacija (Paberžės bažnyčios koplyčios). Lotynų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 131-131v; reg.: Błaszczyk G., Registry, nr. 124; LMAVB RS, f. 43, b. 13652, l. 4).
- 227.1520.11.06. *Ladzkie*. Stanislovas ir Jurgis Prosvilavičiai – fundacija (*Ladzko?* bažnyčios). Lotynų k., falsifikatas (reg.: Błaszczyk G., Registry, nr. 128).
- 228.1520.12.13. Volpa. Stanislovas Rumbovičius (*Stanislaus Rumbowicz*) su žmona Dorotėja (*Dorathen Oszarowska*) – fundacija (Volpos bažnyčios koplyčios). Lotynų k., pergamentas, originalas (LMAVB RS, f. 3, b. 86; Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 242; nuorašas LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 132-133 reg.: Błaszczyk G., Registry, nr. 130).
- 229.1520.12.27. Darsūniškis. Jurgis Vaska Lazarovičius su žmona Sofija ir išūnis Vaitiekus Bogdanovičius – fundacija (Darsūniškio bažnyčios koplyčios). Lotynų k., registras (Błaszczyk G., Registry, nr. 131).
- 230.1521?. Svyriai?. Svyrių kunigaikštis Andriejus Juchnovičius – donacija (Mažojo Medilo bažnyčiai). Lotynų k., transumptas (reg.: Błaszczyk G., Registry, nr. 139).
- 231.1521.03.06. Mažoji Merkinė. Mikalojus Mikna Andriejavičius (*Nicoalus Michno Andrzejewicz*) – donacija (Mažosios Merkinės bažnyčiai). Lotynų k., pergamentas, originalas (LMAVB RS, f. 6, b. 118; Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 246; nuorašas LVIA, f. 525, ap. 8, b. 870, l. 3-4).
- 232.1521.04.10. Baltramiejus ir Stanislovas Milaševičiai - donacija (Maišiagalos bažnyčios altoriui). Registras (LMAVB RS, f. 43, b. 12116, l. 1v).
- 233.1521.06.01. Mikna Narbutaitis (*Mychno Narbuthowycz*) – donacija (Ramygalos bažnyčios koplyčiai). Lotynų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 133; reg.: Błaszczyk G., Registry, nr. 135).
- 234.1521.07.02. Špakovas. Vilniaus vaivada ir LDK kancleris etc Mikalojus Radvila (*Nicolaus Radvil*) – fundacija (Goniondzo bažnyčios koplyčios). Lotynų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 133-134v; reg.: Błaszczyk G., Registry, nr. 137).
- 235.1521.09.25. Margarita Bintakova - donacija (Maišiagalos bažnyčios altoriui). Registras (LMAVB RS, f. 43, b. 12116, l. 1v).
- 236.1522. Vilnius. Marina Zavišienė (*Marina filia Michno Dorgowicz, coniunx Joannis Zawischicz*) – fundacija (*Zugoszcze* bažnyčios koplyčios). Lotynų k., transumptas (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 147v-149).
- 237.1522. Jurgis Zenavičius su sūnumis – patvirtina savo tėvo 1516 m. donaciją. Lotynų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 43, b. 14711).

- 238.1522. Pasvalys?. Pasvalio miestiečiai ? – donacija (Pasvalio bažnyčia). Lotynų k., registras (LMAVB RS, f. 43, b. 14729a, l. 12).
- 239.1522.?. Kaunas. Venclovas ir Jurgis Andriejajičiai (*Venceslaus et Georgius Andrzeiowicz*), Matas Petraškovičius (*Mathias Pyetraszkwicz*) ir Stanislovas Bogdanovičius (*Stanislaus Bogdanowicz*) – patvirtinimas ir donacija (Lipniškių bažnyčia). Lotynų k., transumptas (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 140v-142).
- 240.1522.02.27. Smurgainys. Mikalojus, Mykolas, Jurgis ir Jonas Zenavičiai (*Nicolaus, Michael, Georgius, Joannes germani Zienowowicz*) – patvirtinimas ir donacija (Pastovių bažnyčia). Lotynų k., pergamentas, nuorašas (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 143v-144; f. 43, b. 14711, l. 1v-2; reg.: Błaszczuk G., Registry, nr. 147).
- 241.1522.01.09. Pabaiskas. Jokūbas Hoščilavičius su žmona ir sūnumi – fundacija (Pabaisko bažnyčios koplyčia). Lotynų k., nuorašas (reg.: Błaszczuk G., Registry, nr. 141).
- 242.1522.04.20. Dvoriščė. Jurgis Iljiničius – donacija (Šv. Jobo špitolei). Lotynų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 43, b. 203, l. 147v-148; reg.: Błaszczuk G., Registry, nr. 153).
- 243.1522.04.22. Salakas. Našlė Elena su sūnumi – donacija (Salako bažnyčia). Lotynų k., nuorašas (reg.: Błaszczuk G., Registry, nr. 154).
- 244.1522.04.22. Zarasai. Jurgis Juškevičius (*Georgius Juszkiwicz*), Simonas Jakubovičius (*Simon Jakubowycz*) ir Vladislovas Andriejovičius (*Wladislaus Andrzeiowycz*) – fundacija (Zarasų bažnyčios koplyčia). Lotynų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 137-137v; reg.: Błaszczuk G., Registry, nr. 155; transumptas LMAVB RS, f. 43, b. 24021).
- 245.1522.05.24. Polonka?. Aleksandras Chodkevičius – donacija (Polonkos bažnyčia). Lotynų k., nuorašas (reg.: Błaszczuk G., Registry, nr. 159).
- 246.1522.05.26. Vilnius. Jonas Glebavičius – donacija (Šv. Jobo špitolei). Lotynų k., nuorašas (reg.: Błaszczuk G., Registry, nr. 160).
- 247.1522.05.28. Vilnius. Jonušas Kostevičius ir Jonas Zaviša – donacija (Žirmūnų bažnyčios koplyčia). Lotynų k., nuorašas (reg.: Błaszczuk G., Registry, nr. 161).
- 248.1522.05.28. Vilniaus vaivados Alberto Goštauto maršalas Jokūbas Krabanovičius Adrianas (*Jacobus Krabanowicz Adriana*) – donacija (Trobu bažnyčios koplyčia). Lotynų k., falsifikatas? (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 149-149v; LMAVB RS, f. 43, b. 18555, l. 2-3v; LMAVB RS, f. 43, b. 18556, l. 1v-2v; reg.: Błaszczuk G., Registry, nr. 162).
- 249.1522.06.08. Lioliai. Martynas Mikalojus Viekaitis (*Martinus Micolai Wiekowicz*) – donacija (Liolių bažnyčia). Lotynų k., nuorašas (CM, nr. 130).
- 250.1522.11.16. Vilnius. Kamienio tėvonis Mikalojus Jurgevičius Zaberezinskis (*Nicolaus Jurgiewicz Zabrzezinski*) – donacija (Kamienio bažnyčia). Lotynų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 138v-139; XVIII a. nuorašai – LMAVB RS, f. 43, b. 9600; b. 9599; reg.: Błaszczuk G., Registry, nr. 172).
- 251.1522.12.05. Vilnius. Vilniaus vaivada ir LDK kancleris etc Albertas Goštautas (*Albertus Martini Gastold*) – fundacija (Trakų bažnyčios koplyčia). Lotynų k., transumptas (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 145-146; reg.: Błaszczuk G., Registry, nr. 173).

- 252.1523. Smurgainys. Smurgainių tėvonis Jurgis Zenavičius (*Georgius Zenowicz*) – donacija (Smurgainių bažnyčiai). Lotynų k., nuorašas (LVIA, f. 525, ap. 8, b. 1593, l. 7v-8; LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 149v-150v; f. 43, b. 16715, l. 1-2).
- 253.1523. Vilnius. Jonas Glebavičius (*Joannes Hlebowicz*) su žmona Ona (*Anna Stnislawowna Barthoszewicz*) – fundacija (Šalčininkų bažnyčios). Lotynų k., transumptas (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 151-151v).
- 254.1523.07.23. Vilnius. Martynas ir Lukošius Vekavičiai – koplyčios fundacija. Lotynų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 3972).
- 255.1524.10.15. Kamienis. Maršalas ir Darsūniškio seniūnas Mikalojus Jurgaitis Zaberezinskis (*Nicolaus Zabrzezinski Jurgewicz*) – fundacija (Kamienio bažnyčios altoriaus). Lotynų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 154v).
- 256.1524.?. Joana Adomienė (*Joanna Adamowa olim Venceslai Mongirdowicz filia*) – donacija (Merkinės bažnyčiai). Lotynų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 155v-156).
- 257.1524.?. Alytus. Žemės maršalas ir Naugarduko vaivada etc Jonas Zaberezinskis (*Joannes de Zabrzezye*) su žmona Sofija ir sūnumi Jonu – fundacija (Alytaus bažnyčios). Lotynų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 156-157v; LMAVB RS, f. 43, b. 5367, l. 1v).
- 258.1524. Barbora Adomienė (*Adamowa*) – donacija (Mažosios Merkinės bažnyčiai). Lotynų k., pergamentas, 3 antspaudai, originalas (LMAVB RS, f. 6, b. 77; Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 279).
- 259.1524. Smurgainys. Smurgainių tėvonys Mikalojus, Mykolas ir Jurgis Zenavičiai (*Nicolaus, Michael, Georgius Zenowicz*) – fundacija (Smurgainių bažnyčios altoriaus). Lotynų k., nuorašas (LVIA, f. 525, ap. 8, b. 1593, l. 8-8v; LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 157v-158; nuorašas f. 43, b. 16715, l. 2-2v).
- 260.1524. Gnieznas. Jonas Šemetovičius su žmona Ona Kęsgailaite ir sūnumis M? ir Stanislovu – fundacija (Gniezno bažnyčios). Lotynų k., transumptas (LMAVB RS, f. 43, b. 8510, l. 1-1v).
- 261.1524.02.21. Betygala. Pajūrio tijūnas Mikalojus Voločkavičius (*Nicolaus Woloczkowicz*) – donacija (Betygalos bažnyčios altoriui). Lotynų k., nuorašas (CM, nr. 132; LMAVB RS, f. 256, b. 3730; LVIA, f. 696, ap. 2, b. 986, l. 7; vertimas į lenkų k. l. 3).
- 262.1525.07.05. Žeimai. Jurgis Janaitis Zaviša (*Georgius Janowycz Zavyszycz*) su žmona Elžbieta (*Elizabeth Mykolayovna Dorgyevycz*) – fundacija (Žeimų bažnyčios altoriaus). Lotynų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 160v-161; VUB RS, f. 5-F128-32342, l. 1-2).
- 263.1526. Daugėliškiei. Vilniaus vaivada ir LDK kancleris etc Albertas Goštautas (*Albertus Gosztold*) – fundacija (Daugėliškių bažnyčios). Nuorašas, lotynų k. (LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3273, l. 6; LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 161-162; VUB RS, f. 5-F126-31934, l. 2-3v).
- 264.1526.09.17. Mikalojus, Mykolas ir Jurgis Zenavičiai – fundacija (Smurgainių bažnyčios altoriaus). Lotynų k., pergamentas, 3 antspaudai, originalas (LMAVB RS, f. 3, b. 93; Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 296).
- 265.1527. Medilas. Elžbieta Radvilienė (*Elizabeth Bogdanowna Nicolaides Radzivilonis palatina Vilnen*) – donacijos patvirtinimas (*Wolkolatha* bažnyčios). Lotynų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 163v-164).

- 266.1527.01?.04. Vilnius. Mikalojus Zenavičius (*Nicolaus Zenowicz*) – testamentas/donacija. Lotynų k., pergamentas, 4 antspaudai, nuorašas (LVIA, f. 525, ap. 8, b. 1593, l. 8v-9; LMAVB RS, f. 43, b. 16715, l. 2v).
- 267.1527.08.11. Andrius (?) su žmona Kotryna – donacija (Didžiosios Zelvės bažnyčia). Lotynų k., pergamentas, originalas (LMAVB RS, f. 1, b. 84; Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 307).
- 268.1528. Rimeika? – donacija (Pasvalio bažnyčia). Lotynų k., registras (LMAVB RS, f. 43, b. 14729a, l. 12).
- 269.1528.04.04. Vilnius. Andrius Zaviša (*Andreas Zawischicz*) – fundacija (Žeimų bažnyčios altorius). Lotynų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 167-168).
- 270.1528.?. Vilnius. Jadvyga Jonaitienė (*Hedvigi olim Stanislai Janowicz confors, filia olim Olechnowicz Sudimontowicz*) – donacija (Vilniaus katedros koplyčia). Lotynų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 43, b. 203, l. 112v-113v).
- 271.1528.07.02. Vilnius. Vilniaus seniūnas (*vicesgerens*) Albertas Kmita Kuncevičius (*Albertus Kmita Kunczowicz*) – fundacija (Pamūšio arba Saločių bažnyčios). Lotynų k., nuorašas (CM, nr. 136).
- 272.1529. Polonka(?). Polocko vaivadaitis Jonas Glebavičius (*Jan Hlebowicz*) – donacija (Polonkos bažnyčia). Lotynų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (LMAVB RS, f. 43, b. 15525, l. 1; transumptas l.2-3; nuorašas LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 65-71v; Rowell S. C., *Parapijos dangaus ir žemės globėjų vaidmuo*, p. 279).
- 273.1529. Polonka?. Feliksas Žiburtovičius (*Felix Zyburthowicz*) su žmona Sofija – donacija (Polonkos bažnyčia). Lotynų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (LMAVB RS, f. 43, b. 15524, l. 1; transumptas l. 2-3; nuorašas LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 65-71v).
- 274.1529. Polonka?. Grigorijus Hrinka (*Georgius Grynko*) – donacija (Polonkos bažnyčia). Lotynų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (LMAVB RS, f. 43, b. 15526, l. 1; transumptas l.2-3; nuorašas LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 65-71v; S Rowell S. C., *Parapijos dangaus ir žemės globėjų vaidmuo*, p. 284).
- 275.1529.08.14. Maišiagala. Motiejus Songovičius, Albertas Chrsčonovičius, Mycza Sobolova, Jokūbas Stanykovičius, Jonušas Mikolajovičius, Martynas Janovičius ir Albertas Bartoševičius – donacija (Maišiagalos bažnyčia). Lotynų k., pergamentas, 7 antspaudai, originalas (LMAVB RS, f. 3, b. 97; Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 334; reg.: LMAVB RS, f. 43, b. 12116, l. 1v).
- 276.1529.12.29. Vengrovas. Vengrovo tėvonė Marina Kostevičienė (*Marina conjunx olim Janusii Kosciwicz palatini Podlasensis etc*) – donacija (Dubičių bažnyčia). Lotynų k., nuorašas (LVIA, f. 525, ap. 8, b. 421, l. 1-3; LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 168-169).
- 277.1529. Smurgainys. Smurgainių tėvonis Jonas Zenavičius (*Joannes Gergii Zienowiewycz*) – fundacija (Smurgainių bažnyčios altorius). Lotynų k., pergamentas, 1 antspaudas, nuorašas (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 172-172v; f. 43, b. 16715, l.2v-3).

Vilniaus ir Ašmenos pranciškonų donacijos

1. 1387?. Vilnius. Vilniaus seniūnas Hanulas – donacija (Vilniaus pranciškonams). Lotynų k., registras (KDKDW, nr. 37).

2. 1407.07.24. Vilnius. Vilniaus seniūnas Albertas Manvydas (*Albertus alias Monywid*) – donacija (Ašmenos pranciškonams). Lotynų k., pergamentas, 1 antspaudas, falsifikatas (LMAVB RS, f. 256, b. 1794, l. 3-4; reg.: KDKDW, nr. 46).
3. 1410.12.06. Šalčininkai. Didysis maršalas Stanislovas Čupurna (*Stanislaus dictus Czupurna*) – fundacija (koplyčios Vilniuje pranciškonų bažnyčioje). Lotynų k., falsifikatas (KDKDW, nr. 54; nuorašas: LMAVB RS, f. 43, b. 20393).
4. 1422.07.16. Vilnius. Vilniaus miestietis Motiejus Volochas (*Mathias alias Voloch*) su žmona Dorotėja (*Dorothea*)– donacija (Vilniaus pranciškonams). Lotynų k., pergamentas, 1 antspaudas, originalas (LMAVB RS, f. 6, b. 11, nuorašas: LMAVB RS, f. 43, b. 21108; b. 21109; KDKDW, nr. 82; Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 29).
5. 1436.07.01. Teterinas. Žirmūnų tėvonis Konradas Kučukas (*Conradus alias Kuczuc*) – donacija (Vilniaus pranciškonams). Lotynų k., pergamentas, 1 antspaudas, originalas (LMAVB RS, f. 6, b. 18; Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 40; nuorašas LMAVB RS, f. 43, b. 21113; KDKDW, nr. 148).
6. 1437. Deveniškės. Jonas Goštautas su žmona Dorotėja – donacija (Vilniaus pranciškonams). Lotynų k., transumptas (LMAVB RS, f. 43, b. 21114, l. 9-9v).
7. 1437.06.24. Daugėla Girdavičius (*Dowgal Gyrdowicz*) su žmona Oluška (*Oluszka*) – donacija (Vilniaus pranciškonams). Lotynų k., pergamentas, 1 antspaudas, originalas (LMAVB RS, f. 6, b. 19; Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 41; KDKDW, nr. 150).
8. 1439.08.01. Šalčininkai. Jurgis ir Stanislovas Radvilaičiai (*Georgius et Stanislaus filii Radwylonis*) – donacija (Vilniaus pranciškonams). Lotynų k., pergamentas, 1 antspaudas, originalas (LMAVB RS, f. 6, b. 21; Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 42; KDKDW, nr. 153).
9. 1440.10.21. Vilnius. Aleksandras Mantautas (*Alexander alias Muntholt*) su žmona Elena (*Helena*) ir sūnumis Mykolu, Jonu Tautvydu, Baltramiejumi, Kondratu (*Michaele, Johanne alias Thautwil, Bartholomeo, Cunrado*) – donacija (Vilniaus pranciškonams). Lotynų k., pergamentas, 1 antspaudas, originalas (LMAVB RS, f. 6, b. 25; Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 48; KDKDW, nr. 167).
10. 1441. Vilnius. Martynas Motiejavičius (*Martinus Maczeyowicz*) su žmona Margarita (*Margaretha alias Maszka*) ir vaikais Stanislovu, Mykolu, Andriumi, Mikalojumi, Elena, Anastasija (*Stanislao, Michaele, Andrea, Nicolao, Anna, Helena, Anastacia*) – donacija (Vilniaus pranciškonams). Lotynų k., pergamentas, originalas (LMAVB RS, f. 6, b. 26; nuorašas LMAVB RS, f. 43, b. 21115; KDKDW, nr. 169).
11. 1443.07.13. Vilnius. Svyrių kunigaikštis Jonas Krigas (*Johannes alias Crig*) ir žmona Dorotėja (*Dorothea*) – donacija (Vilniaus pranciškonams). Lotynų k., pergamentas, 1 antspaudas, originalas (LMAVB RS, f. 6, b. 28; KDKDW, nr. 176).
12. 1444. Senoji Ašmena. Jurgis Petkaitis (*Georgius filius Pietcowicz*) iš Žiupronių su sūnumis Butkumi ir Jonu (*Buthcone et Iwaszkone*) – donacija (Ašmenos pranciškonams). Lotynų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 1794, l. 7; reg.: KDKDW, nr. 180).
13. 1444.02.25. Vilnius. Basilijus Vaska Sakaitis (*Basilius alias Waschko Sackowycz*) su žmona Milochna (*Mylochna*) ir dukra Kotryna (*Katherina*) – donacija (Vilniaus pranciškonams). Lotynų

- k., pergamentas, 1 antspaudas, originalas (LMAVB RS, f. 6, b. 29; Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 54; KDKDW, nr. 177).
14. 1446.03.08. Vilnius. Jonas Koniuchas (*Johannes alias Conyuch*) su žmona Margarita (*Margaretha*) ir vaikais – donacija (Vilniaus pranciškonams). Lotynų k., pergamentas, originalas (LMAVB RS, f. 6, b. 30; Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 55; KDKDW, nr. 182).
 15. 1449.09.29. Vilnius. Dorotėja Sonka (*Dorothea alias Sonka*) su sūnumi Svyrių kunigaikščiu Talimantu su sūnumi Talimatu (*Thalymuth*) – donacija (Vilniaus pranciškonams). Lotynų k., pergamentas, originalas (LMAVB RS, f. 6, b. 31; KDKDW, nr. 195; Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 58).
 16. 1450.10.16. Vilnius. Laurynas Sobolis (*Laurencius alias Sobol*) su žmona Elžbieta (*Elizabeth*) ir sūnumis Vaska, Motiejumi (*Vaszhone, Mathia*) – donacija (Vilniaus pranciškonams). Lotynų k., pergamentas, originalas (LMAVB RS, f. 6, b. 33; Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 60; KDKDW, nr. 199).
 17. 1452. Trakeliai. Magdalena Jagintienė (*Magdalena relicta Jagint*) su sūnumis Rimvydu, Sačkumi, Mykolu (*Rimouid, Saczkone, Michaela*) – donacija (Vilniaus pranciškonams). Lotynų k., pergamentas, 1 antspaudas, nuorašas (KDKDW, nr. 212).
 18. 1468.03.29. Vilnius. Vilniaus miestietis Lukas (*Lucas*) su žmona Elena (*Helena*) ir dukra Kotryna (*Katherina*) – donacija (Vilniaus pranciškonams). Lotynų k., pergamentas, originalas (LMAVB RS, f. 6, b. 42; Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 71; KDKDW, nr. 248).
 19. 1468.07.07. Vilnius. Butkus Jackevičius (*Buthko Jaczkowycz*) su žmona Anastasija (*Anasthasia*) ir sūnumis Mikalojumi, Loenardu, Stanislovu (*Nicolao, Leonardo, Stanislao*) – donacija (Vilniaus pranciškonams). Lotynų k., pergamentas, originalas (LMAVB RS, f. 6, b. 43; Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 72; KDKDW, nr. 256; reg.: LMAVB RS, f. 43, b. 21116).
 20. 1468.07.07. Vilnius. Jonas Petraitis Goštautaitis (*Johanness Petri Gasztholthowicz*) su žmona Kotryna (*Katherina alias Piethkowna*) ir vaikais - donacija (Vilniaus pranciškonams). Lotynų k., pergamentas, originalas (LMAVB RS, f. 6, b. 44; KDKDW, nr. 257).
 21. 1471.04.04. Vilnius. Maršalas ir Gardino seniūnas Stanislovas Sudivojaitis (*Stanislaus Sandziwoiewicz*) – donacija (pranciškonams Kaune). Lotynų k., nuorašas (KDKDW, nr. 269).
 22. 1472.07.05. Vilnius. Svyrių kunigaikštis Mykolas Daniuševičius (*Michael Donyvszowycz*) su sūnumi Bagdonu (*Bogdano*) - donacija (Vilniaus pranciškonams). Lotynų k., pergamentas, originalas (LMAVB RS, f. 6, b. 48; KDKDW, nr. 276).
 23. 1475.11.03. Vilnius. Petras Goštautaitis (*Petrus Gastowtowicz*) su žmona Kotryna (*Katherina*) – donacija (Vilniaus pranciškonams). Lotynų k., pergamentas, originalas (LMAVB RS, f. 6, b. 52; Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 84; KDKDW, nr. 294).
 24. 1483.09.26. Vilnius. Sofija Švirblienė (*Zophia alias Sonyka, marito meo Ywschko Szwyrbłowycz*) – donacija (Vilniaus pranciškonams). Lotynų k., pergamentas, originalas (LMAVB RS, f. 6, b. 56; Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 93; KDKDW, nr. 329).
 25. 1483. Jurgis Goštautaitis (*Georgius als Gotholtowicz*) su motina Liudmila (*Ludomilla*) ir žmona Margarita (*Margaretha*) – donacija (Vilniaus pranciškonams). Lotynų k., transumptas (LMAVB RS, f. 6, b. 258; LMAVB RS, f. 43, b. 21118).

26. 1486.03.98. Vilnius. Vaclovas ir Aleksandras Mangirdaičiai (*Venczeslaus et Allexandro Mongirdowycz*) su broliu Stanislovu Budilovičiumi (*Stanislao Budyłowycz*) ir jo sūnumi Andriumi (*Andrea*) – donacija (Vilniaus pranciškonams). Lotynų k., pergamentas, originalas (LMAVB RS, f. 6, b. 60; Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 98; KDKDW, nr. 346).
27. 1488.05.10. Vilnius. Mykolas Petraškevičius – donacija (Vilniaus pranciškonams). Lotynų k. (vertimas į lenkų k. LMAVB RS, f. 43, b. 21119, l. 3).
28. 1497.11.22. Ašmena(?). Jurgis Jonaitis (*Georgius Janowycz*) – donacija (Senosios Ašmenos pranciškonams). Lotynų k., pergamentas, 1 antspaudas (KDKDW, nr. 448).
29. 1509. Vilnius. Kotryna Skilandienė (*Katherina Szkylondzyna*) – patvirtina/atnaujina donaciją (Vilniaus pranciškonams). Lotynų k., originalas, pergamentas (LMAVB RS, f. 6, b. 94; Rowell S. C., *Winning the living*, p. 116-117).
30. 1516.06.03. Markovas. Barbora Verepienė (*Barbora Werepowa*) – testamentas/donacija (Ašmenos pranciškonams). Lotynų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 1794, l. 11).
31. 1521.12.22. Ašmena. Jokūbas, Albertas, Paulius Visgirdaičiai (*Jacobus, Albertus et Paulus Wizgierdowicz*) su Stanislovu, Mikalojumi, Venclovu Juškovičiais Visgirdaičiais (*Stanislaus, Nicolaus, Venceslaus Juszkowicz Wizgierdowicz*) – donacija (Ašmenos pranciškonams). Lotynų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 1794, l. 12).

Testamentai

1. 1455.01.13. Anykščiai. kunigaikštis Stanislovas Michailovičius (*Stanislaus Michailowicz*) – testamentas. Nuorašas, lotynų k., 1 antspaudas, falsifikatas (LMAVB RS, f. 43, b. 5404).
2. 1458. Vilnius. Jonas Manvydaitis – testamentas. Lotynų k., pergamentas, originalas (Semkowicz W., *Przywileje Witolda*, nr. 5).
3. 1460 [tiksliai data nežinoma, manoma, kad XV a. vid.]. Ivanas Zenavičius – testamentas. Lotynų k., 3 liudininkai. Turinys ir liudininkai atsispindi teismų 1486 m. byloje (LM, užrašymų 4, nr. 97).
4. 1461. Svirėnai. Svirėnų tėvonis Andrius Daugirdaitis (*Andreas Dowgyrdowycz*) - testamentas. Lotynų k., 1 antspaudas, nuorašas (KDKDW, nr. 240; reg.: LMAVB RS, f. 43, b. 18214, l. 1).
5. 1461. Svirėnai. Andrius Daugirdaitis (*Andreas Davgyrdowycz*) su savo žmona Šventochna (*Szvanthochna*) – donacija (Vilniaus bažnyčios). Lotynų k., pergamentas (KDKDW, nr. 241).
6. 1470.07.19. Vilnius. Barbora, Alekno Davainaičio žmona (*Barbara alias Vaszka consors Oliechno Dowoynowycz*) – testamentas. Lotynų k., nuorašas (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LXX).
7. 1471.06.10. Iškaldė. Vseliubo tėvonis Mikolajus Nemiraitis (*Nicolaus Nyemirowycz*) - testamentas. Lotynų k., pergamentas, 1 antspaudas, originalas (LMAVB RS, f. 6, b. 46; Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 76; transumptas LMAVB RS, f. 43, b. 8878, l. 1-3v; KDKDW, nr. 271).
8. 1473. Vaska Sakavičius – testamentas. Lotynų k., pergamentas, 1 antspaudas, originalas (AGAD, Zbiór perg. 7344).

9. 1476.03.11. Vilnius. Ona Manvydienė – testamentas. Lotynų k., pergamentas, 1 antspaudas, originalas (AGAD, Zbiór perg. 7347).
10. 1476.07.03. Kamienis. Ona Butrimaitė (*Anna filia Butrimi*) – testamentas. Lotynų k., pergamentas, 1 antspaudas, originalas (AGAD, Zbiór perg. 7348).
11. 1478.04.08. Mažoji Vaverka. Sofija Dylienė (*Zophia relicta Alexii alias Dyl*) – testamentas. Lotynų k., nuorašas (KDKDW, nr. 306).
12. 1479.09.26. Naujieji Trakai. Stanislovas Martynaitis (*Stanislaus Marczynowicz*) iš Merkinės – testamentas. Lotynų k., pergamentas, originalas (LMAVB RS, f. 6, b. 53; Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 89; KDKDW, nr. 313; nuorašai LMAVB RS, f. 43, b. 12298).
13. 1483.07.03. Vilnius. Trakų vaivada Martynas Goštautas - testamentas. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 615).
14. 1484.02.15. Kotryna Montušaitė (*Katharina Monthuschowna*) – testamentas. Lotynų k., nuorašas (KDKDW, nr. 339).
15. 1484.10.31. Paberžė. Jackus Vieštortovičius (*Jacko Wiestortowicz*) – testamentas. Lotynų k., nuorašas (KDKDW, nr. 342; reg.: LMAVB RS, f. 43, b. 13652, l. 1).
16. 1487.?. Ašmena. Barevo tėvonis Jonas Zadovgas (*Joannes Z(S)adowg*) – testamentas. Lotynų k., 1 antspaudas, nuorašas (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 60-60v).
17. 1488.04.23. Vilnius. Jurgis, Jono Goštauto sūnus - testamentas. 1 antspaudas, registras (LM, užrašymų 1, nr. 61; AGAD, AR, XI, s. 1, l. 22).
18. 1489.08.15. Vilnius. Albertas Juškonis (*Albertus Juschkonis*) – užrašo žmonai įvairias valdas (testamentas?). Lotynų k., pergamentas, originalas (LMAVB RS, f. 6, b. 62; Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 100; KDKDW, nr. 363).
19. 1490.09.18. Vilnius. Trobų kunigaikštienė - testamentas. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 116).
20. 1491.03.30. Ušakovas. Steponas Andruškovičius Jatolgovičius Radvila (*Stefanus Andruszkowicz Jatolgowicz alias Radziwill*) iš Ušakovo – donacija (Ušakovo bažnyčios)/testamentas. Lotynų k., pergamentas, originalas (LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3268, l. 1; nuorašas l. 3; KDKDW, nr. 370).
21. 1492. Vladislovas Vlotko (*Vladislaus als Vlotko*) – testamentas. Lotynų k., 1 antspaudas, nuorašas (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 63v-64).
22. 1492.09.26. Vilnius. Eišiškių seniūnas Jokūbas Hanusovičius (*Jacobus Hannussowycz*) – testamentas. Lotynų k., nuorašas (KDKDW, nr. 390).
23. 1495.03.19. Polonka?. Paulius Suchodolskis – testamentas. Lotynų k., pergamentas, originalas (AGAD, Zbiór perg. 6139).
24. 1495.05.27. Viduklė?. Mikalojus Kibortovičius (*Nicolaus Kyborthowycz*) – testamentas. Lotynų k., popierius, 3 antspaudai, originalas (LVIA, f. 1282, ap. 5, b. 27, l. 7).
25. 1495.06.23. Vilnius. Ona Kareivaitė Ginvilienė (*Anna Bohdana Correiowna relicta Naczko Gynwyłowicz*) iš Vilniaus vyskupijos – testamentas. Lotynų k., nuorašas (KDKDW, nr. 430; transumptas LVIA, f. 1135, ap. 2, b. 19, l. 23-23v).
26. 1495.12.27. Trobos. Marija (*Marina*) iš Trobų – testamentas. Originalas, pergamentas, lotynų k. (AGAD, Zbiór perg. 7391).

27. 1496.?. Ušakovas?. Sofija Butrilavičienė (*Zuphia olim uxor dni Nicolai Butrilowicz*) – testamentas. Lotynų k., transumptas, 6(?) antspaudai (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 74v-75).
28. 1498.05.13. Vilnius. Mstislavlio žemionis Jonas Cholchistevičius (*Joannes alias Iwaszko Cholchistewic*) – testamentas. Lotynų k., nuorašas (KDKDW, nr. 453).
29. 1499.04.05. Dieveniškės. Ona Goštautienė - testamentas. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 614).
30. 1499.06.25. Vilnius. Vaclovas Jokūbaitis Nemira - testamentas. Lotynų k., 1 antspaudas, originalas (LMAVB RS, f. 1, b. 31; Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 121).
31. 1499.08.13. Jatveskas. Julijona Mantautienė (*Vliana Duchna olim Barthosch Montolt capitanei de Bielsko relictā*) - testamentas. Lotynų k., nuorašas (KDKDW, nr. 465).
32. 1500. Mykolas Petkovičius (*Michael Pyetkowicz*) – testamentas. Lotynų k., transumptas (LMAVB RS, f. 43, b. 13633).
33. 1500. Viduklė?. Mickus Jurgaitis (*Mytsko filius Georgy*) iš Lalų – testamentas. Originalas, lotynų k., popierius, 1 antspaudas (LVIA, f. 1282, ap. 5, b. 28, l. 1).
34. 1500?. LDK vėliavininkas Mikalojus Jundzila – testamentas. Lotynų k., pergamentas, registras (Sapiegų archyvo inventorių, p. 15).
35. 1501. Viduklė. Mickus Jurgaitis (*Myczko filius Georgy*) iš Lalų – testamentas. Lotynų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (LVIA, f. 1282, ap. 5, b. 29, l. 1).
36. 1502.09.26. Varniai. Elena Daugirdaitė Petkonienė (*Helena Daugirdowna relictā olim Piathkonis*) - testamentas. Lotynų k., pergamentas, originalas (LMAVB RS, f. 1, b. 34; Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 139).
37. 1502. Polonka. Senka Visadavičius (*Szyenko Wyszadowycz*) – testamentas. Lotynų k., nuorašas (KDKDW, nr. 538).
38. 1504. Elžbieta Ivaškevičienė (*Helizabeth consors Alberti Iwaszkowicz*) – testamentas. Lotynų k., 1 antspaudas, nuorašas (LMAVB RS, f. 43, b. 8502; b. 80503).
39. 1504.06.02. Valkaviskas. Kotryna, Kauno vietininko Alberto Kolčkos žmona - testamentas. Lotynų k., pergamentas, originalas (LMAVB RS, f. 1, b. 38; Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 152).
40. 1505.08.25. Kernavė(?). Mikalojus Mackovičius (*Nicolai Maczkowicz*) – testamentas. Lotynų k., nuorašas (KDKDW, nr. 590; transumptas LVIA, f. 1135, ap. 2, b. 19, l. 23v).
41. 1505.10.06. Medininkai. Jurgis Getkantavičius (*Georgius Gieytkontowicz*) - testamentas. Lotynų k., nuorašas (CM, nr. 104).
42. 1505.11.03. Jodiškės. Albertas Ivaškovičius (*Albertus Ivaschkowycz*) iš Vilniaus vyskupijos - testamentas. Lotynų k., pergamentas, 1 antspaudas, nuorašas (KDKDW, nr. 593; nuorašas/ištrauka LMAVB RS, f. 43, b. 20141).
43. 1506.05.10. Vilnius. *Elžbieta Ivaškevičienė* (*Helizabeth relictā Alberti Iwaszkowycz*) - testamentas. Lotynų k., pergamentas (KDKDW, nr. 601).
44. 1506.07. Batakliai?. Baltramiejus Borvainovičius (*Bartolomeus als ?udzusz Borvoynowicz*) – testamentas. Lotynų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (LVIA, f. 1282, ap. 5, b. 31, l. 1).
45. 1507.03.27. Vilnius. Aleksandras Mongirdovičius (*Alexandri Mongirdovicz*) - testamentas. Lotynų k., nuorašas (nuorašas? LMAVB RS, f. 43, b. 12299; KDKDW, nr. 617).

46. 1510.06.03. Jadvyga Jurgaitė (*Hedwigis filia Georgii Juchnowicz*) – testamentas. Lotynų k., transumptas (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 98v-99; Acta primae visitationis, p. 125, nr. 10).
47. 1512.08.01. Zelva?. Sofija Radvilienė (*Zophia consors olim Nicolai Radvilovicz*) – testamentas. Lotynų k., pergamentas, 1 antspaudas, originalas (AGAD, Zbiór perg. 7454).
48. 1512. Scholinas. Albertas Juškovičius (*Albertus Juskowicz*) – testamentas. Lotynų k., 2 antspaudai, transumptas (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 107v-108; reg.: Błaszczuk G., Regestry, nr. 47; žr. patvirtinimą 1514.01.23).
49. 1513.05.23. Okszwanty. Motiejus Volčkovičius (*Mathias Wolczkowicz de Oswakszthy*) – testamentas. Lotynų k., transumptas (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 109-109v; reg.: Błaszczuk G., Regestry, nr. 50).
50. 1514. Cholchla?. Marina Andriejavičienė (*Marina Wladiczanka, coniunx Stanislai Andrzeiowicz*) – testamentas. Lotynų k., transumptas (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 109v-110; Acta primae visitationis, p. 134, nr. 15; reg.: Błaszczuk G., Regestry, nr. 59).
51. 1514. Vilnius. Margarita Petkevičienė – bažnyčios donacija (atnaujina savo vyro Jurgio Petkevičiaus donaciją ir prideda vyro testamentu paliktą palikimą - rašte įrašytas tas 1500 m. testamentas). Lotynų k., transumptas/nuorašas (LMAVB RS, f. 43, b. 13633).
52. 1514.01.23?. Jurgis Juškovičius su žmona Ona, Serafinas Mikalojaitis su žmona Elžbieta ir Jonas Paškovičius su žmona Sofija – patvirtina Alberto Juškovičiaus testamentą (1512 m.). Lotynų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 107-108; reg.: Błaszczuk G., Regestry, nr. 52).
53. 1514.09?.20. Motiejus Černevičius – užrašo (testamentas?) valdas sesei Huščai? Černevičovnai Jofepovai. Registras (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. xp. 4462, л. 7об).
54. 1516.06.03. Markovas. Barbora Verepovienė (*Barbora Werepowa*) – testamentas/donacija (Ašmenos pranciškonams). Lotynų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 1794, l. 11).
55. 1517.01. Vilnius. Vilniaus vaivados ir LDK kanclerio Mikalojaus Radvilo maršalas Andrius Jurgevičius (*Andreas Jurgewicz*) - testamentas. Lotynų k., 6 antspaudai, nuorašas (LVIA, f. 716, ap. 2, b. 49, l. 4-5).
56. 1517.03.01. Baltramiejus – testamentas. Lotynų k., nuorašas (LVIA, f. 696, ap. 2, b. 986, l. 8; vertimas į lenkų k. l. 3-4 – čia nurodytas kitas mėnuo - rugsėjis).
57. 1517.05.13. Palenkės vaivada etc Jonas Sapięga (*Johannes Sopiha*) – testamentas. Lotynų k., pergamentas, 1 antspaudas, originalas (AGAD, Zbiór perg. 7475).
58. 1517.11.01. Vaistamas?. Ona Iljiničienė (*Anna Hylniczowa*) – testamentas. Lotynų k., pergamentas, 1 antspaudas, originalas (AGAD, Zbiór perg. 7476).
59. 1518.07.28. Volpa. Alšėnų kunigaikštienė Sofija Alšėniškė (*Zofia de Choszowa dux Olshaniensis*) iš Chožovo – testamentas. Lotynų k., pergamentas, 1 antspaudas, originalas (AGAD, Zbiór perg. 8443).
60. 1518.12.08. Brestas. LDK iždininkas ir Kauno seniūnas Abraomas Jozefavičiaus - testamentas(?). Registras (LM, užrašymų 1, nr. 668).
61. 1520. Sofija Radvilienė (*Zophia coniunx Nicolai Radvilowicz*) – testamentas. Lotynų k., 1 antspaudas, nuorašas (AGAD, AR, XV, t. 11, p. 26, l. 1-6).

62. 1520.01.25. Vilnius. Vilniaus miestietis, pirklys Morkus Petravičius – testamentas. Lotynų k., pergamentas, 1 antspaudas, originalas (LMAVB RS, f. 6, b. 114; Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 238).
63. 1520.06.10. Vilnius. Maišiagalos žemionis Martynas Radvilas (*Martinus Radywyl*) - testamentas. Lotynų k., pergamentas, 8? antspaudai, originalas (LMAVB RS, f. 3, b. 87; Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 99, nr.239; Acta primae visitationis, p. 137, nr. 19).
64. 1521.03.03. Svyriai. Kasparas Hermanavičius – testamentas. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 646).
65. 1521.04.30. Maišiagala. Martynas Radvilas Volčkovičius (*Martinus Radwyl Wolczkowicz*) iš Maišiagalos - testamentas. Lotynų k., pergamentas, 1 antspaudas, originalas (LMAVB RS, f. 3, b. 88 su nuorašu; Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 247; reg.: ПГАДА, ф. 1603, оп. 12, ед. xp. 87, л. 213о6; LMAVB RS, f. 43, b. 12116, l. 1).
66. 1522.05.28. Vilnius. Simono Kibartaičio testamento įgyvendinimas – dovanojimas bažnyčiai. Lotynų k., išrašas (Acta primae visitationis, p. 73, nr. 51 [45b]).
67. 1522.02.16. Horodiščė. Elena Aleknienė (*Helena Olechnowa*) – testamentas. Lotynų k., 6? antspaudai, nuorašas (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 134v-135; reg.: Błaszczyk G., Registry, nr. 144).
68. 1522.05.11. Vilnius. Trakų kaštelionas ir Slanimo seniūnas Jonas Mikalojaitis Radvila (*Joannes Nicolai Radivili*) – testamentas. Lotynų k., pergamentas, 9 antspaudai, originalas (AGAD, Zbiór perg. 7507; reg.: AGAD, AR, XI, s. 2, l. 1).
69. 1522.06.18. Vilnius. Marina, Jono Zavišos žmona – testamentas. Registras (Błaszczyk G., Registry, nr. 166).
70. 1522.09.30?. Vilniaus pilis. Jonas Siečkus – testamentas (patvirtintas notaro?). 6 antspaudai, registras (AGAD, AR, XI, s. 1, l. 20).
71. 1523. Ukmergė. Šimkus Jarubovičius – testamentas . Lotynų k., pergamentas, 7 antspaudai, registras (Archiwum książąt Sanguszków, t. III, nr. CCLXV).
72. 1523.05.15. Panemunė. Žemaičių seniūnaitis Mikalojus Stanislovaitis Jonaitis Kęsgaila (*Nicolaus Stanyslawowicz Yanowycza*) - testamentas. Lotynų k., pergamentas, 9 antspaudai, originalas (LMAVB RS, f. 6, b. 125; Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 272; reg.: CM, nr. 131).
73. 1524.03.24. Vilnius. Kotryna Sutkienė Galminienė – testamentas. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 238).
74. 1527.?04. Vilnius. Mikalojus Zenavičius (*Nicolaus Zenowicz*) – testamentas. Lotynų k., 3 antspaudai, nuorašas (LVIA, f. 525, ap. 8, b. 1593, l. 8v-9).
75. 1527.05.06. Vilnius. Jonas Jundzilas (*Joannes Jundzilo*) – testamentas. Lotynų k., pergamentas, originalas (LMAVB RS, f. 6, b. 136; Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 303; nuorašas LMAVB RS, f. 6, b. 263, l. 122-124).
76. 1528.02.24. Vilnius. Polonia Tomkovaitė Mažeikinė – testamentas. Registras (LM, užrašymų 1, p.99, nr.471).

77. 1529.05.18. Tomas Vločkovičius (*Thomas Wloczkowicz*) – testamentas. Lotynų k., originalas, 6 antspaudai (LMAVB RS, f. 6, b. 139; Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 325; transumptas LMAVB RS, f. 6, b. 140).
78. 1529.05.20. Dworzec. Mikalojus Mikalojaitis Kęsgaila (*Nicolao Nicolaidis Kijsgal*) – testamentas. Lotynų k., pergamentas, 5 antspaudai, originalas (AGAD, Zbiór perg. 7560; transumptas AGAD, AR, XI, s. 57, l. 3-6).
79. 1529.09.27. Paulius Pač Mackovičius (*Paulus Pacz Mackowicz*) – testamentas. Lotynų k., transumptas (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 170v-171v).

Pardavimai

1. 1449.11.02. Vilnius. Dargis Getautaitis (*Dorgys Gethowthowyz*) - parduoda valdas Vilniaus vyskupo prievaidui Motiejui (*Mathie*). Lotynų k., pergamentas, originalas (KDKDW, nr. 196).
2. 1464.08.27. Vilnius. Leonas Timoševičius (*Lewko Thymoszewicz*) su sūnumis Simonu, Vaškumi, Jačkumi, Pauliumi (*Simone, Waszkone, Jaczkone, Paulo*) – patvirtina, kad gavo pinigų už parduotą žemę iš Martyno Goštauto (*Martino Gastolthowicz*). Lotynų k., pergamentas, originalas (Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 69; KDKDW, nr. 245).
3. 1471.09.30. Vilnius. Kotryna Montusienė (*Katherina Monthussowa*) – parduoda valdas Vilniaus vyskupui Jonui (*Johanni*). Lotynų k., pergamentas, originalas (Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 77; KDKDW, nr. 273).
4. 1471.11.15. Vilnius. Jonas Sverpkovičius (*Iwaszko Swyerpkowicz*) su žmona Sonka (*Sonca*) ir vaikais – parduoda valdas Vilniaus pranciškonams. Lotynų k., nuorašas (KDKDW, nr. 274).
5. 1474.08.09. Ašmena(?). Ašmenos tėvonis Stanislovas Daukševičius (*Stanislaus Dauxewycz*) – parduoda valdas Vilniaus vyskupui Jonui. Lotynų k., nuorašas (KDKDW, nr. 285).
6. 1475.04.15. Vilnius. Alekna Vizgirdienė (*Olechno Wyszgurd consors*) su sūnumis Jurgiu, Nekrošiumi, Martynu, Mikalojumi, Albertu, Jokūbu, Jonu ir Pauliumi (*Georgio, Nyekrasz, Martino, Michaele, Alberto, Jacobo, Joanne et Paulo*) – parduoda valdas Vilniaus vyskupui Jonui (*Joanni*). Lotynų k., nuorašas (KDKDW, nr. 291).
7. 1480. Vilnius. Mikalojus Piotraškevičius (*Michael Piotraszkwicz*) su žmona Liudmila (*Ludmila*) – parduoda valdas Vilniaus pranciškonams. Lotynų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 43, b. 21117).
8. 1482. Jonas Svirplovichius (*Iwaszko Swirpłowicz*) – parduoda valdas Vilniaus pranciškonams. Lotynų k., pergamentas, 1 antspaudas, originalas (BiblCzart, perg. 1214; KDKDW, nr. 326).
9. 1483. Vilnius. Alekna Volčkovičius (*Alexius alias Olechno Wolczkowycz*) su žmona Barbora (*Barbara*) – parduoda valdas Vilniaus pranciškonams. Lotynų k., nuorašas (KDKDW, nr. 333).
10. 1483. Vilnius. Bagdonas Bytoltovičius (*Bogdan Bytholthowicz*) – parduoda dalį valdų ir kitą dalį dovanoja Vilniaus pranciškonams. Lotynų k., nuorašas (KDKDW, nr. 334).
11. 1484.03.24. Vilnius. Jurgis Getautaitis (*Georgius Gotholtowycz*) – parduoda savo valdą Vilniaus vyskupui Andriejui. Lotynų k., pergamentas, 1 antspaudas, originalas (Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 95; KDKDW, nr. 340).

12. 1486. Vilnius. Motiejus Voišnaravičius (*Mathias Woysznarowicz*) su žmona Milochna (*Milochna*) – parduoda valdas Vilniaus pranciškonams. Lotynų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 43, b. 21120).
13. 1486.07.10. Mikalojus Petraškovičius (*Michael Pyotraschkowycz*) su žmona Ludmila (*Lludimilla*) – parduoda valdas Vilniaus pranciškonams. Lotynų k., pergamentas, 1 antspaudas, nuorašas (KDKDW, nr. 347; LMAVB RS, f. 43, b. 21117).
14. 1487.09?.04. Vilnius. Jonas Vošnarovičius (*Johannes Wosthnarowicz*) – parduoda valdas Vilniaus pranciškonams. Lotynų k., pergamentas, nuorašas (KDKDW, nr. 359; LMAVB RS, f. 43, b. 21121).
15. 1488.02?.06?. Giedraičiai?. Giedraičių tėvonis Petras (*Petrus*) – parduoda valdas Stanislovui Voigalovičiui (*Stanislai Woygalowicz*). Lotynų k., pergamentas, 1 antspaudas, originalas (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, е. xp. 1394, л. 1; nuorašas: ф. 1603, оп. 4, ед. xp. 1395, л. 1; reg.: ф. 1603, оп. 4, ед. xp. 87, л. 170).
16. 1491.01.07. Vilnius. Narbutas Ginvilovičius (*Narbut Gynuilowicz*) – parduoda valdas Vilniaus vyskupui Andriui. Lotynų k., pergamentas, originalas (Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 101; KDKDW, nr. 369).
17. 1491/1522. Jokūbas Jonaitis Malodobras – parduoda valdas Ušakovo prižiūrėtojui Vaclovui. Lotynų k., registras (Błaszczyk G., Registry, nr. 87).
18. 1492.02.15. Vilnius. Žemaičių seniūnas Stanislovas Jonaitis (Kęsgaila) (*Stanislaus Janowicz*) – parduoda valdas Jadvygai? Mikalojienei (*consorti Nicolai de Taneczyn*). Lotynų k., pergamentas, 1 antspaudas, originalas (AGAD, Zbiór perg. 6730; Sapiegu archyvo inventorius, p. 98).
19. 1495.07.21. Vilnius. Vilniaus vaitas Jukna Laurinavičius (*Jachno Lawrinowycz*) su sūnumis Vilniaus katedros kanauninku Bernardu (*Bernardo*), Mykolu, Andriumi, Jokūbu (*Nicolao, Andrea, Jacobo*) ir dukromis Sofija, Margarita, Ona (*Zophia, Margaretha, Anna*) – parduoda valdą Vilniaus pranciškonams. Lotynų k., pergamentas, originalas (Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 114; KDKDW, nr. 433).
20. 1496. Vilnius. Kenos tėvonis Bagdonas Bitoldkavičius (*Bogdan Bytoldkowicz*) su sūnumis Jonušu ir Martynu (*Januszkonis et Martini*) – parduoda valdas Vilniaus pranciškonams. Lotynų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 43, b. 21123).
21. 1496.03.12. Vilnius. Mykolas Mišovičius (*Michael Myszczowicz*) iš Kenos – parduoda valdas Vilniaus pranciškonams. Lotynų k., pergamentas, 1 antspaudas, nuorašas (KDKDW, nr. 437).
22. 1496.05.08. Vilnius. Bagdonas Bytoltovičius (*Bogdan Bytolthowycz*) iš Kenos su sūnumis Jonušu ir Martynu (*Januschkonis et Martini*) – parduoda valdas Vilniaus pranciškonams ir dalį dovanoja. Lotynų k., pergamentas, 1 antspaudas, nuorašas (KDKDW, nr. 441).
23. 1496.10.10. Vilnius. Mykolas Myščovičius (*Michael Myszczowicz*) – parduoda valdas Vilniaus pranciškonams. Lotynų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 43, b. 21122).
24. 1496?. Bagdonas Bytoltavičius (*Bochdan Bytholtowycz*) – parduoda Vilniaus pranciškonams. Lotynų k., registras (KDKDW, nr. 444).
25. 1497. Medininkai. Svetoslavas Petraševičius (*Swiatoslaus Piotraszewicz*) – parduoda valdas Albertui Ivaškovičiui (*Alberti Iwaszkowicz*). Lotynų k., pergamentas, 3 antspaudai, originalas

- (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2347, л. 2; nuorašas л. 1; reg.: ф. 1603, оп. 12, ед. хр. 87, л. 182).
26. 1498.06.05. Senoji Ašmena. Voruša Vasilkienė (*Worusza Wasilkowa*) su dukromis Kotryna, Ona, Barbora, Elžbieta (*Catherina, Anna, Barbora, Helizabet*) – parduoda valdas Ašmenos pranciškonams. Lotynų k., popierius, 1 antspaudas, nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 1794, l. 10; reg.: KDKDW, nr. 458).
 27. 1499. Vilnius. Barbora Bogumilienė (*Barbara Bohumilowa*) su sūnumis Mikalojumi ir Izaijumi (*Nicolao et Isai Bohumilowicz*) – parduoda valdas Vilniaus pranciškonams. Lotynų k., pergamentas, 2 antspaudai, nuorašas (BiblCzart, rękop. 2094 IV, l. 22v-23; KDKDW, nr. 463).
 28. 1500.07.12. Vilnius?. Jurgis Jakelovičius (*Gregorius Jakieyłowicz*) – parduoda valdas Vilniaus pranciškonams. Lotynų k., popierius?, 1 antspaudas, nuorašas (LMAVB RS, f. 43, b. 21123, l. 1; b. 21125; KDKDW, nr. 472).
 29. 1501. Ramygala. Martynas Romanovičius (*Martinus Romanowicz*) – pardavimas bajoro Galtovičiaus(?) žmogui Beinarui Gintautavičiui (*laborioso Beinaro Gyntyathowicz homini nobilis ? Galtowycz*). Lotynų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (LVIA, f. 1294, ap. 1, b. 1, l. 1).
 30. 1503.05.10. Vilnius. Kotryna Sovičiovienė (*Katherina Sowyczowa soror germana Hanus et Chwyethko Dawgyerdowycz*) su dukra Miloslava (*Miloslava*), taip pat Jonu Jačkevičiumi (*Joannes Jaczkyewycz*) ir kitais giminaičiais – parduoda valdas Vilniaus vyskupui Albertui (*Alberto*). Lotynų k., nuorašas (KDKDW, nr. 542).
 31. 1504. Boruta Stankovičius (*Borutha Stankowicz*) – parduoda žmogų Ušakovo klebonui Venceslavui (*Venceslao*). Lotynų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 1966).
 32. 1505.12.28. Bernardas Stanevičius – parduoda valdą Maišiagalos altariškai Petriui. Registras (KDKDW, nr. 594).
 33. 1505.05.25. Bžozai. Mikalojus Girstautovičius (*Micolaus Girstautowicz*) ir Stanislovas Venclavovičius (*Stanislao Wianclawowicz*) – donacija (Bžozų bažnyčios); Stanislovas Venclavovičius – parduoda valdas (taip pačiai bažnyčiai?). Lotynų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 87v-88).
 34. 1507.06.02. Vilnius. Mikalojus Juračičius Vazgalovičius (*Nicolai Juraczycz als Wazgalowicz*) – parduoda valdas Mikalojui Ničanui. Originalas, pergamentas, 6 antspaudai, lotynų k. (AGAD, Zbiór perg. 7434).
 35. 1513.04.20. Iškalde. Jonas Petraitis Nemiraitis - turto pardavimas. Registras (Błaszcyk G., Registry, nr. 48).
 36. 1511. Kražiai. Bernotas Šatkovičius – parduoda valdas bajorės Laurinovos žmogui Jonui Spakčiui. Lotynų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (LMAVB RS, f. 37, b. 783).
 37. 1511?.08.07. Stanislovas Kiedorčičius – parduoda valdas pranciškonų vikarui Petriui. Registras (Błaszcyk G., Registry, nr. 31).
 38. 1516.02.10. Vilnius. Stanislovas Motiejaitis (*Stanislaus Maciejowicz*) su žmona ir vaikais – parduoda valdas Vilniaus pranciškonams. Lotynų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 43, b. 21126; reg.: Błaszcyk G., Registry, nr. 70).

39. 1517.09.08. Vilnius. Albertas Mikalojaitis (*Albertus Michailowicz*) – parduoda valdas Vilniaus pranciškonams. Lotynų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 43, b. 21127; reg.: Błaszczyk G., Regestry, nr. 83).
40. 1517. Ušakovas?. Ušakovo tėvonis Jokūbas Janaitis Malodobras (*Jacobus Malodobry Janowicz*) – praduoda valdas Ušakovo bažnyčios kuratoriui Venclovui (*Venczeslao*). Lotynų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 122-122v).
41. 1520. Mikalojus Hancevičius (*Nicolaus Hanczewicz*) iš Sudervės su žmona Agniete (*Agnete*) – parduoda valdas Markui Lepkavskiui (*Marko Lepkowski*) ir jo žmonai Apolonijai (*Apoloniae*). Lotynų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 131v-132; reg.: Błaszczyk G., Regestry, nr. 132).
42. 1521.01.11. Vilnius. Jadvyga Jonienė (*Edvigis Janowna*) – parduoda valdas Stanislovui Skapui (*Stanislao Skap*). Lotynų k., pergamnetas, originalas (LMAVB RS, f. 5, b. 5; Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 243).
43. 1525.07.03. Ramygala. Barbora Augustienė (*Barbara Augustinia*) su sūnumi Stanislovu ir dukra Margarita (*Stanislao et Margarita*) – parduoda valdas Ramygalos miestiečiui Jonui Šupui (*Jones Szup*). Lotynų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 160-160v).
44. 1526. Pasvalys?. Pasvalio miestiečiai Petras Buydek, Naruševičius, Rimeiša ir kt. – parduoda valdas ?. Lotynų k., registras (LMAVB RS, f. 43, b. 14729a, l. 4v).
45. 1526.04.19. Bžozai. Albertas Kžčonovičius (*Albertus Kzczonowicz*) – parduoda valdas Mikalojui Andriejovičiui (*Nicolao Andzeczyowicz*). Lotynų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 162-162v).
46. 1527. Ramygala. Bernardas Butymovičius (*Bernardus Buthymowicz*) su sūnumi Mikalojumi (*Nicolao*) – parduoda valdas Ramygalos altaristai Albertui (*Alberto*). Lotynų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 164).
47. 1527. Ramygala?. Jonas Janaitis (*Joannes Janowicz*) – parduoda valdas Ramygalos altaristai Albertui (*Alberto*). Lotynų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 162v).
48. 1527. Vilnius. Margarita Jučaitė (*Margaretha Juczowa*) su vyru Jurgiu Mikalojavičiumi (*Georgio Mikalaiewicz*) - parduoda valdas Onai Rudienei (*Anne Makoczowa uxori Joannis Rudzis*). Lotynų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 3203).
49. 1528. Svyriai?. Ona Kasparienė (*Anna Casparowa Hermanowicza*) – parduoda valdas Aleksejui Piotrovičiui ir jo sūnui Jonui. Lotynų k., pergamentas, 1 antspaudas, originalas (AGAD, Zbiór perg. 5884).
50. 1529. Pasvalys?. Petrašovičius ir žmona Olechnovič Myčovič – parduoda valdas ?. Lotynų k., registras (LMAVB RS, f. 43, b. 14729a, l. 4v).
51. 1529. Vilnius. Bagdonas Karpavičius – parduoda valdą Vilniuje auksakaliui Gerasimui(?). Vilniaus miesto rotušės akto išrašas (LVIA, f. 610, ap. 3, b. 156, l. 2-3).
52. 1529.01.01. Bajoro Gabrieliaus Andruškavičiaus žmogus Makelis Martynavičius – parduoda lauką Maišiagalos altaristai. Lotynų k., originalas (LMAVB RS, f. 43, b. 12124).

Kita

1. 1443-1458(?).07.15. *W Oluszynie*. Trakų vaivada Jonas Manvydaitis – užrašo valdas tarnui Jackui. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 593).
2. 1459.04.06. Vilnius. Trakų kaštelionas ir Naugarduko vietininkas Alekna Davainaitis (*Oliechno Dowoynowicz*) – dovis žmonai Barborai (*Barbare alias Vascze*). Lotynų k., nuorašas (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LIII).
3. 1461.09.29. Voložinas. Vilniaus seniūnas Vaitiekus Manvydaitis – suteikia valdas savo tarnui Jackui Grymackiui. Lotynų k., 1 antspaudas, registras (LM, užrašymų 1, nr. 632).
4. 1461. Andrius Daugirdaitis – suteikia valdas savo tarnui Andriui. Lotynų k., pergamentas, 1? antspaudas, originalas (LMAVB RS, f. 6, b. 37; Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 68).
5. 1461. Andrius Daugirdaitis – suteikia valdas savo tarnui Andriui. Lotynų k., pergamentas, 1 antspaudas, originalas (LMAVB RS, f. 6, b. 38; Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 67; KDKDW, nr. 239).
6. 1478.05.08. Vilnius. Petras Davnovičius (*Petrasch Dawnowycz*) su sūnumi Mikalojumi (*Michaele*) – įkeičia valdas Vilniaus pranciškonams. Lotynų k., nuorašas (KDKDW, nr. 308).
7. 1483.12.09. Vilnius. Elžbieta Sakavičienė – dovanoja valdas vyrui Albertui Sakavičiui. Lotynų k., pergamentas, originalas (LMAVB RS, f. 6, b. 57; Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 94).
8. 1484. Milochna Gedgaidienė (*Milochna relicta Petri als Szenko Gyedygoldowicz*) – dovanoja valdas Jurgiui Iljiničiui (*Georgio filio Ivaszko Ilinicz*). Lotynų k., pergamentas, 1 antspaudas, originalas (AGAD, Zbiór perg. 7371).
9. 1487. Vaska, Bagdonas ir Lukas Mackavičiai - privilegija, kuria suteikiama laisvė dviems savo valstiečiams broliams Hucevičiams išsikelti gyventi į Vilnių. Lotynų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 3180).
10. 1489.08.15. Vilnius. Albertas Juškonis (*Albertus Jvschkonis*) – dovis žmonai Onai (*Anne Talkonis*). Lotynų k., pergamentas, originalas (Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 100; KDKDW, nr. 363).
11. 1489.08.21. Vilnius. Albertas Ivaškevičius (*Albertus Ivaschkowycz*) - dovis žmonai Elžbietai (*Elizabeth*); o ji užrašo trečdalį savo valdų vyrui ir donuoja Losokino bažnyčią. Lotynų k., nuorašas (KDKDW, nr. 364; nuorašai LVIA, f. 525, ap. 8, b. 913, l. 1-1v, 3-3v).
12. 1490.08.13. Vilnius. Vilniaus vaivada ir LDK kancleris Alekna Sudimantaitis - užrašo valdas savo dukrai Sofijai ir jos vyrui Aleksandrui bei donuoja bažnyčią (Hazove). Registras (LM, užrašymų 1, nr. 239).
13. 1492.04.24. Vilnius. Sofija Radvilienė (*Zophia Moniwidowna coniux Nicolai Radivilovicz*) – užrašo valdas velionio brolio žmonai Elžbietai. Lotynų k., pergamentas, 4 antspaudai, originalas (AGAD, Zbiór perg. 7386).
14. 1496.09.29. Musninkai. Vilniaus vaivada ir LDK kancleris Mikalojus Radvilaitis (*Nicolaus Radiwilowicz*) – užrašo dukrai Onai (*Anna*) kraitį, kuri ištekėjo už Mazovijos kunigakščio Konrado (*Conrado*). Lotynų k., pergamentas, 1 antspaudas, originalas (AGAD, Zbiór perg. 7398).

15. 1504.04.11. Goniondzas. Stanislovas Špakas – adopcija/įsūnija Mikalojų Radvilą. Lotynų k., pergamentas, originalas (LMAVB RS, f. 1, b. 37; Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 151).
16. 1506. Elžbieta, našlė mirus Vaitiekui Ivaškovičiui – įkeičia valdas Vilniaus ? Jonui Lubžiui/Lubičiui. 5 antspaudai, registras (AGAD, AR, XI, s. 1, l. 18-19).
17. 1506.10.08. Piskas. Kunigaikštis Fiodoras Ivanovičius Jaroslavičius (*Fiedor Iwanowicz Jaroslawicz*) – valdų mainai su Pinsko pranciškonu Pauliumi (*Paulo*). Lotynų k., nuorašas (KDKDW, nr. 614).
18. 1508.12.05. Vilnius. Ona Račevič – adopcija/įdukrina Apolomą Tomkovieneę. Lotynų k., registras (LM, užrašymų 1, nr. 49).
19. 1511. Ušakovo valdytojas Vaclovas – leidimas valstiečiui susikeisti žemėmis. Lotynų k., pergamentas, originalas (Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 194).
20. 1512.02.18. Vilnius. Ivanas Ivanovičius Koška – įkeičia valdas Mikalojui Radvilai. Lotynų k., nuorašas (MVB RS, f. 256, nr. 70, l. 15-19; LMAVB RS, f. 6, b. 263, l. 36-38; reg.: Błaszcyk G., Registry, nr. 41).
21. 1515. ? Pacas (*Pac*) – dovanoja valdas Petrui Bielevičiui (*Petrus Bielewicz*). Lotynų k., nuorašas (VUB RS, f. 77, b. 106)
22. 1518.04.08. Vilnius. Barbora Butrimienė (*Barbara Juryevna relictai Nicolai Butrimovicz*) – užrašo valdas sesei Jadvygai. Lotynų k., pergamentas, 2 antspaudai, originalas (AGAD, Zbiór perg. 7485).
23. 1518.07.22. Vilnius. Jonas Andriejaitis Soltanas – skolaraitis Vilniaus kapitulai. Registras (Błaszcyk G., Registry, nr. 91).
24. 1519.03.10. Goniondzas. Naugarduko vaivada Jonas Zaberezinskis (*Iohannes de Zebrzezie*) – dovis žmonai Sofijai (*Zofie*). Lotynų k., pergamentas, 1 antspaudas, originalas (AGAD, Zbiór perg. 7492; reg.: AGAD, AR, XXVII, s. 9, l. 906).
25. 1519.06.16. Goniondzas. Mikalojus Radvila – dovanoja valdas Jonui Slavinskiui. Lotynų k., pergamentas, originalas (LMAVB RS, f. 1, b. 64; Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 231).
26. 1520.07.20. Mikalojus Hančevičius su žmona – užrašo valdas Markui Lepkovskiu su žmona. Registras (Błaszcyk G., Registry, nr. 122).
27. 1521.10.20. Trobos. Vilniaus? vaivada Albertas Goštautas ir karaliaus lotyniškasis raštininkas Paulius Naruševičius – valdų mainai. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 602).
28. 1522. Vilnius. Lucko vyskupas Paulius Alšėniškis – dovanoja savo tėvonines valdas Stanislovui Goštautui. 5 antspaudai, išdavėjo parašas, registras (AGAD, AR, XI, s. 1, l. 20).
29. 1523.01.04. Sofijos Karčevskos Rudkos ir brolių Klimčickių Oliandų valdos žemės ribų aprašymas. Lotynų k., pergamentas, originalas (LMAVB RS, f. 1, b. 77; Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 268).
30. 1523.10.28. Valentinas Bagdonovičius – įkeičia žmogų Jokūbui Mataičiui. Lotynų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (LMAVB RS, f. 3, b. 787).
31. 1524.01.30. Vasiliškės. Vilniaus vaivada etc Jonas Radvila (*Radvil*) – dovis žmonai Onai (*Anne*). Lotynų k., pergamentas, 5? antspaudai, originalas (AGAD, Zbiór perg. 7522).

32. 1525.10.11. Vilnius. Vilniaus vaitas Mikalojus Prokopovičius – dovis žmonai Dorotai. Lotynų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 6, b. 263, l. 48-51).
33. 1526.02.04. (Ona) Taborienė – adopcija/įsūnija Vilniaus vyskupą Joną. Pergamentas, lotynų k., registras (AGAD, AR, XXVII, s. 9, l. 253).
34. 1526.08.18. Vilnius. Vilniaus pirklys Jonas Sudermanas – dovanoja valdas Vilniaus vaivadai ir LDK kancleriui Albertui Goštautui. 3 antspaudai, registras (LM, užrašymų 1, nr. 50; AGAD, AR, XI, s. 1, l. 18).
35. 1526.11.04. Vilnius. Ona Taborienė (*Anna olim coniux Bartholomei Thabor*) – užrašo valdas Jonui Radvilai. Lotynų k., pergamentas, 5 antspaudai, originalas (AGAD, Zbiór perg. 7535).
36. 1528. Ramygala. Stanislovas Augustovičius – įkeičia valdas Ramygalos altaristai Albertui. Lotynų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 43, b. 204, l. 164-164v).
37. 1528.06.15. Vilnius. LDK didysis pakamaris ir medžioklis Mikalojus Jurgaitis Pacas su žmona Sara – užrašo valdas seserėnui Lucko vyskupui Pauliui Alšėniškiui. 2 antspaudai, registras (AGAD, AR, XI, s. 1, l. 15).
38. 1528.07.09. Vilnius. Elžbieta Astikienė (*Elizabeth olim Joannis Sapieha et tandem Gregory Oscykowycz relictā*) – pasiduoda valdovo globon ir užrašo jam savo valdas. Lotynų k., pergamentas, 1? antspaudas, originalas (AGAD, Zbiór perg. 7546).

Priedas nr. 4 - privačių rusėniškų dokumentų sąrašas

Fundacijos ir donacijos

1. 1393-1431?. Kunigaikštis Simonas Lengvenis – fundacija (Pustynsko vienuolyno netoli Mstislavlio). Žinoma tik užuomina, neaišku ar buvo sudarytas dokumentas (*Краткий исторический очерк „Пустыньско-Успенский монастырь Могилевской епархии“*, Санкт-Петербург, 1901).
2. 1396. Polockas. Polocko kunigaikštis Jaroslavas Izaslavovičius (*Ярослав Изаславович*) – donacija (Polocko vienuolynui). Rusėnų k., 1 antspaudas, falsifikatas (Пещак М. М., Грамоты XIV ст., nr. 68; Полоцкие грамоты, т. 1, 2015, nr. 33; apie jį plačiau Полоцкие грамоты, т. 2, 2015, с. 49-52).
3. 1396-1401. Kijevas?. Kunigaikštis Jonas Algimantaitis Alšėniškis – donacija (Kijevo vienuolynui). Rusėnų k., registras (minima buvusi „грамота“ 1480 m. donacijoje: АЗР, т. 1, nr. 72).
4. 1407?. Mstislavlis. Kunigaikštis Simonas Lengvenis – fundacija (Mstislavlio cerkvės ir vienuolyno). Rusėnų k., registras (buvęs dokumentas paminėtas sūnaus donacijoje 1452.09.01-1453.08.31).
5. 1431.04.25. Semiatič. LDK paiždininkis Alekna Kmita Sudimantaitis (*Алексей Кмыта Судымонтович*) iš Chožovo su žmona Teodora (*Феодора*) – fundacija (Semiatičių cerkvės). Rusėnų k., 1 antspaudas, *falsifikatas* (АБАК, т. 2, nr. 1).
6. 1433.07.06. Suliatičiai. Ona Vėževičienė (*Глебовая Вяжевич, Рочкова дочка, прозвищем Милохна Анна*) – donacija (Suliatičių cerkvei). Rusėnų k., 1 antspaudas, falsifikatas (АБАК, т. 11, nr. 3).
7. 1433.09.01-1434.08.31. Turecas. Kunigaikštis Aleksandras Vladimirovičius (Olelkaitis) (*Олезандро Владимирович*) – donacija (Laurušavo vienuolynui). Rusėnų k., pergamentas, 1 antspaudas, originalas (НИАБ, ф. 147, оп. 2, д. 179, л. 1).
8. 1440.08.17. Perevalai. Dolsko ir Perevalų tėvonis Mikula (*Микоула*) su žmona Agafija (*Огафья*) ir sūnumis Gurkumi (*Гоуркем*), Steckumi (*Стецком*) ir Andriuška (*Андрюшком*) – fundacija (Dolsko cerkvės/vienuolyno?). Rusėnų k., pergamentas, 1 antspaudas (Розов В., *Українські грамоты*, nr. 77).
9. 1445. Kijevas. Kunigaikštis Aleksandras Vladimirovičius (Olelkaitis) (*Alexandro Wolodymirowicz*) – donacija (Slucko cerkvei). Rusėnų k., 1 antspaudas, nuorašas (AGAD, AR, dz. VIII, b. 522, l. 2).
10. 1445. Kijevas. Kunigaikštis Aleksandras Vladimirovičius (Olelkaitis) (*Alexander Wolodymirowicz*) – donacija (Slucko katalikų bažnyčiai). Rusėnų k., 1 antspaudas, nuorašas (AGAD, AR, dz. VIII, b. 522, l. 4).
11. 1446-1457. Kijevas?. Kunigaikštis Andrius Vladimirovičius (Algirdaitis) – donacija (Kijevo vienuolynui). Registras (minimas buvusi suteiktis 1493 m. anūkės ir jos vyro dokumente: АЗР, т. 1, nr. 111).

12. 1450?-1486. Kijevas?. Jonas Zenavičius – donacija (Kijevo vienuolynui). Registras (sūnaus donacijos patvirtinime minimas „*zapis*“: 1486.03.16).
13. 1451.04.07. Smolenskas. Vilniaus kaštelionas ir Smolensko vietininkas Simonas Gedgaudaitis (*Siemion Giedygoldowicz*) – donacija (Radoškovičių katalikų bažnyčiai). Rusėnų k., nuorašas (vertimas į lotynų) (KDKDW, nr. 202).
14. 1452.09.01-1453.08.31. Mstislavlis. Mstislavlio kunigaikštis Jurgis Lengvenaitis (*Юреи Лынгвиневичъ*) su žmona Sofija (*Софияю*) ir sūnumi Ivanu (*Иваномъ*) – donacija (Mstislavlio cerkvei ir vienuolynui). Rusėnų k., transumptas (A3P, t. 1, nr. 43; Варонін В. , *Князь Юрай Лынгвиневич*, nr. 2).
15. 1454. Kunigaikštis Michailas Ivanovičius Pstruckis (*Михайло Пьстручъ Иванович*) – donacija (Golovlės vienuolynui ir Smolensko vladykai). Rusėnų k., pergamentas (Архиографическій сборникъ, т. 2, nr. 1).
16. 1459. Kijevas. Kijevo kunigaikštienė Nastasija Aleksandrienė (*Настася Олександровая*) su sūnumis Semionu (*Семеном Александровичем*) ir Michailu (*Михаилом Александровичем*) – donacija (Kijevo vienuolynui). Rusėnų k., popierius, originalas (РГБ ОР, ф. 191, д. 23; Сборник Муханова, nr. 320; Розов В., *Українські грамоты*, nr. 94).
17. 1461.06.04. Mstislavlis. Kunigaikštienė Julijona Ivanovienė (*Уляна Ивновоя Юрьевича*) – donacija (Danilovsko cerkvei). Rusėnų k., 1 antspaudas, nuorašas (A3P, t. 1, nr. 65).
18. 1463. Mstislavlis. kunigaikštis Ivanas Jurjevičius (*Иванъ Юрьевичъ*) su žmona Julijona (*Улианою*) – fundacija (Mstislavlio cerkvės). Rusėnų k., nuorašas (A3P, t. 1, nr. 66; Архиографическій сборникъ, т. 2, nr. 2).
19. 1465.02.09. Kobrinas. Kobrino kunigaikštienė Julijona Semenovienė (*Semenowiczowa*) su sūnumi Romanu Semenovičiumi (*Romanem Semenowiczom*) - fundacija (Kobrino cerkvei). Rusėnų k., nuorašas (АВАК, т. 33, nr. 3).
20. 1465.02.19. Kobrinas. Kobrino kunigaikštienė Julijona Semenovienė (*Ульяна Семеновая*) su sūnumi Ivanu – donacija (Kobrino cerkvei). Rusėnų k., pergamentas, 1 antspaudas, nuorašas (АЛМ, т. 1, выпуск 1, nr. 19; АВАК, т. 3, nr. 2).
21. 1468.10.16. Popovaja gora. Mstislavlio kunigaikštis Ivanas Jurevičius (*Иванъ Юрьевичъ*) – donacija (šv. Onufrijaus vienuolynui). Rusėnų k., 1 antspaudas, nuorašas (A3P, t. 1, nr. 68).
22. 1470.10.16. Smolenskas?. Kunigaikštis Vasilijus Jurevičius (*Василей Юревичъ*) – donacija (Smolensko cerkvei). Rusėnų k., nuorašas (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LXXI).
23. 1479. Kobrinas?. Kunigaikštis Ivanas Semionovičius Kobrinskis (*Иванъ Семеновичъ Кобрински*) su žmona Fedka (*Федкою*) – suteikia Kobrino cerkvę dvasininkui. Rusėnų k., nuorašas (АЛМ, т. 1, выпуск 1, nr. 28).
24. 1480?. Kijevas?. Kunigaikštis Jurgis Simonaitis (Alšėniškis) (*Юреи Семеновичъ*) – cerkvės donacija/patvirtinimas (Kijevo vienuolynui). Rusėnų k., 1 antspaudas, nuorašas (A3P, t. 1, nr. 72).
25. 1483.07.02. Dobroje selo. Kunigaikštis Jurgis Simonaitis Lengvenaitis (*Иванъ Юриевичъ Лиегвиневича*) – patvirtina fundaciją ir donuoja vienuolyną (Šv. Onufrijaus na *Наноте*). Rusėnų k., nuorašas (АЛМ, т. 1, выпуск 1, nr. 21; A3P, т. 1, nr. 82).

26. 1486.03.16. Kijevas?. Jurgis Jonaitis Zenavičius (*Юрей Ивановичъ Зеновьевича*) su žmona ir vaikai – donacija/patvirtinimas (Kijevo vienuolynui). Rusėnų k., transumptas (АЗР, т. 1, nr. 86).
27. 1486.08.06. Vilnius?. Kunigaikštienė Sofija Zubrevickienė (*Софья Дмитреявая Зубревицкая*) ir Marijana Semionovienė (*Маримьяна Семенова Трабская*) – donacija (Vilniaus soborui). Popierius, 1 antspaudas, rusėnų k. (Архиографический сборник, т. 6, nr. 1).
28. 1487.01.26. Kunigaikštis Ivanas Semenovičius Kobrinskis (*Иванъ Семеновичъ Кобринский*) su žmona Fedka (*Федкою*) – fundacija (Dobučinų cerkvės). Rusėnų k., nuorašas (АЛМ, т. 1, выпуск 1, nr. 49; АЮЗР, т. 1, nr. 230; Dobučinų cerkvės fundacija minima ir 1473 m., bet tikėtina, kad falsifikatas: Wolff J., *Kniazowie litewskio...*, s. 163).
29. 1488.09.06. Naugardukas. Daškus Jackovičius Chrebtavičius (*Дашко Яцькович Хребтовича*) – donacija (Laurušavo vienuolynui). Rusėnų k., pergamentas, 1? antspaudas, originalas (НИАБ, ф. 147, оп. 2, д. 175, л. 34а)
30. 1489.09.17. Sluckas. Kunigaikštienė Ona Aleksandrienė (*Анна Михайлова Александровича*) su sūnumi Semionu Michailovičiumi (*Семеном Михайловичомъ*) – donacija (Slucko vienuolynui). Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas (АЗР, т. 1, nr. 94).
31. 1490.06.18. Luckas?. Lucko seniūnas Petras Jonaitis Mangirdaitis – donacija (Peresopnicos vienuolynui). Rusėnų k., nuorašas (Памятники, 1848, второй отдел, nr. 1).
32. 1491.06.10. Kobrinas. kunigaikštienė Fedora Semenovienė (*Федора Ивановая Семеновича Кобринская, дочка Рогатынского*) – donacija (Kobrino vienuolynui). Rusėnų k., nuorašas (АЮЗР, т. 1, nr. 32; taip pat, bet netiksliai datuota: АЛМ, т. 1, выпуск 2, nr. 751).
33. 1492.04.10. Sluckas. Kunigaikštienė Ona Aleksandrienė (*Анна Михайлова Александровича*) – donacija (Slucko vienuolynui). Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, nuorašas (АЗР, т. 1, nr. 98).
34. 1492.05.05. Vilnius. Maršalas etc Jonas Chrebtavičius (*Янь Хребтович Литавуръ*) – donacija (Laurušavo vienuolynui). Rusėnų k., pergamentas, 1 antspaudas, originalas (НИАБ, ф. 147, оп. 2, д. 175, л. 234).
35. 1492.05.31. Sluckas. Sluckas. Kunigaikštienė Ona Aleksandrienė (*Анна Михайлова Александровича*) su sūnumi Semionu Michailovičiumi (*Семеном Михайловичомъ*) – donacija (Slucko vienuolynui). Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, nuorašas (АЗР, т. 1, nr. 99).
36. 1493.03.10. Trakai. Kunigaikštis Ivanas Semenovičius Kobrinskis (*Иванъ Семеновичъ Кобринский*) su žmona Feodora (*Федорою*) – donacija/patvirtinimas (Kijevo vienuolyno). Rusėnų k., transumptas (АЗР, т. 1, nr. 111).
37. 1498. Kunigaikštis Ivanas Semionovičius Kobrinskis – donacija (Nikolo-Pustynsko vienuolynui). Rusėnų k. nuorašas (РИБ, т. 27, стлб. 435 (?)).
38. 1499.06.05. Vilnius. Etmonas etc kunigaikštis Konstantinas Ostrogiškis (*Константынъ Ивановичъ Озтрозкий*) – donacija (Vilniaus soborui). Rusėnų k., pergamentas, nuorašas (Архиографический сборник, т. 6, nr. 2).
39. 1499.09.14. Mstislavlis. kunigaikštis Michailas Ivanovičius (*Михайло Ивановичъ*) – donacija/leidimas (Pustynsko vienuolynui). Nuorašas (АЗР, т. 1, nr. 177; Архиографический сборник, т. 2, nr. 3).

40. 1500.02.01. Mlen. Putivlio vietininkas Bagdonas Fedorovičius Glinskis (*Богданъ Федоровичъ Глинскій*) – patvirtinimas/donacija (Kijevo vienuolynui). Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas (АЗР, т. 1, nr. 178).
41. 1500?(XV a. pab.). Agafija Ivanovienė Kalenickienė - donacija (Kijevo vienuolynui). Rusėnų k., registras (minima jos sūnėno Putivlio vietininko Bagdono Glinskio patvirtinime 1500.02.01).
42. 1500?. Laurušavo vienuolynas?. Ivaška Belikovičius (*Ивашко Сухак Ходьков сын Беликовича*) - donacija (Laurušavo vienuolynui). Rusėnų k., popierius, 6? antspaudai, originalas (НИАБ, ф. 147, оп. 2, д. 175, л. 1399; nuorašas л. 1227).
43. 1500?.03.15. Vilnius. Petkus Miloševičius (*Петко Милошевичъ*) su žmona Barbora (*Борбарою*) – donacija (Vilniaus špitolei). Rusėnų k., popierius, 2 antspaudai, originalas (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2823, л. 18).
44. 1501-1506.04.07. Mstislavlis. kunigaikštis Michailas Ivanovičius Jurevičius (*Михайло Ивановичъ Юрьевичъ*) – donacija (Pustynsko vienuolynui). Rusėnų l., nuorašas (Архиографическій сборникъ, т. 2, nr. 4).
45. 1501.02.09. Mstislavlis. Kunigaikštis Michailas Ivanovičius (*Михайло Ивановичъ*) – donacija (Mstislavlio? cerkvei). Rusėnų k., nuorašas (АЮЗР, т. 1, nr. 35).
46. 1501?. Derečinas?. Kunigaikštienė Ona Mikalojienė (Sanguškienė) (Анна Михайлова) – donacija (Derečino cerkvei). Rusėnų k., nuorašas (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. L).
47. 1502.03.01. Ivanas Jesmanovičius su šeima – donacija (Slucko vienuolynui). Rusėnų k., popierius?, 1 antspaudas, registras (ОДАЗУМ, nr. 7).
48. 1504.02.19. Mstislavlis. kunigaikštis Michailas Ivanovičius Mstislavskis (*Михайло Ивановичъ Мстиславскій*) – donacija (Oršos cerkvei). Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas (АЗР, т. 1, nr. 211).
49. 1505-1542.01.24. Vezovec?. Slucko kunigaikštis Jurgis Olelkaitis (*Juryi Olelkowicz*) – suteikia cerkvę dvasininkui ir dar dovanoja sodą. Rusėnų k., nuorašas, abejotinas autentiškumas (AGAD, AR, dz. VIII, b. 436, l. 1).
50. 1505.04.07. Mstislavlis. kunigaikštis Michailas Ivanovičius Jurevičius (*Михайло Ивановичъ Юрьевича*) – donacija (Pustynsko vienuolynui). Rusėnų k., transumptas (АЗР, т. 1, nr. 215).
51. 1505.08.09. Mstislavlis. kunigaikštis Michailas Ivanovičius Jurevičius (*Михайло Ивановичъ Юрьевича*) – donacija (Pustynsko vienuolynui). Rusėnų k., transumptas (АЗР, т. 1, nr. 217).
52. 1506.05.18. Kunigaikštis Mykolas Glinskis – donacija (Vilniaus soborui). Rusėnų k., registras (ОДАЗУМ, nr. 9).
53. 1506.12.31. kunigaikštis Aleksejus Lvovičius Toločkovičius (*Алексій Львовичъ Толочковъ*) – donacija (Kijevo? vienuolyno, Gorkų ir Buiničių cerkvei). Rusėnų k., nuorašas (Архиографическій сборникъ, т. 2, nr. 5).
54. 1507-1544. Berastavica. Maršalas Aleksandras Chodkevičius (*Александръ Ивановичъ Ходкевичъ*) – donacija (Berastavicos? cerkvės/vienolynui). Rusėnų k., nuorašas (Архиографическій сборникъ, т. 9, nr. 7).

55. 1507.03.27. Smolevičiai. Didysis etmonas Konstantinas Ostrogiškis (*Konstantyn kniaz Ostrowsz*) – fundacija (Smolevičių cerkvės). Rusėnų k., pergamentas, falsifikatas, nuorašas (Архиографическій сборникъ, т. 1, nr. 5; transumptas AGAD, AR, dz. VIII, b. 544, l. 1-3).
56. 1507.04.26. Melnikas. Ldk raštininkas, Skirsnemunės ir Vladimiro seniūnas Fedka Januškovičius (*Федко Янушковичъ*) – donacija (Vladimiro soborui). Rusėnų k., pergamentas, 1 antspaudas, originalas (LMAVB RS, f. 1, b. 46; Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 171).
57. 1507.06.18. Mstislavlis. kunigaikštis Michailas Ivanovičius (*Михайло Ивановичъ*) – donacija (Pustynsko vienuolynui). Rusėnų k., nuorašas (Архиографическій сборникъ, т. 2, nr. 6).
58. 1508.03.30. Radomlis (netoli Mstislavlio). kunigaikštis Michailas Ivanovičius Mstislavskis (*Михайло Ивановичъ Мстиславский*) – donacija/dvasininko paskyrimas (Rasnės cerkvei). Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, nuorašas (Архиографическій сборникъ, т. 2, nr. 7).
59. 1508.09.08. Mstislavlis. kunigaikštis Michailas Ivanovičius Mstislavskis (*Михайло Ивановичъ Мстиславски*) – patvirtinimas/donacija (Mstislvalio ar Gorų?/Nikolsko vienuolynui). Rusėnų k., nuorašas (Архиографическій сборникъ, т. 2, nr. 8).
60. 1510?. Semionas Olizarovičius – donacija (Dermano vienuolynui). Rusėnų k., registras (minimas žento ir dukros patvirtinime - 1511.12.24: Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CXX).
61. 1510.02.09. Kijevas. karaliaus dvarionis Ostafijus Ivanovičius Daškevičius (*Остафей Иванович Дашкевич*) - donacija (Kijevo vienuolynui). Rusėnų k., nuorašas (АЮЗР, 1883, nr. VIII).
62. 1510.10.13. Supraslis. Aleksandras Chodkevičius (*Александръ, сын Ивана Ходкевича*) – donacija (Supraslio vienuolynui). Rusėnų k., pergamentas, 1 antspaudas, pergamentas (BiblCzart, perg. 66; Архиографическій сборникъ, т. 9, nr. 4; АЮЗР, т. 1, nr. 53).
63. 1511.03.21. Mstislavlis?. Kunigaikštis Michailas Ivanovičius Mstislavskis (*Михайло Ивановичъ Мстиславский*) – donacija (Mstislavlio cerkvei). Rusėnų k., popierius?, 1 antspaudas, transumptas (АЮЗР, т. 1, nr. 58).
64. 1511.12.24. Luckas. Kunigaikštis Jonušas Mikalojaitis Sanguška (*Янушъ Михайлович Сонгушковича*) su žmona Nastasija (*Настасьею*) – patvirtinimas/donacija (Dermano vienuolynui). Rusėnų k., pergamentas, 11 antspaudų, nuorašas (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CXX).
65. 1512.08.25. Kijevas. Michailas Pavša (*Михайло Павша*) su žmona Fekla (*Феклюю*) - donacija (Kijevo vienuolynui). Rusėnų k., pergamentas, 3 antspaudai, nuorašas (АЮЗР, 1883, nr. X; АЮЗР, т. 1, nr. 59).
66. 1513.04.09. Piskas. Kunigaikštis Fiodoras Ivanovičius Jaroslavovičius (*Феодор Иванович Ярославич*) su žmona Elena (*Оленою*) – donacija (Pinsko cerkvei). Rusėnų k., pergamentas, 2 antspaudai, originalas (LMAVB RS, f. 1, b. 383; Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 198).
67. 1513-1517. Kodenis?. Palenkės vaivada Ivanas Semionovičius Sapiega – fundacija (Kodenio cerkvės). Rusėnų k., registras (žinoma iš sūnaus patvirtinimo 1540?.07.10 - АВАК, т. 3, nr. 4).
68. 1514.07.14. Polonka. Polocko vaivadaitis Jonas Stanislovaitis Glebavičius (*Ян Станиславович Глебовича*) – donacija (Polonkos katalikų bažnyčiai). Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (LMAVB RS, f. 43, b. 15522).

69. 1514/29(prieš). Mozyrius?. Ščastny Fedorovičius Polozovičius - donacija (Kijevo vienuolynui). Rusėnų k., 2 antspaudai, nuorašas (АЮ-ЗР, 1876, nr. III-a).
70. 1514/29.11.17. Olevsk. Ivanas Nemiričius - donacija (Kijevo vienuolynui). Rusėnų k., 3 antspaudai, nuorašas (АЮ-ЗР, 1876, nr. IV).
71. 1516.09.25. Piskas. Kunigaikštis Fedoras Ivanovičius Jaroslavičius (*Федоръ Ивановичъ Ярославичъ*) su žmona Elena (*Оленою*) – donacija (Vilniaus soborui). Rusėnų k., pergamentas, 1 antspaudas, nuorašas (Архиографическій сборникъ, т. 6, nr. 6).
72. 1517. Vilnius(?). Vilniaus miestietė Margarita Michnienė – donacija (Vilniaus karmelitams). Rusėnų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 43, b. 17781).
73. 1517.02.26. Piskas. Jonas Fedkovičius Polozovičius (*Ивашко Федьковичъ Полозовича*) su žmona Nastasija (*Настасьею Стефановною Мутушиича*) - donacija (Kijevo vienuolynui). Rusėnų k., pergamentas, 6 antspaudai, nuorašas (АЮ-ЗР, 1883, nr. XII; АЮЗР, т. 1, nr. 66).
74. 1517.04.20. Brestas. Voluinės žemės kaštelionė Agafija Piasečinskienė (Агапия Пясечинская) – fundacija (Torokansko? vienuolyno). Rusėnų k., pergamentas, 1 antspaudas, nuorašas (АВАК, т. 11, nr. 5).
75. 1518.02.03. Minskas. Vilniaus raktininkas etc Grigorijus Isajevičius Gromyka (*Грыгоры Ісаіевіч Громька*) – donacija (Minsko cerkvei). Rusėnų k., 4 antspaudai, nuorašas (АВАК, т. 33, nr. 15).
76. 1518.03.25. Piskas. Kunigaikštienė Elena Ivanovičienė (*knehinia knizia Federowaia Jaroslawowicza Iwanowicza, knehiny Olena Semenowna Olejkowicz*) – donacija (Pinsko cerkvei). Rusėnų k., 1 antspaudas, nuorašai (LVIA, f. 597, ap. 2, b. 84, l. 1; LVIA, f. 597, ap. 2, b. 85, l. 1).
77. 1518.10.25. Piskas. Kunigaikštis Fedoras Ivanovičius Jaroslavičius (*Федор Иванович Ярославич*) – donacija (Pinsko cerkvei). Rusėnų k., nuorašas (РГБ ОР, ф. 256, к. nr. 72, е.х. 8, л. 8).
78. 1518.12.15. Ivanas Polozovičius su žmona Anastasija – donacija (Kijevo soborui). Rusėnų k., pergamentas, 4 antspaudai, registras (ОДАЗУМ, nr. 9, nr. 16).
79. 1519. Sena. Fedka Chrebtavičius (*Федко Хребтович*) - donacija (Laurušavo vienuolynui). Originalas, popierius, 3 antspaudai, rusėnų k. (НИАБ, ф. 147, оп. 2, д. 175, л. 1699).
80. 1519.06.17. kunigaikštis Konstantinas Ostrogiškis – donacija (Naugarduko soborui). Rusėnų k., registras (ОДАЗУМ, nr. 9, nr. 17).
81. 1519.07.01. Mstislavlis?. kunigaikštis Michailas Ivanovičius Mstislavskis (*Михайло Ивановичъ Мстиславскій*) – donacija (Msislavlio? cerkvei). Rusėnų k., 1 antspaudas, transumptas (АЮЗР, т. 1, nr. 70-1).
82. 1521.11.05. Naugardukas. Onoško Vitonizkis (*Оношко Витонизкій*) su sūnumi Andriejumi ir Fedoru (*Андрѣемъ и Федоромъ*) - donacija (Laurušavo vienuolynui). Kusėnų k., pergamentas, 2 antspaudai, originalas (НИАБ, ф. 147, оп. 2, д. 175, л. 1666; АВАК, т. 11, nr. 6, l.11-12).
83. 1522.07.04. Vilnius. Trakų vaivada ir LDK etmonas kunigaikštis Konstantinas Ostrogiškis (*Костентин Иванович Острозкій*) su žmona Tatjana (*Татьяною Семеновною Голицанскою*) ir sūnumi Elijumi (*Ильею*) – donacija (Vilniaus soborui). Rusėnų k., 10 antspaudų, nuorašas

(LMAVB RS, f. 43, b. 17992; LVIA, f. 525, ap. 8, f. 938, l. 80-81; Собрание древних грамот и актов городов, нр. 33).

84. 1523.02.15. Piskas. Sofija Kornilovienė (*Софья Корнилова Туровая*) – donacija (Pinsko cerkvei). Originalas, popierius, 5 antspaudai, rusėnų k. (AGAD, AR, dz. VIII, b. 445, l. 1).
85. 1524.04.25. Paulius Masalskis (*Pewel Masalski*) – donacija (Eišiškių bažnyčios altoriui). Rusėnų k., registras (LMAVB RS, f. 43, b. 8118, l. 1).
86. 1525. Petras Milševičius – donacija/užrašo valdas Šv. Marijos Magdaliėtės katalikų bažnyčiai. Rusėnų k., registras (РГАДА, ф. 1603, оп. 12, ед. хр. 87, л. 218).
87. 1526.02.25. Mstislavlis. kunigaikštis Michailas Ivanovičius Mstislavskis (*Михайло Ивановичь Мстиславски*) – donacija (Pustynsko vienuolynui). Rusėnų k., 1 antspaudas, nuorašas (Архиографический сборникъ, т. 2, нр. 9).
88. 1526.05.08. Mstislavlis. kunigaikštis Michailas Ivanovičius Mstislavskis (*Михайло Ивановичь Мстиславски*) – donacija (Pustynsko vienuolynui). Rusėnų k., 1 antspaudas, nuorašas (Архиографический сборникъ, т. 2, нр. 10).
89. 1526.08.18. Bali. Gardino žirgininkas Bagdonas, Ivanas, Lukašas, Morkus, Jurgis, Michaila ir Paulius Grinkevičiai (Chodkevičiai) ir kt. – donacija (Bali cerkvei). Rusėnų k., nuorašas (АВАК, т. 7, нр. 3?).
90. 1528. Mstislavlis?. Bagdonas Borščevičius (*Богданъ Борщевичъ*) su žmona Aksinija (*Аксиньею*) – donacija (Pustynsko vienuolynui). Rusėnų k., nuorašas (Архиографический сборникъ, т. 2, нр. 12).

Pardavimai

1. 1393-1430. Polockas?. Vytauto patvirtinimas pirktai valdai Polocke. Paminėta, bet neaišku ar buvo pirkimo dokumentas (Полоцкие грамоты, т. 1, 2015, нр. 22)
2. 1393-1430. Polockas?. Maška Otruškova – parduoda valdas Truchonui Bolotui. Registras (Полоцкие грамоты, т. 1, 2015, нр. 26).
3. 1440 (apie). Polockas?. Simonas ir Silvestras Michailovai ir kt. – prдавimas protopopui Jurijui. Registras (Полоцкие грамоты, т. 1, 2015, нр. 76).
4. 1451.04.30. Vilnius. Kareiva Adaugovičius (*Кореува Адауговыч*) – parduoda valdas Vilniaus vyskupui Motiejui (*Масзеув*). Rusėnų k., nuorašas (KDKDW, nr. 204; Груша А. И., *Документальная письменность Великого Княжества Литовского...*, с. 188-189).
5. 1458.06.13. Ostrogas. Alekna Jurevičius Čuska (*Олехно Юревич Чуска*) – parduoda valdas Drobīšui Mžurovičiui (*Дробышу Мжуровичу*). Rusėnų k., nuorašas (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LI).
6. 1458.12.16. Luckas. Jerš (*Ершь*) – parduoda valdas Petru Mantigirdaičiui (*Петру Монтикирдовичу*). Rusėnų k., pergamentas, 1 antspaudas, originalas (НИАБ, ф. 147, оп. 2, д. 178, л. 430; nuorašai л. 431 ir 432).

7. 1461.12.22. Luckas. Ivaška Dičkus Vasilevičius (*Ивашко Дичько Васильевич*) – parduoda valdas Nesvyžiaus kunigaikščiui Semionui Vasilevičiui (*Семену Васильевичу*). Rusėnų k., originalas (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LVI).
8. 1464.06.25. Ostrogas. Alekna Jurevičius (*Олехно Юрович*) – parduoda valdas Ivanui Drobišui Mžurovičiui (*Ивану Дробишу Мжуровичу*). Rusėnų k., nuorašas (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LX).
9. 1464?.06.29. Naugardukas. Fielkus Puzierevičius su broliu Ivaška - parduoda valdas Martynui Goštautui. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 172).
10. 1464?.08.18. Geranainys. Stanislovas, Dobko, Bartošas ir Jokūbas Chodkevičiai – parduoda valdas Naugarduko seniūnui Martynui Goštautui. Rusėnų k., 4 antspaudai, registras (AGAD, AR, dz. XI, s. 1, l. 25).
11. 1465.01.25. Ostrogas. Grinka Jelovičius (*Гринко Елович*) – parduoda valdas kunigaikščiui Ivanui Vasilevičiui Ostrogiškiui (*Ивану Васильевичу Острозкому*). Rusėnų k., nuorašas (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LXI).
12. 1466.06.20. Ostrogas. Jankus Čapličius (*Янко Чаплич*) – parduoda valdas kunigaikščiui Ivanui Vasilevičiui Ostrogiškiui (*Ивану Васильевичу Острозкому*). Rusėnų k., pergamentas, nuorašas (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LXV).
13. 1466.06.26. Brestas. Kunigaikštis Jurijus Vasilevičius Zaslavskis (*Юри Василевич Жаславский*) – parduoda valdas Semionui Olizarovičiui (*Семену Олизаровичу*). Rusėnų k., nuorašas (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LXVI).
14. 1467.01.12. Kremenecas. Vaska, Niemiec ir Ignas Cecenevskiai (*Васко, Немец, Игнат цеценевъсьи*) – parduoda valdas kunigaikščiui Aleksnadrui Sanguškai (*Александрю Санкгушьковичу*). Rusėnų k., pergamentas, 4 antspaudai, nuorašas (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LXVII).
15. 1469.02.09. Kremenecas. Vaska, Niemiec, Ignas Cecenevskiai (*Васко, Немец, Игнат цеценевъсьи*) – parduoda valdas Kremeneco seniūnui kunigaikščiui Aleksandrui Sanguškai (*Александрю Санкгушковичу*). Rusėnų k., pergamentas, 4 antspaudai, originalas (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LXVIII).
16. 1470.05.04. Vilnius. Mykolas Jakovičius (*Michajlo Jakowicz*) – parduoda valdas švogeriui Jokūbui Koribanovičiui Hordynei (*Jakubu Koribanowiczu Hordyne*). Rusėnų k., pergamentas, 4 antspaudai, originalas (Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 75; KDKDW, nr. 265).
17. 1470.07.04. Vladimiras. Cholmsko bajoras Vanka Skerdejevičius (*Ванко Скердеевич сын Джусин из Квасилова*) – parduoda valdas kunigaikščiui Semionui Vasilevičiui Zbaraskiui (*Семену Василевичу дедичу Збаразскому*). Rusėnų k., nuorašas (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LXIX).
18. 1470.09.06. Kijevas. Patrikas Vaškevičius – parduoda valdas Kijevo seniūnui (vaivadai) Martynui Goštautui. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 404).
19. 1470?.02.20. Berštai. Bagdonas Lukavičius – parduoda žirgą karaliaus taurininkui Aleknai Sudimantaičiui. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 621).

20. 1471/1480.08.15. Dieveniškės. Naugarduko tijūnas Naumas Polanovičius – parduoda valdas Kijevo seniūnui (vaivada) Martynui Goštautui. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 174).
21. 1474. Luckas. Fedka Koslavskis (*Хведко Кословский*) – parduoda valdas Andriušakai Fedoravičiui (*Андрушкы Федоровичу*). Rusėnų k., nuorašas (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LXXIII).
22. 1475.10.11. Vladimiras. Kunigaikštis Michailas Ivanovičius Rohoviskis (*Михайло Иванович Роговицкий*) – parduoda valdas Fedorui Onušakai Vitonizkiui (*Федору Оножку Витонизкому*). Rusėnų k., pergamentas, 4 antspaudai, originalas (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LXXVI; BiblCzart, perg. 588).
23. 1476.08.05. Zadviejai. Bagdonas Čiamravičius – parduoda valdas Kijevo seniūnui (vaivada) Martynui Goštautui. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 438).
24. 1476?. Vladimiras?. Opanasas Bobyna Chmelevskis (*Опанасъ Бобына Хмелевский*) – parduoda valdas Volčakai Žaskovskiui (*Волчку Жасковскому*). Rusėnų k., pergamentas, 1 antspaudas, nuorašas (АЮ-ЗР, 1907, nr. XXV-10).
25. 1477.02.24. Trakai. Valdovo maršalas ir Lydos vietininkas Jonas Kučukas (*Янь Кучукъ*) – parduoda valdas karaliaus raštininkui Vaskai Liubičiui (*Васку Любичу*). Rusėnų k., nuorašas (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LXXVIII).
26. 1477.02.27. Trakai. Drohičino vietininkas Jonas Ijiničius (*Ивашко Илинич*) – parduoda valdas karaliaus raštininkui Vaskai Liubičiui (*Васку Любичу*). Rusėnų k., nuorašas (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LXXIX).
27. 1477/1490.06.24. Vilnius. Mikalojus Martynaitis – parduoda valdas Vilniaus vaivada Aleknei Sudimantaičiui. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 678).
28. 1477?.09.13. Žadvainiai?. Ivaška Dimianavičius – parduoda valdas Kijevo seniūnui (vaivada) Martynui Goštautui. Rusėnų? k., registras (LM, užrašymų 1, nr. 410).
29. 1478.09.08. Zadviejai. Bogdan Čemravičius – parduoda valdas Kijevo seniūnui (vaivada) Martynui Goštautui. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 385).
30. 1479.03.01. Luckas. Vaska Bolbasovičius (*Васко Болбасовичъ*) – parduoda valdas broliui Fedorui (*Хведору*). Rusėnų k., nuorašas (Собчук В., Тесленко І., Перші покоління шляхетського роду Болбасів-Розтоцьких, *Вісник Львів. Ун-ту*, серія іст. 2009, Вип. 44, с. 274, nr. 2).
31. 1480.01.03. Овруч. Volčka Bodenkovskis (*Волчко Боденковський*) su sūnumi Jevlašeku ir Romanu (*Евлашком, Романом*) – pardavimas Kijevo vaivada Martynui Goštautui (*Мартину Кгастовтовичу*). Rusėnų k., pergamentas, 3 antspaudai, originalas (LMAVB RS, f. 1, b. 21; Полехов С. В., Новые документы о Киевской земле XV века, *Сфрагистичний щорічник*, Вип. II, Київ, 2012, nr. 3)
32. 1480/1482.11.12. Naugardukas. Simas, Kučas ir Pronas Kuzanevičiai – parduoda valdas Trakų vaivada Martynui Goštautui. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 187).
33. 1480/1483. Jonas Stanislovas Jurevičius – parduoda valdas Trakų vaivada Martynui Goštautui. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 244).

34. 1480/1483.02.03. Vilnius. Senka Čižavičius – parduoda valdas Trakų vaivada Martynui Goštautui. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 435).
35. 1481.04.20. Vilnius. Dačkus ir Juška Chomeničiai – parduoda valdas žemės maršalui ir Kijevo seniūnui Martynui Goštautui. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 651).
36. 1481.06.26. Trakai. Stanislovas Ganusovičius (*Станислав Ганусович*) – parduoda valdas Trakų vaivada Martynui Goštautui (*Мартину Кастовтовичю*). Rusėnų k., pergamentas, 1? antspaudas, originalas (РГБ ОР, ф. 256, е. хр. 68, д. 5).
37. 1481.06.27. Naugardukas. Ivanas Oleška ir Ivanas Mordačius Chodorovičius Levčičius (*Иван Олешко, Иван Мордач Ходорович Левчичи*) - praduoda valdas Onoškai Jakimovičiui (*Оношкоу Якимовичу*). Rusėnų k., pergamentas, 1 antspaudas, originalas (ANK, Archiwum akt dawnych miasta Krakowa, perg. 896; Беларуская даўнина, 2015, с. 267, нр. 1).
38. 1481.07.01. Vilnius. Trakų vaivada Martynas Goštautas - nusipirko valdas (pardavėjas nenurodytas). Registras (LM, užrašymų 1, nr. 409).
39. 1481-1498?. Jonas Domeikavičius su žmona Miliuša ir sūnumis Stanislovu, Jokūbu, Motiejumi, Jurijumi ir Jonušu – parduoda valdas Romaškui Petraševičiui. Rusėnų k., transumptas (LMAVB RS, f. 256, b. 2270).
40. 1482?.06.21. Trakai. Totoriai Bagdonas ir Dovladas Čeniakavičiai – parduoda malūną Trakų vaivada Martynui Goštautui. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 77).
41. 1484?.05.12. Vilnius?. Roman Andriejevič (*Романъ Андреевич*), Narko Ivaškovič (*Нарко Ивашкович*) su sūnumis Bartu ir Joneliu (*Бартом, Юнелем*) – parduoda valdas žemės maršalui ir Polocko vietininkui Bagdonui Adrejevičiui (*Богдану Андреевичу*). Rusėnų k., pergamentas, 1 antspaudas, originalas (AGAD, Zbiór perg. 8404).
42. 1485.07.12. Vilnius. Ona Lerkovienė (*Anna Lerkowaja*) su sūnumis Laurynu ir Michailu (*Lawrynem, Michajłom*) – parduoda valdas Bogumilui Derškovičiui (*Bohumilu Derszkowiczu*). Rusėnų k., pergamentas, 2 antspaudai, nuorašas (BiblCzart, rękop. 2094 IV, l. 15-15v).
43. 1486. Vilnius. Karaliaus bajoras Stanislovas Jakovičius (*Станислав Якович*) – parduoda valdas maršalui ir Smolensko vietininkui Mikalojui Radvilai (*Миколаю Радвиловичу*). Rusėnų k., pergamentas, 1 antspaudas, originalas (AGAD, Zbiór perg. 7374; reg.: f. 354, ap. XXVII, s. 9, l. 842).
44. 1486/1527. Stanivlovas Ivanovičius Rusinas – parduoda valdas Žemaičių seniūnui Stanislovui Jonaičiui (Kęsgailai). Registras (LM, užrašymų 1, nr. 164).
45. 1486.06.24. Vilnius?. Juriaga Janovičius (*Юряга Янович*) su sūnumi Aleksejumi (*Алексеем*) – parduoda valdas Trakų vaivada ir žemės maršalui Bagdonui Andriejevičiui (*Богдану Андреевичу*). Rusėnų k., pergamentas, 1 antspaudas, originalas (AGAD, Zbiór perg. 8403).
46. 1487.01.07. Polockas?. Semionas Sankovičius (*Семен Санкович*) su broliais Andrejumi ir Ovsejumi Ignatovičiais (*Андреемъ и Овсеемъ Игънатовыми*), Ostaška Maksimovičiumi (*Осташкомъ Максимовичомъ*), Radivonu Filipovičiumi (*Радвономъ Филиповичомъ*), su žmona Uljana (*Ульяною Терешковою*), jos sūnumis Radivonu ir Ivanu (*Радвономъ, Иваномъ*) – parduoda valdas Polocko vladykai Ionai (*Ионы*). Rusėnų k., popierius, 9 antspaudai, originalas

- (LVIA, f. 599, ap. 1, nr. 43, l. 4-4v; Полоцкие грамоты, т. 2, 1978, nr. 196; Полоцкие грамоты, т. 1, 2015, nr. 266).
47. 1487?.07.22. Chozovas. Vasilijus Voidygimavičius – parduoda valdas Vilniaus vaivadaui Aleknai Sudimantaičiui. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 76).
 48. 1488-1492?. Valdovo maršalas ir Lydos vietininkas Stanislovas Petraitis Kiška (*Петръ* [?]) – valdų pirkimas iš Martyno Voinaravičiaus (*Марьтина Войнаровича*). Rusėnų k., popierius, originalas (AGAD, AR, dz. X, s. 378, l. 1).
 49. 1488.08.08. Kareiviškės. Breslaujos vietininkas Jurijus Ivanovičius Zenavičius – parduoda valdas LDK iždininkui Andriejui Aleksandravičiui Kareivai. Rusėnų k., pergamentas, 2 antspaudai, nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 2459).
 50. 1488?.02.04. Luckas. Vasko Socekovič (*Васько Соцековичь*) – parduoda valdas Lucko seniūnui ir Voluinės maršalui Petru Jonaičiui (*Петру Яновичу*). Rusėnų k., pergamentas, 1 antspaudas, originalas (AGAD, Zbiór perg. 8405).
 51. 1490.03.25. Vilnius. Karaliaus raštininkas Petras Fominičius (*Петраш Фоминич*) – parduoda valdas karaliaus raštininkui Fedkai Grigorevičiui (*Федку Григоревичу*). Rusėnų k., nuorašas (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. XCIV).
 52. 1490.11. Luckas. Onoško Vitonizkis (*Оношко Витонизкий*) – parduoda valdas kunigaikščienei Marijai Vasilevičienei (*Семеновой Василевича Мари Ровенской*). Rusėnų k., nuorašas (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. XCVII).
 53. 1491/1505?.04.05. Kaunas. Andrijonas Stankevičius – parduoda valdas broliui Mikalojui Stankevičiui. Rusėnų k., 1 antspaudas, nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 2275).
 54. 1491?.04.25. Ašmena?. Jackus Tovtkovičius Luknevičius (*Яцко Товтькович Ликнев унук*) – parduoda valdas Trakų vaivadienės dvarioniui Nekrošiui Mitroševičiui (*Некрашу Митрошевичу*). Rusėnų k., pergamentas, 4 antspaudai, originalas (AGAD, Zbiór perg. 8407).
 55. 1491.07.29. Yvija. Petras Aleknaitis (*Петръ Олехнович*) – parduoda valdas kunigaikščienei Marijai Semionovienei (*Семеновой Ровенской Мари*). Rusėnų k., nuorašas (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. XCVIII).
 56. 1491.12.14. Tarasovas. Andriejus Aleksandrovičius Drožčyčius (*Андрей Александрович Жрожчича*) – parduoda valdas karaliaus raštininkui Fedkai Grigoravičiui (*Федку Григоревичу*). Rusėnų k., nuorašas (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. CII).
 57. 1491-1497. Mackus Kostyrevičius su sūnumi Ivanu – parduoda valdas Trakų vaivadaui ir maršalui Petru Jonaičiui (Mangirdaičiui). Registras (AGAD, AR, dz. XXVII, s. 9, l. 904).
 58. 1492. Gardino pilis. Butrimas Stanislovas? – parduoda valdas kunigaikščiui Aleksandrui Jurgaičiui Alšeniškiui. 3 antspaudai, registras (AGAD, AR, dz. XI, s. 1, l. 15).
 59. 1492.02.13. Vilnius. Mikalojus iš Tančyno su žmona Alekna – parduoda valdas karaliui Kazimierui. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 297).
 60. 1492.07.09. Milka Petraševičius (*Mitko Pietraszewicz*) iš Laurušavo valsčiaus – parduoda valdas Bistryčios vietininkui Hrinkai Chvedorovičiui (*Хрынка Хвиедорович*). Rusėnų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 43, b. 15871).

61. 1492.08.07. Vilnius. Bagdonas Narkovičius – parduoda valdas Jurgiui Narbutovičiui. Rusėnų k., 2 antspaudai, nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 2582).
62. 1492.08.18. Vilnius. Ldk raštininkas Petras Fominičius Liubičius (*Петраш Фоминич Людич*) – parduoda valdas Ldk raštininkui Fedkai Grigoravičiui (*Федку Григоревичу*). Rusėnų k., nuorašas (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. CIII).
63. 1492.11.22. Druckas. Ivanas Timotiejavičius Kulas (*Иван Тимофеевич Куль*) su žmona Marija (*Мареею Хламотинною*) ir sūnumis Griška, Kmitu (*Гришком, Кмитою*) – parduoda valdas kunigaikščiui Vasiljui Andriejevičiui Polubenskiui (*Василию Андреевича Полубенского*). Rusėnų k., popierius, 4 antspaudai, nuorašas (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. XXXVII).
64. 1492-1501. Domaradka Jurevičius (*Домарадка Юревичъ*) – parduoda valdas Jokūbui Kuncevičiui (*Якубу Куньцевичу*). Rusėnų k., nuorašas (LM, užrašymų 25, nr. 166).
65. 1492-1501. Andrijanas Stankevičius – parduoda valdas broliui Kauno seniūnui (?) Mikalojui Stankevičiui. Rusėnų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 2274).
66. 1492-1501. Nastasija Norvilovienė (*Norvilovna*) – parduoda valdas broliui Jurgiui. Rusėnų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 2576).
67. 1493.04.17. Vilnius. Ldk raštininkas Jonas Jackovičius (*Ивашко Яцкович*) su žmona Marina (*Мариною дочкою князя Василя Збаражского*) – parduoda valdas Ldk raštininkui Fedkai Grigorevičiui (*Федку Григоревичу*). Rusėnų k., nuorašas (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. CV).
68. 1493.05.16. Konca Jeblaškovičius (*Koncja Eblaszkow*) – parduoda valdas Orinai Petrienei (*Oryni Petrowey Charynicz*) ir jos sūnums Grinkai ir Mitkai (*Hrytku, Mitku*). Rusėnų k., nuorašas (LVIA, SA, b. 106, l. 491v; Полоцкие грамоты, т. 2, 1978, nr. 208; Полоцкие грамоты, т. 1, 2015, nr. 316).
69. 1493-1504. Vladyka, didžiojo kunigaikščio Aleksandro raštininkas Ivanas Jakovičius – parduoda valdas LDK pataurinkui Mikalojui Mikalojaičiui Radvilai. Registras (AGAD, AR, dz. XXVII, s. 9, l. 905).
70. 1494.07.04. Luckas. Lucko žemionis Andriuška Rusinovičius (*Андрушко Русинович*) – parduoda valdas kunigaikštieni Marijai Semionovienei (*Мари Семеновой Ровенской*). Rusėnų k., nuorašas (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. CVI).
71. 1495.03.13. Lyda. Vilniaus miestietis Volčko Drovičius (*Волчко Дрович*) – parduoda valdas LDK maršalui ir Lydos seniūnui Stanislovui Petravičiui (Kiškai) (*Станиславу Петровичу*). Rusėnų k., popierius, 2 antspaudai, originalas (AGAD, AR, dz. X, s. 380, l. 1)
72. 1495.05.07. Vilnius. Perevalo tįjūnas Petras Glebavičius (*Петръ Глебович*) – parduoda valdas Trakų vaivadaui Petru Jonaičiui (*Петру Яновичу*). Rusėnų k., pergamentas, 1 antspaudaudas, originalas (AGAD, Zbiór perg. 7392).
73. 1495?.07.14. Vilnius. Stankus Janovičius Volevičius ir Jokūbas Mikilenevičius – parduoda valdas maršalui Jonui Liutaurui Chreptavičiui. Rusėnų k., pergamentas, registras (AGAD, AR, dz. XXVII, s. 9, l. 224).
74. 1495?.07.14. Vilnius?. *Jazownik hospodarski* (?) Fedka Hryhorovičius – parduoda valdas Jonui Liutaurui Chreptavičiui. Rusėnų k., registras (AGAD, AR, dz. XXVII, s. 9, l. 224).

75. 1495?.07.14. Vilnius?. Bagdonas ir Jokūbas Osipavičiai ir kiti jų giminaičiai dk Aleksandro *przewozniki* – parduoda valdas Jonui Liutaurui Chreptavičiui. Registras (AGAD, AR, dz. XXVII, s. 9, l. 224).
76. 1496.07.14 [du dokumentai]. Vilnius. Vilniaus vaitas Jokna Laurinavičius – parduoda valdas maršalui Jonui Liutavorui Chreptavičiui. Rusėnų k., 2 antspaudai, originalas (AGAD, AR, dz. XVIII, s. 38, l. 5-I, 5-II, 9-II (nedatuotas), 11-II).
77. 1497. Steckus Andriejevičius – parduoda valdas Martynui (Radvilai?). Pergamentas, registras (AGAD, AR, dz. XXVII, s. 9, l. 358).
78. 1497.08.21. Kremenecas. Nekrošius Kolčejevičius (*Некраш Колчевич*) su broliais Macynu ir Mamajumi (*Мацыною и Мамаем*) – parduoda kunigaikščiui Michailui Aleksandrovičiui (Sanguškai) (*Михайлу Олександровичу*). Rusėnų k., nuorašas (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. CXIII).
79. 1498.05.14. Vladimiras. Jonas Niklevičius Podgackis (*Янъ Никлевичъ Подгаецький*) – parduoda valdas Vladimiro seniūnui Vasilijui Chreptavičiui (*Василю Хрептовичу*). Rusėnų k., nuorašas (AIO-3P, 1907, nr. XXV-2).
80. 1498.07.13. Vilnius. Vilniaus miestietis Stankus Volochovičius (*Станко Волохович*) – parduoda savo valdas Žiez marių vietininkui Fiodorui Januševičiui (*Федору Янушевичу*). Rusėnų k., pergamentas, originalas (LMAVB RS, f. 1, b. 506; Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 119).
81. 1498.12.21. Ašmenos pavieto bajoras Jankus Bogdanovičius (*Янко Богданович*) – parduoda valdas didžiojo kunigaikščio Aleksandro virėjui Petrui Aleknovičiui (*Петру Олехновичу*). Rusėnų k., pergamentas, 5 antspaudai, originalas (VUB RS, f. 80, b. 43).
82. 1498?.09.07. Polockas?. Vasilijus Semenovičius Redka (*Василь Семеновъ сынъ Редка*) iš Rylkovičių – parduoda valdas Bogdanui Jeskovičiui Bardovskiui (*Богдану Есковичу Бардовскому*). Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (LMAVB RS, f. 18, b. 206/1/6, l. 587; Полоцкие грамоты, т. 2, 1978, nr. 224; Полоцкие грамоты, т. 1, 2015, nr. 347).
83. 1498?.10.09. Vilnius. Vilniaus miestietis Jukna Laurinavičius su žmona Machna – parduoda valdas Stankui Ivanovičiui. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 208).
84. 1499. Ignas Mikityničius – parduoda valdas Jonui Sapiegai. Rusėnų k., registras (Sapiegų archyvo inventorius, p. 235).
85. 1499.05.20. Vilnius. Oluchna Avramienė (*Олюхна Аврамова*), našlė mirus Kauno horodnyčiui Avraamui Ivanovičiui, su sūnumis Ivanu ir Čomu (*Иваном, Чомою*) – parduoda valdas didžiojo kunigaikščio raštininkui Ivanui Semionovičiui Sapiegai (*Ивану Семеновичу Сопезе*). Rusėnų k., pergamentas, 4 antspaudai, originalas (BiblCzart, perg. 687).
86. 1499.06.25. Vilnius. Vilniaus *хорожичи* Stanislovas ir Steckus Sakovičiai (*Станислав, Стецко Саковичи*) – parduoda valdas Drogičino vietininkui Ivanui Iljiničiui (*Ивану Ильиничу*). Rusėnų k., pergamentas, 5 antspaudai, originalas (AGAD, Zbiór perg. 8462).
87. 1499.09.26. Vladimiras. Grinka Bolobanas (*Гринко Болобан*) – parduoda valdas Fedkai Juknovičiui (*Федку Юкновичу*). Rusėnų k., pergamentas, 3 antspaudai, originalas (BiblCzart, perg. 1043).

88. 1500?(XV a. pab.). Pieka Macovičius – parduoda valdas Soltanui Aleksandrovičiui. Rusėnų? k., registras (AGAD, AR, dz. XXVII, s. 9, l. 225).
89. 1500?(XV a. pab.). Stankus Jakubovičius – parduoda valdas Soltanui Aleksandrovičiui(?). Rusėnų? k., registras (AGAD, AR, dz. XXVII, s. 9, l. 225).
90. 1500?(XV a. pab.). Jaromka Olesčyčius ir brolis Malochviejus su broliėnais – parduoda valdas Soltanui Aleksandrovičiui. Rusėnų? k., registras (AGAD, AR, dz. XXVII, s. 9, l. 224).
91. 1500.05.04. Źemygala. Mortuža ir Dorota Mınkelevičiai su vaikais Bartkumi ir Kotryna – parduoda valdas Volodkai ir Bartkui Jurevičiams. Rusėnų k., popierius, 2 antspaudai, originalas (VUB RS, f. 77, b. 107)
92. 1500.05.28. Darsūniškis. Mikalojus Tautginavičius – parduoda valdas Taliui? ir Radvilui Kirdevičiams. Rusėnų k., 2 antspaudai, nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 1732, l. 18; f. 256, b. 1738, l. 1).
93. 1500.07. Svyriai. Kunigaikštis Petras Michailovičius (Svirskis) (*Перть Михаилович*) – parduoda valdas Jankui ir Motiejui Seliatičiams (*Янку, Мотею Селятичомь*). Rusėnų k., pergamentas, 1 antspaudas, originalas (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 3012, л. 2).
94. 1500.11.06. Tomas Janovičius – parduoda valdas Vilniaus kanauninkui Martynui. Rusėnų k., 1 antspaudas, registras (РГАДА, ф. 1603, оп. 12, ед. хр. 87, л. 217об).
95. 1500?(1492-1501?). Mykolas Dogailovičius (*Михаило Догяилович*) su sūnumis Motiejumi ir Vaitkumi (*Матеем, Воитком*) – parduoda valdas Staniuliui ir Bartui Pacevičiams (*Пацевичом Станулом, Бартоишом*). Rusėnų k., 2 antspaudai, nuorašas (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2672, л. 61).
96. 1500?. Betygala?. Motiejus Nataitis, Jonas ir Romanas Bujūnai – parduoda valdas Barborai Volodkienei. Rusėnų k., popierius, 2 antspaudai, originalas (VUB RS, f. 77, b. 96)
97. 1500?. Dorota Mackienė su sūnumis Mikalojumi ir Jonu – parduoda valdas Lukašui Mackovičiui. Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (VUB RS, f. 77, b. 158).
98. 1500?. Dubingiai. Nemenčinės valsčiaus karaliaus žmonės Milka Jakubovičius (*Милка Якубович*) ir Petkus Kuduševičius Kušlekovičius (*Петко Кудушевич Кушлековича*) - parduoda valdas raštininkui ir Svisločiaus seniūnui Grigaliui Gromykai (*Григорию Громики*). Rusėnų k., 1 antspaudas, nuorašas (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2672, л. 58).
99. 1500?. Ganusiški. Jonas Jakubovičius – parduoda valdas žentui Jokūbui Butevičiui. Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (VUB RS, f. 77, b. 157)
100. 1500?. Jokūbas Koreivičius – parduoda valdas Stankui Denisevičiui. Rusėnų k., 1 antspaudas, registras (РГАДА, ф. 1603, оп. 12, ед. хр. 87, л. 217).
101. 1500?. Jonas Gavrilovičius – parduoda valdas Mikalojui Burbinui (Burbai?). Rusėnų k., 1 antspaudas, registras (РГАДА, ф. 1603, оп. 12, ед. хр. 87, л. 217).
102. 1500?. Jurgis Ivaškovičius – parduoda valdas savo broliui Mikalojui Petkovičiui. Rusėnų k., 4 antspaudai, nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 2583).
103. 1500?. Juška Ivaškovičius su sūnumi Petru – parduoda valdas savo broliui Mikalojui Petkovičiui. Rusėnų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 2584).

- 104.1500?. Kaunas. Tovtko Gabrijelovičius su žmona Elžbieta – parduoda valdas Martynui Neverovičiui. Rusėnų k., popierius, 2 antspaudai, originalas (VUB RS, f. 77, b. 159).
- 105.1500?. Kijevo miestietis Maksimas Garkovas (*Максим Харитонович Горковский*) – parduoda valdas Orinai Andrijevienei (*Орине Андрееве жоне*). Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (foto: Ukraina: Lietuvos epocha, p. 47).
- 106.1500?. Mažrimas – parduoda valdas Jonui Kerbedejui. Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 3913).
- 107.1500?. Mikalojus Daugintovičius – parduoda valdas Baltramiejui, Mikalojui ir Šimkui Monkovičiams. Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 2504).
- 108.1500?. Motiejus Mikolajevičius – parduoda valdas poniai Suzanai. Rusėnų k., 1 antspaudas, registras (РГАДА, ф. 1603, оп. 12, ед. хр. 87, л. 217-217об).
- 109.1500?. Pasvalys. Jonas Bernatovičius su žmona Ona ir sūnumi Jokūbu – parduoda valdas Gancui Stanislavovičiui. Rusėnų k., popierius, 2 antspaudai, originalas (VUB RS, f. 77, b. 156).
- 110.1500?. Stakliškės. Vaitiekus Martynovičius – parduoda valdas Jonui Venslavovičiui. Rusėnų k., nuorašas (VUB RS, f. 72, b. 1825).
- 111.1500?. Stanislovas Jackovičius su broliu Petru – parduoda valdas Jurijui Stirpeikovičiui. Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 1762).
- 112.1500?. Stanislovas Jackovičius (*Станислав Яцкович*) su broliu Petru (*Петром*) – parduoda valdas Jurijui Stirpelskovičiui (*Юрю Stirпелсковичу*). Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (LVIA, f. 1135, ap. 20, b. 39, l. 22; nuorašas l. 23).
- 113.1500?. Stankus Parličius ir brolis – parduoda valdas Aleksandrui (?Soltanui). Registras (AGAD, AR, dz. XXVII, s. 9, l. 225).
- 114.1500?. Sudervės valsčiaus bajoras Stankus Petkovičius (*Станко Петкович*) – parduoda valdas Vilniaus miestiečiui Mikalojui Burbinui (*Миколаю Бурбину*). Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2823, л. 12; reg.: ф. 1603, оп. 12, ед. хр. 87, л. 217).
- 115.1500?. Stankus Rekutevičius (*Станко Рекутевич*) su žmona ir sūnumis Pacu, Martynu, Pracu, Baltramiejumi ir Morkumi (*Пацом, Мартином, Процом, Болтромей, Марка*) – parduoda valdas Stankui Buktevičiui (*Станку Буткевич*). Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2823, л. 9; reg.: ф. 1603, оп. 12, ед. хр. 87, л. 217об).
- 116.1500?. Tautvilas Nekraševičius su sūnumi Stasiu – parduoda valdas Venslovui Bartoševičiui. Rusėnų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 2677).
- 117.1500?. Tomas Volčkevičius – parduoda/dovanoja valdas savo veldamui Andriui. Rusėnų k., popierius, nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 1759).
- 118.1500?. Trakai. Motiejus Beniuševičius su sūnumi – parduoda valdas Tomkui Daumantovičiui. Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (LMAVB RS, f. 138, b. 112).
- 119.1500?. Vaitkus Narbutavičius – parduoda valdas broliui Jurgiui. Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 2575).
- 120.1500?. Vaitkus Sanovičius – parduoda valdas Volodkai Jurjevičiui. Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (VUB RS, f. 77, b. 154).

- 121.1500?. Vaitkus Volčkevičius su sūnumi Motiejumi – parduoda valdas savo žmonai Tatjanai. Rusėnų k., popierius, 2 antspaudai, originalas (LMAVB RS, f. 198, b. 845, l. 1; tas pats l. 2).
- 122.1500?. Venclovas Jonaitis ir Vaitiekus Androševičius – parduoda valdas Jurijui Stirpeikovičiui. Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 1763).
- 123.1500?. Venslovas Janovičius (*Венслав Янович*) su broliu Vaitiekumi Andruševičiumi (*Вонтехом Андрюшевичом*) – parduoda valdas Jurijui Stirtikovičiui (*Юрю Стиртикович*). Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (LVIA, f. 1135, ap. 20, b. 39, l. 24; nuorašas l. 25).
- 124.1500?. Žiupronys. Jonas Grinkovičius (*Ян Гринкович*) – parduoda žmogų Petru Volodkovičiui (*Петру Володковичу*). Rusėnų k., popierius, 2 antspaudai, originalas (LVIA, f. 525, ap. 8, b. 162, l. 117).
- 125.1500?.24. Pašilė?. Laurynas, Martynas, Jurgis ir Lukas Jonaičiai – parduoda valdas Juškai Kirkutaičiui. Rusėnų k., popierius, 3 antspaudai, nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 4062).
- 126.1500?.01.05. Petkus Vetricovičius (*Петко Ветрикович*) su broliu Motiejumi Mikalojajevičiumi (*Матеем Николаевичом*) – parduoda valdas Staškui Monkovičiui (*Стаику Монковичу*). Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2823, л. 19).
- 127.1500?.01.07. Sluckas. Ivanas Lvovičius (*Иван Лвович*) – parduoda valdas kunigaikščio Jurgio Sluckio bajorams Ivanui ir Levui Parfėnovičiams (*Ивану, Левку Парфеновичу*). Rusėnų k., popierius, 6 antspaudai, originalas (AGAD, Zbiór perg. 7444).
- 128.1500?.02.14. Vilkija. Vilkijos miestietis Morkus Glasovičius (*Марко Гласович*) su žmona Elžbieta (*Алжбетою*) – parduoda valdas Petru Narkovičiui (*Петру Нарковичу*). Rusėnų k., popierius, originalas, 3 antspaudai (LVIA, f. 716, ap. 2, b. 14, l. 100).
- 129.1500?.02.15. Kleckas. Stasys Ivaškovičius Myzgainovičius (*Стас Ивашкович сын Мызгайлович*) su žmona Dorota (*Доротою*) – parduoda valdas Mikalojui Daškevičiui (*Миколаю Дашкевичу*). Rusėnų k., popierius, 3 antspaudai, originalas (AGAD, AR, dz. XXIII, t. 50, p. 4, l. 3).
- 130.1500?.02.18. Jonas Kiška – parduoda valdas Mikalojui Radvilai. Rusėnų k., registras (LMAVB RS, f. 43, b. 3881, l. 1a; f. 43, b. 3884, l. 2).
- 131.1500?.02.24. Trakai. Petras Mackavičius su žmona ir sūnumis Martynu ir Zeneliu – parduoda valdas Ivanui Levonavičiui. Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (LMAVB RS, f. 138, b. 108).
- 132.1500?.02.28. Šėta. Tomas Jackovičius (*Тамаш Якунович*) su sūnumi Kasparu (*Каспаромъ*) ir Dorota Sovriukienė (*Дорота Соврюкевна*) su vaikais Mikalojumi ir Benediktu (*Микаем, Бенедиктом*) – parduoda valdas Motiejui Bortkovičiui (*Матеем Бортковичу*). Rusėnų k., popierius, 3 antspaudai, originalas (LVIA, f. 1282, ap. 4, b. 2, l. 1).
- 133.1500?.03.20. Trakai. Čėсна Stasevičius su žmona Ona ir dukromis Sofija, Kotryna ir Dorota – parduoda valdas Ivanui Stasevičiui. Rusėnų k., popierius, 4 antspaudai, originalas (LMAVB RS, f. 138, b. 102).
- 134.1500?.03.24. Manecas ir Fedka Markovičiai (*Манец, Федец Марковичи*), broliškai Ivaška, Adrusijus ir Manecas (*Ивашко, Адрусий, Манец*) – parduoda valdas kunigaikščiai Vasilijui

- Ivanovičiui Solomirickiui (*Василю Ивановичу Соломирицкому*). Rusėnų k., popierius, 3 antspaudai, originalas (AGAD, AP z Radz., s. 384, l. 5)
- 135.1500?.04.01. Maišiagala. Dorota Christonienė su dukromis Ona, Moseja? ir Dorota – parduoda valdas Tomui Jonaičiui. Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 1766).
- 136.1500?.04.15. Trakai. Petras ir Motiejus Tomkovičiai su žmonomis Elžbieta ir Sofija ir vaikais – parduoda valdas Tomkui Daumantavičiui ir Motiejui Narbutavičiui. Rusėnų k., popierius, 2 antspaudai, originalas (LMAVB RS, f. 138, b. 111).
- 137.1500?.04.20. Semeliškės. Dorota Možeikienė su sūnumis ?, Andriejumi ir Jurijumi ir dukromis Ona ir Margarita – parduoda valdas Tomkui Domontavičiui. Rusėnų k., popierius, 2 antspaudai, originalas (LMAVB RS, f. 138, b. 113).
- 138.1500?.05.19. Tušėy?. Kunigaikštis Andriejus Michailovičius Svirskis (*Андрей Михайлович Свирский*) – parduoda valdas Vilniaus vyskupo bajorui Michailui Gricevičiui (*Михалку Грицеву*). Rusėnų k., popierius, 2 antspaudai, originalas (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 3012, л. 5-6; nuorašas л. 7).
- 139.1500?.05.20. Semeliškės. Petras ir Matas Tomkovičius – parduoda valdas Tomkui Daumantovičiui ir jo broliui ?. Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (LMAVB RS, f. 138, b. 115).
- 140.1500?.06.11. išdavėjo namuose. Jurgis Monkevičius su broliu Jukna – parduoda valdas Jurgiui Nargelovičiui. Rusėnų k., 1 antspaudas, nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 2503).
- 141.1500?.07.08. Ukmergė?. Dopka Ivaškevičiū su sūnumi – parduoda valdas Stanislovui Zakovičiui. Rusėnų k., registras (AGAD, AR, dz. XXVII, s. 9, l. 105).
- 142.1500?.07.08. Vilnius. Juražičius Giedraitis – parduoda valdas Smolensko bajorui Omeljonui Nagiškinui. Rusėnų k., popierius, originalas (LVIA, f. 525, ap. 8, b. 395, l. 4, nuorašas l. 5).
- 143.1500?.07.08?. Vilnius. Jonas Jurežičius Giedraitis – parduoda valdas Smolensko bajorui Omeljonui Nagiškinui. Rusėnų k., popierius, originalas (LVIA, f. 525, ap. 8, b. 395, l. 6).
- 144.1500?.07.21. Šakiai?. Bartkus Tišlevičius (*Бортко Тишлевич*) – parduoda valdas Gancui Golkovičiui (*Ганцу Голкович*). Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (LVIA, f. 1294, ap. 1, b. 3, l. 6).
- 145.1500?.07.24. Vilnius. Jonas Juriažičius Giedraitis – parduoda (įkeičia?) valdas Smolensko bajorui Omeljonui Nagiškinui. Rusėnų k., popierius, originalas (LVIA, f. 525, ap. 8, b. 395, l. 8; nuorašas l. 9-9v - nurodoma 1524 m., tačiau užbraukta).
- 146.1500?.08.01. Semeliškės. Dorota Jankovna su sūnumis Jurijumi, Andriejumi, Misu, Motiejumi, dukromis Ona ir Margarita – parduoda valdas Tomkui Daumantavičiui. Rusėnų k., popierius, 2 antspaudai, originalas (LMAVB RS, f. 138, b. 110).
- 147.1500?.08.05. Vilnius. Jonas Juriažičius - parduoda valdas Smolensko bajorui Omejonui Nagiškinui. Rusėnų k., popierius, originalas (LVIA, f. 525, ap. 8, b. 395, l. 10; nuorašas l. 11-11v).
- 148.1500?.09.20. Kena. Paulius Matejevičius su sūnumi Šimkumi – parduoda valdas vikarui Pauliui. Rusėnų k., popierius, 2 antspaudai, originalas (LMAVB RS f. 43, b. 10098).

- 149.1500?.11.27. Ramygala. Vaitkus Jurevičius (*Войтко Юревич*) su broliu Pacu Končevičiumi (*Пацом Кончевичом*) – parduoda valdas Gancui Čolkovičiui (*Ганцу Чолковичу*). Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (LVIA, f. 1294, ap. 1, b. 3, l. 5; nuorašas l. 7).
- 150.1500-1510. Supraslis?. Jasejus Jasenecas Jeska Baranovičius (*Иасей Иасенець Иеска Барановичъ*) – parduoda valdas Supraslio vienuolyno igumenui Pachnotijui (*Пахнотию*). Rusėnų k., nuorašas (Архиографическій сборникъ, т. 9, нр. 9).
- 151.1501?. Naugardukas. Vasilijus Semionavičius Okolovas – parduoda valdas Steponui Radivonavičiui Kiščai. Rusėnų k., nuorašas (VUB RS, f. 67, b. 1).
- 152.1501.02.21. Vilnius. Logvinas Savičius (*Lohwin Sawicz*), Oksentijus Jermoličius Kričevičius (*Oksentej Ermolicz Kriczewec*) ir Klimas Vaskavičius (*Klim Waskowicz*) su žmonomis – parduoda valdas Vilniaus pranciškonams. Rusėnų k., originalas (Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 128; KDKDW, nr. 480).
- 153.1501.08.04. Onuškis. Jackus Liginevičius (*Яцько Ликгеневиць*) – parduoda valdas Jokūbui Kuncovičiui (*Якубу Куньцовичу*). Rusėnų, nuorašas (LM, užrašymų 25, nr. 167).
- 154.1502.01.13. Baltromiejus Stankovičius (*Балтромей Станкович*) su broliu kunigu Mikalojumi (*Миколаемъ*) – parduoda valdas Griciui Gavrilovičiui (*Грицю Гавриловичу*). Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 3012, л. 4; nuorašas л. 3).
- 155.1502.07.19. Žiežmarių barjoras Stankus Mateševičius (*Станко Матешевич*) – parduoda valdas raštininkui etc Jonui Sapiegai (*Ивану Сапежичу*). Rusėnų k., pergamentas, 4 antspaudai, originalas (AGAD, Zbiór perg. 7416).
- 156.1503.01.03. Vladimiras. Jadvyga Lomanovienė su sūnumi – parduoda valdas kunigaikščiui Andriejui Aleksandravičiui Sanguškai. Rusėnų k., pergamentas, 5 antspaudai, registras (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. LIV).
- 157.1503?. Karaliaus tarnas Kosčiuška – parduoda valdas Vilniaus bajorui Aleksandrui. Rusėnų? k., registras (LM, užrašymų 1, nr. 44).
- 158.1504. Paberezė. Ambroziejus, Martynas, Urbonas Stanislovovičiai Burbeklevičiai su savo motina Sofija (*Zofija Stankovaja Bodylovičia*) – parduoda valdas Petruui (?). Rusėnų k., pergamentas, 5 antspaudai, nuorašas (LMAVB RS, f. 43, b. 18560, l.26-26v).
- 159.1504.09.12. Biržai. Jonas Petraševičius (*Jan Petraszewicz*) – parduoda valdas Stanislovui Jurevičiui (*Stanislawu Juriewiczu*). Rusėnų k., nuorašas (LVIA, f. 716, ap. 3, b. 1, l. 13v-14).
- 160.1505. Upytės pavieta žemionis Jonas Petraševičius (*Jan Petraszewicz*) – parduoda valdas Stanislovui Jurevičiui (*Stanislawu Juriewiczu*). Rusėnų k., nuorašas (LVIA, f. 716, ap. 3, b. 1, l. 14-14v).
- 161.1505-1510. Anušas Asovičius – parduoda valdas Trakų vaivada Mikalojui Radvilai. Registras (AGAD, AR, dz. XXVII, s. 9, l. 903).
- 162.1505-1525?. Žiupronys. Jonas Trinkavičius – parduoda valstietį Petruui Volodkavičiui. Rusėnų k., popierius, 2 antspaudai, nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 1740, l. 1).
- 163.1505/1520?.06.27. Vaistamas. Jokūbas Volodkevičius su žmona Kochna ir sūnumis Jono, Šimkumi ir Tomkumi – parduoda valdas Miškai Ostrouchovičiui. Rusėnų k., pergamentas, 1 antspaudas, nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 1928).

- 164.1506/1521?.04.14. Jonušas Ivaškovičius – parduoda valdas Jurijui Stirpeikovičiui. Rusėnų k., popierius, 2 antspaudai, nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 3353).
- 165.1506.05.17. Vilnius. Jonas Hinca su žmona ir sūnumis – parduoda valdas savo sesei Kotrynai Ivanovaitei Oliševičienei. Rusėnų? k., 3 antspaudai, registras (LM, užrašymų 1, nr. 74; AGAD, AR, dz. XI, s. 1, l. 26).
- 166.1506.06.05. Svyriai. Adomas Bartoševičius su žmona Kristina – parduoda valdas Mikalojui Jurijovičiui Statkevičiui. Rusėnų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 1967, l. 2).
- 167.1506.06.05. Svyriai. Adomas Bartaševičius su žmona Kristina – parduoda valdas Mikalojui Jurjevičiui Jatovtovičiui. Rusėnų k., 8 antspaudai, nuorašas (LMAVB RS, f. 198, b. 801).
- 168.1507?. Fedka Chrebtovičius (*Федко Хребтович*) su sūnumi Jurijumi (*Юремь*) – parduoda valdas valdovo dvaro išdininkui etc Ivanui Andriejevičiui (*Ивану Андреевичу*). Rusėnų k., popierius, be antspaudų, originalas (LVIA, f. 525, ap. 8, b. 1911, l. 2).
- 169.1507-1508. Kuznia Minčevičius (*Кузня Минчевич*) su brolienu Momosu (*Момосем*) ir savo sūnumi Jonu (*Яном*) – parduoda valdas Narkui Žvibavičiui (*Нарку Жъвибовичу*). Rusėnų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 2472; Груша А. И., *Документальная письменность Великого Княжества Литовского...*, c. 194).
- 170.1507/1522?. Surviliškės. Mikalojus Buividonis su žmona Elžbieta su sūnumis Bernotu ir Pauliumi – parduoda valdas Vaitiekui Pavlovičiui. Rusėnų k., popierius, 3 antspaudai, originalas (VUB RS, f. 77, b. 155)
- 171.1507. Paško Popovičius – parduoda valdas Mikalojui Kučukovskiui. Registras (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. LXXVI).
- 172.1507.01.04. Luckas. Jonas Jackovičius Teslugovskis (*Янь Яцъковичъ Теслуговский*) – parduoda valdas Motiejui Mitkovičiui Ugrinovskiui (*Матъеею Митъковичу Угриновъскому*). Rusėnų k., nuorašas (AЮ-3P, 1907, nr. XXX-3).
- 173.1507.02.12. Vilnius. Vilniaus miesto raštininkas Urbonas Martinovičius Kleibartas (*Урбан Мартинович Клейбарт*) – parduoda valdas Gardino horodnyčiui Fedorui Gavrilovičiui (*Федору Гавриловичу*). Rusėnų k., pergamentas, 6 antspaudai, originalas (AGAD, Zbiór perg. 8726).
- 174.1507?.05.01. Vilnius. Vilniaus arklidininko našlė Fieda Michailova Grydorievičia (*Fiedka Michailowa Grygoriewiczza, Jacynina doczka*) su sūnumis Andriejumi, Bogušu ir Fedoru (*Ondrejem, Boguszom, Fiedorom*) – parduoda valdas Vilniaus miesto magistratui. Rusėnų k., 4 antspaudai, nuorašas (BibLCzart, rękop. 2094 IV, l. 113-114).
- 175.1507.06.07. Vilnius. Vilniaus magistrato tarėjai Ivaška Vainilavičius ir Jackus Velkevičius – parduoda valdas LDK maršalui etc Jonui Sapiegai. Rusėnų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 3188).
- 176.1507.07.09. Milka Petraševičius (*Милко Петрашевич*) iš Laurušavo valsčiaus – parduoda valdas Bistryčios vietininkui Grinkai Fedorovičiui (*Гринку Фведоровичу*). Rusėnų k., popierius, 2 antspaudai, originalas (LMAVB RS, f. 43, b. 11049; reg.: LMAVB RS, f. 43, b. 15872, l. 1v).
- 177.1507/1522.12.30. Vilnius. Mikalojus Jancevičius – parduoda valdas savo broliui Laurynui Jancevičiui. Rusėnų k., 2 antspaudai, nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 4158).

- 178.1508-1514.04.27. Vilnius. Stanislavo Petkevičiaus tarnas Bartošas Pacevičius (*Бартош Пацевич*) su žmona Ona (*Анною*) ir sūnumis Jonu ir Petrumi (*Яном, Петром*) - parduoda valdas karaliaus raštininkui, Vilniaus raktininkui ir Svisločiaus seniūnui Grigaliui Gromykai (*Григорию Громьце*). Rusėnų k., 4 antspaudai, nuorašas (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2672, л. 64).
- 179.1508-1528. Laucius ir Stankus Ginvilavičiai su vaikais – parduoda valdas Jokūbui Motevičiui. Rusėnų k., popierius, originalas (LMAVB RS, f. 37, b. 807).
- 180.1508-1529. *W Suzanach*. Maišiagalos bajoras Dobka Butylevičius (Dobka Butylewicz) - parduoda valdas karaliaus raštininkui, Vilniaus raktininkui ir Svisločiaus seniūnui Grigaliui Gromykai (*Нrehoremu Громьце*). Rusėnų k., 5 antspaudai, nuorašas (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2672, л. 59).
- 181.1508-1529.06.03. Vilnius. Elžbieta Jurevaja Kondratovičia (*Юревая Кондратовича Галжбета*) su sūnumis Šimkumi ir Stanislovu (*Шимком, Станиславом*) – parduoda valdas karaliaus raštininkui, Vilniaus raktininkui ir Svisločiaus seniūnui Grigaliui Gromykai (*Грыгорию Громьце*). Rusėnų k., 5 antspaudai, nuorašas (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2672, л. 63).
- 182.1508.04.16. Maišiagala. Jokūbas Rudis – parduoda/įkeičia valdas Radvilai Volčkavičiui. Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (LMAVB RS f. 43, b. 12118).
- 183.1508.06.10. Vilnius. Kunigaikštis Ivanas Vasilevičius Krošinskis – parduoda valdas dėdei Urytės seniūnui kunigaikščiui Ivanui Timošejevičiui Krošinskiui. Rusėnų k., transumptas (LMAVB RS, f. 273, b. 3389).
- 184.1508.08.13. Kijevas. Soltanas Albejevičius (*Солтанъ Албеевич*) su žmona Kunka (*Кункою*) ir sūnumis Jonu, Vaska (*Иваикомъ, Васкомъ*) – parduoda valdas Kijevo vienuolyno igumenui Motiejui. Rusėnų k., popierius, 2 antspaudai, originalas (АЮЗР, т. 1, нр. 48).
- 185.1508/1522/1537.02.12. Vilnius. Jonas Soročičius - parduoda valdas Jasmantui Ozakmantavičiui. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 362).
- 186.1509?.02.12. Vilnius. Daktaras, kustodas ir Vilniaus kanauninkas Jonas Filipavičius – parduoda valdas karalienei Elenai. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 108).
- 187.1509?.03.20. Biala. Zaberezinskis – parduoda valdas Jurgiui Iljiničiui. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 275).
- 188.1509.04.29. Maišiagala. Kabrijonas Andriuškovičius (*Kobryan Andryzkowicz*) su sūnumi Jokūbu (*Jakubom*) – parduoda savo žmogaus žemę Radvilos altaristos žmogui Vitkui Jutevičiui ir jo broliui Mikalojui. Rusėnų k., 4 antspaudai, nuorašas (LMAVB RS, f. 43, b. 12120).
- 189.1509.06.11. Ašmena. Ašmenos pavieto bajoras Stankus Ganusovičius (*Станко Ганусович*) su žmona Polonija (*Полоною*) ir sūnumi Motiejumi (*Матеем*) – parduoda valdas Medilo vietininkui Urbonui. Rusėnų k., 4 antspaudai, nuorašai (LVIA, f. 1282, ap. 1, b. 9986, l. 1).
- 190.1509.08.22. Ostrovnas. Ivanas (*Иван*), Semionas Suščius (*Семен Суцъ*), Leonidas (*Левонидъ*) ir Jakimas (*Якимъ*) – parduoda valdas Polocko vaivadaui Stanislovui Glebavičiui (*Станиславу Глебовичу*). Rusėnų k., nuorašas (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. XCIV).
- 191.1509.09.01-1510.09.01. Kunigaikštis Semionas Fedorovičius Kurcevičius – parduoda valdas savo broliui Aleksandriui. Registras (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CVI).

- 192.1509.09.01. Luckas. Kunigaikštienė Ona Zaslavskienė – parduoda valdas kunigaikščiui Konstantinui Ostrogiškiui. Registras (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. XCV).
- 193.1509.09.12. Vilnius. Jonas Mikuzevičius – parduoda valdas Trakų kaštelionui ir Žemaičių seniūnui Stanislovui Jonaičiui Kęsgailai. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 88).
- 194.1509.09.12. Vilnius. Stanislovo Dobruskio žmona Malgožata– parduoda valdas Trakų kaštelionui ir Žemaičių seniūnui Stanislovui Jonaičiui Kęsgailai. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 86).
- 195.1509.10.21. Vaistamas. Adomas Bartoševičius – parduoda valdas Dašynai(?). Rusėnų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 1967, l. 3).
- 196.1510.02.09. Bagdonas Fedorovičius Holovničius (*Богдан, Федоров сын, Головничя*) – parduoda valdas Polocko vaivada Stanislovui Glebavičiui (*Станиславу Глебовичу*). Rusėnų k., nuorašas (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CI).
- 197.1510/1525?.02.24. Andriuška Vilemavičius su žmona Svetochna ir vaikais – parduoda valdas Sauginavičiaus Jonuškienei. Rusėnų k., 4 antspaudai, nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 4066).
- 198.1510.04.04. Braclavas. Romanas Ladižinskis (*Roman Ładyżyński*) su žmona Lubka (*Lubka Jesmanówna*) – parduoda valdas Semionui Košcai (*Semenowi Koszce*). Rusėnų k., nuorašas (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CII).
- 199.1510?.05.16. Kaltinėnai. Barlomiejus Besmenoitis – parduoda valdas Trakų kaštelionui ir Žemaičių seniūnui Stanislovui Jonaičiui Kęsgailai. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 492).
- 200.1510.06.23. Astravas. Svetoslavas Volodkovičius (*Светослав Володкович*) – parduoda valdas Medilo laikytojui Urbonui (*Урбану*). Rusėnų k., popierius, 4 antspaudai, originalas (LVIA, f. 525, ap. 8, b. 139, l. 72; nuorašas l. 73-73v).
- 201.1510.07.04. Usla?. Maška Michailovienė (*Машка Простевна Гринцова Михайловича жона*) – parduoda nelaisvą mergą Miliušai Čolkovičienė (*Милюши Гауцовой жоне Чолковича*). Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (LVIA, f. 1294, ap. 1, b. 3, l. 2).
- 202.1510.09.01–1511.09.01. Vasilijus Juškaitis Stadnickis – parduoda valdas broliui Vankai. Rusėnų k., pergamentas, 5 antspaudai, registras (Archywum Sanguszków, t. III, nr. CXVIII).
- 203.1510-1522. Steponas Jaškievičius Šerepa – parduoda valdas Vilniaus vaivada ir LDK kancleriui Mikalojui Mikalojaičiui Radvilai. Registras (AGAD, AR, dz. XXVII, s. 9, l. 906).
- 204.1510–1523. Anykščiai(?). Šimkus Dargevičius – parduoda valdas Jonui Vidminovičiui. Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (LMAVB RS, f. 37, b. 816; nuorašas f. 256, b. 3692).
- 205.1510-1530?. Patumšė?. Motiejus Pilypavičius su broliu Mykolu – parduoda valdas Tverų tijūnui Stanislovui Kerbedžiui. Rusėnų k., 2 antspaudai, nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 4073).
- 206.1511. Bartoševičius – valdų pardavimas ?. Registras (РГАДА, ф. 1603, оп. 12, ед. хр. 87, л. 28).
- 207.1511.04.28 Keižonys?. Motiejus Stanevičius (*Матей Станевич*) su sūnumi Stasiu (*Стасем*) – parduoda valdas Jakšui Jadovkovičiui (*Якшу Ядовковичу*). Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (LVIA, f. 716, ap. 2, b. 14, l. 103; nuorašas l. 102).
- 208.1511.09.13. Vilnius. Mykolas Mykavičius su broliais – parduoda valdas Trakų kaštelionui ir Žemaičių seniūnui Stanislovui Jonaičiui Kęsgailai. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 87).

- 209.1512.02.17. Vilnius. Ašmenos pavieto ir Žiupronių bajoras Jonas Jokūbovičius Klejevičius (*Янъ Якубовичъ Клеевича*) – parduoda valdas Krasnosielsko laikytojui Jonui Zenavičiui (*Ивану Зеновьевичу*). Rusėnų k., pergamentas, 5 antspaudai, originalas (AGAD, Zbiór perg. 7448).
- 210.1512.02.28. Daugėliškės. Gabrielius Andriuskaitis su broliu Martynu – parduoda valdas Goštautui. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 472).
- 211.1512.03.10. Brestas. Sesės Ona ir Sofija Miškaitės – parduoda valdas Leonui Bogovitinavičiui. Rusėnų k., pergamentas, 1 antspaudas, originalas (LMAVB RS, f. 2, b. 38; Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 195).
- 212.1512.03.16. Vilnius. Vilniaus pavieto bajoras Mikalojus Macovičius (*Mikolaj Macowicz*) – parduoda valdas Vilniaus vaivada ir LDK kancleriui Mikalojui Radvilai. Rusėnų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 43, b. 13653).
- 213.1512.07.03. Myras. Naugarduko pavieto bajorai Petras Miškovičius, Vaska, Fedoras (*Петръ Мишкович, Васко, Федор*) ir kiti – parduoda valdas maršalui, Bresto ir Lydos seniūnui Jurgiui Iljiničiui (*Юрью Ивановичу Ильинича*). Rusėnų k., pergamentas, 2 antspaudai, originalas (AGAD, Zbiór perg. 8401).
- 214.1512.07.19. Anykščiai. Vaitiekus Juškovičius (*Войтко Юшкович*) su dėdiene Kochna Stekvilovičiene (*Стеквиловича Кахною*) – parduoda valdas Trakų vaivada ir dvaro maršalui Jurgiui Stanislovaičiui Astikaičiui (*Григорию Станиславовичу Остиковича*). Rusėnų k., pergamentas, 3 antspaudai, originalas (AGAD, Zbiór perg. 7451; reg.: AGAD, AR, dz. XXVII, s. 9, l. 131 – išdavimo vietą nurodo Vilnių).
- 215.1512.09.05. *na Szczari*. Vaitiekus Jaroslavovičius Vaišvilovičius (*Войтех Ерославович Войшвиловича*) – parduoda valdas kunigaikščiui Semenui Bogdanovičiui Odincovičiui (*Семену Богдановичу Одинцевича*). Rusėnų k., pergamentas, 4 antspaudai, originalas (AGAD, Zbiór perg. 7453).
- 216.1512.12.13. Vilnius. Aleksandras Chodkevičius (*Александрo Иванович Ходкевича*) – parduoda valdas Berečiaus seniūnui, valdovo maršalui ir Lydos laikytojui Jurgiui Ivanovičiui Iljiničiui (*Юрью Ивановичу Ильинича*). Rusėnų k., pergamentas, 3 antspaudai, originalas (AGAD, Zbiór perg. 7452).
- 217.1512/27.07.24. Vasiliškės. Mikalojus Lachas – parduoda valdas karaliaus pakamarei Andriui Jakubavičiui Davainai. Rusėnų k., registras (LM, užrašymų 1, nr. 441).
- 218.1513/1528.07.25. Pabaiskas. Kochna Tomkaitė (*Кахна Томкович*) su vyru Jurijumi Janovičiumi (*Юрьем Яновичом*) – parduoda valdas savo dėdėms Stackui, Mikalojui ir Jurijui Stirpkovičiams (*Стацьку, Миколаю, Юрью Стирпковичом*). Rusėnų k., popierius, 3 antspaudai, originalas (LVIA, f. 1135, ap. 20, b. 660, l. 1; nuorašas l. 6)
- 219.1513.02.23. Iškaldė. Polocko vaivados Stanislovo Glebavičiaus dijokas Jonas Steckovičius (*Ян Стецкович*) – parduoda valdas maršalui, Brastos ir Lydos seniūnui Jurijui Ivanovičiui Iljiničiui (*Юрью Ивановичу Ильинича*). Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (AGAD, AR, dz. XXIII, t. 95, p. 9, l. 5; nuorašas l. 7).
- 220.1513.03.02. Butkus Jakubovičius su broliais Donu? ir Paškumi – parduoda valdas Monšai Drusilavičiui. Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 2508).

- 221.1513?.03.13. Kleckas. Hlodos ir Harmanas – parduoda valdas karaliaus maršalui Jonui Jakubavičiui Ščitovičiui. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 568).
- 222.1513.04.20. Iškalde. Jonas Petraitis Nemiraitis - turto pardavimas. Registras (Błasczyk G., Registry, nr. 48).
- 223.1513.05. Žasliai. Paulius Bogdanavičius ir Steponas Jurevičius Radvilavičius su žmonomis ir vaikais – parduoda valdas Petrui Tomkevičiui. Rusėnų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 2559).
- 224.1513.05.24. Petras, Bugošas ir Stanislovas Januškovičiai (*Петр, Богуш, Станислав Янушковичи*) – parduoda valdas Vilniaus miesto tarėjui Morkui Petrovičiui (*Марку Петровичу*). Rusėnų k., pergamentas, 7 antspaudai, originalas (LMAVB RS, f. 3, b. 80; Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 199).
- 225.1513?.06.29. Vilnius. Juška Miškovičius su savo broliais – parduoda valdas Aleksandro Jurevičiaus žmonai Sofijai. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 216).
- 226.1513/1528?.07.20. Stakliškės. Vaitiekus Martinovičius – parduoda valdas Jonui Venslavovičiui. Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 2680).
- 227.1513.08.04. Brestas. Adomas Miškovičius Andriuskovičius – parduoda valdas Leonui Bogovitinavičiui. Rusėnų k., popierius, 3 antspaudai, originalas (LMAVB RS, f. 16, b. 29, l. 2).
- 228.1513-1518. Stankus Volodkevičius – parduoda valdas LDK iždininko Aleksandravičiaus žmonai Onai Andriejevai. Rusėnų k., popierius, 2 antspaudai, nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 2463).
- 229.1513-1532.08.01. Jonas Jokubovičius - parduoda valdas Stecui(?) Pacovičiui. Rusėnų k., popierius, 3 antspaudai, nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 1971).
- 230.1513?. Kernavė. Jonas Mackevičius su žmona Ona ir Baltramiejus Stasevičius – parduoda valdas Jurgiui ir Martynui Mikolajevičiams. Rusėnų k., popierius, 2 antspaudai, originalas (LMAVB RS, f. 256, b. 3354).
- 231.1514. Jonas Augustinas Andriejevičius – parduoda valdas Mikalojui Belozarovui. Registras (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 4462, л. 10об).
- 232.1514.03.30. Vilnius. Jadvyga Petkaitė (*Petkowna*) su sūnumi Jonu – parduoda valdas kancleriui? Mikalojui Mikalojaičiui. Rusėnų k., pergamentas, 3 antspaudai, originalas (AGAD, Zbiór perg. 7458).
- 233.1514.03.30. Vinius. Sudervės valsčiaus bajoras Petka Miloševičius (*Петко Милошевич*) su sūnumi Jonu (*Яном*) – parduoda valdas Vilniaus vaivada ir kancleriui Mikalojui Mikalojaičiui Radvilai (*Миколаю Миколаевичу*). Rusėnų k., pergamentas, 3 antspaudai, originalas (AGAD, Zbiór perg. 7462).
- 234.1514.03.31. Geranainys. Mikna Lisničius ir Stanislovas Rankavičiai - parduoda valdas Polocko vaivada Albertui Goštautui. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 162).
- 235.1514.05.16. Vilnius. Čėsna Juračičius - parduoda valdas Smolensko bajorui Omeljanui Nagiškinui. Rusėnų k., popierius, originalas (LVIA, f. 525, ap. 8, b. 395, l. 4, nuorašas l. 2).
- 236.1514.06.22. Vilnius. Borisas Mikuličius Radzičius – parduoda valdas Vilniaus kaštelionui Stanislovui Jonaičiui Kęsgailai. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 345).

- 237.1514.07.21. Vilnius. Bogdana Dauchovičienė – parduoda valdas maršalui Jonui Mikalojui Radvilai. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 142).
- 238.1514/1529?.07.12. Darsūniškis. Bagdonas Stankevičius su broliu Jackumi – parduoda valdas Mikalojui ir Šimkui Monkavičiams. Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 2509).
- 239.1514.10.15. Vilnius. Mikalojus Vasiljevičius su broliu Semionu ir su žmonomis ir su vaikais – parduoda valdas savo broliui Ivanui Vasiljevičiui. Rusėnų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 1901).
- 240.1514/1529.12.01. Jonas Miloševičius (*Ян Милошевич*) - parduoda kunigaikščiui Semionui Bogdanovičiui Odincevičiui. Rusėnų k., popierius, 3 antspaudai, originalas (LMAVB RS, f. 18, b. 206/1/6, l. 641).
- 241.1514?.01.22. Vaclovas (*Венслав*) su sūnumis (?) – parduoda valdas Jurijui Špakui Stirpikovičiui (*Юрью Шпаку Стурпиковича*). Rusėnų k., popierius, 3 antspaudai, originalas (LVIA, f. 1135, ap. 20, b. 660, l. 4; nuorašas l. 5).
- 242.1514?.12.09. Vilnius. Vilniaus pilininko žmona Zankovienė – parduoda valdas dvaro maršalkai ect Jurgiui Iljiničiui. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 283).
- 243.1514–1519. Ivanas Onchimovičius – parduoda valdas Polocko vaivada Albertui Goštautui. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 515).
- 244.1515. Adomas Andriejaitis – parduoda valdas Vilniaus miestiečiui Mikalojui Burbai (Burbinui). Rusėnų k., 1 antspaudas, registras (РГАДА, ф. 1603, оп. 12, ед. хр. 87, л. 217об).
- 245.1515. Vilnius. Ždanas Andruškovičius (*Ждан Ондрушкович*) su broliu Urbanu (*Урбаном*) – parduoda valdas Vilniaus miestiečiui Mikalojui Burbinui (*Миколаю Бурбиному*). Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2823, л. 3).
- 246.1515.01.17. Žasliai. Trakų pavieta bajoras Jurgis Mikalojaitis su žmona Elžbieta ir sūnumi ? – parduoda valdas Laurynui Mikolojaičiui Buzevičiui. Rusėnų k., popierius, 3 antspaudai, originalas (LMAVB RS, f. 138, b. 116).
- 247.1515.03.25. Alsėdziai. Vitkus Stankevičius (*Vitko Stankovič*) – parduoda valdas Medininkų vyskupui Martynui (*Martinu*). Rusėnų k., nuorašas (CM, nr. 120).
- 248.1515.04.01. Vilnius. Vilniaus miestietis Ignas Kryličius (*Игнат Крылич*) – parduoda valdas karaliaus maršalui, Lucko, Braclavo ir Vinicos seniūnui, Voluinės maršalui kunigaikščiui Konstantinui Ostrogiškiui (*Костянтину Ивановичу Острозскому*). Rusėnų k., nuorašas (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CLII).
- 249.1515.04.28. Trakai. Motiejus Bertaševičius su broliu Petru – parduoda valdas Ivanui Levonavičiui. Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (LMAVB RS, f. 138, b. 95).
- 250.1515.04.30. Kairėnai. Jono Stanevičiaus žmogus Šimkus Rukševičius (*Шимко Рукшевич*) - parduoda valdas karaliaus raštininkui, Vilniaus raktininkui ir Svisločiaus seniūnui Grigaliui Gromykai (*Грыгору Громыце*). Rusėnų k., 2 antspaudai, nuorašas (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2672, л. 57).
- 251.1515.05.18. Vilnius. Alytaus klebonas Jonas Mikolajevičius (*Ян Миколаевич*) ir valdovo dvarionis Petras Mikolajevičius (*Петръ Миколаевич*) – parduoda valdas Trakų vaivadaičiui

- Jurgiui Grigalaičiui Astikaičiui (*Юрью Григоревичу Остиковича*). Rusėnų k., pergamentas, 6 antspaudai, originalas (AGAD, Zbiór perg. 7466).
- 252.1515.07.12. Vilnius. Giedraičių bajoras Bartkus Stankevičius (*Бортъко Станьковичъ*) – parduoda valdas Žemaičių seniūnui Stanislovui Jonaičiui Kęsgailai (*Станиславу Яновичу*). Rusėnų k., nuorašas (LM, užrašymų 25, nr. 158).
- 253.1515.09.16. Stanislovas Vandolavičius su žmona ir vaikais – parduoda valdas kunigaikščiui Simonui Glinskiui. Rusėnų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 1768).
- 254.1515.10.04. Minskas. Mikalojus Fedorovičius (*Михайло Федоров сын*) – parduoda valdas valdovo etmonui, Lucko seniūnui etc kunigaikščiui Konstantinui Ostrogiškiui (*Костянтину Ивановичу Острозскому*). Rusėnų k., pergamentas, 10 antspaudų, nuorašas (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CLVI).
- 255.1515-1525?. Kriščianas Nekraševičius su sūnumis Stanislovu ir Petru – parduoda valdas giminaičiui Mikalojui Petkevičiui. Rusėnų k., 3 antspaudai, nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 2585).
- 256.1515/30?.03.30. Žiezmariai. Gabrielius Jonavičius su žmona Barbora ir sūnumi Jurijumi – parduoda valdas Kęstautui Romaškovičiui. Rusėnų k., popierius, 3 antspaudai, nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 2406).
- 257.1515/1530.11.18. Minskas. Steckus Slavutičius – parduoda valdas kunigaikščiui Semionui Bogdanovičiui Odincevičiui. Rusėnų k., popierius, 4 antspaudai, originalas (LMAVB RS, f. 18, b. 206/1/6, l. 634, nuorašas l. 633).
- 258.1515/1530.11.18. Mohilna. Steckus Slovutis – parduoda valdas kunigaikščiui Semionui Bogdanovičiui Odincevičiui. Rusėnų k., popierius, 3 antspaudai, originalas (LMAVB RS, f. 18, b. 206/1/6, l. 653; nuorašas l. 597).
- 259.1515?.08.25. Anykščiai. Baltramiejus Juškovičius Rovškovčia – parduoda valdas Nackaus Laurinovičiaus dijokui Kuzmai Jakovlevičiui. Rusėnų k., registras (AGAD, AR, dz. XXVII, s. 9, l. 106).
- 260.1515-1520?. Jokūbas Volčkovičius su sūnumis Stasiu, Aleksandru ir Martynu – parduoda valdas pristavui Veliui Gedeivovičiui, Volchui Mažeikovičiui ir Tarvainiui Voišnarovičiui. Rusėnų k., popierius, 2 antspaudai, nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 3592).
- 261.1515-1540?. Venckus Sutkavičius – parduoda valdas Jokūbui Matevičiui. Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 3696).
- 262.1516-1520?.05.18. Breslauja?. Barbora Mikitinaja su sūnumi Martynu – parduoda valdas kunigaikščiui Ivanui Timofiejevičiui Masalskiui. Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (LMAVB RS, f. 256, b. 2036; nuorašas f. 256, b. 2041, l. 1).
- 263.1516.03.21. Jokūbas Mickevičius Vojdginovičius (*Якуб Мицкович Водкинович*) – parduoda valdas Vilniaus vaivadae etc Mikalojui Mikalojaičiui Radvilai (*Миколаю Миколаевичу Радвилевича*). Rusėnų k., pergamentas, originalas (AGAD, Zbiór perg. 7474).
- 264.1516.04.05. Derečina. Jonas Miloševičius Voišvilovičius su sūnumi Pauliumi – parduoda kunigaikščiui Semionui Bogdanovičiui Odincevičiui. Rusėnų k., popierius, 3 antspaudai, originalas (LMAVB RS, f. 18, b. 206/1/6, l. 647, nuorašas l. 646).

- 265.1516.04.17. Kairėnai. Vaitkaus Juškevičiaus žmogus Petras Možeikovičius (*Петр Можейкович*) su sūnumis Staškumi, Jonušu ir Joneliu (*Сташко, Янушом, Енелем*) – parduoda valdas karaliaus raštininkui, Vilniaus raktininkui ir Svisločiaus seniūnui Grigaliui Gromykai (*Григорию Громьце*). Rusėnų k., 4 antspaudai, nuorašas (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2672, л. 66).
- 266.1516.05.13. Vilnius. Kochna Michailova Vilanovičia su dukromis – parduoda valdas Jurgiui Astikui. Rusėnų k., pergamentas, registras (AGAD, AR, dz. XXVII, s. 9, l. 131-132).
- 267.1516.05.23. Vilnius. Kochna Viliūnavičienė (*Михайлова Вилуновича Кохна*) su dukra – parduoda valdas Trakų vaivada Grigaliui Stanislovaičiui Astikui (*Григорью Станиславовичу Остиковича*). Rusėnų k., pergamentas, originalas (LMAVB RS, f. 4, b. 2; Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 211).
- 268.1516.05.23. Vilnius. Marina Butkienė (*Бутковая Яновича Марина*) su sūnumi Mikalojumi (*Миколаем Бутковичом*), dukromis Elžbieta, Jadvyga (*Алжбетою, Ядвигою Бутковнами*) – parduoda valdas Trakų vaivada Grigui Stanislovaičiui Astikui (*Григорью Станиславовичу Остиковича*). Rusėnų k., pergamentas, originalas (LMAVB RS, f. 4, b. 3; Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 212).
- 269.1516.06.10. Vilnius. Vilniaus pavieto bajoras Romanas Nesterovičius (*Роман Нестерович*) – parduoda valdas Vilniaus vaivada etc Mikalojui Mikalojaičiui Radvilai (*Миколаю Миколаевичу Радвилевича*). Rusėnų k., pergamentas, 3 antspaudai, originalas (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2349, л. 2; nuorašas л. 1; reg.: ф. 1603, оп. 12, ед. хр. 87, л. 182об).
- 270.1516?.06.11. Vilnius. Mikalojus Jaroslavovičius Voišvilovičius – parduoda kunigaikščiui Semionui Bogdanovičiui Odincevičiui. Rusėnų k., popierius, 3 antspaudai, originalas (LMAVB RS, f. 18, b. 206/1/6, l. 651, nuorašas l. 650).
- 271.1516.09.14. Minskas. Jonas Petraitis Nemiraitis (*Ян Петрович Немировича*) – parduoda valdas maršalui, Brastos ir Lydos seniūnui Jurgiui Iljiničiui (*Юрью Ивановичу Илинича*). Rusėnų k., pergamentas, 3 antspaudai, originalas (AGAD, Zbiór perg. 8395; nuorašas AGAD, AR, dz. XXIII, t. 95, p. 9, l. 9).
- 272.1516?.?.27. Vasiliškės. Vaitiekus Jaroslavovičius – parduoda valdas kunigaikščiui Semionui Odincevičiui. Rusėnų k., popierius, 3 antspaudai, originalas (LMAVB RS, f. 18, b. 206/1/6, l. 630, nuorašas l. 629).
- 273.1516/1531?.11.20. Merkinė. Semeliškių bajoras Mikalojus Siravičius (*Николай Сирович*) su sūnumis Steponu, Jokūbu, Martynu (*Щефном, Якубом, Мартином*) – parduoda žmogų Merkinės klebonui kunigui Martynui. Rusėnų k., popierius, 2 antspaudai, originalas (LMAVB RS, f. 43, b. 12300; nuorašas LMAVB RS, f. 256, b. 2638).
- 274.1517. Kauno pavieto bajorai Jurijus ir Paulius Stankevičiai – parduoda valdas Kėdainių miestiečiui Petruui Tatažinui (Totoriui). Registras (AGAD, AR, dz. XXVII, s. 9, l. 183).
- 275.1517.01.16. Vilnius. Jonas Aleknaitis Deignevičius – parduoda valdas Polocko vaivada Albertui Goštautui. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 506).
- 276.1517.03.01. Vilnius. Valdovo bajoras Martynas Decovičius (*Лаврин Децовиши*) - parduoda valdas karaliaus raštininkui, Vilniaus raktininkui ir Svisločiaus seniūnui Grigaliui Gromykai (*Григорию Громьце*). Rusėnų k., 5 antspaudai, nuorašas (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2672, л. 72).

- 277.1517?.03.20. Horuchov. Motiejus Zinkovičius Krasovskis (*Матх?вей Зинкович Красовский*) – parduoda valdas Jackui Sklenikui (*Яцку Скленикому*). Rusėnų k., pergamentas, 6 antspaudai, originalas (AGAD, Zbiór perg. 6786).
- 278.1517.04.26. Derečina. Jonas Miloševičius Voišvilovičius – parduoda valdas kunigaikščiui Semionui Bogdanovičiui Odincevičiui. Rusėnų k., popierius, 3 antspaudai, originalas (LMAVB RS, f. 18, b. 206/1/6, l. 632, nuorašas l. 631).
- 279.1517.06.06. Rubči na Gorine (Netoli Briansko). kunigaikštis Ivanas Ivanovičius Koreckis (*Иван Иванович Корецький*) su žmona Fedka (*Федкою*) ir vaikais – parduoda valdas kunigaikščiui Fedorui Michailovičiui Čartoriskui (*Федору Михайловичу Чорторыйскому*). Rusėnų k., pergamentas, 5 antspaudai, originalas (BiblCzart, perg. 729; АЮ-ЗР, 1907, nr. X-11).
- 280.1517.07.03. Vilnius. Paulius Stanislovaitis (*Павель Станиславовичь*) – parduoda valdas karaliaus maršalui, raštininkui etc Bogušui Bogovitinavičiui (*Богущу Боговитиновичу*). Rusėnų k., nuorašas (LM, užrašymų 37, nr. 291.5).
- 281.1517.08.05. Vilnius. Jonas Juriažičius (Giedraitis) – parduoda valdas Smolensko bajorui Omeljanui Nagiškinui. Rusėnų k., popierius, 2 antspaudai, nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 3437; parduoda tą patį: f. 256, b. 3436, data skiriasi – 1517.07.24, o f. 256, b. 3435 – 1517.07.08).
- 282.1517.09.20. Vysokij Dvor. Andrius Vaitkevičius su broliais Juchna, Pauliumi, Stanislovu, žmonomis ir vaikais – parduoda valdas Andriejevičiui Grinevičiui. Rusėnų k., popierius, 2 antspaudai, originalas (VUB RS, f. 69, b. 57).
- 283.1517.09.21. Minskas. Mikalojus Jurgaitis Zenavičius (*Миколай Юрьевич Зеновевич*) – parduoda valdas valdovo maršalui, Brastos ir Lydos seniūnui Jurgiui Iljiničiui (*Юрю Ивановичу Илинича*). Rusėnų k., pergamentas, 4 antspaudai, originalas (AGAD, Zbiór perg. 8396; panašus(?) turinys, bet beveik neįskaitoma AGAD, Zbiór perg. 8397).
- 284.1517.11.30. Vilnius. Kristupas Jurevičius Remičavičius – parduoda valdas Trakų kaštelionui ir Žemaičių seniūnui Stanislovui Jonaičiui Kęsgailai. Rregistras (LM, užrašymų 1, nr. 143).
- 285.1517/1532?.04.28. Trakai. Trakų pavieto bajoras Jonas Janovičius su žmona Ona – parduoda valdas (Vilniaus) vyskupo žmogui Misiui Matejevičiui Seklovičiui. Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (LMAVB RS, f. 43, b. 18440).
- 286.1517/1532?.06.23. Trakai. Stasys Mackovičius su žmona Marina ir dukra Ona – parduoda valdas Tomkui ir Lukašui Domantovičiams ir Motiejui Narmontovičiams. Rusėnų k., popierius, 2 antspaudai, originalas (LMAVB RS, f. 138, b. 101).
- 287.1517/1521. Kauno pavieto bajoras Paulius Stankovičius (*Павель Станковичь*) – parduoda valdas Kėdainių miestiečiui Petru Totoriui (*Петру Татарину*). Rusėnų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 3895; Археографический сборникъ, т. 8, nr. 4 – čia 2 dokumentai, dar žr.: nr. 6, 7, 8 tik data 1524).
- 288.1517-1542. Dovydas ir Bogušas Bogdanovičiai Tolkačevskiai – parduoda valdas LDK pataurininkui Jonui Mikalojaičiui Radvilai. Registas (AGAD, AR, dz. XXVII, s. 9, l. 905).
- 289.1517-1542. Mikalojus Jonaitis su žmona Elžbieta ir sūnumis bei broliais – parduoda valdas LDK pataurininkui Jonui Mikalojaičiui Radvilai. Registas (AGAD, AR, dz. XXVII, s. 9, l. 905).

- 290.1517-1542. Mikalojus Romanovičius su žmona – parduoda valdas LDK pataurininkui Jonui Mikalojaičiui Radvilai. Registras (AGAD, AR, dz. XXVII, s. 9, l. 905).
- 291.1517-1542. Senka Mielecevičius Tolkačevičius – parduoda valdas LDK pataurininkui Jonui Mikalojaičiui Radvilai. Registras (AGAD, AR, dz. XXVII, s. 9, l. 906).
- 292.1518(?).07.04. Fedka Chrebtavičius su sūnumi Jurgiu – parduoda valdas karaliaus dvaro įždininkui, Veliuonos laikytojui Ivanui Andriejavičiui. Rusėnų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 1743, l. 1)
- 293.1518. Ordas Toktoševičius - parduoda valdas Jurgiui Narkgilavičiui. Rusėnų k., 2 antspaudai, nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 2587).
- 294.1518-1527.06.24. Vilnius?. Vet Mikolajevičius (*Ветъ Миколаевич*) su broliu Motiejumi (*Матиемъ*) - parduoda valdas kunigui daktarui Martynui (Dušnikiečiui) (*Марьтину*). Rusėnų k., popierius, be antspaudo, originalas (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2823, л. 17).
- 295.1518-1527.07.24. Vilnius?. Stankus Michnovičius (*Станко Михнович*) su broliu Petreliu (*Петрелем*) – parduoda valdas špitolės kunigui daktarui Martynui (Dušnikiečiui) (*Марьтину*). Rusėnų k., popierius, be antspaudo, originalas (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2823, л. 15).
- 296.1518.01.04. Vilnius. kunigaikščiai Jonas ir Petras Svirskiai – parduoda valdas Bistryčios seniūnui Vasilijui Hrehorovičiui. 6 antspaudai, registras (AGAD, AR, dz. XI, s. 1, l. 25-26).
- 297.1518.02.21. Naugardukas. Jonas Zavišičius (*Янь Завишичь*) su žmona Marina (*Мариною*) – parduoda valdas Kijevo metropolitui Josifui (*Иосифу*). Rusėnų k., pergamentas, 6 antspaudai, nuorašas (АЮЗР, т. 1, нр. 69).
- 298.1518.03.03. Vilnius. Čėsna Juražičius (*Счастный Юражич*) – parduoda valdas Smolenkso bajorui Omeljanui Nagiškinui (*Омельяну Нагишкину*). Rusėnų k., pergamentas, originalas (LMAVB RS, f. 1, b. 515; Jisas R., Pergamentų katalogas, nr. 223; nuorašas LMAVB RS, f. 256, b. 3438).
- 299.1518.03.10. Vilnius. Misius Stankevičius (*Мисюс Станкович*) su žmona ir vaikais – parduoda valdas Trakų vaivadais etc Jurgiui Stanislovaičiui Astikui (*Григорю Станиславовичу Остиковичу*). Rusėnų k., pergamentas, 4 antspaudai, originalas (LVIA, f. 1135, ap. 1, b. 3; nuorašas LMAVB RS, f. 256, b. 2922).
- 300.1518.04.06. Jonas Chrščionovičius – parduoda valda Mikalojui Petkavičiui. Rusėnų k., 3 antspaudai, nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 2588).
- 301.1518.04.29. Pamusė. Sebastijonas Vladislavovičius (*Sebestyian Wladyslawowicz*) – parduoda valdas Narbutui Lenertovičiui (*Narbutu Lenertowyczu*). Rusėnų k., 4 antspaudai, nuorašas (4 nuorašai: LVIA, f. 1276, ap. 1, b. 671, l. 2-6).
- 302.1518.05.30. Vilnius. Nemenčinės valsčiaus bajorai Martynas ir Petras Miknevičiai, Vaclovas Jonaitis ir kt. – parduoda valdas Polocko vaivadais etc Albertui Goštautui. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 63).
- 303.1518?.05.20?. Anykščiai. Mackus Milevičius ir brolis Jurijus – parduoda valdas Nackaus Laurinočiaus dijokui Kuzmai Jakovlevičiui. Registras (AGAD, AR, dz. XXVII, s. 9, l. 106).

- 304.1518.12.07. Lyda. Mikalojus Orevinas (Миколай Оревина) su sūnumis Jokūbu ir Gabrieliumi (Якубом, Габриялом) – parduoda valdas valdovo maršalui ir Lydos vietininkui Jurgiui Iļjiničiui (Юрью Илличу). Rusėnų k., pergamentas, 4 antspaudai, originalas (AGAD, Zbiór perg. 8399).
- 305.1518/1533?.05.08. Trakai. Motiejus Mikolajevičius ir Stasys Chriščonovičius – parduoda valdas Tomkui Daumantavičiui. Rusėnų k., popierius, 2 antspaudai, originalas (LMAVB RS, f. 138, b. 103).
- 306.1519. Vilnius?. Dorota Steckienė (*Dorota Steckovaja*) su sūnumi Andriumi (*Andrejem*) – parduoda valdas Vilniaus miestiečiui Motiejui Demeškovičiui (*Matiju Demezskowiczu*). Rusėnų k., 3 antspaudai, nuorašas (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2343, л. 61).
- 307.1519?. Kražiai. Jonas Dapkavičius Spalius su žmona ir broliu Petkumi Voitkovičiumi – parduoda valdas Jokūbui Mataičiui. Rusėnų k., popierius, 3 antspaudai, originalas (LMAVB RS, f. 37, b. 814).
- 308.1519. Simonas Kitovičius – parduoda valdas (Vilniaus miestiečiui) Mikalojui Burbai (Burbinui). Rusėnų k., 1 antspaudas, registras (РГАДА, ф. 1603, оп. 12, ед. хр. 87, л. 217об).
- 309.1519. Vilnius. Šimkus Bitovičius (*Шимко Битович*) su žmona Dorota (*Доротюю*) ir sūnumis Jonu ir Petru (*Яном, Петром*) – parduoda valdas Vilniaus miestiečiui Mikalojui Burbinui (*Миколаю Бурбину*). Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2823, л. 6).
- 310.1519-1526.07.29. Vilnius. Vilniaus pavieto bajoras Jurgis Jonovičius Šikšnevičius (*Юрью Янович Шикшневича*) su žmona ir vaikais – parduoda valdas valdovo maršalui ir Lydos seniūnui Jurgiui Iļjiničiui (*Юрью Ивановичу Иллича*). Rusėnų k., pergamentas, originalas (AGAD, Zbiór perg. 8416).
- 311.1519.03?.31?. Kaltinėnai. Jonas ir Bagdonas Petraičiai ir kt - parduoda savo valdą Trakų kaštelionui ir Žemaičių seniūnui Stanislovui Jonaičiui Kęsgailai. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 498).
- 312.1519.01.07. Minskas. Ašmenos karuža Mikalojus Jokūbaitis su žmona Elžbieta ir sūnumi Mikalojumi – parduoda valdas Mikalojui Petkevičiui. Rusėnų k., 2 antspaudai, nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 2589).
- 313.1519.01.09. Vilnius. Kunigaikštis Erazmas Michailovičius Svirskis (*Эразмус Михаилович Свирский*) – parduoda valdas Vilniaus vaivada, LDK kancleriui Mikalojui Mikalojaičiui Radvilai (*Миколаю Миколаевичу Радвиловича*). Rusėnų k., pergamentas, originalas (AGAD, Zbiór perg. 7489).
- 314.1519.03.29. Kaltinėnai. Jonas ir Bagdonas Petraičiai ir kt. - parduoda valdas Trakų kaštelionui ir Žemaičių seniūnui Stanislovui Jonaičiui Kęsgailai. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 494).
- 315.1519.04.14. Malkovščina. Vaitiekus Jaroslavovičius – parduoda valdas kunigaikščiui Semionui Bogdanovičiui Odincevičiui. Rusėnų k., popierius, 2 antspaudai, originalas (LMAVB RS, f. 18, b. 206/1/6, l. 624, nuorašas l. 623)
- 316.1519.04.31. Kaltinėnai. Grupė bajorų – parduoda pavaldinius Trakų kaštelionui ir Žemaičių seniūnui Stanislovui Jonaičiui Kęsgailai. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 497).

- 317.1519.05.12. Girėnai. Andriejus Mikolajevičius Čekas (*Андрей Миколаевич чехъ*) ir jo tįjūnas Mykolas Jakubovičius (*Михаило Якубович*) – parduoda valdas karaliaus rařtininkui ir Vilniaus raktininkui Grigaliui Gromykai (*Григорию Исаевичу Громице*). Rusėnų k., pergamentas, 5 antspaudai, nuorařas (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2672, л. 71об).
- 318.1519?.05.29. Vilnius. Krokuvos miestietis Jonas Banko su žmona Kotryna – parduoda valdas Jonui Jakubavičiui Sėitui. Registas (LM, užrašymų 1, nr. 254).
- 319.1519.05.30. Breslauja?. Barbora Mikitinaja su sūnumi Martynu – parduoda valdas Breslaujos gorodnyčiui Ivařkai Oginskiui. Rusėnų k., popierius, 2 antspaudai, nuorařas (LMAVB RS, f. 256, b. 2038).
- 320.1519.06.03 Derečina. Vaitiekus Jaroslavovičius Voiřvilovičia – parduoda valdas kunigaikřčiui Semionui Bogdanovičiui Odincevičiui. Rusėnų k., popierius, 3 antspaudai, originalas (LMAVB RS, f. 18, b. 206/1/6, l. 626, nuorařas l. 625)
- 321.1519.06.04. Derečina. Vaitiekus Jaroslavovičius Osvilovičius - parduoda kunigaikřčiui Semionui Bogdanovičiui Odincevičiui. Rusėnų k., popierius, 3 antspaudai, originalas (LMAVB RS, f. 18, b. 206/1/6, l. 643, nuorařas l. 642).
- 322.1519.06.19. Breslauja?. Gridko Ivanovičius řilavičius su žmona Elena – parduoda valdas Petruui Sabelnikui. Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, nuorařas (LMAVB RS, f. 256, b. 2040).
- 323.1519.09.08. Vilnius. Jonas Voitkovičius Gimbialovičius (*Jan Woytkowicz Gimbialowicza*) – parduoda valdas řimkui Konivičiui. Rusėnų k., 6 antspaudai, nuorařas (LMAVB RS, f. 43, b. 13496).
- 324.1519.10.05. Panemunė. Elźbieta Astikienė (*Олѣбета Григоревая Станиставовича Остиковича*) – parduoda valdas kunigaikřčiui Bogdanui Dmitrevičiui (*Богдану Дмитревичу*). Rusėnų k., popierius, 6 antspaudai, originalas (AGAD, AR, dz. X, s. 570, l. 3).
- 325.1520. kunigaikřtis Vasilijus Ivanovičius Solomiežeckis – parduoda valdas Vilniaus vaivadaui ir LDK kancleriui Mikalojui Radvilai. Registas (AGAD, AR, dz. XXVII, s. 9, l. 903).
- 326.1520. Vilnius. Dmitrijus Ivancevičius – parduoda valdas kunigaikřčiui Konstantinui Ostrogiškiui. Rusėnų k., pergamentas, 9 antspaudai, registas (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CCXIII).
- 327.1520.02.20. Vilnius. Teodoras Michnavičius – parduoda valdas Gořtautui?. Registas (LM, užrašymų 1, nr. 349).
- 328.1520.02.28. Onuřkis. Tomkus Andruřkovičius (*Томъко Анѣдрушковичъ*), Adomas ir řimkus Jurevičiai (*Адамъ, Шимъко Юревичи*), Jadvyga Jonienė (*Ядвига Яновъна*), Motiejus ir Jurgelis Jakubovičiai (*Матеи, Юркгели Якубовичи*) – parduoda valdas Jokūbui Kuncovičiui (*Якубу Куньцовичу*). Rusėnų k., nuorařas (LM, užrašymų 25, nr. 165).
- 329.1520.04.06. Trakai. Trakų valsčiaus bajoras Jokūbas Bertořevičius (*Якуб Бертошевич*) – parduoda valdas Vilniaus vyskupo žmogui Nacui Nevirovičiui (*Нацу Невировичу*). Rusėnų k., popierius, 3 antspaudai, originalas (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 1549, л. 1).
- 330.1520.04.07. Mikalojus Narbutovičius – parduoda valdas Vilniaus vaivadaui Mikalojui Mikalojaičiui Radvilai. Rusėnų k., pergamentas, 4 antspaudai, registas (РГАДА, ф. 1603, оп. 12, ед. хр. 87, л. 182об).

- 331.1520.04.12. Ona Kasparienė Hermanavičienė – parduoda valdas Aleksui Piantkevičiui. Registras (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CCVII).
- 332.1520.05.15. Vilnius. Radūnės pavieto bajoras Jokūbas Mikalojaitis (*Якуб Михаилович*) su žmona Jadvyda (*Ядвигою*) – parduoda valdas Vilniaus miestiečiui Jonui Tolstakavičiui. Rusėnų k., popierius, originalas (LMAVB RS, f. 43, b. 22898).
- 333.1520.05.16. Kaunas. Kauno miestietis Banys Pečužičius (*Банис Печужич*) su žmona Juleška (*Юлешкою*) – parduoda valdas Kauno miestiečiams Petru ir Laurynui Nestiukovičiams (*Петру, Лаврину Нестюковичом*). Rusėnų k., popierius, 2 antspaudai, originalas (LMAVB RS, f. 43, b. 9967).
- 334.1520.06.01. Breslauja?. Polonija Mikloševaja – parduoda valdas kunigaikščiui Ivanui Timofejevičiui Masalskiui. Rusėnų k., popierius, 5 antspaudai, nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 2039).
- 335.1520.06.07. Vilnius. Mikalojus Narbutovičius (*Миколай Нарбутович*) su žmona Kochna (*Кахною*) – parduoda valdas Vilniaus vaivada ir Mikalojui Mikalojaičiui Radvilai (*Миколаю Миколаевичу*). Rusėnų k., pergamentas, 4 antspaudai, originalas (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2350, л. 1; nuorašas л. 2; nuorašas ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2672, л. 4).
- 336.1520.06.08. Vilnius. Petkus Vetricovičius (*Петко Ветрикович*) su sūnumis Staškumi ir Paškumi (*Сташком, Пашком*) – parduoda valdas Vilniaus miestiečiui Mikalojui Burbinui (*Миколаю Бурбину*). Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2823, л. 7; reg.: ф. 1603, оп. 12, ед. хр. 87, л. 217об).
- 337.1520.07.01. Bagdonas Bogovitinavičius (*Богдан Иллович Боговитиновича*) – parduoda valdas kunigaikščiui Vasilijui Mikalojaičiui Sanguškai Kovelskiui (*Василю Михайловичу Сенкгушковича Ковелскому*). Rusėnų k., pergamentas, 6 antspaudai, originalas (AGAD, Zbiór perg. 4791; Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CCVIII).
- 338.1520.09.08. Šary. Jonas Voišvilovičius (*Ян Воишвиллович*) su sūnumis Gabrieliumi ir Pauliumi – parduoda valdas kunigaikščiui Semionui Bogdanovičiui Odyncevičiui. Rusėnų k., popierius, 4 antspaudai, originalas (LMAVB RS, f. 18, b. 206/1/6, l. 615, nuorašas l. 614).
- 339.1520.09.21.[1522?] Minskas. Grupė bajorų – parduoda valdas Vilniaus vaivada ir LDK kancleriui Albertui Goštautui. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 509).
- 340.1520.09.22. Minskas. Jackus Jackevičius Hrinkovičius (*Яцко Яцкевич Гринковича*) – parduoda valdas vyriausiajam etmonui, Lucko, Braclavo ir Vinicos seniūnui kunigaikščiui Konstantinui Ostrogiškiui (*Костянтину Ивановичу Острозскому*). Rusėnų k., nuorašas (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CCIX).
- 341.1520.12.15. Lokėnai. Jurgis Chriščorovičius (*Юрьи Хрищопович*) – parduoda valdas (Žemaičių) seniūno bajorui Jokūbui Petraševičiui. Rusėnų k., popierius, 3 antspaudai, originalas (LMAVB RS, f. 43, b. 24196; nuorašas f. 256, b. 2896).
- 342.1520-30?. Raseiniai. Rūkas Norkovičius su broliu Vaina ir Jokūbu Mykolaičiu – parduoda valdas savo uošvei Kotrynai Gintautienei. Rusėnų k., popierius, 2 antspaudai, nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 4120).

- 343.1520?.04.06. Mackus Jurevičius – parduoda valdas Vilniaus vaivados Mikalojaus Radvilos dijokui Kuzmai Jakovlevičiui. Registras (AGAD, AR, dz. XXVII, s. 9, l. 106).
- 344.1520-1523. Šiauduva(?). Norvila Lakaitis – parduoda valdas broliui Dargiui. Rusėnų k., 1 antspaudas, nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 4181).
- 345.1520-1535. Žasliai. Tomkus Valatkavičius su sūnumis Motiejumi ir Jurijumi – parduoda valdas Mikalojui Petkevičiui. Rusėnų k., 2 antspaudai, nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 2590).
- 346.1520–1540?. Jonas Vadminavičius su sūnumis – parduoda valdas Jokūbui Motevičiui. Rusėnų k., popierius, 2 antspaudai, originalas (LMAVB RS, f. 37, b. 818).
- 347.1521. Semeliškės. Jankus Butevičius su dukra Dorota ir jos vaikais – parduoda valdas Tomkui Daumantovičiui. Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (LMAVB RS, f. 138, b. 117).
- 348.1521. Semeliškės. Jankus Butejevičius su dukra Dorota ir jos vaikais – parduoda valdas Pauliui Bertevičiui. Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (LMAVB RS, f. 138, b. 118).
- 349.1521.01.04. Naugardukas. Totorių vėliavininkas Ivaška Kodzelevičius (*Ивашко Коджелеевич*), Kaldakletas Bankovičius (*Калдаклет Банкович*), Janybekas Dachnovičius (*Яныбек Дахнович*) ir kiti totoriai – parduoda valdas Valdovo etmonui, Lucko seniūnui etc kunigaikščiui Konstantinui Ostrogiškiui (*Костянтину Ивановичу Острозскому*). Rusėnų k., pergamentas, 10 antspaudų, nuorašas (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CCXIV).
- 350.1521.03.02. Vilnius. Andrius Bogdanovičius (*Андрей Богданович*) su žmona Marina (*Мариною*) ir sūnumi Mikalojumi (*Миколаем*) – parduoda valdas Vilniaus vaivada, LDK kancleriui Mikalojui Mikalojaičiui Radvilai (*Миколаю Миколаевичу Радивиловича*). Rusėnų k., pergamentas, ? antspaudai, originalas (AGAD, Zbiór perg. 7496; reg.: AGAD, AR, dz. XXVII, s. 9, l. 183).
- 351.1521.04.15. Milkovščina. Vaitiekus Jaroslavovičius – parduoda valdas kunigaikščiui Semionui Bogdanovičiui Odincevičiui. Rusėnų k., popierius, 2 antspaudai, originalas (LMAVB RS, f. 18, b. 206/1/6, l. 621, nuorašas l. 620).
- 352.1521.04.28. Trakai. Semeliškių pavieto bajoras Petras Tomkavičius su žmona ir vaikais – parduoda valdas Jurai Mažeikavičiui. Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (LMAVB RS, f. 138, b. 104).
- 353.1521.06.17. Braclavas. Isajus Zabokryckis (*Isaj Zabokryckij*) su žmona Maryja (*Mariu*) ir vaikais – parduoda valdas Juknai Koškai (*Juchnie Koszce*). Rusėnų k., nuorašas (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CCXVII).
- 354.1521.06.20. Vladimiras. Vaska Mitkaitis – parduoda valdas kunigaikščiui Andriui Aleksandraičiui Sanguškai. Rusėnų k., pergamentas, 6 antspaudai, registras (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CCXVIII).
- 355.1521.07.07. Vaistamas. Adomas Bortkovičius (*Адам Бортковичь*) su žmona Kristina (*Кристиною*) – parduoda valdas Jurijui Petraškovičiui (*Юрью Петрашковичу*). Rusėnų k., pergamentas, originalas (LMAVB RS, f. 1, b. 517; Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 248).
- 356.1521.07.07. Viduklė. Mikalojus Akrimavičius su žmona Barbora ir sūnumis Jurijumi ir Martynu – parduoda valdas Viduklės klebonui Jurijui. Rusėnų k., popierius, 2 antspaudai, originalas (LMAVB RS, f. 256, b. 4281).

- 357.1521.09.22. Vilnius. Mikalojus Jonaitis Narvidavičius su broliu Kasparu – parduoda valdas Hanušui Sudermanui. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 152).
- 358.1521.09.24. Minskas. Valdovo išdininkas Fedka Chrebtavičius (*Федко Богданович Хребтовича*) su žmona Marina (*Мариною*) ir sūnumi Jurijumi (*Юрьем*) – parduoda valdas Valdovo etmonui, Lucko seniūnui etc kunigaikščiui Konstantinui Ostrogiškiui (*Константину Ивановичу Острозскому*). Rusėnų k., popierius, 3 antspaudai, nuorašas (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CCXXI; Archiwum Sanguszków, t. I, nr. C - klaidinga data 1491).
- 359.1521.09.27. Stavkovas. Minsko pavieto bajoras Vasilijus Volčkevičius (*Василей Волчкович*) su broliu Levu (*Лвомъ*) – parduoda valdas kunigaikščiui Konstantinui Ostrogiškiui (*Константину Ивановичу Острозскому*). Rusėnų k., nuorašas (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CCXXII; Archiwum Sanguszków, t. I, nr. CI – klaidinga data 1491).
- 360.1521.10.11. Rūdininkai. Jukna Petraškovičius ir Jonas Jokūbovičius Volodkevičiai (*Юхно Петрашкович и Ян Якубович Володковичи*) – parduoda valdas Vilniaus vaivadae etc Mikalojui Mikalojaičiui Radvilai (*Миколаю Миколаевичу Радвилевича*). Rusėnų k., pergamentas, originalas (LMAVB RS, f. 1, b. 518; Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 250).
- 361.1521.10.11. bajorai Volodkevičiai – pardavimas Mikalojui Radvilai. Rusėnų k., pergamentas, 5 antspaudai, registras (LMAVB RS, f. 43, b. 3881, l. 1a; f. 43, b. 3884, l. 2).
- 362.1521?.03.05. Viduklė?. Andrius Aleknavičius su broliu Petru – parduoda valdas Viduklės klebonui Jurijui. Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 4279).
- 363.1521?.05.09(?). Vilnius. Levas Porženovičius – pažada Ivanui Bogovitinavičiui, kad grąžins jam dokumentus susijusius su valdų pirkimu. Rusėnų k., originalas (LVIA, f. 1280, ap. 1, b. 574, l. 25).
- 364.1522. Griška Ivaškovičius (*Гришко Ивашкоич*) – parduoda valdas Jurijui Stirpikovičiui (*Юрью Стирпиковичу*). Rusėnų k., popierius, 2 antspaudai, originalas (LVIA, f. 1135, ap. 20, b. 39, l. 18; nuorašas l.19; nuorašas LMAVB RS, f. 256, b. 1769).
- 365.1522.01.16. Luckas. Gnevošas Ivaškaitis Jelovickis (*Гневошь Ивашкович Еловицкий*) – parduoda valdas Valdovo etmonui, Lucko seniūnui etc kunigaikščiui Konstantinui Ostrogiškiui (*Костянтину Ивановичу Острозскому*). Rusėnų k., pergamentas, 11 antspaudų, nuorašas (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CCXXVI).
- 366.1522.01.17. Luckas. Oksenia Bagdonienė (*Оксиня Богданова дочка Вознесенского*) – parduoda valdas Valdovo etmonui, Lucko seniūnui etc kunigaikščiui Konstantinui Ostrogiškiui (*Костянтину Ивановичу Острозскому*). Rusėnų k., pergamentas, 8 antspaudai, nuorašas (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CCXXVII).
- 367.1522.01.26. Daugėliškiei. Bajorai Jokūbas Karovičius ir Mikalojus Mackovičius bei kiti – parduoda valdas Goštautui. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 190).
- 368.1522.02.14. Gardinas. Marija Glebavičienė – parduoda valdas Gardino seniūnui Jurgiui Mikalojaičiui Radvilai. Rusėnų k., registras (AGAD, AR, dz. XXVII, s. 9, l. 842).
- 369.1522.02.24. Gardinas. Gardino pavieto bajoras Manas Glebovičius (*Маń Hlebowicz*) su žmona ir vaikais – parduoda valdas Gardino seniūnui Jurgiui Mikalojaičiui Radvilai (*Juriu Mikolajewiczu Radiwiłowicza*). Rusėnų k., nuorašas (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CCXXVIII).

- 370.1522.05.03. Luckas. Kunigaikštis Levas Fedorovičius Buremskis (*Левъ Федорович Буремский*) su žmona Mariuchna (*Марюхною*) ir jo žentas Michailas Vasilevičius Svinouskis (*Михайло Василевич Свиноуский*) su žmona Kotryna (*Катериною*) ir su vaikais – parduoda valdas Stepanui Voropajevičiui (*Степану Воропаевичу*) iš Vekovo. Rusėnų k., pergamentas, 4 antspaudai, originalas (АЮ-ЗР, 1907, нр. XLVI).
- 371.1522.05.07. Torūnė. Vaskos Bychovco žmona – parduoda valdas Trakų vaivada Albertui Goštautui; Vaska Paulikavičius – dovanoja valdas tam pačiam Goštautui. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 408).
- 372.1522.05.13. Vilnius. Vilniaus žemionis Jonas Lodziala (*Jan Lodziala*) su žmona Ona (*Anna Piotrowną*) – parduoda valdas Alberto Goštauto maršalui Jokūbui Karabanavičiui Gordyniai (*Jakubowi Korabanowiczowi Hordynie*). Rusėnų k., pergamentas, originalas (LMAVB RS, f. 6, b. 121; Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 259; transumptai LMAVB RS, f. 43, b. 18555, l. 1-2; f. 43, b. 18556, l. 1-1v).
- 373.1522.06.17. Vilnius. Dimitrijus Ivašencevičius (*Дмитрей Иващенкоевич*) su žmona Marija (*Марейю*) ir sūnumis Danilu (*Данилом*), Fedoru (*Федором*) ir su broliais Makaru, Fedoru, Grigorijumi ir Pavelu (*Макаръ, Федор, Григорей, Павелъ*) – parduoda valdas valdovo etmonui, Lucko seniūnui etc kunigaikščiui Konstantinui Ostrogiškiui (*Костянтину Ивановичу Острозскому*). Rusėnų k., nuorašas (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CCXXXIX).
- 374.1522.06.17. Vilnius. Šimko ir Motiejus Jurevičiai Kondratovičiai (*Шимко, Матей Юрьевичи Кондратовича*) – parduoda valdas Onai Stanislovienei (*Ганна Станиславовна*). Rusėnų k., pergamentas, 5? antspaudai, originalas (AGAD, Zbiór perg. 7450).
- 375.1522.07.20. Vilnius. Steponas Dimidavičius su savo žmona - parduoda valdas Vilniaus vaivada Albertui Goštautui. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 115).
- 376.1522.07.23. Vilnius. Naugarduko totorių vėliavininkas Syendal Mėbulatavičius su žmonos broliais – parduoda valdas Vilniaus vaivada ir Mozyriaus seniūnui Albertui Goštautui. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 392).
- 377.1522.07.23. Vilnius. Totoris (?) Nuramas Maykavičius su žmona ir sūnumis - parduoda valdas Vilniaus vaivada ir Mozyriaus seniūnui Albertui Goštautui. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 532).
- 378.1522.09.24. Kražiai. Martynas Petkevičius su Poschylia – parduoda valdas Vilniaus kaštelionui ir Žemaičių seniūnui Stanislovui Jonaičiui Kęsgailai. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 483).
- 379.1522.11.23. Vilnius. Stanislovas Germanovičius (*Станислав Германович*) su žmona Ona (*Ганною Филиповною*) – parduoda valdas špitolės daktarui Martynui (Dušnikiečiui) (*Мартину*). Rusėnų k., popierius, 2 antspaudai, originalas (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2823, л. 16; рег.: ф. 1603, оп. 12, ед. хр. 87, л. 218).
- 380.1523. Paškiškės. Vaišnarovičius – parduoda valdas Valdovo etmonui, Lucko seniūnui etc kunigaikščiui Konstantinui Ostrogiškiui. Rusėnų k., pergamentas, registras (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CCLXIV).
- 381.1523.02.02. Kėdainiai. Nastasija Bagdonienė ir Elžbieta Lukoševičienė – parduoda valdas Vilniaus vaivada ir LDK kancleriui Albertui Goštautui. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 511).

- 382.1523.02.20. Kaltinėnai. Stanislovas Vaidulaitis – parduoda pavaldinius Vilniaus kaštelionui ir Žemaičių seniūnui Stanislovui Jonaičiui Kęsgailai. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 501).
- 383.1523.03.28. Kėdainiai. Kauno pavieta bajoras Grigalius Maksakovičius (*Григорей Максаковичъ*) su žmona Magdalena (*Магдаленою Мартиновною*) ir sūnumi Baltramiejumi (*Балтпромеемъ*) – parduoda valdas Kėdainių miestiečiui Petruui Totoriui (*Петру Татарину*). Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 3897; Археографический сборникъ, т. 8, нр. 5; reg.: AGAD, AR, dz. XXVII, s. 9, l. 183).
- 384.1523.04.15. Žiežmariai. Jonas Stankovičius Deržkovičius – (pardavus valdas) atgauna likusius pinigų iš Grinkos Romaškavičiaus. Rusėnų k., popierius, 3 antspaudai, nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 2435).
- 385.1523.05.01. *W Janowdowie*. Ginašis Šedbarovičius, Barbora su sūnumi Jurgiu – parduoda valdas Vilniaus kaštelionui ir Žemaičių seniūnui Stanislovui Jonaičiui Kęsgailai. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 493).
- 386.1523.05.30. Vilnius?. Matas (*Матус*) su sūnumi Laurynu (*Лаврином*) ir brolienu Staškumi (*Сташкомъ*) – parduoda valdas špitolės daktarui Martynui (Dušnikiečiui) (*Марьтину*). Rusėnų k., popierius, 3 antspaudai, originalas (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2823, л. 14; reg.: ф. 1603, оп. 12, ед. хр. 87, л. 217).
- 387.1523.06.04. Gardinas. Motiejus Južičius (*Matiey Jurzyc*) su žmona ir vaikais – parduoda valdas Gardino seniūnui Jurgiui Mikalojaičiui Radvilai (*Juriu Mikolaiewiczu*). Nuorašas, rusėnų k. (LVIA, f. 1280, ap. 1, b. 2190, l. 1-1v).
- 388.1523.06.19. Utena. Matas Mikalojaitis su žmona Barbora – parduoda valdas Vilniaus vaivada ir LDK kancleriui Albertui Goštautui. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 636).
- 389.1523.08.04. Vilnius. Kunigaikštis Grigalius Obuchovičius (*Григорей Обухович*) su žmona Hanna (*Ганною*) – parduoda valdas Dimitrovui Ivaševiui. Rusėnų k., pergamentas, 5 antspaudai, originalas (BibCzart, perg. 1285).
- 390.1523.08.19. Myras. Karaliaus bajoras Steckus Glebavičius (*Стецко Глебович*) su sūnumis Jackumi ir Andriejumi (*Яцком, Андреемъ*) ir brolienu Jonuška ir Petrecumi Charitonovičiaus (*Янушом, Петрецом Харитоновичи*) – parduoda valdas valdovo maršalui, Lydos ir Belicos? laikytojui Jurgiui Iljiničiui (*Юрью Ивановичу Ильинича*). Rusėnų k., pergamentas, 5 antspaudai, originalas (AGAD, Zbiór perg. 8400).
- 391.1523.08.21. Onišius Jakūbavičius – parduoda valdas Mikalojui Petraičiui. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 690).
- 392.1523.09.07. Pučiniai. Jonas Mackovič (*Jan Mackowicz*) – parduoda valdas Gardino seniūnui Jurgiui Mikalojaičiui Radvilai (*Juriu Mikolaiewiczu*). Rusėnų k., nuorašas (LVIA, f. 1280, ap. 1, b. 2190, l. 1).
- 393.1523.09.09. Jonas Stanislovaitis Glebavičius su žmona – parduoda valdas Polocko vaivada Petruui Stanislovaičiui Kiškai. Registras (Sapiegų archyvo inventorius, p. 248).
- 394.1523.09.16?. Vilnius. Totoriai Mahometas Obdrezakovičius (*Магамет Обдрезакович*), Olichna Osmanovičius (*Олихно Османович*) ir Jachia Togirevičius Teneškovičiai (*Яхья Тагиревич Тенешковичи*) – parduoda valdas Vilniaus miestui. Rusėnų k., pergamentas, 3 antspaudai,

- originalas (LMAVB RS, f. 1, b. 79; Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 273; nuorašas BiblCzart, rękop. 2094 IV, l. 42-43).
- 395.1523.10.11. Radoškovičiai. Jukna Michnavičius su sūnumi Stanislovu – parduoda valdas Albertui Goštautui. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 662).
- 396.1523.10.20. Vilnius. Jurgis Juškovičius (*Юрью Юшкович*) su žmona Ona (*Ганною*) ir sūnumis Jonu bei Stanislovu (*Яномъ, Станиславомъ*) – parduoda valdas Bogušui Nekraševičiui (*Богущу Некрашевичу*). Rusėnų k., pergamentas, 4 antspaudai, originalas (AGAD, Zbiór perg. 7520).
- 397.1523.10.23. Ostrogas. Bogovitinas Petraitis Šumbarskis (Боговитин Петрович Шумбарский) – parduoda valdas etmonui, Trakų vaivadae etc kunigaikščiui Konstantinui Ostrogiškiui (*Костянтину Ивановичу Острозкому*). Rusėnų k., pergamentas, 5 antspaudai, nuorašas (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CCLXI).
- 398.1523.10.29. Lipniškės. Bagdonas Jagelavičius (?) – parduoda valdas Albertui Goštautui. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 226).
- 399.1523.06.14. Vasiliški. Pilypas ir brolis Janelis (*Пилип з братом Янелем*) - parduoda valdas Vilniaus žirgininkui Šimkui Mackovičiui (*Шимку Мацкевичу*). Rusėnų k., popierius, 3 antspaudai, originalas (AGAD, AR, dz. X, b. 51, l. 1).
- 400.1524–1530?. Karšuva. Gediminas Vaistaraitis – parduoda valdas Stoniui Gimiotaičiui. Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (LMAVB RS, f. 37, b. 788; nuorašas f. 256, b. 3702).
- 401.1524/1539?.06.21. Vilnius. Dorota Tomkienė – parduoda valdas Morkui Kintovtovičiui. Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (LMAVB RS, f. 273, b. 4029; nuorašas f. 256, b. 3459).
- 402.1524.03.27. Vilnius. Jurijus ir Tomkus Andriejevičiai, Bagdonas ir Mikalojus Petkovičiai - parduoda valdas pranciškonei Margaritai. Rusėnų k., popierius, 2 antspaudai, originalas (LMAVB RS, f. 273, b. 3191).
- 403.1524.03.08. Vilnius. Mikalojus Macovičius (*Миколай Мацович*) su sūnumi Motiejumi (*Мотеем*) – parduoda valdas Vilniaus miestiečiui Mikalojui Burbovui (*Миколаю Бурбову*). Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2823, л. 10; nuorašas л. 13; reg.: ф. 1603, оп. 12, ед. хр. 87, л. 218).
- 404.1524. Kėdainiai. Paulius Stankevičius (*Павель Станковичъ*) su žmona Jadvyga (*Едвигою*) ir sūnumi Vaitiekumi (*Войтехомъ*) – parduoda valdas Kėdainių miestiečiui Petruui Totoriui (*Петру Татарину*). Rusėnų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 3898; Археографическій сборникъ, т. 8, нр. 6; reg.: AGAD, AR, dz. XXVII, s. 9, l. 183).
- 405.1524. Kėdainiai. Jurgis Stankevičius (*Юрий Станковичъ*) – parduoda valstietį Kėdainių miestiečiui Petruui Totoriui (*Петру Татарину*). Rusėnų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 3899; Археографическій сборникъ, т. 8, нр. 8; reg.: AGAD, AR, dz. XXVII, s. 9, l. 183).
- 406.1524. Vilnius?. Stankus Michnovičius – parduoda valdas kunigui Martynui. Rusėnų k., 1 antspaudas, registras (РГАДА, ф. 1603, оп. 12, ед. хр. 87, л. 217об).
- 407.1524.02.08. Vilnius?. Martynas Šynkovičius – parduoda valdas špitolės kunigui daktarui Martynui (Dušnikiečiui). Rusėnų k., registras (РГАДА, ф. 1603, оп. 12, ед. хр. 87, л. 218).
- 408.1524.03.27. Vilnius. Kotryna Jonienė Mickienė ir Mikalojus Petraitis – parduoda valdas Vilniaus vaivadae ir LDK kancleriui Albertui Goštautui. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 445).

- 409.1524.04.02. Vilnius. Kotryna Ivanova Oliševičienė – parduoda valdas Vilniaus vaivada Albertui Goštautui. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 243).
- 410.1524.04.19. Vilnius. Barbara Stanisloviene Maciejienė – parduoda valdas Vilniaus vaivada ir LDK kancleriui Albertui Goštautui. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 153).
- 411.1524.05.16. Zdetelė. Vaska Aleknavičius Chodičyčius (*Васко Олехнович Ходычича*) – parduoda valdas etmonui, Trakų vaivada etc kunigaikščiui Konstantinui Ostrogiškiui (*Костянтину Ивановичу Острожскому*). Rusėnų k., pergamentas, 7 antspaudai, nuorašas (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CCLXXVII).
- 412.1524.05.17. Kražiai. Kotryna Jurevaitė su savo vyru Jonu ir su dukromis Sofija ir Nastasija – parduoda valdas Jokūbui Mataičiui. Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (VUB RS, f. 69, b. 134).
- 413.1524.05.24. Kena?. Juška Mikšičius (*Juszko Mikszyc*), Jonas Stanevičius (*Jan Stanewycz*) ir Butkus Dovševičius (*Butko Dowszewicz*) – parduoda valdas vikaro pavaldiniui Martynui Petroševičiui (*Martynu Petraszewiczu*). Rusėnų k., nuorašas (LVIA, f. 1178, ap. 1, b. 370, l. 3).
- 414.1524.06.24. Surazas. Jonas Jundilavičius – parduoda valdas Vilniaus vaivada Albertui Goštautui. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 434).
- 415.1524.07.30. Borisovas. Ulsko seniūnas Stanislovas Jackovičius (*Станислав Яцкович*) – parduoda valdas Borisovo vietininkui etc Kasparui Kuncėvičiui Sokolovičiui (*Каспару Кунцевичу Соколовича*). Rusėnų k., pergamentas, 5 antspaudai, originalas (LVIA, f. 1135, ap. 1, b. 5; nuorašas f. 1135, ap. 20, b. 39, l. 75-75v).
- 416.1524.07.13. Tondiakol?. Bagdonas Kotkovičius (*Богдан Коткович*) su sūnumi Pacu (*Пацом*), žmona Dorota (*Дорота Станковна*) ir jos sesuo Barbora (*Барбарою*) – parduoda valdas Pajūrio tįjūnui Mikalojui Volokovičiui (*Миколаю Волоковичу*). Rusėnų k., popierius, 2 antspaudai, originalas (LVIA, f. 1282, ap. 1, b. 9877, l. 1).
- 417.1524.08.03. Vilnius?. Martynas ir Stasiukas? Rimkovičiai – parduoda valdas špitolės kunigui Martynui (Dušnikiečiui). Rusėnų k., registras (РГАДА, ф. 1603, оп. 12, ед. хр. 87, л. 218).
- 418.1524.09.13. Smurgainys. Šimkus Jokūbovičius – parduoda valdas Jurgiui Petravičiui. Rusėnų k., pergamentas, 6 antspaudai, originalas (LMAVB RS, f. 1, b. 516; Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 277).
- 419.1524.09.28. Bielskas. Jonas Jezofavičius Soroka – parduoda valdas Vilniaus vaivada Albertui Goštautui. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 338).
- 420.1524.11.14. Kražiai. Jonas Vizboraitis, Petraitis su broliu Bagdonu ir kt. – parduoda valdas Trakų kaštelionui ir Žemaičių seniūnui Stanislovui Jonaičiui Kęsgailai. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 488).
- 421.1524.12.19. Petras Lukaševičius, Bogomilas Jurevičius ir kt. – parduoda valdas Vilniaus vaivada ir LDK kancleriui Albertui Goštautui. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 639).
- 422.1524/39.07.30. Simonas Jurevičius Kondratavičius – parduoda valdas Vilniaus vaivada Albertui Goštautui. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 432).
- 423.1524?. Paulius Stankevičius - parduoda valdas Kėdainių miestiečiui Petriui Totoriui. Registras (AGAD, AR, dz. XXVII, s. 9, l. 183).

- 424.1525. Petras Dmistrovičius – pardavimas Stankui? Monkovilui. Rusėnų k., registras (РГАДА, ф. 1603, оп. 12, ед. хр. 87, л. 218).
- 425.1525. Vilnius?. Mikalojus Pacevičius – parduoda valdas špitolės kunigui Martynui (Dušnikiečiui). Rusėnų k., registras (РГАДА, ф. 1603, оп. 12, ед. хр. 87, л. 218об).
- 426.1525. Žaslai. Bartkus Eigintovičius su žmona Elžbieta su sūnumis Martynu, Petru ir Stanislovu – parduoda valdas Jonui Rajeckiui. Rusėnų k., 4 antspaudai, nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 1740, l. 3).
- 427.1525.01.20. Stanislovas Jokūbovičius su sūnumis Martynu ir broliu Dovkgilu Jurevičiumi – parduoda valdas Mantautaičio viršilai? Motiejui Stanislavovičiui. Rusėnų k., 2 antspaudai, nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 3981).
- 428.1525.01.22. Vladimiras. Jackus Chomičius Zubavičius – parduoda valdas kunigaikščiui Andriui Sanguškai. Rusėnų k., pergamentas, registras (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CCLXXX).
- 429.1525.02.08?. Moliavica. (?) ir Senecas Ivanovičiai (*Санець Ивановичи*), Senecas Bogdanovičius (*Санець Богданович*), Taras Pronevičius Lovčikovičius (*Тарасъ Проневич ловчикович*) – parduoda valdas Gardino seniūnui Jurgiui Mikolajaičiui Radvilai (*Юрью Николаевичу Радвилевича*). Rusėnų k., popierius, 3 (4?) antspaudas, originalas (LVIA, f. 1282, ap. 1, b. 10060, l. 1).
- 430.1525.03.01. Vilnius. Jonušas Olechovičius su sūnumi Petru – parduoda valdas Vilniaus miestiečiui Aleknai. Rusėnų k., 3 antspaudai, nuorašas (VUB RS, f. 5-A2-325).
- 431.1525.03.26. Zdetelė. Polocko vaivadaitis Jonas Stanislovaitis Glebavičius (*Ян Станиславович Глебович*) – parduoda valdas Trakų vaivadaei etc kunigaikščiui Konstantinui Ostrogiškiui (*Костянтину Ивановичу Острозскому*). Rusėnų k., pergamentas, 5 antspaudai, nuorašas (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CCLXXXI).
- 432.1525.04.23. Vilnius. Jonas ir Matas Chrečnavičiai – parduoda valdas Vilniaus vaivadaei Albertui Goštautui. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 609).
- 433.1525.06.08. Jaziory. Karaliaus arklidininkas Martynas Mikolaitis Petkevičius – parduoda valdas Trakų kaštelionui Jurgiui Radvilai. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 637).
- 434.1525.06.12. Kražiai. Baltramiejus Romaškovičius su žmona Barbora ir vaikais – parduoda valdas Viduklės tijūnui ir karaliaus dvarioniu Marijonui Bartoševičiui. Rusėnų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 37, b. 9356, l. 2).
- 435.1525.06.30. Vilnius. Mykolas Jonovičius – parduoda valdas Rudaminos karužai Tomui Jokūbovičiui. Rusėnų k., pergamentas, 7 antspaudai, originalas (LMAVB RS, f. 1, b. 386; Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 284).
- 436.1525.08.04. Luckas. Misko Timošiničius (*Мисько Тимошиничъ*) – parduoda valdas kunigaikščiui Andrejui Michailovičiui Sanguškovičiui Koširskiui (*Михайловичу Саньгушковичу Кошерьскому*). Rusėnų k., nuorašas (ЦДІАУ, ф. 25, оп. 1, спр. 301, арк. 125-125 зв.¹⁸¹⁴).
- 437.1525.08.11. Vilnius?. Martynas ir Stanielinas? Rimkovičiai – parduoda valdas špitolės kunigui Martynui (Dušnikiečiui). Rusėnų k., registras (РГАДА, ф. 1603, оп. 12, ед. хр. 87, л. 218).

¹⁸¹⁴ Už nuorodą ir dokumento kopiją dėkojame kolegai iš Ukrainos Igoriui Teslenko.

- 438.1525.08.23. Nemakščiai. Viduklės vietininkas Andrius Bertošavičius – parduoda valdas Stoškui Gedmontovičiui. Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (LMAVB RS, f. 37, b. 789; nuorašas f. 256, b. 3703).
- 439.1525.09.09. Nemenčinė. Kristupas Dobrogostovičius Narbutovičius (*Криштофъ Доброгостович Нарбутовича*) – parduoda savo valdas Lenartui Andriuškovičiui Dovgialovičiui (*Ленарту Андрушковичу Довгяловича*). Rusėnų k., popierius, 4 antspaudai, originalas (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2823, л. 21; рег.: ф. 1603, оп. 12, ед. хр. 87, л. 218об).
- 440.1525.09.14. Kozlovas. Ovdotija Jakovickienė (*Owdotyja Semenowna Koszczyca, Wankowaja Jakowickaja*) su vyru Vanka Jakovickiu (*Wankom Jakowickim*) – parduoda valdas broliui Juknai Koščiciui (*Juchnu Koszczycu*). Rusėnų k., nuorašas (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CCXC).
- 441.1525.10?.31?. Vilnius?. Motiejus Dedelevičius (*Матей Деделевич*) – parduoda valdas Stepanui Siromiatnikui (*Степану Сыромятнику*). Rusėnų k., popierius, 3 antspaudai, originalas. (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2823, л. 20; рег.: ф. 1603, оп. 12, ед. хр. 87, л. 219об?).
- 442.1525.11.30. Ivanas Lvovičius Bogovitinovičius (*Иван Львович Боговитиновича*) – parduoda valdas broliui Ivanui Buguševičiui Bogovitinovičiui (*Ивану Бугушевичу Боговитиновича*). Rusėnų k., pergamentas, 3 antspaudai, originalas (AGAD, Zbiór perg. 7530).
- 443.1525-38?. Jurgis Stankovičius – parduoda valdas Kėdainių miestiečiui Petriui Totoriui. Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 3900).
- 444.1525-1550?. Motiejus Nartovičius su broliu Jonušu, broleņu Stanislovu Ivaškovičiumi – parduoda valdas Jonušiui Pračevičiui. Rusėnų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 2610).
- 445.1526. Nesvyžius. Vaitkus Valčekėvičius – parduoda valdas Ivanui Bogovitinavičiui. Rusėnų k., originalas (LVIA, f. 1280, ap. 1, b. 574, l. 28; nuorašas l. 29).
- 446.1526.01.28. Smurgainys. Navoša Ninevičius (*Навоша Ниневич*) su žmona Barbora (*Барбарою*), Bagdonas Krivorotovičius (*Богдан Криворотович*) su žmona Zadeja (*Задеєю*), Jurijus Petkovičius (*Юрьи Петкович*) su žmona Nastasija (*Настасьею*) – parduoda valdas Jurijui Petraškovičiui Volodkovičiui (*Юрью Петрашковичу Володковича*). Rusėnų k., popierius, 9 antspaudai, originalas (LVIA, f. 525, ap. 8, b. 799, l. 2; kopija l. 3; nuorašas l. 4).
- 447.1526.02.22. Vilnius. Vilniaus burmistro žmona Orenija Gavrilova Maksimovičova – parduoda valdas Albertui Goštautui. 4 antspaudai, registras (LM, užrašymų 1, nr. 201).
- 448.1526.02.23. Vilnius. Simonas Jurevičius Kondratavičius – parduoda valdas Vilniaus vaivadaui Martynui Goštautui. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 139).
- 449.1526.03. Vaistamas. Ivanas Sestrencevičius su žmona Ona Bernatovnaja su vaikais ? – parduoda valdas Jurgiui Petravičiui Volodkavičiui. Rusėnų k., pergamentas, 7? antspaudai, originalas (LMAVB RS, f. 1, b. 521; Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 294).
- 450.1526.03.01. Vilnius. Sudervės valsčiaus bajoras Jokūbas Stankovičius (*Якуб Станкович*) – parduoda valdas Steponui Siromiatnikui (*Степану Сирмятнику*). Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2823, л. 22).
- 451.1526.03.22. Šiluva. Vilkijos bajoras Dobka Gatovtovičius (*Добко Кгатовтович*) su žmona Agnieška (*Агнежкою*) ir sūnumi Adomu (*Адамом*) – parduoda valdas valdovo maršalui Jonui

- Jugaičiui Glebavičiui (*Яну Юревичу Глябовича*). Rusėnų k., popierius, 2 antspaudai, originalas (LVIA, f. 716, ap. 2, b. 80, l. 7).
- 452.1526.03.22. Šiluva. Dobkus Getautavičius ir Rimkus Andrejavičius su žmonomis ir vaikais – parduoda valdas karaliaus maršalui Jonui Juuraičiui Glebavičiui. Rusėnų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 4348; 4347).
- 453.1526.04.18. Nesvyžius. Andrius Steckovičius Sapotko (*Ондрей Стецкович Сопотко*) su žmona Kotryna (*Катериною*) ir sūnumis Mykolu ir Šimkumi (*Михаилом, Шимкамь*) – parduoda valdas Onai, Jono Mikalojaičio žmonai (*Яновой Николаевича*). Rusėnų k., pergamentas, 6 antspaudai, išdavėjo parašas, originalas (AGAD, Zbiór perg. 7532; nuorašas AGAD, AR, dz. XV, t. 1, p. 1, l. 7-8).
- 454.1526.04.20. Vilnius. Mikalojus Narbutavičius su žmona Kochna – parduoda valdas Vilniaus burmistrui Jarmolui Slotavičiui. Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 3202).
- 455.1526.05.13. Bernutas Petrovičius (*Бернут Петрович*) su žmona ir sūnumi Andriejumi (*Андреем*) – parduoda žemę Monkai Drusilovičiui (*Монку Друсиловичу*). Rusėnų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 2507; Груша А. И., *Документальная письменность Великого Княжества Литовского...*, c. 194).
- 456.1526.05.26. Geranainys. Jukna Andriejaitis Nikonavičius – parduoda valdas Alberto Goštauto raštininkui Levui Ivanovičiui Roskiui. Regestras (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CCXCXV).
- 457.1526.06.17. Trobos. Totorius Machmetas Juchnavičius Ošancukavičius – parduoda valdas Vilniaus vaivada Albertui Goštautui. Regestras (LM, užrašymų 1, nr. 609).
- 458.1526.06.20. Nemakščiai. Gabrielavičienė su sūnumi - parduoda valdas Jokūbui Matavičiui. Rusėnų k., popierius, 2 antspaudai, originalas (LMAVB RS, f. 37, b. 819; nuorašas f. 256, b. 3704).
- 459.1526.07.09. Trobos. Jonas Butkevičius, Stanislovas Miškovičius, Jurgis Poncevičius ir kt. – parduoda valdas Vilniaus vaivada Albertui Goštautui. 4 antspaudai, regestras (LM, užrašymų 1, nr. 71; AGAD, AR, dz. XI, s. 1, l. 25).
- 460.1526.07.15. Dubrovlanai. Bartošas Juškevičius Kozika – parduoda valdas Levui Roskiui. Regestras (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CCXCVIII).
- 461.1526.07.15. Vilnius. Bartkus Jankovičius (*Бартко Янкович*) – parduoda valdas špitolės kunigui Martynui (Dušnikiečiui) (*Мартину*). Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2823, л. 23; reg.: ф. 1603, оп. 12, ед. хр. 87, л. 219).
- 462.1526.07.26. Svyriai. Aleksas Petraitis – parduoda valdas Alberto Goštauto raštininkui Levui Roskiui. Regestras (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CCC).
- 463.1526.08.24. Luckas. Bagdonas Vaskovičius Timošyničius (*Богданъ Васкович Тимошинич*) – parduoda valdas kunigaikščiui Andriejui Michailovičiui Sanguškaičiui Koširskiui (*Аньдрею Михайловичу Саньгушъковичу Коширьскому*). Rusėnų k. (ЦДІАУ, ф. 25, оп. 1, спр. 301, арк. 126-126¹⁸¹⁵).

¹⁸¹⁵ Už nuorodą ir dokumento kopiją dėjome kolegai iš Ukrainos Igoriui Teslenko.

- 464.1526.08.29. Naugardukas. Polocko vaivadaitis Jonas Stanislovaitis Glebavičius (*Ян Станиславович Глебовича*) – parduoda valdas Trakų vaivadae etc kunigaikščiui Konstantinui Ostrogiškiui (*Костянтину Ивановичу Острозскому*). Rusėnų k., pergamentas, 8 antspaudai, nuorašas (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CCCIII).
- 465.1526.09.20. Širvintos. Mikalojus Rospadavičius (*Миколай Роспадович*) su žmona Agnieška (*Ягнешка Шимковная Кибортовича*) – parduoda valdas Palenkės vaivadienei etc Marinai Kostevičienei (*Марина Янушова Станиславовича Костевича*). Rusėnų k., pergamentas, 7 antspaudai, nuorašas (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CCCV; reg.: AGAD, AR, dz. XXVII, s. 9, l. 173).
- 466.1526.10.08. Vladimiras. Fiodoras Šembelis su žmona – parduoda valdas kunigaikščiui Fiodorui Sanguskai ir jo žmonai. Rusėnų k., registras (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CCCVIII).
- 467.1526.12.18. Vilnius. Grigorevaja Subovič Vaska Jackovaja – parduoda valdas seserėnui Jurijui Petraškavičiui. Rusėnų k., pergamentas, 4 antspaudai, nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 1975).
- 468.1526?.01.22. Smurgainys. Navoša Kinevičius su žmona Barbora ir vaikais, Bagdonas Krivorotovičius su žmona Sofija, Jurijus Tetkovičius su žmona Nastasija – parduoda valdas Jurijui Petraškavičiui. Rusėnų k., popierius, 9 antspaudai, nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 1973).
- 469.1527. Dubrovlanai. Martynas Radvilaitis – parduoda valdas Kasparo Narbutavičiaus tarnui Kasparui Jašykevičiui. Registras (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CCCXXXVIII).
- 470.1527. Svyriai. Kunigaikštis Mikalojus Martynaitis Svirskis – parduoda įeigą prie Svyrių ežero Levui Ivanovičiui Roskiui. Registras (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CCCXXXIX).
- 471.1527.01.28. Gabrielius Markurtovičius (*Gabriel Markurtowicz*) su žmona Marina (*Maryna*) ir su vaikais - parduoda valdas karaliaus raštininkui ir Vilniaus raktininkui Grigaliui Isajevičiui Gromykai (*Hrehoremu Isaiewiczu Hromyce*). Rusėnų k., nuorašas (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2672, л. 56-56об).
- 472.1527.03.22. Chochlas. Ašmenos pavieto bajoras Mikalojus Jonovičius – parduoda valdas valdovo taurininkui Jonui Mikalojaičiui Radvilai. Rusėnų k., pergamentas, 4 antspaudai, originalas (LMAVB RS, f. 1, b. 524; Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 300; reg.: LMAVB RS, f. 43, b. 3881, l. 1a-v; f. 43, b. 3884, l. 2v ir kt.).
- 473.1527.03.22. Cholchlas?. Jurgis Gabrielovičius – parduoda valdas valdovo taurininkui Jonui Mikalojaičiui Radvilai. Rusėnų k., pergamentas, 4 antspaudai, registras (LMAVB RS f. 43, b. 3881, l. 1a-v; f. 43, b. 3884, l. 2v ir kt.).
- 474.1527.03.30. Vilnius. Kunigaikštis Petras Mikalojaitis Svirskis – parduoda valdas Levui Roskiui. Registras (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CCCXII).
- 475.1527.04.01. Vilnius. Andriejus Steckovičius Mackovičius (*Andrzej Steckowicz Mackovičia*) – parduoda valdas Vilniaus miestiečiui Ivanui Andriejevičiui (*Iwanu Andrejewiczu*). Rusėnų k., nuorašas (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, b. 2343, л. 60).
- 476.1527.04.02. Andriejus, Zbignevas ir Jonas Tenčinskiai – parduoda valdas Bogušui Bogovitinavičiui. Rusėnų k., registras (Sapiegų archyvo inventorius, p. 97).

- 477.1527.04.13. Vilnius. Jurigis Andriejevičius – parduoda valdas pranciškonei Klarai. Rusėnų k., popierius, 2 antspaudai, originalas (LMAVB RS, f. 273, b. 3177).
- 478.1527.05.01. Viduklė. Viduklės valsčiaus bajoras Jonas Pacevičius (*Jan Pacewicz*) – parduoda valdas Viduklės klebonui Mikalojui Olechnovičiui (*Mikolaju Olechnowiczu*). Rusėnų k., 1 antspaudas, nuorašas (LVIA, f. 1282, ap. 1, b. 648, l. 2).
- 479.1527.05.05. Vilnius. Jonušas Tagirevičius (*Янъши Тагиревич*) su žmona Bairuša (*Баирушею*) - parduoda valdas valdovo dailininkui Jurgiui Gelbikui (*Юрью Гелбику*). Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (LVIA, f. 1178, ap. 1, b. 370, l. 1; ten pat nuorašas).
- 480.1527.05.05?. Vilnius. Janyšas Tagirevičius (*Янъши Тагиревич*) su žmona Bairuša (*Баирушею*) – parduoda valdas valdovo dailininkui Jurgiui Gelbikui (*Юрью Гелбику*). Rusėnų k., originalas (LVIA, f. 1178, ap. 1, b. 290, l. 1; nuorašas l. 4).
- 481.1527.05.20. Vilnius. Andriejus Stankevičius – parduoda valdas Albertui Goštautui. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 228).
- 482.1527.05.22. Jurgis Radvilaitis su žmona Darata su sūnumis Žydu? ir Andriuška – parduoda valdas Vaclovui Bartoševičiui. Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 2679).
- 483.1527.05. Svirėnai. Narušis ir Andrius Doškovičiai (*Наруши Дошкович, Ондр?ис Дошкович*), Butkus Kropinovičius (*Бутко Кропинович*), Godimilas Butkovičius (*Годимил Буткович*) su žmonomis ir vaikais - parduoda valdas Svirėnų klebono žmogui Romanui Milovidovičiui (*Роману Миловидовичу*). Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (LVIA, f. 525, ap. 8, b. 395, l. 25; nuorašas l. 26).
- 484.1527.06.15. Kražiai. Jokūbas Budravičius su žmona ? ir sūnumi Jonu – parduoda valdas Jonui Vidminavičiui. Rusėnų k., popierius, 2 antspaudai, originalas (LMAVB RS, f. 37, b. 791; nuorašas f. 256, b. 3705).
- 485.1527.07.02. Kražiai. Vaitkus Milkintaitis su sūnumi Šimkumi – parduoda valdas Kražių tįjūnui Mikalojui Petkovičiui. Rusėnų k., 1 antspaudas, nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 3923).
- 486.1527.07.21. Svyriai. Kunigaikštis Mikalojus Martynaitis Svirskis – parduoda valdas Levui Ivanovičiui Roskiui. Registras (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CCCXIX).
- 487.1527.09.20. Širvintos. Mikalojus Rospadovičius (*Миколай Роспадович*) su žmona Agnieška (*Ягнежкою Шимковною Кибартовича*) – parduoda valdas Palenkės vaivadienei ir Kauno seniūnienei? Marinai Kostievičienei (*Янушовој Станиславовича Костевича*). Rusėnų k., pergamentas, 5 antspaudai, originalas (AGAD, Zbiór perg. 7541).
- 488.1527.09.25. Vilnius. Šiška Jurkovičius Kondratovičius (*Шишко Юркович Кондратовича*) – parduoda valdas maršalui etc Jonui Jurevičiui Glebavičiui (*Яну Юревичу Глябовича*). Rusėnų k., pergamentas, 5 antspaudai, originalas (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, е. хр. 3617, л. 80; valdovo patvirtinimas л. 77).
- 489.1527.10.17. Brankas. Mikalojus Jurevičius – parduoda valdas Vilniaus vaivadaui ir LDK kancleriui Albertui Goštautui. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 579).
- 490.1527.12.06. Bielskas. Jonas Timotiejaitis Oščypavičius – parduoda valdas Albertui Goštautui. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 649).

- 491.1527.12.29. Dubrovlana. Baltramiejus Juškevičius Čyžaitis – parduoda valdas Levui Roskiui. Registras (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CCCXXXVII).
- 492.1528. Jackus Mikuličius su tėvų ir broliu – parduoda valdas Pauliui (*Pawel*) Sapiegai. Registras (Sapiegų archyvo inventorius, p. 237).
- 493.1528. Kėdainiai. Daukša Gimbutavičius su žmona Ona ir sūnumi Adomu – parduoda valdas Jurgiui ir Motiejui Mikalojaičiams. Rusėnų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 4349).
- 494.1528. Mikula Vasilevičius – parduoda valdas Pauliui (*Pawel*) Sapiegai. Registras (Sapiegų archyvo inventorius, p. 237).
- 495.1528. Vilnius. Jonas Laurinovičius (*Ян Лаврынович*) su žmona Barbora (*Барбарою*) ir vaikais – parduoda valdas Mikalojui (*Миколаю*). Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2823, л. 39).
- 496.1528. Vilnius?. Petkus Vetrynovičius (*Петко Ветрынович*) su broliu Motiejumi Mikalojevičiumi (*Матеем Миколаевичом*) – parduoda valdas Vilniaus miestiečiui Mikalojui Burbai (*Миколаю Бурбе*). Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2823, л. 35).
- 497.1528. Vilnius?. Petkus Voitrikovičius (Vetrikovičius) – parduoda valdas špitolės kunigui Martynui (Dušnikiečiui). Rusėnų k., registras (РГАДА, ф. 1603, оп. 12, ед. хр. 87, л. 219).
- 498.1528.01.01-09.01. Maišiagala. Stanislovas Daugirdaitis (*Станиславъ Довкiryдовичъ*) su broliu Motiejumi (*Матеемъ*) – parduoda valdas Marinai Jenušienei (*Марине Енушовай*). Rusėnų k., pergamentas, 5 antspaudai, originalas (AGAD, Zbiór perg. 7547; Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CCCL).
- 499.1528.01.02. Lenarast Kontrymovičius su žmona – parduoda valdas Marijai Janušienei Kostevičienei. Rusėnų k., registras (AGAD, AR, dz. XXVII, s. 9, l. 173).
- 500.1528.01.09. Vilnius. Andriejus Michailovičius Zabeličius (*Андрей Михайлович Забелича*) su žmona ir vaikais – parduoda valdas Jurgiui Petroševičiui (*Юрю Петрошевичу*). Rusėnų k., pergamentas, 3 antspaudai, originalas (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 875, л. 1; reg.: ф. 1603, оп. 12, ед. хр. 87, л. 145об).
- 501.1528.04.04. Pasvalys. Mikalojus Bobras – parduoda valdas Pasvalio miestiečiui Aleknai Micevičiui. Rusėnų k., popierius, 2 antspaudai, originalas (VUB RS, f. 214, b. 159/4)
- 502.1528.05.09. Vilnius. Jonas Stankevičius (*Ян Станкевичъ*) – parduoda valdas Jurgiui Petrovičiui Volodkevičiui (*Юрью Петровичу Володкевича*). Rusėnų k., pergamentas, 5 antspaudai, originalas (LMAVB RS, f. 1, b. 529; Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 313).
- 503.1528.05.19. Anykščiai. Anykščių miestietis Savutis su sūnumis Jurgeliu, Joneliu ir dukromis Žochveja?, Ona, Barbora – parduoda valdas Anykščių vietininkui Mikalojui Semionavičiui Zviazai. Rusėnų k., popierius, 3 antspaudai, nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 2782).
- 504.1528.06.19. Vilnius?. Šimkus ir Jokūbas Račkieveičiai – parduoda valdas Vilniaus Burmistruui (?). Registras (AGAD, AR, dz. XXVII, s. 9, l. 908).
- 505.1528.06.22. Vilnius. Petras Juozapavičius Šembelis – parduoda valdas Volynės maršalui etc kunigaikščiui Andriejui Sanguškai. Rusėnų k., pergamentas, 5 antspaudai, registras (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CCCXLII).

- 506.1528.06.23. Vilnius. Andriejus Gabrijalavičius – parduoda valdas Albertui Goštautui. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 220).
- 507.1528.06.24. Vilnius. Martynas Jonaitis Meleškavičius – parduoda valdas Vilniaus vaivada ir LDK kancleriui Albertui Goštautui. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 451).
- 508.1528.07.05(06?). Vilnius. Mykolas Hanusovičius (*Михал Ганусович*) su broliais Jonu, Grigaliumi ir Motiejumi (*Янком, Григорем, Матеемъ*) – parduoda valdas Mikalojui Aleksandrovičiui (*Миколаю Олександровичу*). Rusėnų k., pergamentas, 3 antspaudai, originalas (BiblCzart, perg. 774; reg.: AGAD, AR, dz. XXVII, s. 9, l. 1?).
- 509.1528.07.09. Vilnius. Motiejus ir Mikalojus Jundzilovičiai – parduoda valdas Aleksandrui Chodkevičiui (su valdų ribų aprašymu). Rusėnų k., pergamentas, registras (AGAD, AR, dz. XXVII, s. 9, l. 408).
- 510.1528.07.12. Žiežmariai. Ona Ognaraitė su seserimi Pekovna – parduoda valdas savo sūnėnui Moskai Sirvainovičiui. Rusėnų k., popierius, 3 antspaudai, originalas (VUB RS, f. 69, b. 135).
- 511.1528.08.09. Vilnius. Lukianas Senkovičius – parduoda valdas Vilniaus vaivada Albertui Goštautui. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 246).
- 512.1528.08.16. Vilnius. Vilniaus pavieto bajorai Jonas, Jurgis, Stanislavas, Miknys ir Motiejus Daugirdaičiai (*Ян, Юрий, Станислав, Михно, Матей Довегирдовичи*), Mackus ir Mikalojus Stanosovičiai (*Мацко, Николай Станосовичи*) su žmonomis ir vaikais - parduoda valdas dvaro maršalui ect Jurgiui Mikalojaičiai Radvilai (*Юрью Миколаевичу Радвильу*). Rusėnų k., nuorašas (LVIA, f. 1135, ap. 23, b. 15, l. 1).
- 513.1528.08.20. Vilnius. Žemionis Adomas Bortkovičius – parduoda valdas Jurgiui Petrovičiui Volodkovičiui. Rusėnų k., pergamentas, 4 antspaudai, originalas (LMAVB RS, f. 1, b. 530; Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 319).
- 514.1528.09.28. Fiodora Mikulinicza – parduoda valdas Pauliui Sapiegai. Registras (Sapiegų archyvo inventorių, p. 237).
- 515.1528.10.28. Vilnius. Sofija Jaroslavičienė – parduoda valdas Vilniaus vaivada ir LDK kancleriui Albertui Goštautui. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 591).
- 516.1528.11.28. Vaclovas Jonaitis su sūnumis Jokūnu ir Motiejumi – parduoda valdas Jurijui Špakui Stirpeikavičiui. Rusėnų k., popierius, 3 antspaudai; nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 1764).
- 517.1528?.07.08. Žemai. Baltramiejus Grigorjevičius – parduoda valdas Jonui Mackavičiui. Rusėnų k., 3 antspaudai, nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 2197).
- 518.1529. Kelmė. Stanislovas Tautvidavičius su sūnumis Jurijumi ir Motiejumi – parduoda valdas Kelmės vietininkui Golovicui. Rusėnų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 37, b. 10708; f. 37, b. 594, l. 1; f. 256, b. 3902).
- 519.1529. Stanislovas Pietkievičius – parduoda valdas (Braclavo paviete) Pauliui Sapiegai. Registras (Sapiegų archyvo inventorių, p. 237).
- 520.1529. Šyraja Mikuličienė (*Шыража Микулicza*) - parduoda valdas Pauliui Sapiegai. Registras (Sapiegų archyvo inventorių, p. 237).

- 521.1529. Vaistamas. Stanislovas Andriuškovičius su žmona Barbora ir vaikais – parduoda valdas Jurgiui Petrovičiui Volotkovičiui. Rusėnų k., pergamentas, 5 antspaudai, originalas (LMAVB RS, f. 1, b. 534; Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 343).
- 522.1529.01.03. Vilnius. Kunigaikštis Jokūbas Adamavičius Giedraitis – parduoda valdas Jadvygai Aleknienei. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 161).
- 523.1529.01.09. Rudamina. Jachna Dovtykova su sūnumi Urbonu Tovtikovičiumi, marčia Onuška ir jos dukra Nastia – parduoda valdas Ivanui Livonavičiui. Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (LMAVB RS, f. 138, b. 88).
- 524.1529.01.09. Rudamina. Petras Mackovičius, Jankus ir Mitkus Pacovičiai, Urbonas Tovtikovičius – parduoda valdas Ivanui Levonovičiui. Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (LMAVB RS, f. 138, b. 89).
- 525.1529.02.03. Vilnius. Jonas Juškevičius Pinčevičius su žmona Sofija Bagdonaitė Januškienė ir Jokūbas Mikalojaitis Viazevičius su žmona Ona Bagdonienė – parduoda valdas Vilniaus vaivadaui ir LDK kancleriui Albertui Goštautui. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 242).
- 526.1529.02.11. Stanislovas Pietkievičius – parduoda (patvirtinimas) valdas (Braclavo paviete) Pauliui Sapiegai. Registras (Sapiegų archyvo inventorius, p. 237).
- 527.1529.02.19. Vilnius. Bogdana Dmitrovienė (*Богдана Величковна Богухаловая Девтровича*) su sūnumis Vasilijumi, Ivanu, Andriejumi, Jokūbu (*Василемъ, Андреемъ, Ивановъ, Яковомъ*) ir dukromis Ona, Kotryna, Barbora ir Polonija (*Ганною, Катериною, Барборою, Полонєю*) – parduoda valdas Trakų vaivadaui, valdovo etmonui etc kunigaikščiui Konstantinui Ostrogiškiui (*Костентину Ивановичу Острозскому*). Rusėnų k., nuorašas (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CCCLX).
- 528.1529.02.22. Semeliškės. Bogušas Ivaškovičius su žmona Barbora ir sūnumis Baltramiejumi ir Jonu – parduoda valdas Tomkui Daumantavičiui. Rusėnų k., popierius, 2 antspaudai, originalas (LMAVB RS, f. 138, b. 99).
- 529.1529.02.23. Vilnius. Mikalojus Korickis – parduoda valdas Vilniaus vaivadaui, LDK kancleriui Albertui Goštautui. Rusėnų k., pergamentas, 4 antspaudai, originalas (LMAVB RS, f. 1, b. 94; Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 321).
- 530.1529.03.01. Svyriai. Kunigaikštis Jurgis Mykolaitis Svirskis (*Юрьи Михаилович Свирский*) – parduoda valdas Vilniaus vyskupo bajorui Mykolui Gricevičiui (*Михаилу Грицевичу*). Rusėnų k., popierius, 3 antspaudai, originalas (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 3012, л. 11-12; nuorašas л. 10).
- 531.1529.03.02. Svyriai. Kunigaikštis Čėsna Martynaitis Svirskis – parduoda valdas Levui Ivanovičiui Roskiui. Registras (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CCCLXII).
- 532.1529.03.04. Vilnius. Vilniaus vaivadaitis etc Stanislovas Mikalojaitis Radvila (*Станислав Миколаевич Радивловича*) – parduoda valdas Vilniasu kaštelionui etc Jurgiui Mikalojaičiui Radvilai (*Юрю Миколаевичу Родивилу*). Rusėnų k., pergamentas, 5 antspaudai, originalas (AGAD, Zbiór perg. 7561; reg.: AGAD, AR, dz. XXVII, s. 9, l. 44).

- 533.1529.05.02. Trakai. Semeliškių pavieto bajorai Jonas ir Mitkus Pacovičiai su žmonomis Barbora ir Ona ir vaikais Laurynu, Grigaliumi ir Steponu – parduoda valdas Ivanui Levonovičiui. Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (LMAVB RS, f. 138, b. 100).
- 534.1529.05.06. Krekenava. Radvila Romanovičius (*Радвил Романович*) su žmona ir vaikais – parduoda valdas Andrejanui Vošvidovičiui (*Ондрейну Вошвидовичу*). Rusėnų k., popierius, 4 antspaudai, originalas (LVIA, f. 716, ap. 2, b. 41, l. 22; nuorašas l. 23).
- 535.1529.05.09. Trakai. Mikna Bogdanovičius su žmona Kasiuta ir vaikais Martynu, Motiejumi, Mykolu – parduoda valdas Ivanui Lenovičiui. Rusėnų k., popierius, 3 antspaudai, originalas (LMAVB RS, f. 138, b. 91).
- 536.1529.05.17. Vilnius. Jurgis Petraškovičius su žmona Ona ir sūnumi Jaskumi ir dukromis Čėsna, Ona ir Sofija – parduoda valdas Laurynui Petrovičiui. Rusėnų k., pergamentas, 4 antspaudai, originalas (LMAVB RS, f. 1, b. 532; Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 324).
- 537.1529.05.20. Olesniškės/Valininkai(?). Vaclovas ir Butrimas Gunsovičiai (*Венслав, Бутримъ Гуонсовичи*) – valdų pardavimas Trakų vaivados pataurininkui Mikalojui Andriejevičiui (*Миколаю Ондреевичу*). Rusėnų k., popierius, 4 antspaudai, originalas (LVIA, f. 1177, ap. 1, b. 165, l. 1; nuorašas l. 2; nuorašas LMAVB RS, f. 256, b. 3623).
- 538.1529.05.22. Semeliškės. Jonas ir Mitkus Pacovičiai su žmonomis Barbora ir Ona ir vaikais Laurynu, Griniumi, Steponu – parduoda valdas Ivanui Lenovičiui. Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (LMAVB RS, f. 138, b. 92).
- 539.1529.06.27. Vilnius. Bielsko žemionys Jonas, Juozapas, Lukas ir Bronis Matejevičiai Rogovskiai su seserimi Ona ir jos vyru Tomku Mitkovičiumi, Laurynu ir Morkus Stankovičiai, Jokūbas Morkovičius, Alekna ir Tomkus Petrovičiai Rogovskiai – parduoda valdas Vilniaus vaivada ir LDK kancleriui Albertui Goštautui. Rusėnų k., pergamentas, 5 antspaudai, originalas (LMAVB RS, f. 1, b. 98; Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 330).
- 540.1529.07.02. Trakai. Petras ir Bartkus Mackovičiai su sūnumis Pauliumi, Martynu, Joneliu, Steponu ir Andriejumi – parduoda valdas Ivanui Levonovičiui. Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (LMAVB RS, f. 138, b. 93).
- 541.1529.07.08. Dubrovlana. Kunigaikštis Liudvikas Mikalojaitis Svirskis – parduoda valdas Levui Ivanovičiui Roskiui. Rusėnų k., registras (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CCCLXIV).
- 542.1529.07.08. Dubrovlana?. Kunigaikštis Liudvikas Mikalojaitis Svirskis – parduoda valdas Levui Ivanovičiui Roskiui. Rusėnų k., registras (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CCCLXV).
- 543.1529.07.20. Vilnius. Elžbieta Vlodkevičienė – parduoda valdas Vilniaus vaivada ir LDK kancleriui Albertui Goštautui. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 582).
- 544.1529.07.29. Vaistamas. Šimkus Jekūbovičius (*Шимко Екубович*) – parduoda valdas Jonui Streškovskiui (*Яну Стрешковскему*). Rusėnų k., pergamentas, 4 antspaudai, originalas (AGAD, Zbiór perg. 6223).
- 545.1529.08.08. Viažos dvaras. Kunigaikštis Liudvikas Mykolaitis Svirskis (*Лодвикъ Михаилович Свирский*) – parduoda valdas Perelomsko raštininkui ir Rakonsko vietininkui Levui Ivanovičiui Boreišai (*Леву Ивановичу Борейши*). Rusėnų k., pergamentas, 4 antspaudai, originalas (AGAD, Zbiór perg. 5885).

- 546.1529.09.13. Trobos. Kondratavičiai – parduoda valdas Albertui Goštautui. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 504).
- 547.1529.09.28. Vilnius. Anastasija Zenavičienė (*Ивановая Зеновьевича Настасья Якубовна*) – parduoda valdas didžiojo kunigaikščio raštininkui Ivanui Gornostajui (*Ивану Горностаевичу*). Rusėnų k., pergamentas, 7 antspaudai, originalas (LMAVB RS, f. 2, b. 40; Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 335).
- 548.1529.10.06. Vilnius. Jukna Stankevičius – parduoda valdas Levui Roskiui. Registras (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CCCLXVIII).
- 549.1529.10.25. Vilnius. Morkus, Jurgis ir Paulius Hrinkovičiai Volovičiai (*Марко, Григорей, Михайло, Павел Гринковичи Воловича*) – parduoda valdas Trakų vaivada, valdovo etmonui etc kunigaikščiui Konstantinui Ostrogiškiui (*Костянтину Ивановичу Острозскому*). Rusėnų k., pergamentas, 8 antspaudai, nuorašas (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CCCLXIX).
- 550.1529.10.28. Vilnius. Stanislovas Ijiničius (*Станислав Ильич*) – parduoda valdas Ivanui Boguševičiui Bogovitinavičiui (*Ивану Богушевичу Боговитиновича*). Rusėnų k., pergamentas, 3? antspaudai, originalas (AGAD, Zbiór perg. 7553; nuorašas AGAD, AR, dz. XXIII, t. 10, p. 1, l. 1-2, 5; Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CCCLXX).
- 551.1529.10.30. Trakai. Bajoro Andriejaus Ivaškovičiaus žmogus Martynas Erokovičius su broliais Emiliu ir Laurynu – parduoda valdas Pauliui ir Jurijui Tomkovičiui. Rusėnų k., popierius, 3 antspaudai, originalas (LMAVB RS, f. 138, b. 97).
- 552.1529.10.30. Dubrovolnai. Kunigaikštis Liudvikas Mikalojaitis Svirskis - parduoda valdas Levui Ivanovičiui Roskiui. Registras (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CCCLXXII).
- 553.1529.11.09. Gardinas. Paiždininkis Mikita Andriejevičius – parduoda valdas Albertui Goštautui. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 224).
- 554.1529.12.07. Vilnius. Ona Narbutaitė – parduoda valdas Lentupio ir Zarasų klebonui. Rusėnų k., pergamentas, 4 antspaudai, originalas (LMAVB RS, f. 6, b. 165; Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 341).
- 555.1529.12.16. Mikalojus Glebavičius - parduoda valdas Polocko vaivada ir Drogičino seniūnui Petriui Stanislovaičiui Kiškai. Rusėnų k., registras (Sapiegų archyvo inventorius, p. 248).
- 556.1529.12.17. Cepra. Klecko bajoras Michailas Dmitrijevičius Šarapa (*Михаило Дмитриевич Шаран*) – parduoda valdas Pavlui Popelžinskiui (*Павлу Попелжинскому*). Rusėnų k., pergamentas, 7 antspaudai, originalas (ПГАДА, ф. 1603, оп. 13, ед. хр. 1319, л. 1).
- 557.1529.12.31. Semeliškės. Čėsna Jurevičius su motina Dorota Jurevičiene ir Čėsna Stasevičius – parduoda valdas Tomkui Daumantovičiui. Rusėnų k., popierius, 2 antspaudai, originalas (LMAVB RS, f. 138, b. 98).
- 558.1529. Vaistamas. Adomas Bortkovičius (*Адам Борткович*) – parduoda valdas Vilniaus kanauninko Kotockio žmogui Zubui (*Зубу*). Originalas, popierius, 4 antspaudai, rusėnų k. (LVIA, f. 525, ap. 8, b. 799, l. 82).
- 559.1529. Vaistamas. Adomas Bortkovičius (*Адам Борткович*) su žmona Kristina (*Крыстыноiu*) – parduoda valdas Vilniaus vyskupo tarnautojui, Bistryčios laikytojui Jonui Streškovskiui (*Janu*

Streszkowskomu). Rusėnų k., 4 antspaudai, nuorašas (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 3000, л. 71-71об).

560.1529?. Paparčiai. Juška Ivaškevičius – parduoda valdas Pajūrio tįjūnui Mikalojui Petkevičiui. Rusėnų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 2592).

Testamentai

1. 1393-1430. Polockas?. Polocko miestietis Fedoras Suščiovas – testamentas. Rusėnų k., registras (Полоцкие грамоты, т. 1, 2015, nr. 23).
2. 1446.07.16. Kijevas. Kijevo kunigaikštis Andriejus Vladimirovičius (Algirdaitis) (*Андрей Владимирович*) – testamentas. Rusėnų k., pergamentas, 1 antspaudas, originalas (РГБ ОР, ф. 256, е. хр. 68, д. 4; Розов В., *Українські грамоты*, nr. 83; АЗР, т. 1, nr. 46).
3. 1452-1476. Polockas?. Polocko miestietis Ivanas Bulavinas – testamentas. Registras (Полоцкие грамоты, т. 1, 2015, nr. 136).
4. 1455?. Vaina Jokūbas Nemiraitis (*Война, Немиринь сынъ, на имя Яков*) – testamentas. Rusėnų k., 3 antspaudai, nuorašas (АЮ-ЗР, 1907, nr. IX-5).
5. 1477?.03.09. Polockas. Kunigaikštienė Ona Michailovienė (*Анна Михоилова*) – testamentas. Rusėnų k., 3 antspaudai, popierius, originalas (LMAVB RS, f. 18, b. 206/1/6, l. 613).
6. 1485.03.15. Ivaška Sergejevičius – testamentas. Rusėnų k., popierius, 2 antspaudai, originalas (LMAVB RS, f. 273, b. 3262).
7. 1494?.06.21. Valkaviskas. Valkavisko seniūnas Jonas Davainaitis (*Ян Довойнович*) – testamentas. Rusėnų k., popierius, 2 antspaudai, originalas (LVIA, f. 1280, ap. 1, b. 2189, l. 45; nuorašas l. 44).
8. 1501.04.18. Olekovičiai. Kunigaikštis Ivanas Vasilevičius Lichodejevskis (*Iwan Wasilewicz Lichodziejewskii*) – testamentas. Rusėnų k., 4 antspaudai, nuorašas (AGAD, AR, dz. XV, t. 14, p. 3, l. 1-2, 3-4).
9. 1507.03.29. Vladimiras. Fiodoras Januševičius (*Федор Янушевич*) – testamentas. Rusėnų k., pergamentas, 3 antspaudai, originalas (LMAVB RS, f. 1, b. 511; Jاسas R., Pergamentų katalogas, nr. 169).
10. 1507.09.01. Kijevas. Senka Gridkovičius (*Сенка Гридковичъ*) – testamentas. Rusėnų k., 1 antspaudas, nuorašas (АЮ-ЗР, 1883, nr. VI).
11. 1507.10.05. Smolenskas. Kunigaikštis Konstantinas Fiodorovičius Krošynskis (*Костянтин Федорович Крошинский*) – testamentas. Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (ANK, Archiwum Młynowskie Chodkiewiczów 970, s. 7-8; Беларуская даўніна, 2015, с. 267-270, nr. 2).
12. 1509.10.20. Polockas. Kunigaikštienė Sofija Jomantienė (*Софья Фодорова Ямонтовича Подъберезькая*) – testamentas. Rusėnų k., popierius, 3 antspaudai, originalas (ANK, Oddz. III, Zbiór Rusieckich, Dokumenty papierowe, sygn. 18; Полоцкие грамоты, т. 1, 2015, nr. 452)
13. 1521.03.03. Svyriai. Kasparas Hermanavičius – testamentas. Registras (LM, užrašų 1, nr. 646).

14. 1526.07.30. Brasta. Dvaro maršalo, Brastos ir Lydos seniūnas Jurgis Iljiničius (*Юри Иванович Ильинич*) – testamentas. Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (AGAD, AR, dz. XXIII, t. 90, p. 1, l. 1; nuorašas – l. 3-11; l. 13-20; taip pat žinomas ir pergamentas, tačiau labai blogos būklės - AGAD, Zbiór perg. 8411).
15. 1529.11.12. Slanimas. LDK iždininkas, maršalas etc Mykolas Bogovitinovičius (*Михайло Богушъ Боговитиновичъ*) – testamentas. Rusėnų k., nuorašas (AЮЗР, т. 1, nr. 91; reg.: Sapiegu archyvo inventorius, p. 97; LM, užrašymų 29, p. 91-93).

Dovanojimai ir užrašymai

1. 1385.04.08. Brodovas. Čurila Brodovskis (*Чюрило Бродовьский*) – užrašo valdas savo žentui Ostrogo kunigaikščiui Fedorui Danilevičiui (*Федору Данильевичу*). Rusėnų k., pergamentas, 2 antspaudai, originalas (*ANKW*, AS, perg. 28; Розов В., *Українські грамоты*, nr. 14; Archiwum Sanguszków, t. I, nr. II).
2. 1395/1424.09.01. Mstislavlis. Mstislavlio kunigaikštis Lengvenis (*Луквений Мстиславский*) – suteikia valdas savo dvarioniui Kostiuškai Voliužiničiui (*Костюшку Валюжинича*). Rusėnų k., pergamentas, 1 antspaudas, nuorašas (АБАК, т. 13, nr. 1).
3. 1444-1447. kunigaikštienė Nastasija Kaributienė (*Nastasja Fedorowa Kaributowicza*) – suteikia valdas dukrai Onai (*Anne*) ir jos vyrui žemės maršalui Petru Mantiگردaičiui (*Petru Montikirdowiczu*). Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (KDKDW, nr. 189; LMAVB RS f. 43, b. 11304; reg.: LMAVB RS f. 43, b. 11307, l. 7).
4. 1451.03.27. Smolenskas. Vilniaus kaštelionas ir Smolensko vietininkas Simonas Gedgaudaitis (*Семен Кедикголдович*) – Onos Butrimaitės (*Анну Бутримковну*) adorcija/įdukrimas. Rusėnų k., pergamentas, 1 antspaudas, originalas (AGAD, Zbiór perg. 7310).
5. 1454. Svyrių tėvonis Andriejus Daugirdaitis (*Andrij Dowkhiradowicz*) – suteikia valdas tarnui Miškai (*Miszka*). Rusėnų k., pergamentas, 1 antspaudas, originalas (Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 64; KDKDW, nr. 218).
6. 1454.10.01. Kobrinas. Kunigaikštis Semionas Romanovičius Kobrinskis (*Семен Романович Кобринский*) – užrašo dovį žmonai kunigaikštieni Julijonai Alšėniškei (*Улияне Семеновне Голианских*). Rusėnų k., nuorašas (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. XIII).
7. 1455.03.25. Trakai. Kunigaikštis Jurgis Lengvenaitis (*Юрьи Лынгвеневиц*) – suteikia valdas bajorui Vasilijui Talkačevičiui (*Василью Толкачевичу*). Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, parašas(?), originalas (AGAD, AR, dz. X, s. 429, l. 2; nuorašas l.1; Варонін В. , *Князь Юрай Лынгвеневиц*, nr. 3).
8. 1456.05.03. Mstislavlis. Kunigaikštis Jurgis Lengvenaitis (*Юрьи Лынквеневиц*) – suteikia valdas savo bajorui Vasilijui Tolkačevičiui (*Василью Толкачевичу*). Rusėnų k., 1 antspaudas (Варонін В. , *Князь Юрай Лынгвеневиц*, nr. 5)
9. 1456.06.28. Mstislavlis. Kunigaikštis Jurgis Lengvenaitis (*Юрьи Лынквеневиц*) – suteikia valdas savo bajorui Vasilijui Tolkačevičiui (*Василью Толкачевичу*). Rusėnų k., 1 antspaudas (Варонін В. , *Князь Юрай Лынгвеневиц*, nr. 6).

10. 1457.06.14.i5 Mstislavlis. Kunigaikštis Jurgis Lengvenaitis (*Юрьи Лынквеневич*) – suteikia valdas bajorui Vasilijui Tolkačevičiui (*Василью Толкачевичу*). Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (AGAD, AR, dz. X, s. 429, l. 5; nuorašas l. 4; Варонін В., *Князь Юрай Лынквеневич*, nr. 7; tas pats Археографический сборникъ, т. 7, nr. 6, tik čia nurodo 1456 m.).
11. 1457.10.01. Kijevas. kunigaikštis Simonas Aleksandraitis (Olelkaitis) (*Семень Олександрович*) – suteikia valdas savo bajorui Senkai Skiporui. Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas (Розов В., *Українські грамоты*, nr. 89).
12. 1457.10.01. Kijevas. kunigaikštis Simonas Aleksandraitis (Olelkaitis) (*Семень Олександрович*) – suteikia valdas bajorui pavaldiniui Senkai Skiporui. Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas (Розов В., *Українські грамоты*, nr. 90).
13. 1459.06.12. Prilukai. Kijevo kunigaikštis Simonas Aleksandraitis (Olelkaitis) (*Семень Олександрович*) – suteikia valdas savo pavaldiniui Semionui Šaškui. Rusėnų k., pergamentas, 1 antspaudas, nuorašas (Розов В., *Українські грамоты*, nr. 93).
14. 1459.11.29. Vilnius. Trakų kaštelionas ir Naugarduko vietininkas Alekna Davainaitis (*Олехно Довойнович*) – užrašo dovį žmonai Vaskai (*Васце*). Rusėnų k., nuorašas (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LIV).
15. 1460?. Vaska Galovičius – dovanoja valdas broliui. Registras (AGAD, AR, dz. XXVII, s. 9, l. 909).
16. 1461. Svyrių tėvonis Andriejus Daugirdaitis (*Андрей Довгирдович*) – suteikia valdas savo tarnui Jurcai (*Юрця*). Rusėnų k., pergamentas, 1 antspaudas, originalas (LVIA, f. 525, ap. 8, b. 395, l. 18; nuorašas l. 19-19v).
17. 1461. Svyrių tėvonis Andriejus Daugirdaitis (*Andrzej Dowgirdowicz*) – suteikia valdas pavaldiniui Mikalojui Zubochonskiui iš Briansko. Rusėnų k., pergamentas, 1 antspaudas, nuorašas (LMAVB RS, f. 43, b. 17943).
18. 1466.03.05. Berestečkas. Ivanas Rogatinskis (*Иванъ Рогатинъский*) – užrašo valdas ir daiktus dukrai Fediuchnai (*Федюхна*). Rusėnų k., nuorašas (LM, užrašymų 37, nr. 291.4).
19. 1477. Ivaška Zienkovičius Dolskis (*Ивашко Зенкович Долъзы*) su žmona Marija (*Марею*) – suteikia valdas (kraitį) žentui Paškai Babinskiui (*Пашку Бабинскому*). Rusėnų k. pergamentas, 5 antspaudai, originalas (BiblCzart, perg. 1278).
20. 1478-1486. Kunigaikštienė Maryja Fedorovaja Fedorovičia (*Марья Федоровая Федоровича*) su sūnumi Fiodoru (*Федоромъ Федоровичемъ*) ir dukra Chvedka (*Хведею*) – dovanoja/užrašo valdas dėdei Vitebsko seniūnui Jonui Iljiničiui. Rusėnų k., popierius, 2 antspaudai, originalas (НИАБ, ф. 694, оп. 4, д. 1903, д. 8; Паздякоў В., Беларуская грамата XV стагоддзя: дароўны ліст княгіні Марыі намесніку Віцебскаму Івану Ільінічу на сяльцо каля ракі Друць, *Герольд = Litherland*, nr. 19, 2013, c. 119).
21. 1483.02.02. Rovnas. Kunigaikštis Semionas Jurevičius (*Семен Юрьевич*) – užrašo dovį žmonai Nastasijai (*Настасы*). Nuorašas, rusėnų k. (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LXXXV).
22. 1486.05.07. Vilnius. Kunigaikščiai Mykolas ir Konstantinas Ostrogiškiai (Миайло и Костянтин Ивановичи Острозкии) – leidžia valdyti ponei Beluchai Ochremovičienei (*Белуху Ивашковую Охремовича*) tas valdas, kurias valdė jos tėvas, o Beluchos vyras privalo nuo šių valdų tarnauti

- šiems kunigaikščiams. Rusėnų k., 1 antspaudas, nuorašas (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LXXXVIII).
23. 1487.01.25. Dobučinai. Kobrino kunigaikštienė Fedka Semionienė (*Федка Ивановая Семеновича Кобрынская, пана Ивана Рогатинского дочка, князя Андрея Володимировича внучка*) – užrašo pinigų vyrui kunigaikščiui Ivanui Semionovičiui (*Ивану Семеновичу*). Rusėnų k., pergamentas, 3? antspaudai, originalas (AGAD, Zbiór perg. 7480; Archiwum Sanguszków, t. I, nr. CXXXVII).
 24. 1487.01.25. Dobučinai. Kunigaikštis Ivanas Semionovičius Kobrinskis (*Иван Семенович Кобринский*) – užrašo dovį žmonai Fedkai (*Федке, дочке пана Ивана Рогатинского, а князя Андрея Володимировича внуце*). Rusėnų k., pergamentas, 4 antspaudai, originalas (AGAD, Zbiór perg. 4628).
 25. 1487.03.10. Luckas. kunigaikščiai Mykolas ir Konstantinas Ostrogiškiai (*Михайло и Костентин Ивановичи Острозкии*) – užrašo ponei Tatjanai Čapličienei (*Татьяне Енковой Чаплича*) valdyti jos velionio tėvo valdas. Rusėnų k., nuorašas (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. XC).
 26. 1488.07.17. Rovnas. Fedka Šilovičienė (*Федка, пана Юришина дочка, пана Олизара Шиловича жона*) – testamentas?/užrašo valdas seserėnui Bagdonui Vasilevičiui (*Богдану Василевичу*). Rusėnų k., nuorašas (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. CXXXIX).
 27. 1489.01.18. Stepanė. Kunigaikštienė Nastasija Semionvienė (*Настасья Семеновая*) – užrašo valdas vyrui kunigaikščiui Semionui Jurevičiui. Rusėnų k., nuorašas (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. XCIII).
 28. 1492?.08.28. Kopylius. Kunigaikštienė Ona Michailovienė (*Анна Михаилова Александровича*) su sūnumi Semionu Michailovičiumi (*Семеном Михаиловичем*) – suteikia valdas savo tarnui Neverui (*Неверу*) ir jo broliui. Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (LVIA, f. 1280, ap. 1, b. 2189, l. 43; nuorašas l. 42).
 29. 1492.09.05. Loskas. Kunigaikštienė Ona Janušienė (*Hanna Januszowaja*) – užrašo valdas Trakų vaivada ir žemės maršalui Petru Jonaičiui (Mantigirdaičiui) (*Petru Janowiczu*). Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (LMAVB RS f. 43, b. 11309; KDKDW, nr. 392; reg.: LMAVB RS f. 43, b. 11307, l. 7)
 30. 1494?.05.16. Vilnius. Smolensko vietininkas Jurgis Glebavičius (*Юрьи Глебович*) – dovanoja valdą Trakų vaivada Petru Jonaičiui (Mantigirdaičiui) (*Петръ Янович*). Rusėnų k., pergamentas, 1 antspaudas, originalas (AGAD, Zbiór perg. 8406).
 31. 1495.05.30. Piskas. Kunigaikštienė Marija Semionienė (*Marya Siemionowa Alexandrowicza*) su sūnumi Vasilijumi Semionovičiumi (*Wasilem Siemowiczem*) – suteikia valdas tarnui Sienkai Ziekovičiui (*Sienku Ziekowiczu*). Rusėnų k., 1 antspaudas, nuorašas (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 3945, л. 1, 2; ф. 1603, оп. 13, ед. хр. 22, л. 1).
 32. 1495.07.01. Piskas. Kunigaikštienė Marija Semionvienė (*Семеновая Александровичъ Олеска Марья*) su sūnumi Vasilijumi Semionovičiumi (*Василемъ Семеновичомъ*) – suteikia valdas savo bajorui Danilovui Rusanovičiui. Rusėnų k., pergamentas, 1 antspaudas, nuorašas (АВАК, т. 24, nr. 2).

33. 1496.02.09. Polockas. Polocko vietininkas Jurgis Pacevičius (*Юрьи Пацевич*) su žmona Sofija (*Софеею*) – suteikia valdas savo tarnui Chodikai (*Ходыце*). Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (AGAD, AR, dz. XV, t. 13, p. 1, l. 1; nuorašas AGAD, AR, dz. XXVII, s. 1, l. 974).
34. 1496.02.26. Bokovičiai. Petras Bogovitinavičius (*Петръ Боговитинович*) – suteikia valdas Bagdonui Bogušovičiui (*Богдану Богушову сыну*). Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. CXLIV).
35. 1496?.04.25. Zblanai. Karaliau maršalas Bartošas Tavarovičius (*Бартош Таварович*) su žmona Ona (*Ганна*) – įsūnija Jurgį Pjiničių (*Юрьи Иванович Илничя*). Rusėnų k., pergamentas, 4 antspaudai, originalas (AGAD, Zbiór perg. 8413; reg.: AGAD, AR, dz. XXVII, s. 9, l. 253).
36. 1496.08.23. Vilnius. LDK žemės išdininkas Andriejus Aleksandraitis (*Андрей Александрович*) – užrašo dovį savo žmonai Onai (*Анна*). Rusėnų k., popierius, be antspaudų, originalas (kopija?) (LVIA, f. 525, ap. 8, b. 1911, l. 1).
37. 1496.10.29. Piskas. Kunigaikštienė Marija Aleksandrienė (*Семеновая Александрович Марья*) – suteikia valdas pavaldiniui Ivaškai Polozovičiui (*Ивашка полозович*). Rusėnų k., pergamentas, 1 antspaudas, originalas (AGAD, Zbiór perg. 3284).
38. 1498.03.04. Pilsudai. Elžbieta Galvinova – užrašo valdas Žemaičių seniūnui Stanislovui Jonaičiui (Kęsgailai). Registras (LM, užrašymų 1, nr. 482).
39. 1498.11.?. Trobos. kunigaikštienė Marina Semionovienė – užrašo valdas Albertui Goštautui. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 401).
40. 1500?. Astafia Vasilienė (*Wasilowa Astafia*) su sūnumi Andriejumi (*Andrzejem*) – suteikia valdas žentui Glebui Ostafievičiui (*Hlibu Ostafiewiczzu*) ir dukrai Nastasijai (*Nastazji*). Rusėnų k., 4 antspaudai, nuorašas (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2672, л. 60).
41. 1500-1504. Kotryna Ortemienė – užrašo valdas Borisoglebo vienuolyno igumenui Lukui. Rusėnų k., popierius, nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 2079).
42. 1502?.07.20. Naugardukas. Ona Semionienė – užrašo savo vyrui Vaclovui Kostevičiui pinigų sumą/kraitį?. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 527).
43. 1502?.09.15. Smolenskas. Kunigaikštis Jurijus Michailovičius Toločinskis (*Юрей Михаилович Толочиньский*) – dovanoja valdas Jonui Pjiničiui (*Ивану Илничу*). Rusėnų k., pergamentas, 3 antspaudai, originalas (AGAD, Zbiór perg. 8402).
44. 1503.02.02. Vaistamas. Stasas Andriuškevičius – užrašo valdas Andrijonui. Rusėnų k., popierius, 4 antspaudai, nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 1965).
45. 1503.02.20. Kaltinėnai. Jonas Dargis Rimšivičius – įsūnija/adopcija Vilniaus kaštelioną ir Žemaičių seniūną Stanislovą (Kęsgailą). Registras (LM, užrašymų 1, nr. 499).
46. 1503.04.15. Piskas?. Kunigaikštis Fedoras Ivanovičius Jaroslavičius (*Федоръ Ивановичъ Ярославичъ*) su žmona Elena (*Оленою*) – suteikia valdas savo bajorui Varcholomiejui Diadui (*Вархаломей Дяда*). Rusėnų k., pergamentas, 1 antspaudas, nuorašas (АВАК, т. 24, nr. 7).
47. 1503.07.13. Kunigaikštis Fedoras Ivanovičius Jaroslavičius (*Федоръ Ивановичъ Ярославичъ*) – suteikia valdas savo tarnui Karpiui Karpovičiui (*Карпу Карповичу*). Rusėnų k., pergamentas, 1 antspaudas, parašas, transumptas (АВАК, т. 24, nr. 8; АЮЗР, т. 1, nr. 40).

48. 1503.07.17. Fedka Ivaškovičius (*Федка Ивашковичъ*) – perleidžia/parduoda? valdas motinai Onai (*Анне*). Rusėnų k., nuorašas (АВАК, т. 13, нр. 2).
49. 1503. Pinskas. kunigaikštis Fedoras Ivanovičius Jaroslavičius (*Федоръ Ивановичъ Ярославичъ*) su žmona Elena (*Оленою*) – suteikia valdas savo tarnui bajorui Sebastijonui Volodkai (*Савостьяну Володьку*) ir sūnui Ivanui (*Ивану*). Rusėnų k., pergamentas, 1 antspaudas, nuorašas (АВАК, т. 24, нр. 6).
50. 1504?.01.08. Mielcai. Mītkus Lipskis – užrašo sumą pinigų (dovis?) žmonai Julijonai. Rusėnų k., popierius, registras (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. LVIII).
51. 1504?.09.21. Pinskas. Teodoras Ivanovičius Jaroslavovičius – dovanoja valdas savo tarnui Juchnai Ancuškevičiui. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 541).
52. 1505?.08.21. Pinskas. Kunigaikštis Fedoras Ivanovičius Jaroslavičius (*Федор Иванович Ярославич*) su žmona Elena (*Оленою*) – suteikia valdas savo bajorui Ivaškai Fedorovičiui Polozovičiui (*Иваика Федоровича Полозовича*). Rusėnų k., pergamentas, 1 antspaudas, valdovo parašas, originalas (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 3887, л. 3; valdovo patvirtinimo nuorašas л. 4).
53. 1506.03.10. Luckas. Lucko vėliavininkas Petruška Mušatičius (*Петрушко Мушатичъ*) – užrašo valdas seserėnui karaliaus raštininkui, Trakų horodnyčiui Bogušui Mykolui Bogovitinovičiui (*Богущу Михаилу Боговитиновичу*). Originalas, pergamentas, 7 antspaudai, rusėnų k. (*АНКВ, АС, perg. 115; Archiwum Sanguszków, t. I, nr. CXXXI; LM, užrašymų 37, nr. 291.3*).
54. 1506?.09.09. Musninkai. Vilniaus vaivada Mikalojus Radvila – suteikia valdas tarnui Miškai. Rusėnų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 3446).
55. 1507/1522?.07.30. Žodiškės?. Karaliaus bajoras Abraomas Ondruškovičius (*Обрам Ондрушкович*) – sutiekia/patvirtina valdas Motiejui ir Mikulai Taškovičiams (*Матеею, Микуле Тешковичом*). Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2949, л. 23; nuorašas л. 22).
56. 1508.04.10. Strižovas. Braclavo pavieto žemionis Jukna Semenovičius Koška (*Юхно Семенович Кошка*) – suteikia valdas sesei Arinai Zialovskienė (*Орине Зьяловской*). Rusėnų k., nuorašas (АЮ-ЗР, 1907, нр. XXVIII-6).
57. 1508.04.21. Ostrogas. Marija Omelianskienė (*Маря Михновая Омелянская, Янова дочка Чаплича*) – adorpcija/įsūnyja Fedorą Ivaškevičių (*Федора Ивашковича*). Rusėnų k., nuorašas (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. LXXXV).
58. 1508/1523?.04.23. Deltuva. Petras Kondratavičius – užrašo valdas (kraitį?) žentui Motiejui Suščiai ir dukrai Barborai. Rusėnų k., pergamentas, 2 antspaudai originalas (LMAVB RS, f. 6, b. 101; Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 196).
59. 1508.05.02. Pinskas. Kunigaikštis Fedoras Ivanovičius Jaroslavovičius (*Федоръ Ивановичъ Ярославовичъ*) su žmona Elena (*Оленою*) – suteikia valdas savo bajorui Olešai Petkovičiui (*Олешы Петровичу*). Rusėnų k., valdovo parašas, nuorašas (АВАК, т. 24, нр. 14).
60. 1509.04.08. Luckas. Didysis etmonas etc kunigaikštis Konstantinas Ostrogiškis (*Konstantyn Iwanowicz Ostrogski*) – dovis žmonai Tatjanai (*Tatianie Siemienownie*). Rusėnų k., nuorašas (*Źródła do dziejów polskich, s. 424-425*).

61. 1509/1524?.11.06. Vilnius. Vaitiekus Juchnovičius (*Войтех Юхнович*) – užrašo valdas Kristupui Andrejevičiui (*Криштофу Ондреевичу*). Rusėnų k., pergamentas, 7 antspaudai, originalas (AGAD, Zbiór perg. 5900).
62. 1509.12.02. Verkliai?. Vilniaus tįjūnas Butrimas Jokūbaitis Nemiraitis (*Бутрим Якубович Нимировича*) – dovanoja valdas Vilniaus vaivadaĩ etc Mikalojui Mikalojaičiui Radvilai (*Миколаю Миколаевичу Радвилевича*). Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2348, л. 1; рег.: ф. 1603, оп. 12, ед. хр. 87, л. 182).
63. 1510. Mikalojus ir Jonas, Vilniaus vaivados Mikalojaus Radvilos sūnūs – patvirtina tėvo suteiktį Biržuose jų motinai. Registras (AGAD, AR, dz. XXVII, s. 9, l. 1?).
64. 1510?.02.13. Medziriečė. Naugarduko vaivada etc Jonas Jonaitis Zaberezinskis – užrašo valdas/kraitį karaliaus maršalui etc Jurgiui Iljiničiui ir jo žmonai, savo dukrai. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 402).
65. 1510?.07.24. Jeršovičiai. Jonas Hanusovičius – užrašo valdas savo tarnui Ivaškai Jonaičiui. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 534).
66. 1511.03.11. Kaltinėnai. Martynas Biedminas Taudginavičius su žmona Elžbieta – adopcija/įsūnija Trakų kaštelioną ir Žemaičių seniūną Stanislovą Jonaitį (*Кęsgailą*). Registras (LM, užrašymų 1, nr. 495).
67. 1513. Vilniaus žirgininkas Martynas Petkevičius – užrašo dovį? žmonai Elenai. Pergamentas, registras (AGAD, AR, dz. XXVII, s. 9, l. 359).
68. 1513.07.08. Dubnas. Kunigaikštis Konstantinas Fiodorovas Krošinskis (*Костеньтин Федоровичъ Крошиньский*) su žmona Ona (*Аньною*) – suteikia valdas (kraitis?) savo žentui Jonuši Bogdanavičiui Sapiegai (*Янухъ Богдановича Сапежича*) ir jo žmonai Onai (*Аньне*). Rusėnų k., nuorašas (LM, užrašymų 25, nr. 81; valdovo patvirtinimas nr. 82; tokie pat nuorašai: nr. 190 ir 191).
69. 1513.07.09. Krėva. Naugarduko pavieto bajoras Michailas Myzkoilovičius (*Михаиль Мызкойлович*) su žmona Nastasija (*Настасею Яцковною*) – dovanoja valdas žemės maršalui ir Gardino seniūnui Stanislovui Petraičiui (*Станиславу Петровичу*). Rusėnų k., pergamentas, originalas (AGAD, Zbiór perg. 8410).
70. 1513.11.11. Piskas. Maršalas etc Aleksandras Ivanovičius Chodkevičius (*Александр Иванович Ходковича*) – dovis žmonai Vasilisai (*Василисе*). Rusėnų k., pergamentas, 1 antspaudas, originalas (LMAVB RS, f. 2, b. 39; Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 201; Археографический сборникъ, т. 4, нр. 59).
71. 1514.09?.20. Motiejus Černevičius – užrašo valdas sesei Huščai? Černevičiovnai Joferovai. Registras (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 4462, л. 7об).
72. 1515.05.30. Vilnius. Žiežmarių bajorė Petruša Mateševičienė (*Петруша Станевая Матешевича*) – dovanoja (įdukrina/adopcija?) valdas Elžbietai Sapiegienei (*Альжбете*). Rusėnų k., popierius, 3 antspaudai, originalas (AGAD, AR, dz. X, s. 570, l. 1).
73. 1515-1519?. Mykolas Jurevičius Zenavičius (*Миколай Юрович Зеновевича*) – suteikia valdas savo bajorui Jokūbui (*Якубу*). Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2823, л. 4).

74. 1516/1531.04.05. Derečinas. Jonas Voišvilovičius Miloševičius – dovanoja valdas kunigaikščiui Semionui Bogdanovičiui Odincevičiui. Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (LMAVB RS, f. 18, b. 206/1/6, l. 648, nuorašas l. 649).
75. 1516.04.19. Medilas. Motiejus Vaidilovičius (*Matiej Wojdilowicz*) su žmona Barbora (*Barbaroju*) – adopcija/įvaikina Vilniaus vaivada etc Mikalojų Mikalojaitį Radvilą (*Mikolaja Mikolajewicza Radiwilowica*). Rusėnų k., popierius, originalas (kopija?) (AGAD, AR, dz. XI, s. 13, l. 29; nuorašas l. 27-28).
76. 1516.05.15. Vilnius. Karaliaus maršalas Vaelovas Stanislovaitis Kostevičius (*Венцлав Станиславович Костевича*) – užrašo valdas savo seserei pranciškonei Suzanai (*Зузане*). Rusėnų k., pergamentas, 1 antspaudas, originalas (AGAD, Zbiór perg. 7470).
77. 1516.06.15. Vinica. Braclavo žemionė Ona Koščienė (*Anna Semenowa Koszczyna*) – užrašo valdas sūnui Juknai Semionovičiui Koščai (*Juchnowi Semenowiczowi Koszce*). Rusėnų k., nuorašas (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CLXX).
78. 1517.05.24. Karaliaus maršalas etc Jurgis Jurgaitis Nemiravičius (*Юрей Юревич Немерович*) – valdų suteikimas sesėms Onai, Dorotai ir Elenai Nemiraitėms (*Анне, Дороте, Гелене Немеров*). Rusėnų k., pergamentas, originalas (AGAD, Zbiór perg. 8468).
79. 1518. Ramygala. Žemaitijos (*Жемойцкого*) pavieto bajoras Juška Eišitovičius (*Юшко Еишутович*) – patvirtina motinos dovanojimą žentui Gancui Čalkovičiui (*Ганчу Чалковичу*). Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (LVIA, f. 1294, ap. 1, b. 3, l. 4; nuorašas l. 3).
80. 1518.10.20. Didysis etmonas etc kunigaikštis Konstantinas Ostrogiškis (*Konstantyn Iwanowicz Ostrozki*) – suteikia valdas savo tarnui Daškui Danilevičiui (*Daszku Danilewiczu*). Rusėnų k., nuorašas (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 4204, л. 117-117об).
81. 1518.10.25. Radovičiai. Denisas Radovickis (*Денис Радовицкий*) – užrašo sesės kraitį jos vyrui Martynui Zajecui (*Мартин Заецъ*). Rusėnų k., nuorašas (АЮ-ЗР, 1907, нр. XLV-1).
82. 1519. Drohičinas. Sofija iš Kerčovo – užrašo pinigų (kraitis?) vyrui Mikalojui iš Čapelės. Pergamentas, registras (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CCII).
83. 1519.01.02. Brestas. Polocko vaivada etc Albertas Martinaitis Goštautas (*Олбрахтъ Мартинович Кгаиштолтовича*) – dovanoja valdas Vilniaus vaivada etc Mikalojui Mikalojaičiui Radvilai (*Миколаю Миколаевичу Радивиловича*). Rusėnų k., pergamentas, 3 antspaudai, originalas (AGAD, Zbiór perg. 7487).
84. 1519.01.07. Brestas. Jadvyga Sirutevičienė, našlė (*Матеевая Ядвига Ондреевна Сирутевича*) – užrašo valdas maršalui etc Jurgiui Ivanovičiui Pjiničiui (*Юрью Ивановичу Илинича*). Rusėnų k., pergamentas, 5 antspaudai, originalas (AGAD, Zbiór perg. 8398).
85. 1519.01.22. Kleckas. Kunigaikštis Fedoras Ivanovičius Jaroslavičius – dovanoja valdas žemioniui Griniai Zankevičius. Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (LMAVB RS, f. 18, b. 206/1/6, l. 598)
86. 1519.02.12. Ostrogas. Prokopas Bogdanovičius Tolpyga Chrenickis (*Прокотъ Богъдановичъ Толпыга Хреницький*) su pusbroliu Michna (*Михномъ*) – perleidžia valdas maršalui, valdovo raštininkui etc Bogušui Bogovitinavičiui (*Богушу Боговитиновича*). Rusėnų k., nuorašas (LM, užrašymų 15, nr. 25).

87. 1519.08.11. *Novy dvor*. Kunigaikštis Michailas Ivanovičius Mstislavskis (*Михайло Ивановичь Мстиславский*) – suteikia valdas savo bajorui Andrejui Streževičiui (*Андрею Стрежевичу*). Rusėnų k., nuorašas (АЮЗР, т. 1, нр. 70-2).
88. 1520. Kunigaikštis Fedoras? Jaroslavičius – suteikia valdas Dalmatovui?. Pergamentas, 1 antspaudas, registras (НИАБ, ф. 694, оп. 4, д. 913, л. 1?).
89. 1520. Meteliai. LDK taurininkas Jonas Radvila (*Jan Radiwil*) – užrašo valdas savo motinai Elžbietai(?). Rusėnų k., 1 antspaudas, nuorašas (AGAD, AR, dz. XI, s. 14, l. 1-3).
90. 1520.08.24. Čečerskas. Čečersko laikytojas ect Simonas Aleksandraitis Čartoriskis – suteikia valdas pavaldiniui Bagdonui Zomoitinovičiui. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 441).
91. 1520.11.28. Zdetelė. Kunigaikštis Andriejus Jurevičius Zaslavskis (*Андрей Юрьевич Жославский*) – išūnija kunigaikštį Eliją Konstantinaitį Ostrogiškį (*Илью сына Костянтина Ивановича Острозского*). Rusėnų k., pergamentas, nuorašas (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CCX).
92. 1520.12.12. Vilnius. Kotryna Dorgienė (*Катерина Юрьевая Доркгевича*) – išūnija/adopcija (testamentas?) žemės maršalą etc Joną Mikolajaitį Radvilą (*Яна Миколаевича Радвиловича*). Rusėnų k., pergamentas, 4 antspaudai, originalas (AGAD, Zbiór perg. 8394).
93. 1521. Vilnius. Kondratas Ivaškovičius (*Kondrat Iwaszkowicz*) – užrašo valdas Polocko vaivada ir Drohičino seniūnui Petruui Stanislovaičiui. Rusėnų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 43, b. 11305; reg.: f. 43, b. 11307, l.7).
94. 1521.02.03. Luodžiai. Bartošas Petkovičius (*Бартош Петкович*) – privilegija pavaldiniams Staškui ir Petruui Jankovičiams (*Сташко Янкович з Петром*). Rusėnų k., pergamentas, 3 antspaudai, originalas (LMAVB RS, f. 4, b. 21; Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 245; nuorašas LMAVB RS, f. 256, b. 3363).
95. 1521.05.14. Rumšiškės. Mikalojus Stankevičius su žmona Magdalena – adopcija/išūnija dvaro maršalą etc Jurgį Jonaitį Iljiničių. Rusėnų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 2241).
96. 1521.09.17. Minskas. Kosciuška Ivaškevičius Pieciščius – adopcija/išūnija Trakų vaivadą Albertą Goštautą. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 586).
97. 1521-1522. Horodiščė. Elena Prečkavičienė – užrašo valdas tarnui Matusui Mikalojaičiui Narbutaičiui. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 629).
98. 1522.02.16. Žasliai. Laurynas Talvošavičius su žmona Kotryna – (adopcija?) pasiduoda Trakų vaivados Alberto Goštauto globon ir užrašo jam valdas. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 663).
99. 1522.06.15. Vilnius. Andrius Ivaškevičius – užrašo valdas Polocko vaivada Petruui Stanislovaičiui (Kiškai). Rusėnų k., pergamentas, 3 antspaudai, originalas (LMAVB RS, f. 6, b. 122; Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 261).
100. 1522.07.07. Voložinas. Vilniaus vaivada ir LDK kancleris Albertas Goštautas – suteikia valdas savo pavaldiniui Jokūbui Gordynei. Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (VUB RS, f. 5-C10-783).
101. 1522.08.17. Ostrogas. Trakų vaivada etc kunigaikštis Konstantinas Ostrogiškis (*Костентин Иванович Острозский*) – užrašo valdas savo sūnui kunigaikščiui Iljai (*Ильи*). Rusėnų k., nuorašas (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CCXLIII).

- 102.1522.11.27. Vilnius. Kernavės laikytojas kunigaikštis Semionas Jomantaitis Podberezkis (*Семень Ямонътовичъ Подъберезьскии*) – adopcija/įsūnija Vilniaus vaivada etc Albertą Martynaitį Goštautą (*Олбрахта Мартиновича Кгаштольта*). Rusėnų k., nuorašas (LM, užrašymų 25, nr. 17).
- 103.1523.03.10. Kražiai. Jukna Jucevičius, Jurgis Gedgaudaitis, Narbutas ir Jonas Vidminavičiai – užleidžia valdas Bagdonui Petravičiui. Rusėnų k., 5 antspaudai, nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 4080).
- 104.1523.04.17. Vinica. Braclavo žemionė Milochna Zialovskienė (*Milochna Hryckowa doczka Obodenskoho Fedorowa Zialowskaja*) – užrašo valdas broliui Juknai Semionovičiui Koščai. Rusėnų k., nuorašas (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CCLVII).
- 105.1523.05.04. Pasvalys?. Pasvalio miestietis Martynas Motiejavičius – užrašo valdas Baltramiejui Juškievičiui. Registras (LMAVB RS, f. 43, b. 14729a, l. 4v).
- 106.1523.07.05. Molodečnas. Zaslavlio ir Mstislavlio kunigaikštis Michailas Ivanovičius Jurevičius (*Михаило Ивановичъ Юревича Жославъскии и Мстиславскии*) – dovio užrašymas žmonai Vasilisai (*Василиса Ивановъна Юревича Голианьская*). Rusėnų k., nuorašas (LM, užrašymų 25, nr. 172; tas pats tik datuota 1524.06.05 - LM, užrašymų 25, nr. 27).
- 107.1524.02.13. Vilnius. karaliaus raštininkas ir Vilniaus raktininkas Grigalius Isajevičius Gromyka (*Hrehor Isajewicz Hromyka*) – suteikia valdas (kraitis?) žentui karaliaus dvarioniui Onikiejui Hornostajevičiui (*Onikiey Hornostawicz*) ir savo durkai Nastasijai. Rusėnų k., nuorašas (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2672, л. 53-53об).
- 108.1524.06.26. Suražas. Pročkus – užrašo valdas Vilniaus vaivada Albertui Goštautui. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 90).
- 109.1524.08.27. Vilniaus vaivada Albertas Goštautas – suteikia valdas savo tarnui Duninui Semionovičiui. Rusėnų k., registras (РГАДА, ф. 1603, оп. 12, ед. хр. 87, л. 50).
- 110.1524.08.27. Vilniaus vaivada Albertas Goštautas – suteikia valdas savo tarnui Duninui Semionovičiui. Rusėnų k., registras (РГАДА, ф. 1603, оп. 12, ед. хр. 87, л. 50).
- 111.1525.06.20. *на Кзумерте*. Ona Mackovaja – užrašo valdas (kraitis?) savo antrajam vyrui Bagdonui Lukjanavičiui Pliuskavui. Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, kopija (LMAVB RS, f. 256, b. 4230).
- 112.1525.08.12?. Kunigaikštis Fedoras? Jaroslavičius – suteikia valdas (?). Pergamentas, 1 antspaudas, registras (НИАБ, ф. 694, оп. 4, д. 913, л. 1?).
- 113.1526. Pasvalys?. Mikalojus Bobras – užrašo valdas Pasvalio miestiečiui Kondratovičiui. Registras (LMAVB RS f. 43, b. 14729am, l. 4v).
- 114.1526. Juchno Michnovičius – dovanoja/suteikia valdas Jurgiui Radvilaičiui. Registras (AGAD, AR, dz. XXVII, s. 9, l. 253).
- 115.1526.?.20. Kunigaikštis Fedoras? Jaroslavičius – suteikia valdas (?). Pergamentas, 1 antspaudas, registras (НИАБ, ф. 694, оп. 4, д. 913, л. 1?).
- 116.1526.02.01. Mikalojus Aleksandrovičius – suteikia/dovanoja valdas Tarnovskiui. Registras (AGAD, AR, dz. XXVII, s. 9, l. 44).

- 117.1526.07.03. Pastovys. Jonas Jurevičius Zenavičius – užrašo valdas broliui Mikalojui. Rusėnų k., popierius, 3 antspaudai, originalas (VUB RS, f. 77, b. 1, l. 13).
- 118.1527.04.20. Targovica. Kunigaikštienė Vasilisa Koreckienė (*Василиса Глебовна Ивановя Василевича Корецкая*) su sūnumis Fedoru, Vasilijumi, Levu ir Aleksandru (*Федором, Василем, Илвомъ, Александром Ивановичи Корецкими*) – užrašo valdas (kraitis?) savo žentui Mikalojui Zbrochovičiui (*Михайлу Зброховичу*). Rusėnų k., popierius, 4 antspaudai, nuorašas (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CCCXVII).
- 119.1527.06.15. Žiupronys. Andrius Bogdanovičius Nekraševičius (*Андрей Богданович Некрашевича*) su žmona Kochna (*Кахною*) – užrašo valdas/globa Trakų kaštelionui etc Jurgiui Mikalojaičiui Radvilai (*Юрю Миколаевичу Радвилевича*). Rusėnų k., pergamentas, originalas (AGAD, Zbiór perg. 7538; reg.: AGAD, AR, dz. XXVII, s. 9, l. 802).
- 120.1527?.07.28. Brestas. Ona Taborienė (*Ганна Бартошова Таборовича*) – adopcija/įsūnija Lietuvos dvaro maršalą, Bresto ir Lydos seniūną Jurgį Ijiničių (*Юрья Ильинича*). Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (AGAD, AR, dz. XXIII, t. 47, p. 22, l. 1; nuorašas l. 3-3v).
- 121.1528.01.22. *w Szydrowie*. Sofija Načkovaitė Talkovienė – užrašo valdas Vilniaus vaivada Martynui Goštautui. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 131).
- 122.1528.05.02. Sluckas. Kunigaikščiai Jurgis ir Simonas Olelkaičiai (*Юрий Юевич, Семеон Юевич Олелки Олелковича*) – suteikia valdas Pavlui Šunievičiui (*Павлу Шуневичу*). Rusėnų k., pergamentas, kopija (XVII a.) (AGAD, Zbiór perg. 7544).
- 123.1528.06.16. Vilnius. Valdovo pakamaris ir medžioklis Mykolas Jurgaitis Pacaitis su žmona – užrašo valdas seserėnui vyskupui Pauliui. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 42).
- 124.1528.09?.06. Ivanas Hornostajus – užrašo valdas kunigaikščiui Vasilijui Ivanovičiui Volodimirovičiui. Registras (LMAVB RS, f. 43, b. 20033, l. 1).
- 125.1528.06.21. Stakliškės. Jonas Juškevičius Penkavičius su žmona Sofija ir sūnumis Kasperu, Jurijumi, Malcheriu, Balceriu – užrašo/parduoda valdas Venslovui Bartoševičiui. Rusėnų k., popierius, 2 antspaudai, nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 2682).
- 126.1529.11.30. Viduklė. Darakna Jogminienė – užrašo valdas savo žentui Jokūbui Mataičiui. Rusėnų k., popierius, 3 antspaudai, originalas (LMAVB RS, f. 37, b. 813; nuorašas f. 256, b. 3706).
- 127.1529.05.27. Vilnius. Čaplico seniūnas Mikalojus Rafalavičius – suteikia valdovui nuo tam tikrų valdų tam tikrą pinigų sumą ir paveda rūpintis žmona. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 626).
- 128.1529.05.01. Vilnius. Bielsko pavieta žemionys Velislavas ir Stepanas Stanislovovičiai Dembnickiai ir Jablonskiai, Paulius Stanislovovičius Visnevskis – dovanoja valdas Vilniaus vaivada etc Albertui Goštautui. Rusėnų k., pergamentas, 3 antspaudai, originalas (LMAVB RS, f. 1, b. 95; Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 323).
- 129.1529.08.03. Verpėnai. Žemaičių seniūnas Stanislovas Stanislovaitis (Kęsgaila) – suteikia valdas savo maršalui Adomui Anusevičiui. Rusėnų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 3622).
- 130.1529.08.20. Vilnius. Kunigaikštis Fedoras Fedorovičius Četvertinskis (*Федор Федорович Четвертинский*) – užrašo dovą žmonai Elenai (*Олене, дочке Федка Хребтовича*). Rusėnų k., pergamentas, 6 antspaudai, originalas (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CCCLXVII; BiblCzart, perg. 783).

- 131.1529.08.31. Vilnius. Trakų kaštelionas, Žemaičių seniūnas Stanislovas Stanislovaitis Jonaitis (Kęsgaila) (*Станиславъ Станиславовичъ Яновича*) – suteikia valdas savo išdininkui Jonui Dirmavičiui (*Яну Дирмовичу*). Rusėnų k., nuorašas (LM, užrašymų 25, nr. 159).
- 132.1529.10.30. Vilnius. Kotryna Stanisloviėnė – užrašo valdas (motininė dalis; kraitis?) žentui Darsūniškio ir Biržų girininkui Stanislovui Elijaševičiui ir dukrai Jadvygai. Rusėnų k., 5 antspaudai, nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 2683).
- 133.1529.06.29. Ona Matejeviėnė (*Ганна Матеевая*) – dovanoja valdas savo kūmui (krikšo tėvui) Jancui Čikovičiui (*Янца Чиковича*). Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (LVIA, f. 525, ap. 8, b. 799, l. 88).

Valdų mainai

1. 1387-1398. Vilnius?. Pinsko kunigaikštis Vasilijus Narimantaitis (*Василии Наримонтовичъ*) - valdų mainai su Pauliumi Katovičiumi (*Павел Катович*). Rusėnų k., pergamentas, 1 antspaudas, originalas (Груша А. И., *Мяноўная грамата князя Васіля Нарымонтавіча...*, c. 90).
2. 1410.06.18. valdų mainai. Registras (НИАБ, ф. 694, оп. 4, д. 5697, л. 3).
3. 1466.06.20. Ostrogas. Jankus Čapličius (*Янько Чаплич*) – valdų mainai su kunigaikščiu Ivanu Vasilevičiumi Ostrogiškiu (*Иванем Василевичем Острокским*). Rusėnų k., pergamentas, 1 antspaudas (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LXIV)
4. 1473?. kunigaikščiai Michailas ir Semionas Vasilevičiai Zbaraskiai (*Михфйло, Семень Менъшин Василевичи Збаразскии*) – valdų mainai su dėde Kremeneco seniūnu Semionu Vasilevičiumi Zbaraskiu (*Семеномъ Василевичомъ Збаразкимъ*). Rusėnų k., nuorašas (АЮ-ЗР, 1907, nr. XII).
5. 1477?. Jonas Ijiničius (*Ивашко Ильнич*) – valdų mainai su Neviru Volčkavičiumi (*Невером Волчкевичом*). Rusėnų k., nuorašas (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LXXVII).
6. 1482.04.12. Vilnius. Kunigaikštis Dmitrijus Ivanovičius Putiatičius (*Дмитрей Иванович Путятич*) ir Jonas Ijiničius (*Ивашко Ильнич*) – keičiasi valdomis. Rusėnų k., pergamentas, 1 antspaudas, 2 originalai (AGAD, Zbiór perg. 8461; Archiwum Sanguszków, t. I, nr. CXXXV).
7. 1487.03.10. Luckas. Tatjana Čapličienė (*Татяна Сенковая Чаплича*) – patvirtina veliono vyro Senkos Čapličiaus valdų mainus su kunigaikščiais Mikalojumi ir Konstantinu Ostrogiškiais. Rusėnų k., nuorašas (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LXXXIX).
8. 1500?. Jurgis ir Nekrošius Jucevičiai – valdų mainai su Aleksandro Jakubovičiaus bajoru Sutkumi Naruševičiumi. Registras (LMAVB RS, f. 43, b. 14729a, l. 4v).
9. 1500?. Elžbieta Nargailaitė – valdų mainai su broliu Jurijumi. Rusėnų k., 1 antspaudas, nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 2579).
10. 1500?. Kochna Nargailaitė – valdų mainai su broliu Jurijumi. Rusėnų k., 1 antspaudas, nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 2578).
11. 1500?. Sudvoiškiai. Jonas Stankevičius Deržkavičius – valdų mainai su žentu Venclovu Bartoševičiumi. Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 2678).
12. 1500?.05.08. Dubingiai. Jukia Ročovičius (*Юкя Рочович*) su žmona ir sūnumis Staniuliu ir Simonu (*Станюлем, Симаном*) – keičiasi valdomis su Petru Sarkovtovičiumi (*Петром*

- Сарковтовичом*). Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 874, л. 1).
13. 1506.06.27. Vilnius. Jonas Mackovičius (*Ян Мацкович*) – valdų mainai su Mikalojumi Petrovičiumi (*Миколай Петрович*). Rusėnų k., popierius, 3 antspaudai, originalas (AGAD, AR, dz. X, b. 379, l. 1).
 14. 1507/1522?.05.24. Semeliškės?. Semeliškių pavieto bajoras Jonas Pacovičius su žmona ir sūnumis – valdų mainai su Ivanu Levovaničiumi. Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (LMAVB RS, f. 138, b. 109).
 15. 1507/1522.12.28. Darsūniškis. Paulius Montrimavičius su broliu Jadku – valdų mainai su Mikalojumi ir Šimkumi Monkevičiais. Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 2505).
 16. 1508/1526.05.20. Darsūniškis. Petrošius Mikolajevičius su sūnumis Staniuliu, Michna ir Šepeliu – valdų mainai su Mikalojumi Monkevičiumi. Rusėnų k., popierius, 2 antspaudai, nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 2506).
 17. 1508?.03.15. Vladimiras. Ivaška Senkovičius Rusinovičius (*Ивашко Сенкович Русиновича*) – valdų mainai su Levu Bogovitinovičiumi (*Львом Боговитиновичом*). Rusėnų k., pergamentas, originalas (AGAD, Zbiór perg. 4782b).
 18. 1508.08.26. Smolenskas. Kričevsko vietininkas Vaska Ivanovičius Ošuškinas (*Васко Ивановичь Ошушкинъ*) – valdų mainai su maršalu etc Ivanu Sapiega (*Иваномъ Семеновичомъ Сапегю*). Rusėnų k., nuorašas (LM, užrašymų 25, nr. 202).
 19. 1509.04.03. Adomas Petrašovičius (*Адам Петрашович*) su broliėnais Martynu ir Jonu (*Мартином, Яном*) – valdų mainai su Sorkovtu (*Сорковтом*). Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 871, л. 2; reg.: ф. 1603, оп. 12, ед. хр. 87, л. 145об – čia data 1508 m.).
 20. 1511?.08.29. Krokuva. Ivanas Rezaniec (*Iwan Rezaniec*) su žentu Vaska Dmitrovičiumi (*Waskiem Dmitrowiczem*) ir su žmonomis – valdų mainai su karaliaus maršalu ir raštininku Bogušu Bogovitinavičiumi (*Boguszem Bohowitinowiczem*). Rusėnų k., pergamentas, nuorašas (AGAD, AR, dz. XXIII, t. 103, p. 12, l. 1-2; reg.: f. 354, ap. XXVII, s. 9, l. 385).
 21. 1513.05.07. Poznanė. Karaliaus raštininkas Jeska Ivanovičius – keičiasi valdomis su Bogušu Bogovitinavičiumi. Rusėnų k., pergamentas, 8 antspaudai, registras (AGAD, AR, dz. XXVII, s. 9, l. 385-386).
 22. 1513.07.09. Pasvalys. Upytės pavieto žemionis Valentinas Jurevičius Hancevičius (*Walentyn Jurciewicz Hancewicz*) – valdų mainai su Mikalojumi, Aleksejumi Motiejavičiais Močigembovčiais (*Mikolaiem, Alekszeiem Matieiewiczzy Moczygembowiczzy*) ir Jurgiu Šimkavičiumi (*Hryhoriem Szymkowiczem*). Rusėnų k., nuorašas (LVIA, f. 1294, ap. 1, b. 2, l. 1).
 23. 1513-1532.06.23. Vaistamas. Jonas Jokubavičius – valdų mainai su Pacu Belevičiumi. Rusėnų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 1970).
 24. 1515/1530.11.14. Šary. Jan Miloševič Voišnarovičia – valdų mainai su kunigaikščiu Semionu Bogdanovičiumi Odincevičiumi. Rusėnų k., popierius, 1 antspaudai, originalas (LMAVB RS, f. 18, b. 206/1/6, l. 636, nuorašas l. 635).

25. 1516.07.20. Vladičičiai. Aleksandro Chodkevičiaus bajoras Stafanas Čarličius (*Стефанъ Чапличъ*) – valdų mainai su igumenu Iona (*Иоанем*). Rusėnų k., nuorašas (Архиографическій сборникъ, т. 9, nr. 16).
26. 1517.05.13. Mstišinas. Lucko seniūnas kunigaikštis Fedoras Michailovičius Čartoriskis (*Федор Михайлович Чорторыский*) – valdų mainai su Lucko ir Ostrogo vladyka Kirilu (*Кирил*). Rusėnų k., nuorašas (АЮ-ЗР, 1907, nr. XLVII-1).
27. 1517.06.15. Stanislovas ir Jukna Volodkievičiai – valdų mainai. Rusėnų k., 1 antspaudas, registras (РГАДА, ф. 1603, оп. 12, ед. хр. 87, л. 217об).
28. 1518.02.03. Vilnius. Bujko Ganusovičius (*Буйко Ганусович*) su žmona – valdų mainai su Vilniaus vaivada etc Mikalojumi Mikalojaičiu Radvila (*Миколаем Миколаевичем Радзивиловича*). Rusėnų k., pergamentas, 4? antspaudai, originalas (AGAD, Zbiór perg. 7478).
29. 1521.06.17. Vladimiras. Grickus, Solatanas ir Bagdonas Staveckiai (*Грицко, Солтан, Богдан Ставецкии*) – valdų mainai su Vladimiro seniūnu kunigaikščiu Andriejumi Aleksandrovičiumi (*Сангушка*) (*Андреем Александровичом*). Rusėnų k., popierius, 3 antspaudai (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CCXVI).
30. 1521.10.20. Trobos. Vilniaus vaivada Albertas Goštautas(?) ir karaliaus lotyniškasis raštininkas Paulius Naruševičius – žemės valdų mainai. Rusėnų k., 4 antspaudai, registras (LM, užrašymų 1, nr. 602).
31. 1521?. Krekenava. Steponas Rimkevičius – valdų mainai su Kasparu, Jurgiu ir Grigeliu Laurinavičiais. Rusėnų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 3967).
32. 1522.02.17. Žasliai. Martynas Mešnavičius Podbipientas su žmona Ona – valdų mainai su Trakų vaivada Albertu Goštautu. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 200).
33. 1522.08.04. Vilnius. Dvaro maršalas etc Jurgis Ivanovičius Ijiničius (*Юрьи Иванович Илинича*) – valdų mainai su Mikalojumi Mikalojaičiu Ijiničiumi (*Миколай Миколаевич Илинича*). Rusėnų k., pergamentas, 4 antspaudai, originalas (AGAD, Zbiór perg. 7502).
34. 1522.08.04. Vilnius?. Mikalojus Mikalojaitis Ijiničius (*Миколай Миколаевич Илинича*) – valdų mainai su dvaro maršalu etc Jurgiu Ijiničiumi (*Юрьи Иванович Илинича*). Rusėnų k., pergamentas, 4? antspaudai, originalas (AGAD, Zbiór perg. 7501).
35. 1523?.04.03. Smurgainys. Mykolas Jurevičius Zenavičius – valdų mainai su broliu Mikalojumi. Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (VUB RS, f. 77, b. 1, l. 7).
36. 1523.12.09. Kamienis. Maršalas kunigaikštis Andriejus Mikalojaitis Koširskis Sanguškaitis (*Андрей Михайлович Санкгушковича Кошерсеий*) - valdų mainai su dėde Vladimiro seniūnu etc Andriejumi Aleksandravičiumi (*Андреемъ Александровичом*). Rusėnų k., popierius, 7 antspaudai (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CCLXIII).
37. 1524.03.14. Vilnius. Kunigaikštis Jurijus Ivanovičius Dubrovickis – valdų mainai su Vilniaus vaivada Albertu Goštautu. Rusėnų k., 4 antspaudai, registras (LM, užrašymų 1, nr. 399).
38. 1524.05.08. Jurkus Pacovičius – valdų mainai su Petru Surgontovičiumi. Rusėnų k., registras (РГАДА, ф. 1603, оп. 12, ед. хр. 87, л. 143).

39. 1525.04.29. Smurgainys. Vaska Saltonovičius (*Васко Солтанович*) – valdų mainai su Jurgiu Jurgaičiu Zenavičiumi (*Юрьем Юрьевичом Зеновевича*). Rusėnų k., popierius, 2 antspaudai, originalas (LVIA, f. 525, ap. 8, b. 1594, l. 3).
40. 1525.05.02. Vilnius. Gabrielius Bogdanovičius Mostvilovičius (*Габриял Богданович Моствиловича*) – valdų mainai su brolečiu Jonu Andriejevičiu Mostvilovičiumi (*Яном Андреевичом Моствиловича*). Rusėnų k., popierius, 4 antspaudai, originalas (НИАБ, ф. 694, оп. 4, д. 1271, л. 23; nuorašas л. 22).
41. 1525.06.27. Dysna. Jonas Jurgaitis Zenavičius – valdų mainai su broliu Mikalojumi. Rusėnų k., popierius, originalas (VUB RS, f. 77, b. 1, l. 6).
42. 1525.08.19. Smurgainys. Mykolas Jurgaitis Zenavičius – valdų mainai su broliu Mikalojumi. Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (VUB RS, f. 77, b. 1, l. 4).
43. 1525.08.19. Smurgainys. Mykolas Jurgaitis Zenavičius – valdų mainai su broliu Mikalojumi. Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (VUB RS, f. 77, b. 1, l. 8).
44. 1525.08.20. Smurgainys. Mykolas Jurgaitis Zenavičius – valdų mainai su broliu Mikalojumi. Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (VUB RS, f. 77, b. 1, l. 3).
45. 1526. Kęstutaičiai?. Trakų pavieto žemionys Jegožas, Matas ir Jonas Pavlovičiai Viktorovičiai (*Егожь, Матий, Ян Павловичы Викторовичы*) – valdų mainai su Petru ir Martynu Kestovtovičiais (*Петръ, Мартинъ Кеейстовътовичы*). Nuorašas/falsifikatas, rusėnų k. (LVIA, f. 525, ap. 8, b. 818, l. 213).
46. 1526.01.05. Pastovys. Jonas Jurgaitis Zenavičius (*Янь Юрьевич Зеновевич*) – valdų mainai su broliu Jurijumi Jurevičiumi Zenavičiumi (*Юрьем Юревичом Зеновевича*). Rusėnų k., popierius, 2 antspaudai, originalas (LVIA, f. 525, ap. 8, b. 1594, l. 1).
47. 1526.01.05. Pastovys. Mikalojus Jurgaitis Zenavičius (*Михаил Юрьевич Зеновевича*) – valdų mainai su broliu Jurijumi Jurevičiumi Zenavičiumi (*Юрью Юревич Зеновевичу*). Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (LVIA, f. 525, ap. 8, b. 1594, l. 2).
48. 1526.07.05. Pastovys. Jonas Jurgaitis Zenavičius – valdų mainai su broliu Mikalojumi. Rusėnų k., popierius, 2 antspaudai, originalas (VUB RS, f. 77, b. 1, l. 15).
49. 1528.10.09. *u posedi polavinskoj*. Sereika ir Nekrošas Jurevičiai – valdų mainai su bajoro Aleksandro Jurevičiaus žmogumi Sutkumi Naruševičiumi. Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (LMAVB RS, f. 43, b. 18054).
50. 1528.11.07. Vilnius. Jonas Jurevičius – valdų mainai su Vilniaus vaivada ir LDK kancleriui Albertas Goštautas. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 580).
51. 1529.05.05?. Trakai. Totoriai Obragimas Zaberdejevičius su vaikais Magmetu, Muchmetu, Seifesu Obdyšu – valdų mainai su Ivanu Levonavičiumi. Rusėnų k., popierius, 3 antspaudai, originalas (LMAVB RS, f. 138, b. 114).
52. 1529.08.17. Vilnius. Vilniaus vaivada etc Albertas Goštautas (*Олбрахть Мартиновичь Кгаиштолть*) – valdų mainai su Kijevo vyskupu Mikalojumi Vežgaila (*Миколаемь Вежкгаломь*). Rusėnų k., pergamentas, originalas (LMAVB RS, f. 6, b. 141; Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 332, nuorašas РГБ ОР, ф. 256, д. 70, л. 28-32об; insertas LMAVB RS, f. 43, b. 205, l. 187-189; АЮЗР, т. 1, nr. 89).

53. 1529.10.11. Piskas. Pinsko, Klecko, Horodeco, Rahačevo seniūnas etc Ivanas Michailovičius (*Иван Михайлович*) - valdų mainai su Pinsko ir Turovo vyskupu Tichonu (*Тихон*). Rusėnų k., pergamentas, originalas (LMAVB RS, f. 1, b. 387; Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 337).

Įkeitimai

1. 1400[*taip registre*].08.09. Paška Zaranka – įkeičia valdas (Bresto pav.) Bohusevičiui Harbovskiui. Rusėnų k., registras (LMAVB RS, f. 43, b. 6160, l. 1).
2. 1474.04.12. Ostrogas. Fedija Denisovienė (*Федя Федковая Денисовича*) – įkeičia valdas kunigaikščiams Mykolui ir Konstantinui Ostrogiškiams (*Михайлу и Костянтину Ивановичом Острозским*). Rusėnų k., nuorašas (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LXXII).
3. 1481.04.24. Ostrogas. Lukerija Borovikienė (*Лукерья Игнатовая Боровиковая*) – įkeičia valdas kunigaikščiams Michailui ir Konstantinui Ivanovičiams Ostrogiškiams (*Михайлу и Костянтину Ивановичом Острозским*). Rusėnų k., nuorašas (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LXXXI).
4. 1482.09.04. Trakai. Jonas ir Jurgis Bogdanavičiai – įkeičia valdas Trakų vaivada Martynui Goštautui. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 311).
5. 1488.06.16. Ostrogas. Grybas Ivešenevičius (*Гриб Иवेशеневич*) – įkeičia valdas kunigaikščiams Mykolui ir Konstantinui Ostrogiškiams (*Михайлу и Костентину Ивановичом Острозским*). Rusėnų k., nuorašas (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. XCII).
6. 1488?.07.14. Staska Butkievič – įkeičia valdas Soltanui Aleksandrovčiui?. Rusėnų k., registras (AGAD, AR, dz. XXVII, s. 9, l. 225).
7. 1492.07.10. Drohičinas. Koicis Jaroslavičius Stročevičius (*Коицис Ярославич Строчевича*) – įkeičia valdas Drohičino seniūnui Jokūbui Davainaičiui (*Якуб Довайнович*). Rusėnų k., pergamentas, 2 antspaudai, originalas (AGAD, Zbiór perg. 4783).
8. 1493?.01.08. Vilnius. Kunigaikštis Semionas Aleksandovičius Čartoriskis (*Семен Александрович Чорторыйский*) – įkeičia valdas didžiojo kunigaikščio Aleksandro raštininkui Ivanui Jackovičiui (*Ивану Яцковичу*). Rusėnų k., pergamentas, 1 antspaudas, originalas (AGAD, Zbiór perg. 6732).
9. 1497.11.27. Rastovas. Valdovo maršalas Stanislovas Bartoševičius – įkeičia valdas Tvorijanui Dremlikai. Rusėnų k., pergamentas, registras (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. XLIV).
10. 1499?.08.09. Čerlechov. Kunigaikštis Fedoras Vasilevičius Zbaraskis (*Федор Василевич Збараский*) – įkeičia valdas kunigaikščienei Marijai Semionovienei (Мари Семеновой Ровенской). Rusėnų k., nuorašas (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. CXIX).
11. 1500.01.28. Losičiai. Valdovo maršalas Stanislovas Bartoševičius – įkeičia valdas Tvorynei Dremlikai. Rusėnų k., popierius, registras (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. XLVIII).
12. 1500?.08.27. Korošyn. Bagdonas Bogovitinovičius (*Богдан Иллович Боговитиновича*) – įkeičia valdas Bresto burmistrui Nestorui Nekraševičiui (*Нестер Некрашевича*) ir jo žentui Janovičiui (*Горомьдук? Яновича*). Rusėnų k., popierius, 2 antspaudai, originalas (LVIA, f. 1282, ap. 1, b. 6382, l. 1; nuorašas l. 2).

13. 1500?.10.20. Trakai. Albertas Bogdanovičius su žmona Ona – įkeičia valdas Ivanui Levonovičiui Tolakonskiui. Rusėnų k., popierius, 3 antspaudai, originalas (LMAVB RS, f. 138, b. 107).
14. 1500?. totoriai Taktaš su broliu Olimu – įkeičia valdas Jurijui Narbutabičiui. Rusėnų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 2577).
15. 1506.11.28. Vinica. Masina Ivanovičius Šulžyčius (*Масина Ивановичь Шулжич*) – įkeičia valdas Ostrogo žydui Michiliui Šymonkovičiui (*Михилю Шимонковичу*). Rusėnų k., nuorašas (AIO-3P, 1907, nr. XXVIII-3).
16. 1507.05.27. Ona Petrovičienė (*Hanna Juchnowna Janowaia Pietrowiczowaia*) – įkeičia valdas Jonui Petrovičiui (*Jana Petrowicza*). Rusėnų k., nuorašas (LVIA, f. 525, ap. 8, b. 406, l. 4-4v).
17. 1508.06.24. Svėdasai. Mykolas Šeibakas (*Миколай Шеибак*) su žmona Jadvyga (*Едвигою*) – įkeičia valdas Trakų tijūnui ir horodnyčiui Aleknai Fedorovičiui Krivcai (*Олехне Федоровичу Кривце*). Rusėnų k., popierius, 3 antspaudai, originalas (HИАБ, ф. 694, оп. 4, л. 692-2, л. 4).
18. 1509.02.14. Vilnius?. Jadvyga Mykalojienė – įkeičia valdas Bagdonui Onkovičiui. Rusėnų k., popierius, 3 antspaudai, nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 1968).
19. 1509/23/38.07.12. *w Kielcuzynach*. Jonas Josifavičius Soročičius – įkeičia valdas Karmėlavos vietininkui Vaitiekui Pavlavičiui. Rusėnų k., 4 antspaudai, registras (LM, užrašymų 1, nr. 363).
20. 1510–1540. Proisko(?) Stankevičius su broliu Steponu – įkeičia valdas Jurijui Buividavičiui. Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 1767).
21. 1512/1527.11.20?. Derečina. Jaroslavas Voišvilovičius – įkeičia valdas kunigaikščiui Semionui Bogdanovičiui Odincevičiui. Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (LMAVB RS, f. 18, b. 206/1/6, l. 638, nuorašas l. 637).
22. 1513.07.21. Zdetelė. Nastasija Ivaškienė (*Настася Зенковна Ивашковая Калениковича*) – įkeičia valdas etmonui etc kunigaikščiui Konstantinui Ostrogiškiui (*Костянтину Ивановичу Острозскому*). Rusėnų k., nuorašas (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CXXXI).
23. 1513/1530?.12.04. Žiupronys. Vaitiekus Bogdanovičius (*Войтех Богданович*) – įkeičia valdas Jurijui Petraškovičiui (*Юрью Петрашковичу*). Rusėnų k., popierius, 4 antspaudai, originalas (LVIA, f. 525, ap. 8, b. 54, l. 118; nuorašas l. 119).
24. 1514.05.16. Ostrogas. Kremeneco žemionis Grickus Promčeikovičius (*Грицко Промчейкович*) su sūnumis Michna, Fedka, Paskumi (*Михном, Федком, Пацком*) ir dukra Fedka (*Федкою*) – įkeičia valdas Lucko seniūnui, valdovo etmonui etc kunigaikščiui Konstantinui Ostrogiškiui (*Костянтину Ивановичу Острозскому*). Rusėnų k., nuorašas (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CXLII).
25. 1514.05.16. Ostrogas. Lucko pavieto žemionis Martynas Zankovičius Pruskis (*Мартин Занкович Прусский*) – įkeičia valdas valdovo etmonui, Lucko seniūnui etc kunigaikščiui Konstantinui Ostrogiškiui (*Костентину Ивановичу Острозскому*). Rusėnų k., nuorašas (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CXLIII).
26. 1514/1529/1544.12.18. Šeškinė. Matas Stanislavovičius (*Матыс Станиславович*) su žmona Ona (*Ганною Тихого Андрея дочкою*) ir jos dukromis Barbora, Kotryna ir Dorota (*Барбарою, Катериною, Дороткою*) – įkeičia valdas maršalui Aleksandrui Soltanovičiui (*Александр*

- Солтановичу*). Rusėnų k., popierius, 4 antspaudai, originalas (LVIA, f. 1280, ap. 1, b. 2189, l. 47; nuorašas l. 46; nuorašas LMAVB RS, f. 256, b. 1740, l. 2).
27. 1515.01.15. Brestas. Bresto žemionis Michno Taliuškovič Dolgoborodskis (*Михно Талюшкович Долгобородский*) – įkeičia valdas maršalkai ir raštininkui etc Bogušui Bogovitinavičiui (*Богущю Боговитиновичу*). Rusėnų k., popierius, 4 antspaudai, originalas (AGAD, AR, dz. XXIII, t. 154, p. 1, l. 6).
 28. 1516/1531.01.09. Maišiagala. Vaitiekus Jonaitis – įkeičia valdas broliui Mikalojui Jonaičiui. Rusėnų k., 1 antspaudas, popierius, originalas (LMAVB RS, f. 18, b. 206/1/6, l. 595)
 29. 1516.04.25. Vilnius. Elžbieta Kondratienė (*Юрeвая Кондратовича Галжбета*) su sūnumis Šimkumi ir Stanislovu (*Шимком, Станиславом*) – įkeičia valdas karaliaus raštininkui, Vilniaus raktininkui ir Svisločiaus seniūnui Grigaliui Gromykai (*Григорию Громице*). Rusėnų k., 5 antspaudai, nuorašas (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2672, л. 65).
 30. 1518. Pasvalys?. Martynas, Vaitiekus ir Kasperas Vaitiekovičiai – įkeičia valdas Pasvalio miestiečiui Jonui Gilovui. Registras (LMAVB RS, f. 43, b. 14729a, l. 4v).
 31. 1518.05.30. Vilnius. Adomas Andriejovičius – įkeičia valdas Vilniaus miestiečiui Steponui Sirometnikui. Rusėnų k., popierius, 2 antspaudai, originalas (LMAVB RS, f. 43, b. 22897).
 32. 1518.05.31. Valentinas Petrovičius – įkeičia valdas Vilniaus vaivadai Mikalojui Mikalojaičiui Radvilai(?). Rusėnų k., registras (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 87, л. 182об).
 33. 1518.11.07. Luckas. Packus Ozdovskis (*Пацко Оздовский*) su žmona Marija (*Марьею*) – įkeičia valdas Voluinės maršalui etc kunigaikščiui Andriejui Aleksandrovičiui (Sanguškai) (*Андрею Александровичу*). Rusėnų k., popierius, 5 antspaudai (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CXCI).
 34. 1518-1527. Vilnius?. Stanislovas Olechnovičius (*Станислав Олехнович*) – įkeičia valdas kanauninkui kunigui Martynui (Dušnikiečiui) (*Мартину*). Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2823, л. 25).
 35. 1518-1527?. Vilnius?. Grigorijus? Staškovičius (*Гркгори Сташкович*) su broliu Mikalojumi (*Миколаемь*) – įkeičia valdas daktarui kunigui Martynui (Dušnikiečiui) (*Мартину*); Petrevičius Jackovičius (*Петревич Яцкович*) – įkeičia valdas tam pačiam [du atskiri dok viename] . Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2823, л. 27).
 36. 1519-1527?.05.30. Vilnius. Steckus Janovičius (*Стец Янович*) su sūnumi Janeliu (*Янелем*) – įkeičia valdas kunigui Martynui (Dušnikiečiui) (*Мартину*). Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2823, л. 26).
 37. 1520.01.05. Vladimiras. Jonas ir Elžbieta Luščevičiai – įkeičia valdas Vladimiro ir Bresto(?) valdytojui Pachnotėjui. Rusėnų k., pergamentas, registras (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CCIII).
 38. 1520.04.06. Mikalojus Bobras – įkeičia valdas ?. Registras (LMAVB RS, f. 43, b. 14729a-4v).
 39. 1521?.05.30. Jonušas Ivaškovičius – įkeičia valdas Ivanui Sterpeikavičiui. Rusėnų k., popierius, 3 antspaudai, nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 1741, l. 1).
 40. 1522.05.30. Jonušas Ivaškovičius (*Янушко Ивашкович*) – įkeičia valdas Špokui Stepeikovičiui (*Шпаку Степейковичу*). Rusėnų k., popierius, 2 antspaudai, originalas (LVIA, f. 1135, ap. 20, b. 39, l. 21; nuorašas l. 20).

41. 1523.03.24. Kražiai. Tomošius Trumpa Neliubavičius su broliu Motiejumi Mykalojaičiu – įkeičia valdas Rietavo laikytojo išdininkui Paulius Petravičiui. Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (LMAVB RS, f. 37, b. 786).
42. 1523?.09.21. Jonas Jakūbovičius Ščytovičius (Jan Jakubowisz Szczytowicz) – įkeičia valdas Bogušui (Bogovitinavičiui?). Registras (AGAD, AR, dz. XXVII, s. 9, l. 389).
43. 1524.01.14. Andrius Jonavičius Zaviša – įkeičia valdas savo žmonai Barborai Kęsgailaitei (?). Rusėnų k., popierius, 3 antspaudai, originalas (LVIA, f. 525, ap. 8, b. 395, l. 12; nuorašas l. 13).
44. 1524.02.05. Vilnius. Penka Petrienė (*Пенка Петрова*) su vyru ir sūnumi Steponu (*Щепаном*) – įkeičia valdas kunigui Martynui (Dušnikiečiui) (*Мартину*). Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2823, л. 31).
45. 1524.03.18. Vilnius. Laurynas Suškavičius su žmona Ona – įkeičia valdas Jadvygai Martynaitienei. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 210).
46. 1524.03.19. Vilnius. Jadvyga Mikolajavičovna – įkeičia valdas Albertui Goštautui. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 222).
47. 1524.05. Vilnius. Stanislovas Narkevičius su žmona Elžbieta – įkeičia valdas Vilniaus miesto tarėjui Jonui Tolstikavičiui. Rusėnų k., 1 antspaudas, nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 3198).
48. 1524.05.11. Paparčiai. Aleksandras Aleknavičius – įkeičia valdas Kražių tįjūnui Mikalojui Petkevičiui. Rusėnų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 2591).
49. 1524.06.23. Vilnius. Mikalojus Olechnovičius (*Миколай Олехнович*) – įkeičia valdas kanauninkui kunigui Martynui (Dušnikiečiui) (*Мартину*). Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2823, л. 29).
50. 1524/1539.05.13. Vilnius. Jonušas Aleknavičius su sūnumi Petru – įkeičia valdas Vilniaus miestiečiui Steponui Siromiatnikui. Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (LMAVB RS, f. 43, b. 22899; nuorašas f. 256, b. 3199).
51. 1524/1539.05.04. Vilnius. Matas Mikolajevičius Dedelevičius – įkeičia valdas Vilniaus miestiečiui Steponui Siromiatnikui. Rusėnų k., 1 antspaudas, nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 3183).
52. 1525.01.14. Žeimiai. Andriejus Jonaitis Zavišičius – įkeičia valdas savo žmonai Barborai. Rusėnų k., popierius, 3 antspaudai, nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 3439).
53. 1525.08.20. Kirdiškės. Jurijus Narkevičius su sūnumis Andriejumi ir Jonu – įkeičia valdas Žemaičių seniūno maršalui Adomui Hanusavičiui; toliau prierašas, kad pinigai gražinti. Rusėnų k., popierius, 2 antspaudai, originalas/kopija (VUB RS, f. 69, b. 102; nuorašas LMAVB RS, f. 256, b. 3460).
54. 1525.08.20. Dokudovas. Valdovo stalininkas Jurgis Astikaitis (*Григорий Григорьевич Остиковича*) – įkeičia valdas Žemaičių seniūnui Stanislovui Jonaičiui (*Станиславу Яновичу*), valdovo pastalininkui Jonui Zavišai (*Яну Завишечу*) ir valdovo bajorui Semionui Žabai (*Семену Жабё*). Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (НИАБ, ф. 694, оп. 4, л. 1423, л. 94).
55. 1526.06.26. Vilnius. Dorota Beinarienė (*Дорота Беинаровна*) su sūnumis Stepanu ir Motiejumi (*Щепанем, Матеем*) – įkeičia valdas kunigui Martynui (Vilniaus špitolei) (*Мартинови*).

- Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2823, л. 30; рег.: ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 87, л. 218о6).
56. 1526.07.18. Vilnius?. Jonas Nabutovičius (*Янь Набутович*) – įkeičia valdas kunigui Martynui (Vilniaus špitolei) (*Марьтину*). Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2823, л. 28; рег.: ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 87, л. 218о6).
 57. 1526?.11.15. Kotryna Sirvidavičienė – įkeičia valdas Jokūbui Mateitavičiui. Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (LMAVB RS, f. 37, b. 790).
 58. 1526. Vilnius?. Agnieška Piotrovna - įkeičia valdas kunigui Martynui (Vilniaus špitolei). Rusėnų k., registras (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 87, л. 218о6).
 59. 1526. Vilnius?. Martynas Rimkovičius - įkeičia valdas kunigui Martynui (Vilniaus špitolei). Rusėnų k., registras (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 87, л. 218о6).
 60. 1526. Vilnius?. Petras Janovičius – įkeičia valdas kunigui Martynui (Vilniaus špitolei). Rusėnų k., registras (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 87, л. 218о6).
 61. 1526. Vilnius?. Stasys? Janovičius - įkeičia valdas kunigui Martynui (Vilniaus špitolei). Rusėnų k., registras (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 87, л. 219).
 62. 1526.02.18. Vilnius. Smolensko pilininkas Ivanas Koška – įkeičia valdas Vilniaus vaivadai Mikalojui Radvilai. Rusėnų k., pergamentas, 4 antspaudai, originalas (LMAVB RS, f. 6, b. 98; Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 289; nuorašai: РГБ ОР, ф. 256, д. 70, л. 15-19; LMAVB RS, f. 6, b. 263, l. 36-38; рег.: Błaszczyk G., Registry, nr. 41).
 63. 1526.05.16. ? Janovičius – įkeičia valdas Suzanai (pranciškonei?). Rusėnų k., registras (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 87, л. 182о6).
 64. 1526.06.23. Vilnius. Mikalojus Dechnovičius? - įkeičia valdas kunigui Martynui (Vilniaus špitolei). Rusėnų k., registras (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 87, л. 218о6).
 65. 1526?. Vilnius?. Jurgis Staskovičius - įkeičia valdas kunigui Martynui (Vilniaus špitolei). Rusėnų k., registras (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 87, л. 218о6-219).
 66. 1526?.02.04. Martynas Mikalojaitis Pietkievičius – įkeičia valdas broliui Motiejui Pietkievičiui. Rusėnų k., registras (AGAD, AR, dz. XXVII, s. 9, l. 359).
 67. 1527. Bistryčios konvento bajoras Bagdonas Aleknavičius – įkeičia valdas Vilniaus vyskupo įždininkui Jurijui Chvalčovyskiui. Rusėnų k., pergamentas, 5 antspaudai, originalas (LMAVB RS, f. 6, b. 135; Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 308).
 68. 1528. Vilnius. Anna Olechnovičiova - įkeičia valdas kunigui Martynui (Vilniaus špitolei). Rusėnų k., registras (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 87, л. 219).
 69. 1528. Vilnius. Gabrielius Olechnovičius (*Кзабрйял Олехнович*) – įkeičia valdas kunigui Martynui (Vilniaus špitolei) (*Мартину*). Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2823, л. 37).
 70. 1528. Vilnius. Ona Olechnienė (*Ганна Олехновоя*) su sūnumis – įkeičia valdas kunigui Martynui (Vilniaus špitolei) (*Мартину*). Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2823, л. 36).

71. 1528. Vilnius. Staniulis ir Jonas Kumežičiai (*Станюлис, Ян Кумежичи*) ir su Petreliu (*Петрелем*) - įkeičia valdas kunigui Martynui (Vilniaus špitolei) (*Мартину*). Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2823, л. 34).
72. 1528. Vilnius. Tomkus ir Jokūbas Nacovičiai (*Томка, Якуб Нацовичи*) – įkeičia valdas kunigui Martynui (Vilniaus špitolei) (*Мартину*). Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2823, л. 33).
73. 1528. Vilnius?. Mikalojus Olechnovičius (*Миколай Олехнович*) – įkeičia valdas kunigui Martynui (Vilniaus špitolei) (*Мартину*). Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2823, л. 38; reg.: ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 87, л. 219).
74. 1528. Vilnius?. Stani?? - įkeičia valdas kunigui Martynui (Vilniaus špitolei). Rusėnų k., registras (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 87, л. 219).
75. 1528.06.13. Vilnius. Mikalojus Olechnovičius (*Миколай Олехнович*) – įkeičia valdas kunigui Martynui (Vilniaus špitolei) (*Мартину*). Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2823, л. 40).
76. 1528.06.20. Anykščiai. Jurijus Stankevičius – įkeičia valstietį Mykolui Semionovičiui Zviagai. Rusėnų k., 1 antspaudas, nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 2783).
77. 1528.07.06. Kiemieliai. Andriejus Voitekovičius Nasilovskis (*Андрей Войтехович Насиловский*) su žmona Ona – įkeičia valdas Marijai Kostevičienei (*Марине Енушової Станиславовича Костевича*). Rusėnų k., pergamentas, 6 antspaudai, originalas (AGAD, Zbiór perg. 7497; Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CCCXLIII).
78. 1528.08.18. Vilnius. Jonas Jurevičius Glebavičius – įkeičia valdas kunigaikščiui Andriui Sanguškai. Rusėnų k., pergamentas, registras (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CCCLIX).
79. 1529.05.14. Vilnius. Gabrielius Olechnovičius (*Кзабриял Олехнович*) – įkeičia valdas kunigui Martynui (Vilniaus špitolei) (*Мартину*). Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2823, л. 41; reg.: ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 87, л. 219).
80. 1529.01.13. Sivančak ir Tagil Berdej Magmetevič (totoriai) – įkeičia valdas bajorui Ivanui Levanavičiui Tolokonskiui. Rusėnų k., popierius, 6 antspaudai, originalas (LMAVB RS, f. 138, b. 90).
81. 1529.06.24. Brestas?. Ivanas Vasilevičius Černevskis (*Иван Василевич Черневский*) – įkeičia valdas broliui Jackui (*Яцку*). Rusėnų k., popierius, 6 antspaudai, originalas (AGAD, AP z Radz., s. 413a, l. 7).
82. 1529?.08.22. Žodiškiai. Bernotas Zadaričius (*Бернатъ Задарич*) – įkeičia valdas Jaskai Matejevičiui (*Яську Матеевичу*). Rusėnų k., popierius, originalas (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 3012, л. 8).

Skolaraščiai

1. 1498.02.21. Vilnius. Vilniaus vaivada ir LDK maršalas Mikalojus Radvilaitis su žmona Elžbieta - kvituoja Trakų vaivadaitį Albertą Goštautą. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 315).

2. 1509.09.14. Polonka. Etmonas etc kunigaikštis Konstantinas Ostrogiškis (*Konstantyn Iwanowicz Ostrogski*) – skolarąstis Semionui Koškai (*Semenu Koszce*). Rusėnų k., nuorašas (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. XCVI).
3. 1511.12.24. Luckas. Kunigaikštis Jonušas Michailovičius Sanguška (*Януш Михайлович Сенкгушовича*) su žmona – skolos gražinimo raštas kunigaikščiui Konstantinui Ostrogiškiui (*Костянтину Ивановичу Острозскому*). Rusėnų k., nuorašas (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CXXI).
4. 1521.03.01. Vladimiras. Jonas Luščevskis (*Янъ Луцовский*) su žmona (*Алжебетою*) – patvirtina kunigaikščio Andriaus Sanguškos (*Андрея*) skolos gražinimą. Rusėnų k., nuorašas (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CCXV).
5. 1523.05.28. Ostrogas. kunigaikštis Iļa Konstantinovičius Ostrogiškis (*Иля Костентинович Острозский*) – skolarąstis Gurkai Fedorovičiui (*Гурка Федорович*). Rusėnų k., nuorašas (АЮ-ЗР, 1907, nr. XLVIII-1).
6. 1525.04.12. Ostrogas. kunigaikštis Iļa Konstantinovičius Ostrogiškis (*Иля Костентинович Острозский*) – skolarąstis Gurkai Fedorovičiui *Гурка Федорович*). Rusėnų k., nuorašas (АЮ-ЗР, 1907, nr. XLVIII-2).
7. 1526.02.22. Vladimiras. Fedka Serbinas – kvituoja Jackų Zubovičių tam tikrai pinigų sumai. Rusėnų k., popierius, registras (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CCXCII).
8. 1527.11.18. Brestas. Bresto žydas Jokovas Moševičius (*Яков Мошевич*) – patvirtina skolos gražinimą Ivanui Boguševičiui Bogovitinavičiui (*Иван Богусевич Боговитиновича*). Rusėnų k., popierius, 6 antspaudai, 1 parašas, originalas (LVIA, f. 1282, ap. 1, b. 10217, l. 1).
9. 1529.03.03. Vilnius. Stanislovas Stanislovaitis Jonaitis – skolarąstis vokiečiui Jokūbui. Rusėnų k., nuorašas (LM, užrašymų 1, nr. 116).
10. 1529.06.22. Vilniaus tįūnas, Trakų arklidininkas etc Šimkus Mackovičius (*Шимко Мацкович*) – skolina pinigus už įkeistą valdą Jonui Lenartovičiui (*Ян Ленартович*). Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (AGAD, AR, dz. X, b. 51, l. 2).
11. 1506?.04.20. Vilnius?. Vilniaus miestiečiai, Šv. Jono brolijos nariai – pakvitavimas didžiojo kunigaikščio virtuvininkui Petru, kad įnešė tam tikrą sumą pinigų. Rusėnų k., pergamentas, originalas (LMAVB RS, f. 4, b. 33; Jąsas R., Pergamentų katalogas, nr. 162).
12. 1500?.07.24. Valedniki(?). Maršalas etc Jurijus Jurevičius Nemiraitis (*Юрий Юрьевич Немировичь*) – skolos gražinimo patvirtinimas, gražina Berečiaus ir Lydos seniūnas Jonas Jurevičius Iļjiničius (*Янъ Юревич Илиничь*). Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (LVIA, f. 1280, ap. 1, b. 2189, l. 55; nuorašas l. 54).

Valdų dalybos

1. 1459.09.14. Bagdonas Cholonevskis Myščičius (*Богдан Холоневский Мышчичь*) su broliu Dmitrijumi (*Дмитромъ*) – valdų dalybos. Nuorašas, rusėnų k. (АЮ-ЗР, 1907, nr. VII-2).

2. 1474-1475. Kunigaikščiai Semionas Vasilevičius ir Michailas Vasilevičius Zbaraskiai (*Семен и Михайло Василевичи Збаразкьи*) – valdų dalybos. Rusėnų k., pergamentas, 4 antspaudai (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LXXV).
3. 1478.06.02. Maniovas. Kunigaikštis Semionas Vasiljevičius Zbaraskis (*Семен Василевичъ Збаразкый*) ir jo žmona (*Васильева Збаразкая*) su sūnumis Michailu, Semionu, Fedoru (*Михайломъ, Семеном, Федоромъ*) – valdų dalybos. Rusėnų k. (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LXXX).
4. 1478.08.09. Alekna ir Fedoras Bolbasovičiai (*Олехно и Федор Болбасович*) – valdų dalybos. Rusėnų k., nuorašas (Собчук В., Тесленко І., Перші покоління шляхетського роду Болбасів-Розтоцьких, *Вісник Львів. Ун-ту*, серія іст. 2009, Вип. 44, с. 273, nr. 1)
5. 1482.11.14. Višnioviccas. Kunigaikščiai Michailas, Semionas ir Fedka Vasilevičiai Zbaraskiai (*Михайло, Семен, Федко Васильевичи Избаразкьи*) – valdų dalybos. Rusėnų k., pergamentas, 6 antspaudai (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LXXXIV).
6. 1494?.11.03. Vilnius. Didžiojo kunigaikščio virtuvininkas ir Eišiškių vietininkas Petras Aleknaitis (*Петръ Алехнович*) – valdų dalybos su Biržų vietininku Jurgiu Janovičiumi (*Юрьем Яновичем*). Rusėnų k., pergamentas, 4 antspaudai, originalas (AGAD, Zbiór perg. 8408).
7. 1500?(XV a. pab.).07.14. Zviniač. Peremilsko seniūnas Andriejus Volotovičius (*Андрей Волотовичъ*), Ivanas Dolskis Zenkovičius (*Иван Долзский Зеньковичъ*) ir Fedka Kozinskis (*Федко Козинский*) – valdų dalybos. Rusėnų k., nuorašas (АЮ-ЗР, 1907, nr. XXIX-2).
8. 1500?.05.10. Nosilovas. Miknus ir Ivanas Tiurlevičiai – valdų dalybos. Rusėnų k., originalas (LMAVB RS, f. 198, b. 800).
9. 1500?.06.17. Jonas ir Mikalojus Jundzilai – valdų dalybos. Pergamentas, registras (Sapiegų archyvo inventorius, p. 15).
10. 1502.08.11. w *Koszerze*. Kremeneco seniūnas Jurgis Mikalojaitis Mantautaitis (*Юрий Михайловичъ Монтовтовичъ*), Lucko raktininkas Bagdonas Senkovičius Goškis (*Богдан Сенкович Гошский*), Jonas Jančynskis (*Ивашко Янчинский*) ir kt. - karaliaus įsakymų pasidalina valdas. Rusėnų k., nuorašas (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. CXLVII).
11. 1506.06.18. Vilnius. Karaliaus virtuvininkas ir Skirsnemunės vietininkas Petras, broliai Stanislovas ir Mikalojus Ciechanovičiai (*Петръ, Станислав, Миколай Олехновичи*) – valdų dalybos su seserėnu žemės maršalu etc Jonu Jurevičiumi (*Янем Юрьевича*). Rusėnų k., pergamentas, originalas (AGAD, Zbiór perg. 7431).
12. 1507/22.02.28. Kiaunoriai. Žemaičių bajoras Gedgaudas Mosteikavičius – patvirtina, kad suėjus pilnametystei jo vyresnysis brolis Mingaudas atidavė jam tenkančią po tėvo mirties dvaro dalį. Rusėnų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 3910).
13. 1509. Jonas ir Jurijus Zaberezinskiai – valdų dalybos. Registras (AGAD, AR, dz. XXVII, b. 9, l. 909).
14. 1513?.05.13. Vilniaus žirgininkas Šimkus Mackovičius (*Шимко Мацкович*) ir Senka Mackovičius (*Сенко Мацкович*) – valdų dalybos. Rusėnų k., popierius, 4 antspaudai, originalas (AGAD, AR, dz. X, b. 48, l. 1).

15. 1519/34. Kražiai. Žemaičių bajoras Mikutis Bukontavičius – valdų dalybos su savo sūnumis Dobkumi ir Stanislovu. Rusėnų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 3921).
16. 1523.09.07. Nesvyžius. Kunigaikštis Semionas Odyncevičius (*Semen Odyncewycz*) ir Martynas Melčkovičius (*Martyn Meleszkowycz*) – valdų dalybos. 2 antspaudai, rusėnų k., nuorašas (AGAD, AR, dz. XXIII, b. 86, p. 1, l. 1).
17. 1526. Radvilienės ir jos sūnų Mikalojaus, Žemaičių vyskupo, Jono ir Stanislovo – valdų dalybos. Registras (AGAD, AR, dz. XXVII, b. 9, l. 906).
18. 1526.04.08. у *Двориццох*. Jonas Jurevičius Pjiničius (*Ян Юрьевич Ивановича Илинича*) – velionio tėvo valdų dalybos. Rusėnų k., popierius, 6 antspaudai, originalas (AGAD, AR, dz. XXIII, t. 90, p. 1, l. 31; nuorašas – l.35-42).
19. 1526.04.08. у *Двориццох*. Čėsna Jurevičius Pjiničius (*Щасный Юрьевич Ивановича Илинича*) – velionio tėvo valdų dalybos. Rusėnų k., popierius, 6 antspaudai, originalas (AGAD, AR, dz. XXIII, t. 90, p. 1, l. 43; dar vienas originalas toks pat l. 46).
20. 1526.04.08. у *Двориццох*. Stanislovas Jurevičius Pjiničius (*Станислав Юрьевич Ивановича Илинича*) – velionio tėvo valdų dalybos. Rusėnų k., popierius, 6 antspaudai, originalas (AGAD, AR, dz. XXIII, t. 90, p. 1, l. 21; nuorašas l. 23-30; dar vienas originalas l. 56).
21. 1526.04.13. Paberžė. Čėsna Jurevičius Pjiničius (*Щасный Юрьевич Ивановича Илинича*) – tėvo turto dalybos į tris lygias dalis su broliais Jonu ir Stanislovu (nurodoma, kad šis dok skirtas Stanislovui). Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (AGAD, AR, dz. XXIII, t. 2, p. 4, l. 2; l. 4 – nuorašas).
22. 1527.04.13. Paberžė. Stanislovas Jurevičius Pjiničius (*Станислав Юрьевич Ивановича Илинича*) – valdų dalybų patvirtinimas (kad visiems 3 broliams po lygiai) adresuotas broliui Jonui. Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (AGAD, AR, dz. XXIII, t. 90, p. 1, l. 79; nuorašas l. 81).
23. 1528.05.21. Žukovcas. Jackus Pruskis (*Яцко Прусский*), Petras Košavskis (*Петръ Кошевский*) ir Maksimas Paulavičius Pluskis (*Максим Павлов сын Плюскова*) – valdų dalybos. Rusėnų k., popierius, nuorašas (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CCCXLI).
24. 1528.08.01. Vilnius. Žemaičių seniūnas Stanislovas Jonaitis Kęsgaila – valdų dalybos su pusbroliu Mikalojumi Kęsgaila. Rusėnų k., pergamentas, nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 1032).
25. 1528.08.04. Vilnius. Stanislovas Jurevičius Pjiničius (*Станислав Юрьевич Ивановича Илинича*) – (turto dalybos) susitarimas su broliu Jonu Jurevičiumi Pjiničiumi (*Янем Юрьевичем Ивановича Илинича*). Rusėnų k., popierius, 4 antspaudai, originalas (AGAD, AR, dz. XXIII, t. 2, p. 4, l. 11).
26. 1529.02.02. Pastovys. Jurijus, Michailas ir Jonas Jurevičiai Zenovjevičiai (*Юри, Михаил, Ян Юревичи Зеновевичи*) – (tėvo pirkčių) valdų dalybos. Originalas, popierius, 4? antspaudai, rusėnų k. (AGAD, AR, dz. XXIII, t. 59, p. 1, l. 3).
27. 1529?.05.21. Vilnius. Čėsna Jurevičius Pjiničius (*Щасный Юрьевич Ивановича Илинича*) – dok. skirtas broliui Jonui (*Яну*), kad po tėvo turo dalybų, visi pinigai jam atiduoti. Originalas, popierius, 1 antspaudas, rusėnų k. (AGAD, AR, dz. XXIII, t. 90, p. 1, l. 83; nuorašas l. 82).

Kita

1. 1482.02.28. Polockas. Mochonkovo žmonės Ovsejus Ihnatovičius (*Owsiey Ihnatow*), Semionas Sienkovičius (*Semen Sienkowicz*), Ostaška Semenovičius (*Otaszko Semenow syn*), Radivonas Filipovičius (*Radiwon Filipow syn*), Ovdejus Ihnatovičius (*Owdey Ihnatow syn*) – pasižadėjimas Polocko vladykai Ionai (*Ionie*) mokėti mokesčius už duotas valdas. Rusėnų k., 2 antspaudai, nuorašas (LVIA, f. 599, ap. 1, b. 43, l. 10; Полоцкие грамоты, т. 1, 2015, nr. 249).
2. 1482.04.01. susitaikymas?. Registras (Archiwum Sanguszków, t. I, nr. LXXXIII).
3. 1494.10.04. Svyriai. Kunigaikštis Michailas Petkovičius Svirskis (*Михаило Петкович Свирский*) su broliais Aleksandru (*Александром*) ir Vilniaus kanauninku Andriejumi (*Андреем*) – atleidžia bajorus Gavrilą ir Seliatą Remeitenialius (*Гаврило, Селята Ромейтенял*) nuo prievolių etc. Rusėnų k., pergamentas, 3 antspaudai, originalas (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 3017, л. 2; nuorašas л. 103).
4. 1500?. Žiupronys?. Stanislavovo Petkovičiaus tarnai Michailas ir Bartošas Meškutevičiai (*Михаило, Бертош Мешкутевич*) su broliais Griciumi, Jukna, Jonu, Petru ir Šimkumi (*Грицем, Якном, Яном, Петром, Шимком*) su žmonomis ir vaikais – nustato valdų ribas su Grigaliaus Gromykos žmonėmis. Rusėnų k., 4 antspaudai, nuorašas (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 2672, л. 62).
5. 1500?.08.02. Čornavčiny. Jonas ir Čėsna Jurevičiai Iljiničiai (*Ян, Щасный Юревича Илинича*) – susitarimas. Rusėnų k., popierius, 2 antspaudai, originalas (AGAD, AR, dz. XXIII, t. 90, p. 1, l. 75; nuorašas l. 77-78).
6. 1500?.12.11. Vilnius. karaliaus Žygimanto maršalas ir sekretorius Mikalojus Michnovičius Račkovičius (*Миколай Михнович Рачковичъ*) – susitarimas su vienuolynu ir jo patronu Aleksandru Chodkevičiumi (*Александромъ Ивановичомъ Ходкевича*) dėl valdų naudojimo. Rusėnų k., nuorašas (Архиографический сборникъ, т. 9, nr. 13).
7. 1501.03.08. Sviridas ir Sidoras Nanovičiai – prašymas/pranešimas dėl mokečių. Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (LMAVB RS, f. 43, b. 17232).
8. 1503?.05.06. Vilnius. Ivanas Chodorovičius Sopačius (*Иван Ходоровичъ Сопачъ*) iš Žaskovičių kaimo su Trochimu, Nikiforu (*Трохимомъ, Никофоромъ*), broliu Molšymu (*Мошымомъ*) ir kt. - pasižadėjimas Jurgiui Zenavičiui (*Юри Зеновьевичъ*) dėl žemės ribų. Rusėnų k., nuorašas (LM, užrašymų 25, nr. 216).
9. 1506.08.09. Piskas. kunigaikštis Fedoras Ivanovičius Jaroslavičius (*Федоръ Ивановичъ Ярославича*) su žmona Elena (*Оленою*) – privilegija Pinsko žydams. Rusėnų k., transumptas (АЗР, т. 1, nr. 227).
10. 1507.04.07. Dolskas. Mikalojus Hurkavičius Lamanavičius – patvirtina, kad pardavus valdas kunigaikščiui Sanguškai, šis dalį pavaldinių gražino, o už likusius sumokėjo. Rusėnų k., registras (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. LXXI).

11. 1511-1513. Ostomiečnia. Valdovo maršalas, Melnicko seniūnas Nemira Hrymaličius (*Нимира Грималичъ*) – privilegija Dražnevsko malūnininkui Jonui (*Яну*). Rusėnų k., nuorašas (LM, užrašymų 25, nr. 210).
12. 1512.04.04. Černihovas. Rečicos žemės raštininkas Andrius Chaleckis – patvirtina buvusį valdų Vilniaus mieste įkeitimą. Rusėnų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 43, b. 15871, l. 1v-2)
13. 1514.02.23. Vilnius. Vilniaus vaivada etc Mikalojus Mikalojaitis Radvila (*Миколай Миколаевич Радивиловича*) - susitaikymo su Polocko vaivada etc Albertu Goštautu (*Олбрахтом Мартиновичом Кгаитовича*) ir valdų ribų nustatymo raštas. Rusėnų k., pergamentas, 4 antspaudai, originalas (LMAVB RS, f. 1, b. 55; Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 202).
14. 1516.01.23. Berečius. Kunigaikštis Jurgis Semenovičius Michailovičius Sluckis (*Юрей Семенович Михаиловича Слуцкий*), Vilniaus kaštelionas etc kunigaikštis Konstantinas Ostrogiškis (*Костянтин Иванович Острозский*), karaliaus maršalas etc Aleksandras Ivanovičius Chodkevičius (*Александръ Иванович Ходкевича*) – susitaiko su karaliaus medžiokliu Mikalojumi Jurevičiumi Pacevičiumi (*Миколаем Юрьевичем Пацевича*) dėl kai kurių valdų. Rusėnų k., pergamentas, originalas (AGAD, Zbiór perg. 7469).
15. 1516.04.07. Ostrogas. Ivanas Fiodorovičius Bolbasavičius (*Иван Федорович Болбасович*) – gauna valdą iš kunigaikščio Konstantino Ivanovičiaus Ostrogiškio (*Костянтина Ивановича Острозского*) ir įsipareigoja eiti karo tarnybą. Rusėnų k., pergamentas, 7 antspaudai, nuorašai (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CLXVI).
16. 1516?.08.03. Kleckas. Kuryla ir Senka Kornilavičiai - pažadas kunigaikščiui Fiodorui Jaroslavavičiui dėl neįžengimo į Pinsko gaudymvietes. Registras (LM, užrašymų 1, nr. 563).
17. 1518.01.09. Kijevas. Kijevo vaivada Andrius Nemiraitis (*Андрей Немирович*) – suteikia privilegiją Kijevo amatininkams. Rusėnų k., pergamentas, 1 antspaudas, originalas (AGAD, Zbiór perg. 8412) [*ne privatus*].
18. 1518.07.22. Aleksandras Soltanas – pažymi, kad Astikas gražino priteistus pinigus ir užleido valdas. Registras (Sapiegų archyvo inventorių, p. 36).
19. 1520.06.05. Kunigaikštis Fiodoras Ivanovičius Jaroslavičius (*Fedor Iwanowicz Jaroslawicz*) su žmona Elena (*Olenoju Semenownoju*) – leidžia kirsti medieną Turovo ir Pinsko vyskupui. Rusėnų k., 1 antspaudas, nuorašas (LVIA, f. 597, ap. 2, b. 83, l. 2).
20. 1520/1528. Lentupis(?). Jurijus ir Paulius Bartkavičiai – pasiduoda kaip valstiečiai bajorui Bartkui Mkavičiui. Rusėnų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 1744).
21. 1521.04.12. Gardino seniūnas Jurgis Mikolojaitis Radvila – leidimas Maišiagalos altaristai Jurgiui nupirkti iš Maišiagalos miestiečio Martyno Mikševičiaus daržą mieste. Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (LMAVB RS f. 43, b. 12123).
22. 1521?.05.09(?). Vilnius. Levas Porženavičius – pažada Ivanui Bogovitinavičiui, kad grąžins jam dokumentus susijusius su valdų pirkimu. Rusėnų k., originalas (LVIA, f. 1280, ap. 1, b. 574, l. 25).
23. 1522.07.21. Vilnius. Kunigaikštis Vasilijus Michailovičius Sanguška (*Василей Михайлович Сенкгушковича Ковелский*) – susitarimas su Voluinės maršalu etc kunigaikščiu Andriejumi

- Aleksandrovičiumi Sanguška (*Андреем Александровичом Сенкзуиковича*). Rusėnų k., nuorašas (Archiwum Sanguszków, t. III, nr. CCXXXVIII).
24. 1522.07.26. Vilnius. Kunigaikštis Konstantinas Ostrogiškis (*Konstantyn Iwanowicz Ostrogski*) – vedybinė sutartis kunigaikštienė Anastasija (*Anastazja Semionowna Michailowicza Sluckiego*) ir jos sūnumi kn. Jurijumi (*Jerzym Siemionowiczem Sluckim*). Rusėnų k., nuorašas (*Źródła do dziejów polskich*, s. 425-428).
 25. 1522/37.03.23. Raseiniai. Mikalojus Venslovavičius – susitarimas dėl valdų su broliu Jonu. Rusėnų k., popierius, 2 antspaudai, nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 2681).
 26. 1523.06.15. *U Pieskach*. Trakų vaivada etc kunigaikštis Konstantinas Ostrogiškis (*Kostantin Iwanowicz Ostrozskij*) – vedybinė sutartis/susitarimas su Gardino seniūnu Jurgiu Mikalojaičiu Radvilaičiu (*Jurjem Mikolajewiczom Radiwilowicza*) (sūnaus ir dukros vestuvės). Rusėnų k., popierius, 3 antspaudai, originalas (AGAD, AR, dz. XI, s. 18, l. 5; nuorašas l. 1-4).
 27. 1525?.08.03. Jabłočna. Ivanas Olechnovičius Taliuškovičius Kaška (*Иван Олехнович Талюшковича Кашка*) – pažada/patvirtina, kad nepretenduos į tėvo paliktas valdas išdininkui ir maršalui etc Bogušui Bogovitinavičiui (*Богушу Боговитиновичу*). Rusėnų k., popierius, 5 antspaudai, parašas, originalas (AGAD, AR, dz. XXIII, t. 154, p. 1, l. 9-10).
 28. 1526.03.22. Šiluva. Vilkijos bajorai Dobka Gotovtovičius (*Добко Кготовтович*) ir Rimkus Andriejevičius (*Римко Андреевич*) – patvirtina sūnėno Jono Javoševičiaus (*Янко Явошевич*) valdų pardavimą valdovo maršalui Jonui Jurjevičiui Glebavičiui (*Янку Юрьевичу Глебовича*). Rusėnų k., popierius, 2? antspaudai, originalas (LVIA, f. 716, ap. 2, b. 80, l. 5).
 29. 1526.09.08. Višnevas. Jonas Jurevičius Zenavičius (*Ян Юрьевич Зеновевича*) – susitarimas su broliu Jurijumi (*Юрьемъ Юрьевичом Зеновеви*) dėl duoklių nemokėjimo. Rusėnų k., popierius, 4 antspaudai, originalas (LVIA, f. 525, ap. 8, b. 1594, l. 5).
 30. 1527.04.17. Vilnius. Trakų vaivadaitis Jurgis Grigalaitis Astikaitis (*Jury Hryhorjewicz Ostikowicza*) – patvirtina savo giminaičio suteiktį Iavanui Semionovičiui Sapiegai (*Iwanu Siemienowiczu Sapiehie*). Rusėnų k., 1 antspaudas, nuorašas (LVIA, f. 1282, ap. 1, b. 9610, l. 1-1v).
 31. 1528.04.02. Vilnius. Žemaičių vyskupas Mikalojus ir Užpalių etc laikytojas Stanislovas Mikalojaičiai Radvilos (*Миколай, Станислав Миколаевичи Радвиловича*) – susitaikymo su Vilniaus vaivada etc Albertu Goštautu (*Олбрахтом Мартиновичом Кгаштолттом*) ir valdų ribų nustatymo raštas. Rusėnų k., pergamentas, 3 antspaudai, originalas (LMAVB RS, f. 1, b. 90; Jasas R., Pergamentų katalogas, nr. 311).
 32. 1528.08.21. Kaunas. Palenkės vaivadienė etc Marina Kostevičienė (*Марина Янушевоя Косевича*) – susitarimas su valdovo taurininku etc Jonu Mikolojaičiu (*Яну Миколаевичу*). Rusėnų k., popierius, 1 antspaudas, originalas (LVIA, f. 459, ap. 1, b. 3541, l. 2; nuorašas l. 1-1v).
 33. 1529.01.29. Vilnius. Zver Lvovočius (*Звер Лвович*) – patvirtina brolio sandorį. Rusėnų k., popierius, 3 antspaudai, originalas (AGAD, AP z Radz., b. 413a, l. 3).
 34. 1529.02.15. Prie Ragalės. Mykolas Vasilevičius Bubnavskis (*Михаило Васильевичъ Бубньовьскии*) ir jo žmona Sofija (*Софеею*) – susitaria su valdovo raštininku ponu Mykolu

Vasiljevičiumi Sviniuskiu (*Михаиломъ Васильевичомъ Свинюскимъ*) dėl žemės ribų. Rusėnų k., nuorašas (LM, užrašymų 25, nr. 235).

35. 1529.04.10. Svyriai. Kunigaikščiai Petras ir Jurijus Michailovičiai Svirskiai (*Петръ, Юри Михайловичи Свирскии*) – patvirtina savo brolio Andriejaus (*Андрей Михайлович*) parduotas valdas Michailui Gricevičiui (*Михаилу Грицевичу*). Rusėnų k., popierius, 4 antspaudai, originalas (РГАДА, ф. 1603, оп. 4, ед. хр. 3012, л. 9; nuorašas л. 13).
36. 1529.05.28. Paparčiai. Romeika Mikolajevičius – gauna žemės ir pinigų iš bajoro Mikalojaus Petkevičiaus ir pažada tarnauti jam. Rusėnų k., nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 1741, l. 2-3).

Priedas nr. 5 – privačių dokumentų lenkų kalba sąrašas

1. 1514.07.11. Narutis. Mikalojus Martynaitis Macevičius (*Mikolaj Marcinowicz Macjelic*) su broliu Andriumi (*Andrzejem*) ir Jokūbas Jurgevičius (*Jakob Jorgevicz*) su broliu Bernotu (*Biernatsem*) su savo broliūnais Šimkumi, Vaitiekumi, Mykolu Macevičiais (*Simkiem, Wojcieckem, Michalem Macjeliczi*) – parduoda valdas Mikalojui Ivaškevičiui Pacevičiui (*Mikolaiu Yvaskieviczu Paczeviczu*). Lenkų k., popierius, 2 antspaudai, originalas (LVIA, f. 525, ap. 8, b. 162, l. 2).
2. 1521. Pasvalys?. Herubinas Mikolajevičius (*Herubyn Mykolayevycz*) su broliu Serafinu (*Seraphynem*) ir motina Elena (*Chlena*) – parduoda valdas Elžbietai Petraitienei (*Ehlszbyece Pyothrawskyey Puykowycza*). Lenkų k., 4 antspaudai, popierius, originalas (VUB RS, f. 214, b. 158).
3. 1523.03.29. Kėdainiai. Stanys (*Sthanys*) su broliu Jogėla (*Jyagelem*) – parduoda valdas gryčiniam kaimynui Bernotui (*Bernathu*). Lenkų k., 1 antspaudas, popierius, nuorašas (LMAVB RS, f. 256, b. 1738, l. 1v).
4. 1524.04.17. Vilnius. Tomas Janovičius (*Tomas Yanowycz*) – įkeičia valdas Vilniaus miestiečiui Steponui Syromiatnikui (*Stepanu Szyrometnyku*). Lenkų k., popierius, 2 antspaudai, originalas (LMAVB RS, f. 43, b. 9541).
5. 1526. Uplytės pavieto bajoras Vaitiekus Falko Mikolajevičius (*Voyczech Falko Mykolayevycz*) – parduoda žemę Stanislovui Jurevičiui (*Stanyslavu Jureyvyczu*). Lenkų k., popierius, 2 antspaudai, originalas (LMAVB RS, f. 31, b. 1).

Priedas nr. 6 - privačių dokumentų išdavimo vietų lentelė

nr.	koordinatės, WGS84		laikotarpis		
	N	E	XIV a. pab. – 1450 m. (žr. žemėlapi nr. 1)	1450 m. -1500 m. (žr. žemėlapi nr. 2)	1500m. – 1529 m. (žr. žemėlapius nr. 3, 4)
1	55,350852	25,28903			Alanta
2	54,418046	24,02273			Alytus
3	56,034473	22,04227			Alsėdžiai
4	55,528072	25,11252		Anykščiai	Anykščiai
5	54,755138	25,37345			Antakalnis
6	54,615969	25,95305			Astravas
7	54,428165	25,93697		Ašmena \ Dušmiany	Ašmena
8	53,606423	24,58448			Bali
9	55,353815	22,51584			Batakiai
10	53,193065	24,01906			Berastavica
11	50,365234	25,11019		Berestečkas	
12	52,534719	24,97103		Berezė	
13	53,857993	24,39373		Berštai	
14	55,364079	23,37031			Betygala
15	52,029056	23,1478			Biala
16	52,779665	23,18849			Bielskas
17				Bijutiškis	
18	56,196584	24,75622			Biržai
19	54,231802	28,50437			Borisovas
20	48,82534	28,94068			Braclavas
21	55,645672	27,0511			Breslauja
22	52,096938	23,69339		Brestas	Brestas
23	50,327983	26,38743	Brodovas?(netoli Ostrogo).		
24	53,019454	26,71104			Cepra
25	55,236017	31,0574			Chochlas
26	54,165809	26,76929			Cholchla
27	52,915272	30,90587			Čečerskas
28	53,245562	26,24962			Černichovas
29	51,506434	31,28099			Černihovas
30	54,708474	23,89143		Dambrava	
31	54,734114	24,11868			Darsūniškis
32	55,658881	22,75734			Daugėliškės
33	55,240639	24,66793			Deltuva
34	53,248342	24,91927			Derečina
35	54,190386	25,62566	Deveniškės		
36	55,642554	26,1084			Didžioji Zelva
37	54,190386	25,62566		Dieveniškės	

nr.	koordinatės, WGS84		laikotarpis		
	N	E	XIV a. pab. – 1450 m. (žr. žemėlapi nr. 1)	1450 m. -1500 m. (žr. žemėlapi nr. 2)	1500m. – 1529 m. (žr. žemėlapius nr. 3, 4)
38	55,315695	26,79034			Dysna
39	53,886779	31,6151		Dobroje selo	
40	52,560186	24,46271		Dobučinai	
41	54,328066	28,89715			Dokudovas
42	51,891489	25,51358			Dolskas
43	54,076208	26,77295			Dory
44	52,402131	22,65678		Drohičinas	Drohičinas
45	54,342123	29,7592		Druckas	
46	55,059828	25,45282			Dubingiai
47	50,405199	25,75786			Dubnas
48	54,001663	27,54104			Dubrovlanai
49					
50	53,803453	27,23898			Dvoriščė
51	54,177067	25,00236			Eišiškės
52	53,676536	23,86866		Gardinas	Gardinas
53	54,114087	25,57325		Geranainys	
54	55,759471	24,75985			Girėnai
55	53,488869	22,7353			Goniondzas
56	54,32926	25,83877			Grauziškės
57	51,754529	23,18362		Horodiščė	Horodiščė
58	54,225097	26,60006	Horodzilovas		
59	50,503764	24,762			Horuchov
60	52,472853	27,30081	Hruzdovas	Hruzdovas	
61	53,336656	26,36325	Iškaldė	Iškaldė	Iškaldė
62	53,936556	25,77461		Yvija	
63	53,730154	23,89571		Jatveskas	
64	55,505242	28,0354			Jelnas
65	54,036731	26,89812			Jeršovičiai
66	54,553422	25,45137			Jodiškės
67	54,718488	25,45538			Kairėnai
68	55,566499	22,44985			Kaltinėnai
69	51,630752	24,95706		Kamienis	Kamienis
70	54,553298	24,4587		Kareiviškės	
71	55,430639	22,60118			Karšuva
72	54,904979	23,92927		Kaunas	Kaunas
73	55,304654	23,97021			Kėdainiai
74	55,019541	24,56106			Keižonys
75	55,63354	22,94383			Kelmė
76	54,652129	25,62604			Kena
77	54,887354	24,84981			Kernavė
78	55,712638	23,19989			Kiaunoriai

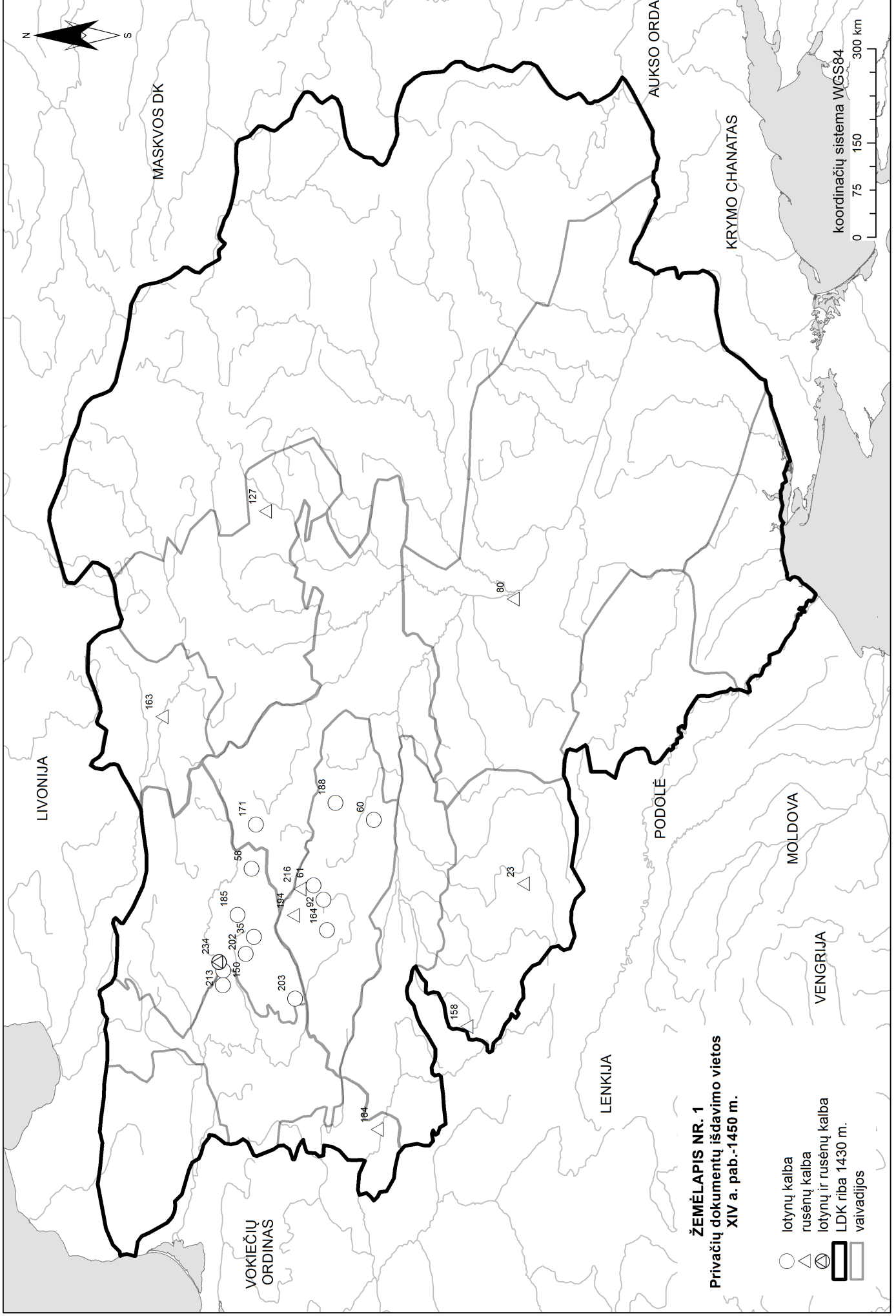
nr.	koordinatės, WGS84		laikotarpis		
	N	E	XIV a. pab. – 1450 m. (žr. žemėlapių nr. 1)	1450 m. -1500 m. (žr. žemėlapių nr. 2)	1500m. – 1529 m. (žr. žemėlapius nr. 3, 4)
79	54,854882	25,00507			Kiemieliai
80	50,473758	30,46128	Kijevas	Kijevas	Kijevas
81	55,466705	22,51457			Kirdiškės
82	53,068164	26,63849			Kleckas
83	52,218537	24,53985		Kobrinas	
84	51,915095	23,60488			Kodenis
85	53,150086	27,09626		Kopylius	
86	51,218375	27,54007			Korošyn
87	50,218129	31,57101			Kozlovas
88	55,599681	22,69554		Kražiai	Kražiai
89	55,547545	24,09044		Krekenava	Krekenava
90	50,109683	25,72061		Kremenecas	
91	54,313516	26,28378		Krėva	Krėva
92	53,195472	26,15491	Krošinas		
93	52,871295	24,71468		Krupa	
94	55,831745	23,05018		Kurtuvėnai	
95	53,701445	26,1889			Laurušavas
96	55,050419	26,30984		Lentupis	Lentupis
97	55,303117	24,26668			Lioliai
98	54,006336	25,60652			Lipniškės
99	53,901734	25,28538		Lyda	Lyda
100	55,21684	24,51592			Lokėnai
101	52,01883	26,22123			Losičiai
102	54,269659	26,43701		Loskas	
103	53,024014	27,5423		Luckas	Luckas
104	55,568642	26,17715			Luodžiai
105	54,873461	25,06162			Maišiagala
106	54,185336	26,26073			Malkovščina
107	53,307732	34,45751		Maniovas	
108	52,814851	22,75913			Markovas
109					
110	54,882603	26,94354		Mažasis Medilas	
111	53,153458	24,80726		Mažoji Zelva	
112	54,882603	26,94354		Medilas	Medilas
113	54,541277	25,65508		Medininkai	Medininkai
114	50,642837	25,38366			Medziriečė
115	52,329198	23,05417			Melnikas
116	54,161055	24,18405			Merkinė, Mažoji Merkinė
117	54,300729	23,73567			Meteliai
118	51,454314	24,74977			Mielcai

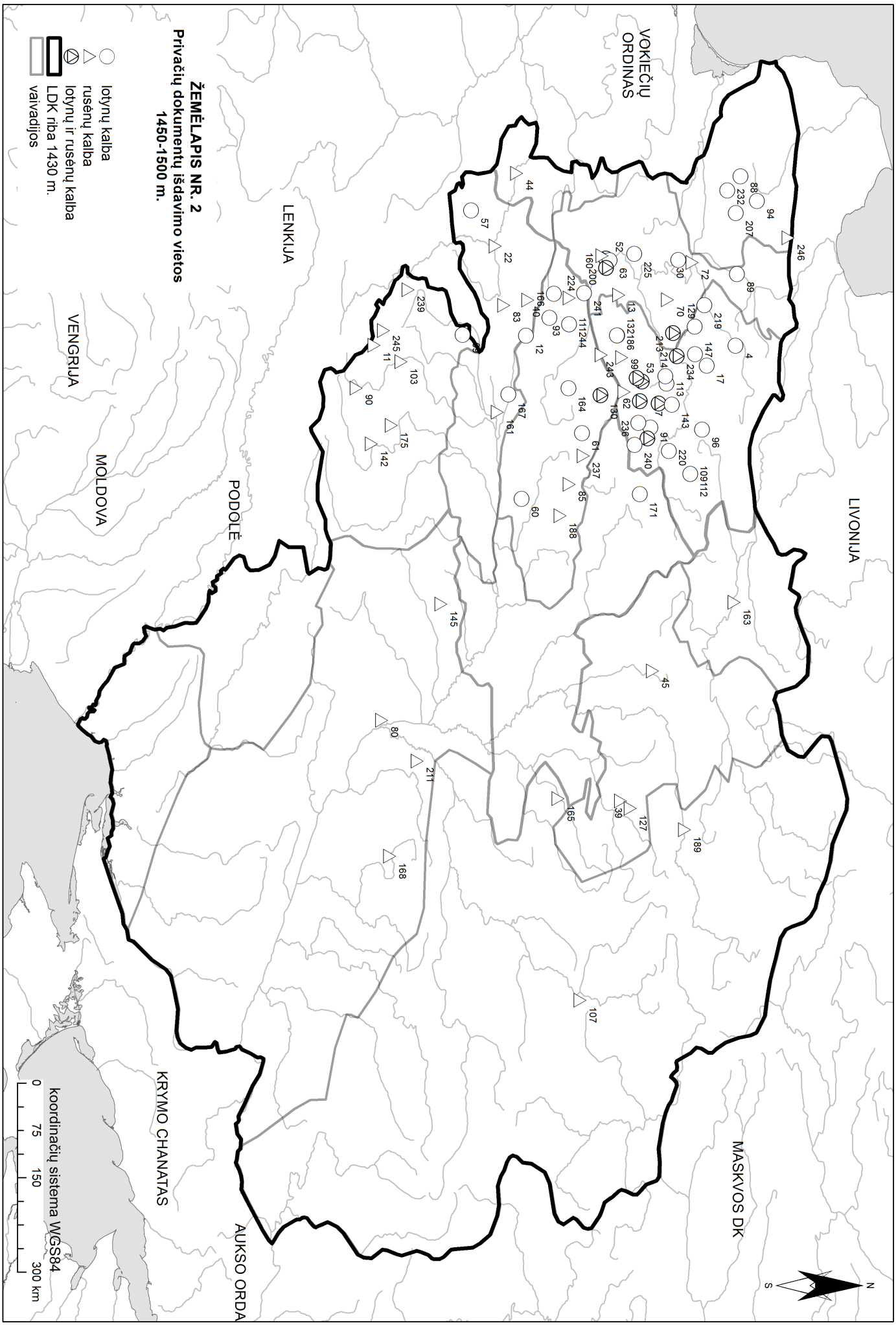
nr.	koordinatės, WGS84		laikotarpis		
	N	E	XIV a. pab. – 1450 m. (žr. žemėlapių nr. 1)	1450 m. -1500 m. (žr. žemėlapių nr. 2)	1500m. – 1529 m. (žr. žemėlapius nr. 3, 4)
119	55,436679	22,76984			Milžavėnai
120	53,902704	27,53867			Minskas
121	53,456548	26,46731			Myras
122	51,278054	33,88224			Mlen
123	53,917869	30,29801			Mohilna
124	54,345091	31,88984			Moliavica
125	54,317318	26,86541			Molodečnas
126	52,060122	29,22293			Mozyrius
127	54,022696	31,71974	Mstislavlis	Mstislavlis	Mstislavlis
128	50,624623	25,3502			Mstišinas
129	54,946523	24,84127		Musninkai	Musninkai
130	53,600039	25,82027		Naugardukas	Naugardukas
131					
132	53,83745	24,96785		Naujoji Vaverka	
133	55,427715	22,77374			Nemakščiai
134	54,848521	25,47108			Nemenčinė
135	53,219469	26,6752			Nesvyžius
136	55,797482	27,04373			Nievierovas
137	54,314055	26,77992			Nosilovas
138	54,019209	31,68123			Novy dvor
139					
140	51,227389	27,6513			Olevsk
141	54,482408	24,59009			Onuškis
142	50,329694	26,51845		Ostrogas	Ostrogas
143	54,616352	25,95641		Ostrovecas	
144	55,139282	29,8532			Ostrovnas
145	51,320029	28,80303		Ovruč	
146	55,167828	24,76588			Pabaiskas
147	54,947237	25,23648		Paberžė	Paberžė
148	54,978189	25,15098			Pamusė
149	55,090769	21,90985			Panemunė
150	54,629111	25,14221	Paneriai		
151	54,904557	24,72432			Paparčiai
152	55,117746	26,84492			Pastovys
153	56,06518	24,38926			Pasvalys
154	56,292411	22,9038			Pašakarniai
155	55,610297	22,53762			Pašilė
156	54,339182	25,31402			Paškiškės
157	55,862862	22,61686			Patumšė

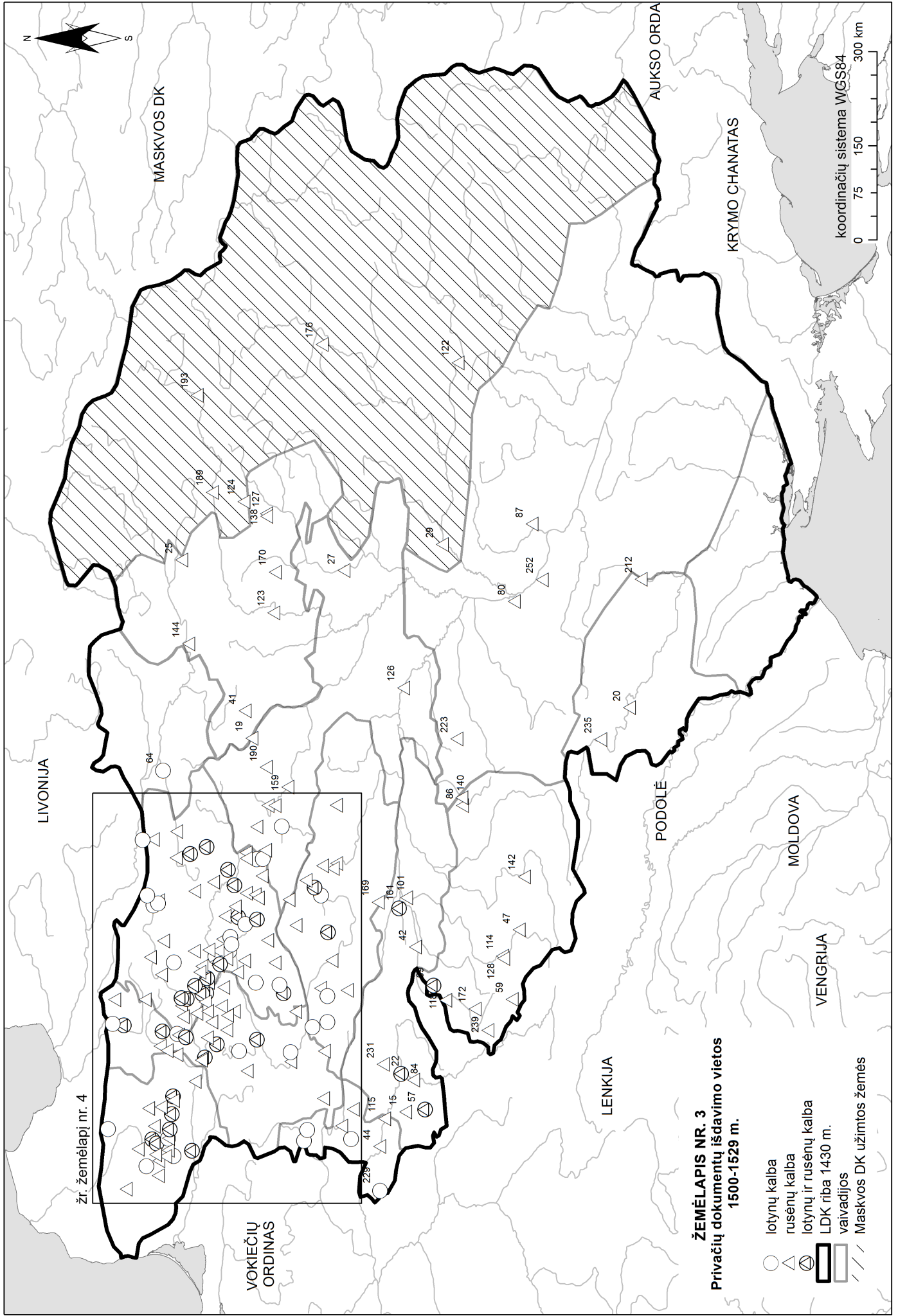
nr.	koordinatės, WGS84		laikotarpis		
	N	E	XIV a. pab. – 1450 m. (žr. žemėlapi nr. 1)	1450 m. -1500 m. (žr. žemėlapi nr. 2)	1500m. – 1529 m. (žr. žemėlapius nr. 3, 4)
158	51,137421	24,34135	Perevalai (Перевали и Долськ – vienas šalia kito į Š nuo Vladimiro Voluinės).		
159	53,718425	27,8015			Pieski
160	53,622851	23,83257		Pilsudai	
161	52,126244	26,06663		Pinskas	Pinskas
162	55,307038	27,16757			Polava
163	55,504609	28,77944	Polockas	Polockas	
164	53,143661	25,72166	Polonka	Polonka	Polonka
165	52,992764	31,58143		Popovaja gora	
166	52,933609	24,37128		Porozovas	
167	52,283201	25,81019		Porzecze	
168	50,589271	32,40153		Prilukai	
169	52,423554	26,15081			Pučinai
170	53,897029	30,88158			Radomlis
171	54,160886	27,2315		Radoškovičiai	Radoškovičiai
172	51,037747	24,62415			Radovičiai
173	55,51553	24,30227			Ramygala
174	55,378545	23,11462			Raseiniai
175	50,615323	26,25393		Rovnas	
176	53,226095	34,14235			Rubči na Gorine
177	54,594311	25,34562	Radoškovičiai		Rudamina
178	54,43585	25,15284			Rūdininkai
179	54,869529	24,21451			Rumšiškės
180	52,868763	24,89038			Ružanai
181	55,578445	26,13378			Salakas
182	56,226481	24,41224			Saločiai
183	54,667146	24,66103			Semeliškės
184	52,423189	22,86916	Semiatič		
185	54,426642	25,94032	Senoji Ašmena.		
186	53,835606	24,969		Senoji Vaverka	
187	53,083855	25,31825			Slanimas
188	53,024014	27,5423	Sluckas	Sluckas	Sluckas
189	54,799335	32,02605		Smolenskas	Smolenskas
190	54,027216	28,08758			Smolevičiai
191	54,481938	26,39453			Smurgainys
192	54,591696	24,32066			Stakliškės
193	55,01576	33,41497			Stavkovas
194	53,623606	25,93487	Suliatiči (Naugarduko pav.).		
195	53,208608	23,3441			Supraslis

nr.	koordinatės, WGS84		laikotarpis		
	N	E	XIV a. pab. – 1450 m. (žr. žemėlapi nr. 1)	1450 m. -1500 m. (žr. žemėlapi nr. 2)	1500m. – 1529 m. (žr. žemėlapius nr. 3, 4)
196	52,948632	22,94762			Surazas
197	55,449012	24,0306			Surviliškės
198	55,68607	25,36702			Svédasai
199	53,678663	24,00461		Svirėnai	
200	53,678663	24,00461		Svyriai	Svyriai
201	54,957617	23,89262			Šakiai
202	54,310024	25,38219	Šalčininkai		
203	53,598674	24,73919	Ščiutinas		
204	54,715361	25,24913			Šeškinė
205	55,282569	24,25308			Šėta
206	55,574595	22,23754			Šiauduva
207	55,531812	23,22127		Šiluva	Šiluva
208	55,049311	24,95292			Širvintos, Šivintų dvaras
209					
210	53,442583	22,88945			Špakovas
211	50,98279	31,04327		Tarasovas	
212	48,657721	30,78226			Targovica
213	54,632971	24,93469	Trakai	Trakai, Naujieji Trakai	Trakai
214	54,525346	25,54827		Trakeliai	Trakeliai
215	54,16073	25,90641		Trobos	Trobos
216	53,528586	26,31149	Turecas		
217	54,782559	26,44307			Tušcy
218	55,241542	24,77832			Ukmergė
219	55,083982	24,53585		Upnikai	
220	54,575507	26,61859		Ušakovas	Ušakovas \ Vaistamas
221	55,499321	25,60086			Utena
222					
223	51,294928	28,49233			Valedniki
224	53,150516	24,43422		Valkaviskas	Valkaviskas
225	54,082761	23,80385		Varnėnai	
226	55,743715	22,37028			Varniai
227	53,78203	24,85129			Vasiliškės
228	53,83745	24,96785			Vaverka
229	52,397055	22,01662			Vengrovos
230	54,748168	25,29195			Verkiai
231	52,350937	23,83023			Viaža
232	55,405595	22,89695			Viduklė
233	55,044598	23,58112		Viduklė	Vilkija
234	54,69027	25,26604	Vilnius	Vilnius	Vilnius
235	49,235967	28,48371			Vinica

nr.	koordinatės, WGS84		laikotarpis		
	N	E	XIV a. pab. – 1450 m. (žr. žemėlapi nr. 1)	1450 m. -1500 m. (žr. žemėlapi nr. 2)	1500m. – 1529 m. (žr. žemėlapius nr. 3, 4)
236	54,142101	26,21679		Višnevas	Višnevas
237	53,352408	26,68881		Višnioviecas	
238	54,581771	24,53009			Vysokij Dvor
239	50,851362	24,31657		Vladimiras	Vladimiras
240	54,085408	26,53045		Voložinas	Voložinas
241	53,367198	24,36373		Volpa	Volpa
242	55,733981	26,24782			Zarasai
243	53,609681	25,24984		Zblany	
244	53,153458	24,80726		Zelva	Zelva
245	50,500753	24,90216		Zviniac	
246	56,27643	23,57563		Žadvainiai	
247	54,863756	24,59154			Žaslai
248	55,18013	24,21578			Žeimai
249	55,356238	23,31092			Žemgala
250	54,805079	24,43994			Žiežmariai
251	54,472256	26,08845			Žiupronys
252	50,074803	30,77185			Žukovcas

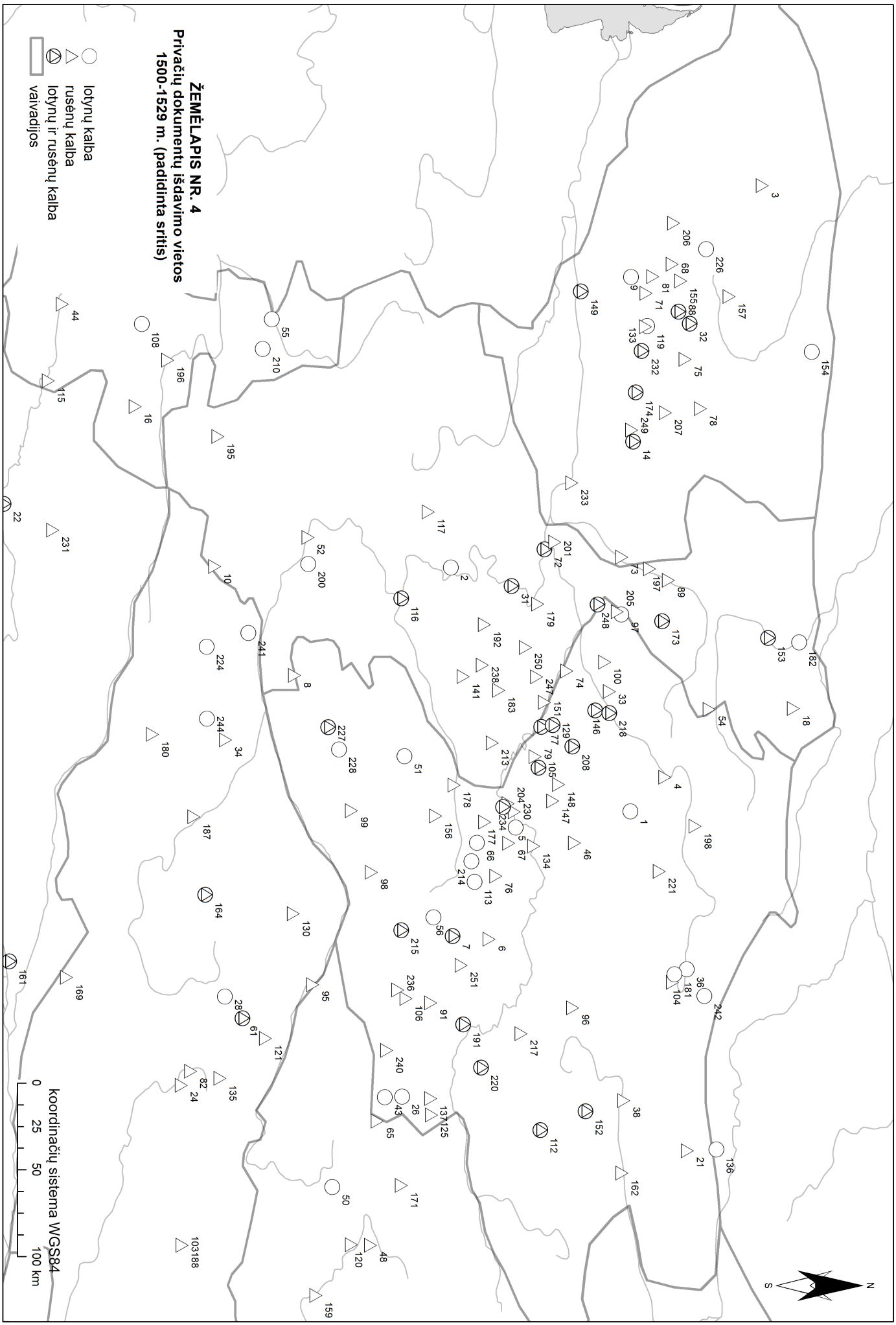

žr. žemėlapij nr. 4

ŽEMĖLAPIS NR. 3
Privacių dokumentų išdavimo vietos
1500-1529 m.

- lotynų kalba
- △ rusėnų kalba
- ⊗ lotynų ir rusėnų kalba
- ▭ LDK riba 1430 m.
- ▨ vaivadijos
- /// Maskvos DK užimtos žemės

ŽEMĖLAPIS NR. 4
Privacijų dokumentų išdavimo vietos
1500-1529 m. (padidinta sritis)

- lotynų kalba
- △ rusėnų kalba
- ⊗ lotynų ir rusėnų kalba
- vaivadijos

koordinacių sistema WGS84
0 25 50 100 km

